

ԴՐԱ - 17

ՆՈՐԵԼԻԱՆ
ՄՐՅԱՆԱԿ 2006

ՕՐՅՎՆ ՓՎՍՈՒՅ

ՀՅԱԼԻ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՀԱՅ ԿՐԹԱԿԱՆ
ԵՎ ՄՏՍԿՈՒԹԱՅԻՆ ՄՐՅԱՆԱԿ

HAMAZGAYIN
ARMENIAN EDUCATIONAL
& CULTURAL SOCIETY

ՕՐԴՆԵ ՓԱՍՏԻ

ՀՅՈՒՅԹ

Վեպ

Բարգմանությունը
ՀԱՅՈՒԹ ՍՈՂԱՄՈՆՅԱՆԻ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՀԱՅ ԿՐՈՆԱԿԱՆ ԵՎ
ԽԱՎԱԿԱՆԱԿԱՆ ՄՐԿԱՆԻ

HAMAZGAYIN
ARMENIAN EDUCATIONAL &
CULTURAL SOCIETY

Ազիրակուժ է Ռյույային

**Մեր ողբ ոշադրությունը քննոված է համայն գոյի վտանգակիր
ծացրահեղություններին,
Ազնիկ գոյին, զրասիրտ ծացրատյանին,
Առեմուսի սևածաղաւած այսինքին:**

**Ոսքերտ Բրատնինց
«Հայր Բրատնի զնկույցը»**

**Քաղաքականությունը գրական ստեղծագործության մեջ հեշտութ է
կողին, ինչպես ատեանակը, որը կրակու է համերգի ժամանակ,
սակայն դա այն է, ինչ ամենուն շնչ կատող: Տակ եթև խոսելու
հեմ նողկայի բաների ծասին...**

**Ստենդար
«Պարմի մեմատուանը»**

**Կոտորմ ժողովրդին, քնարեցին, սփրոկի լոկ: Որովհետ Եփողացի
լուսավորությունը անհանձնաւ կատար է, իսկ ժողովրդը:**

**Շոստուսայի
«Կարամազով նորայրներ» (մասունք ճիշ)**

Եփողացին իժ եղած դրվել է անդուրից:

**Զոգեֆ Զոնքադ
«Ելրուպացու հայացքով»**

Յշումների լուսավորումը

Ուղևորություն դիմի Կարս

«Զումների լուսավորում», - մտածեց ավտորուսի վարորդի թիկունքում նստած մարդը: Եթե բանաստեղծություն գրեր՝ «Ձյուների լուսավորում» կկոչեր այն, ինչ զգում էր:

Երգորամից Կարս մեկնող ավտորուսին հաջիվ եւստավ: Նա Էրգորամի ավտոկայան ճակել էր ձյունանդրիկի միջով Սատարմալից երկու օր ավտորուսով նախաղարի կարծեց հետո և դպյուսակը ձեռքին անցնելով կեղտուր ու ցուրտ մքջանցքներով՝ փորձամ էր իմանալ, թե որտեղից է մեկնամ Կարսի ավտորուսը, և այդ ժամանակ ինչ-որ մեկն ասաց, թե ավտորուսը ուր որ է կշարծվի:

Անուամնենայնիվ, վերջին դահին նա հսկավ ավտորուսին. «Մագիրուս» մակնիշի մի հին մեքենա, որի վարորդի օգնականն առաց. «Մենք շտապում ենք», որովհետոն ազարում էր կրկին բանակ թեռնախցիկը, և նա տախտված էր ավտորուս բարձրացնել նաև «Քայլ» ֆիրմայի մնե, բաղադրյան ուղեղայուսակը, որը հինա դրված էր ոտքերի արանքը: Պատուհանի մոտ նստած այդ ուղևորի հաջին նոխրագոյն հասու վերարկու էր, որը զնել էր հինգ տարի առաջ Ֆրանկլինում՝ «Քառինել» խանճապներից մեկան: Անմիջապես ասենք, որ Կարսամ անցկացրած օրերին այդ երաշալի, անհավատապիտին փափուկ վերարկուն անորի, անհանգույթյան դաստիարակ կրտամա, բայց միաժամանակ նրան կողարզնի նաև աղածեղվարյան զգացում:

Ավտորուսը կուպ նայրառի, և այն ժամանակ, եթե դաստիանի մոտ նստած ուղևորը աշքերը շորս արած զննում էր Էրգորամի նայրամասերը, ուստիկ և աղքատիկ կրտակները, փոերն ու հենատն սրբարանների պահեները, սկսեց ձյուն տեղադ: Այն ավելի առաս էր ու խոշորասիաթիւ, քան ձյունը, որ զայխս էր Ստամբուլից Էրգորամ ուղևորության ընթացքում: Եթե ուստուհանի մոտ նստած ուղևորը ճանապարհին այդքան եղանակ չիներ և կարծղանար ուշադրություն դարձնել երկնքից փետուրների նման իշնող հսկայական փարիներին, կվարույանար նաև կրահել, որ մոտենամ է հումկո ձյունանդրիկ, և հսկանաբար եւս կրտամաք հսկանապով, որ մեծանություն, որը փոխելու է իր այլ կյանքը:

Սակայն ուղևորի մտքով անզան շանցակ վերադառնալ: Նա նայեց երկներ, որը մինչային թվամ էր ավելի փայլառ, և նեսավ փարիները, որոնք, առաջնանարար ավելի խոշորանապով, քանու թերան ցմկած դրամվամ էին ոչ թե որդիս մատնեցող դժբախտության նախանշան, այլ որդիս հետավոր մանկությանց ի վերջո վերադարձն երջանկության և խինոյն նշանակներ: Պատուհանի մոտ նստած ուղևորը տասներկու տարվա բացակայությունից հետո մի շաբաթ առաջ վերադարձն էր այն քաղաք, ուր անցկացրել էր մանկությանը, որ եղանիկ էր եղի: Նա Ստամբուլ էր վերադարձն մոր նախկան դաստճառով, այնուեղ մնացել շորս օր և ձեռնարկել այս ուղևորությունը դիմի Կարս, որը բնավ չեր նախատեսել և զգում էր, որ գերբնականորեն գեղեցիկ ձյունը իրեն ավելի երջանիկ է դարձնում, քան նայմիսկ Ստամբուլը, որը շատ տարիների բացակայությունից հետո կարողացել էր կրկին տեսնել: Նա բանատեղին էր և քորք ընթացողին

գրեթե անհայտ մի բանասանինքունում, որ գրել էր շատ տարիներ առաջ, առամ էր, թե կյանքում մի անգամ ձյուն գտիս է նոյնիշակ քնի մեջ:

Մինչ ձյունը իշխում էր հովչիկ և լուսվայն, ինչորին երազում, դատահամի մոտ նառած ուղևորին դարձրում էր անսպարտաթյան և անմեղության այնողի-սի զգացողություն, որը բուռն կարտառվ որանել էր տարիներ շարունակ: Եվ նա համակվեց լավատեսաթյամբ ու վկան հավատառ, որ կերպորանա այս աշխար-հում անդորր գտնել: Որոշ ժամանակ անց նա արեց այն, ինչ չեր արել երկար տարիներ և ինչք նորով անգամ չեր անցել: դարձադիս քննեց նառած տեղով:

Եկեր օգտվենք այն հանգամանքից, որ մեր հերոսը քնած է, և աննիստ ուսումնեմ նրա մասին: Ըստք տասներկու տարի նա բաղարական վտարանդու կյանք էր վարում Գերմանիայում, թեև երեք է առանձնադիս չեր հեռափրքրվել քաղաքականությամբ: Նրա զիսավոր մոյությանը դոժգիան էր, որն ամրուցությամբ իշխում էր նրան: Նա քառասուներկու տարեկան էր, ամուսնացած չեր: Նառառեղում քնել էր կծկված և չեր զգացվում, որ որդիս բուրք՝ բավական բարձ-րահասակ էր, մաշկը սրիստակ էր և ճանապարհին ծեռը էր բերել գրմառ երանց, իսկ մազերը բաց շագանակագույն էին: Նա անքիսած մարդ էր և սիրում էր մե-նություն: Եթե դատկերացներ, որ ննջելով, որոշ ժամանակ անց ավտորուսի ցնցումների դատճառով զլուխ ենենու և հարևանի ուսին, հետո հակելու է կրծին, շատ կշփռվեր: Ողջ մարմնով հարևանին հենված ուղևորը բարեեղի, արդարամիտ, օրինագույն և նիշտ տիտուր անձնավորություն էր, որը այդ հսկ-կությունների դատճառով Ղեխովի ծերուսների նման անձնական կյանքում ան-վճռական էր և անհաջողակ: Նառազայում մենք հաճախ կանդրադանանք ախրության թեմային: Անմիջապես ասեմ, որ ուկտիք անոնք, ով քառ իս չեր կա-րող երկար քնել այդ դիրքով, Զերիմ Ակաբուջուլու էր, սակայն այդ անոնք այն-քան է նրա սրտով չեր, և նա նախընտրում էր, որ իրեն կոչեն դարձադիս Կա՞ անվան առաջին տասի փոքր-ինչ հնյամանափակաված տարբերակով: Այս գրքում ես նոյնուհետ այդուհետ կանվանեմ նրան: Մեր հերոսը դեռ դոյլոցում հանարձակության համեմ ծերեց և առաջադրամների ու քննական հանձնարարությունների տակ համառեն ստորագրում էր «Կա», հանգլարանի հաճակելիության ցու-ցակներում նոյնուհետ ստորագրում էր այդուհետ ու այդ դատճառով մշտադիս վի-ճում ուսուցիչների և դաշտանառար անձանց ենու: Քանի որ նա կարողացակ նորք, եարագաւաններին ու ընկերներին վարժեցնել այդ անվանը և իր բանաս-տեղծաբերունների ժողովածուները երառարակում էր հենց այդ տորուազրությամբ, ուստի ժողորքիայի և Գերմանիայի բարբերի միջավայրում Կոս անոնք ծեռը քե-րեց ոչ այնքան մեծ, քայլ խորհրդավորության շղարջով դարտւրված փառք: Խնչ-ուիս վարորդը, որը, Էրզրումի ավտոկայանից դուրս գալով, ճաղթեց «Քարի ճանապարհ», և նոյնուհետ հիմա կասեմ: «Քարի ճանապարհ, բանկագին Կա»... - քայլ շնու ուզում ծեզ թյուրիմացության մեջ գցել, և Կայի իին բարեկամն եմ ու մինչ այս դատճառությունը զլելը գիտեի, թե ինչ է դատուել նրան Կարսում:

Խորասանն անցներով՝ ավտորուսը թերքեց եարավ՝ դեռի Կարս: Երբ պորտադասույտ վայրէջքներով և վերելքներով լի ճանապարհի վայրէջքներից մե-

կի ժամանակ վարորդը կտրուկ արգելակից անսպասելիորեն հայտնված ձիա-
տայի առջև, Կան անմիջադիմ արթնացավ: Ծառ ժամանակ շղահանջվեց, որ-
ոյնուզի նա է համակվի ավտորանում ծայր առած եղայլության և միասնության
շնչով: Ամեն անգամ, երբ շրջադարձի ժամանակ կամ ճանապարհանուր կիրճի
եղքին ճուտնային ակտորուսը նվազեցնում էր արագործությունը, Կան, թեև նստած
էր անմիջադիմ վարդոյի թիկունքում, ավտորասի եռահամաստմ գտնվող աղևոր-
ների նման բարձրանում էր տօնից, որ ավելի լավ տեսնի ճանապարհը և վառն-
գալով համար համար ճանացուց անի այս ուղևորին, ով, վարորդին օգնելու
բաւու ցանկությամբ համակված, անընդեալ սրբում էր քրտնած դիմադրակին: Մակայն ոյնուր է ասել, որ Կայի օգնությանը այնքան է ուշադրություն շին
դարձնում: Իսկ երբ ճյունամրդիկը իրոք նորեգնեց և այլևս չին հասցնում ճար-
րիկ վայրկենացին աղիուսկ փառուկ ծածկվու աղակին, Կան փորձում էր հաս-
կանալ, թե որտեղ է ճանապարհը, որ բնավ չի երևան:

Ճանապարհային նշաններ նոյնարկու չին երևում, որովհետև ձյանը եածելի
էր նաև դրամբ: Երբ փորտորիկն ամելի ամենացառալ, վարդորդը միացրեց ենթակար լր-
աւարձակները, և կիսախավարի մեջ ճանապարհը ուրվագելինց համեմատաքար
հասուկ, իսկ ավտորասի սրամքը ամելի մքնեց: Վախեցած աղևորները դադարել էին
զրացել և լուս նայում էին ձյան տակ քայլված ճանապարհանորմ աղքատիկ քնա-
կալայրերին, խարիսու ու էին միահարկ տների դաստիարակների գոնսառ լոյսերին,
զյուղեր տանող ճանապարհներին, որոնք արգելն անսեսանների էին, և կիրճերին,
որոնք աղոտ ուրվագելում էին ավտորուսի լոյսերի տակ: Իսկ եթե ուղևորներից
որևէ մեկը խոտան էր, խոտան էր շուկով:

Նարեւանը, ում հենվել էր Կան քնած ժամանակ, ճիշտ այդուհի շուկով
հարցրեց Կային, թե ինչու է վերջինս Կարս գնում: Դժվար չի կունել, որ Կան
Կարսից չէ:

• Ես լրագրող եմ, - ի դաստախան շնչաց Կամ:

Դա ճիշտ չի: Շշմարտությունը սա էր. «Ես Կարս եմ գնում քաղաքացի-
ակ ըմսորությունների և կանանց ինքնաստանության դաստառը»:

- Ստամբուլի թերթերը գրել են, որ Կարսի քաղաքացիութին աղասին
են, և եղել են կանանց ինքնաստանության դեմքեր, - բուռն հողբուճքով առաց
ուղեկիցը, և Կան շշարողացավ գանազանել՝ հեղարտանո՞ն է վերջինս դրա-
մից, թե՞ ամաշում:

Ժամանակ առ ժամանակ Կամ զրայցի էր բռնվում այդ նիհար, զեղեցկա-
դեմ զուղացու հետ, որին, արտավելով, կրկին եանդիդելու էր երեք օր անց
Կարսում, Խապիթ փաշայի ձյունածեկ դողուտայում: Կան իմացառ, որ զյուղա-
ցու մորք տարել են Էրգումի հիվանդանոց, որովհետև Կարսում օգնության ցոյց
տապա հենարակորդյուն չի եղել, որ զյուղացին անսամբլահությամբ է զրադ-
ված Կարսի մերձակակա զյուղերից մեկում, որ հազիկ է ծայրը ծայրին հասցնում,
բայց չի հարեւ խառվարաններին, որ (հանելուկային դաստանաներով, որոնք շիա-
րդացավ բացաւրեն Կային) ինքը տանջվում է ոչ թե իր, այլ երկրի համար և ու-
րախ է, որ այնուհի ուսուալ անձնավորությունը, ինչողին Կան է, Կարսի

դժբախտությունների ոյատնառութ եկել է «հենց Մտամրովից»: Նրա խոսքն անկեղծ էր, լրջիւա, իսկ ձայննը բանգում և ղափակածում նույնիսկ որոշ ազնվականություն էր զգացվում, ինչը ակամա եւրգամբ էր ծննդմ նրա նկատմամբ:

Կան զգաց, որ նրա ներկայությունը անդորր է հաղորդում իրեն: Կրկին վերատրեց այն զգացողայիշանը, որ չկել էր նրան տասներկու տարի շարունակ՝ Գերմանիայում քնակություն հաստատելուց հետո, այն ժամանակների զգացողությունը, երբ գոնունակությամբ էր համակվում իրենից քոյլ մարդուն հասկանալիս և նրա հանդեղ կարնկցանք զգալիս: Այդ որակերին նաև ջանում էր արշարիկին նայել այն նարդու աշքերով, որին սիրում էր և կարեկցում: Խորինելով այդ նասին՝ Կան հասկացաւ, որ զրեթե չի վախճնում անվերջանակի ձյունանդրիկից, որ իրենք անդամն չեն գործի, և ավտորուսութ, թեն ուշացումով, բայց անդաման կիսանի Կարս:

Երբ ժամը տասին՝ երեք ժամ ուշացումով, ավտորուսութ վերջատիս մտավ Կարսի ձյունածածկ փողոցները, Կան շնանաշօց բաղադրը: Նա չէր կարողանում հասկանալ, թե որտեղ է կայարանի շենքը, որը մի անգամ տեսել էր քանի տարի առաջ՝ գարնանային այն օրը, երբ գնացրավ եկեղեց էր Կարս, որտեղ է «Ծումեռութեար»² եյուրանոցը, որի յուրաքանչյուր եամարտու ենուակոս կար, և որ տարսու վարորդը նրան հասցրել էր ոոյ քաղաքը կարելով: Ասես ամեն քան ամենետացել էր ձյան տակ, վերացել: Ակտուայանում տղատաղ մի քանի ծիակառ անցյալն էին եիշեցնում, տպայն բաղադր ավելի տիսուր և աղբառ տեսք տեսեր, քան քան տարի առաջ, ինչորիսին տեսել և եիշամ էր Կան: Ավտորուսի տաղաղատ որառուեաններից Կան տեսավ թեսուն թնակելի շենքերն ու որառումասսայն այլևայլ շինուայինների համայնադրատկերը, որոնք վերջին տաղ տարիներին Շուրքիայի բոլոր քաղաքները դարձել էին միանման, տեսավ փողոցների մի կտղմից մյուս ձգված ճողաններին ամրացրած նախընտրական դաշտատանիքը:

Ավտորուսից իշենելով և անեավատավիտեն փափուկ ձյան մեջ ուր դնելուն նա զգաց, թե անտանելի ցորտն ինչորին է տղուսկում անդրավարութիւն տակ: Երբ Կան հարցնում էր, թե ինչորն զանի «Կարուպարաս»³ եյուրանոցը, որ զանգահարել էր Ստամբուլից և համար դրատվիրել, վարորդի օգնականից ճամորդուկները վերցնող ողևորների մեջ նկատեց ծանոթ դեմքեր, տպայն ձյան դրատառու շկարպացալ մտարենց, թե ովքեր են նրանք:

Երբ եյուրանոցում տեղափոխվելուց անմիջապես եեսուն նա մտավ «Եշիլ յուրք»⁴ գարեջրատում-խորտկարան, դարձյալ տեսավ նրանց: Նոզնած, մաշված, սակայն ինչ արինքող մի տղամարդ և զիշուկ, բայց շարժում մի կին՝ հավանաբար տղամարդու ընկերութիւն: Կան մտարենց, որ նրանց եիշամ է Ստամբուլից և յորանաստականների՝ բառն ու անթիվ ազդազրերով ուղիւցվող բաղադրական թեմականացումներից: Տղանարդուն անվանում էին Սունայ Շահմ: Տրված նայելով նրանց՝ Կան կոսիեց, որ կինը նման է տարրական դրյուցի իր դաստիակերուիկներից մնկին, և նկատեց, որ սեղանի նոտ նստած մյուս տղամարդկանց դեմքերը ներելային գումարտ են, ինչը բնորոշ է դերասաններին: Փեսրվարյան ճյունաւատ երեկոյան այդ փոքրիկ բատերակամքը ի՞նչ

իր անոն Աստծո կողմից մոռացված քաղաքամ: Մինչ խորտկարանից դպրու գալը, որ բան տարի առաջ հաճախում էին փայլսաղավոր դաշտոնյաներ, Կային թվաց, թե մեկ այլ սենակի մոտ տեսնում է յորբանատեսնականների տազնատեսնշ ձախերից ևս մեկին: Բայց նրա հիշողությանները նոյնուհես խոնացել իին, ասես բադկել էին ձյան տակ, ինչողևս աղբատացած ու խոնացած Կարսն ու խորտկարանը:

Փողոցները ձյան դրասնատով ամսայի էին. գուցե այդ տառակազմած խճառքերը երեք մարդ չի՞ն տեսել: Նա ուշադիր ընթերցեց դասերին փակցված նախնադարական ազդագրերը, խորտկարանների և ուսումնառության դատընթացների գովազդները, ինչողին նաև նախնագաղթետի աշխատակազմի կողմից վերջին երաժշտական հայտարարությունները, որոնք դաշտադարսում էին ինքնասդանությունը: Այսանդ առված էր. «Մարդը Արամի գլոխգործոցն է, իսկ ինքնասդանությունը՝ սրբադրություն»: Այդու սառցակալած դասունանից Կան տեսակ թեյարանի խորը, որը կիսով շափ լի էր ենուստացույց դիտող տղանարդկանցով: Հարաշեն իին ուսական շենքերը, որոնք ժամանակ, այնուամենայնիկ, խաղաղեցրին Կային: «Զումն աղարանք» եյորանցոց ուստիշան այն նրբագեղ շինություններից էր, որ կառուցված էին տեսանբարության ճարտարադիտության ոճով: Քարձրադիր դասունաններով երկեարկ գեղատեսի շենք կարելի էր մտնել դեռի բակ բացվող կանարանուտքից: Կամ անբացատրելի եռօգնութ զգաց, երբ անցնում էր եարյուր տասը տարի առաջ կառուցված կամարի տակով, որն այնքան բարձր էր, որ այնտեղով ազատ կարող էր ձիասայլ մտնել:

Ասենք, որ այդ եռօգնութը կատդված էր այն ուսանմառներից մեկի հետ, որը նրան տոխուի էր Կարս մեկնել: Երեք օր սառց Սուտամբում, «Զումներիեթի» խմբագրադյուն այցելելով, նա հանդիտեց երիտասարդ տարիների ընկերներից մեկին՝ Շանեներին: Վերջինս առաց, որ Կարսում քաղաքաբետի ընսրբություններ են լինելու, բացի այդ՝ Կարսի աղջիկները վարակվել են ինքնասդանության տարօրինակ համանարակով, ճիշճ՝ ինչողին Բարձմանում: Եվ Կային առաջարկեց զնակ ու գրե այդ մասին: Նա սառց նաև, որ այդ աշխատանքը ոչ ոքի չի գրավում, իսկ եթե Կան ոգում է տասներկու տարվա բացակայությանից հետո տեսնել և ճամանակ բռն Շուրբիան, առա նրան կառան մաճով ներկայացուցի ժամանակավոր վկայական, նաև սվերացրեց, որ Կարսում է գտնվում իրենց համալսարանական եանորը՝ գեղեցկուի Խիելը⁵: Վերջինս բաժանվել է անուսուց՝ Սուլիքարից, և ներկայաւն եռոր ու քրոջ հետ առլուս է իրենց դառնկանու «Զումն աղարանք» եյորանցում: Ընկնդիրով Շանեներին, որը «Զումներիեթում» քաղաքական մեկնարան էր, Կան վերիիցե Խիելի գեղեցկությունը:

Կան իրեն հանգիտ զգաց միայն այն ժամանակ, երբ ներս մտավ և փակվեց երկուրդ եարկում գտնվող թիվ 203 սենյակում, որի բանալին նրան եանձնեց եյորանոցի ընտրնարանի աշխատակիցը՝ Պավադը, ով հեռուստացույց էր դիտու քարձրադիր առաստադվ նախարարութ: Կան քննախույզ

զննեց իր հոգու խորքերը և հակառակ ճանադարձին զգացած վախի՝ հայտնաբերեց, որ այն հարցը, թե արդյոք Իվելիը հյուրանոցում է, բնալ ցավ չի տառնառում և նույնիսկ չի հոգում իրեն։ Միքանարի հոգեվլիճակը մահու շափ վախսեցնում էր Կային։ Նա մեկն էր ծայրահեղ տար կանխսպացողությամբ օժտված այն անձանցից, ովքեր կարմատն սիրային կատդն անգամ մնադպահում են որդիս ցավի և անորդի տառադագին շղթա։

Կեսպիշերին՝ նախրան իր մութ սենյակում անկողին մտնելը, զիշերագգետ հազնելով, Կան քերեակի բացեց վարագույրը։ Նա նայում էր, թե ինչորս է անդպար իջնում ծյունը՝ խոշոր փաթիղների տակ ծածկելով ամենայն բան։

ՄԵՐ ԺԱՂԱՔԾ ԽԱՂԱԿԻ ՎԱՐ Ե

Նոսպիր բաղամասերը

Չունք նրա մեջ սովորաբար առաջացնում էր հոգևոր նարրության զգացողություն՝ իր տակ առնելով բաղաքի աղտօնությունն ու խալարը, հնարավորություն ընձեռում նոռացության նաւունել այդ աճենք, սակայն Կարսում ամեցկացրած առաջին օրն իսկ Կան կորցրեց անաղարասության զգացողությունը, որ մինչ այդ նրան ուղարկում էր ձյունը: Այսուհետ ձյունը ջատում էր, համակառ տրամությամբ և սարսափ ազգութ: Չունք տեղում էր ուղ գիշեր: Մինչ Կան առավոտյան շրջում էր փառոցներով, նսուում գործազրկ բրդերով լի պրճարաններուն, տեղիկառավության ծարակ լրազրոյի նման զրիշը ձեռքին՝ զրուցում ընտրութների հետ կամ դժվարությամբ բարձրանում աղքատ թաղամասերի տաօցակալած թիր ճանադարիններով, հանդիրած բաղաքաղետարանի նախկին ներկայացացիշների, նահանգաղետիք տեղակալի կամ ինքնառաջանառքյուն գործած աղջիկների հարազատների ենու, ձյունն իջնում էր անդադար: Չունածածկ փառոցները, ուրանը Նշանբաշխում⁴ գտնվող աղքակով հայրական տան ողատուհանից նանկության օրերին հիշեցնում էին ինչ-որ հեքիաքի որվագ, տարիներ ի վեր նրան քվում էին նշանագիծ, որից այս կողմ սկսվում էր միջին խալի կյանքը, ինչը նա տարիներ շարունակ երազում էր որոյն վերջին աղքատում, և միաժամանակ դա տահնան էր, որից սկիզբ էր առնում անհայս, անսահման աղքատությունը, ինչի մասին, տակայն, նա ուսակերացում կազմելու ցանկություն իսկ չուներ:

Առավոտյան, երբ բաղաքը դեռ նոր էր արքմանում, նա, անհնիառ տեղացը ձյանը ուշադրություն շարձմնելով, Աքսութքի⁵ ուղղուայով արազարայի իշավ ներքը: Կայի իշի բաղամասի ուղղությամբ, դեռի «գեղե կրնդա»⁶ Կարսի ամենասարաւ բանը: Անցնելով ձիթաղոտի վայրի ծառերի և տափների տակով, որոնց ճյալերը նկիվ էին ձյան տակ, Կան նայած էր ուսուական ին ու խարլոված տներին, որոնց գաստուեաններից դորս էին ցցվել վասարանների ծխնելուզները: Նայում էր ձյանը, որը ծածկում էր փայտաշեն դահեատների և հեկորական տրամսիորմառորի միջև վեր խոյացող հայկական եկեղեցին՝ լրկած արքեն հագար տարի: Նայում էր կատաղի շներին, որ մոլեզին հաշում էին սատց կատանքներով կաշկանդված Կարս գետավի վրա եինգ հարցուր տարի առաջ կատուցված բարեւ կամուրջն անցնող յուրաքանչյուր անցորդի եւսեից: Նայում էր Կապէ իշի բաղամասի խղճուկ, ձյան տակ բոլորովին անբնակ ու լրկած թվացող խրճիքներից ենող ծիփ նոսր բռվաններին: Եվ նրան այնորին տրտություն դասեց, որ աշքերում արտասառք հայտնվեց: Երկան մանուկ՝ տրան և առջիկ, որոնց առավատու վաղ աղաքակի էին դիմացի ափի փոխց եսաց թերեկու, տաք հացերն ամսոր զրկած՝ երմշտում էին միմյանց և տիծաղում այնուհետ զվարք, որ Կան նույնութեա թախնառ ժողոտաց նրանց: Նրա վրա այդոյնիք ուժգին տրտակություն գործում էր ոչ թե բշվառությունը և անեղանելիությունը, այլ մենության տարօրինակ և համատարած զգացողությունը, որ այդուհետ զգալու էր ուղ բաղաքամ՝ լասանկարչատների դաստարկ ցուցափեղիներին, թթամասողի տրված գործաւզուրկներով լի թօյարանների տաօցակալած դաստուհաններին նայելիս, ձյունածածկ, ամսայի երադարակ-

Ներում: Ասես առ բոլորի կօդմից մռացնության մատոնված մի վայր էր, և ձյունն այտոնի իջնում էր լրելյան՝ տավառնելով մինչև աշխարհի ծայր:

Առավորույան Կայի բախտը քերում էր: Նրան զննումնում էին որպես սուսմառայան հայանի լրագրայ, բոլորը ուշադիր էին նրա եանդեռ, բոլորն ուզում էին սերմել նրա ձեռքը: Բոլորը՝ նահանգատեսի տեղակալից մինչև ամենավերջին աշրաքազ, նրա առջև քացան էին դրեն ո գրուցում ենար: Կային Կարպի բնակիչներին ներկայացնում էր Սարդար թեյր, որը երառարակում էր «Սահման» քաղաքային քերքը: Այն լոյս էր տեսնում երեք հարյուր քասմ օրինակով: Սարդար թեյր տեղական նորությունների վերաբերյալ երթեմն հաղորդագրությաններ էր առաքում «Ծոմինորիեթ» (դրանց մեծ մասը չեղ տողագրվում): Առավորույան, եյուրանոցից դրու զարով, Կան առաջին գործը հանճարեց այդ տարեց լրագրողին գոտնելը և հանդիտեց նրան խմբագրության մռատքի նոտ: Ստումբուան նրան մականուն էին դրել՝ «մեր սեփական հաստոկ թղթակիցը», և Կան անմիջացնես կոտեց, որ նա Կարպի մասին գիտի ամեն ինչ և ծանոթ է բոլորի հետ: Սարդար թեյր առաջինը տվեց այն հարցը, որը այդ քաղաքամ անցկացրած երեք օրերի ընթացքում Կային տալու էին բազմից:

- Քարի գաղտութ մեր ստիմանամերձ քաղաք, վարդետ: Քայց ի՞նչ եք անելու այսաեղ:

Կան առաց, որ եկել է ընտրությունների բնրացրին հետևելու և գրաց հոդված գրի իմբնաստան աղջկների մասին:

- Ինքնաստանությունների վերաբերյալ լուրերը շախազանցված են, ինչու Բարբանի դեղքում, - դատապահնեց լրագրութը: - Եկեք զնանք անվտանգության ծառայության դիտի օգնական Կասիմ թեյր նոտ: Ինչ է լինի, նա անդայման դիտը է իմանա ձեր ժամանման մասին:

Այն, որ քաղաք Ժամանութ յուրաքանչյուր ոք, նոյնիսկ լրագրութը, դարսավոր է առնվազն մեկ անգամ ներկայանալ ուսակիանություն, 1940 թվականից արժանավորված գավառական սովորություն էր: Կան շահաձանաց, որովհետև երկարատև քացակայությունից ենտո հայրենիք վերադարձած քաղաքական Վտարանոյի էր, նաև այն դատանառով (թեն այդ մասին չին խոսում քարդրածայթ), որ շարք զգացվում էր ԶՍԿ-ի¹⁰ գինյակների ներկայությունը:

Դանդաղ իշնող ծյան տակ մրանք անցան քանչարենինի շակայով և շարժվեցին Ջազիմ Կարաքարիկի¹⁰ անվան դրդուայով, որը գտնվում էին երկաթենի և դահեստանասերի կրտսակաշարեր, անցան թեյարանների մոտով, որը քախեառ գործազրկները հեռուստացայց էին դիտում և նայում երկնքից իշնող ծյանը, անցան կաթենելենի կրտսակների մոտով, որ երեսում էին այժի դանրի եսկայական գոտիներ: Եվ այդուհետ տասնեինգ քողեամ երկայնքով և լայնով անցան ողջ քաղաքը:

Մի տեղ Սարդար թեյր կանգ առավ և ցոյց տվեց այն փողոցի անկյունը, որ սուսնել էին նախկին քաղաքատիւնին: Ասում էին, թե նրան սուսնել են քաղաքատարանի աշխատանքի հետ կատրիած դասարկ եարցի դատանառը, երբ փուլ է եկել անօրինական կատուցված մի դատոշամբ: Սարդարապանը գնն-

բոյ հանդերձ ձերքակալվել էր երեք օր անց զյաղում՝ իր մարտօքամ, որ բարձնվել էր աղանությունից հետո: Մական այդ երեք օրվա ընթացքամ այնքան ասկելուենք տարածվեցին, որ ոչ ոք չի ավալառաց, թե սրանույթունը կսուարել է հենց նա, իսկ սրանույթը նման անենթեք դպրուած իշխաքափեցրեց բոլորին:

Կարսի անվտանգության վարչության շենքն իրենից ներկայացնում էր նուանարկ երկարության շինություն: Այն Ֆախիր թեյի որդուուայամ էր, որի գործում էին հարաւատ տուններց և հայերից մնացած ենամյա քարակերու շնչքը, որոնք ներկայում մնեն մասամբ օգտագործելով ին վարչական նորատակներով: Մինչ նրանք սրաւառմ էին անվտանգության ծառայության դեսի օգնականի ընդունությանը, Սարդար թեյը Կային մատճացոյց արեց քարձը, զարդանախչ առաստաղը և հայուննեց, որ ուստի օրոք՝ 1877-1918 թվականներին, այս շնչքը եղել մի մեծանարուստ հայի առանձնառություն և ոմեցել քառասուն սենյակ: Ասաց նաև, որ շնչքը հետագայամ վերանելվել է ուստական երվանդանոցի:

Անվտանգության ծառայության դեսի օգնական Կասիմ թեյը, որի փորը մատճացոյց էր անում զարնջրի հանդեղ տաեած անթաքրոյց սերը, միջանցը դժուր գալով, նրանց հրավիրեց իր աշխատասենյակ: Կան անմիջապես կօտանց, որ նա «Օտանհորինք» չի ընթերցում, այս համարում է ծախ հայացքներ տարածող, չի սիրում նաև, եթի Սարդար թեյը գովարանում է որևէ մեկի բանաստեղծությունները, սակայն միաժամանակ հարգանքով է վերաբերված վերջինիս, որովհետև Սարդար թեյը Կարսի ամենից շատ վաճառված թերթի տերն է: Սարդար թեյը ավարտեց խոսքը, և Կասիմ թեյը հարցրեց Կային:

- Չեզ թիկնատղան որե՞նոր է:

- Ինչի՞ համար, - գարմացավ Կան:

- Մնեք ծեզ կկցնեք քաղաքացիական հագուստով գործակազ, այդուն համագիտ կզգաք:

- Մի՞թե դրա կարիքը կա, - հարցրեց Կան, հուզվելով, ինչորես իիվանդը, որին թժշկն արդեն առաջարկվել է օգուկի ձեռնախայտից:

- Մեր քաղաքը խաղաղ վայր է: Էռանմակիշ անարկելիներին արդին ձերքակալի ենք: Քայց՝ համենայն դեմք:

- Եթե Կարսը խաղաղ վայր է, որեմն դեաք չէ, - որուստամենց Կան՝ նորում ցանկանալով, որ անվտանգության ծառայության դեսի օգնականը ևս նևկ անգամ ընդգծի, որ Կարսը խաղաղ վայր է, սակայն Կասիմ թեյը չկրկնեց ասածը:

Սկզբուն նրանք գնացին Կարսի հյուսիսային ամենաստրուս Կալի իշի և Բայրամ փաշա թաղանասաբը: Անվերջ իշնու ձյան տակ Սարդար թեյը քախում էր անթրծեկ աղյուսու, խճաքարերով ու թերթաքարերով աղորինի կատուցկած խրծիների դոմերն ու դուռը քացող կանանց խնդրում կանչել տանտիրոցը, և եթե նրան ճանաչում էին, համոզիչ տունով հայտնում էր, որ իր ծանօթը՝ Կան, ընարությունների կատակցությամբ Սամարակից Կարս եկած հայանի լրազրող է, սակայն զբյու և ոչ միայն ընարությունների, այև Կարսի հոգսերի ու խնդրների մասին, նաև՝ թե ինչու նա կանայք ինքնաւալանություն գործում, և եթե նրանք դպրուեն իրենց դժբախտությունների մասին, առա դա օգուտ կը երի

Կարսին: Ոմանք ուրախանում էին՝ նրանց դնելով բաղաքաղետի թեկնածոյի տևող, որ զայիս էին արկդերով մակարոն, թխածը, օճառ կամ արևածաղկի ծնր բաժանելու: Նրանք, ովքեր, հետաքրքրասկիրություն և հյորդներագույշան հակամ դրսութեալով, համարձակում էին տուն երավիրել նրանց, Կային նախադես զգուշացնում էին, որ չփախենա հաշոր շներից: Իսկ ոմանք է, ենթադերով, թե եկվարները ուսուիկանական հերթական շարջկալ կամ խուզարկություն կատարողներ են, ինչը տեղի էր ունենամ տարիներ շարունակ, վախով էին բացում դռները և նույնիսկ այն դեռքում, եթե արդեն եասկանում էին, որ եկվորները ուսուիկանության են և կառ չանչնեն, գերադասում էին լուս: Ինքնասդանություն կատարած աղջիկների ընտանիքների անդամները (Կարծ ժամանակում Կան իմացավ ննանատիդ Վեց դեռքի մասին) անեն անգամ ասում էին, որ իրենց դրատություն երթեք ոչ մի բանից չեն բարդով և չեն դժգոհեն, իսկ իրենք շատ վշտացած են և ցնցված:

Կան ու Սարդար թիջ անցնում էին տնից տուն, սպաշտի, ատոցի նման տար, ավտոմեքենաների արեգործերով մի կերպ ծածկված կամ հողե հաստակով սեմյակներում ճառում խարխառ աթռանքներին կամ էին բազմոցներին, անընդհատ շրջադարձում քզզացող երեխաներով, որոնք խաղում էին ջարդության խաղալիքներով (Ծիծեանամի աղկմիկներ, մեքենաներ), դնդրուայքի կամ թիջի դառապի սրվակներով ու տուիկներով և կարծես անընդհատ աճում էին ու բազմանում: Վյուրերը նստամ էին փայտի վատարանների առջև, որոնցից ջերմություն քամելու համար տանտերերն անընդհատ խառնում էին անձողները, կամ էին տրամադրության վատարանների մոտ, որոնք աշխատում էին գողացված հեկտրատներգիտով, և ենուստացուցյների առջև, որոնք ձայն չունեին, բայց նիացված էին ամբողջիամա, և ամբողջ ժամանակ լսում դաստիքուններ Կարսի անվերջանալի բջվառությունների ու դժբախտությունների, սորբառության, աշխատանքից վոնդվածների և ինքնասդանություն կատարած աղջիկների նասին: Մայրերը, որոնք արտավում էին, որովհետև որդիները անգործ են և բանս են ընկնում, բաղնեցանները, որոնք օրսկան աշխատում էին տասներկու ժամ, առկայն չին կարողանում դահել ուր անձից բարեկացած ընտանիքները, գործագործները, որոնք չին կողմնությունում գնա՞լ թիյարան, թե՞ոչ, որովհետև թեյի համար դեսք էր վճարել, բոլորը, ուժ հետ նրանք զրոցեցին, ոժգոհում էին իրենց բախտից, ոլոսուշունից, տեղական իշխանություններից և իրենց անձնական խնդիրներն այնպիս ներկայացնում Կային, ասես դրամք երկու կամ դեսության դժբախտություններն են: Այդ դատությունների և եռձանքի դես խոժող զայտույթի թերանն ընկած Կային նի որա թվաց, թե այդ տներում, ուր մտնում է և դորս զայիս, ինքը կարծես կու է զնում խավարին և շնայած դրատության դժբախտություններն են: Այդ կարությունը, որ նրան ստիրում էր հայացքը փախցնել և հառել փողոցում դատավոր փաթիներին, ձյաների լուսքունից եյտակած շղարջի նման դարարել էր նրա բանականությունը, իսկ իշխողությունը և ողեղը հրածարվում էին եադրույակիվի աղքատության և բջվառության դաստիքուններին:

Եվ այնտամենայնիվ, նա մինչ մաս չկարողացավ նոռանակ ինքնասդանության ոչ մի դեռք, որոնց նախն լսեց այդ օրը: Այդ դատոնություններում Կային առավել աղջևցրեց ոչ քե ադրաստուքյունը, ոչ քե անելանելիությունը, ոչ քե անըմբոնդականությանը: Եվ ոչ է ծնողները, ովքեր մշտադիս ծնծում և տանջում էին իրենց դրամարերին, արգելում փաղոց դրւու գալ: Ոչ է խանդրու ամուսինները կամ ամիսությունը: Կային ամենից առավել վախճեցնում և աղջեցնում էր այն, որ այդ ինքնասդանությունները, առանց որևէ ակնհայտ դրսութափի, առես ինքնին հասկանալի ինչ-որ քան, մտել են առօրյա կյանք, դարձել կենցաղի անրաժամ մաս:

Մի աղջիկ, որին սրբաւում էր իր կանքին հակառակ ամուսնություն թնյարանի տարեց տիրոջ հետ, երեկոյան սովորականի նման ընթրել էր հարազատների՝ ծնողների, երեք եղբայրների և տատի հետ՝ սովորականի նման կատակելով և ծիծայինով, եավաքել կնդտու ամանեղենը և խոհանոցից, որ գնացել էր աղանդեր թերելու, դուրս եկել այգի, դատուեանով մտել ծնողների սենյակ ու հոր որսորդական երացանով հանգիստ ինքնասդան եղի: Ծնողները լսել էին կրակոցն ու իրենց դատերը գտել ոչ քե խոհանոցում, այլ ննջարանում՝ արյունքաթափակ գալարվելիս, և չին հասկացել, թե ինչու է նա դիմել այդ քայլին, նույնիսկ զլիս չին ընկել, թե նա ինչողեւ է խոհանոցից անցնել ննջարան: Մեկ որիշը՝ տասնվեցամյա մի աղջիկ, առվորականի նման վիճել էր եղացյրների հետ, թե որ ալիքը դեպք է դիտեն, և ամ ձեռքին ուետք է լինի եեռակառավարման վահանակը, և այն քանից հետո, երբ վիճողներին հաշտեցնելու եկած երից առացել էր երկու շատացուն աղտօնակ, գնացել էր իր սենյակ և մի շնչով խմել մի մնեց շիշ բռնաքիմիկատ, ասես խմածը ոչ քե բռյուն էր, այլ զազով ջուր: Մեկ որիշը՝ տասնինգամյա դեռատի մի կին, որն ամուսնացել էր սիրելով և վեց ամիս առաջ երեխա ունեցել, այնքան էր վախճեցել կյանքից հայածլած, գործազորկ ամուսնու եեներից, որ սովորական վեճից հետո մտել էր խոհանոց, դուրք քանչիով փակել և քանի տեղ շինելով դրսք կոտրել փորձող ամուսնու բղավոցները, ով գիտի էր ընկել, թե ինչ է դատրաստված ամել կինն այնտեղ, նախօրք բարցրած դարանով կախվել էր առաստաղի կնորիկից:

Այդ բոլոր դատումությունները ներծեված էին անհուսությամբ և կախուրդում էին կյանքից մաս առանող պրեմարաց անցումով, ինչը աղջեցրել էր Կային: Առատապատճերին գամված կեռիկները, լիցրապորված երացանեները, բանափիմիկառներով լի շնոր, որոնք հայտնվել էին ննջարաններում, աղացուցում էին, որ ինքնասդանները վայուց էին վայափայել այդ միտքը:

Աղջիկների ու դեռատի կանանց անհուսանալի ինքնասդանությունները սկիզբ էին առել Կարսից հարյուրավոր կիրունտերեր հեռու՝ Բարմանում: Ուզ աշխարհում տղաճարդիկ երեք-չորս անգամ ավելի հաճախ են ինքնասդանություն կատարում, քան կանայք, սակայն ինքնասդանություն կատարած կանանց քանակը Բաքրմանում երեք անգամ ավել էր նման քայլի դիմած տղաժարդիկանց թվից: Ինքնասդանության տոկոսը քառակի գերազանցում էր համաշխարհային միջին ցացանիշը: Այդ երեսոյն գրավեց Անկարայի վիճա-

կազմության ղետական ինստիտուտի երիտասարդ, եռանդուն գիտաշխատողի՝ ուշադրությունը, առկայն փոքրիկ հոդվածը, որը նրա լրագրությունը ընկերու երաժառարակական գործակություններից է։ Մարքարական մասնակն այդ փասորը կարևորեց լոկ այն ժամանակ, երբ Ֆրանսիական և գերմանական թերթերի՝ մտարիայում գտնվող ներկայացուցիչները, իմանալով կատարվածի մասին, նեկանցին Բարթոման և երաժարակումներով հանդիս նկան իրենց թերթերում։ Շատ Բարթոման նեկանցին բուրք և արտասահմանցի բազմաթիվ լրագրուղիներ։ Դեռքի ենա առնչվող դաշտառատարների կարծիքով նմանատիտ ենատաքրությունը և երաժարակումներն են այդպիսի արարքի դրդում նաև այլ առջիկների։ Նաեւանգաղետի տեղակալը, ոմ ենա զրուցեց Կան, հայուարարեց, որ Կարստմ ինքնաստանությունների բանակը չի եասել Բարթոմանում կատարվածների նակարյալին, և «ներկայաւում ինքը դամ չ», որ լրագրուղի հանդիդի առջիկների եարագաւաններին, սակայն դրանով հանդերձ՝ խնդրում է նրանց ենա զրուցելու այնքան է եաճակ չօգտագործել «ինքնաստանություն» բառը և «Ուումերիթեր» էջերում շտունացնել տեղի ունեցածը։ Բարթոմանում ծևավարեկ են Կարս նեկանող հանձնախումբ, որի կազմում ընդգրկվել են ինքնաստանությունների գծով մասնագիտացող հոգերան, ուսուկաններ, դատախազը և Կրօնի եարցներով տիտական վարչության դաշտոնատարներ, իսկ վարչությունն այդ դասեից ի վեր երաժարակեկ և տարքեր վայրերամ փակցրեկ է ինքնաստանությունը դատաստարուղ ազդագրեր, որ առաջած է։ «Մարդը Ալյահի գլուխություն է, իսկ ինքնաստանությունը՝ սրբադրություն»։ Միննոյն ժամանակ նաեւանգաղետի զրասենյակը սուացել է կյունական գրքույկներ, որոնք դեսր է տարածենին։ Սակայն նաեւանգաղետի տեղակալը վառահ չեր, որ այդ միջոցները բավարար են և ի վիճակի են կանխեկ Կարստմ սկիզբ առած ինքնաստանությունների համաձարակը։ Ընդհակատակը, նա վախենում էր, որ «միջոցները» կարող են հանգեցնել հակառակ արդյունքի, որովհետև շատ արջիկներ ինքնաստանության որոշում կայացրել էին ի դատասխան այն դատադարուղ իրաւունքի, որոնք, ինչդեմ և ենթական ինքնաստանության վերաբերյալ լուրերը, նրանք լաւ էին իշխանություններից, եայրեից, սմբափներից և հոգևորականներից։

- Անտարակայս, ինքնաստանությունների դատաճան այն է, որ մեր արջիկները շափազանց դժբախտ են, - Կային ասաց նաեւանգաղետի տեղակալը, - սակայն եթե ընդունենք, որ դժբախտ կյանքը կարող է ինքնաստանության իրական դատաճան դատանալ, դեսր է ընդունենք նաև, որ բարք կանանց կեսից սպիտին նույնութեա կարող է դիմել այդ քայլին։

Նաեւանգաղետի տեղակալը, ոմ դեմքը սկսուի մասը էր իշխանում, իսկ թերերը նման էին խոզանակի, շնչացեց, որ առջիկներին ամենից շատ զայլացրել է աշամարդու ձայնը, ով կրօնի, դեսրության և նատանիքի ամունից իրաւունքը է կարդացեկ նրանց, թե՝ «ինքնաստանություն մի գործիք»։ Նա հերարսությամբ տեղեկացրեց Կային, որ դիմել է Ամեկարա և եայտնել, որ ինքնաստանությունների դեմ դայրարող համախմբում աներածնչա է ընդգրկել առնվազն մեկ կին։

Միտքը, որ ինքնասղանությանը վարակիշ է, ինչդես ժամտախտը, ծագեց այն ժամանակ, երբ Բարձմանից Կարս եկավ մի աղջիկ, որդեսայի ինքնասղանություն գործի: Նրա հորեղբայրը, ում հետ Կան ճաշից հետո զլուցեց Աթարուրի անվան թաղամասում, այգու ձյունածածկ ծիրենաւ տակ (նրանց տուն չին բռնի), ծիստ էր և դատնում, որ իր զարմութին երկու տարի առաջ ամուսնացել է բարձմանցու հետ, առավետից երեկո կատարել տան գործերը և մշտադիս ենթարկվել սկսարաջ կշտամբանքին, որտվենաւ երեխու չի ունեցել: Սակայն նա բացասարում էր նաև, որ այդ աննոր չիր կարող ինքնասղանության դատնար հանդիսանաւ: Ինքնասղանության միտքը նրան վարակի էր Բարձմանում, ուր կանայք աղանում էին իրենք իրենց, իսկ այստեղ՝ Կարսում, հանգուցյալը նոյնիսկ ավելի երջանիկ էր թվում, քան իր կինն ու աղջիկները, ուստի բարոր աղջեցին, երբ այն առավոտ, երբ նա դեսր է վերադառնար Բարձման, նրան գոտան անկողնում մնանա, բարձի տակ՝ նամակ, որ հայտնում էր, որ խմել է երկու տուփի բնափեր:

Ինքնասղանության միտքը Բարձմանից Կարս թերած կնոջ օրինակին մեկ ամիս անց առաջինը հետևեց նրա զարմութին: Այդ ինքնասղանության դատնարը, որի մանրամասները Կան նրա արտատիռը հարազատներին խոտացալ շիրառարակի թերթամ, այն էր, որ արջկան ուսուցիչներից մեկը դաստիանում հայտարարել էր, թե նա կույս չէ: Բամբաստանը արագորեն ենթեղեց Կարսը, վեսացան եւս վերցրեց նշանը, նրանց տան ճանաղարեք նորացան նոյնիսկ նրանը, ովքեր առաջներում գլուխ էին կոտրում այդ գնեցեկուի ձեռքը ինորելու համար: Աղջկա տառապ սկսեց նրա գլուխը տանեկ, թե «քո երքեք չես ամուսնան», և մի անգամ՝ երեկոյան, երբ ողջ ընտանիքը հետուտացուց դիտելիս ականատես եղավ ամուսնության տեսարանի, և հարրած հայրը պահանջեց արտատիր, աղջիկը մի շնչով լսնեց ընաբերի հարերը, որոնք կոտրակել էր տառից գողամալով, և ննջեց վայրկենատես ու հավիտենատես (որազկեց, որ ինչդես ինքնասղանության միտքը, այնուն է մերժողն է վարակիշ): Երբ դիասեերմանը աղացուցեց, որ հանգուցյալը անաղարտ կույս է, նրա հայրն ակսեց մեղադրել բարձմանցի զարմություն ու առաջինն էր ինքնասղանություն կատարել, և ուսուցչուն, ով բամբաստանը ների ենդիմակն էր: Իրենց դատեր ինքնասղանության մասին նրանք դատումուն էին ամենայն մանրամասնությամբ, քանիզ ոգում էին, որ լրագրային հրատարական մեջ անդայման հիշատակվի, թե մեղադրանքը անհիճն է, և բամբաստանը ներ տարածած ուսուցչունի դեսր է ուսուժի:

Այդ բոլոր դատություններում Կային տարօրինակ անհուսպիյան էր մատնում այն, որ ինքնասղանության վճիռ կայացրածներին միշտ հաջողվում էր զտնել դրա իրագործմանը նորաստոր ժամանակ և առանձնություն: Ինքնասղան աղջիկները սկսուրար չեն ունեցել առանձին սենյակ, տակայն բնափեր խմելուց հետո ճանացել են առանձնության մեջ: Կան, որ դաստիարակվել էր Ստումբում՝ Տիշանթաշիում, արևնույսն գրականության հովերու, ինքնասղանության մասին մտածելիս անեն անգամ դառնկերացնում էր, որ այդ բայլին դիմելու համար անհրաժեշտ է զգայի ժամանակ, վայր և սենյակ, որի դուռը

օրերով ոչ պր չի բախւամ: Ամեն անգամ, երբ ողարքիրացնում էր ինքնաստանության տնտեսքան, որն ինքը կատարում է բացարձակ ազատության զգացողությանք՝ դանդաղ ըմբելով քնարեր խառնած վլսկի, այնքան էր սարսափիւմ կյանքից այն կողմ սղաւկող անսահման մենակությունից, որ երբեք իրեն թույլ չեր տայիս լրջորեն մտածել այդ մասին:

Միակ մարդը, ով իր մահով Կայի հոգում արթնացրեց մենակության այդ զգացողությունը, մի շարաք առաջ կախված «զլուխը ծածկոտ» աղջիկն էր: Նա մանկավարժական ինստիտուտի այն ուսանողութիներից էր, որոնց թոյլ շին տվել մասնակցել դարավարմունքներին, իսկ հետո Անկարայից տուացված երահանգով նաև ընդիմանրադիս արգելել էին նույտ գործել ինստիտուտ, որովհետև վերջիններս երաժարվում էին հանել զյուաշորերը: Նրա ընտանիքը բնակ ամենայլառ չեր նրանց մեջ, ում հետ գրաւել էր Կան: Երբ Կան խմամ էր կոկսկոյա, որն իր խանութի սատնարանից հանել և կյուրասիրել էր աղջկա դժբախտ հայրը, դարզվեց, որ մինչ կախվելը աղջիկը հարազատներին ասել է, թե մոտանամ է ինքնաստան լինելու մասին: «Նարապէր Ե՛ զյուաշոր կատել նա տռվորել էր մորից, ընտանիքում: Բայց այն խղանի քաշաքալան խորհրդանիշի վերածել առվարել էր զյուաշորից շիրաժարվող իր համար ընկերութիներից և ինաւիտուտի դեկանալարությունից, որն արգելում էր զյուաշորը: Բացակայությունների դրաստնառով ուզում էին նրան հեռացնել ինստիտուտահաց, իսկ ինստիտուտ մտնել շին թոյլաւրում ուսուիկանները, որովհետև, հակառակ նաև ընտանիքի անդամների հորդարների, նաև իրաժարվում էր հանել զյուաշորը: Տեսներով, որ ընկերութիներից ոնանք դարպարել են համառել և երաժարվել են զյուաշորից, իսկ ոմանք, զյուաշորը հանելով, կեղծամ են դնում, նա սկսել էր հորն ու ընկերութիներին ասել, որ «կյանքուան ոչինչ նշանակություն չունի», որ «ինքը չի ուզում առլին»: Այդ օրերին և խղանաւունները, և Կրոնի հարցներով դետական վարչության աշխատավակիցները սկսել էին քաղաքում փակցնել ազդագրեր, որոնք հօշակում էին, թե ինքնաստանությունը գերազանց մեղք է, և ոչ որի ճառավ անզամ չեր անցնում, որ այդ հակատացյալ աղջիկը կարող է ինքնաստանության դիմել: Շեպիմն ամունով այդ աղջիկը իր կյանքի վերջին երեկոյան լոիկ դիտել էր «Մարիամ» սերիալը, թեյ դաստիառներ, եղանակներ եղորն ու մարք, ենուացել իր սեմյակ, կատարել լվացում և նամազ, իսկ հետո երկար ժամանակ խորասուզվելով նորդի մեջ և աղոքելով՝ կախվել էր իր խղան զյուաշորով՝ այն կատելով առաստաղի շահի կենիկից:

Եվեարկեց համուճ Ալլահի կրտսակցության

Աղքատությունը և դատմությունը

Մանկության տարիներին աղքատությունը Կայի համար նգրագիծ էր, որ ավարտված էր և իրենց տան, և Երշանթաշի միջին խավի կյանքի ասեմանները, կյանք, որը դատնեշված էր փաստաբան հօր, տնային անտեսութիւնը, սիրառան քայրիկների, հավատարիմ ստասավորի, կահույրի, ուղիոյի և վարագույնների սահմանային նշաններով, որից այն կողմէ սկսված էր մենակ այլ՝ արտարին աշխարհ։ Այդ օտար աշխարհում գոյություն ուներ Վանագավոր Խավար, որն անհետար էր շոշափել, և Կայի նանեկալան երևակայության այն դասեկերած էր շոշափել, և Կայի նանեկալան երևակայության այն շափերն այնքան է չին փոփոխվել, այնուամենայնիվ, դժվար է բացատրել, թե նա ինչու ներարկվեց ինչ-որ անքացատրելի ուժի ազդեցության, որը, ստիթելով վերատրել մանկության տարիների զգացողությունը, երան անաղասեկիորն զրդեց Ստամբուլից Ընկնել Կարս։ Կան աղքամ էր Շուրքիայից հեռու, սակայն զիտեր, որ վերջին տարիներին Կարսը երկրի աննահետամնաց, նոուցության նատնված և աղքատ քանկավայրն է։ Կարելի է ասել, որ երբ Կան վերադարձավ Ֆրանկուրտից, որ աղջել էր տաներկու տարի շարտանակ, տեսավ, որ ստամբուլյան այն փողոցները, որ ինքն ընկերների հետ աղջել էր մանկությունը, լիսվին փախվել են, իսկ վաճառատներն ու կինոթատրոնները կորցրել են իրենց շոնչը կամ իշաղու վերացել, և այդ ամենը նրա նեց արքանցը ճանեկությունն ու անաղաստաբրյունն այլ տեղ պրոնելու ցանկություն։ Եվ նա ուղիւրվեց Կարս, որդեսազի կրկն հայտնվի միջին խավի խոհավոր կարիքի միջավայրում, որն զգացել էր ճանկության տարիներին։ Կրողակների ցուցափեղկերում նկատելով կարսյան համբահայտ դանդի՝ վեց եռանկյունաձև մասերի բաժանված բոլորակները՝ առաջին բանը, որ ճանկության տարիներին իմացել էր Կարսի ճափին, ինչիտև նաև «Աւզուվ» նակնիշի վատարաններ, «Գիլավաներ» Ֆիրմայի մարգակրծիկներ, որ հագնում էր ճանկության տարիներին (Ստամբուլում դրանցից այլևս չկար ոչ մի տեղ), նա իրեն այնքան երջանիկ զգաց, որ նույնիսկ նոուցավ ինքնասդաների մասին և լոկ այն գիտակությամբ, որ գտնված է Կարսում, վերագտավ հօգու խաղաղաբարյունը։

Կեսօրին մուտքագրության վերաբերյալ մասին կարգադրության մասին համար բայց առաջին աղջելի համայնքի առաջին դեմքերին հանդիդելուց հետո, Կան ճյան տակ միայնակ բափառում էր Կարսի փողոցներում։ Ջունն իշնամ էր անընդիւտ, խոշոր, փափուկ փաքիչ նեղով։ Աքստորքի ուղղուան ու կամուրջն անցնելով՝ նա բախետու դեգերում էր ամենաաղքատ բաղամասերում և տրուծեց՝ զգալով, որ իրենից զատ կարծես ոչ ոք չի նկատում ճյունը, որն իշնամ է լառջայն մեջ։ լոռքյանը խախտում էր լոկ շների կաղկանձը, իսկ ճյունի իշնում էր համատարած՝ հնովում անտեսանելի կորնթարդ լեռներին, իսրայիլներին, որնց անհետար էր տարրածանել դատանական ավերակներից, իշնում էր սելջուկների ժամանակներից մնացած բերդերին։ Ճյուն, որը կարծես ճամանակների անտամանմանության մեջ։

Կան նայում էր դորոցահասակ տղաներին, ովքեր Յուսուֆ փաշայի թաղանափի հարթանությամբ գտնվող ամայի դաշտում Խուտրոյ էին խաղում ածուխի մերձակա տակնատը լուսավորոյ էնեկարական բարձրատիր լամբերի տարտամ ցողքնի ներք, որոնք տարածվում էին և՛ դաշակի, և՛ կից գրասայգու վրա, որի խաղահրապարակի ճոճանակները դրվագած էին, իսկ ասեարյակները՝ ավելիված: Անվերջ իշնոր ծյան և լամբերի գունատ-դեղին լուսի տակ կանգնած, ունկն զնելով երեխաների՝ ծյանից խլացած ծայներին ու վեճերին՝ Կան այնոյիս ուժգությամբ Վերառորդեց տեղիս անհավանական լուսունն ու լրիածորյանը համայն աշխարհից, որ նրա հոգում ծնվեց միտք Աւանտ նասին:

Առաջին դա նույնիսկ ոչ թե միտք էր, այլ դրատկեր, տակայն անորոշ, ինչողին ուրիշանկար, որին նայաւ ենք առանց ընկապելու՝ դատկերասրահով հաղթելու անցնելիս, իսկ եեւո փորձում վերիշչե, քայց թնավ չենք կարողանում հիշողության խորքերում վերականգնել այն: Առավել ված, քան դրատկերը, զգացողությանը էր, որը թռնկվեց և հանգավ ակնթարքորեն, ինչը Կայի հետ կատարվում էր ոչ առաջին անգամ:

Կան մեծացել էր Ստամբուլ՝ աշխարքիկ հանրատեսականների ընտանիքում, և տարրական դորոցի կրոնի դասերից զատ մահմեդական այլ կրթարյան չեր տուացել: Վերջին տարիներին, երբ նրա նարում ժամանակ առ ժամանակ ծնվում էին թիշ առաջ տեսածին նմանվող դրատկերներ, նա անհաջորդ էր մնամ և հոյզը քանառանդության վերածելու ներշնչանք չեր զգում: Այդ դրատերի թերևս ամենամեծ արժանիքն այն էր, որ նրան համակում էր չախտածություն և խոհեր, թե աշխարհը երաշավի վայր է, որն արժն տեսնել:

Հյուրանոցի սենյակում, որ Կան վերադարձավ տարանապու և փոքր-ինչ ննջելու, նա երջանկարյան նոյն զգացողությամբ թերթում էր Ստամբուլից թերթ զրբերը, որոնք վերաբերում էին Կարսի դատանությամբ, և այլ դրատությունը, որ նման էր մանկական եերիստի, նրա մաքում միախառնվում էր այն ամենին, ինչ լսել էր օրվա ընթացքամ:

Եղի է ժամանակ, երբ Կարսում առյօն են միջին խավի բարեկեցիկ մաքրոյիկ և օրեր տևող ընդունելություններ ու դարասեանդեսներ կազմակերպելու առանձնաւոներում, որոնք Կային ինչ-որ շախով հիշեցնում էին իր մանկությանը: Այդ մարդիկ, առևտուկ զրադկեռով, կարողացել էին կարողություն ծնոր թերեւ, որովհետև Կարսը գտնվում էր Վրաստան, Շառվիզ, Կովկաս և Շիմիլս տանող բանուկ ճանադրակիների խաշճերուկում, որովհետև քաղաքը երկու հզոր տերությունների՝ օամանյան և ուստական կայսրությունների սահմագօին էր, երկու կայսրություններին է զօրք ու միջոց չեն խնայում առաջավարական կարևոր նշանակություն ունեցող, լեռներով շրջադաշտված այդ բնակավայրը զրավելու և դաշտուղաներու եամար. դա սկզբուն նոյանեց Կարսի վերերին, սակայն վերջին հայուրամյական եենց այդ հանգամանքն է Կարսի անկման դատօնած հանդիսացալ: Օամանների օրոք այսուղի առյօն են տարրեր ազգության նարդիկ՝ չերթզական ցեղեր, քրդեր, վլացիներ, բյազմանյացի հոյներ, որոնք տարածաշրջանում բնակաբրյուն էին հաստատել դեռևս դրաբակական, բյուզանդական և որոն-

տական ավրաստեռությունների շրջանում, նրանց միացել են ճամդողներից և ուսպահիներից փախուստով փրկվածներ: Եղել են նաև մարդկի, ովքեր այտոն առը իր են Հայկական տեսության ժամանակներից, և նրանց՝ դեռ հազար տարի առաջ կառուցած վանքերից մի քանիսն իրենց ողջ երաշագիրությանք կանգուն են առ օր։ Այս բանից հետո, եթե ինձ հարյուր տարի առաջ կառուցված թերդի 1878 թվականին եածնելվեց ուստական գրքերին, ճահինդականների մի մասը արտաքից, սակայն քաղաքը շարունակեց մնայ հարուստ և բազմազգ բնակավայրը։ Ռատական արդարության շրջանում, եթե թերդի հարևանության՝ Կադի իշխ քաղաքաւում գտնվող փաշաների դոյլակները, բաղնիքներն ու օսմանյան շրջանի մյուս շինություններն աստիճանաբար վերածվում էին խարիստի ենությունների, ջարական նարուարադիտները Կարս գետակի եարագային տափարակում իիննեցին նոր քաղաք, որն արագործն եարստացավ և բաղկացած էր զոգաւեն իինգ փողոցներից ու մի որդուայից, որոնք նիմյանց լրացնում էին այնոյին զարմանայի ներքաշնակությամբ, ինչոյին շռնի արևելյան ոչ մի քսդաք: Այլ քաղաքը, որը ուստական Ակերասնդր Երրորդ կայսրը ժամանում էր հոգու պիրեցյալին տեսության և որադրության, քաղաք, որը ուսմներին հնարավորության ընձեռնեց շարժիկ հարավ՝ դեռի Միջերկրական ծով, գրավել առևտրական կարևոր ճանապարհներ, հետազայամ վերականգնվեց մեծ ծախսերի գնով նիսյն։ Նանց այդ Կարսը, որը առաջին այցելության ժամանակ՝ քանի տարի առաջ, հնայել էր Կոստանդնուպոլիսի տիտոր քաղաքի, որի փողոցները ծածկված էին խոշոր տապերով, իսկ այս ու այնտեղ երևում էին ժողովրսական Նաբրատինության տարիներին տնկած վայրի ծիրենիներ և շագանակնենիներ: Եվ այդ քաղաքը այլևս ննան չէր նաև օսմանյան քաղաքի. այն ժամանակների փայտը շինությունները ամբողջովին հրկիվելի էին և սպառվել ազգամիջուամ դասուրագմների ու նիշցեղային կոխվների ժամանակ¹¹:

Անվերջանայի ուստոքրագմներից, կամայականություններից, զանգվածային կրուրաներից և աշուտամբռություններից ենոտ, եթե քաղաքը նայտնվեց հայկական, ուստական և նոյնիսկ անզյիւկան գործերի ծեռում, այն քանից հետո, եթե մի կաք ժամանակակատակած Կարսը անկախ եռակալից, 1920 թվականի հոկտեմբերին Կարս նոտան թուրքական գործերը՝ Ջազիմ Կարարեկիր փաշայի երամանատարությամբ, որի արձանը հետազայտ տեղադրվեց կայսրանամերձ երաժարակական: Թուրքերը, որ բաստամներին տաքի անց կրկին գրավեցին քաղաքը, փոխեցին քաղաքի կառուցարարության ցարական նախագիծը և բնակություն եաստատեցին այստեղ, բայց կենցարակարությունը, որ կար ուսմների օրոք, յորացրին, բանգի այն համադրատականում էր հանրատեսությունն համակած եվրոպականացման ոգուն, իսկ ուստական իինգ փողոցները վերանվանեցին Կարսի որատությանը հայտնի քաղաք գեններադների անվամբ, որովհետոն չին որատիրացնում ավելի նշանավոր անձնավորություն, քան զինվորականն է:

Դրանք եվրոպականացման տարիներ էին, և նախկին քաղաքատիւոր, որ ժողովրդական կուսակցության անդամ էր, այդ նասին դաստին էր եղարսությանը ու նորուցու։ Ժողովրդական տներամ տեղի էին ունենում դարահանդես-

ներ, մետաղի կամրջի տակ, որը, ինչեւս նկատեց Կան առավույան, անդ-անդ ժանգուսվել էր և փտել, անցկացվում էին շմշկասահքի նրգումներ, «Էղիոյ արքան» թեմադրելու համար Անկարայից ժամանած բաւորնել բուռն ովտորություններով համակված միջին խավի շրջանում (թեև դեռ բան տարի է չեր անցել Շամաստանի դեմ դատարեազմից)։ այդ տպին ներին տարեց եարուստները հագնում էին մորթե օձիքով վերարկու և գրասանրի ելեում վարդերով ու աստիքրով զարդարուն հոնգարական խոշորակազմ ծիեր լիած տաճնակներով։ տեղի ֆուտուրային թիմին աշակցելու նողատակով Ազգային գրուստյուն ակացիաների դուրսկում կազմակերպվող տարածանդիների ժամանակ դաշնամուրի, ակորդեոնի և կլարնետի նվազակցությամբ դարսուն էին ամենածամանակակից դարերը։ ամռանը կարսեցի աղջկեները հագնում էին կարճքն զգեստներ և հանգիստ կարող էին երթենեկու ենեանիվով, իսկ դատասիները ճնուանը շմուշկներով դրյաց գնալիս դիջակների տակից թիթեռնիկ-փառկատ էին կատամ և այլ զիմնազիաների տաճների նման այդուհետու արտահայտում հանրադիտական ովտորությունը։ Շատ տպին ներին անց, երբ փաստարան Մուզավաններ թնյո, ով Կարս էր վերադարձել որդիս քաղաքացիացի թեկնածու, նախընտրական քառով ժամանակ փորձեց կրկին հանդիս գաղ թիթեռնիկ-փառկատով, նրա կտառկցական ընկերները նախազգուշացրին, որ այդ ավելորդ «ցուցանորության» դարսունով շատ ծայն կկորցնեն, սակայն նա ուշադրություն շարձրեց այդ նախազգուշացմանը։

Անես կատ գոյություն ուներ անվերջանապի ճմենների և այն բանի նիջև, որ քաղաքը վերածվում էր ավերակների, աղքատանում և օրեցօր ավելի դժբախտանում։ Քաղաքադիտարանի նախկին դեկավարը վերիշշում էր անցյալ դարձած հաճելի ճմեններն ու անդրադառնալով եռնական ոչիններ բեմադրելու համար Անկարայից ժամանած շղարված, կիսամերկ դերասանութիւններին՝ դատանոց նաև մի հեղափոխական ներկայացման մասին, որ ժադովվրդական տանը թեմադրել էին մի քանի երիտասարդներ, որոնց թվում էր նաև ինքը։ «Սահեծագործությունն ընկիրված էր շաղրա կրտո մեր աղջիկներից մեկի հոգում տեղի անեցող գարթունքին, ով ներկայացման ավարտին մի կողմ է նետուն շաղրան և վառուն այն»,- ասաց նա։ Քանի որ քարասունական թվականների վերջերին նրանք ուղ Կարսում չէին կարօդացել գունել ներկայացմանը համարդատախանող և շաղրա, տոհիդված էին այս թերել Էրզրումից։ «Իսկ իհման շաղրաներով ու զյուշաղջործով աղջիկները հեղինել են Կարսի փողոցները, - ավելացրեց Մուզավաններ թնյո, - նրանք ինքնատիպ են լինում, որովհետև քաղաքական իշպանի այդ խորհրդանշից կրեմով՝ չեն կարողանուն նասնակցել ուսումնական դասընթացներին»։

Ամեն անգամ, Կարսում քախվելով քաղաքական իշպանի ազդեցության ոժեղացման և շաղրա կրող աղջիկների խաղըին, Կան լուռ էր, չեր տապիս այն եարցերը, որոնք ծագում էին նարք։ Զգուստ էր շնտածել նաև այն նապին, թե տարիներ առաջ ինչու են կրակուտ երիտասարդները կազմակերտել շաղրայի դեմ ուղղված նրեկույթ, թեև 1940 թվականին Կարսում շաղրա կրոյ ոչ մի կին չի եղել։

Կամ որք օրք դեգերում եր Կարսի փողոցներում և ոչաղբայրուն չեր դարձնում շատրայալվոր կամ զյաշոր կրոյ կանանց, որովհետև մի շարաթքա ընթացքում դեռ ձեռք չեր քերել դեմքերը ծածկած կանանց նայելով քաղաքական քնույթի դատաղություններ կատարելու առվարդություն, ինչը բնորոշ է աշխարհիկ մտավորականությանը: Կամ մանկութ ուշադրության չեր արժանացնում դեմքը ծածկած կանանց: Ստամբուլի նվազականացած շրջանակներում, որ նա անցկացրել էր մանկությունը, զյաշոր կրում էին միայն տտորին խավերի որոշ ներկայացուցիչներ, կամ կարմավաճառների կանայք, կամ այն աշխիկները, որ գալիս էին խաղաղ վաճառքում Ստամբուլի նայրանասերից, օրինակ՝ Շարժապից:

Կայի իշնանած «Զյունի արդարանք» եկուրանցի շենքի նախկին տերերի ճամփն եւ նետազայում լսեցի քազմաքիվ դատմություններ (Արևելքը դաշտող համալսարանական մի ռաս ողբանաօթ, որին ցարական իշխանությունները խնայել և Միքրո աքսորելու փոխարեն արտաքսել էին ավելի տանելի վայր, խօշոր եղցերավոր անսառմների վաճառքով գրադիոն մի հայ, աղա այստեղ եիմնվել և բուրքական հոյսների որբանոց)... Անկախ այն բանից, թե ով է եղել շուրջ հարյուր տարի առաջ կառացված այդ շենքի առաջին տերը, նա այն կառուցել էր ճիշտ այնորու, ինչուս Կարսի մյուս շենքները այդ շրջանում տանն ուներ դատորի մեջ տեղադրված վառարան, որը կոչվում էր «փեղ», այն բառակողմ էր և միաժամանակ տաքացնում էր չորս սենյակ: Հանրադեսական շրջանամ բուրքերն այդուն է չկարտղացան օգտվել դրանցից, և տանը եկուրանցի վերածած առաջին բուրքը մատքի դրան մոտ տեղադրեց արույրն եսկայական վառարան, իսկ եետազայում շօգենուուցում անցկացրեց մյուս սենյակները:

Կան վերաբերուն եազին դատկել էր ճահճակալին և խորաստգվել մտքերի մեջ, երբ գուաք քակեցին, և նա, տեղից ելնելով, բացեց դրաք: Նրա առջև կանգնած էր ընդունաբանի ստասակոր Ջավադը, որը օրն անցկացնում էր արայք վառարանի մոտ նստած, եետուտացույց դիտելով: Նա առաց, որ բանալիները եանձնելիս մոռացել է մի քան հայտնել.

- Մոռացա ասե՞՝ ձեզ շատ ուզում է տեսմել «Սահման» քաղաքային թերթի խմբագիր Սարդար քեյը:

Նրանք իշան նախադրահ: Կամ արդեն ուզում էր դրս գալ, բայց կտրուկ կանգ առավ. քացկեց մոռակա դրաք, և ներս մնավ Իփեկը. նա անհամնառ գեղեցիկ էր, քան Կայի դատկերացաններում: Կամ անմշատես իիշեց, թե ինչ գեղեցիկ էր նա համաշարանական տարիներին: Եվ անաղասելիորեն եռովկեց. Իփեկը, իրոք, ամսահման գեղեցիկ էր: Որդես եվրոպականացած ստամբուլի բարձուաններ՝ նրանք նաև միմյանց ձեռք սեղմեցին և փոքր-ինչ տառանվելով՝ առանց իրար հովկելու, շորթերը զգելով՝ ողջագորվեցին:

- Գիտեի, որ կզաս,- փոքր-ինչ նո քաշվելով և սնկեղծաթյամբ, որը գարմացրեց Կային, ասաց Իփեկը, - Ժաները գանգածարել է և ասել:

Իփեկը նայում էր ուղիղ Կայի աշխերի մեջ:

- Եկմ եմ քադարաշետարանի ընտրությունների և իմբնատան աղջիկների դատմառու:

- Ինչըս՞ն ես մնալու,- հարցրեց Իվիեկը,- իմաս հայրիկիս ենտ գործ ունեմ: «Ասիա» հյուրանոցի մոտ «Նոր կյանք» անունով հրուշակարան կա: Արի մեկն անց կես հանդիդանք այնտեղ, նատեմք, զբացենք:

Կային թվաց, որ այդ ողջ տեսարանում ինչ-որ արտառոց բան կա, քանի որ այն տեղի էր ունենում ոչ թե Ստամբուլում, ասենք՝ Բնյուղամասում, այլ Կարսում: Լա չկը կարօդանում հասկանալ, թե իրեն համակած հովանունքի որ նաև է Իվիեկի գեղեցկության դրսանությունը: Կան եղավ փողոց և ձյան տակ որոշ ժամանակ քայլելուց հետո նտաեց: «Լույլ Է՝ այս վերաբերմ հազար»:

Խոճագրության ճամատարին պիտիր գրամանալի ճշգրտությամբ երկու բան եռաշեց նրան, ինչը բանականությունը երթեր չեղ ընդունի: Առաջին՝ Կան Ֆրանկուրտից Ստամբուլ էր եկել և՝ նոր երաշտրկավորաբարյանը նախակցելու, և՝ տասներկու տարի անց գտնելու այն թրքունու, ում ենտ դեւոր է ամուսնանա: Երկրորդ՝ Կան Ստամբուլից Կարս էր եկել, որովհետև հոգու խորքուն հավատացած էր, որ ենեց Իվիեկն է այն թրքունու, ում ենտ ինքը ամուսնանալու է:

Կան երրուն թույլ չեղ տա, որ այս երկրորդ միտրոն իրեն եռաշեր արիշ մեկը, ենթադրենք՝ ուժեղ կանխազգացողությամբ օժնված որևէ ծանր: Բայց այդ՝ նա ողջ կյանքում ամուսով կմնադարձեր իրեն, որովհետև այդ ենթադրությունը բացարձակ ճշմարտություն էր: Կան այն բարյամուներից էր, ովքեր իրենց համոզում են, թե ամենամեծ երջանկությանը հասնում են նրանք, ովքեր որևէ կանխամտածված բան չեն անում դրա համար: Նաև եվլուստական անթերի կոթությունն էր նրան խանգարում համակերտվելի այն ճորի ենտ, որ ամուսնանալու նոյանակալով ինքը կայող է փնտրել քիչ ծանրոր մեկին: Չնայած այդ իրարամերդ մտքերին՝ նա «Սահման» բաղարային թերթի խմբագրության հասավ բավականին անխոռվ հոգեւիճակում: Իվիեկի ենտ առաջին հանդիդանքն ավելի ջերմ էր, քան իր կամքից անկախ՝ անընդհանուր դրաւությանում էր Ստամբուլից դուրս գալուց ենտու:

«Սահման» բաղարային թերթի խմբագրությունը գտնվում էր հյուրանոցից մի փողոց այն կողմ, Ֆահր բեյի որդուայսում: Խմբագրության գրադեցրած ողջ տարածքը ընդամենը մի քիչ էր մեծ Կայի հյուրանոցային դատիլի սենյակից: Մենյակը երկու մասի էր բաժանված միջնորմով, որին փակցված էին Արաքսութիւն դիմանկարը, օրացույցներ, այցելուների և հարսանիքի երավիշրատուն սերի նմուշներ, Կարս այցելած նշանակող ուստական գործիչների և հանրահայտ բարբերի լուսանկարներ՝ արված Սարդար բեյի ծեռքով, ինչդեռ նաև բառասուն տարի առաջ հրամարակված թերթի առաջին համարի լասանկարը՝ շրջանակի մեջ: Միջնորմից այն կողմ հաճնի տղումուկ աշխատում էր ճճնվող ուսնակենտրով կեկտրական տաղագրական հաստոցը, որն արտադրվել էր հարյուր տարի առաջ՝ Լայլցիզի «Քառուման» ֆիրմայի կողմից, և Նամբուրզում բատրդ դար աշխատեցած ենտ 1910 թվականին վաճառվել Ստամբուլում: Մամուլի ազատառության տարիներին՝ երկրորդ սահմանադրության ընդունումից ենտու, բառասունինք տարվա ենության հաստոցը ուր որ է դեն էին նետելու՝ որդես ժամանակն առյօնած անորետք իր, քայլ 1955 թվականին Սարդար բեյի հանգույցակ հայրը ծեռք էր թերել այն և զնացրով հսկցրել Կարս:

Սարդար թեյի քաններկուամյա որդին, աշ ձեռքի մատները բրատեղով, մեքենային կերակրում էր նարար թղթով, իսկ ճախով ճարտիկորն եւալաքուն տղագրկան թերթը (հավաքող սարդը ջարդելի էր երկու տարի առաջ՝ եղբար ենու վեճի ժամանակ) և այդ ընթացքուն կարողացալ նաև ողջանել Կոյին: Երկրորդ որդին, որը, ինչողիս եղբայրը, նման էր ոչ թե եղբար, այլ կարճահասակ, լիբր-լիբր, լաւնահեմ և շնորհ մորը, ուս նի տակ նուովի տառներացրեց Կան, նստած էր անեամար մասնարաժիններ ունեցող բազում արկյիկների, կաղաղարների, կյիշեների, անազե տարատեսակ տառերի միջև տեղանդրված ներկածակ եւստոցի առջև և աշխարհապար գեղագրի համբերուստարարյանք ու եղանակայանք ձեռուով հավաքում էր գովազդի տերսող, որը տեղադրվելու էր թերթի՝ երեք օր ենոտ լույս տեսմելիք եւմարում:

- Տեսմո՞՞ն եք՝ ինչ դայմաններում է գոյատևնան դայցար նղամ Արևելյան Անատոլիայի մամուլը, - ասաց Սարդար թեյը:

Այդ ժամանակ անջատվեց ինկարական եռամբը: Երբ տղագրական եսասոցը կանգ տառվ, և խոցը բաղկաց նոգական խավարի մեջ, Կան նկատեց փողոցում իշնող ձյան ճերմակ շբանադրությունը:

- Չամի՞ օրինակ հասցրինք տորի, - հարցրեց Սարդար թեյը: Նա ճռ վատեց և Կոյին առաջարկեց նոտոք խմբագրատան ավգուստամասն տեղադրված աքուին:

- Դարյութ վարտոն, հայրիկ:

- Երբ լույսը տան, հասցրու երեք հարյուր քառասունի. այսօր դերասան կյարեր ունենք:

«Սահման» քաղաքային թերթը Կարսում վաճառքի միայն մի կետ տեմբ՝ Ազգային թատրոնի դիմացի փոքրիկ խանուքը, որ թերթ գնելու մտնում էին բան մարդուց ոչ ավել, սակայն, ինչողիս եղարտությամբ նշեց Սարդար թեյը, բաժանորդների շնորհիվ թերթի ընդհանուր տղաքանակը հասել է երեք հարյուրի: Բաժանորդներից երկու հարյուրը Կարսի ճեռնարկաբայուններն ու դեմտական հաստատությաններն են, որոնց Սարդար թեյը տախոլված էր ուսորինարար գովազնել: Մնացյալ միտսոնը այն «ողաքիչը ու կարսոր անձինք են», ունի ազգային անշնուրություն անի կատավարությունն» և որանք, Կարսից հետամասվառ, բնակություն են հաստատու Մուամբայում, սակայն չեն խզել կատը իրենց բաղադրի հետ:

«Նուանը միացրին, և Կան տեսառվ, որ Սարդար թեյի ճակատի երակը զայրայիքից փրկվել է:

- Մեզնից բաժանվելուց հետո դուք հանդիսել եք ոչ այն մարդկանց, ոչ միշտ տեղեկություններ ստացել մեր տահմանամերձ քաղաքի նասին, - ասաց Սարդար թեյը:

- Որու՞՞ղից գիտեսք, թե ուր նմ գնացել, - հարցրեց Կան:

- Ուսիրկամությունը, բնականաբար, հետևել է ձեզ՝ տառա Սարդար թեյը, - իսկ մենք, մասնագիտական աներամեխառաքունից դրդված, լսում ենք ուսիրկամների բայիսիսակցությունները: Մեր թերթի լրատվարյան իննան տօկոսը տրամադրում են Կարսի նախանգամինը և Անվտանգության վարչությունը: Զեր բողոք հարցադրումները՝ ինչու է Կարսը աղքատ և հետամնաց, ինչու են աշջիկ-

ներք ինքնաստան լինում, գրանցված են Անվտանգության վարչությունում:

Կան բազմաթիվ դպաստարաններ եր լսի այն մասին, թե ինչու է Կարսը հայտնվել թշվառայան գրկում: Խորերդային Միության հետ առևտրի նվազումը տառը դպատերազմի տարիներին, ասհմանային անցակետերի փակումը, յոքանատնական թվականներին քաղաքամ տերուտնօրինության անող կոմմանիտական ավազակախմբերը, որտեր ճնշում և կրղադամ ինն եարաւաներին, թի թե շատ փող ունեցողների մնկնամը Կապտից Ստամբուլ և Անկարա, անկերպանայի եակաստիքունները ժողովայի և Դայատուանի միջև. Կարսի ճամփն մոտացել են և՝ կառավարություն, և՝ Ալահ...:

- Ես որոշեցի ձեզ հայտնել, թե իրականում ինչ է կատարվեմ, - ասաց Սարդար թեյը:

Կան եանակլիս եր լսվառեսպարյանք, ինչ չեւ զգացել արդեն շատ տարիներ և դատում եր պափ: Նա զիսի ընկապ, որ գրայցի բան նյութը կաշկանդում է Սարդար թեյին: Գերմանիայում անցկացրած երկարումիզ տարիների ընթացքում նրա համար նոյնույն ամենից կարևոր այդ եալցն եր, տակայն նա անձայն էր ինքն իրեն խոտառվանել, որ դա այդուես է: Իսկ իմա, քանի որ եօդում երջանկության հայու եր ծագել, կարող էր անկերծ լինել ինքն իր հետ:

- Այսուեւ բարուր չերմ բարձկամներ էիմք, - ասես գաղտմիք հայտնելով՝ ասաց Սարդար թեյը, - սակայն վերջին տարիներին յուրաքանչյուրն սկսել է հոտուկ և գրիունակությանք զատել. «Ես ազերի եմ», «Ես բորդ եմ», «Ես բորբնեն եմ»: Ինարկե, այսուեւ ասդրում են այլևայլ ազգերի ներկայացուցիչներ: Թուրքմեն թշշկորները (մենք նրանց անվանում ենք նաև «կարափափախմներ»), ազերիների նղայարներն են: Ջրդերին մենք ընդամենք ցեղ ենք համարում. առաջներում ոչ ոք նոյնիսկ զցիսեր, որ քորդ գոյություն ունի: Այն տեղացիները, ովքեր այսուեղ բնակվել են Օտմանյան կայսրության ժամանակներից, երբեք չեն մեծամտացել, թե իրենք տեղաբնակ են: Թոշվոր թուրքմենները, ուսական կայսրերի կարմիր արտարաված զերմանացիները, Կարսի մերձակայքի տեղաբնակները աշշրում էին միասին, և ոչ չեւ է մտածում դարձենալ, որ ինքը այս է կամ այն: Այդ ամբարտավանությունը տարածեց Բաքվի և Երևանի կոմմանիստական տաղիտն. Մրանք մգում էին նաև առաջնորդները և կործանել ժողովան: Եվ երճա բոլորս ավելի աղքատ ենք և ավելի ինքնահավան:

Ենթարելով, որ Կան արդեն գտնվում է լուսի ազդեցության տակ, Սարդար թեյը փախեց թեման:

- Կրտնական կարգերի կորմնակիցները տնից տում են շրջում, խմբերով այցելում մարդկանց, կամաց քածանում խոհանոցային իրեր, ամանեղեն, հյուրաժամկետ, արկերով օճառ, ձավարեղեն, լվացքի փաշի, այդուես ձեռք բերում աղքատ թաղամասերի վալուհությունը, բարեկամանում, եանդիտումներ կազմակերպում կամանց ենտ, երեխաների զգեստների ուսերին քրոցով ամրացնում ուսկեցայն շրջանակներ: Երանք ասան են. «Զվեարկեք Բաքուրաթյան կոսակցության օգադին, որը Ալահի կռասակցությունն է: Մեր աղքատության և թշվառության դպաստուն այն է, որ մենք շիշվել ենք Ալահի ողուց»: Զրոցում են

և տղամարդկանց, և՝ հաճանաց իետ։ Հակում են զայրույթով լի գործազորկների համակրանքը, որտես արժանադատվությունը ուղևաբարված է։ Մի բառ ձափառվ ուրախացնում են գործազորկների կանանց, որոնք չփառեն, թե ինչ են եվելու երեկոյան, նորանոր նվերներ խոտանում և եամողուն բվեարկի Ալյահի կուսակցության օգտին։ Երանք արժանանում են ոչ միայն ամեն քայլափոխի նվաստացման նմարկված սպառին խավերի վստահությանը, այլև ընդունելություն են գունում համալսարանական դրանակներուն, օրական ընդունելը մի անգամ վորկատիր ճաշով ստամոքսները խարող ուսանողների միջավայրում, զնահատանքի արժանանում ոչ միայն բանվորների, այլև արհեստավորների կողմից, որովհետո իրենք աշխատասեր են, համեստ և ազնիվ։

«Սահման» քաղաքային թերթի խմբագիրը տեղենկացրեց, որ նախկին քաղաքադատին ասում էին ոչ այն դատանառով, որ նրա խելքին փշել էր վերացնել հին կառքերը, որովհետո որանք «ժանանակակից չեն» (քանի որ նրան սղանեցին, այդ գործը կիսառ մնաց), այլ բարձիթողության և կաշառակերության դատանառով։ Ազ կամ ձախ հայացքների դավանող համբարդտական կուտակցություններից ոչ մեկը չէր կարողացել քաղաքադատի արժանավոր թեկնածու առաջադրել, որովհետո իին, արյունուտ հաշիվների, ազգամիջյան խնդիրների, ազգայնանության կամ միմյանց ոճնացնելու մօլուցով անընդեալ նրանցեցիու դատանառով դատականված են։

- Մարդիկ հավասում են միայն Ալյահի կուսակցության թեկնածուի դարձեցությանը, - ասաց Սարդար թեյք, - իսկ թեկնածուն Մոլութար թեյն է՝ ձեր հյուրանոցատիրոց դուտար Ի-փենի նախկին ամուսինը։ Նա խելացի չէ, բայց քարող է։ Իսկ բրդերը տեղի բնակչության քառասուն տոկոսն են։ Կասկած լինել չի կարող, որ ընտրություններուն հաղթելու է Ալյահի կուսակցությունը, և Մոլութարը դատապար է քաղաքադատին։

Անընդհատ ուժգնացող ձյունը Կայի հոգում կրկին ծնեց մենության զգացողություն, զորանակով՝ այդ զգացողությանը միախառնվեց վախ, որ եկել է հասարակության այն խավի վերջը, որի միջավայրում ինքը հասակ է առել ու դատիքարակվել, և, ընթանրադիես, ժողորդիայում վերջ է արվել եվլուղական կենսակերպությն։ Ստամբուլուն նա նկատել էր, որ փողոցները, որ անցկացքն էր մասնկությունը, թշվար տեսք են ստուգել, դարձան կզբակ իին ու գեղեցիկ շննդերը, ուր առլուս էին նաև իր բարեկամները, խարխլվել են, իր նանկության ծառերը շարացել են և զոհ գնացել փայտահատներին, իսկ կինոթասրբունները վերջին տասնամյակում փակվել ու մեկը մյուսի նույնից վերածվել են հագուստի հեղձուկ, մոտյլ խանութների։ Նա ոչ միայն նրա մանկության աշխարհի վերջն էր, այլև վերջն էր այն երազանքի, որ օրերից մի օր ինքը կրկին կկարողանա ապրել Ստամբուլում։ Նա նոտածեց, որ եթե ժողորդիայում հաստատվի շարիաթական ուժեղ իշխանություն, առաջ բույրը ընդհանրադիւն չի կարողանա առանց զլաւաշորի գուրս գալ փաղոց։ «Սահման» քաղաքային թերթի խմբագրության ներնային լայսերի տակ նայելով խոշոր վարդիներով դանուալ իշնոտ, ասես ինքարային ձյանը՝ Կան դատակերացրեց, որ ինքն ու Ի-փենը վերադարձել են

Ֆրանկուրտ: Միասին գնումներ են կատարում «Քառվեհոֆում»՝ երկրորդ հարկում, որ կանացի կոշկեղեն են վաճառում, որտեղից գնել էր իր մոխրագոյն վերաբեռն և որի մազ հիմն փաքաբվել էր:

- Դա իպամիտական միջազգային շարժման մի մասն է, որը ձգում է Շուրջիան դարձնել Իրանի նման...

- Ինքնասղան աշջիկները նոյնոյն՝,- հարցրեց Կան:

- Մենք զանազան տեղեկություններ ենք ստանում, որ, ցավոք, աղջիկներին ինքնասղանության դրդում են: Սակայն այդ մասին չենք գրում, որովհետ զիտակցում ենք մեր դատավանալությունը և եալիսանում, որ աղջիկները դրան կարծագանքին ավելի բուռն ինքնասղանությունների թիվը կավելանա: Ասում են, որ մեր քաղաքում է գտնվում իպամիտ հայտնի աեաթեկի Լաշխվերք¹³, որը ձգում է իրեն ենթարկել այն աղջիկներին, ովքեր եալված են ինքնասղանության:

- Մի՞ք իպամիտաները ինքնասղանության հակառակորդ չեն:

Սարյար բեյը ոչինչ շղատավանեց: Տղագրական եաստոցը կանգ առաջ, մենյակում լուսքուն տիրոց, և Կան հայացը եատեց փողոցում իջնող անիրական ձյանը: Իփեկի եետ հանդիդան ստյաման ուժքնացող խոռվին և տագնատին դիմազգավելու լավագույն միջացը կլիներ Կարսի եռզսերն իր եամար զրադմունք դարձնեց: Սակայն իհնա, միայն ու միայն Իփեկի մասին մտածելով, Կան ցանկանում էր նախադատրատուվել հանդիդանը, բանի որ աբդին մեկն անց բան էր:

Սարդար բեյը ավագ՝ գիրուկ որդու թերած բարմ թերքի առաջին էջն այն-թես տարածեց Կայի առջն, ասն եռզանքայանք դատարաւուած ընտա էր ճառօւցում: Կայի հայացը, որ տարիների ընթացքու վարժիկ էր հրաժարակումների մեջ արագործն գտնել իր ամունը, անմիջապես գտավ աներածնշան նյութը.

ՄԵՐ ՆԵՐԵԱՎՈՐ ԲԱՌԱՍՏԵՂԾԸ ԿԱՐՍՈՒՄ

Ողջ Շուրջիայում հայտնի բանաստեղծ ԿԱՆ երնկ ժամանել է մեր սահմանաներձ բաղադր: Իր «Մոխիրը և ճանդարինները», «Երեկոյան լրագրեր» ժաղավառաներուկ ոոջ երկրի համակրանքը վայելող, Թեհեք Ենջատիցիի անվան մրցանակի դափնեկիր երիտասարդ բանաստեղծը Կարս է ժամանել որդես «Ծամինուրինքի» թշրակից՝ բաղադրեարանի ընտրություններին հետևելու: Բանաստեղծ ԿԱՆ արդեն շատ տարիներ արևմտյան դուծիս է ռասումնափրում Գերմանիայում՝ Ֆրանկլիուրտում:

- Ի՞ն ամունք նիշա չեն եալարի, «Ա»-ն որեաք է փոքրաւոա լինի, - ասաց Կան, տակայն անմիջապես զոջաց և դարտավորվածություն զգապով՝ ավելացրեց, - լավ է տուացվել:

- Վարդես, մենք ձեզ վմտրում էինք, որդեսի առուգենք՝ մի՞շտ եմք գրել

մեր անոնք, թէ՞ ոչ - ուստասվաննեց Սարդար թեյլը:- Տղամ, տես, տղամ, մեր բանատնդի անոնքն ճիշտ չեք հավաքել,- բացարձակ անվրդով դիտողաբյուն արեց նա որդիներին։ Կան զլիի ընկավ, որ Սարդար թեյլ շարվածքի մօջ այդ սփրայլ տեսմուն է ոչ առաջին անգամ։ Անմիջապես ուղղեր...

- Ինչո՞ւ, - հարցրեց Կան։ Նա արդեն տեսել էր իր անոնք՝ ճիշտ գրույամբ, ամենածավալամ հօգվածի ամենավնաջին տողամ։

ՍՈՒՆԱՅ ՀԱՄԱՐ ԹԱՏԵՐԱՄՄԹԻ ԽԱՂԹԱԿԱՄ ԵՐԵԿՈՆ ԱՇԳԱՅԻՆ ԹԱՏՐՈՆՈՒՄ

Ազգային բատրոնում երեկ երեկոյան կայացած ժողովրդական ներկայացումը, որը հագեցած էր Արաբուրքի և առաջադիմության շնչով, և որը հանդիսաւուսափին ներկայացրեց ուղղ Շուրբիայուն հայունի Սունայ Շահինի բատերախոսմբը, ընդունվեց մեծ հետաքրքրությամբ և ոգևորությամբ։ Ներկայացամունք, որը տևեց մինչև ոչ զիշեր, և որին ներկա էին փոխնախանգամութեալ, բաղստքադժանի տեղակալը և Կարսի այլ նշանավոր անձինք, հաճախակի ընդմիջվում էր բաւուն ծախիահարություններով։ Կարսի բնակիշները, ովքեր վաղուց ի վեր ծարավի էին նման տուղծագործության, ծայրենեար լորեկ էին ուղղ դասինք, իսկ ցանկացարները կարգացեկ էին նաև ներկայացնանք հետօնել իրենց տներում, հեռուստացույցով, քանի որ «Սահման» քաղաքային հեռուստաբաններությունը իր գոյության երկու տարիների ընթացքում կազմակերպեկ էր առաջին ուղիղ հեռարձակումը և երաշակի թմբադրությամբ հաղորդակից լինելու հենարավորությունը ընձեռեկ Կարսի ուղղ բնակչությանը։ Այսինքն, «Սահման» հեռուստաբաններությունը կազմակերպեց արտաստուդիական առաջին ուղիղ հեռարձակումը։ Զամին որ հեռուստաբաններությունը դեռ չունի ուղիղ հաղորդումներ կազմակերպելու անհրաժեշտ տեխնիկա, Խալիթ Փաշայի ողողուայում գտնվող «Սահման» հեռուստաբաններության կենտրոնից մինչև Ազգային բատրոնում տեղադրված տեսալսուիկ անցկացվել էր երկու փողոց եւսուղ մարմաւ։ Որոյնքի ձյանը մաքուսին վնաս շղտուճածի, Կարսի գիտակից բնակիշները քայլ էին տվել մալուխն անցկացնել իրենց բնակարանների միջով (օրինակ, մեր առաւենաքրոյժ Ֆայլի թեյլի բնակարանները մաղախն ընդունել եր տան ճակատի դրաշշագրից և հանկ ետնաբրակի այգու միջով)։ Կարսի բնակիշները ցանկանան են, որ այս բարեկաջաջ ուղիղ հեռարձակումը կրկնվի առաջին իսկ հարմար առիթով։ «Սահման» հեռուստաբաններության ներկայացացիները նշեցին, որ արտաստուդիական այս առաջին հեռարձակման շնորհիկ Կարսի բլուր ձեռնարկությանները գովազդ են ոյատվիրեկ։ Թատերախանուի ընթացում, որին ականատես եղալ

մնը տահմանաներձ ողջ քաղաքը. Աթափորի ոգով գրված ոլիսներից բացի, արևմտյան լուսավորության ոլորտու համեյիսացող քատերական ստեղծագործությունների ամենազգայինի հառվածներից բացի, մնը մշակույթը քայլայող գովազդները քննադատող որվագներից բացի, հավաքականի հանրահայտ դարրդասարան Վուրայի արկածների դատամությունից բացի, հայրենիքին և Աթափորին նվիրված բանաստեղծությունների ասմունքից և մնը քաղաք այցելած նշանավոր բանաստեղծ Կայի Վերջին՝ «Զյունը» բանաստեղծության հեղինակային ընթերցումից բացի, նոր մեկնարասնությանը և նար՝ «Հայրենիք կամ զիմաշըր» անվամբ ներկայացվեց նաև հանրաստեղծության ժամանակներում մեծ ժողովրդայնություն վայելող «Հայրենիք կամ չաղրա» առաջադիմական զբովարծոցը:

- Ես «Զյունը» վերնագրով բանաստեղծություն չունեմ, իսկ երեկոյան բանություն չեմ գնալու: Ձեր հոգվածը խայս կտեսնի սխալ տեղեկատվությամբ:

- Այդքան վստահ մի եղեք: Չատերը, ովքեր մեզ չեմ պիրում, որովհետև մենք հաղորդում ենք դեղքերի մասին, որոնք դեռ տեղի չեն ունեցել, նրանք, ովքեր կարծում են, թե այն, ինչ մենք անում ենք, ոչ թե լրագրություն է, այլ գուշակություն, չին կարողանում բարցնել իրենց գարնանը. Երբ իրադարձությունները գարգանան են ճիշտ այնուևս, ինչպես նկարագրել ենք մենք: Չաս դեղքեր տեղի են ունեցել մեր կրթմից նախօրոք նկարագրված լինելու դրաստճառով: Ժամանակակից լրագրությունը հենց դա է: Իսկ դուք, Վասոս եմ, որդեսայի Կարսը շզրկեք ժամանակի հետ համբուրաց քայլելու հնարավորությունից և որդեսայի չշշտացնեք մեզ, նախ կզրեք «Զյունը» վերնագրով բանաստեղծություն, առաև և կգաք ներկայացնան:

Նախընտրական հավաքների հայտադրադրությունների, Էրգրամից բերված շիճուկներով ուսումնական հաստատություններում դրատվատում կատարելու, ջրի վարձը երկու ամսով ենոտաձգելու և դա որոշես Կարսի բնակիչների համեյնք ցուցաբերվող բարեհաճորյան և մեկ դրամուրում ներկայացնող տեղեկությունների արանքում Կան կարդաց ևս մեկ երաժշտական, որը մեզը ունի չի նկատել:

ԶՅՈՒՆԸ ՓԱԿԵԼ Է ՃԱՌԱՊԴԱՐՆԸ

Զյունը, որ գալիս է արդին երկու օր շարունակ, մեր քաղաքը կտրեն է մնացյալ աշխարհից: Երեկ ատավոտյան Արդահանի ճանապարհը փակվելուց հետո կծսօրին ձյանը ծածկել է նաև Սարիդամիշ առանող ճանապարհը: Չափազանց ատառ ձյան և սատույցների դասառավ հայորդակցության համար ամանցանելի դարձած ճանապարհին համար կամաված է աշխարհից «Եղմրգ» ընկերության՝ Էրգրամ աղնորկող ավտոբասը վերաբարձր է Կարս: Օդերևառքարանները տեղեկացնում են, որ ցրաերք, որոնք խուժել են Սիրիից, և առառ

ծյանը կշարումակվեն ևս երեք օր: Կարսը երեք օր աղբեկու է իր որաշարներով, ինչդեռ նախկին ձմեռներին: Սա հարմար աղիք է, որ մենք մնաց կարգի թերթներ:

Կան արդեն վեր իր կացել և դատրաստում եր դուրս գալ, երբ Սարդար թիւր վեր ցատկեց և որոշապի Կային առիտով լսել իր վերջին խոսքերը, քանից դուամ փեղկից:

- Ո՞վ զիտի, թե այս ամենի մասին ինչեր կամեն ժ՛ուրգուտ թիյն ու նրա դրսուրիերը,- սկսաց նա,- ճրանք սրտարաց մարդիկ են, և մենք երեկոները մտերմարար այցելում ենք նրանց: Սակայն շնորանաք. Ի վեկ խանումին նախկին ամուսինը քաղաքաղետի թեկնածու է Արաքի կոստակցության կողմից: Իսկ Ի վեկի քայլ Քաղինեն,¹⁴ որին Ի վեկն ու հայրը թերմ են այսունող ուստանելու, բայց լորիքի՝ զիւաշոր կրող աղջիկներից ամենամղեռանդն է: Այնինչ՝ նրանց հայրը եին կորունիստ է: Կարսում ոչ ոք գլուխ չի ընկնում, թե ինչո՞ւ չորս տարի առաջ՝ Կարսի ամենածանր օրերին, նրանք եկան այսունող:

Ժեև Կան մի քանի լուղեի ընթացքում սուացավ բազմաթիվ տեղեկություններ, որոնք լիովին ի վիճակի էին խաթապելու նրա անդրբրդ, սակայն կարողացավ դահլուանել անխոռվ տեսքը և դրսու եկավ:

**Դու իրո՞յ եկել ես ընօրությունների և
իմ մաստամությունների դաշնառով
Կան և Իփիեկը «Նոր կյանք» երաշակարանում**

Ենչո՞ եակառակ Վաստ տեղնկաբթյունների, որ լսեց Կան, նրա դեմքին, այնուամենայնիվ, եայսանվել էր աննշմար ժողով, երբ Ֆահիր թեյի պարզուայով ձյան տակ քայլում էր դեռի «Նոր կյանք» երաշակարան: Նրա ականջին եասակ Պեղյին դի Կապոյիի «Ռոբերտան», իմբն իրեն զգում էր Տուրգենևի տոնանտիկ և ախտոր եերու, ով զնում է եանդիման այն կնոջ եես, ում կերպարը եղան խորքամ փայլիայել է տարիներ շարունակ: Կան սիրում էր Տուրգենևին, ով հոգմենով իր երկրի անվերջանապի խնդիրներից և նախապատճական վայրենությունից՝ արեամարեկ ու լցել էր այն, քայլ Եվլուսայում կարտուսկ և երազելով պիրում էր եենց այդ երկիրը: Նա սիրում էր Տուրգենևի նրագեղի վեղերը, քայլ նիշան ասենք. ի եակադրության նրա եերուսների: Կան բնակ կյանքած չեր եղել Իփիեկի կերպարը եղան խորքամ տարիներ շարունակ փայլիայնուվ: Նա ընդամենը դաստիկերացնում էր մի այնտիսի կիճ, ինչոյիսին Իփիեկն է, հեարավոր է՝ երբենն եիշենալ նաև նրան: Սակայն եենց Կան իմացավ, որ Իփիեկը բաժանվել է ամուսնոց, սկսեց մտածել նրա մասին, իսկ եիմա եանկարծ ցանկացակ տուրգենևյան տոմանտիզմով և տրամադրությամբ լրացնել այն քացը, որն զգում էր, քանզի Իփիեկի նասին նոտածել էր ոչ այնքան, որքան անհրաժեշտ է խորի ու լուրջ եարագերարթյաններ եատառաելու եանար:

Սակայն երաշակարան հասմելուն և Իփիեկի կողքին նառեկուն դես նա կորուսամնեց տուրգենևյան ողջ տոմանտիզմը: Իփիեկն առավել զեղեցիկ էր, քան եյուրանոցամ, առավել զեղեցիկ, քան եանձարանական տարիներին: Կան խոտվը զգաց Իփիեկի գնենցկությունից. այն բացարձակ զերծ էր արենտականությունից. շրմերկով թեքւակի կարմրեցրած շուրջեր, գունատ մաշկ, այքերի փայլ, անկեղծություն, որն անմիջապես նորում էր սրտաբացության: Մի դահ Իփիեկը նույնիսկ այնքան անմիջական էր, որ Կային թվաց, թե եակառակ նրա՝ ինքը շափազանց բանագրութիւն է և կաշկանդված: Վաստ քանատառեղծություն գրեւաց գաւառ, Կան ամենից շատ վախենանմ էր եենց դրանից:

- Համապարեին ես տեսու բանվորների, ուվեր ուղիղ եեռուստակադրության եամար մագմի իմ անցկացնում Կարսի «Սահման» եեռուստակամելիքարթյունից Ազգային բանուրուն, ասես լվացքի դարան էին կատում, - ասաց Իփիեկը՝ ետզվերալ, որ զրոյց է բացել իրեն խորք քենայի շուրջ: Վախենագուլ, որ կարող է բարենել գույնական կյանքի թերպարյունները եեգնուի տորսարթյուն, նա չեր ժորաւում:

Որոշ ժամանակ նրանք փնտրում էին զրոյցի ընդհանուր թնամա, որը կկարգանան քննարկել եանգիտա, այն մարդկանց ննան, ուվեր որոշել են դայնանավորութիւն միմյանց եես: Երբ մի քեման սպառվամ էր, Իփիեկը գունում էր մեկ ուրիշ՝ ժորտակով այնտես, ասես ինչ-որ նոր քան է արարում: Զյունը, Կարսի աղբաւառթյունը, Կայի վերաբեկան, այն, որ երկուսն է գրեթե շեն փախվել, ծիսլուց երաժարվելու դժվարությունը, ծանոքներ, ում Կան եանդիմել էր Ստամբուլում, որն եիմա այնքան եեսու է թվում իրենց՝ երկուսն է մայր իմն

կորցրել, և այն, որ նրանք հոդարկավորված էին Ստամբուլում՝ Ֆերիյոյի գեղագմանառանց, նույնութեան մերձնեցնում էր նրանց: Նրանք ձգուում էին որպան. թեև փոքր-ինչ շինծու, բայց միմյանց հասնելու տածած վաստակաշխատությունից դաշի տակ ձևավորված ներքին անդորրը. տղամարդ և կին, ովքեր հասկացել են, որ ծնվել են աստղակերտի միավորաղ նշանների տակ. նրանք խոսամ էին իրենց կյանքում նայերի դերի մասին (կարճ). այն մասին, թե ինչու է խարիսխել Լարսի կայսրանք (Խամսնատարար Երկար). այն մասին, որ երուշակարասնի տեղում, որ հանդիպել են, մինչ 1967 թվականը ուղղափառ եկեղեցի էր, և ավերված եկեղեցու դրույթ գումարում է բատմարյան բանգարանում, որը կա նաև հասուկ բաժին՝ նվիրված հայկական կոտորածներին (Շոփեկի խոսքերով՝ որոշ գրտաշջոխիկներ կարծել են, թե այն նվիրված է թարքերի կողմից սոցանված հայերին, տակայն նեառ հավացել են, որ ամեն ինչ եսկառակն է եղել): խոսամ էին երուշակարասնի միակ՝ կես խոպ, կես անկյալ, առվերի նման գործ նառոցողի մասին. այն մասին, որ Կարսի թեյարաններում սուրբ չեն վաճառում, որովհետև գործազրկների համար այն բանկ եանայք է. Կային ոտքեցած լրագրությ քաղաքական հայացքների և տեղական մյաս թերքերում իշխաղ նույնությունների մասին (նրանք բազոր ողաշոտանում էին զինվօրականներին և կատակարտաբարյանը). «Սահման» քաղաքային թերթի վարչության մասին, որը Կամ համեց գրաբանից:

Երբ Խիելը սկսեց ուշադիր ընթարքել թերթի ստացին էղը, Կամ վախեցավ՝ կարծելով, որ Ստամբուլում ննացած իր եին բարեկամների նման նուա համար նոյնութեան միակ իրական աշխարեր Շուրքիայի գերբարյականացված կյանքն է, որը խոճովկ է և տառապանքով լի, և Խիելը վայրէկան իսկ չի տասկերացնում, որ կարող ատրի Գերմանիայում: Նա երկար նայած էր Խիելի փոքրիկ ձեռքերին, նրբագեղ դեմքին, որը դեռևս թվում էր անհավատավիտրեն զիտեցիկ:

- Չեզ ի՞նչ հոդվածով էին դառնոյ, բանի՞ տարի, - մնայ ժողովով՝ որոշ ժամանակ անց հարցրեց Խիելը:

Կան ողատախանեց: Յորանաստճականների վերջերին Շուրքիայի փոքրատիրած քաղաքական թերքերում կարելի էր գրել ամեն ինչի մասին, և բոլորին այդ ողատախով դասում էին, և բոլոր հոդարուանում էին, որ իրենց դաստաղարտել են քրեական օրենսգրքի այդ եղիպածով, սակայն աշ ոք բանա չեր ընկնում, որովհետև ուստիկանությունը, որ կարծես հիմնավորադես էր կողեւ այդ գործին, այնուամենայնիվ, չեր կարողանում գտնել քարգմանիշներին, զողոներին և խմբագիրներին, ովքեր անընդհատ փեխուամ էին իրենց հասցեները: Որոշ ժամանակ անց, երբ տեղի ունեցավ ուազմական հեղաշրջում, նրանց, ովքեր քաքանվում էին, սկսեցին ատասկոս քօնել, և Կամ, ով դառապարտվել էր քաղաքական մի երադարական համար, որի հեղինակն ինքը չեր և տաղագրության էր հանձնել հատճառ, նոյնիսկ ստանց կարդալու, ատիշլած էր փախչել Գերմանիա:

- Գերմանիայում դժվար՞ էր, - հարցրեց Խիելը:

- Հու կարողացա սպարթ գերմաններեն, և դա ինձ փրկեց, - ողատախու-

նեց Կան,- իմ էությունը ըմբռառանում էր զերմաններնի դիմ, և ես ի վերջո կարողացա լրահղանել եօգիս և անաղարտությունս:

Վախճանակով ծիծաղելի երևաշ, որովհետու անսպասվիրեն ողատնում է ամեն բան, սակայն երջանիկ, որ Խփեկը լսում է իրեն, Կան դատմեց լուսոյան մասին, որի գրկում քաղել էր իրեն, դատմեց այն մասին, որ արդին չորս տարի՝ չի կարողանում քանաստեղծություն գրել: «Պատմության, որից տեղյակ չէր ոչ ոք:

- Երևելուները՝ կայարանից ոչ եեւու վարձակազած փոքրիկ քնակարանում, որի միակ որակութանից տեսարան էր բացվում դեռև Ֆրանկֆուրտի տանիքները, լուսթյանը տրված՝ ես վերիշշում էի անցյալուն մնացած երջանիկ ժամանակները, և դա ինձ նղում էր քանատութեաթյուն գրելու: Որոշ ժամանակ անց, տեղեկանալով, որ Շտարդիայում ես ինչ-որ շահով հայտնի քանաստեղծ եմ, պկսիցին ինձ քանաստեղծությունը ընթերցելու երավիրելի բոլոր վարապանիները, քաղաքադատարանները, գրադարաններն ու երրորդ կարգի դպրոցները, որոնք ձգուում էին իրենց կողմ գրավել բոլոր երեխաններին, համայնքները, որոնք ուզում էին երեխաններին ծանոթացնել բոլորքերն զրոյ քանաստեղծի եեւու:

Կամ Ֆրանկֆուրտում նառում էր զնացք, առշում գերմանական զնացքների զարմանայի ճշտաղահեռությունից և քանի որ բնակ չէր հասկանում այդ երկրի լեզուն, ենտակոր զյուղագաղաքների և կենեցիների նրբագեղ գանգականների, հաճարենիների յանդ դրւրակների, դայուսակները մեջքներին դրդոցից տուն վերադառնող ամրակազմ երեխանների ճառով անցնելիս զնացքի մուգ աղակիների եռևուում վերադրում նույն լուսթյունը, ինչ տանը, և զրոյ քանաստեղծություն: Եթե չի մնկնում այլ քաղաք՝ քանաստեղծություն ընթերցելու, ամեն առավոտ ժամը ոքին դուրս էր գալիս տեսից, Կայզերշտրասե փողոցով զնան քաղաքային գրադարան և արվուն ընթերցանության: «Այնուեւ այնքան անզերն զիրք կար, կարդակու համար քանի կյանք էր լինաք»: Ինչդեռ երեխան, որը համոզված է, թե ճակի շատ եեւու է, նա եանգիտ կարդում էր այն ամենը, ինչ ուզում էր. 19-րդ դարի վելոյեր, որոնք դաշտում էր. անզիացի դրես-ունանտիկներ. գրքեր ինժեներական գործի դասմության վերաբերյալ. քանզարանային տեղեկատուններ: Կամ քաղաքային գրադարանում գրքեր էր թերթում, գծանկարների առջև մի դահ դադար առնելով՝ ուսումնասիրամ եին հանրագիտարաններ, առյա կրկին վերաբանում Տորգեննիկ վելոյերին, և շնայած քաղաքի մխարը լսությանը եասնում էր, սակայն եղան նա զգում էր այն նույն լուսթյունը, ինչ զնացքում, նույն լուսթյունը, որը նրան սղենցում էր, երբ շնում էր ճանաղարին ու իրեական քանզարանի մոռով անցնելով՝ քափառում Մայնի ափերին, նոյն լուսթյունը, որը նրանից անքածան էր կիրակի օթերին, երբ դեգերտում էր քաղաքի մի ծայրից մյուսը:

- Որոշ ժամանակ անց այդ լուսթյունն սկսեց իմ կյանքում այնդիսի տես գրավել, որ ես դադարեցի լսել տագնադասահարույց մխարը, ինչի դիմ տեսք է դայարես, որ կարողանաս քանաստեղծություն գրել,- ասաց Կամ: - Գերճանացիների եեւու ես ընդհանրացնելու չի խստու: Խսկ բուրքերի եեւու, որոնք ինձ միաժամանակ հաճարում էին և՝ մտավորական, և՝ գիտունիկ, և՝ կիսախելազար,

իմ հարաբերությունները այնքան կ լավ չէին: Ես ոչ մեկի հետ չէի հանդիպում, ոչ մեկի հետ չի խուսում և բանաստեղծություն նոյնույթին չի գրում:

- Սակայն թերթը գրում է, որ այս երեկո դու կարդապու ես քա վերջին բանաստեղծությունը:

- Ես շանեն վերջին բանաստեղծություն, որը կարդամ:

Նրանցից բացի՝ երտշակարանի մյուս եւյրում՝ դաստիառի ճուռ, մրին տվող սեղանի առջև նստած էր խղճուկ, անրարեւես արտաքիմով մի երկուասպարդ, որը հաճախարեն փորձառ էր ինչ-որ բան առացոցել դիմացը նստած միջին տարիքի հոգնած ո բարեխեն անձնավորությամբ: Նրանց թիկունքում գտնվող ենկայսկան դաստիառի վարդապետը լույս վարդագոյն երանգով զնկնում էր նույթ երկնքից փարի-փարի իշնող ձյան վրա և առաջացնում երտշակարանից հետո՝ փողոցի անկյունում լուրջ գրայցով տարվան ևս երկու հոգու արտացողանք, ինչը երտշակարանի անվանազրի մետքն լուսավորության և ոյանուանի շրջանակի դաստիառով ննանվում էր սև-սովորակ կինոնկարի անհաջող կադրի:

- Ըստի՞ւն, առաջին տարին անհաջող հանձնեց համապատասխի ընդունելության քննությունները, - ասաց Իվենիլը: - Երկրորդ տարին ընդունվեց այստեղի մանկավարժական ինստիտուտ: Ին թիկունքում՝ ամելյանում նստած բարեխեն անձնավորությունը ինստիտուտի անօրենն է: Դայրս շատ է սիրում քրոջ: Երբ մեր մայրիկը զռիկեց ավտոմոբիլային ադեսի ժամանակ, և հայրս մենակ մնաց, որոշեց տեղափոխվել այստեղ՝ մնաց մոտ: Դա երեք տարի առաջ էր: Իսկ երբ եայրս եկավ, ևս բաժանվեցի Սոլիստարից: Ակսեցինք բոլորս միավին արդիւ: Հյուրանոցի շենքը, որը լի է որվականներով և մեօյավների հառաշանքներով, մեր ազգականների և մեր հաճատեղ սնիվականությունն է: Երեք մենյակ մենք ենք գրադեցնում:

Ըստ երևույթին, հաճապատրանական և նախանուտ կազմակերպություններին հարելու տարիներին Կան և Իվենիլը այնքան է մատերին չեն նեղն: Երբ տասնյոթամյա Իվենիլը հայտնվեց բանասիրականի բարձրադիր միջանցքներում, Կան շատերի մնան անմիջադիմ նկատեց նրա գեղեցկությունը: Դայրդ տարի նա արդեն գիտեր, որ Իվենիլը բանաստեղծ Սոլիստարի կինն է: Նրանք երկուսն է ծնունդով Կարսից էին և հարում էին նոյն կազմակերպությանը:

- Մայիսարն միսնեց ընտանեկան առնորով գրադկել, իրացնում էր «Արշակ» և «Ալգագ» ընկերությունների արտադրանքը, - ասաց Իվենիլը: - Մենք վերադարձանք այստեղ, բայց երեխս շունեցանք, և այդ տարիներին Սոլիստարն ինձ անընդիւառ տանում էր Էրզրում ու Ստամբուլ՝ թշկի: Մենք բաժննվեցինք, որպեսիւն այդդեմք էր երեխս շունեցանք: Իսկ Սոլիստարը կրկին ամուսնամալու փոխարեն նվիրվեց կյունին:

- Ինչո՞ւ ևս բոլորը տրվում կրունին:

Իվենիլը շոտառախանեց, և նրանք որոշ ժամանակ լուր նայում էին ողատին ամրացված սև-սովորակ հնուտատացույցին:

- Ինչո՞ւ այս բաղարում բոլորը ինքնաստյան են լինում, - հարցրեց Կան:

- Ոչ թե բոլորը, այլ աղջիկներն ու երիտասարդ կանայք, - ողատախանեց

Խիեկը:- Տղամարդիկ նվիրվում են կրօնին, իսկ կանայք իմբռատղան են լինում: - Ի՞նչո՞ւ:

Խիեկն այնողև նայեց նրան, որ Կան իր տված հարցի և արագործեն դատախան գտնելու նրա ճբգում զգաց ինչ-որ անհարզայից ու լոյփիշ քան: Նրանք առժամանակ լշեցին:

- Ես դեռոք է հանդիսան Մայրարին, որդեսի ռեղորտած դատարանին ընտրությունների վերաբերյալ:

Խիեկն անմիջապես վեր կացավ և վաճառասեղանին մոտենակայ՝ զանգահարեց:

- Մինչև ժամը եինք կուսակցության մարզային քաժանմունքում, - Վերադառնալով և նատելով՝ ասաց նա, - նև թեզ սղասում ե:

Նրանք մի դահ լուցին, և Կան յսուլք զգաց: Եթե ձյունը փակած չիներ ճամատարեները, նա այստեղից կփախչեր առաջին իսկ ավագործատվ: Կան յսուրին խղճահարություն զգաց քաղաքի հանդեղ, մոտացության նստոնված մարդկանց և երեկոնքի հանդեղ: Նա ակեամա նայեց ձյանը: Նատք երկուսն է երկար ու լաւ նայում էին ձյանը, ինչողիս նարդիկ, ովքքը ժամանակ շատ ունեն և կարող են անտեսել կյանքի ընթացքը: Կան իրեն զգում եր անօգնական:

- Դու իրո՞ք եկել ես ընտրությունների և իմբռատղանությունների դատաճառով, - հարցրեց Խիեկը:

- Ոչ, Ստամբուլում ես իմացա, որ դու քաժանվել ես Մայրարից: Եկել եմ թեզ եետ ամուսնանալու:

Ակզրում, կարծելով, թե առվածք կառուկ է, Խիեկը քարձը ծիծաղեց, առայ խիստ կարմրեց: Երկարաւուն լուսայումից հետո Կան Խիեկի աշքերից հասկացավ, որ նա ամեն բան ընկալում է այնուև, ինչողիս հարկն է: «Այնքան անհամբեր ես, որ չես կարողանում գտնես առժամանակ քարուն դասել մտադրությունները, ինչ-որ կերպ մտերմանալ իմն եետ, սիրահետեղ, - ասում էին Խիեկի աշքերը, - եկել ես ոչ թե այն դաստճառով, որ սիրում ես իմ, մտածում իմ նախկն: Եկել ես, որպիշեաւ լսել ես, որ քաժանվել եմ, որպիշեաւ եիշում ես, որ զեղցիկ եմ, և թերապյուն ես նամարում այն, որ ես Կարսում եմ սպառում»:

Երջանիկ լինելու անդարձեցան ցանկությունը, ինչից արդեն ամացում էր, որանմելու հասառատ նախադրության զգալով՝ Կան եանկարծ դասկերացրեց, որ Խիեկն ավելի անաղորդ է մտածում իրենց ճասին: «Սեզ միավորում է լոկ այն, որ մեր արաւոտմներն ու երազները չեն իրականացենք»:

Սակայն Խիեկի դաստախանը բնավ այն չիր, ինչ ակնկալում էր Կան:

- Ես ճիշտ հավատացեկ եմ, որ դու լսել քաժանառեղծ ես: Շնորհավորում եմ զյօքերիդ համար:

Ինչողիս Կարսի բայրը թեյարասններում, խորսկարաններում, հյուրանոցների նախարարաններում, այսուեղ է դատից կախված էին ոչ թե կարսյան լեռների տեսարաններ, որոնցով տեղացիները շափազանց հոյարտանում էին, այլ Ծիյցարական Աղոթերի դատուկներներ: Տարեց նախուցողը, որը թիշ առաջ թեյ էր թերեւ, նստել էր լամոյի գութառ լոյսի տակ՝ յալդատ ու ուկիչայլ թխվածքներով

ու շնկողաղներով լի սկախակների միջն, դրամարկղի կողքին, թիկանքը՝ սեղանների կողմ, դիմքը՝ նրանց ուղղած, և ինքնազու դիտում էր ուստից կախ սև-սովորակ ենուստացույցի կյանքին ծավալվող ինչ-որ գործողություն։ Կան, որը ուստրաստ էր նայել ցանկացած բանի՝ բացի իփեկի աշքերից, նայենդես սկսեց սեղան դիտել Ֆիլմը։ Մի շիկաեր քարք դերասանութիւնովակինցա ավագների միջոց փախում էր իրեն ենուստաղները բնդավոր երկու տղամարդկանցից։ Իսկ այդ ընթացքում անկյունում նստած փոքրիկ մարդը վեր կացավ և ճանկալարժական ինստիտուտի տնօրենի վրա ատրճանակ դարձելով՝ ինչ-որ բան ասաց, որը, սակայն, Կան շնոր։ Եսուն Կան զիմի ընկառվ, որ երբ տնօրենը դատասխանեց, հենց այդ դատին է նա կրակեց։ Կան դա հասկացավ ոչ թե կրակոցի ձայնից, ինչը հստակ շնորհեց, այլ այն բանից, որ տնօրենը, մարդնի մազ միրճկող գնդակի եարվածից ցնցվելով, ընկառ աքռուց։

Իփեկը շրջվեց և նոյնպես նայեց այն կողմ, որ առօտել էր Կայի հայացքը։

Սաստուցողն այնտեղ չէր, որ իիշ առաջ տեսել էր Կան։ Փոքրիկ մարդը առորճանակը դարձյալ ուղղեց հաստակին ընկած տնօրենի վրա։ Տնօրենը դարձյալ ինչ-որ բան ասաց նրան։ ավագն շնասավ նրանց լսողությանը։ Փոքրիկ մարդը ևս երեք գնդակ արձակեց տնօրենի վրա և թիկունքի կողմում գտնվող դունից դուրս գայլով՝ արագորեն ամենատացավ։ Կան նրա դեմքը շտեսավ։

- Գնաճը, - ատաց Իփեկը, - դեսք չ այսուել մնաք։

- Բոնիք, - բացականչեց Կան, - դեսք է զանգահարել ուստիկանություն, այնուհետև ասաց նա, սակայն շիարդուացավ տեղից շարժվել։ Եվ անմիջադեմ վազեց Իփեկի նույնից։ «Նոր կյանք» հրուշակարանի երկինքն դուների առջև ու աստիճանների վրա, որոնցով նրանք արագորեն իջան, ոչ որ շկար։

Նրանք մի վայրկանում հայտնվեցին ձյունածածկ տպարկի վրա և այսպ ենուսցան։ Կան մտածեց, «Ու որ չի տեսել, թե ինչո՞ւն ելանք այնտեղից։» Դա նրան հանգատացրեց, որովհետև զգացողությունն այնուիսին էր, ասես ինքն էր հանցանք գործել։ Ամուսնանալու ցանկությունը, որի համար արդեն զջացել էր, ամուսք, որ խսնեց այդ մասին, ասես արժանի դատի էին ննթարկվել։ Այլև չոքամ որևէ մեկի ենա ընթիարկվել։

Նրանք հստան Ջյազիմ Կարարեկիրի դրայտայի ամեյտն։ Կան վախենում էր, ասկայն միաժամանակ նքանիկ էր իրենց լոիկ մտերմարդունցից, որ ծնել էր ընդհանուր գաղտնիքը։ Նրան անհանգուռություն ուստանց, երբ Խոպիր փաշայի գործարար կենտրոնի դռների առջև դրված խմձորի ու նարնջի արկունը լուսավորու կեկտրական սովորական լամպի լոյսի տակ, որն արտացըլվում էր եարկեան վարուսավիրանոցի ցուցախենդկում, արտատու նկատեց Իփեկի աշքերում։

- Մանկավարժական ինստիտուտի տնօրենը թույլ չէր տայիս դարադրունքների մասնակցել այն առջիկներին, ովքեր զիսաշոր են կարգամ, - մրմնջաց Իփեկը, - խեղմին այդ դատենառով սրանեցին։

- Հայուննենք ուստիկանությունն, - ասաց Կան՝ եիշելով, որ կար ժամանակ, երբ նախերդ տանել չին կարողանանամ այդ արտահայտությունը։

- Նրանք առանց դրա է ամեն ինչ կհասկանան։ Գուցե եիմա արդեն զի-

անն ամեն ինչ: Քարօրության կուսակցության մարզային գրասենյակը վերևում
է՝ երկրորդ հարկում,- Իվենկը մատնացույց արեց գործարար կենտրոնի նուտ-
քը:- Տեսած դատմիր Մոլիքարին, որոշեսզի երբ ՇԱՎ-ից զան նրա մոտ, շզար-
մանա: Ու ահա թե իի ինչ. Մոլիքարն ազռմ է, որ մենք միանանք: Երբ նրա հետ
խոսես, այդ մասին շնորսնաս:

Ուսուցիչ, Կարող եմ հարց տալ

Առաջին և վերջին գրայցը մարդասունի ու զոհի ժիշտ

Այս ընթացքում, երբ Կան ու Խփեկը հայացքներ էին փոխանակում, փոքրամարդին մարդու գմբակներ արձակոց նաև կավարժական ինստիտուտի տնօրինի կրծքին ու զյսին, որի իրանին քանձր կտշածադավենով ամրացված էր զաղանի ձայնագրիչ: «Գրանդիֆ» ֆիրմայի արտասահմանյան տարր տնօրինի մարմնին ամրացրել էին Ներախուզարյան ազգային վարչության Կարսի բաժանմունքի դարտաճամաշ աշխատակիցները: Եվ աղասինայինները, որ վերջին շրջանում տնօրինը տառանմ էր զյսաշորով աշջիկներին դարտադրությունների ու ինստիտուտ թույլ շտալու դատանառով, և Տերեկատվության նախարարության նաստիքային գործականների ձեռք թրած զաղանի տեղեկարքունները, որոնք վկայում էին տնօրինի համեմայ Կարսի կրոնական շրջանակների ամբարյացականության մասին, նախագօրչական միջոցներ ձեռնարկելու անհրաժեշտություն էին հուզամ, սակայն տնօրինը, ով թեև աշխարհիկ մարդ էր, բայց որոշես ճշնարիտ հավատացյա՞լ հնագանի էր ճակատազրին, կարծում էր, որ եթե արջի նմանվող թիկնապահներ իրեն կցենու փոխարեն ձայնագրեն սպասնացողներին և հետո մերրակալեն, առլս այդ հանգամանքը վերջիններին կտրիդի փոխել հայացքները: «Նոր կյանք» երաշակարանում, որ տնօրինը նստել էր բնկայգով՝ անուշարիթ ուսեկու, տեսնելով, որ իրեն է մոտենում մի անժանոր, նա, ինչողին վարվում էր նման հեղթերում, աննկատ միացրեց ձայնագրիչը: Այդ ձայնագրույթնը ես ստացա նրա այրուց, ով նոյնինկ շատ տարիներ անց սգում էր անուսնու նաեւ, և դրատրից, ով հայտնի մասնեկնուի էր դարձել: Ժաղավենը հանել էին ձայնագրիչից, որը, իհարկե, ոչ մի օգուտ չեր ավել տնօրինին: Գնդակներից երկու թեև դիմել էին ձայնագրիչին, սակայն ժաղավենը լիովին անվնաս էր:

/ «Բարե ձեզ, ուսուցիչ, դուք ինձ ճանաշեցի՞ք: / Ոչ, չեմ մտարերամ: / Ճիշտ եք ասում: Որովհետև մենք ծանոթ չենք: Ես փորձեցի ձեզ հանդիպել երեկ երեկոյան և այսօր առավույան: Երեկ ուսուցիկանությանն ինձ ես քշեց ինտառատի դռների ճատից: Այսօր առավույան կարողացա մի կերպ ներս մտնել, տակայն այս անգամ է քարտուղարութիւն թոյլ շալից տեսնել ձեզ: Որոշեցի ձեզ նուտենալ, երբ լարաս մտներ, դրաների մաս: Այդ ժամանակ դուք նկատեցիր ինձ: Վհշո՞ւմ եք, ուսուցիչ: / Չեմ իիշում: / Չե՞ր կարողանում իիշել՝ տեսն՞լ եք ինձ, թե ո՞չ: / Ինչի՞ շարք էքը էք ոգում գրացել ինձ հետ: / Այս ես շատ վարու և ու ոգում խօսել ձեզ հետ ամեն ինչի մասին: Դուք շատ հարգիւած, կյալված, լուսավորյալ անձնավորություն եք, որովհետը, զյուղատանտեսության մասնագետ: Մենք, դժբախտարար, անզրագետ ենք: Բայց մի բան լավ գիտեմ: Նենց այդ մասին եմ ոգում խօսել: Ուսուցիչ, ներեցեք, իո ձեր ժամանակը չե՞մ խլում: / Ոչ, ոչ, ի՞նչ եք ասում: / Ներեցեք, թոյլ կտա՞ք նառել: Սա լորջ խոսակցություն է: / Խնորդեմ, կարող եք նառել (լսվում է, թե ինչողնեւ են անդաշարժում աթռուն ու նառում): / Ուսուցիչ, դուք ընկույզով թխված ծրագրություն է մուտքածում: Մեզ մոտ՝ Ռուբարում, հսկայական ընկույզիններ կան: Դուք Ռուբարում չե՞ք եղել: / Ոչ, բախտ չի վիճակվել: / Ըստ ակասու, ուսուցիչ: Եթե Թոքար գար, խնդրամ եմ, իմ տանը իջևանեք: Ուզ

կյանք՝ երեսունվեց տարի, Թոքաքում եմ աղյութ: Թոքաքը շատ գեղեցիկ է: Թուրքիան նոյնուհեւ շատ գեղեցիկ է (դադար): Բայց ինչ ցավալի է՝ մենք չենք ճանաշում մեր երկիրը, չենք սիրում մեր ծառովրդին: Դիմա այս երկրին դավաճանենք, անարգելու նոյնիսկ արժանիք է համարվում: Ուսուցիչ, ներեցեք, կարելի՞ է հարցնել, դոք արժիսած չեք, չ՞՛: / Ոչ: / Մյուսները հակառակն են ասում, բայց ես չի հակառակ, որ դոք՝ կրթված մարդ, կարող եք մխանել մնայա քնզ, Տեք, Աշխահի գոյությունը: Խարցնելու կարիք չկա, բայց դոք երես չեք, չ՞՛: / Ոչ: / Մահմետական եք, չ՞՛: / Մահմետական եմ, փառք Ալլահին: / Ուսուցիչ, դոք ծիծադրու եք, բայց խնդրում եմ լշջորեն դատավախանեց մի հարցի: Որովհետև այդ հարցի դատավախանը ձեզնից առանալու համար ես ճնշուվ, ձյուների միջով Թոքաքից հասել եմ այստեղ: / Թոքաքում ի՞նչ եք լսել իմ նասին: / Ուսուցիչ, տառմրույան թօրթերը չեն գրում, թե ինչորս դոք դարադրմանքների չեք բոլորու մեր խեղճ առջիկներին, ովքեր նվիրված են Նրա կրոնին, Նրա գրքին և գյխաշոր են կատուու: Թե նրենք գրադարձ են տուանրույան մանեկենուիների աղմկահարույց դատություններուվ: Սակայն մեր շքնար Թոքաքում կա «Դրաշ» նահմեդական ռադիոկայան, որը հաղորդում է, թե մեր երկրամատաներ են ճնշում ուղղահավատուներին: / Ես շեմ ճնշում ուղղահավատաներին, ես կ եմ երկյուղուն Ալլահից: / Ուսուցիչ, ես երկու օր ճանաղարի եմ կորել փարօքիկի ու ձյան միջով: Ավտորաւում անքնիաստ ճտածում էր մեր նասին և, եավատացեք, շատ լավ գիտեմ, թե ինչ եք դատավախաներաւ. «Ես երկություն եմ Ալլահից»: Այն ժամանակ ես անընդհատ դառնկերացնում եմ, թե ինչորս եմ տալիս այս հարցը, եթե որ, հարգելի դրոֆեսոր Նորի Ելմրզ, Վախենում ես Ալլահից, և եթե դու, հարգելի ուսուցիչ, եավատում ես, որ Սուրբ Դուռանք Ալլահի խորս է, այդ դեղորում առա ինձ, թե ի՞նչ կարեիք ես «Նոր»¹⁵ սուրահի շքնար ու պարագան երեսունմետկերորդ այսքի մասին: / Այս, այդ այսքում հստակ դատուած կա, որ կանայք գլխաշոր կատան և նոյնիսկ ծածկեն դեմքերը: / Դու շատ լավ ու ճիշտ ասացիր, ասլրես, ուսուցիչ: Ուրեմն կարո՞ղ եմ ես մի հարց տալ. ինչոր՞ն ես եամառեղում Ալլահի այս դատովիրանն ու որ վարքը, երբ գլխաշորով առջիկներին թռյ չես տալիս մասում մտանալ: / Դա մեր աշխարհիկ դեսության կարգադրությունն է. գլխաշոր կատուներին թռյ շտայ նանել լուսան, դասերին մասնակցել: / Ուսուցիչ, ներեցեք, կարո՞ղ եմ հարց տալ. ի՞նչն է կարևոր՝ դեսության կարգադրությունը, թե՞ Ալլահի կարգադրությունը: / Լավ եարց է: Սակայն այդոյնին հարցադրումը հակասում է աշխարհիկ դեսության օրենքներին: / Դոք շատ ճիշտ ասացիր, ուսուցիչ, ուզում եմ համբարել մեր ձեռքը: Մի վախեցեք, ուսուցիչ, թռյ տվեք, տեսեք, տեսեք քանի անզամ եմ համբուրում մեր ձեռքը: Իսկ իհնա, ուսուցիչ, թռյ տվեք ես մի հարց տալ: / Խնդրեմ, ուստարաւ եմ դատավախանել: / Լավ, ուսուցիչ, ուրեմն, լինել աշխարհիկ, նշանակում է լինել անաստված¹⁶: / Ոչ: / Այդ դետքում, ասացեք, ուսուցիչ, ինչո՞ր կրանի դահանջներին ենազանդ մեր մահմեդական առջիկներին թռյ չեն տալիս մասնակցել դասերին և դատնառ թօրում աշխարհիկ կարգերը: / Սառված վկա, որդիս, այդ վեճնը ոչ ճի բանի շեն եանգեցնի: Սառմրույան հետուառապիճները օքերով խոսում են այդ նասին:

Ի՞նչ օգտակ: Ո՞չ աղջիկներն են հրաժարվում զյսաշորերից, ո՞չ է դիտությունն է նրանց այդ տեսքով դասի թողնում: / Լավ, ուսուցիչ, բայլ տվեք ևս մի հարց. մեծակողաբար ներեք ինձ, խնդրում եմ, քայլ մնի խելացի, դաստիարակված, աշխատասեր, ենազանդ, ծանր դայնանեներում մնեացած աղջիկներին զյսաշոր կաղելու դրասնառով ուսման իրավունքից զրկելը մի՞քանի համարապահանում է մեր սահմանադրաբարյանը, կրթության ու դրավանանքի ազատությանը: / Եթե նրանք այդքան հնազանդ են, արենք զյսաշորից է կիրաժարվեն: Որդիս, ի՞նչ է քո անոնք, որտե՞ղ ես առջրում, ի՞նչ զրադարձություննեն: / Ուսուցիչ, ես աշխատում եմ «Շնչեր» թեյարանում, որը զանվուն է «Ժիրճոնիկ» հայտնի բարդիքի մաս, թեյ եմ դրատրատում, դրատախանառու եմ վասարանի, թեյնիկների հանար: Անուն կարեռ չէ: Եվ ողջ օրը լսում եմ «Դրոշ» ռատիոկայանը: Ու երբեմն նասականություն այս խորականություները, որոնց ենթարկվում են նախմնականները, և, ուսուցիչ, քամի որ մենք ստրում ենք ժողովրդավարական երկրում, և քանի որ ես ազատ մարդ եմ, ով վարվում է այսինք, ինչողևս կամեմում է, նստում եմ ավտորուս և գնում այնտեղ, որ դա տեսի է ունեցել, ժողովրիայի որ ծայրը է լինի: Գնում եմ այդ մարդու մաս, ոմ մասին լսել եմ և աշքերի մեջ նայելով՝ հարցնում, թե ինչ է նասառում նա այդ անարդարաբարյունների մասին: Ուստի, խնդրում եմ, ուսուցիչ, դրատախաներ իմ հարցին: Ի՞նչն է կարևոր՝ դեսուրյան հրամանը, թե՞ Ալլահի հրամանը: / Այդ քանակեմերը ոչ մի քանի շնն հանգեցնի: Մ՞ը հյուրանոցում ես իջևանել: / Ինձ մատնելու ես ուսոիկանությանը: Մի վախեցիր, ուսուցիչ: Ես որում կրոնական կազմակերպության անդամ շեմ: Ես առում եմ ահաբեկշուրյունը, մտավոր դայրաքի կողմնակից եմ և հավատում եմ Ալլահի միրում: Ու թեև շատ ջղային նարդ եմ, սակայն գաղափարական դրաքրից հետո ոչ մեկին մասունք անզամ չեմ դիմում: Ես ընդամենը ուզում եմ, որ դու դրատախանես այս հարցին: Ուսուցիչ, ներեցեր. մի՞քանի ձեր խիճը չի տանշում այն աղջիկների ցավն ու տատապանքը, ոմ վրա բռնանան եք՝ ուսումնական հաստատության դժմերի առջև քողներով, թեև Սուրբ «Ղուրան» և «Աղջադր»¹⁶ սուրահներում ամեն ինչ հստուկ ատամ է, իսկ Սուրբ Ղուրանը Ալլահի խոսքն է, չ՞»: / Որդիս, Սուրբ Ղուրանը ասում է. «Կտորի զողի ձեռքը», քայլ մեր դիտությունը այդքես չի վարվում: Ինչո՞ւ դրա դեմ շեմ ըմբռատանում: / Չար լավ դրատախան է, ուսուցիչ, բայլ տվեք կրկին համբուրել ձեր ձեռքը: Քայլ մի՞քանի գողի ձեռքն ու մեր կանանց դրատիվը նոյնին են: Ամերիկացի և սամորդ նախմնական դրատիվը Սարվին Թիմզի ենթագության համաձայն՝ անահմանական երկրներում, որ կանայք շարուա են կրում, բռնարարությունների թիվը նվազում է ընդեռութ առողին, իսկ կանանց վրա հարձակում գործելու դիտքը գրեթե չկան: Չարդայի տակ քարնված կինը իր զգեստով կարծես ի սկզբան ասում է տղամարդուն. «Խնդրում եմ, մի անհանգստացըք ինձ»: Ուսուցիչ, ներդրություն, թայլ տվեք հարցնեղ. հասարակությունից հագածները ծածկող կանանց, նրանց զրկելով ուսումից և վերածելով անամոթաբար տկրացող կանանց նարդի առարկայի՝ մանը, ի՞նչ է, ձգում ենք, որ մեր կանանց որոշակի նասք գրոշի արժե՞ք անզամ շտմենա, ինչողևս տեղի ունեցալ Եվրո-

դայտմ սերտուազ հեղափոխությունից հետո, իսկ մեզ, ներեցեք մեծահոգարար, կավատի նվասու դե՞ր ենք վերապահում: / Որդիս, ես կերա իմ հացը, ես զնում եմ: / Նստիր տեղոյ, ուսուցիչ, նստիր, թե չէ կրիմն սրա օգնությամբ: Տեսնո՞ւ ես, գիտե՞ս՝ առ ինչ է: / Ասորմանակ: / Այս, ուսուցիչ, ներող եղեք, հանուն ձեզ այդրան ճանադրքի են կտրել. ես եռ իինա՞ր չեմ. ենթադրեցի՝ գուցե շցանկանար լսել ինձ, ու միջոցներ ձեռնարկեցի: / Որդիս, անուն ի՞նչ է: / Վահեի Այուզմե, Սալիմ Ֆեշշներյան, ի՞նչ նշանակույթան ունի, ուսուցիչ: Ես անանուն դաշտադան եմ այն անանուն հերթանիրի, ովքեր զոհ են անարդարության և հանուն հավատի ընդկում են այս նատերիալիստական ու աշխարհիկ երկրում: Ես ոչ մի կազմակերպության անդամ չեմ: Ես հարգում եմ մարդու իրավունքները և չեմ հանդուրժում բռնությունը: Ուստի ասորմանակը դնում եմ գրողանս և ձեզ խնդրում դատավասներ միայն մի հարցի: / Լավ: / Ուսուցիչ, Անկարայի երամանը կատարելով, դուք բացակա եք դրել այդ խելացի, աշխատասեր աղջիկներին, որոնցից յորաքանչյուրը իր կորսի ամենալավ ուսանողութին է, ծնողների աշքի լույսը: Եթե որևէ մեկի անունը արձանագրված է նդել հաճախենիկության ցուցակում, դուք ջնջել եք նրա անունը, ինչ է, քեզ նա զյուշողը է կրում: Եթե լսարանում եղել են յոթ աղջիկ, մեկը՝ զյուշորով, առաջ նրան բացակա հաճարելով, անտեսելով՝ կարգադրել եք նրանց առաջ վեց բաժակ թեյ: Դոք արտասուր եք բանել այն աղջիկների աշքերից, ուն բացակա եք հաճարել: Քայլ դա դեռ բոլորը չեւ: Ռետներով Անկարայից տասցած նոր երանանին՝ նրանց նախ բռյուլ չեք տվել մտնել լսարան, վոնդել եք միջանցը, իսկ հետո վտարել նաև միջանցքից, հանել շենքից դարս, փողոց նետել: Երբ մի բուռ աղջիկներ՝ հերոսուիմներ, ովքեր համառորեն չեն ենթարկվել, չեն ցանկացել երաժարվել զյուշորից և ցրտից դողահար՝ հավաքվել են մուտքի առջև՝ իրենց դժբախտությունների ճափն մարդկանց հայտնելու, դոք զանգահարել և ուստիկան եք կանչել: / Մենք ոստիկանություն չենք դիմել: / Ուսուցիչ, ահ ունեցիր և մի ստիր. չ՞ո՞ որ իմ գրողանուն ստորմանակ կա: Այս օրը, երբ ուստիկանները տարան աղջիկներին և ծերրակալեցին, դու ի՞նչ խոճուի ես բնել: Աես առ է իմ հարցը: / Անշուշտ, զյուշորերի հարցը ձեռք է թերել խորեղանիշի երանգ, դարձել բաղաքական խաղ, և դա ավելի է ծանրացրել մեր աղջիկների վիճակը: / Ի՞նչ խաղ, ուսուցիչ, աղջիկը, որ տոհմուկած իր ընտրության կատարել բատովի և ուսման միջև, դժբախտարար, ինքնասանություն գործեց: Դա խա՞ղ է: / Որդիս, դու շատ ես վրդովված, բայց մի՞՞թե նստովդ չի անցել, որ զյուշորերի հարցն այդդես ուսնացրել և բաղաքական երանգ են հաղորդել այն արտաքին ուժերը, որտնք նզում են թուացմել ու բաժան-բաժան անել թուրքիան: / Չինի՞ կարեռմ ես, որ եթե նոյնիսկ նրանց բռյուլ տաս մասնակցել դասերի, առաջ, միևնույն է, զյուշորի դաստառով կդառնան տասն մնացած աղջիկ: / Մի՞ ոն դա միայն ինձնից է կավակա, որդիս: Այդ ամենը Անկարայի ցանկությունն է: Ին կինը նոյն ծառի ծառակում է մազերը: / Մի խորամանելիր, ուսուցիչ, դատավախանիր հարցին, որը ենց նոր ավելից: / Ո՞ր հարցին: / Խիդոն չ՞ո՞ տանցում: / Որդիս, ես նոյն ծառի հայր եմ, իհարկե, շատ եմ ցավում այդ աղջիկների համար: / Լսիր, ես կարողանում եմ տիրապետել ինձ,

բայց շատ ջղային նարդ եմ: Ու եենց զայրացա, վերջ: Բանտում ծեծնցի մեկին, որը երանցնելիս քերանը ձեռքով չի ծածկում: Խոջի բոլոր կալանավորներին նարդ տարրեցի, ազատեցի եիմար տպվրություններից, տվյորեցրի նամազ անել: Դես ու դեն մի ընկիր, դատասահմանիր իմ հարցին: Քիշ առաջ ի՞նչ ասացի: / Ի՞նչ ասացիր, որդիս, ատրճանակը իշեցրու: / Ես քեզ չհարցրի, թե աղջկե ունե՞ս, ինձ չի ենաւարդրում՝ անհանգուտանո՞մ ես նրա համար, թե՞ոչ: / Ներեցեք, որդիս, ի՞նչ հարցրիր: / Ատրճանակից վախենում՝ տարաքարշաբյոյ՞ն ես անում: Վիշիր՝ ի՞նչ հարց տվեցի (դատար): / Ի՞նչ հարց տվեցիր: / Նարցրի՝ խիդեցի չի տանջում, անհավատ: / Իհարկե տանջում է: / Նարդա ինչո՞ւ ես այդուս վարվում, անարգ: / Որդիս, ես մանկավարժ եմ, թու հոր տարիքին: Մի՞րն Սուրբ Հուրանը դատավիրում է. «Ենքը դասիր տարիքով քեզնից մնների վրա և անարգիր նրան»: / Չեմարձանակինս Սուրբ Դուրանի անունը տապ, համացա՞ր: Տարջդ է մի նայիր, փորձես ծայն հանել, օգնություն կանչել, չեմ խնայի՝ կաղանեմ: Նաևկացա՞ր: / Նաևկացա: / Ուրեմն՝ դատասահմանիր ահա այսդիսի հարցի. այս երկրին ի՞նչ օգուտ, եթե զլուխները ծածկուդ աղջիկները հանեն զյսաշօրը: Ասս դատանաշը, որը թարցնում ես քա խղճից. օրինակ, ասա, որ եվրոպացիները կալսեն սպելի լավ վերաբերվել նրանց, մարդու տեղ կդնեն: Ասս, ու ես գոնին կիասկանամ քեզ, չեմ սպանի, ատրճանակը գրողան կրնեմ: / Նարգարժան երիտասարդ, ես նույնութիւն աղջկե ունեմ. նա զլուխը չի ծածկում: Ինչուս չեմ միջամտել նրա նոր գործերին, ով զյսաշօր է կատրում, այնուես է չեմ միջամտում աղջկաս գործերին: / Ինչո՞ւ է աղջկեդ զյսարաց ման զալիս, դերասանուեկի՞ն ուզում դատանակ: / Ինձ այդդիսի բան չի ասեմ: Անևկարայում հասարակական հարաբերություններ է ուսանում: Երբ ես զյսաշօրերի դատանաշով անվանարկվեցի, երբ ի հայտ եկան ծախտդություններ, և ես տառադում էր՝ հանդիտելով բանսարկության, իմ թշնամիների կամ ձեզ նման արդարացիորեն վրդովկած նարդկանց սղանալիքներին, աղջկու մշշու նեցուկ եր լինում ինձ, զանգահարամ Անևկարայից, մի անգամ ... / Եվ ի՞նչ ասաց. «Այս, հայրիկ, ոյնող կաց, ես դերասանուեի կիասման»: / Ոչ, որդիս, նա ասաց. «Ես չեմարձակիլիցի անզյսիաշօր նոնեկ լուրան, որ բոլոր աղջիկները զյսաշօրով էին: Սախոված, շոգենալով՝ ես է կաղեցի»: / Իսկ ի՞նչ վնաս, եթե կամքին հակառակ՝ զյսաշօր կատի: / Աստված վկա, ես այդ մասին չեմ խոսամ: Դեմք դասնաշեցիք դատանաշ ասեմ, ես է ասացի: / Ուրեմն, անարժան, թու աղջկա դրունաշ՝ վ ես ոստիկանությանը սոդորում ծեծել զյսաշօր կատող, հավատացյալ, Ալլահի ուղան հետևող աղջիկներին և անարգում նրանց՝ մղելով իմբռասղանաբյան: / Իմ դատերն արդարացնող դատանաշները հոգում են բազմաթիվ թաքր կանանց: / Չեմ հասկանում՝ ի՞նչ արդարացում կարող են ունենալ ինչ-որ դերասանութենք, երբ կամանց իմնասն տուկուր հակառակ է վարվում. ծածկում է դիմք կամ զյուլի: «Դու երարտանում ես, որ քա աղջկեր տկվարանում է, դու, անարգ բռնակալ, բայց եիշիր ահա թե ինչ. ես որոժեւոր չեմ, բայց այդ հարցի մասին զիտեմ ավելին, քան դու: / Պարան, խնդրում եմ, ատրճանակը մի դահեր իմն վրա, եկու տարեք, դուք զայրացած եք, եթե կրակեք, եետո տոխովկած կլինեք զոշալ: / Ին-

Ճ՞՛ համար եմ զղապու. եթե ճիշտն ասեմ, այս զգվելի եղանակին ծյան տակ երկու օր ճանփառ եմ անցել, որդեսզի երկիրը ճաքրեմ քեզ ննան անհավատից: Սուրբ Ղուրամն ասում է, որ հավատացյակներին հաղածող բռնակալի սրբանությունը աստվածահան զործ է. դա շարիաթի ուսահանջն է: Բայց ես քեզ մի վերջին ենարքավորություն եմ տալիս, որովհետև, այնուանենայնիվ, խղճուն եմ քեզ. նաւոնացոյց արա գտնե մի արդարացան, որի ուստածառվ զիսաշոր կրող աղջկեները դժուոք է աղջորանան, ասս որու բան, որը խղճին դիմ չէ, և, երդուուն են՝ ես քեզ չեմ աղանի: / Եթե կինք երաժարվի զիսաշորից, աղա հասարակության մեջ կգրաւի աստվել ուստավարեր, արժմանադատիկ տեղ: / Նականարար խոսքը որ աղջկա մասին է, որն ուզում է դերասանութիւն դատնալ: Բայց դեմքն ու նարմինը ծածկող կինք, ընդհակառակը, դաշտուանված է ուսնձգություններից, բռնարարությանից, ստորացումից, այդ ուստածառվ է ավելի հանգիստ կարող է ենել եսասարակության մեջ: Ինչողին նշում են շատ կանայք, ովքեր սկսե են շադրա կրել հետազայում (նրանց թվում նաև ուրբախալարի նախկին ասող Մելյանաք Շամբրան), շադրան կնոցք փրկում է դեմքն անընդեհատ լրոզող տարարիւս մի ոչնչօքչյուն լինելուց, որը մրցակցում է այլ կանանց հետ, թե ով է ավելի ցանկահարուց և վտառոցով անցնելիս անսանական կրքի է արքանցնուն տղանարկանց մեջ: Ինչողն նշում է ամերիկացի սկամորդ մահմեդական ոյլովնեսոր Մարվին Շինզը՝ եթե նշանավոր դերասանութիւն էլիքարեք Շենյորը կյանքի վերջին բանն տարիներին շադրա կրեր, աղա զիրությունից ամաշելու ուստածառվ եղագերուժարան չեր ընկնի և, ընդհակառակը, երջանիկ կյիներ: / Ներեցեր, ուսուցիչ, կապո՞ղ եմ եարցնել, թե ինչո՞ւ եր ծիծադրում, իմ խսորեր ծիծադրի՞շ են (դադար): Պատասխանիր, անանոր արեիստ, ինչո՞ւ ես ծիծադրում: / Ունեարզ երիտասարդ, հավատացեր, ես չեմ ծիծադրում, իսկ եթե ծեզ թվան է, որ ծիծադրում եմ, ուրեմն նյարդերու են տեղի տայիս: / Ոչ, դիտմամբ ես ծիծադրում: / Նարգևի երիտասարդ, իմ սիրոտ լի է ցալուք մեր երկրի դժբախտությունների նկատմամբ, քեզ ննան երիտասարդների ու շադրա կրող աղջկեների տառադարի նկատմամբ, ովքեր անարգանքի և նվատացման են ենթարկվեամ: / Մի աղաւ, զոր է: Ես բնակ ի շեմ տաստարամ: Իսկ դու իիմա կուրսես տաստարե, որ ծիծադրե ես ինքնասդանքյուն զործող աղջկեների վրա: Բայց քանի որ իիմա է ես ծիծադրամ, ուրեմն չեմ զցուում: Ու քանի որ այդողիս է, ինացիր ճշմարտությունը իպամիսս Մուջաներ Արակեթին քեզ վաղոց է դատադրարտն մահվան. Վճռոր թվեակալությանը կայացվել է միաձայն, իինք օր առաջ օժորաքամ, իսկ ինձ ուղարկել են այս իրականացնելու: Եթե չխիծադեիր, եթե զոյցայիր, զոյց ներեի քեզ: Իսկ իիմա վերցրու այս բռնդքը, եսնորացիր մահավնիօի հետ... (դադար): Մի լաց կոնկա ննան, քարձր կարդա: Շուտ արա, անարզ մարդ, թե չ իիմա կտրանեն քեզ: /... Ես, աթեիստ ոյլովնեսոր Լուրի Ելմրզու... հարգելի երիտասարդ, ես արեիստ չեմ... / Շուտ արա, կարդա: / Նարգելի երիտասարդ, եթե կարդամ, չե՞ր սպանի: / Եթե չկարդաս, կտրանեմ: / ... Լիմելով օժորքիս աշխարիեկ դեստրյան մահմեդական բռնկշությանը Արևնուտքի ստրուկի վերածելու, ուստաշից և դավանանքից զրկելու նորուակ ենթադրող գաղտնի դավադրությունը:

յան գործիք՝ ես հավատացյալ աղջիկներին այնողև եմ տաճելու զիսաշոր կրի-լու, Սուրբ Դուռանի դասովիրանները շխախտելու համար, որ այդ դաստիառով մի մահմեղական աղջիկ, շիմանապավ տառապանքին, ինքնաստան եղավ... Նարգելի երիտասարդ, եթե թույլ կրաք, ես այստեղ կհակածառեմ: Խնդրում եմ՝ այդ նասին տեղեկացնեք ձեզ ուղարկողներին: Այդ աղջիկը կայսվել է ոչ թե այն դաստիառով, որ նրան թույլ շեն տվել մասնակցել դավանքացներին, ոչ թե այն դաստիառով, որ եալը դաժան է եղել, այլ, ցավոք, սիրո տառապանքին շիմանքով ուղարկում: Այդ նասին մեզ հայտնել է Ենթախուզության ազգային վարչությունը: / Եամակում, որը նա գրել է մահից առաջ, այդողն չէ: / Ես սև առան եմ՝ հոյս ունենարդով արժանանալ ձեր ներումնին, եարգելի երիտասարդ: Խնդրում եմ, իշեցրեք զենքը: Այդ միամիտ աղջիկը մինչ աճուսնանալ անմեղությունը գոնել է մի ուստիկանի, ով քանին մարդ էր իրենից, դրամից հետո տղամարդը ասել է, որ կիս ունի և բնալ մտադիր չէ աճուսնանալ նրա հետ... / Լօհի, ամանոք: Այդուհետ վարդում է քա քազ աղջիկը: / Մի արա, տղաս, մի արա: Ինձ աղանես, կյամքի կուսավորես: / Ասա. «Ես զցում եմ»: / Ես զցում եմ: Մի կրակիր, որդյակ իմ: / Քերանի քաց, ասորնանակը խցկելու եմ... մատղ դիր նատիս տակ, սեղմիր ձգանը: Անաստվածի ենան: Բայց գոնեն դատվով կմնունես (դադար): / Որդիս, տես ինչ օրն եմ ընկել. այս տարիքում լայիս են, ադաշամ, խոճում եմ ոչ թե ինձ, այլ թեզ, ափառում քա երիտասարդությունը. ախր մարդաաշտան ես դառնաս: / Եթե այդուհետ է, իմբռ սեղմիր ձգանը, և կիմանաս, թե ինչ ցավ է ուղարկում ինքնաստանությունը: / Տղաս, ես մակնեղական եմ, ես դիմ ես ինքնաստանությանը: / Բաց քերանի (դադար): Լաց շիմես... երթեք մորովի շի՞ անցել, որ մի օր ուղարկան ես տապա: Զացես, թե չէ կլրակին: / «Կուլից» տարեց մատուցողի ձանը. «Պարուն, ուզո՞ն եք ծեր թեյլ թերեն այս-տիդ»: / Ոչ, չի ուզում, ես եինա վեր կվենամ: Զնայես մասուցողի կողմը, կարդա դառնավճիր շարունակությունը: / Որդյակ իմ, ներծեցի ինձ: / Կարդա ասում եմ: /... Ես ամաչում եմ այն ամենի համար, ինչ արել եմ, գիտեմ, որ արժանի եմ մահկան, և որդեսզի Մեծն Ալլահը ների ինձ... / Ծուտ, կարդա: / Նարգելի երիտասարդ, մի քանի բռոյի հանգիւու բռոյ ծերուկիս, թույլ տար լաց լինեմ: Ժոյլ տոք. ուզում եմ վերջին անգամ մնանել կնոցս, աղջկաս մասին: / Այն աղջիկների նասին մնանելիք, որանց անարգել ես. մեկը հոգեկան խանգարում է ստացել, շորին հետացրել են ինտիմուտի երրորդ կորպից, մեկը կյանքին վերջ է տվել, բռորդ հիվանդանոց են ընկել՝ ինսուլտուսի դռների առջև սրասելով մրսերոց, բռորդ կյանքը խորտակվել է: / Նարգելի երիտասարդ, ես շատ եմ զցում: Բայց մնանելիք, արժե՞ն, որ նարդաստան դատնաս՝ ինձ նման մեկին ստանելով: / Լավ (դադար): Ռուսից, լիիր, թե ինչ անցամ մորովս: / Ի՞նչ: / Քեզ զունելու և մահատափիք իրականացնելու համար երկու օր քարշ եմ եկել Կարսի ամսեր փողոցներով: Եվ երբ վճռեցի, որ ճակատագրի կամքը է այդուս, և մոքաք վերադասնալու տառն զնելով՝ վերջին անգամ թեյլ էի խմում... / Տղաս, եթե մնանեմ ես ինձ աղանել ու վերջին ալլորուսով փախչել Կարսից, չարաշար սփառվում ես: Ճանապարհները փակ են, վեց ուղերդ հետաձգվել ե: Կզցաս՝ ոչ

կլինիքի: / Ես կ ենց այդ մասին եի մտածում, երբ Ալյահը թեզ այս «Նոր կյանք» հրաշակարան ուղարկեց: Այսինքն՝ եթե Ալյահը թեզ չի ներում, ես ո՞վ եմ, որ ներում: Ասս վերջին խռաք, առա «Ալյահը մեծ է» աղոթքը: / Նստիր, որդիս, ողետոքումը թալարիդ կրօնի, թուրիդ կախաղան կրաքքացնի: / Աղոթիր: / Սոյափր, զավակս, նստիր, մի անգամ կ ճառածիր, մի կրակիր, ուշրի արի, սոյափր (կրակոց, ընկնող աթոռի աղմուկ): Մի արա, տղաս (ևս երկու կրակոց: Լուսայում: Նատաշ: Նուռառացույցի ձայն: Եվս մեկ կրակոց: Լուսայում)»:

6

Մեր, Կրոջ և Պունդիա

Մայթարի տխոր դատանությունը

Եթք Իմիկը, նրան բողնելով Խալիթ փաշայի գործարար կենտրոնի մօս, վերսպարժավ հյուրանոց, Կան աստիճաններով բարձրացավ երկրորդ հարկ, սակայն ոչ թե անմիջապես զնաց Քարօրություն կուսակցարյան մարզային վարչություն, այլ մնաց միջանցքով՝ գործազրկեների, արիստուալերների և այլոց մօս, ովքեր անհմաստ խոնվել են այնտեղ։ Նրա աշքերի առջև մերք ընդ մերք հարուստ էր նաև կավարժական ինտախուսահ տնօրեննի եղբեկարքի տեսարանը, նա զշտում և մեղավորություն էր զգում, ցանկանամ էր զանգաների անվտանգացյան ծառայության դեսի օգնականին, ում ենու զրուցել էր առավոտյան, զանգաների Ստամբուլ՝ «Օումհորիներ» թերթի խմբագրություն, որևէ ծանրդի, սակայն գործարար կինստրում, որը բազմաթիվ թյարաններ ու տղամարդկանց վարասկիրանոցներ կային, չկարողացավ գտնել մի անկյան, որտեղից հնարավոր լիներ զանգաների։

Այդ տվյալուսմբների մեջ խարասազգած՝ նա մտավ մի սենյակ, որի դռանը կար ցուցանակ՝ «Կենդանասերների ընկերություն»։ Այնտեղ ենուխոս կար, բայց այն զրադշափած էր։ Բացի այդ՝ Կան այնքան է վաստահ չեր՝ ուզո՞ւն է զանգաների, թե՞ ոչ։ Անցնելով «Ընկերությունից» թիշ ենուու գտնվող կիսարաց դուսն նուռով՝ նա մտավ մի սրահ, որի կենտրոնում փոքրիկ մրցասղարեզ էր, իսկ դատարկին փակցված էին արանդաղների նկարներ։ Արլորակովի համար նախատեսված պրահում Կան տառադադին վախով իիշեց, որ ինքը սիրանարված է Իմիկին և նախազգաց, որ այդ սերը կանխտրուշելու է իր ենտագա կյանքն աճրոցարյամբ։

Արլորակովի սիրանար հարուստ կենդանասերներից մեկը շատ յայլ եիշում էր, թե այդ օրն ու այդ ժամին Կան ինչողիս է նաև սրահ, նույնի նուազ հանդիսաւենների համար նախատեսված, մրցասղարեզին մոտ գտնվող բափուր նստարաններից մենքին, թեյ յսեկ և կարդացել դատուից կախ ցուցանակը, ուր խոշորաւուս զրված են մարտի կանոնները։

Արզելում է տառարեզ ենուու աքորմերին մեռք տապ ստանց տերերի բույրավորյամ։

Եթք տառազված աքորդ ընկնում է երեք անգամ անընդմեջ և այլս չի կարգանամ կոցանարեն, համարվում է ուսարված։

Եթք կոտրվում է խամաց, վիրակադիքու համար արված է երեք բոյե, խոկ կտուցի համար՝ մեկ։

Եթք մրցակիցներից մեկը մարտի ժամանակ վայր է զգարված, իսկ նյասը ուսքը դման է երս վզին, սողս ընկածին բարձրացնում են, և մարտը շարանակվամ է։

Երես հոսանքը սմբառովում է, տրուում է 15 րուդի ընդմիջում, եթե այդ ընթացքում հոտանք չի գտնիս, մարտոք հետուածզվում է:

«Կենդանասերների լընկերությանից» երկուսն անց տասնինն զարս գալով՝ Կան մտածում եր, թե ինչողու փափսի այս Կարս բաղադրից՝ իր հետ փափսնելով նաև Խփեկին: Բարօրության կուսակցության ճարգային կենտրոնը նույն եարկում էր՝ երկու խանութ այն կողմ ժողովրդական կուսակցությունը ներկայացնող նախակին քաղաքացին Սուզամներ քեյի փառութամական գրասենյակից, որի լոյսերն այդ դրահին չին վատվում: (Արանքում կար նաև երկու թեյարան՝ «Քարեկամներ» և «Կանաչ դերձակ»): Փառութամնին առավոտյան այցելելը եին Կային թվում էր անհավատապիտութեան եեռավոր անցյալ, և նա կուսակցության աշխատասենյակ մտալ գարմանաբուլ, որ այդ ամենը գոտնվում է նոյն շնորհամ:

Կան Մոխիթարին վերջին անգամ տեսել էր տասներկու տարի առաջ: Ուղագործվելուց եետո նա նկատեց, որ Մոխիթարը կը օրիկ փօրի տեր է դարձել, ճագերը ստիտակել են ու քափվել: Ծոտակգորացին այնուն, ինչողևս ենթադրվում էր: Ինչողևս համալտարանական տարիներին, Մոխիթարի կերպարանը որևէ առանձնահատուռ քան չէր արտահայտում, և, ինչողևս այն ժամանակ, շարքին պիգարես էր կորած: նա ծիստ էր անընդհատ:

- Սոյանեն են մանեկալարժական ինստիտուտի տնօթենին, - ասաց Կան:
- Նա չի նաև ացել: Նենց նոր տաղիոյով հայտնեցին, իսկ դո՞ւ որտեղից գիտես:
- Մենք նոյն թեյարանում էինք՝ «Նոր կյանքում», որտեղից Իփեկը զագահարեց թեզ, - դաստավաննեց Կան և դրանուց, թե ինչողևս է դա տեսի ունեցել:
- Ուստիկանություն զանգահարե՞ն եք, - հարցրեց Մոխիթարը, - դրանից եետ ի՞նչ եք պետ:

Կան ասաց, որ Իփեկը զնացել է առան, իսկ ինքը եկել է ուղիղ այսանդ: - Ընտրություններին մնացել է իինզ օր, և ինչքան ակնեայտ է դատնամ, որ մենք ենք հայտելու, իշխանությունները զանգան դավել են նյութում մեր դիմ, - ասաց Մոխիթարը, - զյանցոր կատող մեր քայլերին դաշտուանելը մեր կուսակցության քաղաքականությունն է Շուրդիայով մեկ: Իսկ եինա ստանում են զյանցոր կատող աղջիկներին ինստիտուտի գրներից վենդադ թշվառականին, և դեռքի վայրում զանգված ականատեսը, առանց ուստիկանությանը տնդեկացնելով՝ զայիս է ուղիղ այստեղ՝ մեր կուսակցության կենտրոն: - Նա դեմքին սիրալիր արտահայտություն հաղորդեց: - Խնդրում եմ, այստեղից զանգահարիր ուստիկանություն և հայտնիր ամեն ինչ, - ավարտեց նա՝ հետպատասխուղը Կային դրազելով այն տանտիրոց նման, որը դարձենում է իր եյտասիրությանը: Եթր Կան վերցրեց նետախատափողը, Մոխիթարը, ինչ-որ տեսրի մեջ նայելով, ակսեց համար հավաքել:

- Ես ծանոթ եմ ամիսամգության ծառայության դիսի օգնական Կասփի թևյին, - ասաց Կան:
- Որտեղից ես ճանաշում նրան, - ակնեայտ կատկանամասությամբ, ինչ-որ զայրացրեց Կային, հարցրեց Մոխիթարը:

- Լրագրող Սարդար թյուր սռավույան ինձ տարավ նրա մոտ, - առաջ նաև այդ դաշին հետախոսավարութին նրան միացրեց անվտանգության ծառայության դիմութիւնը:

Կամ դատմեց այն ամենը, ինչին ականատես էր եղել «Նոր կյանք» հրուշակաբանում: Մավազարը երկու հսկողմատ, ծիծադիլի ու անճռանի քայլ կատարեց, անհարակությունից ոլորտ ուրեմն ու ականջը մոտեցնելով լսակիրին՝ սկսեց ականջ դնել խոսակցությանը: Որդեսզի թեթևացնի նրա վիճակը, Կամ լսավորը հեռացրեց իր ականջից և մոտեցրեց նրան: Այդ դահին նրանք զգում էին միմյանց շնչառություն: Կամ դատավերացում չուներ, թե ինչու է նրան քոյլ տալիս լսել իր խոսակցությունը անվտանգության ծառայության դետի օգնականի հետ, սակայն կռահում էր, որ այդպիս ավելի ծիշու է: Նա անվտանգության ծառայության դետի օգնականին ևս երկու անգամ նկարագրեց մարդասուրանի արտաքինը՝ ոչ թե դեմքը, որը չէր տեսել, այլ փոքրակազմ նարմինը:

- Նարագորինս շատ եկեք այսուհետ, գրանցենք ձեր ցուցմունքները, - խնդրեց կոմիտարը այսուհի ձայնով, որն ասես ի իր եսոյ քայլի մտադրություններով:

- Ես Բարօրության կուսակցությունում եմ, - առաջ Կամ, - շատ շնչ ուշանա:

Մի որպիս տիրեց:

- Մի վայրկյան, - ասաց կոմիտարը:

Կամ ու Սովորարը լսեցին, թե հեռախոսավառողը շարժերից հետացնելով՝ նա ինչորեն է ինչ-որ մեկի հետ շշուկով խոսում:

- Ենթեցեք, ես ոյարեկային մեքնան ոյահանջեցի, - ասաց կոմիտարը, - այս ձյունը երբեք չի դադարի: Քիչ ենոտ մեքնան կուղարկենք, թող ձեզ քերեն այսօն:

- Լավ արեցիր, որ ասացիր, թե որտեղ ես, - ասաց Սովորարը, երբ Կամ դրեց լսակողը, - ամենայն հավանականությամբ նրանք ամեն ինչ զիածն: Բայրը հեռախոսութերը լսում են: Ես շնչ ուզում, որ դու ինձ պիտի հասկանաս: Քիչ առաջ ասածներիցս քող շքլա, թե քեզ ինչ-որ բանում մեղավոր եմ հանարում:

Մի որպիս Կամ այնոյին գայրույթ զգաց, ինչոյիվն զգում էր բաղարականության այն սիրահարների նկատմամբ, ուլքեր նրան համարում էին Նշյան-բայշխան մնեացած բարժուա: Ուսանողական տարիներին նրանք անընդիւառ ծաղրում էին միմյանց, իրենց դահում հոմոսքուսայիւաների նման և մշտադիս ձգուում էին մեկը մյասին նվաստացնելու: Նետու ի եայտ եկալ նոր խաղ. միմյանց և առաջին հերթին բաղարական հակառակորդներին անվանարկել որդես ու տիրանության գործակալ: Վախը, որ կարող է հայտնվել խուզարկության ննջակա տունը ուստիկանական մեքնայի միջից ցոյց տվյուր մատունիշի դերուա, Կային ամընդիւառ ստիլում էր ենուու մնալ ուստիկաններից: Թեևն Սովորարը դնու տառ տարի առաջ քոյլ էր տվյուր արարը, որի համար դեւար է ամոք զգար, դառնալով շարիաթի հաստատման համար դայրարող կրօնական կուսակցության թեկնածաւ, այնուամենայնիվ, ինչորեն միշտ, դարձյալ Կամ էր տախովկած ներդուրյուն խնդրել և արդարացաներ որոնել:

Նեռակատը զնկաց: Սովորարը դատուսպահանառաւ անձի տեսքով վերցրեց բարիողն ու սկսեց անզիջուած սակարկել «Սահման» հեռուստարմիկրության ներդուրյուն խնդրել և արդարացաներ որոնել:

Կայացողքի հետ: Առևտի առարկան նրան դատվանող կենցաղային տեխնիկայի փորդիկ խամարի գովազդն էր, որը ենշելու եր ուղիղ ենթաքնակման ժամանակ:

Երբ նա դրեց լսակողը, և երկուսն ի մի դահ լուս էն խռոված երեխամերի նման, ովքեր զգիտեն ինչողիս վերսկսել գրաւցը, Կամ դատկերացրեց, թե իրենք ինչողիս կարող էն գրաւցել այն ամենի մասին, ինչի մասին չեն գրուցել ահա արդին տասմերկու տարի:

Սկզբուն կաստին միջնանց. «Զանի որ երկուսս է ինչ-որ իմաստով վարում ենք աքտրայի կյանք և այդ դատամատով է չենք կարող լինել հաջողակ, բարեկեցիկ և երջանիկ, որինն կյանքը բարձ բան է: Պարզվում է՝ որևէս լինելն է բավարար չե... այդ դատաճառով է երադուրվել ենք քաղաքականությանը»: Նեմ դա ենշեր, երկուսն ի մտովի կատեին. «Երբ դուեզիան երջանկություն չի տարգևում, առաջանում է քաղաքական ցեխի մեջ խրվելու դահանց»: Դիմա Կան ավելի էր արհամարհում Մոլիքարին:

Կան ինքն իրեն ստիղոց եիցի, որ Մոլիքարի ինքնագոհության դատճառը ընտրություններում ավելիավոր ենարքանակն է, իսկ ինքը միայն մասսամբ է գոհ իր վիճակից և ճարահատոյսը է համակերպվում միջակ որեւսի փառքով բակարարություն նարի հետ, բանցի դա ավելին է, բան ոչինչը: Սակայն ինչողիս երկուսն է երբեք չիմ խոսուուանելու, որ գոհ են յիրենից, այնուս է երբեք չիմ կարառանալու անկեղծորեն ասել ամենակարևորը. որ իրականում գոհ չեն իրենց կյանքից: Ու ասուելի վատն այն էր, որ երկուսն է ընդունել են իրենց դարսությունը և համակերպվկ աշխարհում իշխու անողոք անարդարության հետ: Կային վախեցնում էր այն, որ փրկվելու եամար երկուսին է անհրաժեշտ է Խփելը:

- Ասուն են, թե այս երեկո կարդալու ես քա վերջին բանասանդեռությունը, բերեսկի ժողոառով՝ ասաց Մոլիքարը:

Կան թշնանաբար նայեց մի ժամանակ Խփելի ամուսինը եանդիտացող մարդու շագանակագույն գիրեցիկ աշքերի մեջ, որ ժողոտի նշոյլ անգամ չկար:

- Աստամբում Ֆախիրին եանդիտեցի՞ր, ժողոտին փոքր-ինչ բարեկամական երանց հաղորդելով՝ հարցրեց Մոլիքարը:

Այս անգամ Կան կարողացավ ժողոալ նրան ի դատավսամ: Նրանց ժողոտներում ինչ-որ մեջ ու հարզայից երանց հայտնվեց: Ֆախիրը նրանց տարեկիցն էր՝ արևմտյան նողենիտական դրեզիայի անհկան երկրողագու արդին բան տարի: Նա ասանել էր Սեն-Ժոզեֆում¹⁸, տարին մեկ անգամ մեկնում էր Փարիզ՝ տախտելու խելազար և հարաւոտ տատիկի փողերը, ում մասին լուրեր էին դատավում, թե սերում է ազնվական տոհմից: Շամբոյուկներն ու դայուսակները լցնելով Սեն-Ժերմենի գրավաճառներից գնած գրեթեով՝ Ֆախիրն այդ անըն քերում էր Աստամբում և քարզմանաբար իրադարակում բարեք նորենինատ բանատեղծների և իր ստեղծագործությունների հետ, որընք տուժագրում էր իր ամսագրերում և երատարակչություններում, որ անընդհատ հիմնում և անընդհատ է հասցնում էր մենակության: Նակատակ իր այս գործունեության, ինչն արժանանում էր բոլորի հարգանքին, նրա սեփական ստեղծագործությունները, որոնք գրաւմ էր արհեստական՝ անխաօն բարբերենով՝ բարզմանված ժամա-

նակալից բանատեղծների ազդեցությամբ, գորև ին ներշնչանքից, ցածրորակ էին և անհավանայի:

Կան դրատասխանեց, որ Ստամբուլում Ֆախիրին չի հանդիսելի:

- Ես շատ եմ ուզում, որ Ֆախիրի բանատուղությունները ճանաշնան արժանանան, - ասաց Մուխտարը, - բայց նա միշտ արհամարիկ է ինձնմաններին՝ եամարկով, որ մեր տանդածը ոչ թե ողոքիս է, այլ բանակյուսությամ՝ «տեղական ղուղղություններ»: Անցել են տարիներ, եղել են ուզմական ենդաշրջաններ, բայրս բանա ենք ընկել, ես կ, մյուսների նման դետալնեն թափառելով, այդուս է շկարողացա մի խաղաղ հանգրվան գտնեմ: Մարդիկ, ովքեր օրինակ էին ծառայում ինձ, փոխվեցին, ում ուզում էի դուր զայ, անհետուցան, շրականացավ ոչինչ, ինչի ցանկանում էի հասնել որեզիայում և կյանքում: Ստամբուլում դժբախտ, տագնաղահոյց և անիոր կյանք վարելու փոխարեն վերաբերձա Կարս: Նորից ժառանգել եմ նի խանութ, որի համար առաջներում աճաշում էի: Սակայն դա կ ինձ երջանկություն շենք: Ես բանահրանքով էի վերաբերված տեղացիներին, տնկում թիւս, ինչողևս վարվում էր Ֆախիրը իմ բանատուղությունները տեսնելիս: Կարսը՝ և բաղադր, և մարդիկ, ասես անիրաւկան են: Բոլրու ուզում են մնանել կամ անվերաբարձ ենտանպ այստեղից: Սակայն չկա այլս վայր, որ ես ցանկանամ գնալ: Ասես ինձ վարել, դուրս են նետել կյանքից, քաղաքակրթության շրջանակներից: Ժամանակակից կյանքն այնքան հետավոր է, որ ես ի վիճակի շնոր նույնիսկ մնանակել այն: Այսին ինձ նույնիսկ երեխա շղարգենց, իսկ ես թաքուն հույս էի տածում, որ իմ զավակը կկարողանա օրերից մի օր դատնակ նվրողականացած, ազգու, ժամանակակից նարդ և կյանքի կոչի այն, ինչ ես շկարողացա անել, կիրականացնի իմ անկատար երազանքները:

Կային դուր էր գալիս, որ Մուխտարը՝ թերեւակի ժողովով և ինչ-որ ցորքով ներքուա լուսավորված, կարողանում է ենթենել ինքնին իրեն:

- Իրիկունները ես խնամ էի և որդեսազի շվիճնմ իմ շնառակ հիմնելի ենս, տուն վերադառնում ուշ գիշերին: Դա դրասահեց Կարսի այն գիշերներից մնկում, երբ տառցակարս է առնենայն բան, նոյնիսկ՝ թոշունը օդում: Ուշ գիշեր էր, ես վերջինը ես «Կանաչ երկիր» գարեջրատնից և շարժմանի դեմքի տուն՝ Բանակի դրդուս, որ աղբում իմք այն ժամանակ: Հանաղարեի տևողությունը տասը դուրս է շկար, սակայն Կարսի շափանիշներով դա բավական մնե տարածություն է: Զանի որ խոնի իր անսահման քանակությամբ օդի, նոյօթվեցի: Փողոցներում բացարձակ ամայություն էր: Կարսը նման էր բայրի կողմից լրված բաղաքի. ցորս գիշերներին միշտ այդուս: Ես բախում էի նախկինուն հայերին դրատիսնած աների դարբանաները, բայց ոչ ոք չեր բացում. արդեն ուրսուն տարի անբնակ են տներն այդ: Իսկ եթե մարդ կար, բնած ին վերամակների կույսի տակ, ինչողևս ձմեռային բնի տրված կենդանիներ, որոնք բարձվել են որչում և բայրս շնի գալիս:

Հանկարծ ինձ վկան դուր զայ, որ ոչը բաղադր ասես լրված է, որ ոչ ոք չկա այնտեղ: Մոխրտն ու ցորսը իմ ողջ մարմինը բարութել էին քնկոս թմբիրով: Եվ ես որոշեցի եռաշիկ ենտանպ այս կյանքից. դժկարությամբ մի բանի բայլ արծցի և մնկնվելով ժամի տակ՝ տառցակալած տաղարկին, սղասեցի նինջի և

մահվան: Այդ գրախն եարբած մահանալը երեքշորս բաղեկի դատմություն է: Մինչ քննչանվագ բունը ներկուում էր իմ երակներով, աշքերիս առջև հատնեց իմ զափակը, որը լույս աշխարհ չէր եկել երբեք: Ես շախազանց ուրախացաւ. որպա էր: Նատակ էր առել, փողկար կատել: Նա նման չէր մեր փողկատավոր դաշտումյաներին: Նման էր եւլուստացու: Նազիկ ուզում էր ինչ-որ բան ասել ինձ, բայց կանգ ատավ և համբարեց ինչ-որ ենթանուն ծեսոր: Այդ ենթանուոց լույս էր ճառագում: Եվ հանկարծ այնտեղ, որ ես դատկած էի, լույսի խործ ընկալ, խոժեց աշքերիս մեջ: Ու ես արքնացաւ: Ավետառներով և եւլուսով ուրիշ կանգնեցի: Տեսնեմ՝ թի հետքում դրու բացվեց և փակրեց, ինչ-որ մեկը մտավ, և ինչ-որ մեկը երավ: Ներքին ծայնն ինձ առաջնորդեց այնտեղ, գնացի նրանց ետևից: Նրանք ընդունեցին ինձ, առաջնորդեցին տաք ու լուսավոր տուն: Այն իի էր մարդկանցով, բայց նրանք իմ գիտեցած կարսեցիները չէին. նրանց մեջ շկային կյանքից մրացնած, վերջին եռյան իսկ կորցրած մարդիկ, ինչողին են Կարսի բնակիչները. այստեղ երջանիկ մարդիկ էին, և դեմքերը շարուն էին. և բռոքը կարսեցիները էին, և ոմանց նոյնիսկ ճանաշամ էի: Ես գլխի ընկա, որ այդ տունը Գերատրասիկ Սահագույին՝ բարդ լեզմագր շեյխի գաղտնի կացարանն է: Շանոք ծառայողներից լսել էի, որ նա Կարս է իջել մի լեռնային գյուղից՝ ենթարկվելով հարուստ հետևորդների քախանձանքներին, ում թիվն աճում է օրեցօր: Նա Կարսի դժբախտ, ալբաս և անգործ բնակիչներին առողջի էր երավիրում իր կացարան, սակայն ես նշանակություն չի տալիս այդ խոստակցություններին, որովհետև ուտիկանությունը արգելել էր հանրադեսությանը թշնամական այդ գործունեությունը: Իսկ եիմա, արտասուր հեղինով, ես բարձրանամ էի շեյխի տուն տանող աստիճաններով: Կառուրվեց այն, ինչից տարիներ շարունակ վախենում էի հոգու խորքում, ինչ բռություն և հետամնացություն էր համարում իմ արքեհտական տարիներին. ես վերադարձ կրոնի գիրկը: Իրականամ ես միշտ վախեցեկ եմ թավամորուս, երկարափեշ հետադիմ շեյխներից, որոնց դասկերը հաճախ ենք տնեսել ծաղրանկարներում: Սակայն այժմ, իմ կամքով բարձրանալով նրա մոտ, ես հոնքուր-հօնքուր արտասլում էի: Շեյխը լսավ մարդ էր: Նա ինձ եարցից, թե ինչու եմ լայիս: Իհարկե, ես նտադիր չի առել, թե լայիս եմ, որովհետև հայանվել եմ հետադիմ շեյխների և նրանց հետևորդների միջավայրում: Բացի այդ՝ ես շատ էր ամաշում ինձնից փշող օդու հոսից: Ասացի, որ կորցրել եմ բանադին: Եվ ինձ անմիջապես թվաց, որ բանալիների տրցակը ընկել է այնտեղ, որ ուզում էի մենենք: Շողոքութ տաները, որոնք դշուաղաւուն էին նրան, անմիջապես փորձեցին մենքնել, թե բանալին ունի խորհրդանշական իմաստ, իսկ շեյխը նրանց ուղարկեց փողոց՝ իմ բանալիները որոնելու: Երբ մենակ մնացինք, նա փաղաքու ժղուաց ինձ: Գիտակցելով, որ նա այն ծերունին է, որին թիշ ատաց տեսնում էր երազում, ես խաղաղվեցի:

Ես ներքին նշանով համբուրեցի այդ մեծ մարդու ծեսոր, ով ինձ ստոր էր բլում: Եվ, ով զարնանք, նա արեց մի բան, ինչը բնավ չի սղասաւմ. խոնարիվեց և ինըն է իմ ձեռքը եամբուրեց: Ես զգացի եղան այնողիս խաղաղություն, ինչ-ողիսին չի զգացել շառ տարիներ: Իսկույն եասկացաւ, որ կարող եմ նրա ենու

զրուցել ամեն ինչի մասին, որպատճեն իմ ողջ կյանքը: Իսկ նրան վիճակված էր իմ առջև բանալ դեղի Մեծն Ալյաքը տանող ճանապարհը, որի գոյության մասին ես առաջ շնչին ոյատկերացում ունեմ արեկզմի տարիներին: Այդ կանչազգացացածն ինձ երջանկարյուն էր հաջարդում: Դրանք, այնուամենայնիվ, գտան իմ բանալիները: Այդ երեկո առն վերադառնապավ՝ ես անմիջապես քննցի: Առավելայան ամուսին էի զգում իմ կատարած քայլից: Ես վաս էի հիշում, նոյնիսկ չի տպան իիշել, թե ինչ է տեղի ունեցել ինձ հետ: Երդվեցի, որ այլևս չեմ այցելի կացարան: Վայսենում էի, որ ինչ-որ տեղ հանկարծ կիանդիմեմ նրա հետաւորդութիւնի, ովքեր ինձ տեսել են կացարանում, և ամաչում էի: Սակայն երբ եաջորդ գիշեր վերադառնում էի «Կանաչ երկիր» գարեջրատնից, ուորերու ինձ ականա կրկին տարան կացարան: Չնայած զրջնանը, որ զգում էի զերեկները, այդ ամենը կրկնվեց նաև եաջորդ գիշերներին: Ծեյխն ինձ նատեցնում էր իր կողքին՝ բայրոց մոտ, և ականջ զնելով իմ դժբախտություններին՝ սիրաւ հազեցնում Ալյահի հանդեղ սիրով: Ես ամրող ժամանակ արտավախում էի և դրա շնորհիլ ձեռք բերեցի խաղաղության: Որդեսազի բարցնեմ կացարան այցելելու, ինչը ուսեմ էի որդես խորին զայտներ, ցերեկները ձեւըս էի վերցնում ինձ հայտնի ամենաաշխարհիկ բնորդը՝ «Օռոմհուրիեթը», և դժգոհում, թե ամենուր բոյն են որեկ կրտնական կարգերի կողմնակիցներ՝ հանրադատության թշնամիներ, և բոլորին հարցնում էի, թե «Արքուրի համայնքների միությունն» ինչո՞ւ եավաք չի կազմակերպում:

Երկակի կյանքը շարունակվեց մինչ այն գիշեր, երբ նիփեկը հարցընց. «Ո-ո սիրոսի՞ ունեսա»: Արտասուրն աշքերիս՝ խոտովաննեցի ամեն ինչ: Իսկ նա լաց նղավ. «Է՞նչ է, դու զարձել ես հավատացյալ և ինձ տոհողելու ես զիսաշո՞ր կատելք»: Երդվեցի, որ նման բան չեմ ուսեանչի: Չանգի զգում էի, որ մեզ ենտ կատարված ննան է հանկարծահաս արդառության և որդեսազի համգուռացնեմ նրան, ասան էի, որ խանութի գրքերը լավ են, և շնայած հոսանքի անշառումներին՝ «Արշեկիր» Ֆիրմայի հեկտրական նոր վասարանները լավ վաճառվում են: Այնինչ՝ իրականում ես երջանիկ էի, որ եիմա կարտ եմ տանը նամազ կատարել: Գրախանութից զմեցի նամազի կատարելագործման ինքնուասոյց: Ինձ սղասամ էր նոր կյանքը:

Որոշ ժամանակ անց, երբ քիչ թև շատ պարկվեցի, անսպասելիորեն զգացի բուռն ներշնչանք և գրեցի մի ընդարձակ քանասանեծություն: Այնաև ես ուղարկում էի իմ վախովրածության, ամոռի, Ալյահի հանդեղ սիրու մասին, այն ժամանին, թե ինչորեւ ստացին անգամ բարձրացա իմ Ծեյխի օրինյալ աստիճաններով, բանակիների խորերանշական և իրական նշանակության մասին: Բանաստեղծությունն անթերի էր: Երդվում եմ՝ ոչ մի բանով չեր զիջում Արևմուտիք մորայիկ ստեղծագրեսություններին, որոնք բարգմանում է Տափիրը: Բանաստեղծությունն անմիջապես ուղարկեցի նրան: Սղասեցի վեց ամիս սակայն բանաստեղծությունն այդորեւ կ շատրազմից «Արկյեսի բամարը» ամսագրում. այն ժամանակ նա այդոյիսի ամսազիր եր երատարակում: Մղատումների մեջ ես զրեցի ևս երեք բանաստեղծություն: Եվ հերթով, երկու ամսվա դարբերականութ-

յամբ, թվորն էլ ուղարկեցի նրան: Անհամբեր աղասեցի մի ողջ տարի, ասկայն դարձյալ նույնը. ոչ մի բանատեղեռաթյուն չտողազրվեց:

Այդ ժամանակաշրջանում իմ ամենամեծ դժբախտությանը այն չեր, որ մենք երեխա չիմք ունենամ, որ Իփեկը ընդդիմանում էր իզամի դատվիրաններին, որ ին նախկին՝ ձախամետ և աշխարհիկ ընկերները ինձ արեամարհում էին կրօնասեր դասնարու համար: Անմը, վերջիններս առանձնաշեն ուշադրություն չիմք դարձնում ինձ, որովհետև այդ օրերին քիչ շին ներշնչանքի կանչով խլամի գիրկ վերադառնալու դեռքերը: Անեն բանից առավել ինձ խոցում էր այն, որ Սուաճրով ուղարկած բանատեղեռաթյուններս չողազրվեցին: Ես անհամբերաթյամբ էի աղասում ամսազրի յուրաքանչյուր համարի, որը լոյս էր տեսնում յուրաքանչյուր ամսավա սկզբին՝ ինձ հուսադրելով, թե այս ամսի վերջադիս կտողազրվի բանատեղեռաթյուններից գոնք մեկը: Իմ գործերում արտացոլված իրադարձության հետ համենատության նզր կարող էր ունենալ յօն եվրոպական ժամանակակից բանատեղեռաթյան իրադարձությունը: Իսկ իմ կարծիքով, Ժողորիայում դա նկատել ու գնահատել կարող էր միայն Ֆախիլը:

Իմ հանդեղ ցուցաբերված անարդարաթյունից ծնված անտակնան զայրայթ սկսել էր թունակորեկ երշամնկությունը, որ ինձ ուղազնում էր իզամբ: Մինա մզկիրում, ուր սկսել էի հաճախել, նամազ կառարելիս ես նուածում էի Ֆախիլի մասին. և դարձյալ դժբախտ էի: Մի երեկո որոշեցի իմ վիշտը կիսել Շեյխի հետ, ասկայն նա չկարողացավ որատկերացնել, թե ինչ է նողեն բանատեղեռաթյունը, ով է Ռըմն Շայր, ինչ է նշանակում «կեսից չարդած նախադաւառաթյուն», ովքեր են Մազարմեն ու Ժարերը, և ինչ է «դատուրի տողի դատազան»:

Դա ասանեց իմ վառահաւթյունը Շեյխի համդեղությունը: Երկար ժամանակ նա ընդամենը հուսապյամ էր ինձ՝ ասելով. «Սիրադ դասիիր անաղարիտ», «Ալլահի սիրո շնորհիվ դուրս կգաս այդ անդունդից» և նմանատիդ այլ արտահայտություններ: Ես չեմ կամնենում արյավադել իրադարձությունը. նա սովորական մարդ չեր. նա տախնանախակ գիտելիքների տեր մարդ էր: Հօգուս խթքամ կրկին սկսեց խրտութ արթիզմի դկը, որը կիսով շտի ուսցիանալիւած էր, կիսով՝ որագմատիկ: Այնոյիսիք, ինչոյիսին ես եմ, համցիւած եմ գոնում կառավագական հավաքմերի ժամանակ իրենց նմանների եեւ ինչ-ոք եարցի շորջ վիճարանելիս միայն: Այդուն ես համկացա, որ կուսակցական կյանքն ինձ ավելի խորն ու նշանակալի հոգևոր կյանք կույարզեմ, բան Շեյխի կացարանը: Երբ անցա կրոնին և հոգևորին մնեց նշանակություն տվող կուտակցության շարքերը, մարքսիզմին հարեւու տարիներին ձեռք թրած կռասակցական փորձառությունը շատ օգտակար եղավ:

- Օրինակ, - ասաց Կամ:

«Խսանքն անջատվեց: Խցան երկարատև լուրջում:

- Հոսանքն անջատեցին, - խորհրդավոր ասաց Մովսեսը:

Կամ շղատախանեց նրան և անշարժ նստել էր խսակարած:

**Յաղացակամ իսլամիստներ, այդուս եմ մեզ
անվանում աշխարհիկ ղետությամ և եպողակամ
կեմսակերտի կողմանակիցները**

Կուսակցության բաժաննունքում, Անվտանգության վարչակյունում
և դարձյալ փառօքած

Նրանք լուծ նորել ինձ ճթան մեջ, և դպանում ինչ-որ տագմատահարույց
քան կար: Սակայն Կան այդ զգացողոքյունը զերադատում էր կնոջաղատիքը
գրացից, որք նախկին ընկերների միջև տեղի էր անենում լույսի տակ: Միակ բա-
նը, որ նրան այժմ կարում էր Մոլիքարի հնան, Խփեկն էր: Կան ն' ուզում էր խոսել
նրա մասին, և՝ խորապես էր՝ վայսենապէ, որ կմատնի իր սերը նրա նկատմամբ:
Վայսենում էր նաև, որ Մոլիքարը հանկարծ կակսի դատամուն մի ուրիշ բան, և հե-
քզ առիտված կինի նրան ալվելի հիմնար եամարել, քան մինչ այդ, վայսենում էր,
որ հիացմունքը, որով ուզում էր համակվել Խփեկն եիշելիս, կաղճաւովի այն գի-
տակցությունից, որ նա տարիներ շարունակ եղել է այսովով մեկի կինը:

Այդ իսկ դատնարով, երբ Մոլիքարը, շիմանալով ինչ ասել, խոր բացեց
նախակողմյան հայացքների հարու նախկին ծանոթների, Գերմանիա վայսած
բաղաքական վատրանդիմերի մասին, Կան թերթեացած շունչ քաշեց: Մոլիքարի
հարցերից մեկին ի դատապահան՝ նա ժողովով ասաց, որ մաղաքեցի մժոհանը,
որք գանգուր մազեր տներ և մի ժամանակ ամսազերում կրադարակում էր եր-
բարդ աշխարհին նվիրված հոգվածներ, խելազարվել է: Կան դատմեց, որ վեր-
ջին անգամ նրան տեսել է Շոստգամուի կենարանական կայարանում՝ խոնալ
վիայասով ծայրը վաթքարած երկար վիայտը ձեռքին: Նա սովելով վազվում էր
այս ու այն կողմ և վիայասով սրբում հատուակը: Այդա Մոլիքարը հարցրեց Մահ-
մուդի մասին, որք դասերի ժամանակ չէր կարողանաւ լոել և անընդհատ դիտո-
ղության էր արժանանում: Կան դատուավսանեց, որ նա անդամազրվել է շարիաթի
կողմնակիցների հայրազան հինդու համայնքին և հիմա նոյն կրօնվ, ինչ վիճա-
րանում էր ձախակողմյան հայացքներ դավանելիս, քննարկում է, թե Գերմանիա-
յի որ մզկիթամ կրօնական որ համայնքը տեսոք է գերիշելու դիրք գրավի: Եվս
մեկը, ամ հիշելիս Կան դարձյալ ժողուաց, բարեենօդի և համակրելի Սովեյանը,
ով Բակարիայի Տրատնշտայն փոքրիկ քաղաքում այրում էր երրորդ աշխարհի
բաղաքական վատրանդիմերի առջև գիրկը բացած մի եկեղեցու վողերով, եան-
կարծ այստիսի կարուտ էր զգացել, որ ամսենելով բանս ընկնելու ամսաւտակիերի
վտանգը՝ վերադարձ էր մժորդիա: Նրանք հիշեցին Շիքմերին, որը Բետինում
վարդր էր և ստանվել էր խորհրդավոր հանգամանքներում, Ֆադիլին, որը ամսա-
նացել էր նացիստ ստարիքին, որը Նամբուրգում գործակցում էր քաղաքական
մաֆիայի հետ և այդիշատ ձեռք էր բնել կարողոքյուն, Ասլիքին, որը Մոլիքա-
րի, Կայի, Թաների և Խփեկն ենա մի ժամանակ ստորաբանում տրցակների մեջ էր
տեղափորած նոր ստագոված ամսազրերը, իսկ եիմա զեկավարում էր Ակտերի
մարսանենց նամադարիներով Գերմանիա բանկորմներ մերկուր մի ավագակա-
խունք: Աստմ էին, թե իր նեղացկոտությամբ հայտնի Մուեարրանը ընտանյար

Խանդերձ երջանիկ կյանք է վարում զետնի ընդերքում՝ թեղինյան մեսրոյի ուրվական-կայարաններից նեկում, որը գաճապառ էր Բնույինյան դաստի նուռ և սառը դաստերագիր որատնառով բոլորովին շիր օգտագործված։ Երբ գնացքը արագ պանում էր «Կրոյցքերգ» և «Ավետաններովաց» կայարանների միջև, վագնուուն գունվոր թուրք թոշակառու տցիագիտները մի դաս հարգանքով ուրի էին կանգնաւ։ Անանվերը Ստամբուլի նախկին մաֆիսզներին, որոնք ջննանալով Արևատաքյոյն²⁰ անցնելիս նոյնայտես ուրի էին կանգնում և հայացքները հատելով ջրերի հործանքներին՝ վերիշամ լեզենդարի անոն վառաւակած մի գանգստերի, ով տարիներ առաջ իր ավտոմեքենայով անհետացել էր ջրերի սառը խորքերում։ Եթե այդ ողջունի բնացքուն վագնուուն լինամ էին միջյանց անծանոց քաղաքական վտարանդիներ, աղայ, միևնույն է, նրանք անտեսում էին այդ հանգամանքը և հայացքներ փոխանակում բրդարի հետ, ովքեր ողջանամ էին լեզենդար, քայլ իր ճակատանարսում դադարուքյուն կրած հերոսին։ Այդուիս Կան մնարոյն դատահարար հանդիշել էր Ռուսին, որը ճամար ճախամետներին մի ժամանակ քննադատում էր անընդհատ՝ մնացարելով հեղերանուրիոն շինանարու համար։ Կան նրանից իմացել էր, որ Վերջին նաևնակցում է մի գիտակիորդի։ Այն ասամնասիրում էր, թե ինչո՞ւ է վտարանդիների վրա ներգործում քառակարգայով ոյիցցայի գրվագրը, որը մնացէր էին մոտ ժամանակներս վաճառչի ամենացածր նկամուս ունեցած ներգաղթած քանվորներին։ Կայի ճանաշատ քաղաքական վտարանդիներից ամենաներջանիկը Ֆարիստոն էր։ Ան անցել էր ՔԱԿ-ի շարքերն ու ազգայնական նորոգքով համակված՝ հարձակումներ էր գործում թուրքական ավիատուների գրասենյակների վրա, նրան ցուցադրել էին Սի-Էն-Է-ով՝ առանձնացնելով այն կայրերը, որ երազելով, որ կզա ժամանակ, երբ ինքը քանատեղեռքում կգրի, նա «Մղբառվկի կոկուել» էր նետում թուրքական հյուսատուարանի վրա և քրոյեմն դասավանդում դղյոցում։ Մյուսներին, որոնց նախին Մոփարը հարցուախոր էր ամում տարօրինակ հետարքրասիրությամբ, Կան կամ վաղոց մոռացել էր կամ լսել էր, որ նրանք անհետացել էին, ինչո՞ւն և շատերը նրանցից, ովքեր դարձել էին մանր-մունք ավագակախճերի անդամ, գործակցել գաղտնի ծառայությունների հետ, գրադվել մաք գործերով։ Նրանք ամենատացել էին։ Ամենայն հավանականությունը՝ նրանց աննշատ սրանել և ցուրմ էին նետել։

Լուցկու լույսի տակ, որը վարեց նրա վաղեմի ծանրաք, կուսակցության մարզային վարչությունում Կան տնառակ իրերի քայլանցիկ ստվերներ, ցածրուուն ներ սեղան, գազի վատարան։ Նա վեր կացաւ, մտածեցալ դրատուիսնինին և միանց հետայիւծ նայել երկնքից մաղող ձյանը։

Ջունն իջնում էր դանիդա, խոշոր, հիանքանշ վաթիկներով։ Այդ խորհրդակը և անսալա էցքը, որ ընդգծվում էր համատարած ճերմակաթյան ուրվատկառում ամրացատրելիորեն ի հայտ եկած աղուտ լույսի կատրավուն ցոյքների ներք, ուրառումակամ էր խաղաղություն և ուժ ուրագնու հիշ-օր անիմանալի քան, Կային եիացմունք ներարկող արտասովոր նրբագիղություն։ Նա վերիշեց նանկության ձյունառաւ օրերը Ստամբուլում։ Մի ժամանակ այնտեղ

նույնութեան տժեղ քամիների և ծյան դպրոցառով անջատված էր կեկարականությանը, տանը լավում էին սարսափազդու շրջումներ, որոնք Կայի ճանկական սրախն ասիդրում էին թրցուալ, և բացականչություններ՝ «Ալլահ, դու մեզ դափառան»: Այդ գահերին Կան երջանիկ էր, որ ընտանիք ամի՞: Նա քախծուա նայեց տային լիսձ ծիուն, որը դժվարությանը էր քայլում ծյան տակ: Մասն մեզ երկու էր, թե կենականին ինչդես է լարված աջ ու ձախ շարժում զվախը:

- Մոխրար, դու դեռ այցելո՞՞ն ես Եօյլին:

- Գերադատիկ Սաադերինի՞ն,- հարցրեց Մոխրարը,- երբեմն: Ինչո՞ւ ես հարցնում:

- Նա թեզ ի՞նչ է տապիս:

- Փոքր-ինչ բարեհոգործյան և մի քիչ կարեկցանք: Նու իմաստում մարդ է:

Սակայն Կան Մոխրարի ձայնում ոչ թե երանության զգաց, այլ իհապահություն:

- Գերմանիայում ես շատ ներփակ կյանք եմ վարում,- համատորին շարունակելով խոսակցությունը՝ ասաց Կան:- Երբ իդիկունները նայում են Ֆրանկ-ֆորտի տաճիքներին, զգում եմ, որ այս աշխարհը, ին կյանքը անիմաստ չեն: Ես ձայներ եմ լսում:

- Ի՞նչ ձայներ:

- Երի դրա դրաման այն է, որ ծերացել եմ և վախենում եմ նաեից,- շինութիւնով ասաց Կան,- եթե զրոյ լինեի, ին մասին կգրեի. «Զյունը Կային եիցնեցրեց Աստծո մասին»: Շնես չկատեմ՝ իրո՞ք այդուս է: Զյունըի լուրջունը ինձ մերձեցնում է Աստծուն:

- Կրտնասերները, աջ հայացքներ դավանողները, այս երկրի որսելու նորական նահնեղականները... խարսիկ հույսից գայթակրվեով՝ շատար աւտաց Մոխրարը,- ես արեխոս եմ եղել, հարել ծախ հայացքների, բայց նոյնիսկ այդ ամենից հետո նրանք շատ բարերար ազդեցություն են գործել ինձ վրա: Գտիր նրանց: Դամօզված եմ՝ նրանք թեզ նայնուս կօգնեն:

- Իրո՞ք:

- Ասեմ նաև, որ այդ աստվածակախ նարդիկ համեստո են, մեղմ, հասկացող: Հակառակ ելլորդականացված անձանեց՝ նրանք իրենց դիմողներին չեն արեամարիում: Կարդանաւմ են հասկանալ և հոգածությամբ են վերաբերվում մարդ արարածին: Շանաշկով մարդուն՝ միքամ են նրան և չեն մեծամտանում:

Կան ի սկզբանն զիտեր, որ Ալլահին հավատուա՝ Շտարդիայուուն նախ և առաջ նշանակում է անդամագրվել կրօնական համայնքին, եադորդակցվել խիստ որոշակի շրջանակի նարդիկանց հետ, և բնակ ոչ այն, որ մարդ կարող է միայնակ առնչվել վեհ գաղափարների, Մենեն Արարիշը հետ: Եվ այն, որ Մոխրարը խոտում էր համայնքի անդամ լինելու օգոստակարության և ոչ թե Ալլահի կամ յորաքանչյար մարդու անհատական հավատի նախին, Կայի վրա թողեց այնոյիսի տղամարդություն, թե Մոխրարը եիտաքանիված է: Նա զգաց, որ այդ դպրոցառով արեամարիում է Մոխրարին: Սակայն նայելով դաստիարականից դուրս, որին հենել էր ճակատը, նա, ենթարկվելով ինչ-որ ներքին ձայնի, ատաց բոլորովին այլ բան.

- Մուխրար, ինձ թվում է, որ նքն ես սկզբն հավատու Աստծուն, դու կիշտափակվես ինձնից և նոյնիսկ կարհանարհես:

- Բնչո՞ւ:

- Եվլուղականացած, Աստծուն իր մեջ, միայնակ հավատացաղ նարդը թեզ վախ է դատճառում: “Դու անհավատ, բայց համայնքով աղբող նարդուն ավելի հուսապի ես համարում, բան անհատ” անհատականության ներկայացնող հավատացյալին: Միայնակ ճարդը թեզ համար ավելի վատ է և արհամարհանքի արժանի, բան անհալիստը:

- Ես շատ միայնակ եմ,- ասաց Մուխրարը:

Զանի որ Մուխրարը կարողացավ այդ խոսքերն ասել շախազանց անկերծ և հաճողի տունով, Կամ նրան ցավ դատճառակը ցանկություն զգաց, բայց և միաժամանակ խոճաց: Այդ դասին նա զգում էր, որ ամձանք իր ու նաև Մօխրարի համար մուլյ սենյակում առաջացրել է ինչ-որ գաղտնախորհուրդ երևոյթի հետ առնչվելու արքեքուցի զգացողություն:

- Ինչարկե, նման բայի դիմուլու նուադրության չունեմ, բայց դու վախենում ես, որ ես կ համեկարծ կդատանամ կրոնասեր, օրական եինգ անգամ կտրվեմ նամազի և այս: Գիտե՞ս ինչու: Որովհետև դու կարծում ես, թե կիարողանաս ամբողջությամբ տրվել եամայնքին և կրոնին միայն այն դեմքում, եթե այնողիսի անհավատները, ինչողիսին ես եմ, եանձն առնեն զրադվել դետական գործերով ու տնտեսությամբ: Մարդն այս երկրում չի կարող եանցիս խենով աղօթել, եթե չունի վատահարյաւն անհավատի աշխատասիրության հանդիպ, ով դետության կողմից տրված իրավունքով իր ուսերին է վերցնելու արևմտուրի հետ առնելու անկուր բնոր, բայսաքականությանը և այն ամենը, ինչ չի առնչվում կրոնի հետ:

- Բայց դու այն մարդը չես, ով զրադվում է դետական գործերով, առևտորք և չի հավատում Աստծուն: Ես թեզ Գերադատիվ Սատուրդինի նու կտամեմ, երբ ցանկանա:

- Երկի ոստիկանությունը եկավ,- ասաց Կան:

Սացցակապած աղակիների միջով նրանք լուր հետևում էին քաղաքացիական հազուտուով երկու անձանց, որոնք գործարար կենտրոնի դուսն առջև կամգնած ռադիկանական ներենայից դանչադ դուրս էին գալիս ձյան տակ:

- Մի ինդրանք ունեմ,- ասաց Մուխրարը,- մի բանի բույեից դրանք կրաքրանամ վերև, մնզ կտանեն վարչություն: Ձեզ չեմ ուսիի. ցուցումն կվերցնեն ու բաց կրողնեն: Կվերադատնաս եյուրանց, երեկոյան եյուրանցոյ տերը՝ Թուրքուտ թնյը, թեզ կիրավիրի ընթրիքի, և դու կզնաս: Ինարկե, այնտեղ կյիւնեն նաև նրա հետաքրքրասեր դրամքերը: Այդ ժամանակ, խնդրում եմ, ասա Ինֆեկին ահա թե ինչ: Դու ինձ լուր՞ն ես: Ասս Խիթեկին, որ ես ուզում եմ կրկին անուանանդ իր հետ: Են վսալն եր, որ նրանից դահանջեցի ծածկվել, հազնվել այնուեւ, ինչուս դատվիրամ է իպամբ: Նադրդիր, որ այլևս նրա հետ չեմ վարչվի սահմանափակ, զավացի խանդառ անուսնու նման, ասս, որ զուռն եմ և ամաշում, որ ներ անուանության ընթացքել եմ իրեն:

- Մի՞թե այդ բակորի մասին առաջներում Խիթեկին չես ասեի:

- Ասել եմ, բայց ամօգուս: Գոչեն նա ինձ չի հավատում, որովհետև դարձել եմ Բարօրության կուսակցության նարզային բաժանմունքի նախագահ: Դու արիշ ես. Սասաբովից, Գերմանիայից ես եկել: Եթե դու ասես՝ կհավատա:

- Դու Բարօրության կուսակցության նարզային բաժանմունքի նախագահ ես: Մի՞ր անհարմար դրաբյան մեջ չես հայտնվի, եթե քո կինը ման գա առանց ծածկվելու:

- Չըս օր հետո Ալլահի կամքով կհասթեմ ընտրություններում ու կդատնամ քաղաքացին, - ասաց Մոլիքարը, - սակայն դրանից ավելի կարևոր է, որ դու նվենկին դրատնես իմ գոշման մասին: Դավանարար այդ ժամանակ ես դեռ կաղանված կլինեմ: Եղայր, կանե՞ն դա ինձ համար:

Կան մի դահ երկնտեց:

- Կամնմ, - ասաց նա:

Մոլիքարը գրկեց Կային և համբարեց նրա այտերը: Կան խղճանարության և տիհանության միջև գտնվող ինչ-որ բան էր զգում Մոլիքարի հանդեմ և արիամարիում իրեն, որ այնքան ամենից ու պրտաքաց չէ, ինչքան Մոլիքարը:

- Ես շատ եմ խնդրում, որ Մտամրուկան դու անձանք Ֆախիրին հանձնես այս բանաստեղծությունը, - ասաց Մոլիքարը, - ոս այն բանաստեղծությունն է, որի մասին դրատնեցի, «Աստիճաններ»-ը:

Երբ Կան մրան մեջ բանաստեղծությանը բարցնում էր զրոյանում, մտան բաղաքացիական հագուստով երեք եղջի: Երկուսի մեռքին լաղտեր կար: Նրանք համակ զգնուույթ էին և ուշադրույուն, ու նրանց տեսքից երևում էր, որ քաջ տեղյակ են, թե մինչ իրենց գալը ինչող են զրադիկ Կան ու Մոլիքարը: Կան զինի ընկավ, որ եկողները ԱՎ-ից են: Այնուամենայնիվ, նրանք առուցեցին Կայի փաստաքրթերը, հարցորդն, թե ինչ է անում այլուն: Կան դատասխանեց, որ ինքը Մտամրույից է, եկել է ընտրությունների և ինքնաստան աղջիկների մասին «Զումհուրիերի» համար գրելու:

- Ծիշոն ասած, - մորմութաց նրանցից մեկը, - նրանք ինքնաստանության են կատարում ենուց այն դատմատով, որ դուք այնտեղ՝ Մտամրուկան, զրում եք նրանց մասին:

- Ոչ, դատմատը դա չէ, - ընթառ եականառեց Կան:

- Եսկ ի՞նչն է:

- Նրանք ինքնաստան են լինում, որովհետև դժբախտ են, - ասաց Կան:

- Մենք նոյնուհետ դժբախտ ենք, բայց ինքնաստան չենք լինում:

Լաղտերի լոյսի տակ նրանք բացում էին կուսակցության նարզային կենտրոնի բանարանների դռները, դարս բաշում զգրոցները և դարտնակությունները դատարկում մնաների վրա, քչփառում թթվաղանակները: Նրանք տակնույլաւ արթեցին Մոլիքարի սեղանը, շրջեցին, տնդաշարժեցին դահարաններից մեկն ու զննեցին դրա ետևը, գենք էին որոնում: Կայի ենա նրանք վարվում էին անհամենաս լավ, բայց Մոլիքարի:

- Ինչո՞ւ սրբանությանը ականատես լինելոց ենուա ոչ թե ոտոիկանությունն եք եկել, այլ այտաեն:

- Ես ժամադրություն ունեմ:

- Ի՞նչ նորատակով:

- Մենք հանգստաբանական վաղեմի ընկերներ ենք, - ներտառություն հայցող ձայնով առաջ Մովսեարք, - «Չունին առարանք» եյուրանոցը, որ նա իշխանել է, պատականում է իմ կմոջը: Մինչ ստանությանը նա արդեն զանգահարել էր այստեղ՝ կոստակցության կենտրոն, և մենք ուշանանուղղվել ենք երանդիղի: Կարող եք տուգագի: Շնորհամուգության վարչության տեղեկատվության բաժնի աշխառակիցները լսում են մեր կոստակցության ենթախոսային խոսակցությունները:

- Ի՞նչ գիտես, որ ձեր հետախոսները լսում ենք:

- Ներեցեք, - բնակ չերկնչեով՝ ասաց Մովսեարք, - ես շատացի գիտեմ, ես ներառում եմ: Շնարավոր է մխարվում եմ:

Մովսեարքի վարքում Կան զգաց սատուարտությունը և ճնշվածությունը այն մարդու, ով ինքնին հասկանալի բան է համարում, որ ոտոիկանությունն ու իշխանությունը, իեարկե, ղետոր է լինեն անողոք, հոտանքը ղետոր է դարբերաբար անշատվի, ճանադարիները ղետոր է միշտ կեղուսու լինեն, տոկոր է ենազանդ դրաստախանությունը իր հետ կորդիտ վարվող ոտոիկաններին և արժանարտաստվության ոռնածարում չի համարում այն, որ իրեն նվարտացնում են և կողուում, ու այդքանն իսկ բավարար էր, որ Կան հարզանք զգաց Մովսեարքի նկատմամբ, բանզի ինքն օժանած չեր տեղի տապա այդ օգտակար հասկրություններով:

Նրանք դատօված երեխանների նման նառի էին իրար կողքի՝ ուստիկանական ներենայի եւուի նստանելին, որ նրանց անդավորի էին կոստակցության նարզային կենտրոնը երկարաւու խուզարկելուց, բռոր դահարաններն ու թղթադրանակները քրքրելուց, թղթադրանակների մի նասը թոկերով կատղկություց, դրարկերի մեջ լցնելուց ու խուզարկության արձամագրության կազմելուց հետո: Նայելով Մովսեարքի խաչոր, սրբածակ, ծնկներին ենազանդորեն դրված ձեռքերին, որոնք նման իմ ծեր ու հաստիկ շների, Կան դարձյալ զգաց նրա անօգնականությունը: Զամի դեռ ուստիկանական ներենան շնրամում էր Կարսի ձյունածածկ ու խավար փողոցներով, նրանք նայում էին նախկինում հայերին դատիկանած առանձնատների դատառեանների վարագայրների ճնշերից երեացող գունատ, դերմավուն լոյսներին, որովհերիններն ստորակները ճնշերին սատցակալած փաղոցներում դնօքերող ծերունիներին, սրբականների նման միայնակ, լրիքած ու անբնակ հնամյա տների ճակատներին: Ազգային թատրոնի հայտարարությունների ցուցահետիկին փակցված էին երեկայան կայանալիք ներկայացման ազդագրերը: Բանվորները, որոնք ուղիղ հեռուտահարդրդման մասուն էին անցկացնում, շարտնակում էին աշխատել: Ճանապարհների փակ լինելու դաստառով ավտոկայաններում տիրում էր սրբաման ջղամիզ ճքնություն: Ուստիկանական ներենան դանդաղ անցնում էր երկնքից իշնող հերիարային ձյան տակով, որի փարիները Կային բլուս էին այնքան խոշոր, որքան «ձյանանդրիկ» անոնքը կրու մանկական խաղալիքի արձակած փարիները: Այդ ուղևորության ընթացքում, որը, շնայս ոչ մեծ տարածությանը, տևեց յօթ-ութ րոշե, որովհետև վարորդը մերենան վարտում էր շախազանց դանդաղ և զգույշ,

Կայի հայացքը հանդիտեց կողքին նառած Մոխարի հայացքին, և նա, միաժամանակ ամոք ու թեթևություն զգալով, վաղինի ծանրի տիսոր ու հանդարս հայացքից հանկարծ հասկացավ, որ Անվտանգության վարչությունում նրան ծննծելու են, իսկ իրեն՝ ոչ:

Թարեկամի հայացքում, ինչ չի նոռանա դեռ շատ տարիներ, Կան նկատեց, որ Մոխարը ճառածում է, թե ինքն արժանի է այն խոշտանգումներին, որոնց ներարկվելու է թիշ անց: Ծնելու նա անվերապահորեն նավառում էր, որ հաղթելու է շրջ օր ենառ կայանալիք ցնորդությաններում, երա աշքերում կար դրա համար ներքանմտություն հայող գոյցնան և ենազանդության այնորին արտահայտություն, որ Կան անմիջապես կրահեց, թե ինչ է նոռածում Մոխարը: «Ես գիտեմ, որ արժանացել եմ այս ծեծին, որին ներարկվելու եմ թիշ անց, որպիսին աշխարհի այս անկյունում դեռ առդեմ համառություն եմ ցուցաբերում, որովհետև նոյնիսկ այստեղ հարուցել եմ իշխանության զայրույթը և կաշխատեմ այդ խոշտանգումները տանել՝ առանց արժանադատվության ունահարում զգալու, և այդ որատճառով ինձ համարում եմ քեզնից ցածր: Իսկ որև, ինդուրամ եմ, մի նայիր աշքերիս մեջ, մի տոխողիր ինձ ամաչել դրա համար»:

Երբ ոստիկանական միկրոավտորուսը կանգ առավ Անվտանգության վարչության նախարարության, Կային և Մոխարին շրամանեցին մինչանցից, ասկայն նրանց հանդեղ վերաբերմունքը խիստ տարրեր էր: Կան Ստամբուլից եկած հայունի լրագրույթ էր, հոյս ազդեցիկ անձնավորություն, և եթե զրի իրենց նասին, զյաներին փորձանք կրերի, ուստի նրա վերաբերյալ կազմեցին վկայի արձանագրություն, որը որատրատ է համագործակցելու ոստիկանության հետ: Իսկ Մոխարի ենտ վարված էին նվազառացոցից, առն կամնալով ասել: «Վէ, էի դր»: Նայերով Կայի կռո՞մ նրանք կաքծես ասում էին: «Վ՞նչ գործ ուներ այտոյին անձնավորության հետ»: Կան միամարար կարծում էր, թե Մոխարին նվազառացնելու որատճառություն մեկն այն էր, որ նրան համարում են տիժար. «Ղիմի՞՛ կարծում ես, որ թիզ բայց կրտս զեկալարել այս երկիրը», և ձախորդակ. «Նախ ստվորիր կյանքը կարգավորել»: Սակայն որոշ ժամանակ անց նա տախորդակ էր դարսութեն խառովանել, որ նրանք նկատի անեին բղորովին այլ բան:

Մի կարճ ընթացք Կային տարան հարևան սենյակ և սկսեցին ցոյց տալ արիկվից հանած սե-տախտակ լաւանկարներ, որդիսկի դրանց մեջ գտնի և նառնացույց անի ճանկավարժական ինստիտուտի տնօրենին սղանած անդուր նարդուկին: Այդուր կար Կարսի և մերձակայրի բոլոր բաղադրական իպահմատների լաւանկարները, ովքեր գեթ մեկ անգամ հայտնվել էին անվտանգության ծանալայթությունների տեսադաշտում: Լուսանկարներում որատիկրվածների մեծ մասը երիտասարդ բրդեր էին, զբաղացիներ կամ գործազրկներ, սակայն կային նաև փողոցային առևտրականներ, մի իմաս-խարիբ²¹, համագումարանի ուսամուներ և դասախոսներ, ինչդեռ նաև սումի թուրքեր: Անվտանգության վարչության լուսանկարական խցիկներ տիմությանը և սուներությամբ նայող անձանց մեջ Կան նկատեց երկու երիտասարդի ծանոթ դեմքներ, որոնց մի անգամ հանդիտներ էր Կարսի փողոցներում, սակայն լուսանկարներից և ոչ մեկամ շկար հարձակամ գործած

անձնավորությունը, ով, Կայի կարծիքով, ավելի տարիքով էր և ցածրահասակ:

Վերադատնալով առաջին սենյակ՝ նա տեսավ, որ աթոռին կուշ եկած Մախմարի քից արյուն է հոսում, իսկ աշքերից մեկի տակ կապտուկ է հայտնվել: Գլախը կորցնելով՝ Մախմարը մի քանի անիմաւած շարժում արեց, առաջ թաշկի-նակով ծածկեց դեմքը: Մենյակում տիրող լուսթյունը Կայի երևակայության մեջ տուղծեց դաշտի, թե Մախմարն իր անմեղարյունն արդեն իսկ աղացացել է այդ ենթի շնորհիվ, որն առացել էր իր երկրի աղբատության և տխնարության համար մնայակարության զգացու և դրանից ենված ընկնվածաթյան պատճառվ: Երկու օր անց՝ նախարան իրեն աշխարհի ամենադժգայտ նարդը դարձնող լորն առնելը (այս անգամ ինքն էր հայանվել Մախմարի վիճակում), Կան ստիդված էր դատնությանը վերիշել և զղչայ իր ենթադրությունների համար, թեև հենց սկզբից էր դրանք համարել էր աննուպայուն:

Երանց հայացքները համադիմեցին, իսկ դրանից մեկ րոտե անց Կային կրկին տարան հարեւան սենյակ՝ ցուցմունքներն արձանագրելու: Երիտասարդ ուստիկանին (նա օգտագործում էր «Խեմինգուտո» մակնիշի ճիշտ այնոյիսի գրամերենա, ինչշոյսին փաստարան հայրը Կայի մանկության տարիներին, երբ գործեր էր բերում տուն) դրատոնելով, թե ինչո՞ւս է տեղի ունեցել մանկավարժական ինստիտուտի տնօքենի սրանությանը, Կան նուածեց, որ Մախմարին ցայց տվեցին իրեն, որոյնքի վախեցնեն:

Երբ որոշ ժամանակ անց նրան ազգու արձակեցին, աշքնի առջև դեռ երկար տեսնում էր ներսում մնացած Մախմարի արմաշալախ դիմքը: Առաջներում գավառական բաղաքների ուստիկանությունը ինն կարգերի կողմնակիցների հետ վարվում էր ոչ այդքան անողոք: Բայց Մախմարը, ինսրիկե, չեր ներկայացնում այնոյիսի կուսակցություն, ինչո՞ւսին էր Նայրենիքի կուսակցությունը. նա մեկն էր նրանցից, ովքեր ուզում էին արմատական խվանիստի համարում ձեռք բերել: Եվ Կային կրկին թվաց, թե այդ իրավիճակի մեջ կա մի քան, որն ողղակիորեն բխում է Մախմարից, կատրված է նրա անձի ենա: Կան երկար քայլում էր ձյան տակ, առաջ Բանակի բորբոքայի ամենավերջում նառեց ցանկախաւին և նայելով, թե փորոցի լոյսերի ներք երեխաներն ինչո՞ւս են սահմակներով խնում ձյունադրակից, ծիսեց: Նա հոգին էր բռնությանից և թշվառաբյանից, որոնց առնչվել էր ողջ օրը, սակայն եղան խորքում, այնուամենայնիվ, յեօ փայփայում էր տաքուկ մի հոյս, որ հիմեկի սիրո շնորհիվ կկարողանա նոր կյանք սկսել:

Որոշ ժամանակ անց նա կրկին քափառում էր ձյան տակ և հայտնվեց «Նոր կյանք» հրուշակարանի առջև: Շարդված ցուցափեղկի մոտ կանգնած ուստիկանական ներենայի թարթող լոյսերը նեղմ կատրույ երանց ին հայորդում փաթիլներին, որոնք աստվածային խարարությամբ իշնում ինն երուշակարանի խորքում գտնվող ուստիկանների գործողություններին ենունող ամբոխի, երեխաների ու Կայի վրա: Կան նոտեցալ ամբոխին ու տեսավ, որ ուստիկանները դնո հարցարման մեջ երաշակարանի տարեց մատացաղին:

«Ավարկածներից մեկը հրեց նրա ուսք:

- Դուք բանառուեղծ Կան եք, չ՞:

Նարցնողը կանաչ, խոշոր աշխերով, մասնկան բարեհամբռոյր դիմքով մի դատապահի էր:

- Ի՞ն անունը Նեջիդ է: Ես գիտեմ, որ դուք Կարս եք եկել «Ջումհուրիեամ» ընտրությունների և ինքնասղանություն կատարող աղջկների մասին գրելու համար: Բայց Կարսում կա ևս մի կարսոր մարդ, որին դուք անողայնան ուետը է հանդիսանել:

- Ո՞վ:

- Գնանք մի կրոջ:

Կային հետարքքեց խորիդավորությունը, որն զգացվում էր դատանու խոսքերում: Նրանք մուտքացան «Ժամանակակից բավեստին», որը, ըստ ցուցափեղկի ճակագրության, «ողջ աշխարհին հայտնի է իր շարքաթով ու սալերով»²²:

- Ես լիազորված եմ նրա ինքնությունը հայտնել միայն այն դեղքում, եթե համաձայներ հանդիտել ենուր:

- Ինչդիմ կարող եմ համաձայնել համարդեկ մեկի հետ, եթե չիտում՝ ով է նա:

- Ծիշու է,- ասաց Նեջիդը, - բայց նա թաքնվում է: Ումից և ինչո՞ւ՝ կարող նմ առնել միայն այն դեղքում, եթե համաձայներ:

- Լով, համաձայն եմ, ասաց Կարս և, ինչդիմ ենանազին դետեկտիվ ներքում, ավելացրեց, - եռառվ եմ՝ սա ծովակ չե:

- Եթե մարդկանց շլտուանես, կյանքում ոչինչ շնու կարողանաւ անել,- Կայի տունով դաստիարակությունը Նեջիդը:

- Ես ծեզ վալուահամ եմ,- ասաց Կարս, - ո՞վ է այդ մարդը, որին անողայնան ուետը է հանդիտել:

- Անունը կիմանաս, իսկ ենուր նաև կտնամնան նրան: Բայց տեղը ուիսի թարուն դահես: Մի անգամ կ նուածիր. ասե՞մ ով է:

- Այո, - ասաց Կարս, - դուք նույնութիւն ունուր է հավառաք ինձ:

Նովզելով, ասես ատաստեղական հերուսի անուն է տախս, Նեջիդը առաց.

- Նրա անունը Լաջիվնը է:- Տեսնելով, որ Կարս չի արձագանքում, Նեջիդը վիրավորինք:- Ի՞նչ է, Գերմանիայում երրեք չե՞ք լսել նրա նասին: Թուրքիայում նա շատ հայտնի է:

- Գիտեմ, - հանգաւացրեց Կարս, - դատօրաստ եմ հանդիտել նրա հետ:

- Սակայն նա չիտում, թե որտեղ է նա,- ասաց Նեջիդը, - նոյնիսկ կյանքում ոչ մի անգամ չեմ տեսել նրան:

Կասկածանքով ժողովական նրանք որոշ ժամանակ լուր զնում իմ միմյանց:

- Լաջիվնը մոտ թեզ կտանի ուրիշը, - ասաց Նեջիդը, - իմ դարսականությունը թեզ ուղեկցողի մոտ տամնեն է:

Նախընտրական դրաշներով և դարսամներով եռակված Քյազին թեյի փոքր դրդուայսկ քայլելով՝ նրանք իշան ներքեւ: Պատանու նյարդային ու դեռ մասնկական շարժաններում Կամ նկատեց իր դարսամնեկությունը իիշեցնող մի անթրասի բան և խանդադառանք զգաց նրա հանդիմ: Մի դրա նոյնիսկ հայտնարերեց, որ փոքրում է աշխարհին նայել նրա հայացքով:

- Գերմանիայում ի՞նչ եք լսել Լազիվերի մասին,- հայցրեց Նեջիտը:
- Շուրբական թերթերում կարդացել եմ, որ նա քաղաքական իպամիտ մարտիկ է,- դատասխանեց Կան,- կարդացել եմ նաև այլ անվանարկող տեղեկություններ:

Նեջիտը հայդեմոց ընդիատեց նրան.

- Արևմտամետ և աշխարհիկ մաճայր այդքես է անվանում մեզ՝ մահմեցականներիս, ովքեր դատարաստ են դայրաբել հանուն իպամի քաղաքական գերակայության,- ասաց նա:- Դուք աշխարհիկ մարդ եք, բայց խնդրամ եմ, մի հավատացեք նրա մասին աշխարհիկ մամույի տարածած առերին: Նա ոչ մնկին չի աղանձել: Նոյնիսկ Բոսնիայում, որ գնացել էր մեր երրայր ճահճեղականներին դաշտաղանձու, և Գրոզնիում, որտեղ Վիրավորվել է ռուսական ռամբերից ու դարձել խեղանդամ:

Խոշներուկներից մեկում նա սովորեց Կային կանգ առնել:

- Տեսնո՞՞ն եք «Լուրեր» գրախանութիւնիմացի փոքրիկ խանութը: Այն դրատկանուն է «Լահեղքչիի»²³ եւստորդներին, սակայն Կարսի բոլոր իպամիստները այստեղ են հանդիպում: Ուստիկանությանը, ինչոյն և բոլոր, տեղյակ է դրանից: Վաճառողների մեջ լրացներ կան: Ես ստվորում եմ ինամիաբիրների ռատմենարաման: Մեզ բռույ չեն տպիս խանութ նունել, կարգադրանական տպայի են ենթարկում: Բայց ես նշան կտամ, որ եկել ենք: Երեք բազե անց խանութից դրաս կօս կարմիր թասակավ, մորութավոր, քարձրաեասակ մի մարդ: Գնացեք նրա եւսից: Երկու փողոց անց, եթե ծեզ ենունող քաղաքացիական հազուառով ուսորիկաններ չեն լինի, նա կմտանան և քեզ կտանի, ուր ոդեսը է: Նասկացա՞՞ր: Աղասեք քեզ օգնական:

Նեջիտն անստասելիորեն անհետացալ քանձր ձյան փաթիւնների մեջ: Կան անբացատրելի քննչանք գգաց նրա նկատմամբ:

ՈՎ ԻՄՇԱՍՏՋԱԾ Ե ԺԻՌՈՒԾ, մԵՌԱՎՈՐՈՒՇ Ե

Լաշիվերթի և Ռուսական ժամանակյունը

Մինչ Կան ստասմ էր գրախանութիւն առջև, ձյունն ավելի ուժնացավ։ Ստասելուց և ձյունը զլսից բափ տագուց հոգներով՝ նա արդեն ուզում էր վերադարձնալ հյուրանոց, երբ համկարծ նկատեց, որ փողոցի լաճերի գոնաւու լոյսի տակ դիմացի ճայրին հայտնից բարձրախասակ, մորոքավոր մի երիտասարդ։ Երբ Կան տեսավ, որ երիտասարդի՝ ձյունից սղիտակին տվող բասակը իրականամ կարմիր է, սիրող խվեց ավելի ուժգին։

Նրանք անցան Ֆյազիմ փաշայի որդուուն, որը «Նայրենիք» կոսակցության կողմից առաջադրված քաղաքաղետի թեկնածուն խուտացել էր Ստամբուլի օթինակով վերածել ծեսիան գուսա, իշան դաշի Ֆահր բեյի ուղարտու և անցնելով ևս երկու փողոց՝ շրջվեցին աջ ու հասան կայարանամերձ հրատարակ։ Քյազիմ Կարաքերիի հուշարձանն ամբողջությամբ եածկված էր ձյան շերտով և մրան մեջ նմանվում էր եսկայական ողադրտարակի։ Կան նկատեց, որ մորոքավոր երիտասարդը նշավ կայարանի շենք, և շտապեց նրա ետևից։ Ստամբուլում ոչ ոք չկար։ Կոսիելով, որ երիտասարդը եղել է կատամատուց, Կան շարժվեց այս կորմ։ Նրան թվաց, թե մրան մեջ, կատամատուցի վերջում տեմնում է երիտասարդին և ահով զնաց երկարութու կողքով։ Նրա մտքով անցավ, որ եթե իրեն այտան աղանձն և բողնուն ձյուների մեջ, դիակը մինչ զարու չեն գտնի։ Եվ ենոց այդ դաեին մորոքավոր, բասակը զլսին երիտասարդը ելավ նրա դեմ։

- Մեզ եենուող չես,- ասաց երիտասարդը, - սակայն եթե ուզես, դեռ կարող ես փոխել Ծիստը։ Իսկ եթե զայիս ես ինձ եետ, ուստանկոր ես լնզույ ատամնարիդ տակ ուսիել։ Լեզվեց շոյիտի բոցնես անգամ, որ եղել ես այտան։ Դավաճանի վախճանն մահն է։

Սակայն երիտասարդի վերջին խոսքերը բնավ չլախեցրին Կային, որովհետո նրա ձայնը ծիծաղնիսորեն բարակ էր ու ծորտան։ Նրանք անցան երկարութու դաստանի և հացածառիկի ուսահետաների կրորավ և շրջվեցին դաշի Ֆահնիլեր փողոց, որը գտնվում էր զինվորական զորանոցների անմիջական հարեւանությամբ։ Ծիրան երիտասարդը մատուցուց արեց առեմք, որ դեսք է մտներ Կան, և քացարեց, թե որ զանգը դեսք է տա։

- Նարգայից կյինեն Ռուսոցի հանդեռ,- ասաց նա, - խոսեյս շբիյեատես, իսկ երբ նա խոսքն ավարախ, անմիջապես եետացիր։

Ինձնալով, որ Լաշիվերթի կեղծանուններից մեկը Ռուսոցից է, Կան զարմացավ։ Կան Լաշիվերթի ճամփան զիտեր ընդամննը, որ նա հայտնի բաղաքական իպամիստ է։ Գերճանիայում ձեռքն ընկած բուրքակական թերթերից ինացել էր, որ վերջինն շառա տարիներ առաջ նասնակոյց եղել ինչ-որ հանցագործաթյան։ Նայտնի է, որ շատ են այն բաղաքական իպամիսաները, որոնք սղանություն են գործել։ Սակայն նրանցից ոչ ոք նշանավոր չի դարձել։ Լաշիվերթին եռչակ բերեցին նրա հավատավացումները, թե սղանել է խայտարդես շաբեր եագնող կնակերտ մի փանքատի, որը, օգտագործենով գտնեիկ կատակ-

ներ, ճշուադիս տուրացնում էր «առգեւաններին»։ Վերջինս երկրորդական հետուատավիրներից մեկի կազմակերպած դրամական նրանակով ինտելեկտուալ խաղի հաղարդավար էր։ Գյումեր Քեներ անունով այդ քունուա, տեղենուա հաղարդավարը սովոր հաղարդամներից մեկի ժամանակ ծաղրել էր խաղի հիմարավուու ու խեղճ մասնակիցներից մեկին ու Մուհամմեդ մարգարի հասցեին որաշահարար տակ անվայել խոռքը, իսկ եթի այդ կատակը, որն այն ժամանակ զայրացրել էր հաղորդամբ կիսանինց դիտած նի քանի հավատացյալ այրերի, գրեթե մոռացվել էր, Լաշիվերքը սղառնալիքներով լի նամակ եղեց տասմբույան քուր թերթերին և դահանջեց, որ հաղորդավարը մեղա զա ու ներում հայցի նույն հաղորդաշարի ժամանակ. այլադիս կտանի նրան։ Ստամբույան մանուլը, որ սպվոր է նման սղառնալիքների, գոյց անուշադրայան մատներ այդ նամակը։ Սակայն իր քաղաքական գիծը սարդիչ հնարքներով մատուցելու վարժված աննշան հետուատավիրը Լաշիվերքին հրավիրեց նամանակեցելու հետուատահաղորդումներից մեկին, որդեսօդի ակնառու օրինակ ցոյց տա եաարակական կարծիքին, թե ինչ սանձարձակ են դարձել զինված իշամիստները։ Իսկ Լաշիվերքը սովոր եթերում կրկնեց ու տատկացրեց սղառնալիքը։ Հաղորդամբ մեծ աղմուկ քարձագրեց, այն ցուցադրեցին նաև այլ եետուատարնկերություններ, որոնք փորձամ իմ Իաշիվերքին ներկայացնել որդես «հուկա դանակով զինված զազազած իշամիսա»։ Այդ ընթացքու, անձի կյանքին սղառնալու մեղադրանք հարուցելով, Լաշիվերքին սկսեց որոնել դատախազությունը, և նա, այդդիսով անուն եանելով, սկսեց քարնվել։ Իսկ Գյուներ Քեները տեսնելով, որ եիշատակված դեմքը արժանացել է հասարակայնության ուշադրությանը, իր ամենօրյա հաղորդամներից մեկի ժամանակ ուղիղ եթերում անսուսավիրեն համուխ եկալ մարտահրավերով՝ հայտարարելով, որ «Չի վախենու աննորմա տեակցիոններից՝ Վթաթուրքի և համբառեսության թշնամիներից»։ Եվ ընդամենը մեկ օր անց նրան խեղդամահ արված գոտան իզմիրյան եյորանոցի լուսը եամարներից մեկում, որ իջևանել էր եերթական հաղորդում կազմակերելու նուսառակամ։ Նրան խեղդամահ իմ արել լոդափնյա զնդակների դատկերներով զարդարված իր այն վտողկարով, որը կատած էր վարում սովոր եետարձակութները։ Չնայած Լաշիվերքը վարձում էր աղացուցել, որ այդ ժամանակ ինքը գտնվել է Մանիսում, որ բանախություններ է կարդացել՝ ի դաշտուանություն զիսաշոր կատոր աղջկների, այնուամենայնիվ, շարօնակում էր խուսափել մամուլից, որը ողջ երկրով մեկ տարփուում էր կատարվածը և մեծացնում նրա եամբակը։ Սակայն իշամիստական լրատվամշջոցների մի ճամաս ընկապ եայրահեղության զիրկը և նրան դաշտուանելով՝ սկսեց ի ցոյց դնել արյունու ձեռքերով քաղաքական իշամ։ Աշխարհիկ մամուլ խաղալիք էր դարձել Լաշիվերքին, նրան ծաղրում էին մամուլի հետաքրքրասիրության համեմետ ցուցաքերած թուլության և իշամիստին անվայել եանրաճանաշության մարմաջ դրսւուելու համար։ Բացի այդ, մեղադրանքներ էին ենշամ, որ նա ԿԴՎ գործակալ է։ Այս ամենի դատանուով Լաշիվերքը նրկար ժամանակ անհետացալ տեսադաշտից։ Շնել ի սեր ճշմար-

տարիյան դեմքը է ասել, որ մամովի ուշադրության կինոտրոնում գտնվելը կարծես դպր էր զայխ նրան: Բայց միտուական շրջանակներում լուրեր տարածվեցին, թե նա այդ ընթացքում Բոսնիայում հերոսաբար նարտնչել է սերբերի, Գրոզ-նիում՝ ռուսների դեմ, սակայն կային նաև այնորին, ովքեր ոնդում էին, թե այդ ամենը սառ է:

Նրանք, ովքեր եետաքրքրվում են, թե այդ եացերի վերաբերյալ ինչ կարծիքի էր ինքը՝ Լաջիվերքը, կարող են մեր զրի երեսունեհնգերորդ՝ «Կան և Լաջիվերք բանտախցում» գիտում, որը կոչվում է «Ես ոչ որի գործակապը չեմ եղեք», կարդապ նրա համառոտ ինքնակենսագրությունը, որը վկալում է եետևյալ խոսքերով. «Փետրվարի բանին» այն օրը, երբ խոք կրացվի ին նախադասիք մասին», սակայն ես այնքան է վստահ շեմ, որ այն, ինչ այսուեղ ասում է մեր եերուսը, ճշնարություն է: Լաջիվերի մասին հորինվել են բազմաթիվ երևակայական դասություններ, որոնցից շատերը նրան շրջադաշտող խորերդավորթյան նքնուրափակ չնորիշիվ դարձել են յուրատեսակ լեզենի: Եակ լուսթյունը, որի թիկունքում նա փորձում էր թաքնվել հետազայտում, նույնութեա կարծիքի է մեկնարանել այսուհետ, թե Լաջիվերքը ընդունում էր նրանց իրավացիությունը, ովքեր խալամիտական ջրանակներում քննադատում էին նրա ատաշին հաջողությունը, համամիտ էր նաև նրանց կարծիքին, ովքեր մտածում էին, թե իսլամիստին վայել չէ այդքան հաճախ երևալ աշխարհիկ սիրոնիտաքրթուական լրատվամիջոցների առջև, սակայն ինչդեռ ասվեց, և ինչդեռ կտեսնեք մեր ուսումնականությունը, Լաջիվերքը, այնուամենանիկ, սիրում էր շիկել մամուլի եետ:

Լուրերի մեծ նասը, որ ի հայտ կին եկել նրա՝ Կարս գալու դաստառով, հակասում էին իրաք. առվորաբար այդտիպին են լինում այն լուրերը, որոնք արագործն տարածվում են փոքր քաղաքներում։ Ունաճը ասում էին, թե Լաջջվերը Կարս է եկել քրդական մի խավաճիսական կազմակերպության եխննական կառուցք դասեղանելու և ընդհատակյա գործունեությունը ադրահովելու նորատակով, և իրը այդ կազմակերպության ղեկավարությանը կառավարական ուժերը կարողացել են օշնացնել Դիարքերի բարություն։ Սակայն կազմակերպությունը, որի մասին առավում էր, Կարսում այլ եետևարդ չուներ՝ մեկ-երկու ֆանտահիկոսից քացի։ Երանք, ովքեր ձգուսում էին խաղաղություն և համերաշխություն եաստատել քրդական հականարտ ուժերի միջև, ենթադրում էին, որ նա եկել է բուրդ ազգայնական-մարքսիստների և քուրդ հավամիտների միջև վերջին շրջանում եավալվող և ուժնացող հակամարտությանը վերջ տալու համար։ Հակամարտությունը քուրդ ազգայնական-մարքսիստների և քուրդ հավամիտների միջև, որ սկիզբ էր առել բանակիդիվների, ձեռնամարտերի ու փողոցային ընդհարությունների տեսքով, շատ քաղաքներում վերանձնի էր դանակակովի և սղանի, իսկ վերջին ամիսներին եակառակ կորդները ակսել էին ուղղակի զննակահարել միմյանց և իրաք առևանգելով՝ խոշտանգել (Ծրկու կողմն է դիմում էին այսօրինակ կտտամքների. հակառակորդի մաշկին կաթեցնում էին հալած նեյլոն, ճզմամ էին ամորթիները և այլն)։ Հարցաքններուց հետո գերյապներին ինքնաճահ էին անում։ Առան էին նաև, որ Լաջջվերը, բնակավայրից բնակավայր անցնելով, եանդեմ է զա-

լիս զայտնառար խաղաղարարի դերում, որը ևս ջի վերջ տա այդ դաստիքագնին, որը, շատերի կարծիքով, ձեռնուու էր կառավարությանը: Սակայն ինչպես եամովքած ին Լաշիվերքի թշնամիները, նրա անցյալի մութ բժերը և շափազանց երիտասարդ տարիքը ամեանառնելի էին այդ դժվարին և դառնալարեր առաքելության ենու: Երիտասարդ իսկամիսաները լարեր էին տարածում, թե նա Կարս է ենել, որտեսազի ճարրագործի դիշեյների և «Սահման» բաղադրային հետառարձնկերության «ողբոյան» շօրերով «փայլուն» հաղորդավարների հոգիները, որովենաս թեն նրանց մարմինները իննամբով ծածկված են, այնուամենայնիվ, նրանք ամթույլատրելի կատակեցի են անում և անեներիներն ծաղրում խցանը: Իսկ Լաշիվերքի ժամանումից հետո հաղորդավարներից մեկը՝ ծագումով ազգի Նարան Օզգենը, իր վերջին եաղորդումներում սկսել է խոսել Ալլահի մասին և եիցցնել նամազի ժամը: Կային նաև այսուհիք, ովքեր կարծում էին, թե Լաշիվերքը Շուրքիան միջազգային իսկամիսառական ահաքեկական ցանցի հետ կապող օղակ է: Կարսի տեղեկատվարյան և անվտանգության եաւայություններին հաղորդում էին նաև, որ Մատույան Արաքիայի կողմից հովանավորվ այդ կազմակերպությունը նախատեսել է աեարեկել խորհրդային նախին եանբաժետությաններից մարմնավաճառության եամար Շուրքիա խուժող եազարավոր կանանց և այդ նորառակավ նոյնին առաջարկել է սրբանեց: Լաշիվերքի մոցով անզամ չեր անցնում ժկութել այդ ոնդումները կամ խոսակցությաններն այն մասին, որ ենել է ի սեր ինքնաստրան կանանց, զյուշորով առջիկների կամ բաղադրատեսի ընտրությունների: Նա լուսայան էր նառնում նաև ներփակ կյանք վարելու և ժողովոյի մեջ դարս չգալու դատանառով հնչող եանդիմանաներները: Այդ ամենը խորհրդավորություն էին հաղորդում նրա անվանը, ինչ շափազանց դուր իր գալիս իմաս-խաթիրների դաշնարացներին մասնակցող երիտասարդներին: Նա Կարսի փարուցներ դուրս չեր գալիս, որ շրմկնի ոսահկանության ձեռքը և դրահումի խորհրդավոր եամբովը, ուստի կասկածներ էին ծագում՝ բաղադրա՞ն է նա, թէ՞ ոչ:

Կան սերմեց կարճիր բասակավ երիտասարդի ատած կօճակը, և երբ զանգի ձայնի վրա գուուր բաց արած փոքրամարմին ճարդը նրան ներս երավիրեց, Կան իսկոյն կոտաեց, որ իր առջև կանգնած է նա, ով մեկուկես ժամ առաջ «Նոր կյանք» երաշակարանում գնդակաեաթըց մանկավարժական ինտոփուութիւն տնօրենին: Նրան տեսնելուն դես Կայի սիրտը բոյրտաց:

- Ներնենք, ձեռքերը բարձրացնելով այսուես, որ այերը երևան, ասուց ցածրահասակը, - վերջին երկու տարիներին մեր Ռուսացին երեր անզամ փորձել են սրբանել: Ես ձեզ խուզարկելու եմ:

«Նամակարանական տարիներից մնացած սովորութիւն ներխարկվերով՝ Կան ինազանդ բարձրացրեց ձեռքերը, որտեսազի իրեն խուզարկեն: Երբ փոքրիկ մարդը, զենք որոնելով, փոքրիկ ձեռքերով առջևից և քիկունքից ուշադիր շոշափեց նրա վերնաշաղայիկը, Կան վախեցավ, որ վերջինն կզգա, թե ինչուս է սիրայ խոփում: Սակայն սիրու անմիջապես բարսինց եամաշտի, և Կան իսակացավ, որ սիրալիկ է: Նրան խուզարկող մարդը, որ նման իր Էղիլարդ Գ. Ռոբինտոնին,

այնքան ամրապինակ և վճռական տեսք շուներ, որ կարողանար մարդ սղանել:

Կան լսեց հարնան սենյակում արտասվազ երեխայի լացն ու նրան հանգառացնող նոր փաղաքու նայեն:

- Կրջիկներս եանելու՝ եմ, եարցրեց Կան և որոշականի շաղասելով՝ սկսեց արձակն քողերը:

- Մենք այսուեւ իյար ենք, նոյն դամին առաց ինչ-որ ճայն, - տաճարքին նեղաբան դառանաթել չենք կամ նուում:

Այդ ժամանակ Կան նկատեց, որ փոքրիկ բազմոցին նստած է մեկ այլ մարդ: Նա եասկացավ, որ վերջինն Լաջիկերքն է, սակայն նաև կասկածոմ էր, որ բազմոցին նստածը, իրոք, նա է, բանզի ակնկալում էր ավելի տրդավորիշ համելիում: Լաջիկերքի նույնից նա մստավ մի աղբաւորիկ սենյակ, որը միացած էր սկսակալ հեռուստացոյց: Սենյակում կար մի երեխա, որը ձնոքը մինչև դպտուակը նոցրել էր բերանն ու ինքն իրենից գռի և լորջ տեսքով եետևում էր մօրք: Վերջինս բրդերեն ինչ-որ փաղաքու բան ասելով՝ փոխում էր նրա տակաշօրքը: Երեխան նախ աշքեր սենեց Լաջիկերքի, աղոյ նրան հետևող Կայի վրա: Ինչդեռ իին ուստական մյուս տմերում, այսուեւ նոյնուի միջանցք չկար: Նրանք անք ջաղացնես եայսակեցին հաջորդ սենյակում:

Կայի ողջ ուշադրությունը ընելոված էր Լաջիկերքին: Նա տեսավ մահճակալ, որը եարդարված էր զինվորական հզգուությամբ, բարձի մուռ դրված խմանքով ծաղկած կատրույտ շերտավոր գիշերազգեստ, դրա վրա՝ «Էրսին հեկուրիկ» գրայքամբ ճուկրաման, դարտին՝ վենետիկյան տեսարանով օրացույց, փեղիկերը բաց դաստիան, որը նայում էր ծյունածածկ Կարս քաղաքի աղոյ լույսերին: Պատուհանը փակելով՝ Լաջիկերքը շրջվեց դեղի Կան:

Նրա աշքերն այնքան կատրույտ էին, որ նոտենում էին բուրքին ոչ բնորոշ լազորիք: Լաջիկերքը բաց շագանակագույն մազեր ուներ և անմորուս էր, անհամեմատ երիտասարդ, բան ենթայրամ էր Կան, մաշկը զարմանալիորեն գունառ էր և սոյիտակ, քիչն արծիկն էր: Լաջիկերքը գերբնական զիշեցկություն ուներ: Նա օժոված էր ճգրական ուժով, ինչը բխում էր նրա հանդեմ ցուցաքերպող վառահերքունից: Նրա կերպարանքում, վարքամ և շարժուծում չկար այնոյին բան, որն իիշեցներ շարիաթի գալացացի եարտաս հետևորդի՝ մի ծեռիկն եամբին և մյուսին՝ երացան, ինչդեռ նրան ներկայացնում էին աշխարեիկ թնթերը:

- Վերարկուն շիաներ, մինչև վաստամբ սենյակը առացնի... գեղեցիկ վերարկու է, որուե՞ն նք զնել:

- Ֆրանկիուրում:

- Ֆրանկիուրու, Ֆրանկիուրու... միմնջաց Լաջիկերքն ու հայացքն առաստաղին եաշելով՝ խորասուզից մտքերի մեջ:

Նա ասաց, որ շարիաթական իրավունքի եիման վրա կառուցված ուժական կարգի վերաբերյալ գաղափարներ տարածելու համար «մի ժամանակ» դաստաղարութել է 163 նոդվածով և սոյիոված փախել է Գերմանիա:

Իջալ լուսիոն: Կան զգում էր, որ հարկավոր է իր բարյացական վերաբերմանը ցուցանող ինչ-որ բան ասել, և հոգվում էր, բանի որ զվարք ոչ մի միտք

Ճ՛ր գալիս: Նա զգաց, որ Լաջիվերքը խոսում է իրեն հանգատացնելու համար:

- Մահմեդական համայնքներ այցելելիս Գերմանիայի որ քաղաքում է եղի եմ, որ կ գնացել եմ՝ Ֆրանկֆուրտում, Ջլլենամ, տաճարների և կայսրաների մոտերքում կամ Դամբուրգի հարաւառ քաղամասերում, մոռվի միշտ ընտրել եմ որևէ գերմանացու, որին հանդիդու եմ նանալարին, առանձնացրել մյասներից և ուշադրությունն սկսելու նրա վրա: Ընդ որում, ինձ համար բնակլ կարևոր չէր, թե ես ինչ եմ նուածում երա մասին: Ես ձգուս եմ գուշակել, թե նա ինչ է մտածում իմ մասին, փորձում էի երա աշքերու նայել իմ շորերին, շարժուներին, քայլվածքին, ին ուստոնքրյանը, որտեղից եմ գալիս և ուր եմ զնում, ով եմ ես ես: Դա կեղադա ես հասկանում եմ, թե ինչուս են վաշատանում իմ եղբայրները... եվլուտացիները մեծի նասամք չեն առորացնում: Մենք նայում ենք նրանց և առորացնում ինքններս մեզ: Տարագրվում են ոչ թե ընտանեկան հօգսերից փախուստ տապու, այլ իրեն հոգու հորդերին հասնելու ակնկալիքով: Եվ օրերից մի օր ամուսնան են են վերադառնում, որդիեալի ուստումնեն նրանց, ովքեր հեռանալու քաջություն չեն գտել իրենց մեջ, և նրանց, ովքեր նասմակից են եղել իրենց մեղսավոր արարքին: Դու ինչո՞ ես եկել:

Կան լուս էր: Մենայակի ուրագությունն ու ադրաստորյանը, աններկել, ծնփարափ դատուերը, առաստաղից կախված անլուտանիով լամուի ուայեատ լոյս արան շիտության ին մատում:

- Ես չեմ ուզում թեզ անեանգատացնել ծանծրայի հարցերով, - սասաց Լաջիվերքը, - օտարներին, որոնք գալիս են հանգուցյալ նոյլա Կասին Անսարիին այցելության Տիգրիսի ափ՝ այնտեղ, որ զիշերակայացի էր կայանում երա ցեղախումբը, մոլլան դիմակորում էր այստես: «Ուրախ եմ ծանորանալ, հետաքրքիր է ա՞ն օգահն ոք լրտեսում»:

- «Զումհուրինեք» թերքի, - ուատախանեց Կան:

- Դա ինձ հայրունի է: Սակայն շափազանց ենտաքրքրիր է, թե ինչու են նրանք հանկարծ այդուս ենտաքրքրվել Կարսով և մարդ ուղարկել:

- Ես իմ կամքով եմ եկել, - սասաց Կան, - բացի այդ՝ լսել եմ, որ այտան են իմ իին բարեկամները՝ Մուխրան ու կիմը:

- Մի՞ թե զիտեիր, որ նրանք բաժանվել են, - ուշաղիր նայելով Կայի աշքերի մեջ՝ ենտաքրքրվեց Լաջիվերքը:

- Գիտեի, - իխտ կարմելով՝ ուատախանեց Կան: Ենթադրելով, որ Լաջիվերք կօսենամ է իր նոտայրությունները, Կան հանկարծ սրուեթյուն զգաց նրա նկատմամբ:

- Վարշայտանում Մոկաբարին եեծնցի՞ն:

- Ծեծնցին:

- Նա արժանի՞ էր դրան, - տարօրինակ հարցրեց Լաջիվերքը:

- Ոչ, իհարկե արժանի չէր, - եսպվելով՝ սասաց Կան:

- Իսկ թեզ ինչո՞ չծեծնցին: Դու թեզնից գո՞ն ես:

- Չգիտեմ: Չգիտեմ, թե ինձ ինչու չծեծնցին:

- Գիտես. դու առաճրուցի բոլքուա ես,- ասաց Լաշիվերը:- Անմիջապես աչքի է զարնում: Չո մաշկի գոյնից է երևոմ, թա հայացքներից: Ինարկե, վերներում ազդեցիկ եռվանավարներ ամեն. հանկարծ որևէ բան շղատամի՝ անհանգուացել են նրանք: Իսկ Մոխարը, ինարկե, նման կատեր, նման հռվանավորներ չունի, և նրանք դա լավ գիտեն: Ճիշտն ասած, Մոխարը բաղարակամության մտել է, որդեսզի դատնա այնուևս բարեկեցիկ, ինչոյնին դու ես: Սակայն նրա անզամ նա հայրի քննորություններում, որաշունակամ արոտին բազմելու համար դեսր է աղացուցի, որ ինքը նրանցից է, ովքեր ընդունակ են դիմանալ իշխանության ծեծ ու շարուն: Այդ իսկ տառենառով նա նույնիսկ որախ է, որ իրեն ծեծեկ են:

Լաշիվերը բնավ չեղ ժողովում: Նրա դիմքը բախտուա էր:

- Անմար է, որ որևէ մենքը գոյն լինի, երբ իրեն ծեծում են, - ասաց Կամ և Լաշիվերի համեմատությամբ իրեն զգաց գորչ և մակերեսային անձնավորություն:

Լաշիվերը դիմքին հայտնվեց այնուիս արտահայտություն, կարծեն նա ուզում եր ասել. «Եկեր լսանեն մեզ հետաքրքրող զլխավոր հարցի մասին»:

- Դու հանդիդել ես ինքնաստանություն կատարած աղջկների հարազատներին, - ասաց նա, - ինչո՞ւ ես զրուցել նրանց ենս:

- Որովհենան գուցի զբեմ նրանց մասին:

- Արևմտյան թերթերու՞ն:

- Արևմտյան, - առավելության զգացումով անտղասելիորեն ասաց Կամ: Այնինչ նա այնուիս ծանուք չուներ, որի օգնությամբ կարողանար զերծանական թերթում հոդված տպագրել: - Եվ Թուրքիայում՝ «Օղոմիուրիեթում», - որոշ շիրմանքով ավելացրեց նա:

- Բանի դեռ եկյուղացիները հետաքրքրություն հանդիս չեն թիրում, բուրքական թերթերին բնավ չի հետաքրքրում մեփական ծովովրդի աղքաղությունն ու տառաղանքը, - ասաց Լաշիվերը, նրանք իրենց այնուհետ են դրանք, ասես թշվառության, ինքնաստանությունների մասին զյելը ամոք է, ասես դա անցյալ է: Դու տարդված կլինես հոդվածի տպագրել Եվրոպայում: Ես այդ դաստիառով եմ ցանկացել հանդիդել թեզ: Տես՝ ոչ Եվրոպայում, ոչ Թուրքիայում չգրես ինքնաստանություն կատարող աղջկների մասին: Ինքնաստանությունը մեծ մեղք է: Եթե դրա հանդեմ հետաքրքրություն է ցացաքերվում, եիվանդությունը տարածվում է: Նոյնիսկ լուրերն այն նասին, որ ինքնաստանություն կատարած վերջին աղջկեր եղել է «նրանցից, ովքեր համառեն ուզում են զլխավոր կրել», կլինի առավել մահարեր, բան քոյնը:

- Բայց չե՞ որ դա ճիշտ է, - ասաց Կամ, - մինչ ինքնաստանություն կատարելը նա լվացամ և նամազ է կատարել: Ասում են, թե այն աղջկները, ովքեր կուզմ են զլխացրին, իմաս խորին եարգանք են տառեամ նրա հանդիպ:

- Ինքնաստանություն կատարած աղջկեր նոյնիսկ մահմեղակամ չի եղել, - ասաց Լաշիվերը, - դա ճիշտ չէ: Եթե դու տարածես այդ կեղծիքը, կտարածվեն նաև տեղեկություններ, թե նա վախեցել է տառիկանությունից և ծննդներից, վախեցել է հայտնվել այն դժբախտների շարքերում, ովքեր կնդառ են կրում, ով-

քեր երկատարեցի են, ովքեր համատրքեն երաժարվութ են եամել զյաշորք: Դրա համար՝ ես եկել: Ոչ մեկին մի մոլիր ինքնասդանության: Ալլահի հանդեմ տածած սիրո ուստածառով այդ ուսանողութիւնները հայտնվել են ուսման և ընտանիքի սրանքում, նրանք դժբախտ են և միայնակ, ուստի անմիջապես կակսեն կրկնօրինակ այն նահատակ ինքնասդանին:

- Նահանգագործի տեղակալը նոյնուհես ասաց, որ ես ուժագնում եմ Կարսամ կատարված ինքնասդանությունների նշանակագործությունը:

- Ի՞նչ նորատակով ես հանդիդել նահանգագործի տեղակալին:

- Ես ուստիկանության եեւ կ եմ հանդիդել, որ ինձ շահանգուությունն:

- Նրանք գոհ կլինեն «Գլխաշոր կատող առջիկները, որանց վոնդում են տարադմունքներից, կյանքներն սվարուում են ինքնասդանությամբ» վերնագրով հորդվածից, - քաջականչից Լաշիվերը:

- Ես գրելու եմ այն մասին, ինչ իմացել եմ, - ասաց Կամ:

- Դու իիմա ընդդիմանամ ես ոչ միայն նահանգագործի տեղակալին՝ աշխարհիկ քարենի տեր դաշտուատարի, այլև ինձ: Բացի այդ՝ դու ուզում ես հասկացնել ինձ, որ ե՛ աշխարհիկ նահանգագործութը, և՛ քաղաքական իդամիւաք երկուսն է շնուր ուզում, որ գովի ինքնասդան առջիկների մասին:

- Զիշտ է:

- Այն աղջիկը ինքնասդան է եղել ոչ քե տատիրօ զրկվելու, այլ դժբախու սիրո դաւաճառով: Եթե դու վեր հանես այն փաստը, որ դա եղել է դեմքը ծածկող աղջկա սիրո հետ կաղված առվորական ինքնասդանություն, և գրես, որ նա մնոյ է գործել, շատ կզայրացնեն ինամ-խարիբների դոլորոցի երիտասարդ իւզամիւաներին և կիանեն քո դեմ: Կարսու փարու քաղաք է:

- Ես այդ մասին ուզում եմ հարցնել ուզ մնացած աղջիկներին:

- Եվ շատ լավ կանես, - ասաց Լաշիվերը, - հատղա, հարցրա առջիկներին՝ ուզո՞ն են, որ գերմանական թերթերում գրեն, թե իրենք նահանում են մեղսագործների նման՝ ինքնասդան լինելով, քանզի վախենում են այն քանից, ինչ կարող է կատարվել իրենց հետ, եթե ողործն, որ Ալլահի կամքը կատարելով՝ ցանկանում են ալլորել դեմքները փակ:

- Կեարցնեմ, - համատերով, բայց վախեցած ասաց Կամ:

- Ես քեզ կանչել եմ, որ ես մի քան եայսնեմ, - ասաց Լաշիվերը: - Ջիշ առաջ քա աշքերի առջև աղանձնեց մանկավարժական ինստիտուտի տնօրինը... դա դեմքը ծածկող առջիկների մկանմանք գործադրվող թանությունների դեմ մահներականների զայրացյալ հետևանք է: Սակայն այս դեմքը դեմության սադրանքն է: Ակզրում նրանք ինչդեմ տնօրիննեն օգտագործեցին աղջիկներին ծաղրեկու նոյատակով, իսկ հետո ուն ինկազարի երանայեցին աղանձ նրան, որովհետի մեղադրեն մահներականներին:

- Դուք դատադարուո՞ն եք այդ դեմքը, թե՞ ընդունամ որովհս արժանի վախճան, - լրագրուի եետարքրապահքամք հարցրեց Կամ:

- Ես Կարս եկել եմ ոչ հանուն քաղաքականության, - ասաց Լաշիվերը, - ես Կարս եկել եմ ինքնասդանությանները դադարեցնելու համար: - Կանկարծ

նա գրկեց Կային, քաշեց իր կողմ և անստրասելիորեն համբարեց այտերը:- “Իո համսատ, դրեզիսայի ծանր տրնանքին տարիներ նվիրած մարդ ես: Դու չես կարող գործիք լինել նրանց ձեռքին, ովքեր կամնում են վեստ դատանակ մասնեցականներին և հապայալներին: Ինչողին ես քեզ Վտահեցի, այնուհես է դու ինձ վտանեցիք՝ ծյան տակ գալու այստեղ: Որդիսզի քեզ շնորհակազություն հայտնեմ, թույլ տուր ուստանել մի ուսանելի ուստանություն,- նա կես-կտոռակ, կծս-լուրջ նայեց Կայի աշքերի մեջ:- Պատմե՞ն:

- Պատմիր:

- Ասում եմ, որ շատ իին ժամանակներում Իրամում առյիկ է մի մեծ եերու, քաջարի ուսզմիկ: Նրան ճանաշում և սիրում էին բոլորը: Այսօր մենք նրան կոչում ենք Ռուսասմ, ինչողին անվանել են նաև նրանք, ովքեր սիրում էին նրան: Մի անգամ՝ որսի ժամանակ, Ռուսասմը մոլորվեց և կորցրեց ճանադարիք, իսկ զիշերը, երբ ընած էր, կորցրեց նաև նժոյազը: Ինըն իրեն խոտանակով, որ անույաման գտնելու է իր նժոյազին՝ Ռախչին, նա զնաց թշնամու հօդը՝ Թուրան: Նրա փառքն ընթանում էր իրենից արագ, նրան ճանաշում էին ամենուր և դիմավորամբ արժանվոյնս: Թուրանի ափրակար նրան ընդունեց հարգարժան եյտրին դրաշացած մնեարանքով, խնջոյք կազմակերպեց: Խնջոյքից հետո Ռուսասմը նուազ իրեն հստկացված մենյակ, առա այնուհետ գալունի նուազ գործեց ափրակայի դրաստրու ու Ռուսասմին սեր խոտառվանց: Եվ ասաց, որ ուզում է որդի ունենալ նրանից: Նա հմայում էր գեղեցկությամբ և զրայցով: Եվ նրանք կենալից երան: Առավույան Ռուսասմը առյազա ոլորուն քողեց իր քաղողանը՝ իրին նշան, և վերադարձավ եայրենիք: Որդին ծնվեց, նրան անվանեցին Շոերար, մենք նոյնուհետ այդտես կոչենք նրան: Տարիներ ամոց նա նորից իմացալ, որ իր հայրը լեզնենար Ռուսասմն է, և ասաց այսդեմ. «Ես կգնամ Իրան, գաելնիկեց կանեն թօնակալ Շնյրավուս շահին և նրա վոխարեն զահ կրաքրացնեն իմ եօրը... Եսկ հետո կվերադառնամ Թուրան, գաելնիկեց կանեն թօնակալ Էֆրասիարին և ինքո կզուավեմ նրա տեղը: Այդտամ իմ հայր Ռուսասմը և ես արդարանտորեն կկառավարենք Իրամն ու Թուրանը, նոյնն է, թե ոոց աշխարհը»: Այդտես ասաց քարենողի և դարզամիտ Շոերարը, բայց նա չզիտեր, որ թշնամիները նենց են և խորանանկ: Թուրանի ափրակալ Էֆրասիարը թեև տեղյակ էր Շոերարի մտադրությանը, աշակցեց նրան, որպիսիսն ուստանագ էր մղամ Իրամի դեմ: Էֆրասիարը գորքի ենու ուղարկեց լրտեսներ, որոնք խանգարելու էին Շոերարին իր եօրը ճանապել: Թշնամիների դավից, բայսի շար խալերից և ուստահական դիղվաներից հետո (ամեն բան տեղի է ունենում Ալլահի կամքով) լեզենդար Ռուսասմն ու Շոերարը իրենց գորքերով հանդիտեցին մարտի դաշտում և ճանաչեցին միմյանց, բանզի զրահազգեստ ին: Չրահազգեստ մարտաշելիս Ռուսասմը միշտ բարցնում էր իր անձը, որդիսզի իր դեմ կտվող ուսզմիկը մարտնչի ոչ ամբողջ գորբությամբ: Մանկան նման միանդիտ Շոերարի աշքի առջև ոչինչ չէր երևամ զահին բազմած եօրից բացի, և ընդհանրապես բնավ ուշադրություն չէր դարձնում, թե ամ հետ է մարտնչում: Այդտես երես քաջարի գորականները շարժվեցին միմյանց ընդառաջ՝ գիճա-

հար կանգնած հակառակորդ զորքերի աշքերի առջև մերկացնելով սրերը: Լաշիվերթը լոեց: Կայի աշքեր մեջ չնայելով՝ նա նաևկան նման ասաց.

- Շեն այս դատմությունը ընթերցել եմ հարյուրավոր անգամներ, սակայն ամեն անգամ, երբ եսամում եմ այս հատվածին, ինձ եսմական է սպասուի: Չգիտեմ ինչու, ամեն անգամ ես ինձ նույնացնում եմ Շոկրարի ենա, ով որ է աղամելու է իր եսրը: Ո՞վ կուզենս աղամել իր եսրը: Ո՞ն եղին կարող է դիմանալ այդ ոճիրի ծանրությանը, նորդի այդ բռուին: Եվ այն է՝ նաևկան նման միամիտ Շոկրարը, որի ենտ նույնացնում եմ ինձ: Դա կարող է լինել միայն մի դեռքում, եթե չես ճանաչում և շնանաշիրով՝ չես ընդունում երան որդես քա եայր:

Մինչ ես ահա այսողես դատողություններ եմ ամում, գրահազօտու երկու ռազմիկները մարտի են ենում, սակայն բազում գարկերից հետո անգամ չեն կարողանուն հաւրակարի մեկը մրասին և, արյանք ու քրտինքով շադախված՝ ետ են բաշկում: Եյր ես, Շոկրարի նման երա ետք նախն մուտքելով, կարդում եմ դրամության շարանակությունը, ամեն անգամ հոգվում եմ, ասես կարդում եմ առաջին անգամ, և եռյալ ակնկալում եմ, թե մարտի այդ ստացին գիշերը միմյանց հաղթանակի շկարությաց հայր ու որդի ինչ-որ երաշքով կճանաշեն միմյանց:

Երկրորդ օրը նույնացնես զօրքերը շարվում են միմյանց դեմ դիմաց, կրկին հայր ու որդի եարձակվում են միմյանց վլա և անուղը մարտի բանվում: Ծանր ու տեսական գոտինարտից հետո այդ օրը հաջողությունը ժղուամ է Շոկրարին (հաջողությունն է արդյոք դա): Նա Ռուսամին վայր է զցում ծիու և տառապամ զետնին: «Նանեկով դաշույնը՝ որ որ է դիտարդաստ խոցելու և եր սիրտը, երք հանկարծ ինչ-որ մեկն ատում է. «Իրանում ընդունված չէ առաջին իսկ մարտի ժամանակ սղանել պարտության մատնված հակառակորդին: Մի սղանիք նրան: «Նատև տագմիկներն այդուս չեն վարված»:

Եվ Շոկրարը չի սղանում ետք:

Երբ կարդում եմ այդ հատվածը, միշտ վշտանում եմ: Որովհետև յի են սիրով Շոկրարի հանդեպ: Ի՞նչ խորհուրդ է դրամանակում այդ ճակառազիրը, որը Ալլահը դատրաստել էր ետք և ոյլու եամար: Երբորդ օրը մենամարտն ավարտվում է բնակ ոչ այսօթես, ինչորես ստրասում էր ես: Ռուսանք տառապամ է Շոկրարին և բարը նրա կուրծքը միարժելով՝ մի եարքածով ստրասում: Աղջեցուից է կառարվածի կայծակնային արագությունը և զարթարանը: Բազողանը տեսմելով՝ Ռուսամը ճանաչում է Շոկրարին, հասկանում, որ սղանել է իր որդուն: Նա ծովնի է իշնում, գրկում որդու արնաջադախ մարմինը և արտասլում:

Պատմության այս մասում ես նույնես ամեն անգամ լայիս եմ: Ես լայիս եմ ոչ այն դատճառով, որ կիսում եմ Ռուսամի վիշտը, այլ այն դատճառով, որ հասկանում եմ, թե ինչ է նշանակում ճամք Շոկրարի, ով զորքում էր ետք հանդեպ տաճած սիրո թեքադրանքով, բայց մահ գուակ ետք ծնորով: Այդուղ իմ եփացմունքը մանկան նման հարը սիրող Շոկրարի հանդեպ փոխարինվում է Ռուսամի հանդեպ ծնված խորն ու լուրջ ափսառանքով, ով կաշկանդված էր սպօռութեներով և կանոններով: Ընթառ ու նարդասեր Շոկրարի հանդեպ ուղ դատմության ընթացքում տաճած իմ սերն ու հիացմունքը աստիճանա-

քար անցնում է գորեղ Ռուստամի կողմ, ով ճարմնավորում է դարաքը:

Լաջիվերքը լոեց, և Կան նախաճձեց նրան՝ զգալով, որ վերջինն ընդունակ է ննան ներշնչանքով ներկայացնել ցանկացած դատմաբյուն:

- Սակայն իս այս ամենը դառնոմեցի ոչ թե նրա համար, որ այս դատմաբյան օգնությանք քեզ մեկնարանեմ իմ կյանքը, - ասաց Լաջիվերքը, - այլ որդիս զի ցույց տամ, որ այն մոռացության են մատնել: Ֆիրդուս «Չափնամեխ» այս դատմությունը հավանաբար հազար տարեկան է: Մի ժամանակ միլիոնավոր մարդիկ ժապվիզից մինչև Ստամբուլ, Բունիայից մինչև Տրաղիզոն զիտեին այդ դատմությունը, և այն վերադրելով՝ դատկերացում իմ կազմում իրենց կյանքի իմաստի մասին: Ինչդեռ Արևոտքում նրանք, ովքեր այսօր հայրապետանության նապին մտածում են «Եղիտուն» նկարագրվածով և արվում իշխանության և մահվան մակրեթյան սննդուն զաղափարին: Սակայն եխմա բռնը մոռացել են այս դատմությունը, քանի որ իհացած են Արևոտքուն: Դիմ դատմաբյունները հանել են դասագրքերից: Դիմա Ստամբուլում նոյնիսկ չես գտնի զրախանութ, որտեղից կարողանաս «Չափնամեխ» գնել: Ինչո՞ւ:

Նրանք որոշ ժամանակ լուս իմ:

- Գիտեմ՝ ինչ ես մտածում, - շարանակեց Լաջիվերքը, - մի՞քև կարեկ է համուն զիւեցիկ դատմության մարդ աղասին: Ծի՞շա եմ ասում:

- Չգիտեմ, - ասաց Կան:

- Եթե չգիտես, մտածիր, - ասաց Լաջիվերքն ու դպրու եկալ սենյակից:

Ներկեցել, դույ արենի՞ս ել

Անձավատը, որը չեր ուզում արդանել ինքն իրեն

Լաշխվերք անստատելիորեն դուրս գնաց սենյակից, և Կան որոշ ժամանակ երկնածոց: Մկզքում նա կարծան էր, թե Լաշխվերքը անմիջապես կվերադառնա. կվերադառնա, որդեսզի Կային հարցնի այն մասին, ինչի շորջ առաջարկել էր նուածել: Սակայն ենու նա ետակացակ, որ պարզվում է. նրան ինչ-որ բան էին հայտնի, տակայն իլրաս տարօրինակ և նամվածաղաս նդանակով: Արդյօ՞ք դա սրառնալիք էր:

Սակայն Կան այդ տանն իրեն չեր օգում այնողես, ինչողես կզգար, եթե վտանգ սղառնար: Կան ընդամենը օտար էր այդուն: Դուրս գալիս նա հարեւան սենյակում շախակ ոչ երեխային, ոչ նրա նորը, շտասակ նաև ուրիշ նեկի և աննկատ երակ փառոց: Եվ աստիճանների վրա եամկարծ զգաց վազքով փախուստի դիմելա ցանկություն:

Ջրանն այնքան դանդաղ էր իջնում, որ թվում էր, թե փաթիները կախված են օդում: Այս դանդաղ եզրը տոնենամ էր տղամարդություն, որ ժամանակը կանգ է առել, նաև Կային տոկորում էր անեայս դատաճառներով նուածել, որ շատ ժամանակ է անցել, և շատ բան է փօխվել, այնինչ Լաշխվերքի ենու հանդիտամբ տևել էր ընդամենը բան բայց:

Նա կայարան վերադարձաւ նոյն ճանադարձով, որով նկիտ էր՝ անցնելով երկաթողային դաստիար կողքով և եացահատիկի դահեստմերի մոտով, որոնք ծյան տակ եիշեցնում էին եսկայական աշխատակ տակերները: Երբ նա անցնում էր կելտուս և դաստիակ կայարանով, կեր որքը բարեկամարար իսարացնելով՝ նրան մոտեցավ մի թափառական շուն: Շունը սև էր, սակայն ճակաաին կար կառարյա շրջան եիշեցնող սղիտուակ նշան: Սղառասպահում Կան տեսակ երեք դրասանիների, որոնք շանը բիշ էին տապիս: Մեկը Նեցիոն էր: Նա առաջ ընկապ էր ընկերներից և վազեց դեստի Կան:

- Տեսիր, իմ դրոցական ընկերների նուս եամկարծ շնառներ ինձ. ես շզիտեի, որ այսուն կանանչութեմ ձեզ.- ասաց նա:- Իմ ամենամտերիմ ընկերն ուզում է մի շատ կարուր հարց տալ: Եթե ժամանակ ունեք, եթե կարող եք մի բոլե եառկացնել Ֆագիլին, նա շատ երջանիկ կլինի:

- Հայ,- ասաց Կան ու անմիջապես նուռեցալ նառադանին, որ նուուծ իմ երկու դրասանիները:

Մինչ նրանց թիկունքի ազդազրում Աքաբարը եիշեցնում էր երկաթուղար կարստության մասին, իսկ դեստությունը վախնեցնում էր ինքնաստամության եակրմ ունեցող աղջիկներին, դրասանիները վեր կացան և սեղմեցին Կայի ձեռքը: Սակայն այդ դասին նրանք ակնեայսուրեն շփորչած էին:

- Մինչ Ֆագիլի հարցը Մեսուրը ուզում է դառնում մի դեռք, որն անձանք է լսել.- ասաց Նեցիոն:

- Ոչ,- հուզվերով ասաց Մեսուրը,- ես չեմ դառնի: Խնորում եմ, իմ փոխարքն դու դրասմիր:

Նեցիոնի դրասմությանը ունկնդրելիս Կան եեանութ էր սև շանը,

որը զիարք Վազգվում էր ամսայի, կեղտօթ ու կիսախավար կայարանում:

- Ինչդես լսել եմ, դիմոքը տեղի է ունեցել ինամ-խաթիրների Ստամբուլի մի տառմարտում, - սկսեց Նեխյոր: - Արվածաններուն գանվող ուսումնարաններից մեկի անօրնար ծառայողական գրծերով գնացել է այն երկնաքերներից մեկը, որտեղ վերջերս են կառուցվել Ստամբուլում (մենք այդ շեմքերը տեսել ենք եեւուստացայցով): Նա մտել է ընդարձակ վերելակ ու բարձրացել: Վերելակում եղել է ևս մի տղամարդ՝ բարձրահասակ, ավելի երիտասարդ, բայց տնօրինը: Նա մտեցել է տնօրինին և ձեռքին գտնվող զիրքը ցոյց տապավ՝ զրդանից հանել տարափե կորու դանակ, որ զափի գրքի՝ մինյանց կողած կերպ, միաժամանակ ինչ-որ բան է ասել: Երբ վերելակը հասել է տասնիններորդ հարկ, տնօրինը դրան է եկել: Սակայն հաջորդ օրերին նա տարօրինակ առցումներ է ունեցել: Սկսել է վախճանական մահից, չի ցանկացել որևէ գործ անել, անընդհատ մտածել է վերելակում հանդիդած մարդու մասին: Նա շատ ասովածավախ մարդ է եղել և ուղևորվել է Ջերրամի միարանության մենատուաններից մեկը, որ տառաղամքից ազատվելու եղ գանի: Մի հայտնի շեյխ, որ մինչ լոյս համբերառար լսել է նրա աղյուսմների դաստիարակությունը, թժկի նման այստորշել է. «Դու կորցրել ես հավատը Ալյասի Ըկատմանը, և դրան զուգահեռ, ինքը է շնկատելով, հոդարանում ես դրանով: Այդ ախտը բնել է փախանցվել վերելակի մարդուց: Դու աթերստ ես դարձել»: Տնօրինը արտապարն աշքերին ցանկացել է հականառել նրան, տակայն հոգու խորքում անկեղծորեն խստովանել է, որ հարգարժան շեյխի խոսքերը կատարյալ ճշմարտություն են: Քննելով իր հոգին՝ անսել է, որ այնուելի ինքը վաղուց է դարդառան զիտեցիկ աշակերտներին, առանձնացում փնտրում աշակերտներին այցի եկած մայրերի հետ, փառ գրդանում մի սառցշից, որին նախանձում է: Բացի այդ՝ տնօրինը եղարտանում էր իր մեղսագօթությաններով. ոչ գործոց իր զիսին հավաքելով՝ ասամ էր, որ ամեն բան բայլատեկի է, կոյոյ մասնակառության և տիմար առվարությունների դատճառով մարդիկ այնքան ազատ չեն, որքան ինքը, նա իր խոսքուն օտագործում էր բազմաթիվ ելքորդական բարեր, գրադանած փառերով գնառ և հազնառ էր եվրոպական զերժանական հազարաւության հազարության մեջ: Եվ այդ ամենն անում էր այսուհիք տեսքով, ասես արհամարեամ էր Ծյուսներին և համարաւ եետամնաց: Իսկ նրա դրոցի սաները բժնաբարում են իրենց ամենազեղծցիկ դարձնելերուն, նեծում Շուրամի տարեց առաջշին, դրացում ի հայր են գալիս ամենազանցության դեմքեր: Տնօրինը տանն արտապարն էր և ուզում էր ինքնաստան լինել, սակայն չեր համարձակվում և սղասում էր, որից առաջ տղանի իրեն: Այդ քայլին սարդելու նորասուակով նա դրոցի անենատուգածավախ տաների ներկայության դեմքեր: Տնօրինը տանն արտապարն էր և ուզում էր ինքնաստան լինել, սակայն չեր համարձակվում և սղասում էր, որ որից առաջ տղանի իրեն: Այդ քայլին սարդելու նորասուակով նա դրոցի անենատուգածավախ տաների ներկայության դեմքերի: Սակայն վճռելով, որ տնօրինը խելագարվել է, նրան ծեր չեն տալիս: Այդ ժամանակ նա դրան է զայխ փողոց և հայտարարում, թե Ալյաս գոյարթյուն չավի (Ալյասը ինձ ների): Սակայն վճռելով, որ հարկավոր է նզիքները վերածել զիսկուտեկների, որ բոլորս եվրոպացիների նման հարուստ կլինենք միայն այն դեմքում, եթե քրիստոնյա դամնանք: Եթիմասարդ իպամիտաները ցանկանում են սղանել նրան, տակայն նա բարձրվում է: Զկարդանակով հագործ տալ

ինքնաւտան լինելու իր ցանկությանը և չկարտղանալով ազատազրկել անելանելիության զգացողությանից՝ նա վերադառնում է նոյն երկնաքեր և վերելակամ հանդիպում նոյն բարձրահասակ մարդուն: Վերջինս ժողովում է նրան՝ ակնարկելով, որ տեսյակ է այն տաճնին, ինչ կտուարվում է նրա ենու, և մատնացոյց անում ձեռքի գրքի կազմը. դարձված է՝ աքեհզմից աղաքինվելու գաղտնիքն այդ գրքի մեջ է: Տնօրինը դոդահար ձգված է դուսի գիրքը, բայց մինչ վերելակի կանգնելը բարձրահասակ մարդը տնօրինի կարծքն է խրում ասդակին կորով թռախուտ դանակը և սղանում նրան:

Կամ եիշեց, որ նմանատիոյ մի ուստուաքյուն թուրք իպահիաններից լսել է Գերմանիայամ: Նեցիրի ուստուաքյան մնջ հիշատակված խորհրդավոր գիրքն այդրես է մնաց շրացահայուղած, բայց Մետորի թվարկած հրեան մի քանի գրողների անոնները լսելու (նրանց մասին, ի դուռ, յստի իր աստօջին անգամ, իրը նրանք ընդունակ են մարդուն մեկ աքեհզմի գիրքը) Կամ իր եերժին հիշատակեց մի քանի երկրորդական զրոյների, ովքեր ուստուանում էին քայլաքական իպահի անենանեսչու հակատակորդների թվին (նրանցից մեկը աշխանվեց երեք տարի անց):

- Սատանայի կողմից զայրակրպած աքեհստները, ինչդեռ նաև դժբախտ տնօրինը, եանզիստ և խաղաղության սրանելով, բախառամ են մեր մեջ, - ասաց Մետորը, - համաձայն եք:

- Չգիտեմ, - ուստուախանեց Կամ:

- Ինչդե՞ս թե զիլսեր, - փոքր-ինչ զայրանակով՝ ասաց Մետորը, - դուք ինքններդ աքեհստ եք, չե՞:

- Չգիտեմ, - ուստուախանեց Կամ:

- Այդ դեպքուն ասացեք՝ հավառո՞ն եք, որ այս ողջ աշխարհը, այս ձյունը, որ իջնում է փաթիլ-փաթիլ, ամենայն բան տաելենք է ամենազոր Այլահը:

- Ջունն ինձ հիշեցնում է Աստծո մասին, - ասաց Կամ:

- Լավ, բայց դուք հավառո՞ն եք, որ ձյունը Այլահն է տանդեն, - համառեց Մետորը:

Լուսյուն ափրեց: Կոմ նկատեց, որ մե շանը դուրս ործակ կատամառոցի դրմից և նեան լամազերի լոյսով ողորդված՝ զվարդ պացալ ձյուների մջով:

- Դու ուստուախան շտմես, - ասաց Մետորը, - եքն մարդ ճանաչում և պիտօն է Ականին, երբեք չի կասկածի նրա գոյությանը: Սա նշանակամ է, որ դու աքեհստ ես, բայց չես խուսովանում, որտվինուն ամաչում ես: Մենք դու զիլսեինք: Իսկ ես Ֆազիլի կողմից ուզում եմ եարցնել ահա թե ինչ. դու տաստոր՞ն ես այնդես, ինչ-դես այս դրամության դժբախտ տնօրինը: Դու ուզո՞՞ն ես սղանել ինքը թեզ:

- Շենքով և տաստորիմ, ես վախենում եմ ինքնաւտարանությունից, - ասաց Կամ:

- Ինչո՞ւ, - հարցրեց Ֆազիլը, - ուստօնած այն է, որ իշխանությունները արգելո՞ն են ինքնաւտանությունը, թե՞ այն, որ մարդը բարձրագույն էակ է: Նրանք ճիշտ չեն, երբ ասում են, թե մարդը Ականի զուխօքործոցն է: Ասացեք խնդրեմ՝ ինչո՞ւ եք վախենում ինքնաւտանությանից:

- Ներտղամիտ նդիք ին ընկերոջ համառության հանդեպ, - ասաց Նեցիրը, - այս եարցը Ֆազիլի համար շատ մեծ նշանակություն ունի:

- Այսինքն՝ այն, որ կյանքը խաղաղ ու երջանիկ չէ, չի՞ կարող ինքնաւտանության ուստանալ հանդիսանալ, - հարցրեց Ֆազիլը:

- Ոչ, - գրգռված ասաց Կան:

- Խնդրում եմ, նոզնից գաղտնիք մի դաշեք: Թեև դուք աթօփու եք, բայց դու ուստանալ չէ: Մենք ձեզ վնաս չենք տա:

Տիրեց լարված լուսոյան: Կան բարձրացավ տեղից: Նա բնալ չք ոգում, որ բայրը տեսնեն, թե վախին ինչողիս է համակում իրեն: Նա զնաց:

- Դուք զնում եք, - ասաց Ֆազիլը, - սողասեր խնդրում են, մի զնացեք:

Կան կանգ առավ և ոչինչ շասելով՝ բարացավ տեղում:

- Նրա փոխարժեն են կասեն, - ասաց Նեշիլը, - մենք ծրես կ սիրահարված ենք «զիսաշորպ աղջիկների», ովքեր իրենց կյանքը նվիրաբերում են հանուն հավատի: Աշխարհիկ նամուն է նրանց այդրես անվանում՝ «զիսաշորպ աղջիկներ»: Մեզ եամար նրանք մահմեղական աղջիկներ են, իսկ բոլոր մահմեղական աղջիկները ուստի ե ուստորած լինեն իրենց կյանքը գոհաբերելու հանուն հավատի:

- Տիամարդիկ նույնողիս, - ասաց Ֆազիլը:

- Ինարկեն, - արձագանքեց Նեշիլը, - ես սիրում եմ Շօրանին, Մեսուքը՝ Դանդեին, Ֆազիլը սիրում եք Ռեսիմեին, բայց Ռեսիմեն մահացավ: Ավելի ճիշտ՝ ինքնաւտան նղուկ: Սակայն մենք չենք հավատում, որ հետևում հավատի կյանքը գոհաբերելու ուստորած մահմեղական աղջիկը կարող է ինքնաւտանություն գործել:

- Գուցի ուստանամքը, որ կրել է, նրա ումերից վեր է եղել, - ասաց Կան, - իսկ ընտանիքը ուստիսնջիկ է հրաժարվել զիսաշորից, ինտոխուսուից վտարել են...

- Ոչ մի հարկացրանք չի կարող ծննդրիում հավատացյալին ստիշոյ ինքնաւտանություն գործել, - հակմունքով առաց Նեշիլը, - մենք չենք կարողանում զիշեր-ները թնթ՝ փախմնագով, թե մենք կզորենք, եթե համեստ առավոտյամ ուշանամք նամացից: Ես, ով հավատում է այդուխին ներշնչանությամբ, կանչ ամեն ինչ, որ մեռք չպրձի, եթե ուժուր է՝ կիամանայնի նոյնինք, որ ոռջ-ոռջ թքքեն իր կոչին:

- Մենք զիտենք՝ դուք հանդիպել եք Ռեսիմեի ընտանիքին, - վրա տվեց Ֆազիլը, - նրանք հավատու՞ն են, որ նա ինքն է վերջ տվել իր կյանքին:

- Հայտառում են: Սկզբուն նա բռորդի հետ դիտել է «Մարիանան», հետո կառարել լվացում և նամազ:

- Ռեսիմեն երբեք սերիսալ չի դիտի, - նրմնջաց Ֆազիլը:

- Դուք ծանորք չի՞՞ք, - հարցրեց Կան:

- Մենք ծանորք չենք եղել, ես երբեք չեմ խռով նրա հետ, շիտրվելով՝ ասաց Ֆազիլը: - Մի անգամ նրան տեսել եմ հեռվից. նա ամբողջովին ծածկված էր շադրայով: Սակայն եղողով, իհարկե, զիտեմ նրան. մարդը զիտի նրան, ոմ սիրում է բռորդից սուսակել: Ես նրան հասկանում էի այնողիս, ինչողիս ինք: Իմ զիտեցած Ռեսիմեն չի կարող ինքնաւտան լինել:

- Գուցի այնքան է հստակ ուստկերացում չի՞՞ ունեցել նրա մասին:

- Իսկ գայտե թեզ այսուեղ են ուդարկել եվլողացինե՞րը, որդեսզի բարցնեն, թե ով է սոլանել Ռեսիմեին, - լիսի հարցրեց Մեսուքը:

- Ոչ, ոչ, - միջամտեց Նեշիլը, - մենք ձեզ վառահում ենք: Մեր ուսուցիչներն ասել են, որ դպր աղքատ, համստ մարդ եք, բանաստեղծ: Մենք ոգում էնք իւս-մել այն հարցերի մասին, ինչ մեզ նուահոգում է ամենից շատ, որպեսին վառա-հում ենք ձեզ: Ֆազիլը մեզնից ներդություն է խնդրում Մետուքի փոխարժեն:

- Ներդություն եմ խնդրում, - սասաց Ֆազիլը, նրա դեմքն ամբողջությամբ շատագումնել էր: Աշխերում հանկարծ արտասարք հայտնվեց:

Մեապար լօց և խոսափեց ներդություն խնդրելոց:

- Ես ո Ֆազիլը եղբոր նման ենք, - սասաց Նեշիլը: Դաճախ միաժամանակ մտածում ենք նոյն բանի մասին, յուրաքանչյուրս զիտի, թե մյուսն ինչ է մտածում: Դակառակ ինձ՝ Ֆազիլը բնակ չի ենուարքրքում բաղաքականությամբ: Եվ ես ո Ֆազիլը ձեզ մի խնդրանք ունենք: Իրականում երկուս է շենք հավասում, որ ժենալինն ինքնասդամ է եղի և ընտանիքի ու իշխանությունների ճնշումներին չփառականված մեղք գործել: Դա շափառանց ծանր է, բայց Ֆազիլը երթեն մտածում է: «Աղջիկը, ոմ ես սիրում էի, մեղք է գործել և ինքնասդամ եղի»: Սակայն եթե իրականում ժենալինն եղի է բարնված արեխոտ, եթե նա դժբախտ արեխտուի է և զգիտի, որ ինքն աքեխտ է, ինչոքս այն դատանորյան մնջ էր, ու եթե նա ինքնասդամ է եղի արեխտ լինելու դատճառուվ, դա Ֆազիլի համար աղետ կլինի: Այդ դեպքում կտորավի, որ նա սիրել է աքեխտի: Միայն դուք կարող եք փարատել մեր կասկածները, միայն դուք կարող եք հանգստության դարձնել Ֆազիլին: Դասկանո՞՞ն եք, թե ինչ նկատի ունենք:

- Դուք աքեխի՞ստ եք, - արերամբով նայելով Կայիճին հարցրեց Ֆազիլը, իրն աքեխտ եք, ինքներդ մեզ ադանելու ցանկություն ունեմո՞՞ն եք:

- Եռյենիկ այն ժամանակ, երբ ինձ թվում եք, թե ես աքեխտ եմ, երբեք լրցործն չեմ մտածել ինքնասդամ լինելու մասին, - դատապահանց Կան:

- Խորին շնորհակալություն, որ անկենծորեն դատապահանցիք մեր հարցերին, - հանգստանարավ՝ ասաց Ֆազիլը, - դուք բարի սիրու ունեք, սակայն վախենալ:

Կան նկատեց, որ Մետուքը թշնամանքով է նայում իրեն, և ցանկացալ հետամազ: Սակայն նրա միտքն ասես կարկանդ էր: Նա զօաց, որ եղագու անհաւանելի խորերու թրթում է ինչ-որ ցանկություն և դրանից թսող տեսիլը, սակայն քանի որ շուրջը կատարված էին ինչ-ինչ գործողություններ, նա չէր կարողանում կենտրոնանալ այդ դատկերի վրա: Շնորհայում նա իշխում է այդ բաղեների մասին և հասկանալու է, որ այդ վիճակը առաջացնի իր հիվելի հանդեմ զգացած կարոտից, այնովիք կսկսու, որից հնարավոր է մեռնել և կօրցնել հավասար Ալյաճի նկատմամբ:

- Խնդրան եմ, վսակ շիստանար մեզ, - ասաց Նեշիլը, - մենք դեմ չենք, որ որևէ մեկը աքեխտ լինի: Մահմեդական հասարակության մեջ միշտ է աքեխտներ եղի են:

Բայց Մետուքը այդ դասին վրա քերեց.

- Բայց գերեզմանատները դեռք է առանձին լինեն: Մահմեդականների հոգիները հանգիստ չեն գտնի, եթե նրանց կողքին նոյն գերեզմանոցում դար-

կած լինեն անհավատներ: Որոշ աքեմիաներ չեն հավատում Արտաշին, բայց կարդանում են ողջ կյանքի ընթացքում հաջողաբար քարցնել դա և հավատացյալներին անհանգուացնում են ոչ միայն այս, այլև այն կյանքում: Եվ կարծես թի է մեր տաճանքը, որ տախոված ենք մինչ Անել գտառապոան նրանց եեւ ոյառկել նոյն գերեզմանօցամ, այլև դասասանի օրը, երբ բոլորս միասին ելնելու ենք գերեզմանից, դարձյալ տախոված ենք լինելու հանդարժել շարագրոյժ անհավատներին մեր առջև տեսնելու նորկանքը ... Քանառուելծ կա բեյ, դոք այլս չեր բարցնում, որ ինչ-որ ժամանակ աքեմիան եր եղել: Գոյց մինչև եինա կ այդուի՞ն եր: Ասացեք հաղա. ո՞վ է տախում, որ այս ձյունը իջնի նրկնից, ի՞նչ գաղտնիք է դարտնակում այս ձյունը:

Բոլորը ամայի կայարանից ակամա նայեցին փողոց, բախուր երկարգծերին նետնե լոյսերի ուղեկցությամբ իջնող ձյունը:

«Ի՞նչ եմ անում ես այս աշխարհում- մասաեց Կամ,- ինչ խոճուկ են թվում փաթիլները հեռալից, ինչ խոճուկ է իմ կյանքը: Մարդ առրում է, մաշվում, անենասնան»: Կային թվում եր, որ ինքը և կա, և չկա: Նա պիրում էր իրեն և սիրով ու քայիժով գնահատուեց այն նանադպրեր, որով ձյան փարփիլ ննան անցել էր իր կյանքը: Վշեց բռյուր, որն ի հայր էր գալիս այն ժամանակ, երբ հայրը սափելվում էր: Վշեց նորը, որի ուրծերը մրսում իմ հողաբարձերի մեջ, երբ նա խոհանոցում նախաճաշ էր որադրաստում, իսկ ինքը ներծծում էր այդ բռյուր: Վշեց սանրվելու խզանակը: Նա զի վարդագոյն, քաղցր դեղահյութը, որն զգան էր շարքերին, երբ գիշերներն ադքնանում էր հազից, դեղով յի գործն իր շարքերին. իիշեց բռյոր նանրութները, որոնցը ննալորդում է կյանքը, միասնառյանն ամենային, ձյան փարփիլ...»

Այդուն Կային հասակ այն կանչը, որ լսում են ճշնարիտ բանատեղեծները, ում համար երջանկաթյունը լոկ դահն էր ներշնչանքի: Այդուն շորս ասրվա ընթացքում առաջին անգամ նրա մորում բանաստեղծությունն ծնվեց: Նա այնքան հստակ զգաց բանաստեղծությունը, ոյտուկերացրեց արանադրայուն ու ոճը, որ հօգին լցվեց երանաթյամբ: «Պատանիներին ասեմք, որ շաստում է, նա դորս եկավ կայարանի ամայի, կիսախալար շնեքից: Իշնող ձյան տակ նամտարկ բանաստեղծությունը, որը գրելու էր, Կան արագ վերադարձավ կյուրանոց:

ԻՇՉՈՒ՞ Է ԱՅՆ ԲԱՑԱՍԹԵԴՐՈՎՐՈՅՄԸ ԳՏԱԴԵՋԻԿ Չյան և երջանկություն

Վյուրանոցի սենյակ մտնելով՝ Կամ եամեց վերարկում: Նա բացեց կանաչ կազմով վանդակավոր տեսարք, որ գնել էր Ֆրանկուրտում, և սկսեց գրառել մտքում բար առ բար Ենվոդ բանաստեղծությունը: Նա հանգիտ էր, ասես արտազրում էր բանաստեղծություն, որն ինչ-որ մեկը շնչառմ էր ականջին: Առաջներան նա երբեք այդպիսի Ենքնշանքով ու նիշ շնչով բանաստեղծություն չի գրել, ուստի փոքր-ինչ քերահավաս էր գրածի հանդելոց: Սակայն ասես իրենք իրենց ծնվադարձությունը գրառելուն գուգընթաց նա կրահեց, որ բանաստեղծությունը կատարյալ է, և դու ավելի ուժեղացրեց հոգմունքն ու երջանկությունը: Այդուհետ, գրեթե դադար շուպրով և որոշ տեղեր բար թողնելով՝ ասես որոշ բատօր լավ շին հասել լադությանը, Կամ գրեց երեսունչորս տող:

Բանաստեղծությունն արտացոլում էր այն ամենը, ինչ նա աղյուկ էր թիշտաց. երկնքից իշնող ձյուն, զերեզմանոց, աճայի կայարանում վազվող սև շուն, մանկության աննամար հուշեր և Խփեկը, որի դաստկերը, խինոյի և տագնայի գցացումներ արթնացնելով, հատուն էր աշքերի առջև ամբողջ ժամանակ, երբ նա, բայլերն անընդհատ արագացնելով, վերադասնում էր հյուրանոց: Նա բանաստեղծությունն անվանեց «Չյանը»: Նեռը, երբ Կամ կիշիչի, թե ինձողին ծնվեց այդ բանաստեղծությունը, եիշողության մեջ կարքինանա նաև ձյան կենտ մի փաթիլի դատկեր, և կորոշի՝ բանի որ այդ փաթիլը որոշակի ծևով դատկերամ է իր կյանքը, ուստի բանաստեղծությունը դեւար է տեղադրվի փաթիլի դատկերի այն նաստիմ, որը հնարավորություն կտա բացատրել իր կյանքի տրամարանաթյունը, այն ներդրում, որը մոտ է իր եռքյանը: Դժվար է ասել, թե այդ որոշման որ մասը նա ընդունեց հենց այդ դատին, և որ ճան էր նրա կյանքի գաղտնախմբերությ ներդաշնակության հետևանքը (ճիշտ այնուհետ, ինչողին այդ բանաստեղծությունը), ինչի գաղտնիքները ներկայական են գաղտնական այս գիրքը:

Բանաստեղծությունը գրեթե ավարտելով՝ Կամ մոտեցավ դաստուհամին և սկսեց լոիկ հետևեկ ձյան հսկա փաթիլներին, որոնք նրբագեղ իշնում էին դաստուհամից այն կողմէ: Տղավորությունն այսպիսին էր, որ եթե հետևի ձյանը, բանաստեղծությամբ կափառակի այստես, իմշտին հարկն է: Դասր բախեցին: Կամ բացեց և անմիջապես նորացավ բանաստեղծության վերջին երկու տողերը, որոնք որ որ է փայլառակելու իմ նորում: Նորացավ, որ Կարասում այլևս երբեք չգտնի դրանք:

Դասն շեմին կանգնած էր Խփեկը:

• Դա նամակ ունես,- Երարք դարձելով՝ ասաց նա:

Կամ վերցրեց նամակն ու նոյնիսկ վրան շնայելով՝ դրեց մի կողմէ:

- Ես շատ երջանիկ եմ, - ասաց նա: Մինչ այդ նա համոզված էր, որ միայն աննշան, շարքային մարդը կարող է ասել այդողին. «Ես շատ երջանիկ եմ», ասկայն իհնա բնակ անեարմար չի գում այդ խոսքերից: - Մտիր, - դիմոց նա Խփեկին, - դու շատ գեղեցիկ ես:

Խփեկը ներս մտավ այնուհետ, ինչողին մեկը, ով կողմանոցի սենյակները գիտի իր տամ նման: Կոյին թվաց, թե անցած ժամանակը ավելի է մտերմացրել իրենց:

- Չզիտեմ՝ ինչոքիս եղավ,- ասաց Կամ,- բամատոնդությունը հավատար տրվեց ինձ, որովհետև կա որ:

- Ասու եմ՝ մանկավարժական ինստիտուտի անօրենի վիճակը օրիա ասկան է,- ասաց Իփիելը:

- Եթե նա, ում համարում են մահացած, որջ է, դա լավ լուր է:

- Ուսիկանությունը շարջկաներ է կազմակերպում: Ինստիտուտի հանրակացարանում, հյուրանոցներում: Մեզ մռա է են եկել, զննել եաշլառումների գիրքը, հարցրել բոլորի մասին:

- Իմ մասին ի՞նչ ասացիր: Ասացի՞ր, որ մենք ամուսնանալու ենք:

- Դու շատ լավ ես: Բայց ես այդ մասին չեմ մտածում: Նրանք տարել են Մոլիքարին, ծննել, հետո բաց թողել:

- Ես խնդրեց հայորելի, որ քեզ եես կրկին ամուսնանալու համար դառնալու է ամեն ինչի: Ես շատ է գողում, որ քեզնից պահանջել է զիաշոր կատել:

- Ճիշտն ասած, Մոլիքարը այդ մասին ինձ ասում է ամեն օր,- ասաց Իփիելը,- ուսիկանությունից դուրս գալուց հետո ի՞նչ ես արել:

- Ծանիառամ իի վողոցներով...- ամորոշ ասաց Կամ:

- Ռուսո՞:

- Ինձ տարան Լաջիվերթի մոտ: Բայց ես այդ մասին ոչ որի շղիսի ամեն:

- Չղիսի ասեմ,- ենգնեց Իփիելը,- իսկ նրան շղիսի ասես իմ մասին, իմ հոր մասին:

- Դու նաևո՞ք ես նրան:

- Մի ժամանակ Մոլիքարը եխացած էր նրանով, նա լինում էր մեր տաճք: Սակայն երբ Մոլիքարը որոշեց եարել ավելի զուտ ու ժարովրդավար իսլամի, Լաջիվերթը եետացակ նրանից:

- Ես այսուն եկել է ինքնաստանության գործող արջիկների դատավոր:

- Վախեցիր նրանից և մի խոսիր հետոր, - գգուշացրեց Իփիելը,- ամենայն հավանականությամբ, այնածոյ, որ նա քարնվամ է, ուսիկանությունը լսող տարբեր է տեղադրել:

- Հաղող ինչո՞ւ շեն կարողանում թռնել նրան:

- Երբ եարկ համարեն, այն ժամանակ է կրօնեն:

- Արի միասին փախչենք այս Կարս կոչվածից,- ասաց Կամ:

Նրա հեգում ուժգնանում էր զգացողությունը, որ դժբախտությունը և անհուսարժանությունը ինչ-որ տեղ՝ մերձակայքում են, դա այն զգացողությունն էր, որը մամկության և երիտասարդության տարիներին ի հայտ էր զայլս հենց այն ժամանակ, երբ նա իրեն զգում էր անհավատայիրեն երջանիկ:

Նման դեռքերում Կամ սպօրաբար խուճացի էր մատնվամ և ձգում նվազեցնել երջանկության դաշները, որդեսզի դժբախտությամբ, որ անխուսափելիյուն է դրան, շինի շատ ծանր: Ուստի նա ենթադրում էր, որ Իփիելը, ում այդ դաշինի գիրկն առավ ավելի շատ խուճացից և ոչ թե սիրուց, կվամի իրեն, իրենց նսերնության ենարավությունը ի շիր կդառնա մի ակնթարքում, և երբ երջանկությունը, որին ինքը արժանի չէ, կփօխակերպվի

մերժման և նվաստացման, ահա այդ ժամանակ էլ ինքը հանգիստ կզգա:

Սակայն տեղի ունեցավ նիշտ հակառակը: Իփեկը նոյնութեա գրկեց նրան: Բերկրանք զգալով, որ գրկի են միջյանց, նրանք բռնու իրայրքով հաճ-րուրվեցին և իրար կորդի ընկան նահճակային: Այդ կարճ ակնքարթում Կան այնոյիս կիրք զգաց, որ հակառակ ընդամենը մի քանի վայրկյան առաջ իրեն համակած հոռտանաւթյան, լավատեարին և տակնաններ շճանաշող կրով դառնեարացրեց, թե ինչոր են իրենք մերկացնում միջյանց և տրվում պիրո աճ-վերջանալի վայելքների:

Քայց Իփեկն ամստածիրեն վեր կացավ:

- Դու շատ լավն ես, ես նոյնութեա շատ եմ ուզում եմ լինել քեզ ենու, աս-կայն երեք տարի ոչ ոքի ենու շեմ եղել: Ես դատրաստ չեմ,- ասաց նա:

«Ես է շորս տարի ոչ ոքի ենու շեմ եղել»,,- նորում ասաց Կան ու Իփեկի դիմքից հասկացաւ, որ նա կարդաց իր մարքերը:

- Եթե անգամ դրատրաստ լինեի, միննույն Է՝ դարձյալ չի կարողանա,- ա-սաց Իփեկը,- ես չեմ կարող սիրո տրվել, եթե հայրս նու է, նոյն տանը:

- Որդիսազի հանվես ու դատկես ինձ ենու, աներամեշա է, որ հայրդ զնա՞ հյուրանոցից,- հարցրեց Կան:

- Այս: Քայց նա խիստ հազվադեմ է գրաւ զարիս հյուրանոցից: Խորշում է Կարսի սաւցակալած փողոցներից:

- Լավ, ենուանգենք, քայց արդի մի անգամ է խամրութենք,- առաջարկեց Կան:

- Արի:

Իփեկը խոնարիվեց դեղի նահճակալի եզրին նասած Կան և բռյլ շոա-լով իրեն մոտենալ՝ երկար ու շատ լարջ համրութեց նրան:

- Ես սպում եմ քեզ կարդալ իմ բանաստեղծությունը,- ասաց Կան՝ զյսի ընկնելով, որ այլևս չեն համրութելու,- քեզ չի՞ ենտաքրքրում:

- Նախ կարդա նամակը,- ասաց Իփեկը,- մի տղա քերեց, դռան մոտ տվից ու զնաց:

Կան բացեց նամակն ու բարձրաձայն կարդաց.

«Որդյակ իմ, դպրուն Կա: Ներեցեք, որ ես ձեզ որդյակ եմ անվանում: Երեկ զիշեր ես ձեզ տեսու երազում: Երազում ձյուն էր զայիս, և յորագսանշոյր փափի լույսի նման էր իշնամ երկրի վրա: Դա բարի նշան է, և ահա ճիշտ կեսո-րից եետո նոյն ձյունը, ինչ տեսնել էի երազում, սկսեց տեղապ իմ դատուեանից այս կողմ: Դուք անցաք մեր խօսնարի ծառայի կացարանի մոտով՝ Բայրարինա-նե փողոցի թիվ 18 տաճ առջևով: Պարոն Մոփարք, որին Սեծն Ազանք փոր-ձուրյան է ենքարկել, ինձ եայտնեց, թե դուք ինչ նշանակություն եք տպան այդ ձյանը: Սեր ճամփան մի է: Ես ձեզ սդաստմ եմ, տիայր: Ստորագրություն. Սասադերդին Շնիեր»:

- Ըսիս Սասադերդինն է,- ասաց Իփեկը,- անմիջապես զնա նրա մոռ: Խան երեկոյան կվերադառնա հյուրանոց, կընթրենք հայրիկի ենու:

- Ինչո՞ւ ոյխոի ես հանդիտիմ Կարսի բոլոր հոգեգարների հետ:
- Ես ասացի, որ զգուշանաս Լաջվերթից, բայց շատացի, թե նա խելագար է: Իսկ Շեյխը խորանամի է և ոչ թե իինար:

- Ուզում եմ բոլորին նոռանայ: Բանատոնդարյանն կարդա՞ն:

- Կարդա:

Կամ նուեց և մկնեց հաղատով, հոգմանքով կարդակ բանատոնդարյանը, բայց անմիջապես ընդիասեց:

- Նամիր իմ դիմաց,- ստաց նա, - ոգում եմ կարդալիս տեսնել քա դիմք:

Եվ մկնեց կարդա՝ աշքի ծայրով նայելով Իփեկի դիմքին:

- Ո՞նց է, - մի քանի տաղ կարդալով՝ հարցրեց Կամ:

- Գեղեցիկ է:

Կամ կարդաց ևս մի քանի տաղ ու հարցրեց.

- Գեղեցի՞կ է:

Եփեկը դարձյալ ստաց.

- Գեղեցիկ է:

Կամ ավարտեց ու հարցրեց.

- Ո՞ր մասն ես համարում ամենից գեղեցիկ:

- Չեմ կարծի առել, - դատավախանեց Իփեկը, - բայց, իրաք, շատ գեղեցիկ բանատոնդարյուն է:

- Մախթարը թեզ այսդիմի բանատոնդարյան կարդացե՞լ է:

- Ոչ:

Շոգվերով՝ Կամ դարձյալ կարդաց բանատոնդարյունը և նոյն մասն հարցրեց.

- Գեղեցի՞կ է:

Եվ դարձյալ մի քանի անգամ հարցրեց.

- Իրոք գեղեցիկ է, չ:

Եփեկը դատավախանում էր.

- Այս, շատ գեղեցիկ է:

Կամ այնքան լավ էր զգում իրեն, որ երջանկությունից փայլամ էր «Փանելի» ու տարօրինակ լոյսով», ինչդեռ գրել էր մի մանկան նվիրված իր եին բանատոնդարյաններից մնկան, և տեսնելով, որ այդ լոյսի շողերը արտացըմվում են Իփեկի դեմքին, ավելի երջանիկ զգաց իրեն: Ենթարկվերով այն որակի կանոններին, երբ «չի գրածում երկրային ճգողականությունը», նա կրկին գրկեց Իփեկին, սակայն վերջինն ըրբագեղորեն ազատվեց նրա գրկից:

- Լսիր ինձ. անմիջապես զնա Շեյխի նուռ: Նա մեր բալարում շատ կարևոր անձնավորաբերյան է, նոյնիսկ ավելի կարևոր, քան կարծող ես ենթարկելու: Հատերն են զնում նրա մոտ, նոյնիսկ աշխարհիկ հայացքների տեր անձինք: Ասում են, որ նրան այցելում են և դիվիզիայի երանանատարը, և նաևանգալետի կինը, նաև տեղի հարաւատներից ու դաշտանաներից շատերը: Նա օրինական իշխանության կողմնակից է: Երբ նա ասաց, որ զիսաշօր կրող աղջիկները դարադրմանքների ժամանակ դիտք է զյսաշորները հանեն, Բարօրության կո-

տակցությունից ոչ ոք նոյնիսկ ծորում շիանեց: Դու շնու կարող հրաժարվել, եթե այնողիսի բնակավայրում, ինչողիսին Կարսմ է, նման ազդեցիկ նարդը առաջարկում է այցելել իրեն:

- Խեճը Մոխրարին նույնողե՞ս դու ես ուժարկել նրա մօտ:
- Ի՞նչ է, վախճնում ես, որ նա կնկատի քա ներքին ակը Աստուոց, կօգուգործի դա ու քեզ կրաքանի կրանադա՞շտ:
- Դիմա ես շատ երջանիկ եմ,- ասաց Կամ,- կրանի կարիք շեմ զգում: Ես դու համար շեմ նկել մ՛տորքիա: Միակ բանը, որ ինձ կարող է տանել այնտեղ, որ սերն է... մենք կամուսնանո՞նք:

Իփեկը նստեց մահճակապի եզրին:

- Ուրեմն գնա նրա մոտ,- առաց նա՝ հմայող ու փաղաքաշ հայացրով նայելով Կային,- բայց զգույշ եղիք: Ոչ ոք չի կարող լավ հայտնաբերել մարդու հոգու անողաշորտան ու խոցելի կողմերը և դևի ննան ներքանիանցել այնտեղ:

- Իսկ նա ի՞նչ կարող է անել ինձ:

- Եալ կսկսի խոսել քեզ ենու, առա ամստատիւրեն ծունկի կիշնի քա առջև: Կսկսի համոզել, որ քա ասած ստվորական թվացող խորքերում իրականում խորին իմաստությունն է քարճված, որ դու սուրբ ես: Ոմանք սկզբում նոյնիսկ կարծում են, թե նա ծաղրում է իրենց: Սակայն Գերադատակի Սրբազնագույն Ծեյխի զրությունը հենց դրա մեջ է: Այնուեւ կանի, որ ինքը է հավատաս, թե նա ամրադ սրտով հավատում է քա իմաստությանը: Քեզ ենու այնողին կվարվի, ասես քա մեջ կա թեզնից առավել կարևոր և նշանակալից մնկ որիշը: Որոշ ժամանակ անց ինքը կսկսես տեսնել քա մեջ թարճված այդ ներքին գեղեցկությունը: Կսկսես գիտակցել, որ քա ներքին գեղեց կույզյունը Ալյահի գեղեցկությունն է, իսկ քանի որ առաջ այն շնու նկատել, այդ դրամից քեզ երջանիկ կզգաւ: Եվ իրոք, երբ նրա կողքին ես, աշխաքեր երաշալի է: Եվ դու կսիրես Գերադատակի Ծեյխին, ով քեզ շնորհեկ է այդ երջանիկությունը: Այդ ընթացքամ քա գիտակցության զգոն հառվածղ անընդհատ կմուշի քեզ, որ այդ ամենը Ծեյխի խաղերն են, իսկ դու իրականում խոճուկ մի արարած ես, թշվաս և եիմար: Բայց ինչքան հասկացա Մոխրարի խորքերից, այդ ժամանակ դու քա այդ խղճակ, թշվաս կեսին եավատագու ուժ շնուննա այլնս: Քեզ այդուխ խեղճ ու անօգնական զգալով՝ կվարծես, որ քեզ կարող է փրկել միայն Ալլահը: Այդ ժամանակ քա բանականությունը, որին անծանոր են քա հոգու տփայտանքները, թեն թերնակի կիդինադրի: Սակայն դու աստիճանաբար կհայտնիսն այն ճանապարհին, որոյ քեզ մատմացույց կանի Ծեյխը, և կատացի, որ դու այս աշխարհում կարող ես գրյատել միայն նրա օգնությամբ: Իր առջև նստած ստվորական ճարդուն համոզել, որ նա իրականում վեն և արժանավոր անձնավորաքայլ է, Ծեյխի գերագույն արժանիքն է, որպեսուն Կարսի տղամարդկանց մեծ մասը կարծան է, թե չկա մ՛տորքիայում ավելի խեղճ, ճախողակ և անճար ճարդ, քան իրենք են: Այդոյսուվ, դու կսկսես հավատ քննայել քա Ծեյխին և ի վերջու իսպամին, որը քեզ ասխուել են մատանա: Իսկ դա, ինչողիս դնդում են Գերմանիայից վերջերս եայտնված աշխարհիկ նոտավորականները, բնակ վառ չէ: Դու կլինես այնողիսին, ինչողիս բոլորն են, իննանդես

Ժողովրդի այն բազմությանը, որը գոնի առժամանակ ազատազրվել է անհոտոք յան զգացողությունից:

- Ես դժբախս չեմ, - ասաց Կան:
- Նա, ով դժբախս է այդ աստիճան, իրականամ դժբախս չէ: Տեղի նարդիկ ունեն հույս, ունեն տիտիանք, որից ամուր կառշամ են: Այսուղի չկամ տաճապցի շարակինդ աթեխտոներ: Այսուղի ամեն ինչ անհամենատ դարձ է:
- Ես կզնամ, որովհետև դու այդոքս ես ոզում: Բայրարիսանիք ո՞ր համարի տունն էր: Ինչու՞ն ննամ այնտեղ:

- Մնա, մինչև խաղաղության զգաս, - ասաց Խփելը, - և մի վախեցիր եավատալ: - Նա Կային օգնեց հազնել վերարկուն: - Որուն քան եիշո՞ւմ ես իւպամից, հարցրեց նա: - Վիշո՞ւմ ես աղոթքները, որոնք տավորեցնում էին տարրական դրոցում: Հանկարծ անորակար չինես:

- Երբ երեխա էի, սղատուին ինձ տանում էր Թեղվիրիեի մզկիր, - ասաց Կան, - նա զնում էր ոչ այնքան աղոթելու, որքան այլ աղաստուիների հանդիպելու և զրուցելու: Մինչ նրանք, նամազին սղասնելով, երկար բամբաստ էին, և ուրիշ երեխաների հետ խաղում ու թափակում էի գորգերի վրա: Դոյրացում ես անգիր էի ամուս հանձնարարված բոլոր աղոթքները, որոնեսզի դուր գամ ուսուցին, որը Ֆարիհան²⁴ ուսուցանում էր այլուակ հասցնելով և մազ քաշելով, մեր զբախները դասասեղաններին բաց դրված կրոնի զրիին խփելով: Ես սովորել եմ այն ամենը, ինչ դոյրացում տպորեցնում են խվաճի վերաբերյալ, բայց ամեն ինչ ըստացել են: Թշվում է, թե այն ամենը, ինչ այսօր ես զիտեմ խվաճի մասին, «Կանց» Ֆիլմն է Էնթրմի Ջուինի գլխավոր դիրքակատարմանք, - Ժղոտպով ասաց Կան, - Վերջերս Գերմանիայում, շղիւես ինչու, այդ Ֆիլմը գերմաներեն ցուցադրեցին թարքական ալիքով: Երեկոյան այսուղի կլինեն, չե՞:

- Այո:
- Ես ուզում եմ իմ բանաստեղծությունը ևս մի անգամ կարդալ թեզ, - տեսող վերարկուի գրդանը դնելով՝ ասաց Կան: - Իրա՞ք համոզված ես, որ գեղեցիկ է:
- Իսկառես գեղեցիկ է:
- Իսկ ո՞ր մասն է թեզ առավել դուր գալիս:
- Չեմ կարող ասել, բայց շատ գեղեցիկ է, - դուրը բաց անելով և դուրս գալով՝ ասաց Խփելը:

Կան արագ գրկեց նրան ու համբուրեց շորքերը:

Եվրոպայում ուրիշ Աստված է

Կան Գերադասակվ Ծեյխ մտ

Կան մարդիկ, ովքը տեսել են, թև Կան, կյուրանոցից դուրս գալով, ինչ-որու է նախընտրական քարոզարշավի դրոշների ու դաստաների տակով, ձյուների միջօք վազել ուղիղ Թայքարիան փողքը: Կայի հոգեվիճակն այնոյիսին էր, որ նրա երևակայության կիմոբաստրոնում միաժամանակ սկավեց երկու ֆիլմ, ինչորու լինում էր մամկության տարիների այն որակերին, երբ նա չափազանց երջանիկ էր զգաց իրեն:

Մի Ֆիլմում նա սեր էր անում Խփեսի ենու Գերմանիայում, ինչ-որ տեղ, որը, սակայն, Ֆրանկֆուրտի բնակարանը չեր: Այդ դաստիքը նա տեսնում էր ողջ ճանադարին, ու վայրը, որ իրենք սեր էին անում, երբեմն դատկերանում էր Կարսի հյուրանոցի տեսնյակի տեսքով: Այսու Ֆիլմի գործողությունները կատարվում էին նրա մաքրում, որ հայտնվում և անհետանում էին «Չունը» բանսուտեղծության վերջին երկու տաղերի բառերն ու դատկերները:

Նա «Հանաչ երլիք» մտավ, որ ճշոի հասցեն: Իսկ ենոոր, այն նարբու հաստատակամությամբ, ով շափազանց շատադիմ է, նատես և դաստիքեց բրին-զա դասնիր, բոված միսեր և կրկնալի բաժին օդի, որովհետև շերի տեսքը, որոնք երնում էին Աքաբուրքի ու շվեյցարական լիների տեսարաններով ծածկված ոչտոք համայնադատակերի վրա, վճռականություն էին հադրբում նրան: Շադրդավարք տեղեկացրեց, որ շնայած առոտ ծյանը՝ Կարսի դատամության ընթացքում առաջին ուղիղ ենուատահանդրդման նախադատրասական աշխատանքներ ընթանում են սահմանված ժամանակացույցով և որ որ է կավարտվեն, աղյա եամառու ներկայացրեց տեղական և ընդհանուր մի բանի լուրեր: Նահանգագիտակի տեղակալը այդ ընթացքում զանգանարել և արգելի էր եադրութիւ մանկավարժական ինստիտուտի տնօրինի աղանության մասին: Այդ անհին ուշադրություն դարձնելուց առաջ Կան մի շնչով, ջրի նման խմեց երկու բաժակ կրկնալի օդի:

Խմելով երրորդ բաժակը՝ նա Ծեյխ կացարան հասավ շորս բաղնում: Դայց նրա առջև բացվեց ավտոմատ կերտով: Ձեր աստիճաններով բարձրանալիս Կան եիշեց Մուխտարի «Աստիճաններ» բանաստեղծությունը, որը դեռ գրտանում էր: Նա վստահ էր, որ ամեն ինչ լավ է լինելու, սակայն իրեն զգուն էր վախեցած երեխայի նոնան, ով դպրում է թժկի տեսնյակ մտնելիս, թեև զիտի, որ թժկն իրեն չի պրսկեղու: Բայց եենց բարձրացավ, գրցաց, որ եկի է: Չնայած խմած օդուն՝ նրա հոգուն անտառների երկյալ տիրեց:

Կոյին տեսնելուն դիս Գերադասակվ Ծեյխ զգաց, որ նա վախենում է: Իսկ Կան զգաց, որ Ծեյխը տեսնում է իր վախը: Սակայն Ծեյխ մեջ կար մի այնոյիսի բամ, որն օգնում էր Կային շամաչի վախենալու համար: Աստիճանահարքակամու, որ նա հայտնից բարձրանալուն դիս, դպտին կար ընկույզնու բանդակազարդ շրջանակով հայելի: Ակզրուն նա Ծեյխն աժնառավ հայելու մեջ: Տամն այնքան նարդ կրտ, որքան տատեխ՝ տակառում: Մարդկանց շնչից և մարմինների ջերմությունից մեջակը լուրջ էր: Նամերած Կան նկատեց, որ համբուրում է Ծեյխի ձեռքը: Կան

ոշապություն շրաբքեց ոչ սենյակում խռնված ամրօփին, ոչ է, թէ ինչ է կառապիտմ իր շուրջ ամեն ինչ տեղի ունեցալ ակնթարդունն:

Սենյակում եւավարվել էին ավելի քան բասն հոգի, որ մասմակցեն ամեն երեքարքի երեկոյան կատարված արարողությանը և որուամեն իրենց հոգանքի ու ցավերի նախին: Անասնաֆերմաների տերեր, որոնք երջանիկ էին՝ զեր մի դաս Ծեյխի կողքին եայտնվելով, մի քանի արենատապար և թայարանսունը, կիւռ չափ կարվածահար մի տառանի, ավտորուտային ընկերության մի շեղաշ տնօրեն, որը եկել էր տարեց ընկերուց ենու, էնեկորացանցի մի զիշերապահ, դժմադան, ով արդեն բառաւան տարի աշխատում էր Կարսի եկվամդանցում և որիշներ...

Կայի դեմքին կարդալով վերջինիս երկմանության որոշ դատմությանը՝ Ծեյխը ցուցադրաբար համբուրեց նրա ձեռքը: Իր հարգանքն արօանայութեավ՝ միևնույն ժամանակ նա կատարեց քա այն մարդու տեսքով, ով համբուրում է փոքրիկ երեխայի ամուշիկ թաքիկը: Կան ատշեց, թեև հաստատ գիտեր, որ Ծեյխը այդպես է վարվելու: Նրամբ մկնեցին զրացել մերկաների հայացքների ներքո՝ գիտակցելով, որ իրենց աշադիր լսում են:

- Աղրես, որ համաձայնեցիր ընդունել իմ երավերդ,- ասաց Ծեյխը, - ես քեզ տեսի եմ երազում: Զյուն էր գալիս:

- Ես նոյնույն ծեզ տեսել եմ երազում, Արքազնազոյն Ծեյխը, - դատասիռանեց Կան, - ես եկել եմ, որդիսազի երջանկանամ:

- Ուրախ ենք, որ նուածում են, թե քա երջանկորդումը այսուել ես գտնելու, - ասաց Ծեյխը:

- Այս բանագում, այս տանը ես վախենում եմ, - մրմնջաց Կան, - այս սմբենն ինձ օտար է: Որպիեսան ես միշտ վախենել եմ նման բաներից: Ես չեմ կամնա համբուրել որևէ մեկի ձեռքը, չեմ կամնա, որ որևէ մեկը համբուրեր իմ ձեռքը:

- Դու քա եռու զեղեցկությունը բացել ես մեր երթոր՝ Մոխքարի ատզի, - ասաց Ծեյխը, - ի՞նչ է թե իշխեցնում այս օրենքով ձյանը, որ իշման է անընխառ:

Կան նկատեց, որ Ծեյխի աջ կողմում, քազմոյին նստած մարդը Մոխքարն է: Նրա ճակատին և քջին վիրաժառարավին էր: Որդիսազի աշքերի տակի կարտուսկները բարցնի, դրեւ էր խոշոր սև ատակիներով ակնոց, ինչողիսին դնում են ծաղիկ եկվանդությունից կորացած ծերունիները: Նա ժողուաց Կային, սպական հայացքում թշնամանք կար:

- Զյուն ինձ եկշեցրեց Առած մասին, - ասաց Կան, - ձյուն ինձ եկշեցրեց, թե ինչ շքնար ու խորհրդակոր է այս աշխարեք, և կյամքը իրականում երջանկություն է:

Մի դահ դադար տաղով՝ նա նկատեց, որ բոլորի հայացքներն ուղղված են իրեն: Ծեյխը զօհ էր դրանից, և դա գրգռում էր Կային:

- Ինչո՞ւ եք կանչել, - երացրեց նա:

- Մի մըրովկեք, - ասաց Ծեյխը, - Մոխքար թայի դրամանեներից մենք ենք բարցնեցինք, որ դոք բարեկառ եք որոնում, ոմ ենու կվարողանաք զրացել և սփրաք բանալ:

- Հավ, զրոցենք,- ասաց Կան,- մախրան այտոնդ գալը ես վախից խմեցի երեք բաժակ ողի:

- Ինչո՞ւ եք վախմանմ մեզնից,- Շեյխը լայն քացեց աշքերը, կարծես զարմանում եք: Ես գիրուկ եմ, տեսքը՝ բարեհամբռոյը, և Կան անապակ, որ իր շուրջ բոլորն անկերծորեն ժղուած են:- Չե՞ր ասի, թե ինչո՞ւ եք վախմանում մեզնից:

- Կանան, բայց շեմ ուզում ինձնից վիրավորվեք:

- Չենք վիրավորվի,- ասաց Շեյխը,- խնդրում եմ, նաև ինձ ճռու: Չեր վախից դրանձնաներն իմանալը մեզ եամար շատ կարևոր է:

Շեյխը խոսում էր կեպության կեսպատճակ, ինչը կարող էր ամեն վայրկան հարացել նրա հետուորդների թիւնալը: Նախերան ողև Կան զգաց, որ այդ տրամադրությունը իրեն դրու է գայխ, և ինքն է է ուզում տրվել դրան:

- Ես մանկան նման անկերծորեն միշտ ցանկացել եմ, որ իմ երկիրը վերածնվի, մարդկական ազատ և ժամանակակից լինեն, - ասաց նա: - Ինձ միշտ թվացել է, թե մեր դավանանքը դմբ է դրան: Գոյց ես սխալված եմ: Ներգաղացին եւեք: Գոյց խման եմ ու այդ դրանձնառու եմ այս խառուվանությունն ամում, չփառեմ:

- Ասոված ձեզ հետ:

- Ես մեծացել եմ Մատմբուռում՝ Նիշամբաշիում՝ աշխարհիկ միջավայրում: Ես ուզում էի ստրել եւլորդաց նման: Իմ կամքը անցել է կոտնից հեռու, որովհետոն ես հասկացել եմ, որ անհնար է միաժամանակ լինել և եւլորդացի, և հավատակ Ալլահին, որը կանանց դրանտարում է Կոյուղել շաղրայի մեջ և բարցնել դիմքը: Մեկնելով Եվրոպա՝ ես իմացա, որ կարող է լինել նաև այլ Աստված, և ոչ թե միայն նա, ում մասին խոսում են զավատական նորութավոր հետամնացները:

- Եվրոպայում ուրի՞շ Աստված կա, - Կայի մեջքը շոյերով՝ կատակախառն ասաց Շեյխը:

- Ես ուզում եմ Աստված, որի առջև ատիրված շեմ լինի եամեն կոշիկներս, ստիրված շեմ լինի ծունկի իշնել կամ համբուրել ինչ-որ մեկի ձեւքը: Ուզում եմ իմ միայնությունը տեսնող Աստված:

- Աստված Մի է,- ասաց Շեյխը, - ամեն ինչ տեսնում է, ամեն ինչ լուսմ, բայցին եստիքանում: Ձև միայնությունը՝ նոյնողն: Եթե դու հավասարայիր Նրան և ինձնայիր, որ Ես տեսնում է քա միայնությունը, թեզ միայնակ չիր զգա:

- Շատ միշտ է, մեծարգոն Շեյխ լինիք,- ասաց Կան՝ կատելով, որ Շեյխի խոսքերը ողդված են նաև մյուսներին, - ես շեմ կարողանում եավառապ Ալլահին, որովհետոն միայնակ եմ, և շեմ կարողանում ազատվել միայնությունից, որովհետոն շեմ հավատում Ալլահին: Ինչո՞ւ ս վարվեմ:

Դնայած Կան հարբած էր և զարմանադի բախականություն էր զգում, որ իրական Շեյխի դեմքին խօսքատրեն առան է այն, ինչ նուսածում է, համեստը վախ զգաց՝ տեսնելով, որ Շեյխը լուս է. ամենայն հավանականությամբ շահն անցել էր:

- Իրո՞ք զգում ես իմ խորիրոյի կարիքը, - հարցրեց Շեյխը, - մենք այն մարդիկ ենք, ում դարձ անվանում եք նորութավոր զավատական հետամնացներ, ու եքն անզամ ասիրվենք, միևնույն է՝ զավատականությունը չի վերանա:

- Ես նոյնողես զավացի եմ, նովյանկ ավելիին, ես ուզում եմ լինել զավա-

ռական, լինել մոռացված աշխարհի անհայտ մի անկյունում, որ ձյուն է տեղում, - մրնջաց Կան:

Ըստ կրկին համբուրեց նրա ծեզը: Դա Կային դուր նկատ: Կան նկատեց, որ Ծեյխը դա արեց կամքին հակառակ, թեև տեսնում էր նաև, որ Ծեյխը հոգու խորութ հասկանում է, որ ինքը դեռ ազգում է լինել եվրոպացի, բոլորավիճ այլ մարդ, և հասկացավ, որ այդ դատաճառու իմքը արեամարհում է իրեն:

- Ներեցեք ինձ, այսուեւ գալուց ստաց ես խմել եմ, - կրկին ատաց Կան: Ամբողջ կյանքում ես ինձ մեղավոր եմ զգացել, որ չես հավատում արդատների ու անզրագետների Այսակին, որին հավատում են զյանցոր կատած դատավներն ու համրիշներին ատրավինած ծերունիները: Իմ անհավատության մնջ ինչ-որ ամբարտավան բան կար: Բայց եիմա ես ուզում եմ հովատակ Աստծուն, որն այս շրնար ձյանը ստիդում է իշնել երկնքից: Կա Աստված, որը մարդկանց կարող է դարձնել ավելի քաղաքավիրյօ, ավելի նրանեկատ, Աստված, որը զգոն հետևում է աշխարհի անտեսանելի ներդաշնակությանը:

- Իհարկեք կա, որդիս, - ատաց Ծեյխ:

- Բայց այդ Աստված այսակ չէ, ձեր մեջ չէ: Դա արտաքին աշխարհում է, այն փաթիլների մեջ, որոնք ամայի, խավար գիշերով իշնում են միայնակ աստանդականների եռզիներին:

- Եթե դու ուզում ես միայնակ զնակ դեռի Աստված, զնա, քոզ գիշերային ձյունը քա հոգին դարսութ սիրով Նրա հանդեմ: Մենք քա ճանադրարին արգելք չենք առնենքի: Մի ճառացիր, տակայն, որ ինքնասիրահարված ամբարտավանները դատաւորաված են միայնությամ: Աստված չի սիրում ինքնասիրահաններին: Աստունային դրախտից վտարեցին մեծամտության դատճառով:

Կան կրկին առյօն նոյն վախը, որից ամաչելու է հետագայում: Նրան բնավ դոր չեր գալիս, որ իր հետանալուց հետո այսուել դեռ խոսելու են իր մասին:

- Ես ի՞նչ անեմ, Գերադատիվ Ծեյխ, - հարցուեց նա: Ծեյխը ուզում էր կրկին համբուրել նրա ծեզը, բայց անմիջապես հրաժարվեց այդ նորից: Կան կտաեց, որ իր հարդառնությունը և անվճականությունը նկատել են բոլորը և արծամարհում են իրեն: - Ես ուզում եմ հավատակ այն Այլահին, ում հավատում եք դուք, դարնալ ձեզ ննան, բայց ես մոլորվել եմ. այն եվրոպաց դատաճառով, որ իմ մեջ է:

- Ակզրի համար բավարար է նաև, որ դու այդովիսի բարեկաշտ մոռադրյուններ ունեմ, - ատաց Ծեյխը, - սկզբում առվորիր լինել հնազանդ:

- Իսկ ի՞նչ դեմք է անեմ դրան հասնելու համար, - հարցուեց Կան: Նրա հոգում կրկին գործ էր բարձրացրել ծաղրասեր դիվուկը:

- Բոլորին, ովքեր ուզում են մասնակցել իրիկնային զրոյցի, ես առաջարկում եմ նաև քախտի այս անկյունում, որ եիմա դու ես նստած, - ատաց Ծեյխը: - Մենք բոլորս եղբայրներ ենք:

Կան հասկացավ, որ արորներին կամ հատակի մոռաքաններին նստած ճարդիկ հերթի են ստասում, որ նստեն քախտի այդ անկյունում: Դա ուրի կամքնեց, հասկանալով, որ Ծեյխը այդ անտեսանելի հերքը զնահստում է առա-

վել, քան իրեն, և եհմա ճիշտ կյիմի տեղ գրավել այդ հերթի վերջում ու համբիրասար աղասին: Ծեխը կրկին եամբուրեց նրա ծնորն ու նառեցրեց ամենահեռավոր նուրաքային:

Նրա կողքին ցածրահատուկ, ատամների մի մասը ուվեց, համակրեսի մի մարդ էր՝ ինյօնյաւ որդուստայում զանվող թեյարանի տերը: Մարդն այնքան փոքրանարմին էր, իսկ Կայի զյսամ այնտիսի խառնաշփոր էր, որ նա համկարծ որպեսց, թե այդ մարդը Ծեխի մոտ ևսկել է, որդեսզի վերջինս խորհարդ տա, թե ինչ անի հասակը բարձրացնելու հաճար: Կայի մանկության տարիններին Նիշանաբաշխում առլուս էր մի շատ սփյունիկ քզմեկ, որն ամեն իրիկնամուսի զցչուներից գնում էր մանաշակի փունչ կամ մի կենու մեխակ: Փոքրիկ մարդն ասաց, որ Կային տեսել է իր թեյարանի մոտով անցնելիս և ափսոսում է, որ նա ներս չի մտել, և վայր սրբասում է նրան: Այդ ընթացքում խոսակցությանը միջամտեց նաև ավտոբուսային ընկերության շեղաջ տնօրենը: Նա նոյնուհետեւ շուկով հայտնեց, որ մի ժամանակ շատ է ախտել մի աղջկա տյառածառվ, եանախ է եարբեյ, այնտիսի ամենավատն էր, որ Ալյահի անունն անգամ չիր ուզում լսել, բայց այդ ամենը անցառ և մոռացվեց: Կան ուզում էր հարցնել. «Դուք ամուսնացա՞ք այդ աղջկա հետո», սակայն այդ դասին շեղաջ տնօրենն ասաց.

- Մենք հասկացանք, որ աղջիկը մնեց եարմաք չ:

Ծեխը կրկին խոսակցություն բացեց ընդդեմ իմբնաստանությունների: Բոլորը լուս լսում էին, ունանք ամբողջացնում էին զյուվները, իսկ նրանք շարունակում էին շուկով զրուցել:

- Եղել են իմբնաստանությունների նաև այլ դեղքեր, - ասաց փոքրիկ մարդը, - սակայն դիտությանը զարդանի է դասեռն զրանք, ինչողևս օդերեւութարաններն են զարդանի դասեռն եղանակի խոկական ջերմաստիճանը, որ շիշացնեն ժողովրդի տրամադրությունը: Աղջիկներին փոյի դիմաց անուսնացնում են տարեց ծառայողների, տղանարդկանց հետ, ում նրանք չեն պիրում:

Ավտոբուսային ընկերության տնօրենն ասաց.

- Ինձ հետ ծանրթանալուց հետո իմ կիմք այլևս ուրիշին չի սիրել:

Նրանք իմբնաստանությունների դրատնաւ եամարում էին գործազրկությունը, քանի քրյունը և անքարությունը, անհաղատությունը: Իսկ Կան իրեն եամարում էր երեսուաշու, քանի որ եամաձայնում էր քոյքի կարծիքներին: Ծեղաջ տնօրենը արթնացրեց իր տարեց ուղեկցին, որն սկսել էր ննջել: Իշակ երկարատև լուրջուն, և Կան զզաց, որ եօգում սկիզբ է առնում խաղաղության զգացողություն: Իրենք այնքան հետու են աշխարիից, որ, թվուս էր, ոչ ոքի մտքով անգամ չի անցնի զալ այստեղ: Անվերջ իշնոտ, բայց կարծես օրում կախ վարիների ազդեցության տակ դա ծնում էր այնտիսի զգացողություն, որ երկրային ճգողականության ուժը անհետացել է և գոյություն չանի:

Նրանով ոչ ոք չէր ենտաքրքրվում, և Կայի մտքում ծնվեց նոր քանատեղեաթյուն: Տեսքը գրայանում էր, և առաջին քանատեղեաթյան փոքրձառնությանը նա ամբողջովին կենարմանացառ իր մնջ ավելի ու ավելի ուժգին հնչող ծայնի վրա ու այս անգամ մի շնչով զրեց երեսունվեց տող: Նրա զյսում օդու

ճշուան էր, և նա այնքան է վտասի չեր, որ բանատութեառթյունը լավն է: Ներշնչամիք նոր հործանք զգալով՝ նա վեր կացավ, Շեյխից խնդրեց հեռանալու թուլավություն, դարս նետովեց, նաև կացարանի բարձրատիր աստիճաններից մեկն և ավարտեց բանատութեառթյունը՝ համոզված, որ այն նույնքան կստարյալ է, որքան առաջինը:

Բանատութեառթյունը ծննդան էր առել այն առլումների ազդեցությամբ, որոնք հենց նոր զգացել էր Կան, ինչին ականատն էր եղել. շորս տող արտացոլում էր Կայի և Շեյխի գրույցը Աստծո Էռթյան վերաբերյալ, և այնունի, որ Կան մեղադրում էր «աղքատների Աստծոն», զգացվում էր Միայնություն և աշխարհի գոյության գաղտնախորհուրդ իմաստ, արվում էին նաև դատողություններ կյանքի կերպվածքի մասին. ներկա էին նաև ուսկե ատամներով մարդը և շեղաշ անձնավորությունն ու մեխանը ձեռքին նրբագեղ թզունը. այդ ամենը հիշեցնում էր նրա կյանքը և տեղ էին գտել բանատութեառթյան մեջ: «Որն է այս ամենի իմաստը», - մտածեց նա՝ իր իսկ գրածի գեղեցկությունից աղջախար: Նա բանատութեառթյունը գեղեցիկ էր համարում, որովհետև կարողացավ կարդալ այնուհետ, ասես արիշի ստեղծագործառթյուն է կարդում: Ե՞վ բանատութեառթյան թեման, և իր կյանքը զարմանաերաշ էին թվում, որովհետև բանատութեառթյունն էր գեղեցիկ թվում: Ի՞նչ էր նշանակում այդ գեղեցկությանը:

Աստիճանների վերևում տեղադրված ավտոմուտ արդակովիշը շրիմկաց, և Կան հայտնվեց խույսարի մեջ: Նա գտավ անջատիչն ու միացրեց լոյսը: Եվ այն ժամանակ, երբ լոյսի տակ ևս մի հայացք զցեց բանատութեառթյանը, ծնկեց նաև վերնազիրը՝ «Գաղտնախորհուրդ ներդաշնակություն»: Նստագայում նա մատունանշելու է, թե բանի որ այդ անվանումը իրեն տրվեց այդդիմի ոյուրաքյանը, ադացույց է, որ այդ բանատութեառթյունները իր մտահղացումը չեն, ինչու իր մտահղացունը չ աշխարհը, և այս բանատութեառթյունը, առաջինի նման, գետեղեկու է ձյան փաթիղի տրամաբանության բյուրեղի վրա:

**Ալլահի մասին, կամ իմշու՝ և՛մ մարդիկ այսողիսի
տառաղամբերի եմթարկվում**

Նեցիսի տառմուքյանը բաժանման մասին

Ըստի կացարանից ձյան տակ եյտրանց վերադառնախ Կան մտածում էր, որ շուտով կրկին տեսնելու է Խփեկին: Եթե նա հասել էր Խոպիթ փաշալի գողոտա, հանկարծ նկատեց, որ հայտնվել է Ժաղովորական կուսակցության համակիրների նախընտրական քաջնորյան մեջ, իսկ ենու՝ համալսարանի նախադատրատական դասքնիքացներից դուրս եկած աւանողների միջավայրում: Երանք խոտամ էին երեկոյան սրավալու ուղիղ ենթարկման, քիմիայի ուսուցչին խաղաքոյթերով խարելու ոյնորոշյան մասին և ճիշտ այնուեւ, ինչու Կան Երանց տարիքում, անզորեն խայրում էին Միմյանց: Բնակելի շենքներից մեկի դռների մոտ նա տեսավ արտասուբն աշերին մի աղջնակի, որ տատիկի ձեռքը բռնած դրաբս էր գալիս շենքի վերին հարկում գտնվող ատամնաբուժարանից: Երանց շորերից Կան զլիի ընկապ, որ Վերջիններս աղբամ են ծայրը ծայրին հազիկ հասցնելով, բայց շնայր դրան՝ աղջնակին տարել են ոչ թե ղետական թժչի, ումից նա վախենում էր, այլ մասնավորի, ով, Երանց կարծիքով, այնքան է ցավ չեր ուստածի երեխային: Կանացի գուցաներ, թելերի կծիկներ, զունավոր մատիտներ, լաշտերի մարտկոցներ և ծայներիզներ վաճառող կրտակի բաց դռնից Երա ականջին հասավ «Ռոբերտան»՝ Պետին ոյի Կատրիի երգը, որը նանկության տարիներին լսում էր տաղիոյով, երբ եորեղբար եւս ձնենուներ գնում էին Բոսֆորի ափ՝ գրասանքի, և որոշելով, որ այդ ներդաշնակումը նոր բանաստեղծության նախանշան է, նա մուսավ առաջնի իսկ հանդիպած թեյարան ու նստելով ազատ սեղանիկի մոտ՝ գրդանից հանեց նատիտն ա տեսարք:

Կան խոնավ աշերով առժամանակ նայում էր տեսրի ստիտակ կյին և շուտով հետսկացավ, որ այս անգամ բանաստեղծություն չի գրի: Սակայն լավառեսպարյունը չեր լրում նրան: Գործազորկներով և ուսանողներով լեցուն թեյարանի ուսուերին՝ շվեյցարական լեռների տեսարանների կողմին, նա տեսավ բաւերական ազդագրեր, թերթերից կորած ծայրանկարներ, հողվածներ, աշխատակիցների հավաքագրման նրգությների հայտարարություններ և «Կարստորու» թիմի ընթացիկ տարվա խաղացանկը: Նանդիդումների մեծ մասը թիմն ավարտել էր ուսուությամբ, և այդ հանդիդումների հաշիվները նշված էր այլ գրյունի մատիտով, իսկ «Էրզրումադրութի» եւս հանդիդան 6:1 խայտառակ արոյունը ներքնամ երևան էր առդեր, որոնցից մեկը Կան հետագայում նոյնությամբ օգտագործելու է իր «Համայն մարդկությունը և ատուերը» բանաստեղծության մեջ: Կան այն կզրի եաջորդ օրը «Նաշողակ եղբայրներ» թեյարանում:

Եթե մեր մայր շեններից կնի, եթե ցանկանա մեզ իր գիրկն առնել,
Ու թե մեռ բաշի ամսն Աստեղ օր նրան նեծելաց անասաված հայրն է,
Մեկ է՝ ճար Ճա, - կղամբն ու կոգին կոշտանում են, հույսն է տկար:
Կե, ջարը բաշիր, բող տանի նրան, ով իմսուուկ է Կարստ հայտանված:

Երբ Կան, քի տակ ժողովադրվ, այս քառասուրը արտագրում էր իր տեսքամ, սեղաններից մեկից նրա ճուռ նստեց Նեջիողը, ում դեմքին այնողիայի խիճն կար, որ Կան նոյնինսկ շխավառաց աշքերին:

- Հաս ուրախ եմ, որ թեզ տեսաւ, - ասաց Նեջիողը, - բանաստեղծությունն ես գրամ: Խննդամ եմ ներես իմ ընկերոջը, որ թեզ աքեհատ անվանեց: Նրանք պատշին անզամ են աքեհատ անսնում: Բայց անհնարի է, քո աքեհատ չես. Ճ” որ լով նարդ ես:

Նա ևս մի քանի քառ աւտոց, որոնք Կան սկզբում լավ շննիպեց: Նեջիողը և իր ընկերները փախել են դարսադրություններից, որ ներկա լինեն երեկոյան ներկայացմանը, սակայն դարսադրություն են նստեց վերջին շարքերում, որովհետև չեն ուզում, որ ուղիղ հետաքաջական ժամանակ տնօրինը «հայտնաբերի» իրենց: Ծառ ուրախ են, որ կարողացել են փախչել դարսադրություններից, մտադիր են երեկոյան հանդիպել քառտրոնում: Տեղյակ են, որ ներկայացման ընթացքում Կան քանաստեղծություն է կարդապու: Կարսում բոլորն են բանաստեղծության գրում, բայց զիրք ունեցող առաջին քանաստեղծը, որին հանդիպել են, Կան է: Կան բռն կրու՞ թե հյուրասիրենկ: Կան դաստավանեց, որ շուտադամ է:

- Այդ դեմքում ես թեզ կտամ մի հարց. կենու մի հարց, - ասաց Նեջիողը, ես թեզ վիրավորելու նորատակ շամեն, ինչորեւ իմ ընկերները: Պարզապես դա ինձ շատ է ծեռագրքուն:

- Լով:

Մինչ հարց տապր Նեջիողը սիզարես վատեց: Նրա ձեռքերը դոդում իմ:

- Եթե Այլա գոյություն չունի, նշանակում է գոյություն չունի նաև դրական: Նշանակում է՝ միշտնավոր նարդիկ, ովքեր այս կյանքին աղրում են սպասության, թշվառության և դժբախտության մեջ, նաև տուժված են հրաժարվել դրախտ ընկնելու հույսից: Եթե այդդեմ է՝ ի՞նչ ինձաւ այդ ողջ տարադանքի մեջ, որ բաժին է հասնում աղբատներին: Ինչո՞ւ ենք աղրում և ինչո՞ւ ենք այցրան ու անիմաստ տանջվում:

- Ասոված կա: Եվ դրախտ կա:

- Ոչ, դու այդդեմ ես խոսում, որպիսիւն խրճամ ես մեզ, ոգում ես մշկարել իմ: Երբ Գերմանիա վերադաշնուն, կուրիս առաջվան նման նուածեց, որ Այլա չկա:

- Երկար տարիներ ի վեր առաջին անգամ ես ինձ երջանիկ են գրում, - ասաց Կան, - ինչո՞ւ շղիտի հավառամ այն բանին, ինչին հավառում ես դու:

- Որովհետև դու բարձրաշխարհիկ նարդ ես, Ստամբուլից, - ասաց Նեջիողը, իսկ նրանք Ալախին չեն հավատում: Նրանք իրենց բարձր են դաստի հասարակ մարդկանցից, որովհետև արժեքավորան են տսկ այն, ինչ արժեք է նվազացիների համար:

- Ծեկուզ առաջրապցի եմ և աշխարհիկ նարդ, բայց Գերմանիայում ինձ օտար էի զգում. օտար, որին ոչ ոք բանի տեղ չի դնում: Դա շատ վիրավական էր:

Երբ Նեջիողը գեղեցիկ աշքին հատեց նրան ու զմնեց այնողիս, առն նայած իր ինքն իր հոգու խորքերը, Կան հասկացալ, որ դաստինին մի ակնբարթում

վերլուծոց ու գնահատոց այն առանձնահատուկ վիճակը, որտես զամփում էր Կամ:

- Նաողա ինչո՞ւ ես բարկացրել իշխանություններին և փախել Գերմանիա, - ասաց նա: Բայց տեսմելով, որ Կամ տիրում է, ավելացրեց,- դե լավ, բավական է: Իսկ եթե ես եարուստ լինեմի, ամոք կզգայի և ավելի ուժգին կեավառայի Աղջակիմ:

- Տա Աստված՝ զա այնողիսի ժամանակ, որ բարդու եարուստ լինենք, - ասաց Կամ:

- Մի կարծիր, թե ես նուածում եմ, որ բարդը քեզ նման դարձ եմ: Ես ինքը ե ուստի շեմ, բացի այդ՝ շեմ ուզում եարուստ լինել: Ես ուզում եմ բանաստեղծ դառնալ՝ զրոյ: Գիտաֆանաստիկ վետ եմ զրում: Գացե Կարսի թնրթերից մեկը, օրինակ՝ «Նիզակը», տողագրի այն: Սակայն ես ուզում եմ, որ վետոս սողազրվի ոչ թե շնչին՝ յոթանաստեինզ օրինակ տղարանակով թնրթերից մնկում: Վեշիս եամսուստ շարադրանքը նուու է: Եթե կարդամ, կասե՞ք՝ տոամրույան թնրթերը կստազրե՞ն, թե՞ ոչ:

Կամ նայեց ժամացացյին:

- Կարծ կուսի, - ասաց Նեշիոր:

Նոնց այդ դահին անցուտվեց էթետրականությունն, ու Կարսը բարվեց եամսուստած խավարի մեջ: Նեշիորը վատարանի լույսի տակ վազեց, վաճառաւստեղանից նուն վերցրեց, վատեց, եպոցը կաթեցրեց լուսակի մեջ, նուն ամրացրեց ու դրաց մեղանիմ: Դուրդում ձայնով, եղագակումքից մնեց ընդ մնդր կակազերով, նա սկսեց ընթերցել ճնշելած բարերը, որտեմ եամեն էր գրտանիմ:

«3579 բայսկանին Գագայի մողորակում, որն առայժմ դեռ եայս-նաբերված չէ, մարդիկ շատ եարուստ են, իսկ կյանքն անեսմենստ խաղաղ, բան իիմա, ասկայն, ի համադրություն մատօրիայիտաների ենթադրության, նարդիկ չին զադարեկ ուշադրություն դարձնել ենգնոր կատարեագործմանը, ասելով, թե արդին եարուստ են:

Ընդհակառակը, գոյի և անզոյի, աշխարի և մարդու, Ալահի և նրա ծառաների հարաբերությունների հարցերը հետաքրքրում են բոլորին: Ուստի այդ կարմիր նոյորակի ենեռակոյ անկյուններից մնկում եկմնագրվեց իտանական գիտությունների և ճարտարանական արվեստի ուստանարան, որ ուսանելու իրավունք էր տրվում ամենալի-դումակ և ամենաշխատաստեր սաներին: Այդ ուստանարանում սովորում էին երկու մոտերին ընկեր՝ մնկ ընդհանուր գաղտնիքի իմացությամբ միավորված երկու անրաժան բարեկամներ, որ Նե-շիոր և Ֆազիյ մականունն էին ընդունել՝ յուրացնելով Նեշիոր Ֆա-զիյի անմանը, ում 1600 տարի առաջ գրած գրքերը Արևմտաւորի և Արևելյան շարարատուկի եականարատությունների դրսնաւոլ ար-գիական էին նունիսկ նրանց օրոք, և նրանք եափշտակությամբ էին կարդամ այդ գրքերը, կարդում ու վերընթերցում էին մեծ վարդեսի

զույգործ «Մեծ Արևելք» առեղծագրթությունը, զիշերով զայտնի հանդիտում էին երկինքի մահճակալի վերին՝ Ֆազիլին հասկացված մասում, բարնվաճ վերմակի տակ և կողք-կողքի դաշկած, հետանիով առայսկ կառարին իջնող և անհնատացող կառայտ փաթիւնըին, յօրագանցուր փաքի համեմատելով գոյից անդին անհացող մոլորակի հետ՝ շուկրվ զրացման էին կյանքի իմաստի մասին ու այն մասին, թե ինչ են նոտադիր անել կյանքում:

Այդ անազարտ մտերմությունը, որը շարախսին կառավելներով փորձում էին դրծել սևանոցի նաղյիկ, մի անգամ խաքարվեց: Երկուսն է նոյն օրը, նոյն դաշին սիրեցին Վիզրան²² անոնով մի կույսի, որին ճառագայթի ճանապարհով ողարկել էին հետովոր քաղաք: Նրանք իմացան, որ Վիզրանի հայրն աթեխտ է, սակայն այդ իրադարձությունը չկարողացավ նրանց փրկել անհայու սիրոց, քննիակառակը, զօրացրեց զգացմունքները: Նրանք սրագործն և սրով անհոն ցավով հասկացան, որ իրենցից մեկը տեղ չունի այդտեղ, որ կարմիր նողարակը նախատեսաված է իրենցից միայն մեկի համար, և երկուսից մեկը դեռ է մասնի, ու նախատես խաստացան միմյանց, որ ով ճանանա, այլ աշխարհում լինելոց հետո կվերադառնա, քանի լուսատարի հետավորություն է ստիգմած լինի հաղթահարել, և կուսանի այն մասին, ինչը նրանց հուզում էր ամեն բանից առավել՝ մատին հաջորդող կանքի մասին:

Նրանք չին դառնկերացնում, թե ով և ինչուն է ճանանագու, որովհետև երկրան է զիտեին, որ յորդարանցարի ամենամեծ երջանկությունը համար մյուսի երջանկության զնիարերվելն է: Եթե, օրինակ, Ֆազիլն առամ էր, թե նկ մերկ ծեռքերով միաժամանակ բանենք ինկուբական հուսանքի բաց լարը, առաջ Նեցիող անմիջացուխ կռահամ էր, որ դա խորանանկ խարհություն է, ինչը Ֆազիլը հորինել է, որդիսազի իրեն զգի հանոն ընկերոց, և ճանանա ինքը, քանի որ լարի հակառակ ծայրամ լարում չկար: Բազում ամրաներ տեսած այդ անօրդությունը երկուսին է անտանելի տառաղանք էր որոտնառում: Բայց մի երեկո անօրդությունը վերացավ:

Պարատեմունքներից վերաբառմանդով՝ Նեցիող զտավ իր սիրասուն ընկերոց դին. նա ինքնաստիան էր եղի՝ անողոքարար զնդականարերով ինքն իրեն մահճակալի վերնահարկում:

Նշարօր տարի Նեցիող ամսանացակ Վիզրանի հետ և առաջաւահի գիշերը նրան լուսունց այն, ինչ դպամանակորվել էին ընկերոց հետ՝ առելով, որ օրերից մի օր Ֆազիլի որվականը անողայման կվերաբառնա: Իսկ Վիզրանը նրան տուց, որ իրավանում ինքը սիրում էր Ֆազիլին, օրեր շարունակ ողբացել է նրա նախը և Նեցիողի հետ ամոռնացել է, որովհետև նման է Ֆազիլին և նրա ընկերն է եղի: Նրանք շարվեցին միմյանց և արգելք դրեցին իրենց սիրուածն մինչ Ֆազիլի վերադարձը այն աշխարհից:

Մակայն տարիների հետ նախ նրանց հոգիները, աղջա և մարմինները սկսեցին կրօստ տևնչալ միմյանց: Մի գիշեր, նրք ճառագայթի ճանադարիով նրանց ուղարկեցին Երևիք՝ Կարս փոքրիկ քաղաք՝ դիտարկումների, նրանք շղիմացան և խելազար կրօսվ տրվեցին իրաբ: Ասես նոռացել էին Ֆագիլին, ուն երևակայական գոյությունը ատամնացավի նման տառջառ էր նրանց մարմինները: Մակայն նրանց պրտերում աստիճանաբար ուժգնանում էր մնացավորության զգացողությունը, և դա սարստիեցնում էր նրանց: Եվ նի որս նրանք երկուսն էլ վեր թռան նահճակալից՝ ահօվ կարծերով, թե խեղդված են վախով շաղախված տարօրինակ զգացողության գրկում: Նոյն դաշին ինքն իրեն լուսավորվեց ենոտատացույցի կրանք, և այնտեղ հայտնվեց Ֆագիլի փայլաւ որդիկանքը: Երա ճակատին և ծննդի տակ դժո նկառուիլ ին արյունածոր վերքերը, որ տռացել էր մակվան օրը:

- Ես տառադրում եմ, - ասաց Ֆագիլը, - եանդերձյալ աշխարհում մի վայր, մի անկյուն չի ննացել, որ չեմ եղել (Գաղալից և Իր Արարից կատարված այդ ոսկուրությունները եւ կնկարազրեն ամենայն ճանրամասնությամբ և մնե ներշնչանքով, - ասաց Նեշիոյը): Ես արժանացել եմ Ալլահի երեշտակների ամենաշքերմ քարենանությանը, բարձրացել երկոյ այն ոլորտները, որոնք եամարվում են անհասանելի, տեսնել են զարդուրելի տառջանքներ, որոնց դժոխում ենթարկվում են ժողովրդի եավարը ծայրոյն փողկադրավոր աքեհաստները և զաղութատիրոց քարքով աճրարտավան դոգիտիվիստները, տակայ այդողս է ձեռք շնու թերել երջանկություն, որովհետև մնավի այստեղ ի՞ ծեզ հետո:

Այր ո կին առշանաք և ահեղ ունկնդրամ ին դրախտ ուրվականին:

- Քազմտ տարիներ ինձ Վշուացնում էր ոչ թե այն, որ օրերից նի օր դար երկուսակ երջանիկ կլիներ, ինշտես տեսնում եմ նիմա: Ընդեմակառակը, ամձնականից առավել ես տենչում եմ Նեշիոյի երջանկաթյունը: Չանի որ մենք այդքան սիրում իմք միմյանց, այդքան մտերիմ իմք, չինք կարողանում աղանել ոչ իմքներս մեզ, ոչ միմյանց: Ասես դարձրովի իմք անմահության զրահով, քանզի մեզս մյուսի կանքը ավելի քանկ էր գնահատում, քան սեփականը: Ինչ երջանիկ զգացողություն էր դա:

Մակայն մահն ինձ ադացուցեց, որ այդ զգացողությանը համառ ընծայելով՝ ես խարվել եմ:

- Ոչ, - բացականչեց Նեշիոյը, - ես երքեր իմ կյանքը քննից առավել չեմ զնահատել:

- Եթե դա ճիշտ լիներ, ես երքեր չի մահանա, - դաստախանեց Ֆագիլի որվականը, - իսկ դու երքեր չիր ամուսնան շբնադ Դիշրանի հետ: Ես ճանացա, ոյտիհետև դու գաղտնի, նոյնիսկ թօզնից զայտնի աենցոմ իր իմ մահը:

Նեշիմը փորձեց կրկին հականառել, տակայն ուրվականն ուղարքուն շղարձրեց նրա խոպերին:

- Հանդիմայ կրաքամ ինձ հանգիստ չի տաշիս ոչ թե կավածը, որ դու ցանկացել ես իմ նաեւ, այ այս միտքը, որ զու մասնակից ես նեն արանությանը, և ես նական բո ծնուռվ արձակված գնդակներից, որոնք խցեցին իմ ճական ու ծնուռը, երբ զիշերը քնած էի իմ մահճակային, - հառաջն որվականն ու շարսնակեց, - ինձ հանգիստ չի տափս միտքը, որ դու ծնուռ ես մեկնել շարիաթի թշնամիներին:

Նեշիմը լուս էր, այլև չի հականառած:

- Միայն մի միջոց կա, որն ինձ կօգնի ազատվել այս տագնառությունը և ընկերության, իսկ թեզ՝ ազատագրվել ահավոր ռճիրին մասնակից լինելու կասկածներից, - քարքանց ուրվականը, - զայր նրան, ով սոյանել է ինձ: Անս արդեն յոթ տարի և յոթ օր նրանք չեն կարողանում գտնել մեջալորին: Ես հասուցում եմ դահանջում նրանից, ով ինձ աղանելու ցանկություն է ունեցել, մասնակցել կամ իրագործել է սոյանությունը: Զանի դեռ այդ անարգը չի դատժվել, այս աշխարհում՝ այս անցողիկ աշխարհում, որը դրա համարում եր հավերժական, ես հանգիստ չեմ գտնի:

Աղջանար և ողբացող աճուսինները կարողացան ոչինչ որպատճեններին: Ուրվականը հանկարծ անհետացավ»:

- Իսկ հետո՞,- հարցրեց Կամ:

- Ես դեռ չեմ որոշել թե ինչդեմ է ավարտվելու, - դաստախանեց Նեշիմը, - ի՞նչ ես կարծում, եթե ավարտեմ, այս դատմնվածքը կվաճառվի՞:- Տեսնելով, որ Կամ չի դատավախանում, ուս իսկոյն ավելացրեց, - ընդհանրադիս, ես գրում եմ միայն այն մասին, ինչին եալ առում եմ ամրոջ սրտով: Չո կարծիրով ինչի՞ մասին է այս դատմարյանը, երբ կարդում էի, ի՞նչ էիր զգում:

- Ես փշարարվում էի՝ հասկանալով, որ դու ի սրտն հավատում ես, որ այս կյանքը ընդամենը նախադարձատառություն է այն աշխարհի կյանքի համար:

- Այո, ես հավատում եմ դրան, - եռազնություն ասաց Նեշիմը, - բայց դա բավարար չէ: Այլաք կամնառ է, որ մենք երջանիկ լինենք նաև այս կյանքում: Իսկ դա շատ ոժվար է:

Եվ այդ դժվարության մասին մտածենով՝ նրանք լուսեցին:

Այդ որակին միացրին լույսը, սակայն նրանք, ովքեր թեյարակում էին, լուս էին, ասես դեռ գտնվում էին մթուքյան մեջ: Թեյարականատերը սկսեց բռննցքով հարվածել հետաստացույցի զյուին, որը համառեն չի միանում:

- Արդեն բասն բայց մրասին ենք, - ասաց Նեշիմը, - մերոնք եիմա հետարքությունից ճարկ են:

- Զերոնք ովքի՞ն էն, - հարցրեց Կամ, - Ֆազիկը նրանց եե՞տ է: Դրանք ճեր խկակա՞ն անուններն են:

- Իհարկե, իմ անունն խկական չէ, ինչդեմ նաև Նեշիմինը՝ դատմնված-

բռմ: Դարցեր մի տուր, ինչողիս ուստիկանությունում: Իսկ Ֆազիլը այսպիսի տեղիք նրանք չի այցելում,- խորհրդավոր ծայնով դատավաննեց Նեշիոռը:- Մեր մեջ ամենամոլուած մահմենդականը Ֆազիլն է: Եվ նա է այն անձնակորությունը, ոմ վառահում են բոլորից առավել: Բայց նա վախենում է խաօնվել քաղաքականությանը, որովհետև գիտի, որ դա կօրունցվի անձնական գործում, և իրեն կվարեն դղոսքից: Նա Գերմանիայամ եռեղքայր տնի, եետո նրան խնդրելու է, որ իրեն տանի Գերմանիա: Բայց մենք միմյանց շատ ենք սիրում, ինչողիս ուստամվածքում, և եթե որևէ մեկը ինձ ստանի, Վատահ եմ՝ նա վրեժիսնիր կլինի: Իրականում մենք նույնիսկ ավելի մտերիմ ենք, քան ներկայացրել եմ դատմաքարում, և ինչքան է եետո լինենք միմյանցից, գիտենք, քն մեզնից յորաքանչյուրն ինչ է անում այդ դրահին:

- Ի՞նչ է անում Ֆազիլը իմաս:

- Դրմ,- արձագանքեց Նեշիոռը և տարօրինակ նայեց Կային,- զիրք է կարդում եամբակացարանում:

- Ո՞վ է Նշրանք:

- Ինչողիս մեր, այնողիս կ նրա խսկական անունը այլ է: Սակայն ոչ քե ինքը է իրեն Նշրանք անվանել, այլ մենք: Ունանք բանաստեղծություններ են նվիրում նրան, անօնդիատ գրում սիրային նամակներ, բայց վախենում են ուղարկել: Եթեն ես աշցիկ անենայի, կուգենայի, որ նա լիներ այնողիս գեղեցիկ, խելացի և խիզախ, ինչողիսին նա է: Նա զյաշորակ աղջիկների առաջնորդն է, ոչ մի բանից չի վախենում և շատ վառ անհասականություն է: Իսկ սկզբում աքեխատ հոր աղջեցորդամբ նա չի հավատացել Ալզահին, նանեկնեսւի է եղի Մոտամբուկում, եետուտացույցով ցուցարել իր եետույրն ու ոսքերը: Այստեղ եկել է շամորնի գովազդում նկարահանվելու նոյատակով: Գովազդը ենատ ցուցադրվելու էր եետուտացույցով: Այդ գովազդում նա բայց էր Կարսի ամենասարատ, ամենակեղուռ, բայց ամենագեղեցիկ փողոցով՝ Պազի Անմեղ Մուխբար փաշայի ողբատայով, կտրուկ կանգ առնում տեսախցիկի առջև, մի շարժումով ազատ թռողութ մինչև գոտկատեղոր հասնող բաց շագանակագոյն երաշագեղ Վարսերը և ծածաներով ինչողիս դրօշ՝ ասում. «Թեև Կարս շքնաղ բաղաքը շատ կեղուռ է, բայց իմ մազերը միշտ փայլում են «Բշնդարսի» շնորհիվ»: Ըստ երևոյթին, գովազդը ցուցադրվելու էր աշխարհով մեկ, և ողջ աշխարհը եադրելու էր մեզ: Երկու ուսանողութիւն, որ ասվորում էին նամնկավարժական ինստիտուտում, որ նոր-նոր սկիզբ էր առնում հակամարտություն զյաշորերի ողառնաւով, ճանաշեցին նրան, որ օքիենն նկարը տեսնել էին եետուտացույցով և «դեղին մանրում»: Մամուլ գույն էր Ստամբուլի հարստաների որդիների հետ նրա ունեցած աղջկակարույց ուստամությունների մասին, իսկ աղջիկները թաքուն հողարտանում էին նրանով և երավիրեցին քեյլու: Նշրանը գնաց, որդիսազի ծայրի նրանց: Այստեղ նա անմիջապես ձանձրացավ և ասաց. «Թանի որ ձեր դավանամբը,- այդողիս է ատաց. ոչ քե մեր դավանամբը, այլ ձեր դավանամբը,- արգելում է մազերը բաց թռինել, իսկ իշխանությունը արգելում է դրանք ծածկել, գուր է վարչիք այսպիսի այդողիս և այդողի նա տվեց արտասահմանցի ողբ-ատաղի անուն,-

տափեք ծեր զյումները, իսկ բժներիցդ մետաղի օյ կախեք: Այդ ժամանակ կարծանանար աշխարհի ուշադրությանը»: Մեր աղջիկներն այնքան շփոթվեցին, որ Վիզրանի նետ սկսեցին ծիծաղել այդ կատակի վրա: Վիզրանը դրանից ավելի ռգլարվեց և ասաց. «Չեր ջնադ զյումներից մի կողմ նետեք այդ լարը, որը ծեզ տանում է միջնադարյան խալարի գիրկը»: Եվ ձեռքը դարձեց ամենաշփոթահար աղջկա զյուաշորին՝ ցանկանարով որոկել ու մի կողմ նետել այն, և այդ դահին նրա ծեռը կարկամեց օդում: Նա խկոյն նետվեց աղջկա ոսքերի տակ ու սկսեց ներում հայցել նրանից. աղջկա եղրայրը՝ եհմարագույնը եհմարներից, տվյալում է ներ դասարանում: Նաշորդ օրը նա կրկին զնաց նրանց նոտ, հետո՝ նորից, և ի վերջո միացավ նրանց ու այլևս չվերադարձավ Ստումբու: Նավատա ինձ. նա է այն սուրբ կինը, ով զյուաշորը դարձրեց Անատոլիայի ճնշված մահմեդական կանանց բարպարական դայրասրի դրոշ, հավատաւ:

- Նատրա ինչո՞ւ բո դատնվածքում ոշինչ շեն ասել նրա մասին՝ բացի այն, որ կույս է եղեկ.- եարցընց Կան.- ինչո՞ւ Նեցիորը և Ֆազիլը մինչ իրար սղանեն- ով զյուի շեն ընկել եարցնել Վիզրանին, թե նա ո՞ն է սիրում, ի՞նչ է նուածում:

Լարված լուսիյուն տիրեց, որի ընթացքում Նեցիորը նայում էր դեռի փողոց՝ մքան մեջ դամդադ իջնող ծյանը: Ջունն իջնում էր բանաստեղծության տողերի նման՝ շարծշար, և Նեցիորը չի կարողանում այդ իջրից կտրել իր գլուխելի աշքերը, որոնցից մեկը երկու ժամ երեք րոպէ անց խոցելու և հասնելու է գնդակը:

- Անա նա, անտ, - հանկարծ շնչաց Նեցիոր:

- Ո՞վ:

- Վիզրանը: Տես, փողոցում է:

Ես իմ ուսականական արթիստի հետ շնորհաւոք

Կայի և Քաղիքի գրասանքը ձյան տակ

Նա եկալ վկողոցից, եազին՝ մանուշակագույն քերև բժիկոց, աշքերին՝ ճուզ ակնոց՝ ֆանտաստիկ Ֆինի հերոսուիի, վլիսին՝ վարսակաղից զատ, տվորական գլխաշոր. Կան տեսել եր այդուիսի գլխաշոր կրող եազարալոր կանայք, բայց այս դեմքն արիշ եր. գլխաշորը քաղաքական իսպանի խօրհրդանիշ եր: Նկատելով, որ դեռասի կինը զափիս է ողիղ իր կողմ, Կան վեր կացավ և կանգնեց, ինչողևս կանգնում է աշակերտը, երբ դասարան է մտնում ուսուցիչը:

- Ես Իփեկի քայլն եմ, Քաղիքնեն, - մնամ ժորտալով՝ առաջ կինը, - մնրոնք ձեզ են աղաստում՝ ընթրիք: Դայրս խնդրեց, որ ձեզ առն ուղեկցեմ:

- Ինչո՞ւ ինացաք, որ այստեղ եմ, - հարցրեց Կան:

- Կարասմ բալօրը գիտեն, թե որտեղ ինչ է կասարված, - միամգամայն լորջ ուսուց Ըստինն, եթե, իհարկին, Կարսում ինչ-որ բան կատարվում է:

Քաղիքի դեմքին եայտնվեց դասնության արտօհայություն: Կան շնկացեց դրա դաստճառը:

- Ի՞ն ընկերը՝ որես և գրոյ, - Նեցիոյն ներկայացրեց Կան:

Նրանք եայացրով քարեւցին միմյանց, սակայն իրար ձեռք շնկենցին: Կան կոսեց այդ զգուշակորության դատճառը: Շատ ժամանակ անց, երբ նա եիշառությամբ մաքսամ կվերականգնի իրադարձությունների ողջ շլամն, նաև նետուություն կանի, որ երկու իսպամիտոնները միմյանց ձեռք շնկենցին՝ «կինն իր նարմինը ուիսր է քարցնի տղամարդոց» դրահանջից ենելով: Նեցիոյը գունատել, եայացքը չի կտրու տիեզերքից ժամանած Վիզրամից, սակայն Ըստինն արտաքուստ այնովիս տվորական տեսք ուներ, որ թեյարանում գտնվող տղամարդկանցից ոչ մեկը շրջվեց և շնայց երա կողմը: Քացի այդ՝ նա այնքան գեղեցիկ չի, որքան ավագ քոյրը:

Սակայն երբ Կան նրա կողքով քայլում եր Աթաքուրի տողատայռը, իրեն շափականց երշանիկ էր զգում: Եվ քանի որ կարու եր քայլել նրա կողքով, զրուցել եետք, նայել գլխաշորով երիշված՝ ոչ ավագ քրոջ դեմքի նման գեղեցիկ, բայց ուրագ ու համելի դեմքին և քրոջ աշքերին նմաննող շագանակագույն աշքերին, Կան զգաց, որ նա է երաժշտակի, և այդ ուահին իսկույն նուածեց, որ դալանանում է նրա ավագ քրոջը:

Ակզրում նրանք զրուցում իին եղանակի մասին: Շրտոյի ժամանակ, ի զարժանս Կայի, Ըստինն ի եայտ թերեց այնովիս տերեկացլածություն, ինչողիսին ունենում են միայն տարեց մարդիկ, ուլքը իրենց օրն սկսում ու ավարտում են լուրեր լսելով: Նա եայտնեց, որ Միրիքից ներքանիանցած ժամանաշունչ և ցածրանշամ ցիկոնը կշարունակվի ևս երկու օր, որ եթե ձյան աեղումները շարունակվեն, առա նանատարեները բացել ենարագոր չի լինի ևս երկու օր, որ Սարիղամիշամ ձյան ծանծկույթը հասկ է 160 ասմանիմետքի, և Կարսի բնակիչները կորցրել են հավաք ողերևութարանների նկատմամբ. այստեղ ամենատարածված ասեկունդներից մեկն այն է, թե իշխանությունները ազգարնակշառթյան տրամադրությունը բարձր ուահելու նոյստակով իրականից 5-6 աստիճան բարձր են ներկայացնում

ողի ջերմաստիճանը (Կամ այդ բառին որևէ մեկին չղիտի ասի): Մանկության տարիներին Ստամբուլում ինքն ու Խփելը նիշտ երազում էին, որ ձենուր ձյունատաւ լինի. ձյունը եռաշամ էր, որ կյանքը երաշալի է և արագընթաց և ախտամ էր զգացողաքյուն, որ շնայս ուղ թշնամնիքի՝ նարդիկ իրականում բարի են կամանում միմյանց, տիեզերքը և ժամանակը անբնորվելի են, իսկ մարդու աշխարհը՝ խաց: Այդ իսկ պրատճառով, երբ ծյան է զգիս, նարդիկ ծգում են իրար: Չուն ասես իր ծամկեցրի տակ էր առնոմ չարտարյանը, կեղծիքը, թշնամանը, մերձեցնոմ մարդկանց:

Նրանք առօսմանակ լծեցին: Երբ լուս բայցում էին Շահին Ջենզիք Շոփիափի անվան ողողուայով, որտեղ իւսուլուսերն արդեն փակ էին, նրանց ոչ որ շխանդիղեց: Կան զգաց, որ իրեն դուր է գալիս Շադիքին ենտ ծյան տակ քայլելը, բայց զգաց նաև, որ, չփափս ինչու, եռուկում է: Նա հայացքը սկսուց փողոցի վերջում երևացող ցուցակին լուսերին, ասես վախենամ էր, որ եթե շոշվի ու ավելի երկար նայի Շադիքին դեմքին, առա կսիրահարվի նաև նրան. արդյո՞ք սիրում էր նրա բրոցը: Ստրով նա ուզում էր պիրահարվել խելազարի նման և զիտակցամ էր դա: Նամերով փողոցի վերջը՝ նրանք տեսան, որ ուղ բատերայունը՝ Սունայ Շահմի զյասվորապյանը, ներկայացանցից բան բողք առաջ հայրում է «Եշինդ» ներ ու փարրիկ տաճրովի լուսավորված ցուցակին ին եւսում, որին փակցված էր հայտարարությունն. «Երեկոյան կայանազիք բատերական ներկայացան դրատնառով նետաձգում է հանդիրամը «Ազատ հայրենիք» կուսակցության կողմից քաղաքաբեսի թեկնածու ստաշադրված դարձն Շինի Սկյուքի հետա»: Նրանք խնում էին այնտիսի անհագությանը, ասես խման ին վերջին անգամ:

Գարեջրատան ցուցակին փակցրած նախընտրական ազգագրերի արանքում տեսնելով դեղին թղթի վրա տողազրկած կոչք՝ «Մարդը Ալլահի զլուխգործոցն է, իսկ ինքնաստղանությունը՝ սրբադրություն», Կամ հարցրեց Շադիքին, թե վերջինս ինչ է մտածամ Շենքինի ինքնաստղանության մասին:

- Քայլող թերեւ է, - որոշակի գայրաւյրով առաջ Շադիքին, - եիմա հնարակություն ունեն Ստամբուլի և Գերմանիայի թերթերին եետաքրքրող հաղված գրել Շենքինի մասին:

- Ես Կարսը նոր եմ սկսում ճանաչել և ինչքան ճանաշամ, այնքան հասկանում եմ, որ այս տարածությունից դուրս ոչ ոքի չեմ կարողանալ դրամեն, թե ինչ է կատարված այսուեղ: Ազդկած եմ յաց լինելու շափ՝ տեսնելով, թե նարդկային կյանքն ինչ ոյսրաքնէ է, և ինչ անհմաստ տառասղանքի են ենթարկվում նարդիկ այսուեղ:

- Միայն աքեհասները, ովքեր երբեք չեն տառատելի, կարող են մտածել, թե տառասղանքն անհմաստ է, - ասաց Շադիքին, - իսկ աքեիսոր, որը զեթ շնչին տառասղանք է կրել, ի վերջո նոյնույն սկսում է հայլատայ: Որովհետև անտառվածությանը երկար դիմանալ անենար է:

- Բայց Շենքին նահացավ որդես անտառված. երբ ցավն անտանելի

դարձավ, ինքնասղան եղան, - համառությամբ, որի դատճառը օգտագործած ոգեկից խմբշն էր, ասաց Կան:

- Այո, քանի որ Շեպիմեն նահացել է ինքնասղանությամ կատարելով, ներ է գործել: Որովհետև «Նշան»²⁶ սուրահի բանմիններորդ աստվածառութ այսքը արգելում է ինքնասղանությունը: Բայց... թեև մեր ընկերութիւն ինքնասղան է եղել և մեր գործել, դա չի նշանակում, որ մեր պատերամ նվազել է խորին բնշանը նրա նկառումամբ, ինչը հավատարագոր է սիրո:

- Արդյո՞ք մենք ընդունակ ենք ուջ սրտով սիրել դժբախտ նեկին, ով կրոնի կողմից դաստիարակող արարք է գործել, - ծովելով ազդեցորդուն գործել Զատիկինի վրա՝ ասաց Կան, - մի՞քան ուզում ես ասել, որ Աստծուն հավատում ենք ոչ թե սրտով, այլ բանականությամբ՝ եվլուղացիների ննան, որոնց այլևս Աստված ոժեար չէ:

- Սուրբ Դուրամը Ալյահի երամանն է: Իսկ եսուակ և անսասան երամանը մեր՝ Նրա առուկներին բննարկելիքը չէ, - վսուհ ասաց Զատիկին: - Ինապես, դա չի նշանակում, թե մեր դավանանը արգելում է ընդհանրադիս որևէ բան բննարկել: Բայց ես իմ դավանանը արեիստի հետ չեմ քննարկի: Լոյնիսկ աշխարհիկ հայացքների տեր անձնավորության հետ չեմ քննարկի: Խնդրում եմ, չնեղանար ինձնից:

- Դուք միշտ եք:

- Նմանաղես ես չեմ դատկանում այն անխիղն մահենդականների թվին, ովքեր ձգուում են աշխարհիկ հայացքների տեր անձանց եսանոցեկ, թե իւլանն աշխարհիկ ուսմունք է, - ավելացրեց Զատիկին:

- Դուք իրավացի եք, - կրկնեց Կան:

- Արդին երկրորդ անգամ եք ասում, որ ես իրավացի եմ, սակայն չեմ կարծում, թե իրականում այդդես եք մոտածում, - ժողովակ ասաց Զատիկին:

- Եվ այսուամենայնիվ, դուք իրավացի եք, - անժոխտ դատավանեց Կան:

Նրանք որոշ ժամանակ քայլում ին լուս: Կարո՞ղ էր ինքը բրոց փոխարժեն նրան սիրահարվել: Կան շատ լավ զիածք, որ ինքը չի կարողանա երամուրանք զգալ զիածք կամ նկատմամբ, տակայն շկարտացավ դիմանագ այդ բառուն միտքը արծարծելով զվարճանազու զայրակդությանը:

Երբ նրանք միախառնվեցին Կարսադադ գողոստան ենթերած ամբախին, Կան սկզբում խոսեց որոնքիայի մասին, աղաս թօնագրուսիկ ավելացրեց, որ Նեղանդը նույնութեա բանաստեղծ է, և հարցրեց, թե Զատիկին տեղում՝ կ է, որ իմանիստիքների տառմնարանում ունի բազմաթիվ երկրողագուներ, ովքեր դաշտում են նրան և անվանում Դիջրան:

- Ի՞նչ ամուս են ավել ինձ, զարմացավ Զատիկին:

Կան համարու դաշտունց Դիջրանի հետ կատված նաև մյուս դաշտունությունները:

- Այդ ամենը միշտ չէ, ասաց Զատիկին, - իմամ-իսպիքների տառմնարանի ծանոթ տաներից կ ոչ մի նման բան չեմ լսել:

Իսկ մի բանի բայլ անելուց հետո ժողովակ ավելացրեց.

- Բայց շամդանի ենտ կատված դատմությունը առաջ է եմ լսել:

Քաղիքնեն հիշեցրեց, որ արևնտյան մամուլի ուշադրությունը գրավելու համար գլուխները սափելու միտքը գլխաշորով ադրիկներին առաջին անգամ հուշի է տաճաբալցի մի հարուստ և անարզանիք արժանի լրազրոյ, ով մտադիր էր այդոյիսկ ցայց տալ, թե իբր գլխաշորը ամենակարևորն էր այն ամենից, ինչ իրեն դարտապրել էին համարել նշմարիտ:

- Այդ դատմության մեջ մի բան է նշշա. իմ բարեկամների՝ այտեն կոշված «գլխաշորով ադրիկների» մոտ առաջին անգամ գնացել եմ նրանց եադրելու նողատակով: Նաև՝ հետաքրքրափրապրեյունից:

- Իսկ ի՞նչ եղավ ենոսոն:

- Ես Կարս եկել եմ, որովհետու հավաքել եմ մանկավարժական ինտուիտուտ ընդունվելու համար ամերամեջու միավորներ, բացի այդ՝ Կարսում ադրբան էր իմ քայլը: Ասեմ նաև, որ այդ ադրիկները իմ համակարսեցիներն էին, և անգամ եթե դու չես հավատում Ալլահին, բայց թեզ տան են երավիրում, ոյնտեղ զնան: Նոյնիսկ իմ նախակին հայացքների տեսակետից նրանք իրավացի էին, որովհետև նույները այդոյն են դաստիարակել նրանց: Նոյնիսկ ոժետությունը, որը խրախուսում է կրտսնական կրթաւորությունը, այդոյիսկ նողատակը է նրանց հայացքների ծևավորնանը: Իսկ ենտո այն ադրիկներին, ում երկար տարիներ ավելորեն կատակ, ատացին. «Նաևներ գլխաշորը, դա դետության դրահանջն է: Որտես բաղաքական համերաշխատթյան նշան՝ մի անգամ ես նոյնոյն գլխաշոր կատեցի: Արադք ինձ վախեցրեց, բայց միևնույն ժամանակ ես նաև ժողովում էի: Եթես ի հիշեցի, որ ես դրսուր եմ աքեխտա եռք, ով միշտ ընդդիմացել է իշխանություններին: Եթե գնում էի այնտեղ, համոզված էի, որ առաջին ովքիցին անգամ եմ այդոյն վարվում. բաղաքականության ենտ ստճչելու համենի հիշողությունն ու առաջի թերթերը այնոյն նվազուացրին ինձ, որ ես այլևս չկարողացա անոնց նայել կատարվածին և գլուխս ազատել այդ դատմությունից: Անօրինական ցայց կազմակերտելու դատրվակով մնզ քօնեցին: Եթե ազատվելու եննց հաջորդ օրը ես ասեի, թե «Ովերջ, ես միտք փոխել եմ ու երրեք կ հավառուացյալ չեմ երեկո», ուզ Կարսը կըքնը իմ երեսին: Իսկ եկմա գիտեմ, որ այդ ողջ տառադամբը Ալլահն է առաքել ինձ, որդեսազի գտնեմ նշմարիտ ուղին: Մի ժամանակ ես նոյնոյն աքեխտ էի, ինչտես դու: Այդոյն մի նայիր: Գիտեմ՝ խղճահարություն ես զգում իմ հանդեղ:

- Ծիշու չե՞:

- Ծիշու է: Շեն բնակ չեմ կարծում, որ ավելի ծիծաղելի վիճակում եմ, բայ դու: Բայց իմացիր՝ ոչ ի թեզնից բարձր են դաստի իմ իմանը:

- Հայրդ ի՞նչ է ասում այդ ամենի մասին:

- Մենք առայժմ կարողանում ենք վերահսկել իրավիճակը: Բայց դրայտ առաջինամարդար փոխվում է, ենարավոր է՝ դարս գա մեր վերահսկողությունից, և մենք վախենում ենք դրամից, որովհետու շատ ենք սիրում միմյանց:

Նայրս տուաշ շատ էր հոդաբանում ինձնով: Այն օրը, երբ նև առաջին անգամ ծածկեցի զբախս ու զնացի ինստիտուտ, նև այնոյիս տնօք ընդունեց, ասես դա բարդարական ուսարաքի ուրույն ծն էր: Ինձ ենու նայելով մայդակից մնացած արույրի շրջանակով հայելու մեջ՝ նա տեսում, թե զյաշորն ինչողս է սպասն ինձ, նույնիսկ հաճրարեց: Մենք քիչ էինք խոսում, բայց ուրագ էր, որ նա իմ արարք գնահատում էր ոչ թե իսպամիտուական լինելու, այլ իշխանությունների դեմ ուղղված լինելու որսունառով: Նայրս վստահ էր, որ նման արարքը արժանի է իր դստերը, բայց եսգու խորքամ վախենամ էր, ինչողս նև: Ինձ հայանի է, որ երբ մեզ ձերքակալել են, նա շատ է վախեցել ու զցացել: Նա հայտարարեց, որ բարդարական ուստիկանության թիրախը ոչ թե նև եմ, այլ ինքը: ԱԱՎ-ի աշխատակիցները տարիներ առաջ կազմել ին ստմկարար ծախերի և ժողովրդավարների բարտադարան, իսկ իին նույն բարտադարանում գրանցում են շարիաքի կողմնակիցների անունները. եասկանալի է՝ ծեր խոռվարակի դրսադր առաջին էր հայտնիվու նրանց տեսադաշտում: Նորս դատմառով նև սովորված էր տեղի տալ, իսկ հայրս սովորված է ինձ աշակեցել ամեն բայլափախի, բայց այդուն շարանակելը սուսինանարար անենար է դասնում: Գիտես, կան ծերունիներ, որոնց ականջները ծայն են տալիս, որտես են բոլոր ծայնները՝ ոտնաձայն, վասարանի թիվոց, կամանց անվերջանայի շաղակրառունք, դրսերի ճռոց և այլն, բայց իրականում լուս են միայն այն, ինչ ուզում են: Նայրս իինա այդդեմ է արձագանքամ մեր ուսարաքին: Եթե աղջկեններից մեկը մեր տան է զայիս, նա՝ որդես պքնիառ, իրեն ուսանում է խոզի նման, և զրայցն ի վերջո վերածուն հակակատվարական խորպակովի: Զամի որ ես հաստության դրսություն եմ համարում, երբ աղջկենները կարողանում են դարտքի տակ շնչառ և հականառել հայրիկիս, ուստի հավաքներ են կազմակերպում մեր տանը: Այս երեկո նոյնույն մեկը զայում է՝ Նանդեն: Թե պիտի մահից հետո Նանդեն որոշեց տեղի տալ ընտանիքի դահանացներին ու բանակ զլուխը, բայց չի կարողանում որոշանոն իրագործել: Նայրս երթեն ասում է, թե այս ամենը իրեն իիշեցնում է նախկին՝ կրծունիտական օրեքը: Կանոնիստաները լինում են երկու անձակ, հակակոտ, ոլքըն բարդարականությամբ գրադկան են, որտեսազի ժողովրդին հակական մարդ տարքեն ու վնասնեն երկիրը, և զաղախարամոյ, ովքեր դրան հարան են՝ արդարության և հավասարության դատուկիրացումներին արվելով: Առաջինները տառապամ են իշխանաւոյացության ճարուցքով, բալդին վատարանում են և քննադասում, վնասից բացի՝ այլ բան չեն տալիս: Իսկ զաղախարամուները վնաս են տալիս միայն իրենց, բայց նրանց ուզան կ ենց դա է: Եվ երբ մնաշավորության զգացումից ձգուստ են կիսել թշվատների տառապամքը, դասնում են ալեյի թշվատ: Նայրս ուստիցի է եղել, մանկակարժությունից նրան վտարել են, բայն մետեղ, տանջել, պրցանով համենել են զբախակայակային ոյխույքների խանութ, տառապամահանան աշխատամբ կատարել, նույնիսկ եղել է ժամանակ, երբ հայրիկը ֆրանսիանից վետեր է քարգմանդ, համբագիտարաններ վաճառող աշխատիկ... այն օրերին, երբ մեզ դժբախտ ենք զգում, երբ հայտնվում ենք կարիքի մեջ, դաստա-

հոմ Ի' նա, առանց որևէ դպատճառի, հանկարծ գրկում է մեզ ու արտօավում: Նա շատ է վախճանում, որ հանկարծ մեզ ինչ-որ վաս բան կտառափակի: Եթի մանկավարժական իմաստիուստի տնօրինի ստանությունից հետո ուսականներ եկան ելուրանոց, նա վախիեցավ: Ստորաքարշակություն էր անում նրանց առջև: Ինձ լուր է հասել, որ դուք հանդիտել եք Լազիվերթին: Այդ մասին շասեք հայրիկին:

- Չեմ ասի, - դպատասխանեց Կամ: Նա կանգ առաջ ու բարի տվեց զիսին նառած ձյունը: Մի՞թե այս ճանադպարիով չենք գնում ելուրանոց:

- Կարեի է զնայ նաև այստես: Ես ծեզ ցույց կտամ Դատարքար⁷ բաղաժանը: Լազիվերթին ի՞նչ էր ուզում ծեզնից:

- Ոչինչ:

- Նա ոչինչ շասա՞ց մեր մասին, հայրիկիս, քրոջս մասին:

Կամ նկատեց, որ Թադդիեն հոգված է:

- Չեմ հասկանում, - ասաց Կամ:

- Բոլորը վախնում են նրանից: Մենք նույնութեա: Միայ այս խանութները Կարսի հայտնի մասնութեան են:

- Ինչո՞ւ է ծեր հայրն անցկացնում օրը, - եարքը և Կամ, - երբեք դուրս չկ' գալիս ելուրանոցից, տնից:

- Վորանոցը նա է տնօրինում: Դեկտվառում է բոլորին՝ ծառայողներին, հավաքարարներին, լվացարարներին: Ես ու բոյրս նույնութեա ինչ-որ բան անում ենք: Հայրս հազվադեպ է դուրս գալիս: Ասսակերդով դուք ի՞նչ եք:

- Երկվորյակ, - դպատասխանեց Կամ, - երկվորյակները շատ են խարու, բայց ես չգիտեմ...

- Չգիտեք՝ շա՞տ եք խարու, թէ՝ ընդհանրագույն չգիտեք խարեւ:

- Եթե ասողներն հավատում եք, այդա իսկույն ոլուր է կռասեք, որ այսօր ինձ համար ստանձնահատուկ օր է:

- Այո, բոյրս ասաց. այսօր դուք բանաստեղծություն եք գրեք:

- Չեք բոյրը ծեզ ամեն բա՞ն է հայտնում:

- Այսոն ընդամենը երկու գրադմունք կա՝ իբրար բաներ դպատմել և հեռուացույց դիտել: Մենք միացնում ենք հեռուառացույցն ու սկսում խոսել: Ջոյրս շատ գեղեցիկ է, չ՞:

- Այո, շատ գեղեցիկ է, - միեարամբով ասաց Կամ և հարգամբով ավեացրեց, - բայց դուք նույնութեա գեղեցիկ եք. աս Ե՞լ եք դատմելու ծեր քրոջը:

- Ոչ, - դպատասխանեց Թադդիեն, - բող աս լինի մեր գաղտնիքը: Գաղտնիքը եռապայի բարեկամության լավագույն միջզրն է:

Նա բարի տվեց երկարակին մանոշակագույն թիկնոցին նառած ձյունը:

ԻԱՀՈՒԵՆ ԵՅ ԲԱՇԱՏԵՂԾՈՒԹՅՈՒՆ ԳՐԱՄ

Չորսյ ընթիրի անդամնի շորջ՝ սիրո, զիսաշորի աներամշտուրյան
և ինքնաստանուրյան մասին

Նրանք նկատեցին Ազգային բատրոնի առջև կատակված աճրոխը, որ սդաստմ էր ներկայացման սկալերուն: Չնայած անդամար տեղացող ձյանը՝ տներից ու եանրակացարաններից Վերմաշտիկներով ու ողջակներով եկած երիտասարդները, գործազրկ ծրիակերները, ովքեր հավաքվել էին զվարճանքին ամեն զնով ներկա լինելու վճռականությամբ, և տներից փափսած երեխանները, խոնված, կանգնած էին ավելի քան հարյուր տարի առաջ կատացված շինության մուտքի մոտ: Կային նաև ընտանիքով նկածներ: Կան առաջին անգամ Կարսում մե, բաց հովանոց տեսավ: Զադիֆեն գիտեր, որ ներկայացման ժամանակ Կան բանաստեղծություն է կարդալու, բայց Կան ընթացք շովեց այդ խոսակցությանը՝ ասելով, որ ներկայացման չի գնալու, բացի այդ՝ ժամանակ է շունչ:

Կամ զգում եր, որ ծնվում է նոր բանաստեղծություն: Զգույով շխտսել՝ նա արագ բայց դեռի հյուրանոց: Ընթիրից առաջ, դաշտվակ թօնելով, թե ազուն է կարգի բների իրեն, նա արագ բարձրացավ վերև՝ իր սննյակ, եանեց վերարկում և նստելով փոքրիկ սեղանի առջև՝ սկսեց արագ-արագ գրել: Քանաստեղծության բուն ասելիքը բարեկամությունն ու ընդհանուր գաղտնիքն էր: Չամ, ասաղերի, երջանիկ օրվա մասիվները և Զադիֆենի որոշ խոսքեր նույնությամբ տեղ էին զանուն բանաստեղծության մեջ, և Կան հոգմոնքով ու գոհունակալությամբ, ասեն նկար դիտելիս, եետևում էր, թե տողերն ինչշես են համաշափ շարված իրար տակ: Նրա բանակամությունը, առաջնորդվելով գաղտնատես տրամաբանությամբ, «Աստերի բարեկամությունը» կոչվող բանաստեղծության մեջ զարգացնում էր այն, ինչի շորջ զրուցել էր Զադիֆենի հետ՝ ասելով մասե, որ յուրաքանչյուր մարդ ունի իր ասողը, յուրաքանչյուր ասող ունի ասող-ընկերուի, յուրաքանչյուր մարդ ունի կրկնակ, ում ասողը նման է իր ասողին, իսկ կրկնակին՝ որդես իր զադունիքի ինացությամբ օժաված մնելի, մարդը դաստիանում է իր սրսում: Դաշտայում նա որոշ բառերի և տողերի բացակայությունը կրացարի արդարանադով, որ թեև հսկակ լուս էր բանաստեղծության մեղեդին և զգում կատարելությունը, տակայն միաժամանակ մտածամ էր ինքնեկի ու ընթիրի մասին, ինչից աշանում էր: Ու նաև անշափ երջանիկ էր:

Քանաստեղծությունն ավարտելով՝ նա պահի միջով շտատից դեռի հյուրանոցաւերերի փոքրիկ բնակարանը: Դամեմաստաբար ընդարձակ, բարձրադիր առաստաղով սենյակի կինտրոնում դրված սեղանի զյուավերում նստած էր Թորգուտ թեյը, իսկ նրա երկու կողմներում՝ դրատերը՝ Խփեկն ու Զադիֆեն: Սեղանի մյուս կողմում նստած էր ևս մի աշջիկ: Նրա նրբագեր մանուշակագոյն զյուաշորից Կան հասկացավ, որ նա Զադիֆեն ընկերուի հանդին է: Նրա դիմաց նստած էր լրազրող Սարդար թեյը: Արտառաց գեղեցկաթյան և նրբագեղ անփության կմիք կրող սեղանի առջև նստած փոքրիկ ընկերախմբի երջանիկ տեսքից, որ բոլորը միասին են, նրանց թիկունքում դեռի խոհանոց և հակառակ

ուղղությամբ անընդիւտ երթևեկող քարդ սղասուի Զահելիի ճարտիկ և զվարք շարժամներից Կան խկոյն կռահեց, որ մժորգուտ թեյն ու նրա դուստրերը իրիկունները այդ սեղանի շորջ երկար նստելու սպլուտյուն ունեն:

- Ես ոչ օրդ մտածել եմ ձեր մասին, անհանգամացել, որուե՞՞ ի՞ք, - վեր կենալով՝ ասաց մժորգուտ թեյք: Համեստ նա մոտեցավ Կային և այնուն ամուր գրկեց նրան, որ Կային բխաց, թե նա ուր որ է լաց կլինի: - Փորձանք կարող է դատասել ամեն Վայրկյան, - որդերգական ձայնով ասաց նա:

Երբ Կան նստեց այնտեղ, որ նատնացայց արեց մժորգուտ թեյը՝ սեղանի մյուս զյխամասում՝ նիշտ տանտիրոջ դիմաց, և հոգվելով՝ ախտրժակով կերպավ տաք ուստաղուրը, ու երբ սեղանի շորջ նստածների ուշադրությունը մնեալից նրա թիկունքում՝ անկյանում դրված հետուառացույցին, որովհետև մյուս երկու տարամադրյիկ անցել էին օդում, Կան արեց այն, ինչ ոգում էր անել շատ վաղոց. բարձրացրեց հայացքն ու սկսեց անհագորդ նայել Խիելիի շքնար դեմքին:

Քանի որ հետագայում նա իր տեսրում մանրամասնորեն նկարագրել է այն աննդարիակ, անծայրածիր երջանկությունը, որ այդ դասին համակի էր նրա եռթյանը, ես կատարյալ ճշգրտությամբ զիտեմ, թե նա ինչ է զգացել: Նա երջանիկ մանկան նման անհանգիստ շարժում էր ձեռքերն ու ոտքերը և դրզմ անհամբերտթյունից, ասես որ է Խիելիի հետ նստելու է գնացք, որն իրենց տանելու է Ֆրանկինը: Նա դատկերացրեց, թե լոյսի շորջ, որը նման կլինի մժորգուտ թեյի աշխատասեղանին խառնախինքոր կիտված գրքերի, թերթերի, եյրուանոցի հաշվառման ճառյանների ու հաշվեթրքերի մեջ դրված սեղանի լամպի լուսավորիքի տակից երևացող շողին, մոտ ապագայում ինչորս է լուսավորելու Խիելիի դեմքը՝ դրսու ործներով Ֆրանկնուրտի իր փոքրիկ բնակչուանի իր աշխատատիւդանի լամպի լուսանկիռի տակից: Երկուսու ևն ապրելու այդ տանը:

Դրանից անմիջապես հետո նա նկատեց, որ Քաղիքնեն նայում է իրեն: Երբ նրանց հայացքները հանդիտեցին, Քաղիքնի դեմքին, որն այնքան գեղեցիկ չէ, որքան բրոց դեմքը, կարծու խանդի արտահայտություն հայտնվեց, բայց նա կարողացավ այն բացք ներ խորածանկ ժողովի տակ:

Սեղանի շորջ նստածները ժամանակ առ ժամանակ աշքի ծայրով նայում էին հետուառացույցին: Ներկայացնան հետարձակումը Ազգային թաւորուից նոր էր սկսված, և երկարավիզ, փայտի նմանվող դերասանը, որին Կան իր ժամանման երեկոյան՝ ավտորուսից իշնելիս տեսել էր թատերախմբի ենտ, նոր էր ազդարարում ներկայացման սկիզբը, երբ մժորգուտ թեյն անդասելիորեն վերցրեց հետակառակարման վահանակն ու փոխեց աշխը: Նրանք երկար նայում էին սև սեղանի վրա երևացող սղիսակ, թթառացող լուսահատիկներին:

- Նայրիկ, պրան նայելը ի՞նչ իմաստ ունի, - վերջադիմ խոսեց Խիելի:

- Կարսամ ձյում է զայսի... - մրմնջաց հայրը, - սա գոնք նման է իրականությանը, հավասար տեղիկառվություն է: Դու գիտես, երբ ես երկար եմ նայում որին ալիք, արժանադրաւություն խոցիսում է:

- Այդ դեռքում, հայրիկ, խնդրում եմ՝ անջառես հետուառացույցը, - ասաց Քաղիքնեն և ավելացրեց, - զի այն խոցում է մեր արժանադրաւությունը:

- Պատմեք մեր իշտին, - շփոթելով առաջ Թուրքուն թեյը, - ինձ մտահոգում է, որ նա չկտի այդ նասին:

- Ինձ նույնութեաւ, - ասաց Դանիեն: Նրա խոշոր, արտասոց գեղեցկությամբ աշխարք լի ին ցատումով: Քոյորն իսկայն լուսին:

- Դու դատմիր, Դանիեն, - ասաց Ջադիֆեն, - ամաշելու բան չկը:

- Ընդհակառակը, ամսշելու բան շատ կա, այդ դատանառով կ ուզում եմ որպատճեաւ, - ասաց Դանիեն: Դանիելը նրա դեմքը լուսավորվեց տարօրինակ խինութ:

Ժողովարք՝ ասես ինչ-որ հաճելի բան եր իիշել, նա ասաց:

- Այսօր լրանում է ինքնաստանություն կատարած մեր ընկերունու՝ Թեսլիմեի բարուսունքը: Նա մեզնից ամենաեավաստացյան էր, հանոն Ալյահի խոսքի դայրարադ նվիրյալ: Թեսլիմեն զլսաշոր ընկապում եր ոչ միայն որդես Ալյահի հանդեմ սիրո նշան, այլև որդեն սեփական հավատի ու դատովի նշան: Ոչ մենքի մտքով անգամ չեր անցնում, որ նա կարող է ինքնաստան լինել: Նրա վլրա ահավաք ճնշում էին գործադրում, որ ստիղեն երաժարվել զլսաշորից, ինստիտուտում՝ մանկավարժները, տաճը՝ հայրը, բայց նա դիմանում եր: Նրան ստանում էին եետացնել ինստիտուտից, որ սպառամ էր արդեն երեք տարի և որ է ավարտելու էր: Անվտանգության վարչության աշխատավայրուն զնացեկ են նրա եորք դասականոյ նողարեղենի կրտակ և ստանացեկ. «Եթե քա աղջիկը շարունակի դասի զնայ զլսաշոր կատած, խանությ կփակենք, թեզ է Կարսից կրչենք»: Դրանից եետո հայրը նախ ստանաց Թեսլիմենին, թե տնից դուրս կանի, իսկ երբ տեսավ, որ ստանալիքն ազդեցություն չի գործում, որտեղ աղջկան մարդու տալ՝ քատառուն տարեկան մի այրիացած ստիլանի: Վերջինս նույնիսկ ակսեց ծաղիկներ տանել նողարավաճառի խանութ: Թեսլիմեն այնոյիսի նողկանը եր զգում այդ ոստիկանի նկատմամբ, ում անվանում էր «մետարք աշքերով մարդ», որ մեզ ասաց, թե որդեսպի ստիլված շինի անուսնանայ նրա եետ, որոշել է համել զլսաշորը, բայց չի կարողանում: Մեզնից շատերը տատարեցին նրան, գրվեցին, որ երաժարվում է անուսնանայ «մետարք աշքերով նարդս եետ», իսկ ունանք է ասացին: «Հայինքրու եորդ, ստանա, թե ինքնաստան կինեա»: Քոյորից շատ ես էի դնելու դա: Որպեսնետ չի ուզում, որ Թեսլիմեն հանի զլսաշորը: Զանի անզամ են ասել. «Թեսլիմեն, ինքնաստան լինեն տվելի լավ է, քան զլսաշոր հանելը»: Բայց ես դա ասում էի եենց այնոյն: Մենք կարծում էինք, թե ինքնաստանության մասին լսերկ՝ նրա հայրը կվայինենա: Եվ կարծում էինք նաև, թե կանանց ինքնաստանությունները, որոնց նասին կարդում էինք թերթերում, կտորադրվում են անհավատության, նյութական ծանր վիճակի կամ դժբախտ սիրո դատանոտվ: Ես բայրութիւն չի եենթարում, որ Թեսլիմեն կարող է ինքնաստան լինել, որովհետև նա հավատացյալ էր: Սակայն եենց լսեցի նրա ինքնաստանության լուրք, առաջինը նա հավատացյի: Եվ անմիջադեմ եաւկացա, որ եթե ես լինենի Թեսլիմենի փոխարեն, գուց ինքս է ինքնաստանություն գործենի:

Դանիեն լաց եղամ: Քոյորը լուծ էրն: Խփեկը մոտեցալ Դանիելին, հաճրութեց, շոյեց: Ջադիֆեն նույնութեաւ մոտեցալ, աղջիկները գրկախառնվեցին, իսկ

Թուրքուտ թեյը, հեռակառավարման վահանակը ծեսքին, եեռլից սկսեց միջրաբական խոսքեր ասել նրան, և բոլորն սկսեցին կատակել, որդիսազի Դանդեն այլն լաց շլենի: Թուրքուտ թեյը, ասես երեխայի ուշադրություն գրավելով, սկսեց նաև ապահովոյց անել հեռաստացույցի էլքանին հայտնված ընձաւդներին, ալեյին, Դանդեն ինքը, այն երեխայի ննան, ով ոգում է, որ իր ուշադրությունը շեղեն, արցանքուտ աշխերով սկսեց նայել հեռաստացույցի կողմ։ բոլորը, ինքնամուտաց՝ ասես անձնական կյանքը մռացած, երկար նայած էին երկու ընձաւդներին, որոնք դանդաղ՝ դանդաղեցված նկարահանամներից է դանդաղ շարժումներով, ինքնազո՞ն ծենում էին Ամրիկայի պրոտում գտնվող տաղարքափիւտ նառերով շրջապատված հեռավոր մի վայրում։

- Ծեսյիմնի ինքնաստանությունից հետո, որդիսազի շվշտացնի ծնողներին, Դանդեն որոշեց հրաժարվել զյսաշորից և գնալ դպրամնումքների, - այսուհետև Կային ասաց Քաջիձեն, - ծնողները նրան մնձացրել են այնպես, ինչողին մնեացնուուն են մինունար տղային. նա որևէ նեղություն չի զգացել։ Նրանք հոյս ունեն, որ երբ ծերանան, Դանդեն որդու ննան տիրություն կանի իրենց։ Դանդեն շատ խելացի է։

Զայիհենն խոսամ էր ցածրածայն, գրեթե շշուկով, բայց այնուհաւ, որ Դանդեն նոյնույն լսի, իսկ արցումըն աշխերին առջիկը նրան լսամ էր՝ բոլորի հետ հեռաստացույց դիտելով։

- Մենք՝ զյսաշարով առջիկներս, սկզբում փորձեցինք նրան համոզել, որ նո չկանգնի մեր դպրաբարից, տակայն գիտակիցնով, որ զյսաշորից հրաժարվելը նախընտրենի է ինքնաստանությունից, որոշեցինք օգնել նրան։ Աղջկա համար, ով զյսաշոր է կրում և այս համարում Ալյասի դարովան ու իսկամի դրոշը, շափագանց դժվար է հանել զյսաշորն ու զյսարաց դորս գալ մարդկանց մեջ։ Դանդեն օրեր շարունակ փակվել էր տան ու փորձել կենտրոնանալ այդ որոշման վրա։

Կան, ինչողին և մյուսները, տանջվում էր մեղակորության զգացումից, տակայն երբ նրա ծեռքը հորվեց նվիելի ծեռքին, եղին լցվեց երջանկությամբ. մինչ թուրքուտ թեյը ալիքից ալիք էր ցատկուտում, Կան ծեռքը սեղմեց Իվեկի ծեռքին և հարկեց երջանկությունից, երբ զգաց, որ նվիել արձագանքամ է. Եվ նորացակ սեղանի շորք տիրող տիրության մասին։ Նեռուտացույցի էլքանին հայտնվեց Ազգային թատրոնում թեմատրվող ներկայացումը։ Երկարավիզ, փայտի ննանվող դերասանը ասասմ էր, որ Կարսի դպտնության ընթացքում առաջին ուղիղ հետարձակմանը մասնակցելով մծե դպտիվ է իր համար։ Երբ հրաժարակում էին ներկայացման բովանդակությունը, հոգեցուն դպտնությունների, ազգային հափառականի դարդասաղագի բացահայտումների, մեր բաղարականության ուստանության ամորթայի գաղտնիքների, Շիքայիրի և Եյուգոյի սունդագործությունների դրվագների, անսդասելի խոսուովանությունների, սկանդալային դպտնությունների, թուրքական կինոյի և թատրոնի անմոռանայի վետերանների անունների, կառակախոտերի, երգերի և անհագու անակնիւկների թվարկման ընթացքում Կան հանկարծ լսեց, որ կարդացին նաև իր անունը՝ անվանելով՝ «մեր ամենամեծ բանառուեղծը, ով շատ տարիներ անց աննկատ վերաբարձել»

Է ԽԱՅՐԵՆԻՔ»: Այդ ժամանակ Խփեկը սեղանի տակ բռնեց Կայի ձեռքը:

- Ուրեմն չե՞՞ ուզում գնալ.- ասաց Շուրջուռ բնյը:

- Ես այսուեղ շատ լավ եմ զգում, ես երջանիկ եմ, ողարտն.- ասաց Կամ՝ ալեյի ամուր սեղմելով Խփեկի ձեռքը:

- Ծիշոն ասած՝ ես ոչ մեկի տրամադրությունը փշացնելու մտադրություն չունեմ, - ասաց Դանդեն: Բոլորն հանկարծ վախեցան նրա խոսքերից: - Բայց այս երեկո այսուեղ եկել եմ ենոն ծեր դրսունատու: Ես ծեր ոչ մի գիրքը չեմ կարդացել, սակայն ինձ քավարարում է նաև այն, որ դուք բանատեղի եք, հասկ եք Գերմանիա, շրջել աշխարհով մեկ: Ասացեք խնդրեն, վերջին շրջանում դուք բանասնդություն գրե՞լ եք:

- Կարուտն ինձ այցի եկան բազում բանատեղեռություններ,- դառնախանեց Կամ:

- Ես մասնեցի, թե դուք կկարողանաք ասել, թե ինչորս են կենտրոնանում որևէ բանի վրա: Խնդրում եմ ասեք, ինչորն սկս բանատեղեռություն գրում: Դուք կենտրոնանու՞մ եք:

Դա այն հարցերից եք, որ ամենից հաճախ եր հնչում Գերմանիայում բռնը անկնդիրների համար կազմակերպված դրեզիայի երեկոյթների ժամանակ, սակայն այս անգամ Կամ ցնցվեց, ինչորս ամեն անգամ, երբ նրան որևէ արտասոց հարց էին տալիս:

- Ես չփառեմ, չեմ կարող ասել, թե ինչորս է առնելվում բանատեղեռությունը,- դառնախանանց նա, - լավ բանատեղեռությունը ստեղծվում է թեզնից անկախ, ասես գալիս է ինչ-որ ենթակոր տարածությունից, տրվում վերտասա:- Նա նկատեց, որ Դանդեն թերթակավառությանը է նայում իրեն: - Ասացեք խնդրեն, ի՞նչ եք հասկանում «կենտրոնանանք» ասելով:

- Ես որք օրը ջանը եմ գրինադրում, փորձում կենտրոնանաս և ինձ դրանկերացնել առանց զյսաշորի, բայց ոչինչ չի տացվում: Դրա փոխարեն իմ աշքերի առջև հայտնվում է այն, ինչ ուզում եմ նուացորյան նատենել:

- Օրինակ, ի՞նչ:

- Երբ զյսաշորով աղջիկները շառացան, Անկարայից ողարկեցին մի կմոց, որ մեզ համոզի երաժարվել զյսաշորից: Փորձելով համոզի մեզ՝ այդ կինը ժամանեց շարտանակ առանձին զրացան եր յարաքանչյուրիս ենք: Նա հայրութավոր հարցեր էր տալիս, օրինակ, հայրդ ծեծո՞ւն է լայրիկիդ: Զանի՞ բռյու ու եղայր անեն: Հայրդ ամսական ինչորն է վաստակում: Ի՞նչ էր օգոստոպուս մինչ զյսաշոր կրելը: Ի՞նչ կարծիքի ես Արաքուրդի նախան: Ի՞նչ նկարներ կան ծեր տան դրատերին: Անտական քանի՞ անգամ ես կինո զնում: Ըստ թեզ՝ տղամարդն ու կիմք հավասար՞ են: Այս մեն է կարևոր, թե՞ դիւնությունը: Զանի՞ երեկու ես ուզում ունենալ: Տանը թեզ ճնշո՞ւմ են: Եվ այն: Մեր դառնախանները գրի եր առնում իր քրյերում, մեզ վերաբերող հարցաքերթիկներ լրացնում: Նրա ճագերը ներկած էին, շրբներկ եր բառ, գրակը բաց եր, հազնված եր շատ լավ՝ ինչորս նորայի ամսագրերում, սակայն, զիշտն ինչորս բացառորմէ հարաբերություններում շատ դարձ ու հասարակ եր: Տես նրա որոշ հարցեր մեզնից ար-

տառար էին բամում, բայց հետո մենք նրան պիրեցինք... Մեր մեջ կայիմ այնով-պիք, ովքեր մտածում էին, թե՝ փառ Աստծո, Կարսի կեղուր չի արատավ որեղ նրան: Նաու ես սկսեցի նրան տեսմել նրազում, տալայն մկրտում ուշաբդարյան շրաբքեցի նրան: Իսկ եիմա, երբ փորձում եմ բարեկերացնել, թե ինչողին եմ հանում զյւաշոր, ճագերս արձակ բռնում և մտնում մարդկանց մեջ, ես ինձ տեսնում եմ մեզ զյւաշորից հրաժարվել եամողը այդ կնոջ դերում: Երբ ես նոյնուան դարձել եմ նրա նման դերճաշոք, հազնում եմ բարձրակրամներ կրշիկ և լանջադաս զգեստ: Տղամարդիկ նկատում են ինձ, ուշադրության դարձնում: Դա ինձ շատ դոք է զային և միաժամանակ չփորեցնում է, ատիղում ամոր զգալ:

- Նանդե, եթե չես ուզում, մի դատմիր այն բաների նասին, որոնք քեզ ստիղում են ամոր զգայ, - ասաց Քարիֆեն:

- Ոչ, կը պատմեմ: Որովհետու ես ամաշում եմ, որ այդուս եմ երևակայում, բայց երևակայածին համար չեմ ամաշում: Իրականում չեմ կարծում, թե զյւաշորը հանելով՝ կրաքանակ այնտիպի կին, որը գայթակրում է տղամարդկանց կամ մասնաւում միայն իր ցանկությանները բավարարելու մասին: Որովհետու ես զյւաշորը կհանեմ շխավատպով, որ հանում եմ: Բայց ես գիտեմ, որ նարդուն հանելիք կարող է այրել ուժգին ցանկություն, թեև սկզբում նա գուցեն և շխավատա դրան, բայց դա կարող է յինել նոյնիսկ այն ժամանակ, երբ նրան քլան է, թե ինքը նման բան չի ապօպ: Ե՛վ աղամարդիկ, և՛ կանայք, մենք բայրոս զիշերները՝ քնի մեջ և երազներում, գործում ենք մեղքեր, որոնք, կարծում ենք, թե բնայ շնոր ուզում գործել: Մի՞թե այդուս չե: Աս ճիշտ:

- Նանդե, բավական է, - ասաց Քարիֆեն:

- Մի՞թե այդուս չե:

- Այդուս չե, - դատավախանեց Քարիֆեն և շրջվեց դեսի Կամ, - երկու տարի առաջ Նանդեն ամուսնանալու իր մի շատ գեղեցիկ քարդ երիտասարդի եեւ: Սակայն փեսացուն տրվեց բարդականության, նրան սղաննոցին...

- Դա ոչ մի կատ չանի զյւաշոր հանել կարողանադրուս եեւ, - գայրանայլ ասաց Նանդեն: - Գյանաշորս չխանելու դատաճան այն է, որ ես չեմ կարդանում կենտրոնանալ և ինձ դատեկերացնել զյւաքաց: Ամեն անգամ, երբ փորձում եմ բարեկերացնել դա, երևակայության մեջ վերածվում եմ այն կմոջը, որը փորձում էր մեզ համոզել, կամ ինձ նմանեցնում եմ կրքի նասին երազող կնոջ: Եթե գոնեն մի անգամ կարօդանամ դատեկերացնել, թե ինչողին եմ զյւարաց նտնում ինսախտուտ, անցնում միջանցքներով, մանում լսարան, Աստծո կամքով ուժ կգունեն իմ մեջ, կդիմեն այդ բային և այդ ժամանակ կազատագրվեն: Որովհետու ես գրուստ կրանամ իմ ազատ կամքով ու իմ ցանկությանը և ոչ թե ուսուի կանության ննշման առակ: Բայց ես չեմ կարողանում կենտրոնանալ դրա վրա:

- Այդքան մի կարևորի դա, - ասաց Քարիֆեն, - եթե անգամ այդ դրահի ազդեցությանը շշիմանաս, միննոյն է՝ դու միշտ կմնաս մեր պիրելի Նանդեն:

- Ոչ, - ասաց Նանդեն, - ներքուան դոք մեղադրում եք ինձ և արեամարեամ, որ եեւացա ձեզմից և որոշել եմ բանայ զյուխ: - Նա շրջվեց դեսի Կամ, - թե նրևակայության առջեւ հատոնդ առջիկը երթեմն զյւաքաց մտնում է ինտեր-

տուտ, անցնում միջանցքներով, մտնում լսարան, որին շատ եմ կարոտել, երբեմն նույնիսկ հիշում եմ միջանցքների հուռը, լսարանների ծանր օդը: Շնչ այդ դասներին միջանցքը լսարանից բաժանող հայելու մեջ տեսնում եմ զլխարաց աղջկա դեմքը, եսականում, որ դա ես չեմ, արիշն է, և սկսամ եմ լաց լինել...

Բոլորին թվում եք, որ Դամենի դարձյալ լաց լինի:

- Ես այնքան է շեմ վախենում փախվեմաց, արիշը դատնապաց,- ասաց Դամենին, - ինձ վախենում է այն, որ այլևս չեմ կարողանան վերսպառնակ ներկա վիճակին, նույնիսկ կծոռանամ այն: Անա այս դատնառով մարդ կարող է ինքնապամ լինել:

Նա կրկին շրջկեց դեռի Կամ:

- Դուք երբեք չե՞ք ցանկացել ինքնաստրան լինել,- անսողառի նազանքով եսարցրեց նա:

- Ոչ, բայց Կարսի կանանց արարքներից ենոտ ակամա մտածում ես այդ ճապին:

- Մեր վիճակում գանվող շատ աղջիկների համար նաևանալու ցանկությունը եավասար է ազատ լինելու, իր նարմնավոր անձի տերը լինելու ցանկության: Աղջիկներ, որոնց խարել և զրկել են կուսությանից, կոյսեր, որոնց ամուսնացնում են եսակառակ իրենց կամքի. նրանք նիշան այդ դատնառով են ինքնաստրան լինում: Նրանք ինքնաստրանությունը ընկալում են որոշեն անմեղաբրյան և անաղարսության ձգուում: Դուք ինքնաստրանություններին նվիրված բանաստեղծություն չե՞ք գրել:

Դանդեն բնազդաբար շրջկեց դեռի Խփեկը:

- Ես շատ շտանցեցի՝ ծեր իյորին: Լավ, թող ինքը ասի, թե որտեղից են ի հայտ եկել այն բանաստեղծությունները, որոնք Կարսում «որիէկ» են նրան: Թող ասի, և ես եանգիստ կթօղնեմ նրան:

- Երբ ես զգում եմ, որ բանաստեղծություն է սկիզբ առնում, շնորհակալությամբ եմ համակվում նրա եանցելու, ով ինձ բանաստեղծություն է առաքել, որովհետեւ այդ դասին ես անշափ երջանիկ եմ:

- Նա, ով ձեզ առիդրում է կենտրոնանալ բանաստեղծության վրա, նոյնութե՞ն Նա է: Ռ՞վ է Նա:

- Ես զգում եմ, որ Նա է ինձ բանաստեղծություն տալիս, թեև շեմ եսակառում...

- Չեք եավուում Ալլահի՞ն, թե՞, որ Նա է բանաստեղծություն տալիս ձեզ:

- Բանաստեղծությունն ինձ Աստված է տալիս, - ներշնչանքով բացականաց Կամ:

- Մեր եյուրը տեսել է, թե այստեղ ինշտես է ուժեղացել շարիաթի կողմնակիցների շարժումը, - ասաց Թուրքա թերը, գուցն նրան վախեցրել են... վախեցրել և սկսել է եսակառակ Ալլահին:

- Ոչ, ես ամկենց եմ, - ասաց Կամ, - այսուեղ ես ուզում եմ լինել բռոքի նման...

- Դուք վախեցել եք: Ես ձեզ դառնադարսում եմ:

- Այս, ես վախենում եմ, - նոյն դասին բացականաց Կամ, - շատ եմ վախենում:

Նա վեր թռալ, ասես առոճանակ իմ ուարզել ճակատին: Դա առջեց-
քաց ննրկաներին:

- Ի՞նչ տատանեց,- ասաց Շուրգուտ թեյը տագմատով, ասես ինքն է իր
զգամ իրենց ողղված զենքի գոյությունը:

- Ես չեմ վախենում և ոչ մի բանի կարևորագյուն չեմ տայիս,- ինքն իրեն
մրցնաց Շամշեն:

Սակայն նա է նյուտների ննան հայացքը համել էր Կայի դեմքին, որդիսազի
կրամի, թե որտեղից է վիտանգ աղաւանում: Շատ տարիներ անց լրագրող Սարդար
թեյն ինձ կուտի, որ Կայի դեմքն այլ դրահին քարանի ննան գունատ էր, տակայն
վախից կամ զյանալուումից վատ զգացող մարդու արտահայտության փոխարին
նրա դեմքին հանկարծ հայտնվեց խորին երանությամ արտահայտություն: Սար-
դար թեյը համառուն ուղարկած էր, թե այս դրամին, երբ տրատեին անցնում էր իր
կողքով, սենյակը հանկարծ լցվեց դայխառ լուսով, և ամեն բան ողղվեց լուսերի
մեջ: Այդ օրվանից նա համոզված էր, որ Կան սպառ է: Մենյակում գտնվողներից
մեկն այլ դրահին սպաց: «Տրվում է բանառութեառքյուն», և բոլորն այդ խոպերից
ավելի վախեցան, բայ կզգային, եթե իրոք նրանց վրա զենք ողղված լիներ:

Շնուազյում, տեղի ունեցածը արձանագրելով իր գրառումների տես-
րում, Կան սենյակում տիրող աղաւասմի լարվածաթյունը համեմատելու և ման-
կության տարիների այն սպասման գարերությունը դահերի հետ, որն իշնում էր
ոգեհարցման սեանսների ժամանակ: Ըստինենց տարի առաջ մենք՝ ես ու Կան,
դժբախտ տնտեսակիների, կաթվածանար նատներով դաշնակահարի, քարմությունը
կորցրած ոյուրագրից կինոսասոյի (նրա մասին մենք հետաքրքրվում
ենք. «Նա՞ է գալու»), վերջինիս անընդհատ ուշարափիող քրոջ, բառանած
ասադին շողոքորթելով սիրաբանելու անճարակ փորձեր անող դաշտոնաքող
գեներալի և մեր ընկերոց հետ, ով եեռավոր սենյակից մեզ աննկատ տանում էր
գամելին, քաբուն հետևում էինք ոգեհարցման սեանսներին, որը Նիշանքաշիի
ծայրամասերից մեկում գտնվող իր տանը կազմակերպում էր մեր այդ ընկերոջ
մայրը՝ երիտասարդ տարիքից այրիացած և անհավատայիտրեն զեր մի կին: Սոյսաման ամենալարված դրահերին հանկարծ մեկն ու մեկը անսպասելիորեն
ատամ էր. «Ով ոգի, այտաե՞ղ իս, ծայն տոր», - և իշնում էր անտանելի լուրջուն,
սպաս լսվում էր անեասկանայի շրջան, ճուղոց, եռզոց, երքեսն՝ աթոռին հասց-
ված աքացու ծայն, և սեանսի մասմակիցներից մեկը սարսափանար մրճնում
էր. «Ոգին այստեղ է»: Սակայն Կան նրանցից չեր, ում հանդիմել են ոգիներ,
ուստի ույիդ զնաց դեղի խոհանոցի դուռը: Նրա դեմքին երջանիկ արտահայ-
տություն էր:

- Նա շատ է խմել,- ասաց Շուրգուտ թեյը,- օգնեք նրան:

Շուրգուտ թեյը դա ասաց, որդիսազի տեսիդի տղավորություն, թե ինքը Կա-
յին օգնելու է աղաւակում Խփեկին, որը Վազգով զնում էր նրա ետևից: Կամ վիլց խո-
հանոցի դրամ մոտ դրված աթոռներից մեկին: Գրայանցի հանեց տեսորն ու զիկը:

- Չեմ կարող գրել. բոլորը կանգնելի, ինձ են նայում,- մոքմոքաց նա:

- Արի թեզ տանեմ ուրիշ սենյակ,- ասաց Խփեկը:

Իփեկն առջևից, Կամ՝ ետևից, անցան քորավետ խոհանոցով, որ Շահիդն շաքարաւազուր էր ցողուն քաղաքի՞ց վրա, անցան ցորս սենյակով, մտան հեռավոր կիուսիսակար սենյակ:

- Այսուղ կարմ՞ղ ես զրել, հարցրեց Իփեկը և վատեց գիշերաշամբը:

Կան տեսալ մաքրու սենյակ և երկու հարդարաւն մահճակալ: Տեսալ սնգույրի սրբակներ, շրթներկ, օժանեցիք՝ եռոտանու վրա, որը Իփեկի քոյլը օգտագործում էր սեղանի և դահարանիկի փոխարեն, նշայույի և ոգեից խմիչքների շնորի համեստ հովաքանու, զրեր, կայծակ ճարմանդով դայուսակ, զրիշներով, խոզանակներով, աղապանացաններով, եռվաճքներով և շար աշխի կարույտ հուռուքներով լի շվեյցարական շոկոլատի տուի: Կան նառեց տասոցագարդ դառուհանի մոտ՝ նահճակային:

- Այսուղ կարող եմ զրել,- առաց նա,- մի զմա, ինձ մենակ մի բայ:

- Ինչո՞ւ:

- Չգիտած,- նախ առաց Կամ, ենոտ ավելացրեց,- ես վախենում եմ:

Եվ այդ դասին մկան զրել բանատեղեռոյքան: Այն սկայում էր շնորադի տուսիի նկարագրությամբ, որը Շվեյցարիայից մանկաքյան տարիներին բերել էր նրա հօրեղբայրը: Տուին դատկերված էին շվեյցարական լեռների տեսարաններ, ինչուն Կարսի թեյարանների դատերին: Դատերով գրառուներից, որոնք ենտագայում անում էր Կամ՝ Կարսամ «առված» բանատունդեռոյցները հասկանալու, տեղադրելու և դատասելու համար, բանատեղեռոյքան շոկոլադի տուսիի նախ երևացել է խաղավիր ժամացույցը, որը, ինչուն երկու օր անց կիմանա նաև, Իփեկի նանկությունից ննացած մատունք էր: Եվ Կամ դիսի մտավի դրատկերացներ, որ Իփեկը, ճամփա ելնելով դեռի ժամացույցի հիշողության պաքսները, ինչ-որ բան է մըմնջում մանկաքյան ժամանակի և կյանքի ժամանակի մասին:

- Ես ուզում եմ, որ դու ինձնից երբեք շինուանա,- առաց Կամ Իփեկին,- որովհետև ես անսահման սիրում եմ քեզ:

- Դու ինձ շես ճանաչում,- առաց Իփեկը:

- Կա տղամարդու երկու տիսակ,- խրառական ատաց Կամ,- առաջինը մինչ սիրահարվելը անողայնան դեմք է իմանա, թե արջիկն ինչուն է բռներքութ ուսում, ինչուն է տանըսմ մազերը, ինչ ախմախություններ են նտահոզուն նրան, ինչուն է քարկանում երդ վրա և այլ պատումքյուններ ու լինելուներ, որոնք ամրնդիքատ երամցնում են սողկա ճասին: Իսկ երկրորդ տեսակը, իսկ ես այդ դիսին եմ, ընթեակառակը, որդեսակի կարողանա սիրել, դեսոք է շատ քիչ բան իմանա սողկա ճասին, զրեթ շնանաշի:

- Այսինքն՝ դու ինձ սիրահարվել ես, որովհետև չե՞ս ճանաչում: Եվ հանարաւ ես, որ դա սե՞ր է:

- Այդուհին է այն սկըք, հանուն որի մարդ դաստիառը է գոհել սամեն ինչ:

- Ձու սերը կմեռնի, երբ տեսնես, թե ես ինչուն եմ բռներքութ ուսում և ինչի մասին եմ նտածում:

- Բայց այդ ժամանակ մեր մատերնությունը կխորանա ու կլիքանվի մեզ

համակող ցանկափրությամ, մեզ միմյանց կատրող երջանկության և հիշողության:

- Նատիր, չենքս մահմակալայից, - ասաց Էփեկը, - ես չեմ կարող համբուրվել, եթե հայրինիկս ենքս նոյն հարկի տակ ենք:

Նա սկզբամ չեր դիմադրում Կայի եամբույրներին, բայց ենուա, մի կողմ երեխով նրան, ասաց.

- Եթե հայրս տանն է, դա իմ դրու չի գպիս:

Կամ ևս մեկ անգամ քօնի համբուրեց նրա շորքերն ու նստեց մահմակալին:

- Նարկավոր է շուտափոյթ առուսնանակ և երկուսակ վախչել այստեղից:

Պատոկերացնո՞մ ես, թե ինչ երջանիկ ենք լինենու Ֆրանկնուրուում:

- Ինչո՞ւ ես սիրահարվելի իմձ... առանց ճանաչելու...

- Որովհետեւ դու գնդեցիկ ես... որովհետեւ ես դառակերացրել եմ, թե ինչ երջանիկ ենք լինելու միասին.. որովհետեւ ես կարող եմ քնզ ենտ խոսել ամեն ինչ-չի մասին՝ առանց ամոք զգապու: Ամրող ժամանակ դառակերացնում եմ, թե ինչ-ուս ենք ես ու դու մեր անում:

- Գերմանիայում ինչո՞վ եր զբաղվում:

- Բանաստեղծություն գրելու անհաջող փորձեր են անում. զբաղվում են օնանիզմով... Միայնորդյունը հետարտության խնդիր է. մարդն սկսում է ինքնազն բաղկալի իրենից կնոր հետերի մեջ: Զշմարիս դրսախ ցավն է և նույնը: Եթե արվի տեսական երջանկության, կրասնա շարքային քանաստեղծ: Բայ երբ դժբախտ է տեսականորեն, քանաստեղծությանը կենդանի ապրում հաղորդելու գործությունն է կորցնում: Ճշմարիտ դրեզիայի և երջանկության համատեղ լյանքը լոկ մի կարճ դրա է: Որոշ ժամանակ անց կամ երջանկությունն է քանաստեղծին ու բանաստեղծությունը գրկամ ինքնատիտությունից, դարձնում սպորական, կամ իսկական դրեզիան է ոչնչացնում երջանկությանը: Դիմա ես շատ եմ վախենալու Ֆրանկնուրու վերադառնակուց և երջանիկ դառնակուց:

- Մնա Ստամբուլում, - ասաց Էփեկը:

Կամ ոչշադիր նայեց նրան:

- Դու ուզում ես Ստամբուլում՝ առյօն, շնչաց նա: Այլ դաձին Կամ շատ եր ուզում, որ Էփեկը որևէ քան խնդրի իրենից:

Կին ամմիշատես զգաց դա:

- Ես ոչինչ չեմ ուզում, - ասաց նա:

Կամ զիսի ընկալ, որ շտապում է: Նա զգում էր, որ Կարսում կկարուցան մնայ շատ թից, որ այստեղ շտապով այլև չի կարողանա շնչել, և այլ ելք, շտապուց գաս, գոյություն շունի: Նրանց լսողությանը հասնում էրն անորոշ ձայներ, որ զայխ էրն հետուներից, և դրանց միախառնված ճռճռոց, որ արձակում էր դառակությանից այն կողմ ձյունը տրորելով անցնող ծիասայլը: Էփեկը կանգնել էր դրան շնմին և ձեռքին քննած խոզանակից նտախու հանում էր այն-տեղ խճճված մազերը:

- Այստեղ այստիփ ադրաստություն է և անհուստություն, որ թից է մնում մարդ թեզ նման եռ վարժվի որևէ քան ցանկանակուց, - սռաց Կամ, - մարդն այստեղ կարող է երազել ոչ թե լյանքի, այլ միայն ու միայն մահվան մասին... Դու կգտ՞ե՞ն ինձ

ինտ... - Իվեկը շրաբուախամնեց: - Եթե մերժելու ես, ոչինչ շասես, - խնդրեց Կան:

- Չգիտեմ, - հայացքը խոզանակից չկտրելով՝ ասաց Իվեկը, - սենյակում մեզ են արդառում:

- Ինչ-որ դավադրություն է հաստինանում, ես զգում եմ, բայց չեմ կարողանում զյուի ընկենել, թե ինչ է բատակեղ, - առաջ Կան: - Ասա՞ ի՞նչ է կատարվում:

Դոսամբը անջատվեց: Մինչ Իվեկը անշարժ կանգնած էր, Կան նրան գրկելու ցանկության զգաց, տակայն վախիեցավ, որ ստիղված կյինի Ֆրանկ-Շարլ Վերադառնալ մննակ: Եվ ննաց անշարժ:

- Մքան մնջ բանաստեղծություն գրել չես կարող, - ասաց Իվեկը, - զնանք:

- Ի՞նչ ամեն եանոն քեզ, որ սիրես ինձ:

- Դու դու եղիր, - ասաց Իվեկը, առա լրացրեց, - դաեղանիր ինքնուրյան: - Ռուս դուրս եկավ սենյակից:

Կան այնքան երջանիկ էր, որ դժվարությամբ բարձրացավ աելից: Նա որոշ ժամանակ նատես խոհանոցին կից սառը սենյակում և մոմի դրդոջուն լոյսի տակ կանաչ տեսրում զրի առայ մտքում ծնվող բանաստեղծությունը, որն ամվամնեց «Ծոկրայի տառփր»:

Երբ նա վեր կացավ, հայտնվեց Իվեկի թիկուրում և հազիվ էր նի կտրուկ շարժում արել, որ գրելի նրան և զյափշը բաղի վարսերի մեջ, բայց զյուսն եանկարծ ամեն ինչ խառնվեց, կարծեն նա ստովից խավարի գիրկը:

Մոմի լոյսի տակ Կան տեսավ Իվեկին և Քաղիֆեին, որոնք խոհանոցում գրկախառնվել էին, ասեն երկու սիրահար:

- Դայրս խնդրեց, որ հետևեն ձեզ, - ասաց Քաղիֆեն:

- Լավ ես արել, անուշիկս:

- Նա բանաստեղծություն չգրե՞ց:

- Գրեց, - մքից զատվելով՝ ասաց Կան, - բայց եիմա ուզում նմ միանալ ձեզ:

Խոհանոցում, ուր նա մտակ մօմի դրդոջուն լոյսի ուղեկցությամբ, ոչ ոք չկար: Քածակի մեջ օդի լցնելով՝ նա միանգամից, առանց ջար ավելացնելու, բաշնց զբուխը: Երբ աշքերից արտաստըներ բախիվեցին, շտար մի բաժակ ջար խմեց:

Խոհանոցից դրաս զայով՝ նա հանկարծ հայտնվեց անթափանց մթաքյան մեջ: Մի կերպ զանազանելով կենու մի մոմով լուսավորված ճաշասեղամը՝ շարժեց այդ առդրությամբ: Պատճերի հակացական տավերները սեղանի շուրջ նստածների հետ շրջվեցին դեղի Կան:

- Կարողացա՞ր բանաստեղծություն գրել, - հարցրեց մժորգուտ քեյը: Մինչ այդ, մի քանի վայրկյան լրելով, նա ուզում էր տանդել այնոյին տողավրություն՝ իբր ուշադրություն չի դարձնում Կայիին:

- Այս:

- Ընթիակորում եմ, - նա օդու բաժակը ալից Կային, լցրեց, - ինչի՞ մասին է:

- Ում հետ խոսել եմ, ում հետ հանդիդել եմ այստեղ, ընդունել եմ, որ ինքն է իրավացի: Քայց եիմա ինձ համակել է նոյն վախը, ինչ Ֆրանկ-Շարլ առաջարկություն: Վախ, որը բախտառում է փողքցներում:

- Ես ձեզ լավ եմ հասկանում, - խորիմատ առաջ Դամդեն:

Կան երախտազիտությամբ ժղուաց նրան: Եվ ուզում էր առել. «Անուշիկ, շխճնես գլխաշորդ»:

- Զանի որ ասացիք, թէ Շեյխի կողքին գտնվելիս հավասարցել եք Ալյահին, բայն որ ում կորդին լինում, նրան է հավատում եք, ում եանդիդում եք, ում եետ խոսում եք, հավատում եք, ուստի ես ուզում եմ որոշ հատակության մատցնել ձեր որսուկիրացամներուն: Մեծարգ Շեյխը չ Ալյահի ներկայացացիշը հարստան:

- Իսկ ո՞վ է այսուն ներկայացնում Ալյահին, - կրտիւս հարցրեց Շանդին:

Սակայն Թուրքուտ թեյր շրարկացավ նրա վրա: Դա հաճառ էր և վիճակը, բայց շատ բարի պիրու ուներ և չեր կարող վարվել անզիջուն սրբիւտի նման: Կան զգաց, որ Թուրքուտ թեյրին ինչքան անեանգուստթյան է որսունառուն այն, որ իր դրաստրերը դժբախտ են, նույնքան է վախիւնում է, որ կարող է կործանվել ու անդարձ վերաբնակ այն, ինչ իր կյանքի անբաժան մասն է կազման: Այդ տասզնաւոր կատ շոներ բաղադրականության հետ: Դա տագնաւորն էր մի մարդու, ով կարող է կորցնել իր տեղը մեղամի զյանքիրեսում, ով իր դրաստրերի և կյուրերի հետ անմ երծկու վիճուն ու բանակրիվ է տախի բարդարականության և Ալյահի գոյորդյան կամ շքրության շորջ, և ուս է նրա Ծիակ հետաքրքրությանը այս կյանքում:

Դոսանքը միացրին: Սենյակն անսուսաելիորեն լուսավորվեց: Կարստն այսուն էին ընտելացեն, որ լոյսը կարող է անսպասելիորեն անջառվել և նոյնիքան անսպասելի միանալ, որ երբ հոսանքը տվեցին, ոչ ոք որևէ կերպ շարձագանքեց որան, չեղան ցնծազին բացականչությաններ, ինչը հաճախ էր լինում Կայի ճանկության տարիներին Ստամբուլում, երբ միացնում էին հոսանքը, և ինչ-որ մեկն ասում էր. «Տեսեք լիացրի մերենան հո չի՞ փշացել», կամ՝ «Ժողովը, մոմներ ես փշեմ»: Սենյակում գտնվողներն իրենց դահռամ էին այնուս, ասես ոչինչ տեղի չեր ունեցել: Թուրքուտ թեյր միացրեց հեռուստացույցն ու դարձյալ սկսեց հեռակառավարման վահանակով վիխսվիսել ալիքները: Կան աղջիկների ականչին շշնչաց, որ Կարսը գերբնական լուսվայն բաղադր է:

- Պատճառն այն է, որ այսուղ վախենում են նայնիսկ սնիփական ձայնից, - ասաց Շանդին:

- Դա ձյուների լուսվայնն է, - ասաց Իվենկը:

Թոգորք, հաճակված դարստության այդ զգացողությամբ, երկար նայում էին հեռուստացույցին, որի եկրանին մեկը ճյուսի եռևից դանդաղ հայանվում և անհետանում էին Թուրքուտ թեյրի ճանակ հնազանդ այիքները: Երբ նրանք սեղանի տակ կուլին բօնեցին միմյանց ծեռ, Կամ նտածեց, որ ինքը կարող էր ոռչ կյանքը երջանիկ անցկացնել այսանդ, ցերեկները ծոյլ ննջել մի անշան աշխատանք անելով, իսկ երեկոները, այս կնոջ ծեռքից բռնած, նտած հեռուստացույցի առջև, որն աշխարհի հետ կաղված լրինի արքանյակային պետակառվ:

**Թուրուիս ռովում է այս, իմշիմ նպաստ եմ
ամեն բամից առավել
Ազգային թատրոնում**

Կոյի պիրուն ուժգին խփում էր, երբ նա միայնակ ճակատանադրի երեսը ուղղմիկի նման վագում էր երկնքից անընդհատ իջոն ձյան տակով, որտեսակի նստմակցի Ազգային թատրոնում տեղի ունեցող ներկայացմանը: Նա ուրի եղալ այն դասից ճիշտ յոթ րոտե անց, երբ նտածեց, որ Իվելիի ենա կարող է ողջ կյանք անցկացնել Կարուս և երջանիկ լինել: Ըստ եռքյան, այդ յոթ րոտենիքին ամեն բան կատարվեց բնականոն ընթացքով և արտգործյամբ:

Ազգային թուրգուտ բեյր միացրեց Ազգային բառարտիստից երեր սրբայ ուղիղ ենուածակումը, և բառուածում տիրող ուժգին ժխտից բոլոր հասկացան, որ այն-տեղ կատարվում է ինչ-որ արուսաց բան: Նենց դա կ նրանց արտերում արքացը գեր մեկ երեկո գալառական կյանքի կաղաղադրներից դրաս ործնելու ցանկություն և միաժամանակ սարսափեցրեց այնուեղ կատարվելիք ինչ-որ ահավոր բանի անկառապահելապայանք: Անհամբեր ամբոխի ծափողուններից և բացականշուրջուններից նրանք զյահ ընկան, որ առաջին շարքերն օքաղեցրած ժննադատիկ այրերի և վերջին շարքերի երթառարդության միջև սկսվել և բափ է առնամ ինչ-որ լարում: Տնախցիկը շեր ցուցադրամ ողջ դամելիքը, այդ իսկ դրանձառով բռնդրին ենուարքրում էր, թե ինչ է կատարվում այնանդ:

Քենոմ կանգնած էր ազգային հավաքականի դարբասադար, ուն նի ժամանակ ճանաչում էր ողջ ժարքիան: Նա հասցրել էր ուսանել տասնմեկ գոլիքից միայն առաջինին մասին, որ «կերել» էր Անգլիայի հավաքականի ենա տասնմեկն տարի առաջ կայացած խայտառակ հանդիդան ժամանակ, երբ Էկրանին հայտնվեց փայտի ննան նիշար, բարձրահասակ անձնակորպությունը, ով վարում էր ներկայացնում, և դարդասադար, հասկանագով, որ գրվազը է լինելու, լոնց ճիշտ այնուև, ասես ելայք էր ունենում ազգային հեռուստատեսությանը: Դադրդավարը, խոստիող վերցնելով, կարողացավ ընդադրեն մի բանի վայրկյանում հայտարարել երկու գովազդ (Ֆազի փաշայի դրդուայսում գոնվող «Ժադար» նորարարաճառատառնը ստացել են Կայսերին ուստրասած ընածիր բառություն և Բիյիմ դղբրցը մկան է համարական նախադատության մեջ տանը առաջարկելու դրագիրը, առաջ Կայի անունը՝ նշելով, որ նա հանդիս կգա իր բանաստեղծությունների բնթերցմանը, սաղ, բախժու նայելով տեսախցիկն, ավելացրեց:

- Սակայն մենք հավամարար տռիդված կյինենք վշտացնել Կարսի բնակիչներին, որովհետեւ Գերմանիայից ուղիղ մեր տահմանաները բաղադր ժամանած մեծ բանաստեղծը դեռ չելի այտել:

- Եթե պրանից ենաւ է չգնաք, շատ ամոք կյինի, - անմիջադես ասաց ժուրգուտ բեյր:

- Բայց նրանք ին ցանկությունը չեն հարցրել, - ասաց Կան:

- Տեղի ավելությունն է այդուհին, - ասաց ժուրգուտ բեյր, - եթե կան-

չին, չիր գնա: Իսկ իրմա տոխորված եք գնայ, որ մարդկանց անհարմար դրույան մնջ չգցիք:

- Իսկ մներ կանաւուննք ծեր եղայրին, - անսպասելի բարյացականությամբ առաց Դանիին:

Այդ դասին բացվեց դուռն ու դառնանյալը, որը երևկոները ենթադրահամ էր նախարարում, ասաց.

- Ինստիտուտի տանօրներ եկվանդանոցում մահացել է:

- Խեղիծ ախմախ, - ասաց Շուրզգուտ քեյր, աղյա սևուոն նայեց Կային, - կրոնական կարգերի կողմնակիցները մնզ հատ-հատ վերացնում են: Ոչ ուզում է փրկվել, տախորված է ձևացնել, թե սկսել է ավելի ուժին հավատապ Ալլահին: Դոք է այդուն վարվեք: Որովհետև ես Վախենում եմ, որ Կարսում շուտով չի մնա կրոնական հանդուրժողականության նշույ անգամ, և ծեր աքեհտուի շատ դժվար կյինի փրկել իր կաշին:

- Դոք իրավացի եք, - ասաց Կան, - ես զգերի որոշել եմ իմ կյանքի դռները բանապ Ալլահի վիրո առջև, որի ներկայությունն ադրբեն զգում եմ սրսիս խորդում:

Քոլոր զգացին, որ նա դա ասաց հեզմելու նուադրությամբ, տակայն Կայի հնարանմտօքյունը, ով, նրանց եամոզմանը, խմել էր շափից ավելի, տախորեց ներքյալի նաև, որ նա այդ արտահայտությունը նուածել էր նախադիս:

Այդ ժամանակ ներս մնալ Չափիդեն՝ մի ծեռքին՝ այլումին շերեփ, որի քոնակից անդրադարնում էր լամոյի լույսը, նյուսին՝ հսկայական կաթոս, որը ճարգկործն դրեց սեղանին և եղանար մոր նման ժողովով՝ առաց.

- Տակը մի աման աղորդ կա, ափսու է:

Իփեկը, ով ասում էր, թե չի ուզում, որ Կան գնա Ազգային բաւրբոն, որով եեւս ինքը Վախենում է, և Զատիկին ու Դանիին ժողովով միաժամանակ շրջվեցին քարդ աղասուիու կողմը: «Եթե Իփիկն ասի՝ ես, աղյա ինձ եեւս կզա Ֆրանկիորոն, և մներ կամուսամանը, իսկ ես կզնամ Ազգային բաւրբոն և կընքերցեմ «Զյունը», - ինքն իրեն պրոցեց Կան:

- Ես, - անմիջադեմ բացականչեց Իփիկը և դրազեց բարը, բայց նրա դեմքին ուրախության նշույ անգամ շկար:

Հսկայական փարիների տակ հայունվելուց հետո Կան մի դահ զգաց, որ ինքն օտար է Կարսում, որ եթե եեւանա, կկարողանա եիշողության նիշից շնչել այս բաղաքը, բայց դա կարծ անեց: Դրան փոխարինեց զգացողություն, որ ամեն բան նախասահմանված է: Նա ողջ խորությամբ զգաց կյանքի անտեսանելյա ներդաշնակության գոյությունը, որի արամարանությունը չեր կարողանան ընկալել: Եվ համակվեց այն անողայնան հասկանալու և երջանկանալու ցանկությամբ, տակայն այդ դաշին է զիտակցեց, որ ինքը նման նրջանեկություն տեսնալու գործարքամբ օժտված չէ:

Ազգային բաւրբոն տանող լայնահուն փողոցը, որ եածկված էր ձյան տակ և ամբողջությամբ դրամված էր նախընտրական դրոշներով, բացարձակադիմության ամայի էր: Դնամյա շնմքերի տաճակապած լայն քիվերը, խստատես ճականները, դրների և դատերի եարքաբանդակների գեղեցկությունը նրան

հուշում իրն, որ բազում փորձություններ տեսած շնորհրում ինչ-որ ժամանակ աղքակ են նարդիկ (Ծիլիսի հետ առևտուր անող հայե՞ր, հարկամավագ օման վաշամե՞ր), ովքեր ունեցել են հանդարտ, երջանիկ, գոյց նաև բուռն կանք: Բոլորը՝ հայերը, օմանները, ուրսները, եամբաղբետության վաղ տարիների բուրգերը՝ բոլորն իրենց նշակույթի համեստ նրերանգն են դրել բաղադրի դիմագծում և աննկատ ենուացել, իսկ վաղոցները մնացել են ամայի, ասես նրանց փօխարեն ոչ որ բնակաբայ չի հաստատել այդտեղ: Սակայն, ի հակադրություն այլ լրջած բաղադրերի, այս ամայի վաղոցները սարսափ չին հարուցում: Կամ առշախար նայում եր, թե լրջար, որ տարսում տիրավում էր դիմունակուն և սառցակալած ցուցափեղկերի նեռնե գրւառ լամշերից, ինչդես է արտաքոլվում ենկորասյուների կողքերից կամ եսկայական սառցաբութեների, վայրի ձիթնիների ու տոփիների սարպարեներին նառած ձյուների վյա: Ջունն իջնում էր նագական, գրեթե սրբազան լուրջան մեջ: Կամ ոչինչ չէր լսում՝ իր խող ոտնածայնից ու ընդհատ շնչառությունից բացի: Անզամ շուն չիր հաշում: Ասես սա մի վայր եր, որ ալարտում էր աշխարհը, և իման ոոց աշխարհը, ամենայն բան, ինչ համեստ էր Կայի աշքերի առջև, մտասույզ հայում էր երկնքից իջնող ձյունը: Կամ ենթառում էր փառոցի լամշերի շուրջ թնածող փարիներին ու նկատեց, որ որչ փարիներ սրբնթաց խոյացան վեր՝ դեռի մուքը, այնինչ՝ մյուսները հանդարտ իջնում էին ներքի:

Նա կանգնեց «Այդին» լուսանկարչատան լայն քիլի տակ և սառցակալած ցուցափեղկի կարմրավուն լույսով շատ ուշադիր զննեց վերարկուի թնիքն իշշած ձյան փարիլը:

Քամի բարձրացավ, ինչ-որ շարժում զգացվեց, և երբ անստասելիորեն հանգավ «Այդին» լուսանկարչատան ցուցափեղկի կարմիր լույսը, դիմացի ձիթնին կարծես նայնողեն մթնեց: Նա տեսավ Ազգային բատրունի առջև խոնված ամբոխը, թիշ հեռվում կանգնած ոտոիկանական միկրոսավորություն և նրանց, ովքեր ամբոխին հեռնեում էին՝ դիմացի սրճարանի առջև կանգնած:

Շատարան նանելուն դես նրա գլուխը դրաւավեց համառարած աղմակից և մարդկանց անընդհատ տեղաշարժից: Օդը հագեցած էր ոգելիքի, մարդկային շնչառության և ծխախոտի ծանր հոտով: Շատերը տեղ էին զրադերել կողային անցուղիներուն: Մի անկյունում տեղափորվել էր թեյավաճառը, որը ծախում էր նաև զազով ջուր ու բլիթներ: Կամ տեսավ զարշահոռ արտաքնոցի դռների միջև միմյանց ինչ-որ բան շնչացող դրաւանիներ, թիշ այն կողմ կանգնած կատույտ համազգեստով ոստիկաններ, բաղաքացիական զգեստներով անձինք, ովքեր ոստիկենուախոսները ձեռքներին տեղ էին զբաղեցրել ոստիկաններից այն կողմ: Մի երեսա բռնել էր հոր ձեռքն ու բացարձակատն ուշադրություն շդարձնելով իր շուրջ կատարվածին՝ կանված ենթառում էր, թե ինչդես է լոդում բռված սիսեռահատիկը, որը նա զցել էր զազով ջրի շիթ մեջ:

Կամ նկատեց, որ նկատափ կանգնածներից մեկը հեռված բարձարում է ձեռքերը, ասկայն վտառած չէ, որ վերջինս իր ուշադրությունն է ոգում զբարել:

- Ես ձեզ ճանաչեցի դեռ հետվից, վերարկուից:

Կան իր կողքին՝ շատ մոտ, տեսավ Նեջիոյի դեմքն ու հանկարծ բնրշամբի եղբանք զօաց: Նրանք շերմորեն գրկախառնվեցին:

- Ես գիտեի, որ դուք կգաք,- ասաց Նեջիոյը, - շատ պրակ եմ: Ներողաբյուն, հ շեմ կարող ենամբերել. կարելի՞ է հարց տալ: Ես անընդհատ մտածում եմ երկու շատ կարևոր բանի մասին:

- Մե՞նկ, թե՞ երկու հարց եք ուզում տալ:

- Դուք խելացի եք, այնքան խելացի, որ հասկանում եք, որ խելքը քնայլ է առնեն ինչ չէ:- ասաց Նեջիոյը և գոտով հարմար անկյուն, որ կարող եք համարակարգել Կոյի ենու:- Դուք ասացի՞ք Ռժրանին (Քաղիֆեին), որ ես սիրահարված եմ իրեն, որ ինքը իմ գոյության միակ իմաստն է:

- Ոչ:

- Բայց թեյարանից միասին գնացիք: Մի՞թե իմ մասին ոչինչ չեք խոսել:

- Ես ասացի, որ դու իմաս-կաքիբների ուսումնարանից ես:

- Խսկ ենոտո՞ւ: Նա ոչինչ շատո՞ւց:

- Ոչ:

Տիրեց լուսաբան:

- Կոստում եմ, թե իրականում ինչու այլու չեք խոսել իմ մասին,- լարված ասաց Նեջիոյը: Նա անվճականությանից կախազեց,- Քաղիֆեն ինձնից չորս տարի մնե է, նա ինձ նոյնինչ չի նկատել: Նավանարար դաք զրացել եք նվիրական հարցերի շորքը: Գուցն նաև բաղարական գաղտնիքներ եք քննարկել: Ես դրանց վերաբերյալ հարց չեմ տա: Դիմա ինձ ընդառներ մի բան է ենտաքքրում, և դա շափագանց կարևոր է: Իմ կյանքի մնացյալ ժամանակը կախված է դրանից: Եթե անզամ Քաղիֆեն ինձ շնչառի (ամենայն եավանականությամբ, որ ոխազի նա ինձ նկատի, ոյտք է անցնեն շատ տարիներ, իսկ այդ ընթացքում նա, ինարկն, կամուսնանա), միևնույն է՝ այն, ինչ իմա կասեր, շափագանց կարևոր է, դրանից է կախված՝ կամ ես նրան կիրեն ոռո կյանքում, կամ կմոռանամ իստուածական կամ հարցին, չկնդենք:

- Ես աշատում եմ, հարցերեք,- հանդիսավոր ասաց Կոյն:

- Դուք ոչ մի անկարևոր բանի մասին չե՞ք խոսել. ենուստատեսային տխնարարությունների, անիմառու բանքատանքների, փորձով ձեռք բերվող ավելորդարյունների և նմանառնիու այլ բանների մասին չե՞ք խոսել: Դուք ինձ հասկանո՞ւ՞ն եք: Իմ համոզնամք՝ Քաղիֆեն խորանե անձնավորություն է, առօրյա, ժակերտային բաները նրան քննավ չեն ենտաքքրում. թե՞ ես պիտի մաս:

- Ոչ, ոչ մի անկարևոր բանի մասին չեմք խոսել,- ուստասիսանց Կոյն:

Նա զգաց, որ իր ուստասիսանը շամբահարեց Նեջիոյին, և նրա դեմքին կարդաց, որ վերջինս ամնաբդկային միզ է գործադրում կամքը ի մի բնրեղու համար:

- Նկատեցի՞ք, որ նա արտասավոր ճարդ է:

- Այո:

- Խսկ դու կկարգանայի՞ք սիրել նրան: Նա այնքան գեղեցիկ է: Նվ գեղեցիկ է, և շատ ինքնորոշյան. ես դու այդդիսի բրուուի չեմ տեսել:

- Նրա բայրն ավելի գեղեցիկ է,- ասաց Կամ ու ավելացրեց,- եթե, իհարկե, հարցը գեղեցկության մեջ է:

- Կաղա բանն ի՞նչ է,- հարցրեց Նեցիոր,- ետքում ինչի՞ է Մեծն Ալյանը ինձ անընդհատ ստիպում մտածել Քաղիքների մասին, ո՞րն է իմաստը:

Ես զարմացրեց Կային՝ մանկան նման լայն բացերով իր կամաշ, անհսկա- տայիտքն խոշոր աշխարք, որոնցից մեկը եկառնմենկ բողոք անց խոցվելու գնդակից:

- Չգիտեմ,- ատաց Կամ:

- Ոչ, գիտես, բայց չես կարողանում որսուախտանեց:

- Չգիտեմ:

- Իմաստը կարևորի մասին արտահայտվելու հնարավորություն ունենալը է, կարծես նրան օգնելով՝ ատաց Նեցիոր,- եթե ես գրող լինեմ, կուգենայի գրել միայն այն մասին, ինչ երբեւ չի առվել: Գոնք մի անգամ կարո՞ղ ես ամիենց դառնավիտն տալ:

- Հարցրու:

- Ետքաքանչյուր մարդու կյանքում գոյաքյուն ունի ինչ-որ բան, որին նու ձգուած է ամսն ինչից առավել, ճի՞շտ է:

- Ճիշտ է:

- Իսկ դու ամենից առավել ինչի՞ ես ձգուած:

Կամ լուս ժողովում եր:

- Իսկ ինձ համար ամսն ինչ շատ ուրագ է,- եղագատությամբ առաց Նեցիոր- ես ուզում եմ ամուսնանդ Քաղիքների եեւ, աղյուղ Մոտամբովում և գալուազ առաջին գիտականտառու խալամիտ գրողը: Գիտեմ, որ դա անենար է, բայց, այնուամ- նայնիվ, ուզում եմ: Ես քեզնից չեմ վիրավորվում, հասկանում եմ, թե ինչու չես կա- րողանում ենոցիդ բանակ ին առցի: Ես քեզ հասկանում եմ. դռ իմ արյազան եւ: Ես դա հասկանում եմ նաև իիմա՝ ածանելով, թե ինչոյն ես նայում աշխարիս մեջ: Դու իմ մեջ տեսնում ես քա երիտասարդությունը և այդ դառնանուով պիրամ ես ինձ:

Նրա շորթերի անկյուններում հայտնվեց խորամանկ, երջանիկ ժողով, և դա վախ դատաժառեց Կային:

- Ռորեմն՝ դռ ես ին բան տարի առաջ՝:

- Այս, գիտահանուատորի վերում, որն օրերից մի օր ամուսնան կգլուխ, լինելու է ճիշտ այդոյիսի տեսարան: Ներիր, կարելի՞ է ձեզու ճակատիդ դնեն:

Կամ թթվաւակի հակեց զրոյիր: Նանգիտու, նման այն ճարդում, ով այդ- տիս վարվել է բազմից, Նեցիոր ձեռքը որեց Կայի ճակատին:

- Դիմա ես կասեմ, թե դռ ինչ ես մտածել բան տարի առաջ:

- Ֆազիլի հե՞տ է եք նոյնը արել:

- Ես ու նա մտածում ենք միաժամանակ և նոյն բանի մասին: Իսկ ինձ ու քեզ բաժանում է ժամանակը: Դիմա, խնդրում եմ, լիիր ինձ. ձմտան մի երեկո դռ ուստում արանում էիր, ճյան եր գալիս, և դռ մտուամների մեջ էիր: Դու քո հոգուն լուս էիր Ալյանի ճայնը, բայց և ձգուած էիր ամտեսել Այս: Դու զգում եիր, որ ուզ աշխարիք մեկ ամրություն է, տակայն մտածում էիր, որ եթե ուշադրություն չդարձնես Նրան, ով քեզ ստիպում է այդոյն մտածել, առա կդատնաս ավելի

դժբախտ, բայց ավելի խելացի: «Դու իրավացի էիր: Որովհենաև կրահում էիր, որ միայն դժբախտ խելացիները կարող են գրել լավ բանաստեղծություն: Ի սեր լավ բանաստեղծության՝ դրա հերոսարքը տրվեցիր ամենավաստության տառապանցին: Այդ ժամանակ քա նորով դեռ չեր անցնում, որ այդ ներքին ծայնը կօրցնելով՝ աշխարհում միայնակ կմնան:

- Լուս, որ Ծիչու ես, ես այրուիս իր մտածում, - ասուց Կան, - կի՞մս է դրա ես այբովես մտածում:

- Գիտեի, որ անմիջաղես նման հարց կտառ, - շուարտ ուաստավստամեց Նեղուոր: - Դու նոյնուրեց շնու ուզում Ալլահին հավատու: Թե՞ն, այնուամենայինիվ, ոգում ես, չո՞-, նա հանկարծ Կայի ճակատից վերցրեց իր ուսող ձեռքը, որից Կան ասրուու եր զգում: - Այդ մասին ես շատ բան կարող եմ դաստի: Իմ մեջ ծայն է հնչամ, որն անընդիան համոզում է: «Մի հավատառ Ալլահին»: Որովհենու այդդիմի սիրով ինչ-որ բանի գոյությանը հավատում են միայն այն դեռքում, եթե ասզնայ են զգում՝ կասկածենով, թե Նա գուցե գոյություն շանի, հասկանո՞ն ես: Ես գիտեմ, որ կարող եմ ատրու և շարունակել հավատու իմ Զքնար Ալլահի գոյությանը, միշտ այնուեւ, ինչողես մանկության տարիներին, եթե մտածում էի, թե ի՞նչ կլիներ, եթե ծննդներս մահանային: Ու երեսնն մտածում եմ, թե ի՞նչ կլիներ, եթե Նա գոյություն շանենար: Այժմամ իմ աշքերի սաջու հասնում է մի դաստիքը: Զանցի ես զիտեմ, որ այդ անսիրը սկիզբ է առնում Ալլահի համենալ տածած սիրուց, ուստի շիմ վախսնում և հետաքրքրությանը հետևում եմ դրում:

- Պատմիր այդ տեսիրի մասին:

- Դու այն կօգուագործես քա բանաստեղծություններու՞ն: Կարող ես նոյնակ իմ անոնմը իրշառակել: Բայց դրա դիմաց ես թեզնից մի բան եմ խնդրելու:

- Ի՞նչ:

- Վերջին վեց ամիսներին ես Թաղիֆեին երեք նամակ եմ գրել: Եվ ոչ մեկը չեմ ուղարկել: Ոչ թե որովհենու անաշում եմ, այլ որովհենու զիտեմ, որ փաստուանը բանադրու և կարդապու են: Որովհենու Կարսի կեսը քաղաքացիական շորերով ուստիկան է: Այստեղ գտնվողները՝ նոյնուես: Բոլորը մեզ են հետևում: Մերանք է են մեզ հետևում:

- Ջերօնմ ովքե՞ր են:

- Կարսի երիտասարդ իւլմիտաները: Նրանց շառ է հետաքրքրում, թե մենք ինչ ենք խուսում: Բոլորն այսուեղ են, եկել են որևէ միջադեմ սարքելու մտադրաբարյամբ: Որովհենու զիտեմ, որ այսօրվան նորկայացանը վերածվելու է աշխարհկմների և զինվորականների ուժի գուցադրան: Ասում են, թե նրանք քննադրելու են «Չաղրա» իին, հայունի ոլիսար, սուրացներու են զյուսպուկ աղջիկներին: Իրականում ես սաստ եմ քաղաքականություններ, բայց իմ ընկերները տեղին են ըմբռատանում: Նրանք իմ համբեմ թերահայտու են, որովհենու ես այնքան մղեսանդ չեմ, որքան իրենք: Նամակները իհնա քեզ տուզ չեմ կարող: Այսինքն՝ այս դասին չեմ կարող, բոլորը նայում են: Ռետո կտամ: Խննդրում եմ համենես Թաղիֆեին:

- Դիմա ոչ ոք չի նայում: Նամակները տուր, իսկ հետո դաստիք տեսիրի մտաին:

- Նամակներն այսուել են, բայց ոչ ինձ մոտ: Ես վախենում էի, որ ներս մտնելիս կլուզարկեմ: Նույնը կարող են անել նաև ընկերներս: Այդ նորից համ-դիտենք բայց բոլոր ենուն՝ միջանցքի ծայրում գտնվող գուգարանում, այնտեղ կարգ են հասնել՝ թեմի կողքի դժոխ դուրս գալով:

- Խակ անսիրիի մասին ե՞ր կողատմես:

- Նրանցից մեկը մոտանում է, - հայսցը թերեկով՝ ասաց Նեցիոր, - ես նրան ճանաշում եմ: Այն կողմ մի նայիր, ձևացրաւ, թե թերեակի ծանոքների ննան ուղղակի գրուցմ ենք:

- Լավ:

- Ողջ Կարսք հետաքրքրված է, թե դու ինչու ես եկել մեր բաղադր: Նրանք կարծում են, թե մեր իշխանությանները և Արևոտքը թեզ այսուել են օւղարկել ինչ-որ գաղտնի առաքելությամբ: Ընկերներս ինձ եամձնարարել են իմանալ այդ մասին. Ծի՞շտ են ասում:

- Ոչ:

- Ի՞նչ դատապիսանեմ նրանց: Ինչո՞ւ ես եկել:

- Ինքու է չգիտեմ:

- Գիտես, բայց շիրտահար ես, ուստի չես կարողանում տակ: - Լուսպյուն տիրոց: - Եկել ես, որովհետև դժբախտ ես, - ասաց Նեցիոր:

- Ինչի՞ց ես ենքաղթամ:

- Զո աշքերն են ասում: Ես երթեր չեմ տեսն այդդիմի բախտուս հայսցը մասրդ... ես նոյնույն իհման դժբախտ եմ, բայց ես երիտասարդ եմ: Դժբախտությունը ինձ ուժ է տավիս: Զանի դեռ երիտասարդ եմ, ես նավարարությամ եմ լինել դժբախտ և ոչ թե երջանիկ: Կարսում երջանիկ կարող են լինել միայն իհմարմները կամ վաս մարդունք: Խակ երբ հասնեմ քո տարիքին, կկամննայի լինել կատարելսատիս երջանիկ:

- Դժբախտ լինելը ինձ դաշտողանում է կյանքից, - ասաց Կան, - ինձ համար մի անհանգատացիր:

- Լավ: Ես թեզ չեմ բարկացնում, չ՞: Զո դեմքը ինչ-որ անքացտարնի լավ բան է հաղորդում, և ես զգում եմ, որ կարող եմ թեզ դատուն ամեն բան, ինչ գալիս է միտք, նույնիսկ իհմարմաքյաններ դուրս տալ: Խակ եթե այդդիմի բան ընկերներին ասեմ, իսկույն կակսեն ծիծաղել վլաս:

- Նույնիսկ ֆազի՞ք:

- Ֆազիկն ուրիշ է: Նա վրեժմնդիր է լինում նրանցից, ովքեր վիրավկրում են ինձ և գիտի իմ մորթը: Խակ իհման դու ինչ-որ բան տալ: Այն մեկը հետևում է մեզ:

- Ո՞րը, - եարցընց Կան: Նա նայեց նստանեների թիկունքում խօնված նարդկանց. տանձանձն գլխակ մի մարդ, ովուկու երկու դեռահաս, աղքատ հազնված, խտժո դատանիներ. բոլորը կանգնած էին դեմքով դերի թեմը, և ո-մամբ հարքածի նման ճռվկում էին:

- Այս երեկո ես միակ հարքածի չեմ Կարսում, - մորմոքաց Կան:

- Նրանք խնում են, որովհետև դժբախտ են, - ասաց Նեցիոր, - խակ դուք խմել եք, որդեսզի աղասիիներ ձեր մեջ ամքնդիկս երջանկությամբ, որն անտառների է նոյնիսկ ձեզ:

Սակայն այդ արտահայտությունը դեռ չավարտած՝ նա անհետացակ բազմության մեջ: Կան վաստի չեր, որ ճիշտ լսեց նրա խորքերը: Սակայն ոսկեղին անմիջապես խաղաղվեց, առևս հալառակ դադիվանի աղմակ-աղարավին՝ ինչ-որ հոգլուքարք մնալով հասավ լսությանը: Ինչ-որ մեկը ձեռքով արեց նրան. առաջին կարգերում կար մի քանի ազստ արքու, որոնք նախառնաված էին «արտիխոսների» համար, և բառերականքի աշխատավիշներից մեկը՝ դեմքին կիսամիաբարձր:

Այն, ինչ այդ երեկո բեմում տեսալ Կան, շատ տարիներ անց են տեսաւ տեսանդրագլխում, որը կարողացաւ ծնոր քրքր Կարպի «Սահման» հեռուստարմաներության արխիվներից: Նախարեմում ցուցադրան էին ինչ-որ քանի գրվազդ հեզուող տեսարան, ասկայն Կան մժորդիայում հետուառացայց չեղ դիտել երկար տարիներ, ուստի չեղ կարողանանալ համարանք, թե որն է հումորը և որը՝ գրվազդի կրկնօրինակում: Եվ, այնուամենայնիվ, զիսի ընկալ, որ ներդրում կատարելու նորուակով քանի այցելած անձնակորությանը նրազգին շարժումներով ոճնանու է, որը շախազանց միրում է այն ամենը, ինչ ելլորդական է: Կարսից փաքը և ալեկի հետավոր փայտերան գումվող զյուղարադարձներում և թիւարաններում, որ կանայք և տաշտոնատար անձինք նուոք չեն գործում, Սունայ Չախմի քառերականը, որը քաղկեցած էր Բրեխանի ու Բախտինի երկրուգագուներից, այս տեսարանը բննադրում էր ավելի անդատկառ ենթառերառուվ և քանկոմատի քարտ ստուգող ոճնանուոյի նրազգին շարժումներին եսդրուրում եռնուերառակիսանի ծանածության երանգ, ինչը հանդիսունեներին տոկողում էր խնդրվել քրքիչից: Մեկ այլ դրվագում Կան վերջին լուսին կրաხեց, որ կնոց կերպարանքով բեղավոր տղանարդը, որ շամուռն էր լցոնում զիսին և բարիում օդափոխիչի վրա. Սունայ Չախմին է: Կնոց տեսք բնիունած Սունայը իր փորձում էր շամուռնի երկարուկ սրբակը խցիկ օդափոխիչի եռուի անցքից ներս և մրաժամանակ գոհեկի հայելում էր այնուհետ, ինչորեւ այն ժամանակ, երբ ցանկանում էր «Ժակակաղիտապիտուական կատարսիսով» այսինքն՝ «կրտսեալիաներից», որուն կերտից մաքրացրելվելով՝ հանգտացնել քաշաքների արվարձանների թնարանների դժգոհ և մոռայ տղամարդ հաճախօրդներին: Ռուս Սունայի կինը՝ Ֆանդա Լսերը, նմանակերով քողորի կողմից սիրված երիշիկ գրվազդը, վերցրեց ու ծնողի մեջ տնտեսեց երիշիկի մի կիս ծողիկ՝ անողառկատ զվարդությամբ հարցնելով. «Սա ծիռ՞ է, թե՞ էշի», սուրա փախառ բեմից:

Նրանից հետո թեմ բարձրացակ վարառնականներին հայրանի դարտապարտին Վուրապը և որուոնց, թե Սոտարմում կայացած հանդիդման ժամանակ ազգային հավաքականի դարդասը դաշտուանելիս ինչողիս է տասմունկ գոյ «կերեր» անզիյացիներից՝ որատուայմնը ճոխացնելով հայտնի դերասանութենիք սիրային արկածների դրվագներով, հայտնելով մարզական առուծախի փառատեր, որտես ինքը մասնակից է եղել: Բոլորն այդ դատմությունները ունենուում էին ծիծագով՝ անքացաւութերի հաճույք զգալակ ինչ-որ մեկի տառապանիք և բարքական տվորական խղճուկ զվարճանքից:

Վայր,ուր շկա Ազլահ

Նեղիտի տեսիլը և Կայի բանառանդաբրյունը

Եթք անցակ քամն բողի, Կան մտավ ցորտ Միջանցքի վերջնամասում գանձող արտաքնոց և անմիջապես տեսավ, որ Նեղիտը մօտեցավ միզանոքների առջև կանգնածներին: Որոշ ժամանակ նրանք անծանոթների նման կանգնել էին խորրում գանձող լսութերի դիմաց: Կան գուգարանի բարձրադիր առաստացին նկատեց ծեփոն, որը նման էր տերեններով ղճնված վարդի:

Խոցիկներից մեկը ազատվեց, և նրանք ներս մտան: Կան տեսավ, որ իրենց նկատեց մի անառան ծերանի: Նեղիտը քաշեց ջորն ու ատաց. «Մեզ ոչ ոք շտասավ»: Աղա խինդրով փաթաքից Կային: «Նոր ճարդիկորին բարձրացավ դաստի նյուտին, ձգվեց և ձնորդ ուարզելով՝ վերցրեց գուգարանի բարի վրա բարցրած նամակները: Աղա իջավ ու փշելով՝ խճանքով մաքրեց ծրաբների վրայի փոշին»:

- Ես ուզում եմ, որ նամակները եամձնեիս Զայիֆին հաղորդես նաև մի բանի խոսք, - ատաց նա, - Ես շատ եմ մտածել այդ մասին: Այն դասից, երբ նա կեսարդա նամակները, իմ կյանքում այլևս չի մնա նրա հետ կառլված որևէ եռյա կամ ստրասում: Ես ուզում եմ, որ դու այս մասին շատ եասակ առես Զայիֆին:

- Նատա ինչո՞ւ ես ուզում, որ նա իմանս քա սիրո մտախն, եթեն այս դասին, երբ իմանա այդ մտախն, կիրանա նաև, որ որևէ իրոյ չես կապրում իր ենու, - հարցրեց Կան:

- Ես քեզ նման չեմ, ես չեմ վախինում կյանքից ու իմ կրտերից, - Կայի հիաքատիությունից անեանգտասցած՝ ատաց Նեղիտը: - Այս նամակները իմ միակ հենարավորաքյունն են: Ես չեմ կարող առլրեզ, եթե ամքորդ պրուզ չիրեն ինչ-որ մեկին, որու գեղեցկություն: Իսկ նրանիկ լինելու համար ոլիսի մեկ որիշին պիրեմ: Ուստի՝ նախ դեմք է ազատվեմ Զայիֆիի եանդեղ տածած սիրոց: Գիտ՞ն, թե Զայիֆիից ենու իմ ուղ սերը ում եմ նվիրվու:

Նա նամակները տվեց Կային:

- Ո՞՞ն, - նամակները վերաբերի գրտանում բարցնելով՝ հարցրեց Կան:

- Այսահին:

- Պատմիր քա տեսիլի մասին:

- Նախ բաց արա ուաստահանը. հուոր շառ ծամը է:

Ժանգուտած մըլակների դիմացրությունը հայրանիարելով՝ Կոսն բացեց արտաքնոցի օդանցը: Եվ ցնծուրյամբ, ասես երաշքի նախանտես լինելով, նրանք սկսեցին հետևել փաթիկներին, որ դամդադ և լիչիկ իշնում իմ կառլարի մեջ:

- Ինչ գեղեցիկ է աշխատիղ, - շնչաց Նեղիտը:

- Ըստ քեզ՝ կյանքում ի՞նչն է ամենագեղեցիկը, - հարցրեց Կան:

Լուրջաւուն տիրենց:

- Ամեն բան, - ասես ինչ-որ խորին գալտմնիք բաշահայտելով՝ շնչաց Նեղիտը:

- Բայց Ճ՝ որ ենց կյանքն է մեզ դարձնում դժբախտ:

- Զիշու է, բայց դա տեղի է ունենում միայն մեր մնորով: Եվ ոչ թե աշխարհի կամ Արարիչի մնորով:

- Պատմիր տեսիլիքի ճամփն:

- Նախ ծեսը դիր ճակատին և ոյսումիր իմ աղազայի ճամփն, - խնդրեց

Նեշիոր:

Նա լայն բացեց աշքերը, որոնցից մեկը բանվեց բռով անց գրիպ կը գույն ուղեղի հետ:

- Ես ուզում եմ աղյու երկար, հարաւառ, և գիտեմ, որ իմ կյանքում լինելու են բազում գեղեցիկ դասեր: Սակայն ես չշխառ, թէ ինչի ճամփն են ճառելու բռն տարի անց, իսկ դա ինձ հետաքրքրութ:

Կան այ ափը դրեց Նեշիորի ճակատի նուրբ ճաշկին:

- Օ՛, Ասոված, - նա կատակով եռ բաշեց ծեսը, ասես այն դիմել կը ինչ-որ շիկացած բանի, - այսուել տարերը եւ:

- Խոսիր:

- Զան տարի հետո, այսինքն՝ այն ժամանակ, երբ կյինեն երեսունյոթ տարեկան, ի վերջո կեասկանաս, որ աշխարհի բռոր շարիքները, այն, որ աղբաւները աղքատ են և անխեց, հարաւամերը՝ հարաւառ և խնչացի, եիմարտքյունը, ուժը, անզքառքյունը և այն ամենը, ինչո թեզ տակտում է զգալ մնանելու ցանկության և ի հայտ բերում բա մեջ ծվարած մեղավորության զգացողությունը, այն ոյատնառով են, որ բրորը մնանեմ են միամման, - ասաց Կան: - Ուստի թեզ կրվա, թէ յարաբանչուրը, ով եղել է ողարկեցան և ասաքինի՝ եիմարտքյան է գործել և մահացել, իսկ այս աշխարհում աղյու հնարավոր է միայն, երբ անբար ես և շար: Սակայն դու կիսավանաս, որ դա կունենա զարիքորեցի աղջար:

- Ի՞նչ վախճան:

- Դու շատ խելացի ես և այսօրվանից իսկ գիտես, թէ ինչ ավարտի ճամփն է խոսքը: Ուստի ուզում եմ, որ դու արագինը ասես դրա ճամփն:

- Ինչի՞ ճամփն:

- Ես գիտեմ, որ մնալավորության զգացունը, որ ստրում ես աղքաւների ու խնդների կրած դժբախտության և տառաղանքի որատնառով, իրականում զգում ես այդ վախճանի որատնառով:

- Ուրեմն ի՞նչ, ես չե՞մ կարողանալու հայտառալ Ալանին, - ասաց Նեշիոր: Եթե այդուես է, ես կմնանեմ:

- Դա տեղի չի ունենա մի գիշերվա ընթացքում, ինչոյն որտառահեց խեղճ տնօրենի հետ, որը արեհսու դարձավ միանգամից՝ վերելակում: Դա տեղի կունենա այնքան դանդաղ, որ դու նայնիսկ շես նկատի: Տերի կունենա այնդեռ, ինչոյն տեղի ունեցավ մի ճարդու հետ, որը նկատեց, որ տարիներ շարունակ այլ աշխարհում աղքերով՝ ինքն աստիճանարար մահանում է: Բայց նա դա նկատեց մի առավուտ շափից շատ օդի խմելուց հետո միայն:

- Ինչոյն դու:

Կան ծեսը հեռացրեց նրա ճակատից:

- Ճիշտ հակառակը: Արդին բանի տարի է ես սկսել եմ թշ-թիշ հավատալ Անոնքն: Դա տեղի էր ունենում այնքան դանդաղ, որ Կարս գալուց հետո միայն

հասկացա, թե ինչ է կառարվում: Այդ իսկ դատճառով ես այսուղի երջանիկ եմ և կարողանում եմ բանաստեղծության գրել:

- Դիմա դու ինձ թվում ես այնքան երջանիկ և խելացի,- ասաց Նեջիոյը, - որ ես դարձյալ ազգում եմ թեզ հարց տալ: Մարդը իրա՞ք կարող է իմանալ աղագան: Իսկ եթե անգամ դա տրված չէ նրան, կարո՞ղ է, զիանցածին հավատ ընծայլով, աղակով զգալ իրեն: Խնդրում եմ դրատապիսանես. ես սա օգտագործելու եմ իմ առաջին գիտաֆանտատիկ վետրամ:

- Ոմանք գիտեն... - մորմորաց Կան: - «Սահման» բաղաբարյին թնրքի տեր և տնօրին Սարդար թեյր գիտի. նա իր թնդքը արդին տրագրել է՝ գերեւով, թե ինչ է անդի ունենալու այս երեկո:

Նրանք երկուսով զմնեցին թնրքը, որը Կան հանեց գրողանից. «Ներկայացումը հաճախ ընդհատվում էր բուռն ծափահարություններով և ուղույնի բացականշություններով»:

- Դա հավանաբար նման է այն բանին, ինչ անվանում եմ երջանկություն, - ասաց Նեջիոյը: - Եթե սկզբում գրենք, թե ինչ է լինելու, իսկ հետո զարմացախան զմայլանքով վայելենք այն գեղեցիկը, ինչ գրել ենք, աղա կյինեինք մեր մեփական կյանքի արարիչը: Ժերքը գրամ է, որ դու կարդացել ես որ վերջին բանաստեղծությանը: Ի՞նչ բանաստեղծության մասին է խոսքը:

Խցիկի դուռը բախեցին: Կան Նեջիոյին խնդրեց արագ դատումն իր տեսիքը:

- Գիճա կղաւատնմ, - ասաց Նեջիոյը, - ասկայն ոչ ոքի չես ասեկո, որ այն ինձնից ես լսել: Ոչ ոքի դուր չի գալիս, որ ես թեզ ենտ մտերիմ եմ:

- Չեմ ասի, - դատասխանեց Կան, - շտառ, դատումիր:

- Ես շատ եմ սիրում Ալյահին, - ցնծազին բացականչեց Նեջիոյը, - երբեմն, բնավ չցանկանալով, հարց եմ տալիս ինքս ինձ, թե ի՞նչ կյիներ, Տերն ազատի, եթեն Ալյած գոյություն չունենար, և իմ աշքերի առջև հայտնվում է տեսիլք՝ մի դրասկեր, որն ինձ վախեցնում է:

- Ե՞վ:

- Ես այդ դրասկերը տեսնում եմ զիշերով, մթան մեջ՝ ինչ-որ դրասութանից նայելիս: Նախ երևում են երկու ստիլակ դրամ՝ բարձր ու խոյ, ինչողևս ամբոցի դրասերը: Երկու ամբաց՝ միմյանց դեմ-հանդիման: Ես ահեղ նայում եմ դրանց միջև զանվոր ներ անցուդում, որն իմ առջև ծգված է փաղոցի նման: Այնայ, որ Ալյած չկա, փաղորդ ծածկված է ձյունով և կեղտուու է, ինչողևս Կարսում, բայց մամուշակագոյն է: Փողոցի մեջտեղում կա ինչ-որ բան, որն ինձ եռոշռմ է. «Կանգ առ», իսկ ես նայում եմ փողոցի վերջին՝ աշխարհի վերջին: Այնտեղ տերևագործկ ծառ է. վերջին՝ մերկ ծառը: Իմ հայացքից ծառն անտրասելյորեն կարմրամ է և բռնկվում: Ես սկսում եմ մեղավորության զգալ, բանջի հետաքրքրվել եմ մի վայրով, որ չկա Ալյած: Կարմիր ծառը, դրան ի դրատապիսն, հանկարծ ձեռք է թրամ նախկին տեսքը: Այլև չեմ նայի՝ խոտանում եմ ինքս ինձ, և շղինանդրավ՝ նայում կրկին, և աշխարհի վերջի միայնակ ծառը դարձյալ անտրասելյորեն կարմրամ է ու բռնկվում: Եվ այդուն՝ մինչև լույս:

- Ի՞նչո՞ւ է դա թեզ վախ դատճառում, - հարցրեց Կան:

- Որովհետև սատանան երբեմն շնչում է ականջիս, թե այդ տեսիլքը կարող է վերաբերել մեր աշխարհին: Բայց այն, ինչ տեսմում եմ, իմ երևակայության դտուղն է: Որովհետև եթե այս աշխարհի վրա գոյություն ունի իմ նկարագրած վայրը, նշանակում է՝ Այլան գոյություն չանի: Մակայն քանի որ դա ճիշտ չէ, ննում է մի հետևողաբար. ես այլս չեմ հավատում Այլանին: Իսկ դա նահից ահալով է:

- Համկանում եմ, - ասաց Կան:

- Ես հանրազիտարաններում որտնեցի և գտա. «արեիստ» բառը ծագում է եռնարեն պթեսությունց: Այս բառը նշանակում է ոչ թե մարդ, որը չի հավատում Ստորոտն, այլ ճիայնակ մարդ, որին լրել են աստվածները: Իսկ դա նշանակում է, որ մարդը այս աշխարհում երբեք չի կարող արեիստ լինել: Որովհետև Այլան այստեղ երբեք մեզ չի լրում, ամօգամ, եթե մենք ոգենանք: Արեիստ դասնազու համար նախ դիմար է դատնակ եվրոպացի:

- Ես կուզենայի և եվրոպացի լինել, և հավատացյալ, - ասաց Կան:

- Անզամ եթե մարդ ամեն երեկո հաճախառ է պրարան և կառակերպվ իր բարեկամների հետ՝ տրվամ բոլորանայի, եթե ամեն օր դատարանում ծիծառում է և զվարճանում ընկերների հետ, որը օրն անցկացնում է՝ ծանոթների հետ գրացերպվ, ճիշնույն է, նման մարդը լիտվին միայնակ է, որովհետև Աստված լրել է նրան:

- Եվ, այնուամենայնիվ, նա կարող է ունենալ ինչ-որ սփոփանք՝ իսկական սեր, - ասաց Կան:

- Հարկավոր է, որ այդ սերը լինի փոխադարձ:

Դուռը կրկին բախեցին: Նեջիող զրկեց Կային և այսուհետք մանկան նման համբուրելով՝ դուրս եկատ: Կան տեսալ, որ ինչ-որ մենքը ստառում է լոցիկի ազատվելուն, բայց աղասողը նոյն դասին անհետացավ ճյուս խցիկում: Կան մոլակավ կրկին փակեց լոցիկի գուման ու ծիսախուս վատելով՝ սկսեց նայել շբաղ ձյանը, որն իշնում էր դատաժանից այն կողմ: Նա հասկացավ, որ քառ առ քառ վերիշշում է այն, ինչ դատմել էր Նեջիողը, ասես վերիշշում էր բանաստեղծություն, և եթե եման որևէ մենքը չգա Պողոսից, կվարողանա Նեջիողի դրամած տեսիլքը՝ որդես բանաստեղծություն, գրի առնել իր տեսորան:

Մարդը, որը եկել էր Պողոսից: Գիննազիայի վերջին տարիներին, նրա ես ու Կան մինչև կեսօնիշեր գրացում էինք որեզիայի մասին, դա մեր սիրելի թեմաներից էր: Յուրաքանչյուրը, ով թիվ թե շատ գիտի անզիական որեզիա, անշառշտ ենանոյ է նաև Քոյրիջի այն դատանությանը, որը եիշատակված է «Մուրիկայ խան» բանաստեղծության խորագրի ծանոթագրության մեջ: Այդ բանաստեղծության սկզբում, օրի ենրավերնազիրը «Պատկեր, որ եայտնվել է երազամ, բանաստեղծական դատատիկ» ապրաեայտությունն է, Հոլրիջը ասում է, թե ինքը ննջել էր դեղերի ազդեցության տակ, որն ընդունում էր եիվանդության դրամատով (իրականում նա, ի սեր հաճույքի, օփիում էր օգտագործում), իսկ նայրադառնությունները, որ նրա մեջ տղավորվել էին մինչ ննջելը կարդացած գրքից,

խորսոնկ նինջի ժամանակ ասես առարկայացել էին նրա որայծառ երևակայության գրկում, և այդ ամենը վերածվել էր բանաստեղծության: Նա ասես երաշագեղ բանաստեղծություն էր, որը գրվում էր իմբն իրեն, առանց մտավոր որևէ ճիգի: Ավելին՝ երբ Շոյրից արթնացավ, զգաց, որ քառ առ քառ եիշում է ողջ երաշապի բանաստեղծությունը: Նա վերցնում է բռույթ, բանագր ու գրիչ և սկսում ենաւարդրասկիրայիամբ արագ-արագ, մնակ մյուսի նաևից գրել բանաստեղծության ստողերը: Արդին ավարտում էր բանաստեղծությունը, որը հանրահայտ է, երբ դրա թակեցին: Նա վեր կացավ և բացեց դրաւոր. դրաւոր թակամ էր ոչ հետո գոմվող Պուղոր քաղաքից դարբարի նունից նկատ մի մարդ: Երբ Շոյրիցն ազատվեց նրանից, իսկույն շատարեց զրասեղանի մոտ, բայց հասկացավ, որ բանաստեղծության մնացյալ մասը նորացել է, իսկ եիշողության մեջ մնացել են լոկ տրամադրությունը և բաժնի դատապահիկներ:

Զանի որ ոչ մի տուղթքի շխանգարեց Կային, ուստի երբ նրան թեմ երավիրեցին, նրա եիշողության մեջ դեռ յավ ուսկերձնվել էին իր բանաստեղծության տողերը: Քննամ նա ամենաբարձրահասակն էր: Գերմանական նոխրագոյն վերարկուն նրան առանձնացնում էր մյուսներից:

Դաելիճի Ժմարը անստասելիորեն դադարեց: Մոլեգնած ուստիողները, գործազրկները, ընդվզադ քաղաքական իպամիտուները լժեցին, որովհետև չգիտեին ինչի վրա ծիծառի և ինչին արձագանքի: Առաջին շարքերում նառած դաշտունյաները, Կային ուղ օրը հետանած ոստիկանները, նաևանգադեսի տեղակալը, անվտանգության ծառայության տիսի օգնականը և ուստիողները զիտեին, որ նա բանաստեղի է: Նիհար հաղորդավար վակինցավ լուրջունից: Նա Կային ավեց այնողիսի հարց, ինչողիսին առվորաքար տալիս են ճշակութային հեռուստահատրությունների ժամանակ. «Դուք դրես եք, քւնաստեղծություններ եք գրում: Բանաստեղծություն գրելը դժվա՞ր է: Անեն անգամ, երբ ես դիմում եմ այդ երեկոյի տեսազրությունը, տեսմում եմ, որ այդ կարճան, բայց ջլատող գրայցի ընթացքում ներկաներից ոչ ոք չհասկացավ՝ բանաստեղծություն գրելը դժվա՞ր է, թե՞ եեշտ, բայց բոլորը հասկացան, որ Կան եկել է Գերմանիայից:

- Ինչողիսի՞ն է մեր գեղեցիկ Կարսը, - հարցրեց հաղորդավարը:

Կան երկնուղով դատաստիամեց.

- Հաս զեղեցիկ է, շատ ախտուր, շատ աղքատ:

Վերջին շարքերում նառած իմամ-խարիբների ուստինարանի սաներից երկրուր ծիծառեցին:

- Զո հօգին է աղքատ, - բացականից մեկ որիշը:

Այս ամենը համարձակություն հաղորդեց ևս մի քանիսին, ովքեր ուրի կանգնեցին ու սկսեցին դրավել: Նրանց մի նասը հեգնամ էր, յավ թե ինչ էին ուզում մյուսները, դժվար է ասել: Նետազայում, երբ ես գնացի Կարս, մժուրգուտ թեյն ինձ ասաց, որ այդ խոսքերից հետո հեռուստացայցի առջև նառած Նանդին սկսվ է արտավել:

- Դուք Գերմանիայում ներկայացրել եք բուրգական գրականությունը, - սասաց հաղորդավարը:

- Թող ասի, թի ինչու է բարեհամնյ,- ոռնաց մեկ որիշը:

- Ես եկել եմ, որովհետև շատ դժբախտ եմ,- որսասխանեց Կան,- այսինք ես ինձ երջանիկ եմ զգում: Խնդրում եմ, յաք, ես կկարդամ իմ վերջին բանասունդույթունը:

Որոշ շփարձունքից ու դադիմից ենշած ես մի բանի բացականշաբայուններից ենուո Կան սկսն արտասամնի: Շատ տարիներ անց, երբ իմ ձեռքն ընկալ այդ երեկոյի տեսազրությունը, ես սիրով ու իհացմունքով դիտեցի իմ ընկերու ելույթը: Ես ատաշին անգամ տեսան երան տնկնդիրների առջև բանաւերեւոյան կարդալիս: Նա խորասուգվեց մտքերի մեջ և քայլ արեց առաջ, ինչդեռ մեկը, ով ասաց է ընթանում շատ հաճախոր և շատ վտանի: Ինչ ենու էր նա շինծությունից: Մուանց դադար առնելու, առանց միզ գործադրելու, երկու անգամ թիւրակի կակազելով՝ նա այսոյն արտասամնեց իր բանասունդույթունը, ասես ինչ-որ բան էր վերեիշամ:

Չգալով, որ բանասունդության ակունքը իր «ստեփիքն» է, որը թիշ առաջ էր դրսում, և բանասունդության մեջ բառ առ բառ տեղ է գտել այն, ինչ ինքը ասել է որդես «Վայր, ուր չկա Այլահ», Նեցիողը, ասես ենայված, բարձրացալ նոռած տեղից, իսկ Կան շարտնակում էր կարդալ նույն եանդարձությամբ, ինչ իշմում էր ձյունը: Մի բանի ծափակարության ենչեց: Վերջին շարքերից մեկը բարձրացավ և ինչ-որ բան բդավեց: Երան եեանեցին ևս մի բանիսը: Դա արձագանք էր բանասունդությա՞նը, թէ՞ նրանք ոլարզադիս ձանձրացել էին. անհանկանակ էր: Եթե անտեսներ Կայի տուկերը, որը որոշ Ժամանակ անց եայտնվելու է կանաչ ֆոնի վրա, այս տեսարանը կարելի է համարել իմ ընկերուշից դահղանված վերջին կադրերը, որոնք ես կարողացաւ տեսնել եեասպայում: Կան իմ ընկերն էր. մենք մտքիմ էինք ալիսի բան քամիյթ տարի:

«Դայրեմիք կամ գլխաշոր»

Պատմություն շաղրան վառած աղջկա մասին

Կայից հետո, լայնաբարի շարժումներ կատարելով, հայունվեց հարորդավարը, և քանի որ դա ներկայացնան «մեխն» էր, բատերը ծոր տպավ հայտարձոց թեմադրված դիմուի անվանումը՝ «Դայրեմիք կամ գլխաշոր»:

Վերջին և միշտն շարքերից, ար եիմնականում նոտած իմ իմաստ-խարիբների ուսումնարանի սաները, լալեցին դժգուի բացականշություններ, ոճանք սուլիսին, թերև աղմուկ բարձրացավ, որովհետու մի քանիսը միանգամից ասացին՝ «բռն», իսկ առաջին շարքերում նոտած դպաշտույաների միջից ինչեցին մի քանի սատարող, բայց Ժամա ծափահարապյունները: «Դայրիճը լեփ-լեցուն էր, մարդիկ, սոլասելով իրադարձությունների հետագա ընթացքին, տեղի ունեցածին հետևում էր որոշ հետաքրքրասիրությամբ և որոշ հարգանքով: Նախորդ դրվագներում դերասանների հանդես թերած «ազատամտությունը», Ֆունդա Էսերի գովազդային անդարկեցած կատկումները, նրա դրատադարը՝ դատեն ու ամեղատեն, և այն, թե ինչորու են նա ու Սունայ Շահինը ներկայացնում մի տիկնոց՝ նախկին վարչապետին, և վերջինիս կաշառակեր անուսնուն, ներկաների մնն նասի մեջ, բացառությամբ առաջին շարքերի որոշ այլերի, որևէ առանձնահատուկ դժգութույն շառաջացրեց, ընդեկապատկը, գվարծացրեց:

«Դայրեմիք կամ գլխաշորը» նույնութեան գվարծացրեց ամբոխին, առկայն իմաստ-խարիբների ուսումնարանի սաների տևական դժգությունը և անվերջանակի բրախցները ծանր սորավորություն էին քողնում: «Դայրիճի աղմուկի դրանառու երկատապյունները շին լսվում: Սակայն քանի բոլի տօնությամբ այդ դրազունակ և «մողայից ընկած» ողինար դրամատիկական այնոյիսի հստակ կառուցվածք ուներ, որ նոյնիսկ խորհութանքը կարող էր հսկանայ, թե ինչ է տեղի ունենում թեմում:

1. Սևաթոյր շաղրայով ծածկված կինը անցնում է փողոցով, խոտամ ինքն իրեն, մտորում: Ինչ-ինչ դատաներով նա դժբախտ է:

2. Չաղրան հանելով՝ կինը հայտարարում է, որ ինքն ազատ է: Վիճա նա ազատ է ու երջանիկ:

3. Նրա ընտանիքը, փեսացուն, մերձավորները, մորուքավոր նահմեդական տղամարդիկ, տարբեր դատանաներով հանդիս գալով նրա ազատազնան դեմ, փորձում են նրան նորից տոփով շագրա կրել: Այդ անենին ի դրամասիան, գայրանապու՝ կինը վառում է շաղրան:

4. Նրան ի դրամասիան՝ թակ մորուքներով և հանրիները ձնորներին խավարամուները նոյեզնում են և երբ դրամաստվում են սղանել կնոջն ու մագնիք բռնած քարշ են տալիս...

5. Նրան փրկում են հանրադիտության երիտասարդ զինվորները:

1930-ական թվականներից Մինչև Երկրորդ աշխարհամարտ այս կարճ տիմսը հաճախ էր թեմադրված Անասովիայի ժողովրդական տներում²⁹ և ուսունական հաստատություններում՝ ի ցայց դնելով կնոջը շաղրայից և կրօնական նշանից ազատել ձգուող իշխանությունների եվլուղանետ հակումները, իսկ

1950 թվականից հետո, երբ քննադական ուժերն ու ժողովրդավարությամբ սկսեցին տեղի տապ, ոյինը նոռացության մատնվեց: Հայութարիներ անց, երբ Ստամբուլի ճամագրման առողջաներից մնակում են վերջապես գոյա այդ ներկայացման մեջ շագրայով կնոջը ճարմնավորած ֆունդա Էսերին, եա ինձ անաց, թե եղարտ է, որ իր մայրը նոյն ոյինում խաղացել է 1948 թվականին Թորիայի ուսումնական հաստատություններում, իսկ ինըը, ցավոք, ենթազայռում տեղի ունեցած իրադարձությունների դատառով չկարողացավ լիովի վայելի այդ ներկայացման հաճույքը: Ես նրան եամառըրեն խնդրում էի, որ նա ճանրամասնորեն դատօնի այս ամենը, ինչ տեղի է ունեցել այդ երեկո, թեև նա խորաց կորցրել էր հիշողությունը, ինչը, ի դեմ, բնորոշ է վախեցած, հոգնահար, թմրադեղերից ճաշված դերասաններին: Ես հարցուիմքը եմ արել բազմաթիվ մարդկանց, ովքեր ներկա են եղել այդ երեկոյին, ուստի կարող եմ կատարվածի մասին դատօնել ամենայն մանրամասնությամբ:

Ազգային թատրոնը ենդեղած կարսեցի հանդիսաւոնները առաջին արարի ժամանակ շիփորված էին: «Հայրենիք կամ զիսաշոր» անվանումը նրանց սովորել էր դատրաստով ժամանակակից և քաղաքականացված ներկայացման, տակայն ոյինսի բուկանդակությանը հիացած մի քանի ծերանիներից բացի ոչ դատկերացաւմ անգամ շատեր, որ քեմում հայտնիելու է շաղրայով կին: Այսին՝ ներկաները ակնկալում էին տեսնել զիսաշոր՝ քաղաքական իպահի խորհրդանիշ: Տեսնելով շաղրայով ծածկված խորհրդավոր կնոջը, որը վճռականորեն մնաւում էր թեմում, շատերն ուշադրություն դարձրին նրա եղարտ և նոյնիսկ ինքնահավան դաշվածքին: Նայնինիկ «առաջադիմ» դաշտոնյաները, որ արհանձնարկում էին կրոնական հանդերձները, հարգանք զգացին կնոջ հանդեղ: Ինամ-ինքիքների ուսումնարանի մի ճարտիկ սան առաջինը կռահեց, թե ով է բարեված շաղրայի տակ, և բրդաց՝ հարուցելով առաջին շարքերի գայլայթը:

Երկրորդ արարի ժամանակ կինը, ազատության և առաջադիմության բուռն մղամբ համակված, սկսեց համեմ ևն ծածկոցը, և մի ոյած բռնորդ վախեցան դրանից: Այդ վախը կարելի է բացատրել ենթևոյալ կերպ. եվրոպականացման աշխարհիկ կողմնակիցները վախենում էին իրենց գաղափարների ենթանքներից: Իրականում նրանք վախուց համաձայն էին, որ Կարլասմ ամեն բան նուա առաջվա ննան, որովհետև վախենում էին իսպամիստներից: Նրանց նորով անգամ շիր անցնում իշխանության ուժով ինչոր մեկին ուարտաղը իրաժարվել շաղրայից, ինչորս տեղի էր ունենում հանրադատության առաջին տարիներին: Նրանք ընդամենը նուածում էին. «Միայն թե նրանք, ովքեր շաղրա չեն կրում, չվախենան իսպամիստներից, չինի այնուհա, ինչորս նրանում է, բռնորդ շկսեն շաղրա կրել և այդրանն է բավարար Ե»:

Նստազայում Շորգուստ թեյր ասաց Կային. «Առաջին շարքերամ նստածները իրականում ոչ թե Աքայթարքի կողմնակիցներ են, այլ վախեկուներ»: Բոլորը վախենում էին, որ շաղրայով կինը կակսի ցուցադրել իրեն, և դա կկատադիցնի ոչ միայն կրօնամոլներին, այլև գործազրկներին և ներկայացմանը հոտնկայս հետանոյ այլ անձանց: Եվ այնուաննայնիվ, մի ասուցիչ, որ նստած

ի առաջին շարքերում, հենց այդ դասին ուրքի կանգնեց և սկսեց ծավահարել Ֆունդա Էսերին, ով չաղրան հանում էր նրբազեղ, բայց վճռական շարժումներով։ Ոնանք այդ ծափերն ընկալեցին ոչ թե որդես եվլուտականացմանը գորակցող քաղաքական արարք, այլ որոշեցին, որ աստղին դրու են նկել դերասանութեանի թիւնը, իսկ կարասի դարանոցը դրտեցրել է ոգելիօհի թիւնած նրա ծեր գլուխը։ Այդ Ծիայնակ և խեղճ ուսուցչին ունացով դարսապահնեց վերջին շարքերի երիտասարդության մի մասը։

Կատարվածը դուր չնկալ նաև առաջին շարքերի համբարետականներին։ Ավանցավոր, ուսումնատենչ գյուղական առջկա փոխարեն, չաղրայի տակ գաղաքիւրով, որտասարք ուսպելով հայտնված Ֆունդա Էսերի տեսքը շիրթուրյան մասնեց նաև նրանց։ Ի՞նչ է, նշանակում է՝ չաղրան հանում են Ծիայն անառակ, անրարդական կամա՞յք։ Եթի դա է ակնարկվում, որեմն՝ ներկայացրուց ծառայում է իդամիստներին։ Առաջին շարքերում նատածները լսեցին, թե նահանգաղետի օգնականը ինչողևս բացականչեց։ «Ծիշու չէ, Ծիշու չէ»։ Մյասները՝ գոց ք թնանքից, սակայն նույնուիս այդուն վարվեցին։ Բայց դա շպահիցը թունդա Էսերին։ Մինչ առաջին շարքերը հուզմունքով և որոշ համակրանքով հետևում էին իր ազատությանը դաշտապանող հանրապետական առաջարին օրիորուին, իմամ-խարիբների սամենիք Ծիջի լսեցին սրբանագին բացականշորյաններ, սակայն դրանք ոչ ոքի չվախեցրին։ Առաջին շարքերում նտած նահանգաղետի տեղակալը, Ազգային անվտանգության վարչության ղետի խիզախ և անխոնց օգնական Կասիմ թեյը, ով ժամանակին բնացնչել էր ԲԱԿ իհմնական կազմը, բարձրաստիճան մյուս դաշտոնյաները՝ նարզի Կադաստրային վարչության ղետը, Մշակութային վարչության ղետը, որի դարտականությունների մեջ մտնում էր բրդական երգերի ձայներիցներ հավաքելն ու Անկարա ուղարկելը (նա եկել էր կնոջ, երկու դսաստերի, իր ստիղմաճք փառկաղաքուրված չորս որդիների և երեք զարմիկների հետ), իրենց կանանց հետ ժամանած քաղաքացիական զգեստով մի քանի սպաներ բնավ չխախեցան աղմուկից, որ ասդրի նոյնականներով բարձրացրել էին իմամ-խարիբների ուսունարանի մի քանի տարգուխ սամեն։ Նավանարար, նրանք հույս էին գրել դասիցնով մնկ նստած քաղաքացիական զգեստով ուստիկանների, դասութիւն տակ շարված համագետասպնոր ուստիկանների և զինվորների վրա, ովքեր, չառ լորերի, զտնվում էին թեմի նույնու։ Սակայն ամենակարևորն այն էր, որ ուղիղ հերարձակումը նրանց ներշնչում էր այնպիսի զգացողություն, ասես նրանց տեսնում էր ողջ Շուրքիան և Անկարան, թեև, հասկանալի է, հաղորդունք սուկ տեղական էր։ Առաջին շարքերի դեմական դաշտոնյաները, ինչողևս նաև դասիցնում ներկա բայրը մարդկի թեմում տեղի ունեցող գրդուրության, ասես նրանց տեսնում էր ողջ Շուրքիան և Անկարան, թեև, հասկանալի է, հաղորդունք սուկ տեղական էր։ Առաջին շարքերի դեմական դաշտոնյաները, ինչողևս նաև դասիցնում ներկա բայրը մարդկի թեմում տեղի ունեցող գրդուրության, և թեմում տեղի ունեցող զտվակությունը, քաղաքական վեճերն ու աննուրությունները բնամենք այդ ժամանակով նրանց թվում էին առաջի նրբազեղ և ենթաքրիք, քան իրականում էին։ Կային այնուիսիք, ովքեր խցկել էին դաերին ամենահետավոր անելուններն ու վախենալով իրենց ուղղված տեսախցիկնե-

րից՝ չին համարձակվում շարժում իսկ անել, կային նաև այնողիսիր, ովքեր անընդհատ շրջվում էին և նայում տեսախցիկի կողմը, որ հասկանամ՝ աշխատում՝ մ է այն, թե՝ արդեն ոչ, և կային այնողիսիր, ովքեր ծեռով էին անում վերջին շարքերից, որտեսզի տանը մնացածները նկատեն իրենց. Սակայն երեկոյի ցուցադրանը Կարսի բնակիչների մնծ մասի մեջ առաջացրել էր բատրոն գնալու և նկարահանմանը հետևելու, և ոչ թե ներկայացումը տանը հեռուառացացյով դիմելու ցանկարյուն:

Ֆունդա Էսերը նոր հանած շաղրան սղիտակեղենի նման գցեց բնմում դղված տրինձե տաշափ մեջ, զգուշորեն թենօին լցրեց վրան, ասես լվացրի փոշի ու ջոր էր ավելացնում, առդա սկսեց տրորել: Բենզինը «Աքիր» լվացրի հեղուկի շռակ էր, որ այդ ժամանակ շատ էին օգտագործում կարսեցի տանտիկինները, այդ իսկ դատճանով ոչ միայն դասիինը, այլև ողջ Կարսը վճռեց, որ ազատամիտ խոռվարար օրիորդը խելքի եկել ու որոշել է լվանալ շաղրան, և բոլորը զարմանալիարեն հաճգատացան:

- Լվա, արջիկս, լավ տրորիր.- Վերջին շարքերից բացականչեց ինչ-որ մնկը:

Ծիծառ հնչեց, առաջին շարքերի դաշտոնյաները շփոթեցին, քայց դա դասիինը մնեամասնորյան կարծիքն էր:

- Տրորիր, ինչողես «Օմոյի» գովազդում,- բրավից մնեկ ուրիշը:

Բացականչողները իմամ-խարիբների ուսումնարանի սաներ էին, քայց քանի որ նրանք որքան անհանգուած նուու, նոյնքան է զվարձացնուու էին դասիին՝ նրանց վրա առանձնադիս չին քարկանամ: Դակիմի մնեամասնորյանը, նաև առաջին շարքերն զբաղեցրած դաշտոնյառար այրերը, ցանկանուու էին, որ այդ ժամանակավլետ, շարշրկված, յակորինյան և սադրիշ քաղաքական ոյինը ավարտվի ենարքավորինս շուռ և ստանց տեսանքունների: Մարդկանց մնեամասնորյունը, ոմ հետ ես զրացեցի շատ տարիներ անց, առամ էին, որ իրենք ունեցել են նույն զգացողությունը. քարձրաստիճանն այրերից մինչև վերջին աղքատ բորդը, այդ երեկո Ազգային քատրոնում գտնվող կարսեցիների մնեամասնորյանը ուզում էր ականատես լինել որևէ ոչ առօրյա քանի, ինչողես սպորտարար լինում է քարքանամ, և մի թիշ զվարձանալ: Չի բացառված, որ իմամ-խարիբների ուսումնարանի սաներից ոնանք ինչ-որ քան ծրագրել և դատրատվում էին վիշացնեկ ներկայացնան դատանառած ուրախությունը, տակայն առայժմ նրանցից այնքան է չին կախենամ:

Իսկ Ֆունդա Էսերը իր գործը շարունակում էր այն տանտիկինների նման, որտես համար, ինչողես ներկայացնուու են գովազդները, լվացը կատարյալ հաճույք է: Որոշ ժամանակ անց նա տաշուից համեմ թաց սև շաղրան և դրաշի նման բանապով՝ ցայց տվեց համովատեսներին՝ միաժամանակ ձեւացնելով, թե ուզում է այն զցեկ դարանին: Սակայն հետո, ամրուի առջահար հայացրի առջեւ, որը ճգնում էր հասկանալ, թե ինչ է կատարվում, գրդանից հանեց կրակայիշն ու վասեց շաղրայի եզրը: Մի դրա լուրջում իջավ: Լավեց շաղրան կրանու կրակի լիզվակների շրջան և ճարճառոյւն: Բոցի տարօրինակ, ահասպատառ ցորերը տարածվեցին ողջ դասիին վրա:

Տառերը սարսափահար վեր ցատկեցին:

Դրան ոչ ոք չէր սպասում: Վախեցան նոյնինիկ աշխարհիկ կարգի ամենամոլի կողմնակիցները: Եթր կինը բացերով դարուրված շաղրան զգեց հատակին, ոճանք վախեցան, որ կրակը կլլանի թեմահարրակը, որը հարյուր եիսուն տարվա ուստումքան ուներ, կյամի Կարսի ամենահարռուտ տարիներից մնացած թալջյա կեղասու, կարկատան վարագույրը: Սակայն ներկաների մեծ նասպր համակլեց սարսափով՝ հասկանալով, որ նետք արձակվել է աղեղից: Այօն հնարակը էր ամեն ինչ:

Իմամ-խաթիբների ուստանարանի ասմերի շարքերում աղմուկ-աղալակ բարձրացավ: Լովեցին զայրալից բացականշություններ՝ ամո՞թ, կորե՞ք:

- Անաստվածներ, հավասի թշնամիներ,- բղավեց մեկը,- անաստված արքիստներ:

Առաջին շարքերը դեռ Շփոթված էին: Նոյն միայնակ խիզախ ուսուցիչը ուսքի կանգնեց և բղավեց՝ «Եօթ, թողիք ներկայացում դիտենք», սակայն նրան ոչ ոք չսում: Եթր դարձ դարձամ, որ «կորեք» բացականշություններն ու աղաղակները չեն դադարելու, և միջադեռը ավելի է ծավալվելու, տագնատի ալիք բարձրացավ: Մարզի ասողցաղակնության վարչության դեմ դոկտոր Նեզար իսկոյն ուսքի համեց փաղլատավոր որդիներին, եյտաքը կաղաք դամերը, կնուշը, ով բռլորից շրեր էր հագնված՝ սիրամարգի փետարի նմանվող ատքան զգեստ, և ուղևորվեց դեռդի ելք: Կարսի հնամննի հարռուտ գնդաստանի շառավիղ կաշվենինի առնտրական Սայիդ թեյր, որ Անկարայից ժամանել էր իր գործերով, տարրական դղբոցի նրա համարական անդամ փաստաբան Սարիթ թեյր, տեղներից ելան միաժամանակ: Կան նկատեց, որ ասրափը դպտել է ատաշին շարքերը, սակայն անվճռականորեն մնաց տեղում, որովհետև վախենուել էր, որ աղմուկի դատանառվ կմոռան նորում դահած քանատներությունը, որը դեռ չէր հանձնել կանաչ տետրին, բայց նա նույնույն արդին մտադիր էր վեր կննալ: Բացի այդ՝ նա ուզում էր դրս զայ բատրունից և վերապանալ Խվիսկի մոտ: Այդ նոյն ժամանակ թեմնեղին մուտքայլ Ներախտույշին վարչության դեմ Ռ-եցայի թեյր, որի գիտելիքների և բարքի հանդեղ հարգանք էր տածում ողջ Կարսը:

- Աղջկու,- ասաց նա,- մեզ շատ դուր եկավ ձեր տիեսք, որը դաշտանում է Աթաթուրքի զադափարները: Բայց ավարտեք, ժամանակն է: Տեսեք, բլորը հուզվում են, ժողովուրդը զայրացել է:

Դատակին զնկած շաղրան արագործն հանգավ, ծիս մեջ կանգնած Ֆունդա Էսերը այդ դասին արտասանում էր մենախտափյուն, որը «Նայրենիք կամ շադրա» դիեսի հեղինակի դարձանքն էր, և որի ամրութական տեքստը հետագայուն նա գտնելու են Ազգային տնօրինի 1936 թվականին հրատարակած ժողովածուներից մեկում: «Նայրենիք կամ շադրա» դիեսի հեղինակը, ում նա գտա Մշամբուղամ, նկարագրված դիտքերից շորս տարի անց, իննաւուներկուսը բոլորան, բայց դեռ ամրադինդ մի ծերունի, շարանձի թօներին (հիմնականում՝ տղաներ, ովքեր չին իջնում նրա վրայից) տաստեղան գուզընթաց ինձ դրսամեց

(նա բացարձակացիս անտեղյակ էր ողինսի կարսյան թևմադրությանը և դրան հաջորդած իրադարձություններին), որ իր մյուս գործերի նման («Աքարտարք զայխ Ե», «Աքարտուրին նվիրված ոլիեսներ ուսումնարանների համար»), «Դրշություններ նրա նամակն» և այլն) հանիրավի նոռացարյան նախնկած ողինսի այդ դրվագը 1930-ական թվականների ուսանողներն ու եաւայաղները դիմավորում էին հուսնկայս ծափակարությաններով, արտասուրն աշքներին:

Իսկ եմամ-խաթիբների ուսումնարանի տաների աղմուկ-աղաղակի, բացականշությունների, եայիոյանքների դպրոնառով ոչինչ չեր լսկում: Թեև դամիիճի առաջին շարքերը վախեցած ու մնայափոր լուսն էին, բայց Ֆունդա Էների խոսքերը չին հասնում որևէ մեկի լսողությանը: Չի կարելի ասել, որ եաւակ լովեց, թե զայրացած աղջիկն ինչո՞ւն է իմնավորում իր արարքը՝ ասելով, որ ոչ միայն անհատ մարդու, այլն ուղարձի անժնակարևոր արժանիքը ոչ թե արտաքին տեսքն է, այլ եռգևոր եռքյանը, և այժմ դեսքը է միանալ բաղադրակիրք ազգերին ու բարորի եետ ձգտել եվլուղական արժեքների, ազատազրկել շաղյաներից, զյանացորներից, բասակներից ու շալմաներից, որոնք խալար են ակում մեր ոգու վրա և հանդիսանում են ենուամնացարյան խորհրդանիշ: Սակայն մոլեզին ուսավխանը, որ ենչեց եսին շարքերից, լավեց ողջ դամիիճում:

Դու է անկորպիիր, փախիր քա Եվլուղա, ակլոր փախիր:

Նոյնիսկ առաջին շարքերից ենչեցին եավիեր ու խրախուսական բացականշություններ: Այս հանգամանըը դարձյալ քնարատի արեց ամենասաշին շարքում նստածներին և ոմելացրեց վախի զգացողությունը: Այդ դամիին Կան շատերի եետ բարձրացավ տեղից: Ամեն ոք մի բան էր ասում. ետնի շարքերը մոլեզնած բրափում էին, ոնանք, դուներին մոտենապով, այնուամենայնիվ, փորձում էին ետ նայել, իսկ Ֆունդա Էները շարունակում էր արտաստանի մենախոսությունը, որը չեր եասնում որևէ մեկի լսողությանը:

Այսուհետև ամեն ինչ կատարվեց շատ արագ: Բնեմում հայտնվեցին քավամորսն երկու թօփ՝ «քատակալվոր խավարանողներ»: Նրանց ձեռքերին դաշտունք էին և ուրախներ, իսկ տեսքերից երեսով էր, որ ցանկանառ են ուստժեց Ֆունդա Էսերին, ով շադրան եանելով և կրակին եանձնելով՝ մարտահրավիք էր նետել Ալյահի դատավաններին:

Մորթիքալորները հափոնեցին Ֆունդա Էսերին, որը նրանցից ազատվելու համար սկսեց կրքահարուց շարժումներ կատարելով զակարգել:

Նա իրեն դրսում էր ոչ թե առաջադիմության եերտասիու, այլ «կմոջ նման, որին դրսվագրկել են»՝ նմանակելով այն կերպարներին, որ եյուրախաղերի ժամանակ ներկայացնում էր գալվառական քատրոններում: Ֆունդա Էսերը սովոր շարժումնել խոնարհում էր զյուլը՝ ասես զոհ, սակայն աղաջական հայացքները, որ աղջիված էին «խավարանողների» այրական արժանադասովությանը, եակառակ նրա ակնելայիքի, որն է արծագանքի շարժանացան: «Խավարանողներից» մեկը թանց նրա մազերից ա շղրծեց եառուակին, իսկ մյուսը, ընդունելով նի կեցվածք, որ իշխնցում էր Վերածննդի կտավների դատկերները, օրինակ, որդուն զոհարերին դատարան Արքահամի կեցվածքը, նրա կոկորդին դրեց դաշտունք (աս այն դերասան էր, որը թից առաջ կառուարում էր Ֆունդա Էսերի հօր դերը, բայց անմանաշեխիութեն կերպարանափոխակը էր զրիմի ո մօրուքի շնորհիկ): Այդ տեսարանում շատ բան փոխառված էր այն նուացածին նղծավանջներից, որ կեաջրդեր «հետայինների և շարիաքի կողմնակիցների աղյուսամբությանը», եթե այն տնօդի ունենար, և որով ահարենկեն ո ահարենկելը եանրաստեռության առաջին տարիներին լայն տարածում էր զաել եվրոպականացած մտավորականության ու ծառայողների միջավայրում:

Առաջինը, թեմին նշտ նստած տարեց ծառայողների հետ, կատարվածից վախնցան թեմից ենուու տեղակլորված տարեց դասելամողականները:

«Ծարիսրի տահատանները և Ֆունդա Էսերը այդ վեհատամն ոյլրում ամշարժ մնացին ողջի տասնուր վայրկյան: Անքոյն այդ ընթացքան մոլեզնում էր, և հետազայս Կարսի շատ բնակիչներ, որոնց հետ ես զրացեցի, ասում էին, թե այդ երեքը այրտես անշարժ մնացել են անհամենաստ երկար: Ինձամ-խարիբների տասննարանի տաներին ափերից եանել էր ոչ թե թեմում հայտնակած «աստվածավախ խավարանուների» ցուցադրական այլանդակ տեսքը, ոչ թե նրանց արգահատութի վարդը, ոչ թե ծալլանմկարային կերպարները, և ոչ կ նոյնիսկ այն, որ ցուցադրվում էր շադրայից երաժարված և ոչ թե շադրա կրող կմոջ տառապանը: Նրանք հասկացել իմ, որ ողջ տիեզը եամարձակործն թեմարկված սադրանք է: Եվ կատարվածին ի դատապահան՝ ազատություն տվեցին իրենց կատադրությանը. բդավամ էին և թեմ նետում նարնջի մնացորդներ, նսուարարձիկներ և մինչույն ժամանակ, գիտակցելով, որ ավելի ու ավելի խորն են կուլ գնում ինոն իրենց համար նախատեսաված ասդրանքին, անելանելիությունից ավելի էին մոլեզնում: Այդ էր ուստանար, որ վերջին կուրօֆ ուստանոյ, միջահասակ

ու լայնաթիկունք Աբրուտսահման Օգը (նրա հայրը, որը երեք օր հետո Ավազից կա որդու դիակը տամնելու, խնդրել է զգել նրա խվական անունը), ով բարձրական ու ուսպարարի քիչ թե շատ փորձ ունեցողն էր նրանց մեջ, ճգնամ էր համառաց-նել ընկերներին և ստիլի լով ու նատել, սակայն նրան ոչ ոք չէր ենթարկված։ Այս ու այն կողմից հնչող ծափակարություններն ու բացականշությունները, որոնց հեղինակները դաշինում գտնվող դպրատ ենթադրությանը հիմ, ավելի էր ովկուն նոյեզնած ուսանողներին։ Անհամենառ կարևոր էր նաև այն, որ Կար-սի երիտասարդ իսպամիտները, ովքեր, ի հակառարքություն մերձակա մարզերի ի-րենց հաճախանեների, անզորենոք լին մատնված, այդ երեկո վերջադիմ հնարավորություն էին առացել բայրին ստիլի լսել իրենց համերաշխ և խրծիստ ձայնը, և զարմանքով ու ցնծությամբ հայտնաբերեցին, որ իրենց հաջողվել է վախ սերմանի առաջին կարգիրում նոտած որաշոնյաների ո գինվորականների մեջ։ Եվ իինա, երբ հետուատատաթյունը տեսի ունեցածը ցացայրում էր բաղարով մնկ, նրանք այլևս չին կարող երաժարվել իրենց ուժը ցուցադրելու համույթից։ Շնորհայուն բլուրը նոտացան, որ սատիճանաբար ուժգնացող սարմակի և բա-ցականշությունների տակ թաքնված էր նաև զվարճանայու սավորական ցան-կարյուն։ Ես այդ երեկոյի տեսազգությունը դիտել եմ բազմիցս և տեսել, որ հայնայիքներ ու կաշեր շատ տվյալ տասնուններից շատերը դա անում էին ծիծա-դով, իսկ նրանց ովկուրդ ծափակարություններ ու բացականշություններ արձա-կողնների երմանական մասը սովորական բաղարացիներ էին, ովքեր գտնում էին այդ կերպ գրնե մի քիչ զվարճանայ անհավանապի «քատերական» ներկայաց-ման վերջում և միաժամանակ հասկացնել, որ այն ձամերացրել է իրենց։ Ես լսել եմ նրանց, ովքեր ասում էին. «Եթե ստացին շարքերը այդքան լուրջ շրջադարձնեն դատարկ ադամուն ու բացականշությունները ու այդքան շիսպվենին, ոչնչ տեսի չետ ոնենա», լսել եմ նաև նրանց, ովքեր ասում էին. «Քարձրատախնամ ուշատոնյա-ները և ունետքները, որոնք տասնութ վայրկյան անց սարսափահար հետացան, իրականաւ զիտեին, թե ինչ է տեսի ունենապու, ուտի հետացան իրենց ընտա-նիքների հետ»։ Իսկ այդ ամենից հետո շատերն ավելացնում էին նաև, որ «առնեն ինչ նախատես ծրագրվել էր Անկարայում»։

Կամ տարսակալ զիտակցում էր, որ սարմակի ուստանառվ կորցնում է բա-նառնենությունը, նոտանում այս, ինչ ուսմել եր մաքում։ Եա նոյնուհետ այդ դասին եղավ դակիմից։ Իսկ թեմում հենց այդ ժամանակ հայտնվեց երկար աղտաված ամ-նաւագործությունը, որը Ֆունդր Էմբրիոն տիտր է փրկեր բավարարուս հետադիմների ժեռքից։ Դա Սունայ Շահին էր։ Նրա զիտին ճշշտ այնողիս փափակվ էր, ինչողիս դմում էին Աբագուրը և Ազատազրական ուստանազմի երրումները, հազին երեսու-նական բակալանների զիմսորական հանագգենում էր։ Նենց նա, հավատարիմ զի-նակիցներով շրջադարված, թեմ բարձրացավ (բնակ չեր զգացվում, որ նա թերևակի կադում է), մորուքավոր խավարամունները վախեցան և սարսափահար ընկան հատակին։ Դարձայ նայն տարեց տասնցիշը միայնակ ուորի կանգնեց և ամբողջ ուժով ծափակարելով՝ ողջունեց Սունայ Շահին հայրանակը։ «Ռուս, կեց-ցե», - բացականշուցին մի բանի եղալի։ Երբ որայնա լույսը ոգորչեց Սունայ Շահին,

նա Կարսի բնակիչներին թվաց այլ աշխարհներից ժամանած երաշագործ հերտա:

Բոլորն անմիջապես նկատեցին, որ նա զեղեցիկ է և բարեկիրք: Փիրուն և նոյնինսկ փոքր-ինչ կանացի գեղեցկությունն ու ողբերգական, բայց միաժամանակ կամային ու վճռական խառնվածքը, որտես շնորհիվ 1970-ականներին նա մնձ ծովովդրայնության էր ծեռք թքրել՝ Չե Գևարայի, Ռոբերտիերի և խովարար Էնվիր փաշայի դերերը ձախ հայացքներ դավանող ուսանողության միջավայրում կատարելով, բնավ չին տուժել և չին խունացել Անատոլիայով մեկ կատարած տաճագին շրջագայությաններից, որտես ժամանակ վնասել էր ուսուբը: Չյունաքույր ծեռնոցով ամփոփված աց մեռքի գուցանաշը նրագեղ շարժանով մոտեցնելով կզակին և ոչ թե շորքերին՝ նա ասաց. «Լո՛ք»:

Դրա կարիքը չկար, որովհետև ն' դաելինն էր լով, և ողինսում այդ խոսքը չկային: Ովքեր կանգնած էին, անմիջապես նառեցին և լսեցին հետևյալը.

- Տառապում է:

Նավանարար դրա արտահայտության լոկ մի մասն էր, որովհետև ոչ ոք չհասկացավ, քեզ ով է տառապում: Աւոգներում՝ այդ խոսքները լսեին, հանդիսաւոր համարանքն էր, թե ողինս ինչ է ուզում ասել. իսկ եմին Կարսի բնակիչները զյսի շրնկան, թե ով է տառապում՝ նրա՞նք, ոմ դիտել են որդ երեկո, ենց իրե՞նք, Ֆանդա Էսե՞րը, թե՞ հանրադրետությունը: Բայց, այնուամենայնիվ, արդամուր, որի մասին ասված էր այդ արտահայտությամբ, ճշգրիտ էր: Վախով համակված դաելինը բարդվեց շփոթահար լուսության մեջ:

- Հարգելի և քանիկազին բարդ հասարակություն,- ասաց Սունայ Չափմը, - ոչ ոք չի կարող թեզ ես դարձնել այն վեհ ու մեծ ճանադրակից, որը դու եկել ես՝ սոսացադիմության ուղին ընտրելով: Մի անհանգուստացիր: Խավարամովները, անմաքուրները և հետամնացները երբեք չեն կարողանա փայտ խրել դառնության անիմների մնջ: Նրանք, ովքեր ծեռք կրածրացնեն հանրադրետության, ազառության, սոսացադիմության վրա, կոշնչացվեն:

Դրա սկսնջին հասավ ծադրական բացականշաբերան. այն արծակեց Նեցիոնի հոգված և խիզախ ընկերը, որը նստած էր նրանից երկու աթոռ այն կողմն: Իսկ այդ ընթացքամ դաելինում իշխան էր գարմանքի հետ միախւառնված խորին լուսություն և վախ: Բոլորը նստել էին անշարժ, ինչդեռ ձգված մռմ, որպէս աղասամ էին փրկչի խիստ և հռատագու խստին՝ ինչն կրաքզարաներ ժանձրավի ներկայացման իմաստը, սղասաւ էին, որ նա մի քանի իմաստուն դառնություն կանի, որոնք հետագայում կրննարկեն իրենց տներում: Սակայն կոսիսների երկու կողմից երևացին մնկական զինվոր: Աղյա նրանց միացան ևս երեքը, որոնք հայսվեցին ետնամուտքից, անցան նատասեների արամբներով և բարձրացան թեմ: Ակզրում Կարսի բնակիչները անհանգուստացան, որ դերասանները, ինչդեռ ժամանակակից ողինսերում, անցնում են դաելինով, տակայն ենտար դա զվարենացրեց նրանց: Նայն դաելին թեմ վազեց ակնոցավոր մի տղա՝ բոյորին ծանությագույնածառը: Նանդիսատեսները ճամաչնեցին նրան և ժղոտացին: Նա Ազգային բարունի դիմաց գտնվող լրագրերի կրտակի տիրոջ զարմիկն էր՝ ակնոցավոր, հանակրելի և ուշիմ մի դառնանյալ: Ակնոցավորին ճամաշամ էին բալոր,

որովհետև նա ամեն որ լինում էր կրտքակամ: Տղան մոռեցավ Սոնայ Շահմին, և նոր վերջինս կտացավ, ինչոր բան ասաց նրա ականջին:

Ողջ Կարսը տեսավ, որ լսածը շատ վշտացրեց դերասանին:

- Մեզ հայունի դարձավ, որ մանկակարժական ինստիտուտի տնօրենը հիվանդանոցում վախճանվել է, - ասաց Սոնայ Շահմին, - այս տուր ոճրագրեցանը կրին վերջին հարձակման համբայինության վրա, աշխարհիկ կարգինի վրա, ժժորքիայի աղաւայի վրա:

Շահմինը դեռ չի մարսել այդ անդեկտիվունը, երբ թեմում գտնվող զինվորները հրացաններուն խցեցին ուսերից, փակադակներուն առաջ մղեցին ու նշան թռնեցին համբայատեսների վրա: Անհջաղիս ուժուղի բարձրացավ: Շինվորները մեկական կրակոց արձակեցին:

Կարծի էր ենթադրել, թե դա վախի կատակախաղ է, կրակոց տիեսի երեակայական աշխարհից՝ աւդրված այն տիտոր դնուքերին, որ տեղի են ունենաւ իրական կյանքում: Կարսի բնակիցները, որոնց թվում էր, թե հայտնվել են քատնարական փորձարարության օղակում, որոշեցին, որ դա արևմտաքից ներքայանցած ժամանակակից թեմական նորոյք է:

Եվ այնուամենազնիվ, շարքնրազ ուժուղի շարժում, եռազնունք անցավ: Նրանք, ովքեր վախեցել էին կրակոցի ձայնից, այդ եռազնունքն ընկապեցին որդիս նաև այլոց համակած վախ: Մը բանի հազի փորձեցին նորից կանգնել, իսկ թեմում գտնվող «ճորդութափոր խափառանդները» ավելի կծկվեցին վախից:

- Ոչ ոք շշրժի, - ասաց Սոնայ Շահմին:

Չինվորները վերալիցքավորեցին երացանները ու ևս մեկ անգամ նշան թռնեցին անքուի վրա: Շիշու այդ դահին ցածրահասավ, խիզախ ուսանողը, որը նատած էր Նեցիոնից երկու արռո այն կողմ, վեր թռավ և բացականշեց.

- Անիծյալ լինեն աշխարհիկ անատոլածները, անիծյալ լինեն անառաված ֆաշիաները:

Չինվորները կրկին կրակեցին:

Կրակոցների որոշի ենթ կրկին դակյիմի վրա տարածվեց ահ ու տարտարի շոնչը:

Այնուհետև բարօր տեսան, որ վերջին շարքնրազ նորոած ուսանողը, որը թիշտառած վեր էր թռել ու բացականշել, ընկալ արօսին, կրկին վեր թռավ, առաջ զամփի քափակարեց ծեռքերը: Մի բանիսը, ովքեր ողջ երեկոյի ընթացքում ծիծաղել էին ուսանողների տարօրինակ ու զրգուիչ վարքի վրա, ծիծաղեցին նաև այդ շարժումների, առան և ավելի տարօրինակ՝ անբնական շարժումների վրա, որից հետո ուսանողը մեռածի ննան տապալվեց շարքերի միջև:

Զգացողությունը, որ իրենց վրա իրոք կրակում են, դաելիմի որոշ հասվածների գիտակցությանը հասավ միայն երրորդ համագարեկից ենթա: Նանդիսաւածները ոչ թե սուս ձայն լսեցին, ինչպես լինում է, երբ կրակում են անզնդակ փառականացներուն, այլ կրակոցն զգացին ներքաւտ, ինչդեռ լինում էր այն գիշերներին, երբ զինվորները փողոցներում անաբնկիցներ էին ուսամ: Բոհեմյան տպիկներով երևադասաված գերմանական մեծ վատարանից, որը շարջ բառա-

սունչըս տարի ջնուցմամ էր հակայալան դահլիճը, տարօդինակ ձայն ենշեց, և բանի որ Վատարանի թիրենի խողովակին անցը էր եայտնվել, այնտեղից ծովիր եղրդաց, ինչորս գոլորշին շիկացած թեյնիկի ծորանից: Այդ ժամանակ բոլորը նկատեցին, որ միջին շարքերից բարձրացած ու դեռի քեմ զնացող մարդու գոլիսն աճրոցը պին արյունաշաղալս է, զգացին նաև վատաղի հոռ: Ակնհայտ էր, որ որ որ է խաճաղ է սկսվելու, սակայն դահլիճում գտնվողներից շատերը դեռ չին շարժվում տեղերից և լոր էին, ինչորն քարե կուտը: “Դահլիճ ներքափանցեց նիայնության անտանելի զգացողաբայուն, ինչորին դարձում է նարդու այն ժամանակ, երբ գարերինի երազ է տեսնում: Եվ այնուամենայնիվ, գրականության առաջնորդի Նորք խանունը, որը տվյուրության էր դարձրել Անկարա մեկնելիս ամեն անգամ այցելել Ազգային բատրօն և դիտել բարե ներկայացումները, առաջին անգամ բարձրացավ տեղից և բանի որ ցնցված էր բատերական ենարքների նատուրալիզմից, սկսեց ծափահարել նրանց, ովքեր քննում էին: Այդ դասին բարձրացավ նաև Նեշիող և հուզված ասամողի նման փորձեց ինչ-որ բան ասել:

Չինվորները անմիջապես կրակեցին շորքորդ ամպամ: Դամանայն գեկուցագրի, որի վրա շարադիներ շարունակ գաղտնի և տքնածան աշխատուել էր միջադեռը եետարնելու համար Անկարայից ուղարկված փորձագետ մայորը, այդ համագարելից արձակված գնդակներից դահլիճում գրեվել է երկու նարը: Նրանցից մեկը Նեշիողն էր, գնդակը խոցել էր նրա ճակատու ու աշքը, սակայն նա չին կարող դնել, թե նա մահացել է ենաց նոյն դասին, քանի որ այդ կատակցությանը լսել են նաև այլ կարծիքներ: Եթե կար այնորինի դասի, որի շորջ համակարգի էին բարոր՝ և՛ նրանք, ովքեր նստած են եղել միջին շարքերուն, և՛ նրանք, ովքեր իրադարձաբայաց հետեւ են առաջին շարքերից, դա այն էր, որ նրբորդ համագարելից հետո Նեշիող նկատել էր, որ դասիինով գնդակներ են սուրում, բայց տեսածքը ընկալել էր բոլորովին այլ կերպ: Մասից երկու վայրկյան առաջ նա բարձրացավ և ասաց այն, ինչ լսել են շատերը Ծնչը, սակայն, տեսածաբավանը շեմ շեր արձանագրելու):

- Կանաց առեք, չկրակեք, երացաները լիցրաւվորված են:

Այդուն առաջեց այն, ինչ հասկացել էր որչ դասիինը, բայց ոչ ոք չեր ու գուստովանել: Արձակված եկնաց գնդակներից մեկը դիտավ այն օրյակի գիրտս դափնուն, որտեղից բառորդ դար առաջ իր շան եետ կինո էր դիտել Կարպի խորերդային վերջին հյուտառոսը: Կրակողներից մեկը, որ աղօրդոցի բարդ էր, չեր ուզում ոչ ոքի առանել: Մյուս գնդակը, որ արձակվել էր նոյն նստադրյանը և նոյն անճարակությամբ, խրվեց բատրունի ասասատի մեջ, և եարյուր քան տարվա վաղեմիտաթյան զաջի ու ծեփի թեկորները ծյան նման թափկեցին տագնադասաւար նարդեկանց զյիկն: Եվս մի գնդակ խրվեց դասիինը հեռավոր ծայրում տեղադրված ուղիղ հնուարձակման տեսախցիկին կից փայտե ճադաշարի մեջ, որին մի ժամանակ ենմանել են հայ երազկուու, բայց աղքատ օրիորդները, ովքեր էժան տումներով, ոսքի կանգնած դիտել են Մոսկվայից ժամանած բատերախմբերի ներկայացումները, լարախաղացների եղույթները, անկնդրել

կամերային նվազախմբի համերգները և նվազան ճատներով կառչել այդ ճաղաշրից: Չորրորդ գնդակը ծակեց տեսախցիկից հետո անկյունում տեղադրված արտօդի թիկնակը և խրվեց դահլիճի վերջամ կնոջ և այրի քենու հետ նստած տրակտորների և գյուղատնտեսական այլ մեքենաների դրահեստամաների առևտուն գրադպող Մանելյին թեյի ուսը, ով հայացը հատեց առաստաղիմ՝ առաջին դրա կարծերով, թե վերևից՝ ինչպես քիչ առաջ, ինչ-որ բան է բավկան: Վնագերդը կուրործ զինվոր թուանը Տրաղիքոնից տեսակցության նկած և տասնորդ-ի պամահտաներից թիշ ետ նստած մի ծերութու ակնոցի ծախ առյալին, խրվեց ուղեղի մեջ և ամշշուկ սրամնեց ծերուկին, որը մինչ այդ կ ննջում էր. նա նոյնիսկ շգգաց, որ մնանում է, իսկ զնդակը դուրս նկավ նրա ծոծրակից և ծակելով աքսոնի թիկնակը, խրվեց մնաց տասներկուամյա մի քարդ տղայի տողորակի ոյնու խաչած ձվերից մեկի մեջ: Տղան խաչած նվով ու լավաշով բրուտներ էր վաճառում, և այն դաիին, երբ ծերուկին սրամնած զնդակը խրվեց ձվի մեջ, նա մտել էր շարքերի արանքը և նանր վերադարձնելով՝ դարձել ձեռքը:

Ես այդ իրադարձությունները նկարագրում եմ այսպիսի ճանրանամարդում, որտեսզի բացատրեմ, թե Ազգային թատրոնում զանվոր բազմության մեծամասնությունն ինչու էր անշարժ նտեղ, շնայած իրենց վրա կրակում էին: Երբ զինվորները կրակեցին երկրորդ անզամ, բարբար որոշեցին, որ ստանողը, ում բռնըլ, սիրար և կոկորդը մինչ այդ խոցել էին զնդակները, շափազանց խիզախության դրամատունով ընդգրկվել է բեմականացման մեջ՝ որտես զարիւրելի ներկայացման մի զվարճայի միջանցեմ: Մյուս երկու զնդակներից մեկը դիրդալ ետին շարքերում տասկի նտած մի տասնորդի կրծքին (առաջին ինքնատպայինը կատարած առջիկը նրա զարմուիին էր), իսկ վերջին զնդակը՝ արդեն վարտուն տարի շարքից երած դրամի ժամացոյցի վոշով ու սարդուտայնով ծածկված թվատախտակին: Գնդակը, որ երրորդ համազարկի ժամանակ դիմել էր նոյն տեղը, փորձազետ նայորին աղացուցեց, որ երեկոյի համար ընտրված դիրդակահար զինվորներից մեկը դրժել է Նորանի վրա տված երգանքը և խոսակել նարդ տրամելուց: Ինչպես իր զեկուցազրում նշել է նայորը, ճատավորելու նմանատիպ խնդիր էր հարցացել նաև այն, որ երրորդ համազարկի ժամանակ տղանված ևս մի սասանող, որ հայունի էր որտես թռնու իւլամիտ, միաժամանակ նաև Կարսի ԱՎՀ-ի գործակու էր և իր դարսուականությունները կատարում էր բարեկիյն ու դարտաճանաշորեն: Մայորը փակացներում նշել էր, որ ընդդեմ դիտության դատական հայց ներկայացրած նրա ընտանիքին դրամական վոշինառացում վճարելու անհրաժշտություն չկա: Վերջին երկու զնդակներից մեկը սրամնեց Կարսի կրտնասեր և ավանդադաշտ ճասի կողմից եռոյժ սիրված Ռիզա թեյին, ում բարերարությամբ աղբյուր էր կատուցվել Կապե իշի բաղամատում, իսկ մյուսը՝ նրա եատային, ով ծերուկի միակ ննջուկն էր, բանզիչ վերջին տարիներին նա դժվարթյամբ էր բայցում: Դժվար է բացատրել, թե այն ժամանակ, երբ երկու հավատարին ընկերները եղածվարքի միջաններում առաջարիւմ տնբառ էրներում ին դաելինի ենց կնմարնում, ինչո՞ւ էր հանդիսատեսների մեծ նասը անշարժ հետևում երացանները վերադրասկորող զինվորներին:

- Մենք՝ Խոյին շարքերում նառածներս, հասկացանք, որ իմշ-որ գարդարկի բան է կատարվում. - շատ տարիներ անց ինձ ասաց մերձակա անասնաներից մեկի տերը, ով առ օրս բռյլ չի տալիս իհշատակել իր անունը: Մենք վախենում էինք, որ եթե շարժվենք, ուշադրություն կերպվիրենք մեզ վրա, վորձանքի կենթարկենք նաև մեզ, ուստի կատարվածին ենաւում էինք բարձած, ծղուու խակ շխաներվ:

Ճե՞ն ո՞ր էր դիմել շորբազ հաճազարկի ժամանակ արձակված գնուակներից մեկը, շկարողացավ դարձել նոյնիսկ փորձագետ նայորը: Գնդակներից մեկը վիրավորեց մի երիտասարդ առևտրականի, որը Անկարայից Կարս Էր եկել համագիտարանների և ակունքային խաղերի սարքերի աշտատիկ վաճառք կազմակերպելու նորատակով (նրկու ժամ անց նա կմահանա արյունաքամ լինելու): Մի գնդակ հսկա անցք էր բացել այն ճանավոր օրյակի հատակին, որը 1900-ական թվականներին գրադեցնում էր կաշվենինի մեծահարուստ հայ վաճառական Գրիգոր Տօմաչյանը, երբ մորթ զգեստներով դճնված ընտանիքի անդամների հետ այցելում էր բարորոն: Մյուս երկու գնդակներից մեկը խոցել էր Նեջուղի ձախ աշջը, երկրորդը՝ բարձր ու անաղարտ ճակատոր, բայց, ինչուս շափազանցնելով ունդում էին ոճանք, միանգանց շին ստրանել նրան, որովհետև դատելով հետազայում ուստածածներից, թեմին նայելով՝ ուստանին բացականչել էր. «Ես տեսնում եմ»:

Այս վերջին կրակոցներից հետո դեռի դրազ վազող, բդավող և հասաշող մարդիկ բարձիել են: Ուղիղ հետարձակման ռեժիսորը հավանաբար դաշտիկ է դատի տակ՝ հատակին. նրա տեսականիկը, որը մինչ այդ անընդհատ շարժվել է մեկ աջ, մեկ՝ ձախ, արդեն անշարժ էր: Կարսի հանդիտատեսները դրանցից հետո կարողացել են տեսնել միայն դատանձված առաջին շարքերի մեծահարզ հանդիսատեսներին և թեմում գտնվող անձնավորաբերություններին:

Եվ այնուամենայնիվ, կրանցից հնչող կրակոցների ձայներից, աղճուկադադակից և բացականշարյուններից Կարսի բնակչաբայն մեծ մասը հասկացավ, որ Ազգային թատրոնում կատարվում է իմշ-որ արտառոց բան: Նոյնիսկ նրանք, ովքեր կեսզիշերին ճռտ ճանձրացել և ննջում էին հետուատացույցների առջև, շարջ տասնուր վայրկյան հճշող կրակոցների որոտներից սքարիվեցին և հայացքները հատեցին մըրաններին:

Սունայ Շահմը բաժականաշակի փորձառու էր և որսաց դաշտը, երբ հանդիսանալ համակ աշխարհություն է. «Ներսու զինվորներ, դուք կատարեցիր ծեր դարսորդ», - առաց նու, այդու նրբագեղ շարժումով շրջվեց դեռի Ֆունդա Էւնըր, ով դեռ դարձած էր հատակին, և սերմեր խոնարհումով նրան դարձեց ձեռոք: Ծրկչի ձեռքին հենվելով՝ կինք ոսրի կանգնեց:

Առաջին շարքերում ուրի կանգնեցին թշչակառու ծառայաբները և ծափահարություններով ուղարկեցին նրանց: Ծափահարություններին միացան հարևանության նառածներից ևս մի քանիսը: Վերջին շարքերից նոյնողիս մի քանի ծափահարության հենչեց. ուստանալ վախին էր կամ բայրի հետ ծափահարելու սովորաբերությունը: Հասկիցի մնացյալ նասք լուս էր, ինչուս ձյունը: Թոյորն սախ-

պահիվեցին եարքածությունից. ոմանը թեև տեսել էին հոգեվարքի մեջ զայարկվողներին, այնուամենայնիվ, սկսեցին թեքեսակի ժղոալ այն ճարդկանց համդարտությամբ, ովքեր համոզված են, որ այս ամենը, ինչ տեղի է ունենալ քեմոմ, հանդիսանում է թեմական աշխարքի մաս և անհրական է, իսկ ներկաներից շատերը հազիվ էին գրախները հանել անկյուններից, որ բարնվել էին վախից, երբ Սունայ Շահին ձայնը կրկին վախեցրեց նրանց.

- Սա ներկայացում չէ, սա հեղափոխության սկիզբն է.- խրառական ասաց նա:- Դանուն եայրենիքի մենք դատրաստ ենք ամեն ինչի: Աղավինեք բարքական փառադրյամն գործին: Շինվորներ, տարեր դրանց:

Շինվորներից երկուսը թեմից դուրս տարան մորուքավոր երկու «Փասլարամուներին»: Եվ երբ մյուս զինվորները վերապիցրավորեցին երացանեները և կրկին տարգեցին հանդիսատեսների վրա, թեմ ցատկեց մի տարօրինակ անձնավորություն: Նա տարօրինակ էր, որովհետո հաղթեսոյ ու կոոյիտ շարժումներից, ինչողիսիք թեմը չի հանդուրժում, զգացկում էր, որ նա ոչ դերասան է, ոչ զինվոր: Կարսի բնակիչներից շատերը նրան նայում էին հույսով, ակնկալում, որ նա որ որ է կեայտարարի, թե տեղի ունեցածը կատակախան էր:

- Կեցցե՛ հանրատեսությունը, - բռավից նա:- Կեցցե՛ բանակը: Կեցցե՛ բարք ժողովուրդը: Կեցցե՛ Աքախուրքը:

Վարագույրը դամնադ իշուկ: Իսկ տարօրինակ անձնավորությունն ու Սունայ Շահնը երկու բայլ արեցին դնոյի թեմնեզը և մնացին ներկաների տեսագաշտում: Նորահայու գործող անձի ծնորին «Կիրիկ կապե» մակնիշի առորմանակ էր, հազին՝ բաղադրացիական զգեստ, իսկ ուորթերին զինվորական ճորժակոչիկներ էին:

- Անիծվեն խալարասմուներդ, - բռավից նա և ստորհաններով իշուկ դասիձ: Նրա եռնից հայտնվեցին երացանեներով զինված ևս երկու հոգի: Մինչ զինվորները հրացանեների հսկողության տակ էին դահում իման-իսպիրների ուսումնարանի տաներին, այդ երեք զինվաները, որն վենաս շղասանանելով վախով իրենց ենուող հանդիսատեսներին, վճռական կոչեր բդավերով, նետվեցին դեղի դրազ:

Նրանք շահագանց երցանիկ էին, շահագանց հոգված: Որովհետև երկարատև վեներից ու բանակցություններից հետո վերջադիմ որոշվել էր Կարսում կազմակերպել մի «փոքրիկ» ատյուանքություն, որոշվել էր, որ իրենք ճամանակցելու են դրան: Թեև Սունայ Շահնը, ում ենու նրանց ծանոթացրել էին Կարս զարու երեկոյան, կարծում էր, որ նոյն գործերի խառնված զինված արկածախնդիրների ներկայությունը կանվանարկի «արվեստի գործը», որն ինքն ուզում է թեմադրել, և ողջ օրը չեր համաձայնում նրանց մասմակցությանը, այնուամենայնիվ, վերջին դահին շկարողացակ դատուախան գտնել այն եկմանավոր դատոնատաքանություններին, թե գոցեն դետք լինեն երացանի հետ վարվել իմացող ճարդիկ, ովքեր անհերաժշտության դեղքում կկարողանան զենք գործադրել արվեստից բան շեալսացող ամբոխի դեմ: Նաջորդ ժամերի ընթացքում կատախ նաև, թե նա շատ է զրջացել այդ որոշման նամար, տառադիլ է՝ իմանալով, որ բարիառաջշիջկի տեսքով այդ ճարդիկ արյուն են բարին, տակայն, ինչողիս շատ բան, սրանք նույնողիս տուկ խոռակցությաններ են:

Չառ տարիներ անց ես գնացի Կարս, և խանոթղան Մոլխասը բեյը, ով ինձ ծանոթացնում էր Ազգային բատրանի շնորհն, որի մի մասը վերածվել էր ավերակների, իսկ մյուս մասն օտագրքնիւմ է որդիս «Արշակի» արտադրանքի վաճառքով զբաղվող խանութի դասեստ, որդիսզի ազատվի այդ սարսափելի երեկոյի ու հաջորդ օրերին վերաբերող հարցերից, ասաց, որ հայերի ժամանակներից մինչ օրս Կարսում կառարկվել են բազմաթիվ հանցագործություններ, չարիք և անօրենություն է գործվել: Սակայն եթե ես ուզում եմ դուզն-ինչ սրախորդյուն դատճանել տեղիս թշված բնակչությանը, ապա, Մտաճրու վերաբառնարկ, յավ կյենի գրեմ ոչ թե Կարսի անցյակ մեղքերի, այլ այն մասին, թե ինչ երաշափի, մաքոր ող ունի Կարսը և ինչ բարի մարդիկ են կարսեցիները: Ժատրանի դահլիճում, որը վերածվել էր մոսայ, սարդոստայնով ծածկված դահնեսաի, սառնարանների, լվացքի մերժմանների և վատարանների ոլողան մնացողների արանքամ նա ցույց տվեց այն զարհութելի երեկոյից մնացած միակ հետոք՝ զնդակից առաջացած մի եսկայական անցք այն օթյակի հատակին, որտեղից մի ժամանակ ներկայացումներ է դիմել իսայ մեծանարուսա Գրիգոր Զգմաշյանը:

ԻԱՀ Հ/ՅԱՊ ԵՐ Իշխան Ցյումը

Խոտվարյան գիշերը

Ազգային քառարկն վարագույրն իշնելոց հետո բացականչությամբ նրանք շնորհի դրսած և ամրոխի վախեցած ենայացքի ուղիւկցությամբ Զյազիմ թեյի փողոցի ուղղությամբ շարժվող երեք երջանիկ զինյավներին առաջնորդում էր Շ. Դեմիրբակ մականոնների մի անձնավորություն, որը նախկին կոմունիստ էր և լրագրող: 1970-ական թվականներին նա զրոյի, բանասահեծի և առավել՝ «տանհայանի» համարում ուներ խորերդային կողմնորոշման հետևող կոմունիստական կազմակերպությամբների շրջանում: Նա հայթանըրամ էր, 1980 թվականի ռազմական հեղաշրջումից հետո փախել էր Գերմանիա, իսկ Բեռլինի դատի քանդվելուց հետո հասուն քայլությանը Վերադարձել մժարքիա, որդենսդի բորբական ուստուքյունը և հանրայիտական կարգերը դաշտանի բրոբրից և «շարիաթի կողմնակիցներից»: Նրա ուղեկիցները թուրք ազգայնամուկական կազմակերպության անդամ էին: Շ. Դեմիրբակը այդ կազմակերպությանը անդամագրվել էր 1979-1980 թվականներին՝ Ստամբուլի փողոցների գիշերային զինված բախումներին մասնակցելու նոյառակով, տակայն ժողովրդավարական ուստուքյունը ուղարկության անդամ էին: Շ. Դեմիրբակը այդ կազմակերպությանը անդամագրվել էր 1979-1980 թվականներին՝ Ստամբուլի փողոցների գիշերային զինված բախումներին մասնակցելու նոյառակով, տակայն ժողովրդավարական ուստուքյունը ուղարկության անդամ էին: Շ. Դեմիրբակը այդ կազմակերպությանը արկածախնդրությունը: Ոմանց կարծիքով՝ երեքն է կատակարուքյան գործակալներն էին: Իսկ նրանք, ովքեր հենց սկզբից վախեցել և Ազգային քառարկության հետարարության շտաբ դուրս գալու համար արագործն իշնում էին աստիճաններով, նրանց տեսներով վարդվում էին այնուհետև, ասես այդ ամենը ողիսեփ շարունակությունն էր, որովհետև դրատվերացում շունեին, քեզ ինչ է կատարվում ներսում, և ովքեր են վերցիններս:

Երբ Շ. Դեմիրբայր փառող երավ ու տեսավ, թե ինչքան ձյուն է եկել, որախացավ երեխայի նման, երճից, ցատկութեց և ատրճանակից երկու անգամ ող կրակելով՝ բացականչեց. «Կեցցե թուրք ազգը, կեցցե հանրայիտուքյունը»: Դուռն առջև խոնված ամբոխը ցանուցիր հեռացավ շորս կողմից: Ոմանք, վախվութան ժողովրդով, նայում էին նրանց: Իսկ ոմանք, կարծես ներողություն հայցելով, որ ժամանակից շուր են տառն գնում, կանգ առան: Շ. Դեմիրբակն ու նրա ուղեկիցները վազեցին Արքաթորի ողորդայում: Նրանք կոշեր էին բյալում, աղաղակներ արձակում և ծիծաղում հարրածի նման: Ծերումները, որ քայլում էին՝ ձյուների մեջ անընդհատ ընկնելով ու միմյանց եննվելով, ընտանիքի հայրերը, որ կանգնած էին՝ վախեց միմյանց սնդված երեխաներով շրջադառված՝ անվճռական ու թույլ ծափերով դիմավորեցին նրանց հայտնաթյունը:

Չվարք եռյակը Կային հասակ Քյազիմ թեյի փոքր որդուսայի անկյունում: Նրանք նկատեցին, որ Կան տեսակ իրենց ու քաջեց մայր՝ վայրի ծիրեների տակ, ասես ավտոտներն այլի էր ճանապարհ տավիս:

- Պարուն քանատուեղծ, - բացականչեց Շ. Դեմիրբայր, - քամի դեռ նրանք թեզ չեն արդանել, դու ոլիսի արդանեն նրանց: Կասկացա՞ր:

Նանց այդ որակին Կան մոռացալ քանատուեցյանը, որը դիօ չեր արտագրել տեսրում, և որը հետագայում անվանեց «Վայր, որ չկա Ալլահ»:

Չ. Դեմիրբան ու ընկերները բարձրացամ Աթաքուրի ուղղուայով: Զանի որ Կան չեր ուզում գնալ նրանց ետևից, թերքեց Կարաղադի ուղղուան և զգաց, որ զյուռմ բանաստեղծությունից ենար անզան չի մնացել:

Նա ապրեց մեղավորության նոյն զգացողությունը, ինչ ունենամ էր երիտասարդ տարիներին՝ բաղաբական հավաքներից հետո: Կան ամաշում էր ոչ թա այն ուստանառով, որ այդ հավաքներին մասնակցամ էին միայն Շխանքաշիր բորժուաների աղաւելված զավակները, այլ որիշ բանից: Նրանց գրույցներում անեն ինչ մանկականորին շախազանցված էր: Նա որոշեց հյուրանոց չերաբանակ և գրուսներ: Խոյս ուներ վերեիշել նոռացված բանաստեղծությունը:

Կան նկատեց, որ որոշ հետաքրքրասերներ, ենուստացույցով տեսածից անհանգստացած, ծիկրակում են դասուստաներից: Դժվար է ասել, թե Կան ինչ շափով էր տեղյակ բառորոնում կատարված ահաւոր դիմոքրեին: Կրակոցները, գուցե նաև հաճազարկերը, սկսվել էին մինչ նրա դրւու զայր, և նա Չ. Դեմիրբանի համարում էր ներկայացման մասնակիցներից մնկը:

Նա ոոջ ուշաբրությունը թևենոց նոռացված բանաստեղծության վյա: Չգայով, որ կօրուսյայի փոխարեն նորում ծնվում է նոր բանաստեղծություն, Կան ուղերի մի անկյունում տեղ տվեց բանաստեղծությանը, որդեսզի այն սաղմնավորիի և հասունան:

Շետվից երկու կրակոց լավեց: Ջայնը խցացալ ձյուների գրկում և արձագանք չցուալ:

Ինչ շրնադ էր իջնում ձյունը: Ինչ մեծ-մեծ փաթիւներով, ինչ անհողդող, ասես երբեւ նորադիր չեր դադարել, և ինչ լոիկ էր իջնում ձյունը: Մնկահաս ձյունով ծածկված Կարաղադի լայնակուն ուղղուան թերթությամբ անենտանում էր մրան մեջ: Այս աղիտուակ էր ու զարդանիքներով լի: Դայերից մնացած զեկեիկ եռահարկ շներում, որ ներկայունս տեղավորված էր բաղաբատիտարանը, բացարձակադիմուու ոչ ոք շկար: Վայրի ձիթենուց կախ սառցաբարեղները միախառնվելի մին ձյան տակ անտեսանելի ալլուսներներու վրա կատարկիած ծյունաթնին և առաջացրել կեսձյուն-կեսասուցյ բափանցիկ վարագոյք: Կան անցավ տախտակներով խոզ մնխած հայկական միահարկ տաճ նուստվ: Լսերով սեփական շնչառությունն ու ուսնածայնը՝ նա զգաց, որ դաշտաւու է անվերադարձ երաժարվել իրական կյանքի և իրական երջանկության կանչից, որն ըստ երևոյրին լսում էր առաջին անգամ:

Նախանգամտետի առանձնաւոան դիմաց՝ Աթաքուրի արձանը շրջադատող փոքրիկ որորակում, ոչ ոք շկար: Կան որևէ մեկին շոնտավ նաև Ֆինանսների վարչության շենքի առջև, որը դահոյանվել էր ուսմերի ժամանակներից և Կարսի ամենաստերմատն շինությունն էր: Յորանասուն տարի առաջ՝ Առաջին աշխարհամարտից հետո, երբ ցարի ու փափշակի զարքերը հետացան այս վայրերից, շենքում տեղավորվեց բուրբական անկախ դեսության³⁰ կատավարությունն ու դադամնեարք: Սրա դիմաց գտնվում էր հայկական մի եին շինություն, որն ամերել էին անզիսական զինվորները, որովհետև շենքը նույն՝ արդեն իսկ լուծարված դեսության կատավարության նտուավայրն էր նդիլ: Չնոտենապով

շնրին, որպիծակ այն ներկայումս նաևանգաղետի նառավայրն էր և խռովին դահլիճն էր, Կան թերքից աջ և քայլեց ուղիղ դեմի որորակ: Նա արդին նույնում էր հայկական մյուս՝ նոյնամբ գեղեցիկ և նոյնամբ տիտար անձին, երբ եանկարծ մատակա ուրարտաւափ եզրին նկառեց դանդաղ և անսպասելի, ասծո երազում, մոտեցող տանի: Քի այն կողմէ իման-խարիսների ու սամայրանի առջև, կանգնած էր զինվորական քիոնառար: Դրա ծածկին քի ձյուն կար: Կան հասկացավ, որ բեռնարտարը նոր է եկել: Կրակոց լսվեց: Կան ետ դարձավ, անցավ Բանակի դրախտայով, խայս տվեց ոստիկաններից, որոնք վարդում էին տաքանակ նաևանգաղետի առանձնաւտան առջև գտնվող ուսեակառամ սառցակալած ուստուհանների ետևում: Նա հասկացավ, որ նոր բանակներությունն ու դրա հետ կապված հիշողությունները կկարտդանա նորուն ուսեականել միայն այն դեպքում, եթե եյուրանոց վերադառնա՝ որպէս չգագալ այս ձյունի լուսթյան գրկից:

Կան արդին հասկ էր վայրէքի կեսին, երբ փողոցի հակառակ ծայրից լսվեց աղմուկ, և նա գանդաղեցող քայլերը: Երկու եռջի աքացիներ էին հասցնաւ Նորախտային վարշության դրամը:

Ջան վրա երևացին ավատմերենայի լույսիր, արդա լավեց տանկի թքուրների ծանօթի շրջում: Եռախտային վարշությանը մոտեցած քաղաքացիական սև ավտամերենայից իշակ դատկառաւուն մնելը, որին Կան քի առաջ տեսել էր բարորնի մոտ, երբ դատրատուկոս էր հեռանալ: Դրա ետևից իշակ բրդի թերթու դրած զինված մի անձնավորություն:

Նրանք կանգ առան դրան առջև: Ինչ-որ վեճ սկսվեց: Զայներից և փողոցի լույսի տակ երևացող որդիստառկերներից Կան հասկացավ, որ դրան առջև կանգնած են Շ. Դեմիրքոյ և նրա ուղեկիցները:

- Ինչո՞ւ թե բանակիները մոտ չեն, - ասաց մեկը, - եերախտակառի տերը դու չե՞ս: Ձեզ չե՞ն թերեւ եերախտամերը անջատեր: Ո՞նց թե բանակիները մոտացել են:

- Քաղաքային եերախտուները անջառվան են ոչ թե այտելից, այլ նոր կայանից, որը գտնվում է Կայարանային դրախտայում, - ասաց դեսոր:

- Մենք ատլատամք ենք, - ասաց Շ. Դեմիրքոյը, - որ ուզեմք՝ կմտնենք: Դասկանալի՞ է: Պետք եղամ՝ ուրիշ տեղ է կգնանք: Ո՞ր է բանակին:

- Տղաս, երկու օր անց ձյունը կդադարի, ճանաղարեները կրացվեն, և դեսուրայունը բռնիցու դատախան կդահնաջի:

- Պետքությունը, որից վախենում ես, մենք ենք, - ձայնը քարձրացնելով՝ դատախանեց Շ. Դեմիրքոյը: - Բանալու ես, թե՞ ոչ:

- Սինչև գրավոր կարգադրություն շատանամ, չեմ բանա:

- Դմաս կտեսնենք, - ասաց Շ. Դեմիրքոյը: Նա հանեց ատրճանակն ու երկու անգամ օդ կրակեց: - Դարձ դրան դեմ տիկիր դատին: Դանադի՝ կզնդականարենք:

Դրա խորերին ոչ որ շնորհաւաց, քայլ Շ. Դեմիրքոյի զինյալները Ռեցայի թեյին կանգնեցրին Նորախտային վարշության դատի տակ, առաջ մի քի

աշ երեցին տրոռուհամից, որդիսազի կրակելիս այն չիշացնեն: Չյանն այդտեղ փափուկ էր, և դնեսն ընկավ: Նրան բարձրացրին, ներողություն խնդրեցին: Նա տո արձակնեցին փողկատուն ու ծնոթերը իր փողկատով կատեցին թիկունքին: Իսկ այդ ընթացքամբ բարձրածայն խոտան էին և ասում, որ մինչ առավելու Կարսի բար դաշլաճաններին կվերացնեն:

Չ. Դեմիրքոյի երանանով նրանք լիցրավորեցին երացաններն ու շարվեցին Ռեջայի թեյսա, ինչպես դաեիններ: Ճիշա այդ ժամանակ ենուվից կրակոցներ լսենցին (ուս իմաս-խարիբների համբակացարանի այգում զինվորների արձակած նախազգողական համազարկն էր): Բոլորը լուսեցին և սկսեցին տոյասե: Չյանը, որ գայիս էր ոոց օքը, գրեթե դադարել էր: Շորջբորբ անեսավատալի զեղեցկություն էր, նոզական լուսություն: Որոշ ժամանակ անց նրանցից մեկն ասաց, որ ծերուկը (նա բնակ ծեր չէր) ունի վերջին սփառեալոց ծխելու իրավունք: Նրանք սփառեալ խցկեցին Ռեջայի թեյի շորթերի արանքը, վատիշով կոցորին, և մինչ նա ծխում էր, ձանձրույթից սկսեցին խզակոթերով ու արացիններով կուռք: Նուախառային վարչապահ լուսը:

- Ավատու է դետական գայքը, - առաց դեսը, - կատերս արձակեր, դուք բանան:

Նրանք ներս նտամ, և Կան շարունակեց ճանաւրաբեր: Մերք ընդ մեր կրակոցներ էին լսվում, սակայն նա դրանց նույնքան ուշադրության էր արժանացնում, որքան շների ոռնուցին: Նրա ոոց ուշադրությունը բևեռված էր գիշերվա բացարձակարտես անվտփոխ զեղեցկությանը: Նա մի դաե կանգ առավ հայկական մի եին, բափուր շների առջև: Արդա եհացնանքով դիմաց սատցարյուրները, որ տարրում էին ուրվականների ննանվող ծառերի ճյուղերին ու ինչ-որ եկեղեցու ավերակների վրա: Չողոցի լամշերի զեղնավան, մեռյալ լույսի տակ ամեն բան այնոյին տեսք ուներ, ասես ենց նոր էր հայտնվել բալետու երազից, և Կային համակեց մերակության զգացողություն: Բայց միևնույն ժամանակ նրա սիրով լի էր երախտազիտությամբ լուսայան մեջ բաղված ու նոտացված այս բնակակայքի համենոյ, որք նրա եօգին կրկին լցրել էր բանաստեղծությամբ:

Ծիշ ենուում նային կանգնած էր մի դատասանի: Նա առաց. «Գնամ տեսնեմ՝ ինչ է կատարվում»: Պատուիանից երեաց նրա զայրացած մայրը, որը հայելուուն էր իր զափակին և տուն կանչում: Կան անցնել նրանց նուտավ: Ֆախը թեյի փաղոցի անկյունում նա տեսավ կոշկակարի կրողակից ենող երկու եռվգված տղամարդու՝ մեկը բավական խօշորաճարմին, մյուսը՝ դատանու ննան նրակագի. նրանք երկու «պիրածարմներ» էին, որ անա արդին տասներկու տարի իրենց կանանց խարօս էին՝ ասելով. «Ես գնացի թեյարան», և համդիմուն ասանձի հոտերով խեղդված այդ կրողակում: Երկրորդ հարկի հարեանի մշտադիմ միացած հետուատացույցի ծայնը հասնամ էր նրանց, և իմանալով, որ փողոց ելեկն արգելված է, նրանք շատ էին անեանցառացել: Կան շշչվեց Ֆախը թեյի փաղոցի կողմ ու ևս երկու փաղոց անցնելով՝ կրողակի դիմաց նկատեց տամկ, որը կանգնած էր այն դռան նույ, ուր առավոտյան եղել էր իմքը: Կրողակի դրույթ բացվում էր դեմքի ներս. այնտեղ կարմրախայտ էին վաճառում: Տան-

իր, ինչողևս ուղ փողոցը, ասես մեռած էր և անշարժ ու ամճայն կանգնած էր այն-դիսի կախարդական լուրջան մօք, որ Կան սկզբում մտածեց, թե տանիկի ներ-սամ մարդ չկա: Սակայն տանիկի աշտարակի կափարիշը բացվեց, հայտնվեց մի գոյխ, որը նրան կարգադրեց անմիջապես տուն վերադասնալ: Կան եարց-րեց, թե ինչողևս գմա «Ջունն աղարանք» հյուրանոց: Սակայն զինվորը դեռ չկը հասցրել դրասախանել, եթիւ Կան ուղիղ իր զինաց նկատեց բարձրային «Սահ-ման» թերթի մուք շնորը և զիսի ընկալ, թե որևէ է նանադարիք:

Հյուրանոցի ջերմաքյանը, աղասասրահուում վարվող յույսը նրա հոգին լորին ուրախությամբ: Հյուրանոցի կենվորները գիշերազգեստներով, սիգարետ-ները ծեռներին՝ հավաքվել էին հեռուստացույցի առջև, և նրանց դեմքերից Կան հասկացավ, որ տեղի է ունեցել ինչ-որ արտառոց բան, սակայն նրա միտքը ազատ ու անկաշկան շրջանցում էր ամեն ինչ. այս երիմայի նման, որը թեթևութեան խուսափում է իր համար տեսան խոսակցությունից: Նա ժուրգուտ թեյի նաս-նարամին մտավ նույն տրամադրությամբ: Բոլորը դեռ մեղանի մոտ էին և հեռուստացույց էին դիտում: Կային տեսնելով՝ ժուրգուտ թեյը վեր կացաւ և համեմանական երանգով ասաց, որ իրենք շատ են անհանգուտացել նրա ուշա-նպատ համար: Նա ինչ-որ բան է ասաց, սակայն Կայի հայացը հանկարծ հան-դիմեց Իփելիյ հայացքին: Վերջինս ժողովով ասաց.

- Դու շատ լավ կարդացիր բանատեղեռությունը, ես քննուվ եղարտա-նում եմ:

Կան իսկրիյն հասկացավ, որ այս որսիք չի մոռանալու մինչև իր օրերի վեր-ըք: Նա այնքան երջանիկ էր, որ եթե շինեին նշան ստրիկների հարցերը և ժուր-գուտ թեյի անեամբերությունը, եանգիւս կարող էր իրեն քայլ տալ արտապիել:

- Հաս երևույթին, զինվորականները ինչ-որ բան են սկսել.- ասաց ժուր-գուտ թեյն այս մարդու ձայներանգով, ով չգիտի՝ ուրախանա՞-, տկրի՞-, թե՞ ոգերըվի կատարվածից:

Սեղանին ահավոր խառնաշփոք էր: Ինչ-որ մեկը ծխախտի մոխիրը բախ էր ավել մանդարինի կելեների վրա. հավանաբար դա արել էր Իփելիք: Կայի մանկաբայան տարիներին այդողևս վարված էր եղան հետավոր զարմութեան՝ եղարքույր Մյոնիերը, ինչի համար Կայի մայրը խորացես արհամարհում էր նրան, թեև նրա եետ խոսելիս անընդիւան օգուազործամ էր «ոտիկին» դիմելանքը:

- Փողոց դուրս չկաք. արգելի եմ,- ասաց ժուրգուտ թեյը.- դատմեք՝ ինչ եր կատարվում թատրոնում:

- Քաղաքականությունն ինձ բնավ չի ենթաքրքրում, - ասաց Կան:

Բոլորը, նաև և ասա՞՝ Իփելիքը, եանգացան, որ նա դա ասաց ի պրունկացին ձայնին ենթարկվելով, սակայն Կան, այնուամենայնիվ, իրեն մեղամիր էր զգում:

Դիմա նա ուզամ էր երկար նառել այդտեղ, շխոսել որևէ բանի մասին, լուս նայել Իփելիյն, բայց նրան անհանգուռություն էր դատճառում «աւշտուաճրու-յան զիշերվա» մընալորդը, որն իշխան էր տանը: Այդ մընալորդը նրան ճնշում էր ոչ թե այն դատճառով, որ նա նուացել, չեր իշխան մանկաբայան տարիների եե-

դաշրջամների գիշերների զգացողաբթյանը, այլ որովհետև բարօք ինչ-որ հարցեր կին տալիս երան: Դանդեն անկյունում ննջում էր: Չափիքն ենուստացոյց էր դիտում, այնինչ՝ Կան չեր ուզում նայել ենուստացոյցի կողմն անգամ, իսկ ժողովու թյուր իմբնագոն տեսք ուներ, որովհետև վերջապես ինչ-որ բան էր կատարված:

Որոշ ժամանակ նառելով Իվելիի կրորին՝ Կան թռնեց նրա ձեռքն ու շղակավ խնդրեց, որ քարձրանա վերև՝ իր սենյակ: Իվելիին ավելի մերժենալու անհարիսությունը նրան տառապահն դատնատեց: Եվ հենց տառապահն զգաց, ամենաշատիս քարձրացալ վերև՝ իր սենյակ: Սենյակում զգացվում էր փայտի ծանրք բռնյոր: Նա վերարկուն խնաճրով կախուց դրան ետևի կերպից: Վասենց մահակապի գլխարյիր լամոր: Նազնածությունը՝ գետնի խորքից ենաղ խոզ զվկոց, ուրարտեց ոչ միայն մարմինն ու կոտերը, այլև ողջ սենյակն ու հյուրանոցը: Եվ երբ շատ գրի էր առնում նորում ծնված նոր քանատուղծությունը, զգում էր, որ տողերը, որոնք գրում է, մահճակալը, որի եզրին նստած է, հյուրանոցի շենքը, Կարս ծյունածածկ քաղաքը և ողջ աշխարհը ունեն շարունակալույն:

Նա բանատեղեռությունն անվանեց «մասովարժան գիշերը»: Այն սկայում էր նկարագրությամբ, թե մանկության տարիներին ենդաշրջամների ժամանակ ինչշին էին ողջ ընտանիքով ենամ քնած տեղերից, լսում ուղիղ և քայլերգեր, սպաս գիշերազգեստուներով նառում տոնական սեղանի շորք: Ուստի ժամանակ անց հենց սրա շնորհիվ նա կիսականա, որ այդ քանատուղծությունը ծնունդ է առնել ոչ թե հենց նոր տեսած ալտառամբության տղամարդության տակ, այլ ալուստամբությանների եկաղաղությանից, և քանատուղծաբայունը ձյան փաթիլի վրա տեղադրելիս կառաջնորդվի այդ սրամաբանությամբ: Բանատուղծության արծարծած իիծնական միտքն այն էր, թե քանատուղծը իրավունք ունի⁹ անտեսել իր շուրջ կատարվածը, եթե աշխարհին դժոխուությունն է իշխում: Լոկ այն քանատենեց, ով ընդունակ կլինի այդուն վարվել, կվարողանան նաև իրականության մեջ աղոթի՝ ինչշին անորքամ: Սակայն սա եենց այն դժվարին իրավիճակն է, որ քանատուղծները հակվածներ են հաջողության համար: Ավարտելով քանատուղծությունը՝ Կան ծխախոտ վատեց և ուստուհանից դարս նայեց:

Կեցը ԵՐԿԻՒՇ ու ազգը

Գիշերը, մինչ Կամ բնած էր, և առավոտը

Կան յօրն ու հաճիսատ բնեց ուղիղ տասը ժամ քանի րոտի: Երազում նա տեսավ, որ ձյուն է զախս: Նենց այդ դասին ձյունն իրականում վերսկսվեց և փաքի-փաթի հջավ վարագույրի ճեղքից երևացող սպիտակ փողոցի վրա: «Հյուրանոց», «Ջունն աղարան» Վարդագույն ցուցանակները լուսավորող գունատ լամպի լուսի տակ ձյունն անհավատալիորեն փլխրուն էր թվում: Այդ խորհրդակոր, կախարդական ձյունն այնքան փափուկ էր, որ կանոն էր ամենայն ձայն, և հավանաբար դա էր դատմաքը, որ Կան շահց Կարսում հնչող կրաքացներն ու կարսղացավ հանգիստ քննկ ողջ գիշեր:

Այնինչ՝ իման-խարիբների հանրակացարանը, որի վրա գրահում էին տանկն ու երկու բեռնատարով եկած զինվորները, զտնվում էր ընդամենը երկու փողոց այն կազմ: Բախումը տեղի ունեցավ ոչ թե զինավոր մուտքի մոտ, որի դարդասը դեռ մնաւ էր հայ դարրիմների վարդեստության համր վկա, այլ դեղի դահիճ ու վերջին կորափ տաների ննջարան տանող դոների մոտ: Որդեսզի վախեցնեն հանրակացարանի բնակիչներին, զինվորները ձյունածածկ այցուց սկզբում ող կրակեցին՝ խավարի մեջ: Զաղաքական հպատին հարազ ամենամարտաշում ուսանողները զնացել էին բատրօն և ձերքակալվեցին այնտեղ: Դանրակացարանում մնացածները կամ նործկմեր էին, կամ բաղարականության նկատմամբ անտարբեր դատանիներ, սակայն հետուստացայցի ներկայացրած տեսարաններից հետո նրանք նոյնական ոգերովին, դասասեղաններից ու արտօններից բարիկադներ էին սարքել դօների եւտում և «Ալլահ Արքար, Ալլահ ի մեծ Ե» բացականչերով՝ դատարատովել դիմագրավել հարձակմանը: Մի քանի ուսանող զուգարանի դատաւոհանից զինվորների վրա ճաշարանից գործաց գոլաներ ու դատաւոսարադներ նետելու հնարանտություն հանդիս բերեցին և դիմացին իրենց ծեղուում հայտնված միակ ատօռճանակի օգնությանը, ուստի այդ բախումների վերջամ դարձյալ եղան կրակոցներ, և մի գեղեցիկ, բարեկազմ ուսանող, ճակատին գնդակ ստանալով, վայր ընկավ ու ճահացավ տեղում: Երբ բոլորին՝ և՛ զիշազգեստ հազար միջին կարսերի սաներին, որոնց մեծ մասը լալիս էր, և՛ անվճառականներին, որոնք միջադեղին մասնակցել էին սոսկ իմշ-որ բան արևս լինելու համար, և ընդիարման ամմիշական մասնակցներին, որոնց դեմքերին դեռ արյան հետքեր կային, լցրեցին ավտորուսներն ու ծեծելով տարան Անվանագության վարչության, բաղարում շատ քշերն ուշադրություն դարձեցին դրան: Դատմաքը ասաւ ձյունն էր:

Կարսի բնակիչների մեծ մասը դեռ ուտքի վրա էր, բայց նրանց ուշադրությանը բներված էր ոչ թե դրասում տեղի ունեցող դեղքերին, այլ հետուստացայցին: Այն բանից հետո, երբ Սունայ Զահմը ուղիղ եթերում հայուարարեց, թե սա ոչ թե ներկայացում է, այլ հեղաշրջառ, զինվորները սկսեցին լօցնել դահիճում աղմկութներին, և երբ դատարակներով գուրս հանեցին Վիրավորներին ու սպանվածներին, բնմ բարձրացավ նահանգատեսի տեղակալ Ռման թիվը, որին ճանաշում էին բոլոր կարսեցիները: Նրա ձայնը ստվորական էր՝ դաշտոնական

ու նյարդային, սակայն ենոց այդ եանգամանքն էր վատահություն ներշնչում։ Փոքր-ինչ շփորչած, քանի որ ատաշին անգամ էր ուղիղ եթերում, նա հայտարարեց, թե հաջորդ օրը՝ մինչև ժամը տասներկուուր, Կարստն արգելվում է տմից դրար գալ։ Ըստի որ նա կարգադրեց ազատել քենը, իսկ նրանից ենուո ոչ որ քեն չիպավ, այդ իսկ դատախառու Կարսի բնակիչները սովորված էին ուղիղ քան որոյն նայել միայն Ազգային քատրոնի վարագալիքին։ Նուո հաղորդումն ընդհանվեց, առա նկրաններին կրկին հայտնվեց Ազգային քատրոնի նոյն մաշկած վարագույրը։ Որոշ ժամանակ անց այն դանդաղ բացվեց, և կրկին ցուցադրեցին երեկոյի տեսազրույթունը։

Համ կարսեցիների, ավեր հետուստացույցների առջև ճգնամ էին հասկանալ, թե ինչ է կատարվում քաղաքում, տեսազրության ցուցադրումը Վախ որատնառեց։ Կիսամարդած ու քնառ մարդկանց բայում էր, թե ժամանակը խարարվել է, խճճվել այն աստիճան, որ այնտեղից գուրք գալի անհնար է, իսկ նյուսներին բվում էր, թե երեկոն ու կրակոցները կրկնված են իրականում։ Տեղի ունեցածի քաղաքական կողմին ամենաբոլ որոշ կարսեցիներ երեկոյի կրկնությանը վերաբերվեցին այնորեւ, ինչորեւ ես հետազայսմ։ Մետազրությունը դիտելով՝ փոքրում էին հասկանալ, թե ինչ է անդի ունեցել իրականում, առայի սկսեցին աշադիր եեւեկել հաղորդման կրկնությանը։

Այրդիսով, մինչ Կարսի բնակիչները կրկին նայում էին, թե նումըս Էւերը ինշոյես է մարմնավորում նախկին վարչապետ տիկնոջը և արտավելով Անդրեկայից եկած այցելուներ ընդունում, կամ նայում էին, թե գովազդային հորվակները ծաղրելոց հետո ինչ անկեղծ ոգևորությամբ է նա կատարում դրսադրար, այդ ընթացքամ Անվտանգության վարչության հատուկ նշանակության ցոկար, որ մասնագիտացած էր նման գործողություններում, առանց կրակոց արձակելու գրավեց Խալիք փաշայի գործարար կենտրոնում գտնվող Ժողովադրություների հավատարության կուտակցության մարզային կենտրոնը, ձերքակազից միակ շնչառվոր արարածին, ոչ այդ դաշին գտնվում էր այնտեղ՝ բուրդ հավաքարարին, իսկ արկերած և դաշտաբաններում եղած բոլոր տեսրերն ու բոլքերը թօնագրավեց։ Նոյն ոստիկանները զրահամերժնաներով գնացին և մեկը մյուսի եւուից ձերքակազիցին կուտակցության մարզային կոմիտեի անդրամասներին, որոնց աների հասցեներն ու վայրը ինացել էին նախորդ գիշեր՝ քրդական ազգայնանորմայտան և անջառողականության մեջարդանքով թերման ենթարկելով և հարցաքննելով։

Սակայն ձերքակազիվածներից բացի Կարստն այդ ժամանակ եղել են նաև այլ բուրդ ազգայնականներ։ Երեք դիակները, որոնք վաղ առավույն հայտնաբերվել էին Դիգորի ճանապարհին, ձյան տակ գրեթե անհետացած «Մուրաս» մակնիշի երկիզված տաքառ մեջ, ըստ Անվտանգության վարչության հաղորդագրության՝ դրամկանում էին ՁԱԿ-ի մարտական թիվ ներկայացուցիչներին։ Այդ երեք երիտասարդները, որոնք մի քանի ամիս առաջ էին ներքուիսանցել քաղաք, տեղի ունեցածից վախսեցան՝ որոշել էին տաքսիով փախչել լեռներ, բայց տեսմելով, որ ճանապարհները անհետացել են ձյան տակ, խօսացի էին մատանիկ ու վեճի բռնվել։ Այդ ժամանակ նրանցից մեկը ներկնայի մեջ ձեռնա-

տաճք էր ողայթեցրել, ու բավորդ գօհվել էրն: Բայց տեսոք է առել, որ գործին չկցվեց գոհվածների մեջի նոր հայտարարությունը, ով հիվանդանոցում ծավարար էր. նա զրել էր, թև որդուն իրականում տարօթ են անհայտ զինյաներ, որտեղ բախել են իրենց դուռն ու ներս նույն՝ Զկցվեց նաև տարսու վարորդի նորմը հայտարարությանը. նա ունդում էր, թե իր նորայրը ոչ միայն չի եղել որևէ քրդական ազգայնական կազմակերպության անդամ, այլև ազգայշխանք բարդ չեր:

Ըստ Եմրյանի, ենց այդ ժամանակ Կարսի համացավ, որ կատարվել է հեղաշրջում, և քաղաքում, որի վիտորցներով որդուն նթին և ահազդու որվական շրջան էին երկու տաճկ, առնվազն ինչ-որ տարօրինակ բան է տեղի ունեցել, տակայան բանի որ ամեն ինչ տեղի էր ունեցել հետուատանային ուղիղ հետարձակ-նաճք ցացալրովող ներկայացման ուղեկցությամբ, և ուստունաններից այն կողմ՝ ասես իին հերիաքամ, անվերջ իշխող ծյան ներք, վախի զգացողություն բնավ չկար: Փորդ-ինչ նուզվել էին միայն նրանք, ովքեր քաղաքականությամբ էին գրադաւում:

Այսուհետեւ օրինակ՝ ողջ Կարսի կողմից հարգված լրագրող և բանագետ Սադրույան թեյը, որն իր կյանքում բազում եղանակումներ էր տեսել, քայլար դարս գալու արգելքը լսելուն ուն տարտարութեաց ձերքակաման, ինչը, նրա եա-նոցնաճք, այնքան է չեր ուշանայու: Ծանոթութիւն մեջ անդավորեալ կատարու վանդակավոր զիշերազգեստը՝ առանց որի շեր կարողանուն քնել, եածախամի-գության և ասքնության դեղորայք, բրդէ գրակ և գուղղաներ, լուսանկար, ուր դառնուկան էին Ստամբուլում ուսանող դրստորն ու բռու՝ ժղոտադիմ ու գրկա-խառնված, բրդական ուրերի ժղովածովի մեազրությունը (այդ նրգերը զրի էր առնում տարիներ շարունակ): Նա կնոց ենու թեյ խմեց և հետուառաջայցի առջև նառած, Ֆունդա Եսարի երկրորդ դրստարարը դիսեկով՝ սկսեց սրասեկ: Կես-զիշերը վաղաց անց էր, երբ դրստ քակեցին: Նա երածեցու տվեց կնոջը, վերց-ըց ճամբրուկն ու բացեց գումը, տակայն այնտեղ ոչ ոք չկար, և նա նկատ կայսնածածկ փողօց, ու երբ վաղացի լամտերի դեղնավուն կախարդական ցու-քը ներդա սկսել էր մատաքերել, թե մանկաբյան տարիներին ինչորես էր շնուշկ-ներով սահում Կարս գետակի սասույցների վրայով և առջեց լուսիքյան մեջ բաղդակ փորդոցի ծունածածկ գեղեցկությունից, այդ դասին է սրանվեց ան-հայտ անձանց կողմից զյսին ու կրծքին արձակած գնդակներից:

Ամիսներ անց, երբ ձյանը կալվեց, հայտնաբերվեցին նաև այլ դիակներ, ու դարձվեց, որ այդ զիշեր կատարվել են նաև այլ հանցագործությաններ, սա-կայն ես, Կարսի գգուշավոր մասովի ննամ, կաշխատեմ քնավ չիշխառակել դրանց նասին, որդիսազի է առելի շվշտացնեմ առանց այդ է վշտարեկ իմ լնքեր-ցույն: Իսկ լուրերն այն նասին, թե այդ «շրացահայտված» հանցագործությունները կատարել են Չ. Դեմիրքուն ու նրա համախուները, ճիշտ չեն, համենայն դեպք, առույգ կարող եմ ասել, որ երեկոյան կատարված հանցագործություննե-րն նրանք չեն կարող մասնակից լինել, որովհետև բարօնում էրն:

Իսկ նրանք, այսուանենայնիվ, կարողացան կարել հեռախառակատը, զր-վեցին Կարսի հետուառառեսությունը և համոզվեցին, որ հաղթարդում աշակցում է

հեղաշրջմամբ: Առավույան կողմ նրանց համակեց ազգային-հայրենասիրական երգեր կատարող զի ձայնով օժոված մեկին գտնելու անեղուն գաղափար. որտես զի հեղաշրջումը վերջնականադեև իրականանար, անհրաժեշտ էր ռադիոյով և հեռուստասետքամբ հաղործել ազգային-հայրենասիրական երգեր:

Առավույան արթնանապով՝ Կամ լսեց այդ երգի զի ձայնը, որը, անցնելով վարագույրմների, զիտրս միջնորմների ու քարե դասերի միջով, ելարանոցի նախադասեառ որված հեռուստացույցից հասնում էր նրա սենյակ: Երգին գոնե ին բոլոր գորանոցներում, ելվանդանոցներում, բնական գիտությունների ուսումնարանում և վայ բացված բժյարաններում հարցաքննություն կատարելուց հետո միայն, հերթադասի հրչաների մեջ: Մկրտչն կարծել էին, թե նա ձերքակալվածների մեջ է, հետո ենքաղիրել, թե աշանկածների մեջ է, իսկ հայտնաբերելուց հետո անմիջադեմ տարել էին հեռուստատեսաւթյուն: Կիսարաց վարագույրմների արանքից Կայի բարձրադիր առաստաղով մենյակ զերբնական դայնառությամբ խուսում էր ձյան տարօրինակ լույսը: Կամ լավ քննել էր, հաճգատացել, բայց մինչ մահճակալից ենելին արդեն գիտեր, որ համակված է մեղավորության զգացումով, ինչը շխատում էր նրա ուժերն ու կաճրը: Նա լվացվեց՝ հյուրանոցի կենվորներին հասուկ ուրախություն գզալով անենո՞ր լոգայուսում և անենո՞ր վայրում գրնմիւրաց, ասիրվեց, զգեստափախվեց, վերցրեց արայրե կախագարդով բանադին ու իշակ ներքեւ:

Շնուսացացյցի կրամին տեսնելով ժողովրդական երգին ու ողջ խորոցյամբ զգապով այն համակ լշույրունը, որի խորերում ծվարել էր մնացյալ ամեն բան՝ և՛ ելուրանոցը, և՛ բաղստը (սրահում իստում էին շնուկով), Կամ մեկը մյուսի ենուից գիտակցեց այն ամենը, ինչ կատարվել էր երեկ երեկոյան, և այն ամենը, ինչ բանականությունը բարգնում էր նրամից: Նա սառը ժողոաց նախարակառն հերթադասեառ տղային և որոյն շտատող ուղևոր, ով քնակ մուսալիր չէ ժամանակ վատնել այս քաղաքում, որը քաղաքականության և ուժի վերաբերյալ իր մնեան գաղափարներով անանության և մատնում իրեն, իսկայի անցակ հարևան պրահ, որդեսօդի նախաճաշի: Անկյունում քթրթացու ինքնանի վրա դրվագ էր կլոր քնյնիկ: Կամ տեսավ ափսիսի մեջ դրված բարակ շնուրերով կարսյան դանիր և ձիքատարով լի բան: Ճիշտարուսները բարանել էին և կարցրել փայլը:

Նա նստեց դաստուհանի մօտ դրված փոքրիկ սեղանին և քարացավ՝ տեսնելով քավշեն վարագույրմների արանքից իր ողջ գեղեցկությամբ համուզ ծյունածկածկ փոխոցը: Այդ ամայի փողոցամ այնողիս անդատմնելի տրտություն կար, որ Կամ հերթականությամբ հիշեց մանկության ու երիտասարդության տարիների մարդաբանաբարներն ու բնուրողների ցուցակագրումը, համբնիհանուր հետախուզումն ու տազմական հեղաշրջումները, որոնք բարդին հալարում էին ռատիզներունիշների ու հեռուստացայցների շարք, որովհետև դարս գալի արգելված էր: Երբ ռադիոյով քայլերգեր էին հնչում, ո նաև այն ժամանակ, երբ հաղորդում էին արտակարգ կառավարության հայուրարություններն ու արգելվածները, Կամ միշտ ուզում էր հայտնիվել ամայի փողոցամ: Մանկության տարիներին Կամ սիրամ էր տազմական հեղաշրջումները, որովհետև այդ օրերին բալորը հա-

փարզում էին իրար զլսի, և բարեկամներն ու հարեանները մերձենում էին: Ումանք այդ օրնին է ուրախանում էին, ինչդեռ ուսմազանի ծամանակ: Ստամբուլուն ունենոր ընտանիքների անդամներն ու միջին կտուի ներկայացացիշիները, պրոնց միջավայրում մեծացել էր Կան, կամացուկ խնդմնդում էին և հեզնում ենրքական ենթաշրջման ենրքական հիմնար հրամանը (օրինակ՝ Ստամբուլի քայլ փողոցների խճանառ մայթերը տվալի կրաշարակուլ, ինչդեռ գորանցներում էր, կամ ոստիկանության և զինվորականների աժերով ձերքակայի բայր երկարամազներին ու երկարամորաւսներին և քոնի տափրել ու խռպել), որ անդայման ի հայու էր զայիս յուրաքանչյուր ենդաշրջումից հետո: Սալյան նրանք այդուհանով փորձում էին նաև բարցնել, որ զոհ են հեղաշրջումից, ինչը նրանց կյանքը դարձրել էր ավելի հանգիստ: Ստամբուլի բարձր հատարակությունը և՝ չափազանց վախենում էր զինվորականներից, և բարուն արեանարեւում այդ եռույական նարդկանց, ովքնը միշտ ենթարկվում էին կարգ ու կանոնի և սարուն օրվա հացի հօգութ:

Երբ հարյուրամյա լրված քաղաք հիշեցնող փողոցում քննոնատար մեքենա հայտնվեց, ինչդեռ նաև կրթական տարիներին, Կան ակնթարթորեն զգուշացավ: Ենք մտավ մտագործի արտաքինով մի տղամարդ և անսույտանիորեն փարարվելով Կային՝ համբարեց նրա այլուրը:

- Ընորհավերում եմ բոլորի: Կեցք երկիր և տիտուֆյունը:

Կան հիշեց, որ հարուստ տարևները այդուն էին շնորհավորում Շիմյանց և ուսգական ենթաշրջումների ժամանակ, և կրօնական տունակուտարությունների օրերին: Նա նոյնույն շփոքվելով «կեցցնի» նման նի բան մորմուաց ի պատասխան:

Խոհանոցի դուռը բացվեց, և Կան զգաց, որ դիմքի ողջ արյունը վայրկենացած ցամաքեց: Ստավ Խփեկը: Նրանց հայացքները հանդիդացին: Կան մի բանի վայրկյան չեր կողմնորոշվում, թե ինչ անի: Սակայն Խփեկը ժողաց նրան և մտածակ նորեկին, որն արդեն նատել էր անդամն նոտ: Խփեկի ձնորին պատեղ էր, վրան՝ զավաք և ափսե:

Խփեկը եկվորի առջև դրեց զավաք ու ափսեն. մառուցողուհու նման:

Կային համակեց հոռեանսարյուն, զոշման և մերսավորության զգացուրույթն: Նա իրեն մեղադրություն էր, որ Խփեկին շրաբնեց ինչդեռ հարկն է, սակայն կար նաև այ հանգանաք, որք, ինչդեռ անմիջապես հասկացավ, չեր կարող բարցնել նոյնիսկ ինքն իրենից: Ամեն ինչ սխալ էր. այն անենք, ինչ կատարվել էր նախորդ օրը. անտառության անտրասելի առաջարկը նրան՝ ուրիշի կնոջը, համբայընները (ին լավ, այդ մեկը, ընդհակառակը, հրաշալի էր), այն, ինչ այդ աստիճան դրսել էր նրա զլուխը, այն, որ բռնել էր նրա ծեռքը, եթե ճաշում էին բոլորի հետ, առավել ևս այն, որ տոլորական բարք տղամարդու նման, հարթելով, առանց անհարմաք զգապա՛ բոլորին ի ցոյց դրեց, թե ինչքան է հրատարված նրանով: Նա չեր կողմնորոշվում, թե ինչ կարող է ասել նրան հիմա, ուստի ուզում էր, որ Խփեկը ամփեց լինի «մաստուցողուհու դերուն», հարևան սիրանի նոտ:

Մտագործի կերպարանքով նայողը կոտիս բարձրեց՝ «քեյ»: Խփեկը դր-

տարկից ձեռքին բռնած մասուցաբանը, սովորականի նման գնաց դնողի իմբ-նախօք: Մինչ Խինկը, թեյի զավադը ձեռքին, արագ գնում էր դնողի սեղանը, Կան զգաց, թե ինչողևս է սիրոտ թշում տեղից:

- Ի՞նչ է դատահեկ,- ժողովով հարցընք Խինկը,- լա՞վ ես բնել:

Կան վախ զգաց նախորդ օրվա և անցյալ երջանկության այդ իշխցամբ:

- Դաշտանարար ձյունը երթիք չի դադարի,- դժվարաթյանը ասաց նա:

Որոշ ժամանակ նրանք սկսում նայում էին միմյանց: Կան զգաց, որ ոչինչ չի կարող ասել, իսկ եթե անգամ ասի, կյինի արեխստական: Լոելով և հասկացնելով, որ դա միակ բանն է, որ ինքը կարող է անել իիմա, Կան հայացրով թափանցեց նրա խոշքը, շագանակագոյն, թերևսակի շեն աշքերի անեաւակ խորքերը: Խինկը հասկացավ, որ Կայի տրամադրությունն այսօր բոլորովին այլ է, բան երեկ, որ նա իիմա բոլորովին այլ մարդ է: Իսկ Կան հասկացավ, որ Խինկը զգաց իր ներքին նայօք և նույնիսկ ըմբռնումով վերաբերվեց դրան: Եվ հասկացավ նաև, որ այդ ներդաշնիւթ ընթանողականոթյունը կարող է իրեն ողջ կյանքում կատել այդ կնոջը:

- Այս ձյունը դեռ երկար է զալու,- զգուշ ասաց Խինկը:

- Չաց չկա,- ասաց Կան:

- Այս, ներպարագումն, - ասաց Խինկն ու անմիջապես գնաց դեռի բաժնեաը, որ դրվագ էր ինքնախօք: Մասուցաբանը դնելով՝ նա սկսեց հաց կտրատել:

Կան հաց ուզեց, որտվինեան շեր կարողանամ դիմանալ այդ խառակցությանը: Վիճա նա նայում էր հաց կտրող կնոջ թիկունքին այնորու, կարծես ուզում էր ասել. «Ծիշուն ասած, ես է կարող էի զնալ ու կտրել»:

Խինկի հազին սղիստակ բրիե ավխոր էր, շագանակագոյն երկարակին կիսազգեստ և բավական լայն գոտի, որը նորածն էր յորանաստնականներին, և վաղուց այլևս ոչ ոք չեր կատրում: Նա բարակ մեջք ուներ և ազդրը՝ ինչ որ եարի է: Նասակով համադատասխան էր Կային: Դուր եկան նաև Խինկի տոտիկները, և նա հասկացավ, որ եթե Կարսից նրա հետ չճնա Ֆրանկֆուրտ, առա ոոջ կյանքում ցավով եիշելու է, թե ինչ երջանիկ էր, եթե այստեղ բռնամ էր նրա ձեռքը, հաճուրում կեսկառակ-կեսպարջ և հանաքներ փոխանակում նրա հետ:

Խինկի ձեռքը, որ հաց էր կտրում, կանգ առալ, և Կան շրջվեց ավելի շատ, քան նաև:

- Ես բրինգա և ծիթադրուղ կրնեմ ձեր ախտն, - բարձրածայն ասաց Խինկը:

Կան զյուի բնկավ, որ նա «ձեր» ասաց, որտեսզի իշխեցնի, որ իրենք մենակ չեն:

- Այո, ինդրեմ, - շարջը նայելով՝ նոյն ձայներանգով ասաց Կան:

Խինկի աշքերին նայելով՝ Կան կասից, որ նա զգացել է, որ հենց նոր թիկունքից շափազանց միեւուն զննել են իրեն: Եզրակացնելով, որ Խինկը շատ լավ զիտի կիմ-տղամարդ հարաբերությունների նրբությունները, անգամ ծանր է այդ նրբարյանների նրբերանգներին, վախսեավ, օրովհետև այլ հարցերամ ինքն ուղղակի անճարակ էր: Ծիշուն ասած, նրան վախ էր դատճառում նաև այլ քան. այն, որ երջանիկ լինելու իր միակ հնարավորությունը նա է:

- Նացը նոր բերեցին զինվորական բնօնատարով,- ասաց Իվենկը և ժողոաց այն ժողոտով, որից Կայի սիրուը կծվլում էր:- Զանի որ արգելվի ժառանառը Շահինի խանումը չի կարողացել զայ խոհանոցային գործերը եւ եմ անոմ... Եթի զինվորներին տեսա, շատ վախեցա:

Որպինեան զինվորները կարտո էին զայ ու ծերրակայի Զադիֆնին կամ եղուր...

- Երանք իվանդանոցից տարել են հերթաշշահ բաժքոյի երին ու տախտի վայ բատրոնի հասակի արյունը,- Հնջաց Իվենկը. Նա նստեց Կայի մոտ:- Գորտի են իմամ-խաքիրների ուստմնարանը, համալսարանի համբակացարանը, կուսակցությանների...

Կան զռեկը: Նարյուրավոր ճարդկանց են բռնել, սակայն ռմանց առավույան բաց են թռուկ: Եթի նա սկսեց խոսել շշուկով, ինչողես քաղաքական ճնշման տարիներին, Կամ վերիիշեց համալսարանի ճաշարանը քանի տարի առաջ, նվաստացման ու կատանքի նմանատիոյ դեռքեր, որոնք սովորաբար տրամածմ էին շշուկով, և այդորինակ այլ զբայցներ, որոնք միշտ յի էին զայրույրով, տիրությամբ և տարօրինակ հղարտությամբ: Այն ժամանակներում, երբ այդտիսի տակ էր լինում, նա, ճեղավորության զգացումից ճնշված, ցանկանան էր մոռանայ, որ ինքը աղբամ է ժուրքիայում, ուզամ էր վերադառնայ տուն ու զիրք կարդա: Իսկ եկմա արդեն ուներ ուստրաստի դատապիս: «Սարսափելի է, ուղղակի զարեւորելի ե»: Եվ որպեսզի Իվենկին օգնի խոտակցությունն ավարտել, Կան ուզում էր ասել հենց այդ խորերը, սակայն ամեն անզամ, երբ դատրաստվում էր խոսել, զգամ էր, որ այն հնչելու է արհետուական, փոխում էր միաբն ու որոճապով իր մեղքը՝ հաց ու ուշանիր էր ծաման:

Մինչ Իվենկը շշուկով դատմում էր, որ իմամ-խաքիրների ուստմնարանում առվորդ տղաների դյակեները հարազատների ճանաշմանը ներկայացնելու նորատակով քրդական զյուղեր մեկնած մերենաները խրվել են ձյուների մեջ ու ննացել ճանադարին, որ զնները հանձնելու համար տրվել է մի օր, որ արգելել են Ղուրանի դասերը և կոտակցությանների գործունեությունը... Կան նայում էր նրա ծեռքերին, աշքերի մեջ, նրբագեղ դարանոցի շքաղ ճաշկին, դարանոցն ի վար իշնող շագանակագույն վարսերին: Կարո՞ղ է ինքը սիրել նրան: Նա փողձեց դատկերացնել, թե ինչողևս են իրենք զբունում Ֆրանկիուրայի Կայցերշտրասն փողոցում և ֆիլմ դիտելուց հետո երեկոյան վերադառնում տուն: Սակայն եռեւտնառությունը արագորեն աիրեց նրան: Շիմա նրա ճտքից դուրս չեր գալիս, որ Իվենկը հացը կտրում էր հասու շերտերով, ինչողես անում են այդրատները, և, ինչը ավելի վատ էր, հասու-հասու կտրոները ափսեի մեջ տեղավորեց բորգի նման, ինչողես վարված են եժանազին խորտկարաններում, որ հաճախորդները կշտանան:

- Ես նդրում եմ, որիշ բան դատմիր, - զգույշ ասաց նա:

Իվենկը դատանեց մի նարդու մասին, որին նաւանությամբ բռնել էին եյուրանոցից երկու բաղանաս այն կազմ նախարակերով վախչելիս, և ըմբռնամով լոնց:

Կան նրա աշքերում տարստի տեսավ:

- Երեկի ևս երջանիկ էի, դու զիտես՝ երկարառու դադարից հետո, շատ տարիներ անց նորից ակտել եմ բանաստեղծություն գրել, - բացատրեց Կան, - և եիմա չեմ կարողանում լսել այդ դատմությունները:

- Երեկվա քո բանաստեղծությունը շատ գեղեցիկ էր, - ասաց Իվելելը:
- Դու կարո՞ղ ես ինձ օգնել... որ ինձ դժբախտ չզգամ...
- Ի՞նչ կարող եմ անել:
- Ես իիմա կրաքրանամ վերս՝ իմ սենյակ, մի քիչ հետո արի, ձեւորդ ոիր ճակատիս: Չառ կարճ, մի բանի վայրկյան:

Խոսելու ընթացքամ նայելով Իվելելի վախճած աշքերի մեջ՝ նա հասկացավ, որ Իվելելը չի զա, և վեր կացավ: Նա զավացի է, նա տեղացի է, նա օտար է Կային, իսկ ինը նրան խնդրում է այն, ինչ օտարը չի հասկանա երբեք: Երբեք այդովիս առաջարկություն շղիալի աներ, որդեսզի դեմ շատներ նրա դեմքի այդ արտահայտությանը: Աստիճաններով բարձրանալով՝ նա նեղացրում էր իրեն, որ ինըն իրեն համոզել է, թե սիրում է այդ կնոջը: Նա նոտավ իր սենյակ, նետվեց մահճակային և ամենից առաջ նատեց, թե ինչ իիմարություն է թոյլ տվել Ստամբուլից այսուհետ գալով, եետո մտածեց, որ ավելի մեծ իիմարություն է արել՝ Ֆրանկուրտից Շտարրիս վերադառնալով: Եթե նրա նայրը, որ բան տարի առաջ զգտում էր որդուն հեռու դրահել գրքերից ու բանաստեղծություններից, որդեսզի կորման կաղաքի նրա եամար, իմանար, որ որդին քառասուներկու տարեկանում բախտը կատել է կարսեցի մի կնոջ հետ, ով խախարարություն է անում և եացը կտրում հաստ կտորներով, ի՞նչ կասեր: Ի՞նչ կասեր եայրը, եթե լսեր, որ իր որդին Կարստու ծանիկի է իջել զյուղացի շեյխի առջև ու արտասուրն աշքերին խոսել Ալլահի հավատի նասին: Չյան եսկա, բախտուս փաթիկները նորից դրասպեցին օբում: Կրկին ծյուն էր գալիս:

Դուռ բակեցին: Նա հայուվ վեր թռավ տեղից և բացեց դուռը: Իվելելը էր: Նրա դեմքի արտահայտությունը փոխված էր: Իվելելը ասաց, որ եկել է զինվորական մերենա, դրանից իջել են երկու մարդ՝ մեկը՝ զինվորական: Կային են հարցում: Ինը նրանց ասել է, որ նա այսանդ է, և եկել է տեղեկացնելու:

- Հասկանայի է, - ասաց Կան:
- Եթե ուզում ես, քա խնդրածը կանեմ, - ասաց Իվելելը:

Կան նրան քաշեց սենյակ, ծածկեց դրաքը, համբուրեց մի անգամ, աղա նատեցրեց նահճակայի գլխամասում: Ինը դրակեց մահճակային ու զլոյնը դրեց նրա ձեռքին: Նրանք այդուհետ լոյկ մնացին որոշ ժամանակ և նայում էին փողոց, ազգավներին, որ գրունում էին բաղարադիտարանի՝ հարյուր տասրի առաջ կառուցված շենքի կառուի ձյուների մեջ:

- Լավ, բավկան է, շնորհակալ եմ, - ասաց Կան: Նա կերպից զգուշը են հանեց իր մոխրագույն վերարկուն և դրւու եկավ: Աստիճաններով իջնելիս նա զգաց վերարկուի բույրը, որը հիշեցրեց Ֆրանկուրտը, և մի ողակարտուց Գերմանիայուն աշորած իր կյանքը՝ ողջ նրբերանզներով հանդերձ: Այն կյանքում կար մի շիկաներ վաճառող. նրան կոշում էին Հանն Հանսին. «Չառիկութում» նա օգնել էր Կային վերարկու ընարել, Կան նրան տեսել էր ևս

մի անգամ՝ երկու օր անց, երբ զնացել էր վերարկուն կարճացնելու: Կան զիտակցեց, որ նա երնացել է իրեն զիշերը՝ քնի և արթմնության արանքներում, գուցե՝ շափազանց գերմանական անվան և շափազանց բացգույն մազերի ու նաշկի դասնառով:

Բայց նս ոչ մեկիմ չեմ ճամաշում

Կան տառն ու զարհարելի սենյակներում

Կայի ետևից ուղարկելի ին նարդ տեղափոխելու համար հարժարեցված մի ին թեռնատար, որոնցից նույնիսկ Թուրքիայում արդեն խիստ հազվադեպ էին օգտվում: Կային ընդատաջ երակ բաղարացիական շորերով, ջահելատսն, աղիտակադիմ, թօջոնի կոտոց իջեցնող քրով մի անձնավորություն և առաջարկեց նստել խցիկում՝ մեջանդամ, իսկ ինքը մի կերպ տեղավորվեց նրա կողքին, ասես իր անձով փակում էր դուռը, որ Կան չկախվի: Սակայն նա բավական կիրք էր վարդում, խոսելիս դիմում էր «աղարան»-ով, ուստի Կան ենթարկեց, որ նա ոչ թե բաղարացիական շորերով ուստիկան է, այլ Անվտանգության վարչության տղա։ Խոյս ուներ, որ իր ենու շատ վատ չեն վարդին:

Նրանք դաշնայի անցան բացարձակ ամայի, կյունաբայր վաղոցներով: Վարդորի խցիկը, որի ղեկավահանակին աշքի ին զարնում փշացած, կուրսության վաքներով սարքավորամները, բավական բարձր էր, և եատուկենու կիտարաց վարագույնների արանքից Կան տեսավ տների ներսը: Բոլորի հեռաւտացոյցները միացրած էին: Եվ բոլորը խոզ փակի ին վարագույններն ու քարենվելու: Նրանք անցնում էին նոյն փողոցներով, որոնցում Կան արդեն եղել էր, ասկայն եինա դրանք լիովին այլ ին, ու Կային թվաց, որ և վարդորը, և թռչնարի ուղեկիցը հմայված են փողոցների անքաջին երաշագերդությամբ, երկնքից իշնող ծյան դեմ շնչառար նիզով աշխատադ աղակենաբրիշների տակից սպառ սրվագելող ուստական են՝ դիտերության ճարտարադեսությամբ կառուցված շենքերի և ձյունածածկի ծիրենիների գեղեցկությամբ:

Մերենան կանգ առավ Անվտանգության վարչության շենքի առջև, և նրանք արագ մտան ներս, որովհենուն թեռնատարում լավ սատել էին: Նախորդ օրվա համեմատ՝ մերսամ այնքան նարդ կար, այնոյիս նոուզեա էր, որ Կան մի դաս նոյնիսկ վախեցավ, թեև զիտեր, որ այդ է տեսնելու: Այնոյիս անեալատայի խառնաշփոթ էր, իրարանցում, ինշոյիսին լինում է, երբ բուրքերը եավարկում են իրար զիտի: Կան իջեց դատարանների միջանցքները, ֆուտրով ճարգաղաւատների անցութիները, ավտոկայանները: Սակայն այսուղ զգացվում էր նաև սարտափի ու մասելան շանց, որը Կային ծանոր էր յոդի հօտ արձակադ եիվանդանցներից: Միտքը, որ ինչ-որ տեղ ինչ-որ մեկին կտտանքի են ենթարկում, Կայի հոգին լցրեց մեղավորությամբ ու վախով:

Կրկին հայտնվելով ատորհամեներին, որոնցով նախորդ օրը բարձրացել էին Սովետարի հետո, նա բնազդաբար փոքրում էր ննանակել տեղի աշխատակիցների շարժումն ու վարդը, ճգնում էր ենարավորին շատի համգիտ արտահայտություն եատորդել դեմքին: Բաց դրներից նրան էին հասնում գրամներնայի առեղների շաշլոց, ուղիղունեալուտով գուգուստող ճայնեա և նրանց բավոցները, ովքեր ուստափանում էին սատիհամների վրայից իրենց ճայն տվոր թեյավաճառին: Դուերի մոտ դրված իշտանուկներին նա տեսավ ծեռնաշշրաններու, եադեմու հազնված, աշերի տեսկ կտտառուելներ ունեցող երիտասարդների, ովքեր հարցարննության մին սարտառմ, և ամբողջ ածով ջանում էր հայացքը փակցնել նրանց հայացքներից:

Նրան տարան մի սենյակ, որը նման էր այն անցյալին, որ նախորդ օքր եղի էին Մոխիրարի ենու, ու թեև նա արդեն ասել էր, թե մարդասովանի դեմքը չի տեսել, դնդեցին, որ այս անգամ փորձի առաջին հարկում գտնվու ձերբակալված ուսանող իւպամիսաների մեջ ճանաչել մանկավարժական ինստիտուտի տնօրինին արքանողին, ում երեկ չը կարողացել ճանաչել լուսանկարներով։ Կամ զյուի ընկառվ, որ «հենդաշրջումից» ենտո ոստիկանները անցել են ՌԱՎ-ի տօքնության տակ, և այդ երկու զերատեսչությունների աշխատակիցները չեն հանդիրժում իրար։

Վարշավյան կյուրադիմ մի աշխատակից Կային հարցրեց, թե երեկ՝ ճնտավորացին ժամը շորսին, որտեղ է եղել նա։

Կամ հանկարծ ափրթնեց։ Արդեն ուզում էր ասել. «Ինձ խորհուրդ ավեցին հանդիդող Շեյխ Սաադէդընին», երբ կյուրադիմը ընդհատեց նրան։

- Ոչ, մինչ այդ։

Տեսնելով, որ Կամ լուսն է, կյուրադիմը հիշեցրեց, որ նա հանդիդել է Լաջվերին։ Նա այնովհի տեսք էր ընդունել, իբր իրեն արդեն հայանի է ամեն ինչ և ցավամ է, որ շփաքեցրել է Կային։ Կամ փորձեց այս խորհրդում նույնութիւն իր հանդելոց բարեեած վերաբերնությունու որսակ։ Եթե հարցարննողը սպորական ուստիկանական կոմիսար լիներ, կհայտարարեր, թե Կամ լուսն է, բարցնում համդիրումը, և դպրծենալով, որ ուստիկանությանը ամեն ինչ հայանի է, ինարկե, կեարվածեր Կայի դեմքին։ Անվտանգության վարչության կյուրադիմ աշխատակիցը դատմեց, թե ինչ դաժան ահարձնիչ է Լաջվերը, ինչ վտանգավոր խորվար է, համրադեռաւթյան երդվալ թշնամի, ով Ֆինանսավորված է Իրանի կողմից։ Նա այդ ամենը ասում էր այնովհի մայներանգով, կարծես ասում էր՝ «առողջացելք»։ Ակնհայտ է, որ նա է աղանդ հետուտահաղորդավարին, ուսակ որոշել է նրան մերբակազօ։ Բացի այդ՝ նա շրջամ է ուզ Ծուրբիայով և հաճախճրմ շարիարի կողմնակիցներին։

- Ու՞մ միջոցով եք հանդիդել նրան։

- Իման-խափիրների ուստանարանի մի տամի միջոցով։ Բայց նրա ամունք չգիտեմ։

- Դիմա փորձեր ճանաչել նաև նրան,- ասաց կյուրադիմը,- ուշագիր եղեք, նայելու եք իշերի դրսերի դիւտանցքներից։ Դվախմենաք, նրամք նեզ չեն ճամաչ։

Կային ներքեւ իշեցրին լայն աստիճաններով։ Նարյոր և ավելի տարիներ ատաց, ենր այս երկարավուն, զենդեցիկ շենքը հայկական բարեգործական միարյուններից մնելի եկվանդանոցն էր, ներքմահարկի մենյակները օգտագործվում էին որոշնա քույրերի ննջարան կամ վատեղափայտի դրահետ։ Նետ՝ 1940-ական թվականներին, ենր շենքը վերափակվեց դեռական ուստանական հաստատայան, դաստեղը բանքեցին ու ներքնահարկը դարձրին ճաշարան։ Կարսեցի շատ երիտասարդներ, որ 1960-ականներին հարելու ին նարբախտական կազմակերպություններին և թշնամանսպու էին ամենայն եվրոպականին, մանկության տարիներին այսուղ վայելել էին ՀՊՀ-ՆԻՍՖ-ի նվիրած կարի փոշոց դատրաստած կակառ և տեանությանը մի կնքող հայրահարելով։

կյանքներում առաջին անգամ կու տվել ձեզ յուդի դաշը հաքեր: Այդ ընդարձակ ներքնահարկի մի նատ կրկին վերափոխել և կառացել էն դեղի Շիշանցը բացվող գոներով չորս փոքրիկ խուց:

Ոստիկանը, ոմ շարժումներից զգացվում էր, որ նա առաջներում նոյն դեմք արել է այդուհի բան, զգուշությամբ սրայական զյանարկ դրեց Կայի զյանին: ԱԱՎ-ի թշնամիք աշխատավիշցը բանիմաց տուով ասաց:

- Երանք սրայական զյանարկից շատ են վախճենում:

Եթի Կան մոտեցավ աշից առաջին խցի երկար դաշնը, ոտտիկանը կտրուկ շարժումով բացեց դիտանցքն ու որց ձայնով բրավեց. «Ռաշարություն, աղա»: Կան ափաշահի ծեղքից ներս նայեց:

Մեծ նահճակայի շափերը շգբրագանցող խցում Կան տեսավ եինգ մարդ, գոցե՞ ավելին: Երանք նոտած էին իրար սեղմված, դիմացի կենդուռ դատի տակ: Ձերբակալվածները վեր կացան, շարլեցին, և քանի որ բանակում չին ծառայել, ամեն ինչ արեցին անճարակորեն: Այդա, ինչդեռ սղանապոլ նախօրը սովորեցրել էին նրանց, փակեցին աշքերը (Կան կոտաեց, որ ոնանք կիսափակ կոտերի տակից զննում են իրեն): Չնայած ենդաշջանան սկզբից անցկ էր ընդամենը տասնմեկ ժամ, բոլորի զբանները խուզած էին, և բոլորի դեմքերը՝ ծեծից ուստած: Խցում ավելի լուսաւոր էր, բան նիշանցրում, սակայն այնտեղ գտնվողները Կային թվացին միանման: Նա շիտքեց, կարծեցանք, վախ, ամոր զգաց: Բայց պրախացավ, որ Նեցիոր նրանց մեջ չէ:

Տեսներով, որ նա ոչ մեկին չի ճանաչում նաև երկրորդ ու մյուս խցերում, ԱԱՎ-ի թշնամիք աշխատավիշցն ասաց.

- Վախնեալու բան չունեք: Եվ, ընդեանքարտես, ճանադարինները բացվելուն դեմքնեկու եք անվերադարձ:

- Բայց ես ոչ մեկին չիմ ճանաշում, - ասաց Կամ:

Այնուամենայնիվ, ենտո մի բանիսին ճանաչեց: Ըստ յայ եիշեց մեկին, որն ինչ-որ գրգռիչ բան էր բացականշում Ֆունդա Էսերի հասցեին, եթի վերջինս թեմահարթակում էր, նաև մեկ ուրիշին, որն անընդհատ բաղադրական կոչեր էր բրավում: Կամ մոտածեց, որ եթե ճանանի նրանց, ոտտիկանության հետ համագործակցենու տողավորություն կտուենի, և եթե Նեցիորին տեսնի այստեղ, կկարողանա օգտվել այդ հանգանանքից և ծեացնել, թե չի ճանաշամ նրան (նա իրեն եանողում էր նաև, որ ինչ է լինի, այս դատանիմերի հանցանքն այնքան է մեծ չէ):

Սակայն նա ոչ մեկին շմատնեց: Խցերից մեկում արմաշադախ դեմք մի դատանի սկսեց աղաշել նրան.

- Պարուն աղա, մորս շիայտնեք, խնդրում եմ:

Շնարավոր է, որ աղտոտամբության առաջին դասի ազդեցության տակ, կտուանի գործիքներն անախսելով, դատանիմերին ծեսել էին ծեռքերով: Ինադիմուսի տնօրենին սղանողին նմանվող մարդ շկար նաև վերցին խցում: Նեցիոր ծերբակալվածների մեջ չէր, և դա շատ պրախացրեց Կային: Երա հոգուն անդորր իջավ:

Վերևում Կան հասկացավ, որ կյորադիմ ճարդը և նրան երանայողները

հաստատ որոշել են արագործն հայտնաբերեկ ճարդասղանին և դա Կարսի բնակիչներին ներկայացնել որուս հեղաշրջման առաջին հաջողություն, հեարակը է նաև՝ անմիջապես մահարդատի ներքարկեն հանցագործին: Մենյակում հայտնվել էր նաև նեկ արիշը՝ դահետափ մի մայոր: Չնայած փողոց դրաս զարու արգելքին՝ նա կարողացել էր ինչ-որ կերպ հասնել Անվտանգության վարչություն և խնդրում էր ազատ արձակել իր զարմակին: Նվազագոյնը խնդրում էր շահնշել նրան ու ծաղրի շենքարկել, ասերավ, որ դաստիառ աղքատ մայրը տղային խմաճ-խաթիքների ուստինարան է ուղարկել՝ խարվելով խոտակցություններից, թե դիտությունը անվճար բրդել ոլիչակ ու վերարկու է տակիս դետական հաստատությունների սամերին: Այնինչ՝ ինքն է, զարմիկն է, նրա մայրն է նանրադեսության և Աքարտության ջերմեանդ կողմնակիցներ են: Կորադիմը ընդհատեց դաշտական մայորին:

- Պարտն մայոր, այստեղ ոչ մեկի եետ վատ չեն վարվում:- Առա մի կողմ տարավ Կային ու ցածրածայն աւագ, - տօնօրենին սղանողներն ու Լաշխիթքի մարդիկ (Կան հասկացաւ), որ նա կարծում է, թե դրանք նոյն անձինք են) հոլիանարար բարձրի մյուս նաւամ են, անամնարուժական ֆակուլտետ բնորվածների մեջ:

Նոյն թշնաքիք անձնավորության եետ, որը Կային թերել էր հյուրանոցից, նրան դարձյալ նստեցրին թեռնատար: Շանառարին Կան զգամ էր, որ երջանիկ է ամայի փողոցների գեղեցկությունը կրկին տեսնելու հնարավորությանից, երջանիկ է, որ վերջադիս դուրս է եկել Անվտանգության վարչությունից, երջանիկ է ծխախոտի դարձնած հաճոյքից: Ուղեղի մի հատվածը հուզում էր նրան, որ հոգու խորքս ինքը ուրախ է հեղաշրջման համար, ուրախ է, որ իշխանությունը չի անցել կրոնական կարգերի կողմնակիցներին: Բայց խիդճը հանգստացնելու համար նորում երդվեց շիամագործակցել ուստիկանների ու զինվորականների հետ: Կազորդ դահին նրա մորամ նոր բանատուեղծություն ծնվեց: Ներշնչանքն այնքան ուժգին էր, որ նա անսղասելի լավասետությամբ դիմեց ՇԱՎ-ի թշնաքիք աշխատակցին:

- Կարելի՞ է կանգ առնել որևէ թեյարանի մոտ, թեյ խմել:

Քաղաքում ամեն քայլափակի հանդիւրող թեյարանների մեծ ճասր փակ էր: Վերջադիս Օքանցքի կոչվող խոս վատցում, որը հարմար էր նաև մերենան աննկատ կամգմեցնելու համար, երևաց բաց թեյարան: Ներսում, դուրս զարու արգելքի ավարտին սղաստող մատուցող տղայից բացի, անկյունում նստած էին ևս երեք երիտասարդ: Սոլյայական գլխարկով անձնավորությանը և վերջինիս ողիկցող բարձրացիական հագուստով նարդում տեսմելով՝ նրանք լավվեցին:

Ծոշնաքիքը անմիջապես հանեց ատրճանակը և Կայի ակամա հարգանքն հարուցած ողբածեակտնակիզմով նրանց դեմ տվեց շվեյշարական լեռների լուսանկարներով ծածկված դատին, խուզարկեց, անձերն հաստատող փաստաթուղթ դահանջեց: Կան որոշեց լուրջ շվեյշարերել կատարվածին և նստերավ մօտակա սեղաններից մեկի առջև՝ ակսեց հանգիւռ զիթ առնել եենց այդ դահին մորամ ծնվող բանատուեղծությունը:

Քանատատեղծությունը, որը Կան հետագայում կանվանի «Երազանքի

փողոցները», նվիրված էր Կարսի ձյունածածկ փողոցներին, սակայն այդ երեսունվեց տողերում Կան շատ էր հիշատակում նաև Ստամբուլի հին փողոցները, Ամի որպական քաղաքը, որն այդպիսին էր դարձել հայկական թագավորության անկամից հետո, հիշատակում էր նաև ամայի, տարտափելի ու անկրկնելի քաղաքների մասին, որոնք տեսնում էր երազմերամ:

Քանաստեղծության ավարտելով՝ Կան նայեց մն-սովորակ հեռուտուցույցին ու տեսավ, որ առավոտվա երգչի փախարն ցացադրում նեն Ազգային քայլություն ունեցած դեռքերը: Տեսներով, որ դարտասատակա Վուրայը սկսել է դատմել իր սիրային արկածների ու բաց թողած գուերի մասին, Կան զիմի ընկավ, որ քանի բողք անց կարող է տեսնել նաև ինքն իրեն՝ բանաստեղծություն կարդալիս: Կան ուզում էր հիշել բանաստեղծությունը, որը չեր հասցըն գործ տեսրում և մոռացել էր:

Ետնամուտքից թեյարան նուան նս չօրս հոգի: ԱՎՀ-ի թօշնաքիթ աշխատակիցը հանեց ասորճանակն ու դասի տակ շարեց նաև նրանց: Թեյարանի բուրդ տերը, որը թօշնաքին դիմում էր «իմ իրամանատար» տիտղոսով, փորձում էր առաջացնել, թե այս շորսը չին կարող խսխանել փողոց դրաս շգալա կարգադրությունը, քանի որ նկել են բակերավ, այզիների նիշով:

ԱՎՀ-ի աշխատակիցը, այնուամենայնիվ, օրոշեց տոսովել նրա խոսքերի խվարյանը, ատավի ևս, որ նորեկներից մնկը շաներ անձը եաստատող փաստաթուղթ և վախից դրդում էր: ԱՎՀ-ի աշխատակիցը նրանից դահանջեց նկած ճանադարիով իրեն առաջնորդի իրենց տուն: Պատի տակ կանգնած երիտասարդներին նաև եանձնեց վարորդի հսկայությանը, որին կարգադրեց քաղնել մերժեան և ներս զայ: Բանաստեղծությունների տեսքը գրաբանը դնելով՝ Կան զնաց նրանց ետևից: Թեյարանի ետմանուտքից նրանք ելան ձյունածածկ ու տառցադաս մի բակ, աղաս, անցնելով ցածրիկ ցանկադասի վրայով, բարձրացան երեք տառցակալած աստիճան և շան եաչցի ուղեկցությամբ իշան Կարսի շատ աների մնան ենիքարակ ու շներկած թեսունն տան ներքնահարկ: Օդն այսներ իխաւ ծանը էլ. վառված ածուխի և կեղստա նարմնի հոտ էր զալիս: Արջնից ընթացաղ մարդը մուտեցալ անկյունին ու կանգնեց շղգեհուոցնան բվիացող կաթասյի կողըին, որը ներքնահարկի նյուս մասից բաժնված էր տափարաքրդի եին տուփերով ու բանցարելենի արկրեղով: Նաղենու լուսուաստած ինքնաշեն մահենակապին Կան տեսավ սովորակաղեծ, արտակարգ գեղեցկության տեր երիտասարդ մի կիմ: Նա քնած էր, և Կան բնագրաբար շրջվեց: Այլ ժամանակ նրանց ուղեկիցը թօշնաքին դարձեց իր անձնագիրը: Գվլոցի դատոճառով Կան նրանց չեր լսում, տակայն կիսավսակարում նկատեց, որ մարդ եանց նաև երկրորդ անձնագիրը:

Պարզենով, որ գործ ունեն Վրաստանից թաքրիս վաստակելու եկած ամսախների եեւ, նրանք վերադառնան թեյարան: Պատի տակ կանգնած երիտասարդ գրեթազորկները, որոնց ԱՎՀ-ի աշխատակիցը վերադարձեց անձնագրերը, անմիջապես հայտնեցին, որ կինք հիվանդ է տուքերկալուզոգով, տակայն մարմնավաճառությամբ է զբաղված լեսներից իշնող անամադահեն-

ըի ու կաշվի առևտրականների հետ։ Խսկ նրա ամուսինը, որ մյուս վրացիների նման դատրաւու է աշխատել կես գնով, բարքերի ծեռքից խում է աշխատանքը, եթե «քառասում տարին մեկ» այդպիսի հնարավորություն է ի հայտ գալիս։ Նրանք այնքան աղքատ են և այնքան ջատ, որ նայնիւ կյուրանոցում չին խօսնել, այլ աղղաս էին և այնքան ջատ, որ նայնիւ կյուրանոցում չին խօսնել, այլ աղղաս էին կաթուայտանը՝ ջրային տնաւառքյան հավաքարարին ամսական առնենու վճարելով ինձն դուք։ Վրացիներն ասում էին, որ իրենց երկիր վերաբանապով՝ տան են զնելու և մինչև կյանքների վերջ շնու աշխատելու։ Տոսկերամ կաշվե իրեք էին, որ մտադիր էին վաճառել Շրիփիսի վերադասնալու հետո։ Նրանց մի քանի անգամ վտարել էին այդ կացարանից, բայց ամեն անգամ կաթուայտան «իրենց տուն» վերադասնալու մի հնար գտնութ էին։ Չինվորական իշխանությունը դեւոք է ոշնչացնի կաշառակեր ոտոիկանների կողմից եռվաճառավորվող ահա այսպիսի ձրիակերներին։

Անա այդուս, թեյարանատիրոջ՝ հաճկատարությամբ մատուցած թեյը խմելով, ԱՎՀ-ի աշխատակցի երավերով սեղանի մոտ տեղ գրաված աղրատներն ու գործազորկները սկզբում վախվորած, բայց եղբացս ավելի ու ավելի ոգևորվելով՝ խոսուովանեցին, որ վաղուց էին սպասում ուազմական հեղաշրջման։ Բողոքելով ու դժգոհելով քաղաքական եռուած ու լսկած գործիշներից, նրանք իրենց բողոքներն ու դժգոհությունները համեմեցին նատնություն իշխեցնող դրասնություններով, հայունեցին անաստենների անօրինական նորթի, դետական մենաշնորհ եանդիսացող «Շեքելի»³¹ արաւադրանքի կեղծնան նախին, թե ինչուս են միս տեղափոխող բնոնատարներով Դայաստանից թերում անեղազայ աշխատողներ, բնակեցնում բարաքներում, աշխատեցնում կես գնով, դրանով իսկ կտրամ տեղի բուրքերի հացը։ Գործատներերից շատերը բատրակներին ստիլում են աշխատուի օր ու զիշեր, շատերը ոչ միայն կես գին, այլև ընդհանրադիս շնու վարձատրում... Երիտասարդ գործազորկները կարծես բնակ չին նկատել, որ «ուազմական» հեղաշրջումն ուղղված է բուրդ անշատողականների ու նախի և առաջ՝ «կրօնական կարգերի հատատման կողմնակիցների» դեմ, ովքը ուր որ է եալունու էին քաղաքադեստարանի ընտրություններում։ Նրանց վարքն այնպիսին էր, ասես այն ամենը, ինչ տեղի էր անեցի Կարսում նախարդ օրից ի վեր, դեւոք է վերջ տար գործազրկությանը, անբարոյականությանը, ննանատիմ այլ երևույթներին և ի վերջ իրենց աղղանվեր աշխատանքով։

Թերանտուարի խցիկում Կան նկատուեց, որ թշնաքիթը համել է վրացուիու անձնագիրն ու գննում է նրա լուսանկարը։ Դրանից Կան տարօրինակ հոգմունը և շիորնունը զգաց։

Ծեմք մասնելուն ուես Կան զգաց, որ անասմարուժական ֆակուլտետում դրությունն ավելի լուրջ է, քան Անվտանգության վարչությունում։ Անցնելով սահացալաշտի նման ցուրտ շնմքի միջանցրներով՝ նա զգաց, որ այստեղ որևէ մնելին կարենեցես մասին բնակ չի մտածում։ Այսուն թերեւ էին այն բուրդ ազգայնականներին և ծախս ահարեւիշներին, ովքեր ժամանակ առ ժամանակ տարքեր վայրերում ռումբեր էին ռայթեցնում և գրաթյուններ թաղնում։ Միաժամանակ թերման էին ենթարկվել նաև ԱՎ-ի բարտադարաններով նրանց համա-

կիր համարվող անձինք: Ուստիկանները, զինվորականները և դատախազարյան աշխատակիցները խստագոյն հարցաքննության էին ենթարկվուն նրանց, ովքեր մասնակցել էին այս երկու խմբավորումների գործողություններին, նրանց, ովքեր քորդ զինյալներին օգնել էին ներքաշխանցել քաղաք, այլևայլ կասկածյալների: Դարցաքննելիս կիրառվում էին ավելի դաժան ու անողոք ներողներ, քան քաղաքական իշխանի կողմնակիցների հարցաքննությունների ժամանակ:

Քարձրահասակ, հաղթանակ ոստիկանը հոգածությամբ քոնց Կայի թիգ, ասես դժվար քայլող ծերունու եր օգնում, և առաջնորդներ երեք լսարաններու, ար գարիմարեկի բաներ էին կատարվում: Ես կաշխատեն ենարակորինս քիչ դատումն այն գարեւորանքների մասին, ինչին ականատես է եղել իմ ընկերը: Նա ինքն է իր գրասումներում աշխատել է այդտես վարվել, ես ուզում եմ ենանեղ նրա օրինակին:

Կան ճտավ ստացին լսարան, մի քանի վայրկյան զննեց այնուեղ գտնվող կասկածյալներին և կյանքում առաջին անգամ մտածեց, թե ինչ կարծ է մարդու ճամփան այս աշխարհում: Այն ժամանակ, երբ նայում եր կասկածյալներին, որոնց արդեն հարցաքննել էին, նրա աշքերի առջև հայտնվեցին արքանի երազներ, ծնվեց այլ դպրաշրջանում հայտնվելու, հետավոր քաղաքակրթություններ, այլ աշխարհներ, օտար երկրներ տեղափոխվելու ցանկություն: լինել այնուեղ, որ ոչ չի եղել: Կան և սենյակում գտնվողները ցավազին պրոբյամբ զգում էին, որ իրենց արված կյանքի ժամանակը սղասկում է: ինչդեռ նում, որն արդեն վարվել, վերջանում է: Իր տեսրերում Կան այս լսարանը կանվանի դեղին սենյակ:

Կային թվաց, թե երկրորդ լսարանում ինքը եղավ անեամեմատ կարծ: Այսուեղ նրա հայացը հանդիդեց ինչ-որ մարդկանց, եիշեց, որ երեկ քաղաքում գրասնելիս նրանց տեսել է ինչ-որ քեյարանում և մեղավորության զգացումով համակատ՝ փախցրեց հայացը: Կան զգամ եր, որ նրանք իիմա գտնվում են այլ՝ զառանցագին հետավոր աշխարհում:

Երրորդ լսարանում, հատաշանքների, արտասուրների մեջ և հոգին ուսուրած անսահման արտանության խորքերում Կան դայնատատեսի նման զգաց, որ այն ուժը, որը գիտի ամենայն բան, կարգադրել է կյանքն այս աշխարհում վերածել տառապանքի՝ մեզ՝ մարդկանց, հատու շղարձնելով իր գիտելիքին: Այդ սենյակում նա կարողացով կուտափել որնէ հայացքի հանդիդելուց: նայում, բայց չիր տեսնում այն, ինչ աշքերի առջև է, տեսնում եր ինչ-որ գոյյն, որ իր ուղեղի մեջ եր: Չանի որ այդ գոյյնը իիշեցնում եր կարմիր, հետազայտն նա այդ սենյակը կոչի կարմիր սենյակ: Այն, ինչ Կան առղրել եր առաջին երկու սենյակներում, և զգացածաթյունը, որ կյանքը կարծ է, և այն, որ մարդը մեղավոր արարած է, այսուեղ միախառնվեցին, դարձան մեկ ամրոշականություն, ինչը շնայած աշքերի առջև հատմած զարհարելի դատկերներին, զարմանայիրեն համգտացրեց նրան:

Երբ Կան հայտարարեց, թե այսուեղ է ոչ ոքի չի ճանաշում, նկատեց, որ դա որոշ կատակածներ և անվտանիություն հարցուց: Նեցիդին այսուեղ է շունելով՝ նա այնքան եր ուրախացել, որ երբ թոշնաքիթը ասաց, թե որդինս վերջա-

բան ուզում է Կայի օգնությամբ դարձել տղիալական առահովագրության հիգանդանոցում գտնվող դիակների ինքնությունը, դատարաստակամորթեն համաձայննեց և արագործեն այնտեղ մնանալու ցանկարյուն նայումնեց:

Սոցիալական առահովագրյան հիգանդանոցի դիարանում, որը գտնվում էր ներքնաեարկում, Կային առաջին հերթին ցոյց տվեցին ամենալասկածելի անձնավորության դիմ: Խոսքը վերաբերում է տագմաշտման խցամիտափին, որը երեք գնդակով խօցված բնկել էր երրորդ համազարկի ժամանակ, երբ նարաւակութիւն էր արձակում: Սակայն Կան նրան չեր ճանաչում: Նա զգույշ նուոեցավ դիակին և գննեց այնուհետ, ասես լարումով և խոնարհումով ին շարժումով տղունան էր նրան: Մարմարի դարսակին դրված երկրորդ դիակը, որն ասես նրան էր, փոքրանարմին, տարեց տղամարդ էր: Գնդակով խոցված ձախ աշքը վերածվել էր արյամբ լցված բացարձակ մև անցքի: Ուստիկամը նրան ցոյց տվեց, քանի չեր կարողացել դարձել, որ բանակում ծառայող քառանը տեսնելու համար նա եկել է Տրատիգոնից, քացի այդ՝ նրանց կասկածելի էր թվացել աշխանվածի շտիգազմն փոքր հասակը: Երբարդ դիակին մուսենալիս Կան հաճույրով նուածեց նվերելի մասին, ոմ շուտով տեսնելու էր: Երբարդ դիակի մի աշքը նայնողես չկար: Մի որպիս Կան անառասելորեն մոտածեց, որ դիարան թերվածները բռուրը այդուն են նաև ակացել: Երբ նա ավելի մոտեցավ և նայեց դրառանու գոմաստ դիմքին, եղագում կարծեն ինչ-որ բան խզվեց ու կտրվեց:

Նրա առջև Նեցիոնի էր: Նոյն մանկական դեմքը: Նոյն առաջ ծգված շուրջերը, որ բնորոշ է հարցաօքի երեխային: Կան զգաց հիկանդանոցում տիրող տառնությունն ու միայնության շոնչը: Նոյն դատասելիան դգուկները: Նոյն կորավուն թիթը: Նոյն կեղոսու աշակերտական բանկոնը: Մի որպիս Կային թվաց, թե ուր որ է լաց կյենի, և եռվկեց: Սակայն հուգմոնքը շեղեց նրան, արտասուբները մնացին բներամ: Նեցիոնի ճակատին՝ այնտեղ, ուր տասներկու ժամ առաջ դրել էր իր ծեռքը, գնդակի անցք էր: Կան ոչ թե Նեցիոնի կադրաստիտակավուն դեմքից ու վերցներից զգաց, որ նա նախացած է, այլ մարմնից, որը ծգված էր լարի նման: Կան գրեսնակություն զգաց, որ ինքը ուշ է: Դա նրան ենօսացրեց Նեցիոնից: Նա խոնարիվեց, ծեռքերով, որ մինչ այդ դասեռմ էր թիկունքին դրած, բռնեց Նեցիոնի ուսերից և համբուրեց այսերը: Նեցիոնի այսերը սառն էին, քայլ ոչ քարացած: Նրա միակ կիսարաց աշքի կանաչ թիթը աղդված էր Կայի կողմէ: Կան պրափիվեց և ինքնատիրադատումը վերագտնեղով՝ թշնաքրին հայտնեց, որ այս «գրնկերը» երեկ փողոցում մոտեցել է իրեն, ներկայացել որդիս ֆանտաստ գրող, իսկ եետո առաջնորդի Լաջիվերքի նուռ: Ինքը համբուրեց դատամուն, որովհետև նա շատ մաքուր պիրտ ուներ:

Ահա հեմց այսողիսի մարդը որեայ է խաղա

Վթարուցի դեպք

Սովոր Շահմի ծառայությանը բանակում և բառերական կարիերան

Սոցիալական աշտաճովագրաբյան հիվանդանոցում Կայի կողմից մեկ դիմակին փառուով հաղթնոյ արձամագրություն կազմվեց և ստորագրվեց: Կան ու բաշնաքիթը նառնեցին նոյն բնունաւորն ու անցան բացարձակադիմուսունակության տոմսի, նախընտրական դաստիարակով ու դրոշներով, ինքնասդանությունը դատարարող ագրագրերով նաեւկան նոյն փողոցներով, որ նրանց երջի միակ ակտանուածը վախից մայթնօրերին կըդա բափառական շներն ին: Մինչ նրանք անցնում էին այդ փողոցներով, Կան կարող էր տեսնել, որ վարագույնները շարժվուն են, իսկ երեխնաները, խաղը քողած, ենտաքքրասեր եայրերի ենու հայացքներով ուղեկցում են քառասուարը, տակայն նրա մտքերը լոյրուվին այլ տեղ էին: Նրա հայացքի առջև Նեցիոնի դեմքն էր, ամկենադան նարմնի անհավատավի դիրքը: Կան երազում էր համենի եյրանոց, որ Ինիկելը կմնիշարի իրեն, տակայն քաղաքի անայի երաստարակն անցնելով՝ մերենան շարժմեց Արաքուրքի դոլուտայով ու կրամ առավ Ազգային բանությունից երկու փողոց այն կողմ՝ իննուն տաքի առաջ կառուցված և ուսների ժամանակներից մնացած ինչ-որ շինության առջև:

Դա միահարկ առանձնատուն էր, որը Կարս ժամանելու առաջին երեկոյան իր գեղեցկապյամբ ու լրաւառքայամբ ցավ էր լուսանաշել Կային: Քաղաքը բարերին անցներոց հետո և համբարդեսության ստացին տարիներին այսպիս ընտանյոք համեմեծ, ոյերճանքով, որդիների, ծառաների, խոհարարների, տահնակների ու կատքերի հետ քամներեք տաքի առքել էր հայունի վաճառական Մարտիք թեյը, որը փայտի և կաշվենի ստեռադը էր անուն Խորիդրային Միության հետ: Երկրորդ աշխարհամարտից հետո, երբ սկսվեց սառը դատերազմը, Անվտանգության վարչությունը Խորիդրային Միության հետ առնենուր անող կարսեցի հարուստներին և անվանի նարդկանց մեղադրեց լրտեսության մեջ, նրանց ծերրակապեցին, անարգեցին, և նրանք վերացան, որ այլևս երեք շիայտնվեն, իսկ երշտուակլած ստանձնատումը դաստական բաշխությունների դասին առու քամ տաքի մնաց լրված: 1970-ականների կեսերին մարքսիստական մի խմբակցության մահակներու զինված գրավից շները և օգնագործում էր որդին գրասննեակ, այսուղ են նրազովել բաղարական մի շարք համագործադրյումներ (բաղարադեալ՝ փաստարան Մոլգաչին թեյը, Վիրավորվել էր, բայց ոչ մնացել), իսկ 1980 թվականի ուսգմական հեղաշրջումից հետո շները կրկին բափուր մնաց և շատով անցավ մերժակայրած մի փորդիկ խանուր գնած վատարանների ու ստանդարտների ճարողիկ առևտորականի տնօրինությանը, ով այն վերածեց դասենտա: Իսկ երեք տարի առաջ շները անցավ Մուամբուում և արաքական երկրներում իր երևակայության շնորհիկ կարուղություն ճեղք թերած և հայրենի վայրեր վերադարձած մի դերձակի, որն այն դարձեց կարի արհեստանոց:

Ներս մտնելուն դես վարդանախչ նարնջագույն դաստաններին ընկնող մեղմ լայսերի տակ Կան նկատեց կրծակ կարելու մերենաներ, որ նման էին տարօրինակ դրամիչ աստիքի ասրերի, հնաօն զանգվածներ և

հսկայական մկրտառներ, որոնք կախված էին ուստաբրին ամրացված գամերից:

Սունայ Շահմը սննյակոմ ետ ու առաջ էր քայլում: Նրա հազին ճաշկած վերարկու էր, ավիտը, որը Կան տեսել էր նաև երկու օր առաջ, երբ առաջին ամ-
գամ հանդիտեց նրան, իսկ ուսքերին զինվորական ճորժակոչիկներ էին: Զեռքին
անձիւտը ծխախոս էր: Կային տեսներով՝ նրա դեմքը դայշառացավ, ասես ինն
ու բարի ընկերոց էր հանդիղել, և նոտ վազերով՝ գրկեց ու համբուրեց նրան: Սու-
նայի համրույրը ինչ-ոք բանով հիշեցնում էր մասգործի արտաքինով ճարդու
համրույրին, կարծես նաև ուզամ էր ասել: «Ճող ենդաշշունը եւառայի դիտուր-
յան բարօրությանը»: Սունայի դեմքի արտահայտությունը շափականց բարե-
կամական էր, ինչը Կային խիստ տարօրինակ թվաց: «Ենտագայում Կան դա
կրացատրի համարադաքացի լինելու հանգամանքով. չլ՞ որ երկուսն է Ստամ-
բուլից են և հանդիտել են այնոյիս եեռավոր և աղքատ վայրում, ինչպիսին
Կարսն է, այսդիսի եանը իրավիճակում բայց Կան, ինարկն, արդեն զիտեր, որ
այդ իրավիճակը տեղեղի է նաև Սունայ Շահմը:

- Տրտության և արծիվն ամեն օր իմ հոգում տարածում է իր քններ-
խտիքակոր հոգարտաթյամբ ատաց Սունայ Շահմը,- բայց ես իմն թոյլ չեմ տա-
լիս հանձնվել նրան: Դու է ոյնող կաց: Ամեն ինչ լավ կլինի:

Պատուեաններից ներքափանցող ձյանալուսի տակ Կան ընդարձակ,
բարձրադիր առատասարով սենյակամ նկատեց ուստիութայանները ձեռքներին
մարդկանց, իրեն սևեռուն զննող երկու հսկայամարմին թիկնաղանների, դեղի
մշշանցը բացվող դժան նոտ դրված սեղանին փուած բարտեզ, զրամներն և
բրատանակներ, տեսավ ծեփառափ անեյանում տեղադրված հսկայական վա-
տարան, ինչը բացահայտորեն վկայում էր, որ այս սենյակում տեսել է անհամե-
մատ բարեկեցիկ ժամանակներ: Մի հայացքը քավարար էր, որդիսզի Կան
հասկանար, որ այտոնի է նդեղ հեղաշշունան կինուրանը, և Սունայ Շահմի ձեռ-
քին հսկայական ուժ կա:

- Մեր կյանքուն նույնութես եղեկ են վսոյ ժամանակներ,- սենյակում ետ ու
առաջ քայլելով՝ ասաց Սունայը,- երբ ամենահեռավոր, ամենաքշկառ, արեա-
մարեկած բաղաքներում անգամ համեկարծ ասուն էին, թէ ոչ միայն ոյինս թե-
մադրելու տեղ չունեն ինձ համար, այլև եյուրանոցում է շնոր սենյակ
արամադրել. զոնե մի օրով, մի սենյակ, որդեսավի մի քիչ հանգուռանամք. երբ ի-
մանուն էր, որ իմ իին բարեկամը, որը հաստատ բաղարում է, համեկարծ մեկնել
է եեռավոր ուղևորության, դասնազին զզացողաբրյունը, որը տրտնաթյուն ենք
անվանում, լուրուում էր ինձ և մկան դանդաղ լսուուք իմ հոգում: Որդիսացի
շներարկվեմ դրան, ես վագում էի քմիշկների, ուսուցիչների, վաստարանների
մոտ, ճգնաս դարձել, թէ բաղստ կոչված այդ ամայության մեջ կա՞ արդյոք որևէ
մեկը, ում եետարբերում է ժամանակակից արվեստը, և մենք նրա նախակարա-
դեաններ ենք ու բաղաքակիրք աշխարհից իջել ենք նրանց մոտ: Իմանալով, որ
ինձ հայտնի միակ եասցեում չի աղբում նա, ով աղբում է իրականում, կամ
հասկանալով, որ ոստիկանությունը ներկայացնունը արգելում է, կամ երբ,
բայց վարդապետ ստանալու վերջին եռյս փայփայելով, փորձում էի ընդունելուք-

յուն գտնել տեսի վարչակազմի ղեկավարի նուռ և պրժանանում ներժման, վախավ մտածում էի, թե երբեք չեմ կարողանա ազատվել մաղձից: Այդժամ իմ սրտում ննջող տրտուրյան արձիվը դանողա տարածում էր իր թեմերը և ող բարձրանում, որդիւսի ենդաման անի ինձ: Եվ ես իմ ոյինավ թեմանում էի աշխարհի ամենահային թեյարանում, իսկ եթե դա է չեր տուացվում, խարում էինք ավտոկայանի թեյարակեների ատալտի վրա, ուստահել է՝ կայարանում, որի ոյեալ աշը էր զցել մեր աշջիկներից նեկին, երկու զօրամասերի կատանամելիներում, լրված տարրական դոյրոցների դատասենյակներում, շրջիկ ճաշարաններում, վարչակիրանոցների ցուցափեղկերի ետևում, գործարար կենտրոնների աստիճանահարթակներում, ախտօններում, մայթերի վրա. ես երբեք չեմ հանձնվել սրտմությանը:

Երբ ների միջանցք բացվող դռնից ներս մտավ Ֆունդա Էսերը, Սունայ Չափմը «Եսից» անցալ «մենքի»: Նրանց միջև այնորիսի փոխմբոնում էր, որ այդ անցումը ընավ արեւատական շքլաց Կոյին: Արագ և նրբագեղ տեղաշարժելով իր փարթամ մարմինը՝ Ֆանդա Էսերը սեղմեց Կոյի ձեռքը, շուկով ինչոր բան ողայմանակնորից առնվանու ենա և շքվելով՝ հոյժ գրադված մարդու տեսքով դարս եկալ:

- Դրանք մեր կյանքի ամենածանր տարիներն են,- ասաց Սունայը, թերքըր շատ են զեկ այդ մասին. մենք կորցրել էինք հասարակության համակրանքը, Սահամբակի և Անկարայի համոյիստանսին և այլն: Այն օրը, երբ ես իմ զերագոյն հաջողությունը նվաճելու շնորհ էի (այն արփամ է միայն բախտով և հանճարով օժնված անձանց), այն օրը, երբ իմ արվեստով մնալու էի դատմության մեջ, եղողն անսուրասելիորեն փախավ իմ ոտքի տակից, և ես մի ակնթարթում հայտնվեցի ամենատղիղ սպատեղության մեջ: Սակայն ես այդ ժամանակ է շխանձնվեցի. մաքառում էի՝ Վերջին միզերս ի մի բերերով: Ես բնավ չի կորցրել հավատս, վոտան էի, որ ինչքան է խոր բաղվեմ այդ կեղտի մեջ, միևնույն է, գռնիկության, բջվառության, անորի և աղտանաթյան միջավայրում անզամ կվարդանամ հայտնաբերել իրական, ճշմարիտ բժմական նյութ և հանել ի ցոյց, որդիս մեծ բանկարծեք քար: Դո՞ւ ինչո՞ ես վախսենում:

Միջանցքում երևաց ստիշառկ խայաք հագած, ողայուսակը ձեռքին թիշկը: Երբ նա փոքր-ինչ շինծու տագնատով հանեց և կարգի բերեց ճնշաշակը, Սունայը այնորիսի «ողբերգական» տեսքով էր նայում դատուահանից երդացող ննրանկ յոյսին, որ Կան ականա վերեխեց նրա անկումը «հասարակության աշքից», որը տեսի էր ունեցել որբանականների սկզբին: Սակայն Կան ավելի լավ եիշում էր Սունայի յորսանատնականների դերերը, որմն նրան հօշակ դարձնեցին: Այդ տարիներին, երբ ճախամետ քաղաքանացված թատրոնն աղբում էր իր ուվերդարը, քաղմարիկ վարդիկ քատերախմբերի շարքում Սունայի անունը հեճում էր բոլորից բարձր: Նա առանձնանում էր առաջնորդի իր կերտովածքով և, ինչողև համոզված էր հանդիսանանք, որոշ ոյիններում, որ կատարած էր զիսավոր դեր, աստվածատուր շնորհի կողքին հանդս էր քերում միթիսարի աշխատասիրություն և դիրասանական տաղանդ: Երիտասարդ քաքք հանդիսա-

տեսք շատ էր պիրում այն ոլիեսները, որ Սունայը խաղամ էր իշխանությամբ օժտված դատավական ուժեղ անհատականության դեր, սանդուռ Նարոյեանի, Լենինի, Ռոբերտիերի, յակորինյան հեղափոխականների, Ենվեր փաշայի կամ նրանց նմանողությամբ տեղական նշանակության որևէ ժողովրդական հերոսի կիրովար: Ուստիմնական եատառությամների սաները, եամարտարանական «առաջադիմական» շրջանակների ներկայացացիները արտատիվակից աշխարով իմ հիտուուն և բուռն ծախույժույններով արձագանքում, երբ նա հնչել, տողակորիշ ծայնով մղկուում էր հանուն տառապյազ ժողովրդի կամ ինչորեւ էր բռնակայից արյակ տունալուց հետո հեղարտորեն բարձրացնում գոյիսն ո հայտարարում: «Կզա ժամանակ, և դուք ատիշված կիներ հասուուցել դրա հանար»: Կամ ինչորս էր ամենածանր օրերին (նրան մի անգամ անողայնան դիտի զեղան նետին), ատամները ցավով սեղմած, հուսայրում իր զինակիցներին: Բայց երբ ուսիանջվում էր, նա կարող էր հանուն ժողովրդի երջանկության ուժի դիմել և անողորություն ցուցաբերել նոյնիսկ այն դեմքում, երբ հոգին ծվեն-ծվեն էր լինում: Ասում էին, որ ոլիեսների ավարտին, երբ իշխանությունն անցնում էր նրա ծերոք, և նա «Վասերին» դատօնիս եանդես էր քերում բնասար վճռականությամ, ի հայտ ին զայիս բնավորության այն գծերը, որ ծերը էր քերել տագմական կրթության շնորհիկ: Նա ուստանել էր «Քաղելի»³² ուսգմական ուսումնարանում: Վերջին կարսի ուսանող՝ խելքին փշել էր նաև կուզ փախչել Ստամբուլ, զվարճանալ Բեյօղլուի քաղաքուններում, աղյա և ուստանարանում թեմարել «Զանի դեռ սառույցը չի եալվել» ոլիեսք: Այդ ուստանառով նրան վտարել էին ուսումնարանից:

1980 թվականի ուսգմական հեղաշրջումից հետո ձախանուա, բարյարականացված քարտունն արգելվեց, Արաքուրիք Եննոյան հարյուրամյակի կատակցությամբ դեսուրյունը որոշեց նկարահանմել «Աչքուրը» վերնազրով համընդգրկում կիմննեար, որը ուսուր է ցուցադրվել հետուստառեսությամբ: Ոչ ոք մտքի ծայրով անգամ չիր անցկացնում, թե այդ կադրատաշ, բաց ճագերով, նվազադաշտանացման մեծ հերտսին կարող է նարմնավորել ինչ-ոք քուքը: Այդ և այդորինակ ազգային մեծ Ֆիլմների (որոնք այդորեւ է երբեք շնկարահանվեցին) գյխավոր հերոսի դերում միշտ դատկերացնում էին արևմտյան այնորիս դերասաններ, ինչորիսիք էին Լոռեն Օլիվիեն, Կորտ Էտրդինայ կամ Չարլոտ Շնատոնը: Սակայն այս անգամ, խնդրի մեջ խորանով լինելով, «Նորինք» թեմզը կարողացավ եասսարակական գիտակցությամբ ներարկել այն միտքը, թե արդեն կարելի է Արաքուրիք դերը վստաել «որևէ» քուքի: «Նայտարարվեց նաև, որ Արաքուրիքի դերակատարին ուսուր է ընտրեն լիներցողները՝ կորելով և նշումով խմբագրություն առաքելով թերթի համարատասխան կտրունը: Նաևկանալի դարձավ, որ Ժարիքի ընտրած դերասանների մեջ, որը տեղի ունեցավ, երբ Արաքուրիքի դերին հավակնողները լիսվին ժողովրդավարական նամադրակով ներկայացրին իրենք իրենց, եամաժողովրդական բլեարկության հենց սկզբից առաջին տեղեն գրադեցնում է Սունայ Չաինը, որը զգալիորեն առաջ էր անցել նրակիցներից: Թուրք հանդիսառեսք անմիջապես զգացել էր, որ զեղեցիկ, վե-

հատես, վառահություն ներշնչող Սամայը, որը յակորինյան քաղաք դերեր է կերտել, ենց այն դերասանն է, ով կարող է խաղալ Արարուրի դերը:

Սունայի առաջին պիսան այն էր, որ նա շափագանց լուրջ ընդունեց լուրջ, թն իրեն ընտրել է ժողովարդը: Նա սկսեց հաճախ հանդես զայ հեռաւտատատեսությամբ ու մանուլով, անել բարձրագույն հայտարարությամբներ, սախորմ էր երադրաբանի իր և Ֆանդա Էսերի դնտանեկան երջանիկ կյանքը ուստիելող լուսանկարներ: «Պատմելով իր տան, առօրյայի, քաղաքական եայացքների նախին՝ նա ձգուած էր ցայց տալ, որ արժանի է Արարուրի դերին, և իր որոշ թուլույունները նման են նրա հականներին (օյի, ուրա, ճաշակ, նրագնդություն): Եվ «Ճատի»³³ հաստրյակը ձեռքիմ՝ անընդհատ ստույբներ էր ընթերցում, իհարկե, ընդունելով Արարուրի կեցվածք: Երբ թերահավատության սերմանելու սիրահար մի լրագրող ամժամանակ սկսեց ծաղրել նրան, ուշադրություն երավիրելով, որ նա ընթերցում է «Ճատի» ոչ թն բնօրինակը, այլ ժամանակակից թարբերենի վերածած տարրերակը. Սամայը զրադարձանում նկարահանվեց «Ճատի» լիակատար երաժառարակությունն ուստինասիրելիս, սակայն հակառակ ջանքերի՝ այդ լուսանկարը երաժառարակել չկարողացավ: Նա այցելում էր ցուցահանդեսների բացամներ, եամերգներ, ֆուտբոլային կարեսը եանդիդամներ, եանդես զային բանախտությամբ՝ «Արարուրը և գեղանկարչորդըն», «Արարուրը և երաժշտությունը», «Արարուրը և բարբական մարզարվեստը», եարցազրոյցներ էր տայիս երրորդական թերթերի լրագրուներին, ովքեր բոլորին եարցնում են ամեն ինչի ճախին: Զգուելով արժանանապ բոլորի համակրանքին հիճը բնակ վայել չէր յակորինյանին՝ նա ճամանակցում էր կրոնական կարգերի կողմանակից, Արևմուտքին թշնամի թերթերի կազմակերպած աստվիսներին: Դրանցից մեկի ժամանակ, ուստափական տեսքով՝ «Նա անհարգայից վերաբերմունք դրսնորեց Մեր Սարգարին Սուհամմերի դերը»: Այս ճակատագրական եայտարարությանը պիտի դրեց մի շաբաթ երաժառարակամների, որոնք ի վերջո կործանեցին ամեն ինչ:

Զաղարական իւլամի կռջմնակիցների փորբառիքած եանդեսները գրեցին, թե ոչ ոք չի կարող, Այսակը ազատի, կատարել Մուհամմեդ Մարզարեի դերը: Այս ընդգումը լրագրային սյունակներում նախ ի հայու եկավ եեւկայպ արտահայտության տեսքով՝ «Նա անհարգայից վերաբերմունք դրսնորեց Մեր Սարգարին նկատմամբ», եեւո հնչեց այսուս՝ «նա անարգեց Նրան»: Երբ բաղադրական իւլամիտների բորբոքած կրակը չկարողացան շիշել նոյնիսկ զինվորակամները, այն եանգցնելու դարտականությունը նմաց Սունային: Զգուելով հանգառացնեկ հասարակությանը՝ նա սկսեց երուբներ ուսնենալ Սուրբ Հորանը ձեռքին, ավանդադաշտ ընթերցողին դատմել, թե ինչքան է սիրում Մեր Մեծ Մարգարի Սուհամմեդին և առեասարակ Մարզարեն ինքը հոյժ ժանանակակից է: Իսկ սա հարմար ատիք էր թեմազական որոշ գրչակների համար (սրանք վիրավորվել էին, որ Սամայը իրեն դահում է որդիս «Ծննդյան Արարուրը»), որոշեսգի եարձակվելին նրա վրա և հայտարարելին, թե Արարուրը եր-

թե չեր բնկրկում կրոնական կարգերի կողմնակից նոլեռանդ խավարամոյների առջև: Շերքերն անընդհատ արտատղում էին այն լուսանկարը, որ նա՝ ուզ-նական հեղաշրջման բացահայտ կողմնակիցը, դասակերպած էր Դուրանքը ձեռքին, ներշնչված եղութիւ դասին, աղա հետևում էր հարցադրում. «Մի՞քս սա է Արաթուրը?»: Ի դասապահն՝ եարձակնան անցալ նաև իւլանական մամուլը, թեև այստեղ մդունք ավելի շատ ինքն իրեն, քան նրան դաշտղաներն էր: Սրանք կ սկսեցին տղագրել ու արտասովել լուսանկարներ, որ դասկերպած էր Սունայը օդի խմելիս, իսկ խորագրերը գուժում էին. «Նա է Արաթուրը նման օդու սփրահար Ե», կամ. «Մի՞քս սա է Մեր Մեծ Մարգարեն»: Այդոյիսկ, կրոնական և աշխարհիկ թերթերի միջև աճիշտ մեկ քանկվող դասերազմք այս անզամ միավեց նրա որատճառով, սակայն տնեց շատ կարճ:

Մեկ շարաբիւ ընթացքամ թնդենդրը իեղեղվեցին Սունայի նկարներով. մի տեղ նա ազահարար գարեցուր էր կրնում շատ տարիներ առաջ նկարահանված ինչ-որ հեղովակում, մեկ այլ տեղ տղագրված էր երիտասարդ տարիներին խաղացած ներկայացման ժամանակ առյուղի տանապու լուսանկարը, երրորդում ձեռքն ամուր բռնցքած կանգնած էր մարդ ու մանգաղի դասկերպավ դրշի առջև, եաջորդում նայում էր, թե դերասանուին կիմն ինչողևս է ներկայացման մեջ համբուրվում այլ տղամարդկանց հետ... Արատոյվեցին հոդվածներ, որ ասվում էր, թե նրա կիմն լեռոսնի է, որ ինքը իրականում դեռ կոմունիատ է, որ նրանք կրկնօրինակողմների ենս նկարահանվել են ընդեառակյա ուսունաչիմերում, որ նա հանուն փողի դաստիառ է խաղալ ոչ միայն Արաթուրի, այլև ցանկացած դիր, որ Բրինխատի ոլիենները իրականում բնմարդուն են Արևելյան Գերմանիայից տուացած փողերով, որ ենթաշրջումից հետո դգնուի են Շուրքիայից՝ դասունշով, թե՝ «Ըկեղական միուրյունից» Շուրքիա հետազոտությունների նկած կանայք ենթարկվել են կոտամբների, և բազում այլ բանապիտիքուններ: Նոյն օրերին մի բարձրաստիճան աղա նրան երավիրեց Գերագոյն շուար, որ կտրուկ հայտնեց, թե բանակը որոշել է, որ նա դիսր է համի իր թեկնածությանը: Սոյան այն «վիեր» ամձնավորություններից չէր, ուրիշ զիմվորակամների կողմից բաղադրական միջանձնելու վերաբերյալ բննադատական ակնարկներ արած սուամբույան մեծամիտ լրագրողներին հրավիրած էին Անկարա և տասներով, որ լրագրուները շատ ազդված են ստացած արդաւաներից (փոխարթրական), վիրավորված են ու լայիս են, մերժանում ու վերջում շոկոլադ էին եյտրասիրում նրանց: Այս աղան եադրասեր էր, անհետմանտ կտրուկ ու վճռական, քան Դասարակայնության հետ կապերի վարչության աշխատավիճենները: Տեսմերով, որ Սունայը շիտքահար է և վախեցած, սոյան ոչ թե մերժացալ, այլ ընդհակառակը, մկնեց ծիծաղել նրա վրա, ծաղրել, թե նա ինչողևս է «ժողովրդի կողմից ընտրված» Արաթուրի կերպարը դասկերպավ՝ ներկայացրել իր բաղադրական հայացքները: Դրանից երկու օր առաջ Սունայը կարճատև այցով եղել էր իր ծննդավայր գյուղաքաղաքում, նրան դիմավորել էին ականավոր և փիրելի բաղադրական գործին վայել մեծարանքով, ավտոմոբիլների շրամճրավ ստացնարդի բաղադրային երադարակ, հակարաւոր գործազրկուների և ծխախտակի գործադրանի բանվոր-

ների ծափողյունների ուղեկցությամբ նա մազցել էր Աթաքուրի արձանի վրա և սեղմել նրա ձեռքը: Այդ դեռքից հետո, ողատասխաններով ստամբուլյան հայտնի հանդիսներից մեկի հարցին, թե՝ «նուալի՞ր է արդյոք քատերական բնից երբեւ անցնել քաղաքական բնեմ», նա ողատասխաններ էր: «Եթե ժողովարդը կամ մենա»: Խակ այդ ընթացքում վարչադիրի աշխատակազմը տարսենց հայտարարություն, թե՝ «Ենթիկա փալում» Աթաքուրին նվիրված Ֆիլմի աշխատանքները ենթաձգվում են:

Սոնայդ բավական փորձաւու էր, կարող էր այդ խայտառակ որարությունից արժանադրաւովորեն դրաս գալու ելք գտնել, տակայն նրան ուժին հարված հասցրին նաև հետագա իրադարձությանները, քանի որ դերն իրենով աներս հանար վերջին ամվայ ընթացքում նա այնքան էր երևացել հետուառակրաններին, որ նրա ճայնը դարձել էր խիուտ հանրածանր, նամենիսառեսի ներազիտուակցորդյան մեջ ամրադնդիվել որդես Աթաքարի ձայն, ուստի դադարեցին նրան իրավիրել Ֆիլմեր կրկնօրինակներու: «Նուուատասանսային գովազդատունները, որոնք առաջներում նրան իրավլիուս էին առրանքի լավն ու վասը տարբերող, ընտանիքի հաշվեմնատ հոր դեր կատարելու, նոյնույն երես թերեցին նրանից, որպեսն ձախողակ Աթաքուրից ի՞նչ ընտանիքի հայր, այն է՝ Ենթիկ ամանը ձեռքին, ուստի գունազարդելիս, կամ պատմելիս, թե ինչ գոյն է ինքը իր բանիկի: Սակայն ստենազարդուելին այն էր, որ թերթերում գրված ամեն բանի անվերադահորեն հավառ ընծայելու վարժված ժողովուրդը հավատաց, որ նա միաժամանակ թշնամի է և Աթաքուրին, և՝ կյունին: Այսոց է դոր չեր գային այն, թե նա ինչշեն է լուս հանդուրծում, որ իր կինը, թեկուզ բնուս, համբուրվի այլ տղամարդու հետ: Մյուսներն է, թեն այդքան անհանդուրժող չին, տակայն, այնուամենայնիվ, ասում էին, թե «ծովանց ատանց կրակ չի լինում»: Միմյանց արագործեն հաջորդող այս իրադարձություններից հետո նվազեց նաև նրա ներկայացումներին այցելող հանդաստների քանակը: Շատերը նրան կանգնեցնում էին ուղրակի փողոցում և առնքանը տպակ: Խմաճ-խաթիճների ուստանարանի մի նորելուկ ասմ, հավատալով, որ նա անարգել է մարզարեխն, և ցանկանալով իր անունը անսնել թերթերում, դանակը ձեռքին մի երեկո մուտք բարձր, հարձակվեց դերասանների վրա, թքեց մի բանիսի դեմքին: Այդ ամենը տեսի ունեցակ ընդամենը իմազ օրվա ընթացքում: Անուսական գոյզին անհետացավ:

Թե եետագայում ինչ է կատարվել նրանց հետ, կամ բազմաթիվ վարկաներ: Օրինակ՝ որ նրանք գնացել են Գերմանիա և Բրիտանիա երկրությունների անվան տակ, իր բատերական գործ ուսանելով՝ ահարեկլություն ստվորել: Կամ, որ Ֆրանսիայի ճշակույթի նախարարությունից ստացած նշյատռն օգտագործելով՝ բռնվել են Շչյի⁴ քաղաքանակ՝ «Ժադապություն» ֆրանսիական եղբայրությանում: Այնինչ իրականում նրանք աղասառան էին գտել Ֆունդա Էսերի նոր տանը, որ նկարչութիւն էր և աղբան էր Մև ծովի ափին: Միայն մի տարի անց նրանց հաջողվեց աշխատանք գտնել: զվարճավարի որարտականություն Աթաքայում: Առավույան ծովակինյա վոներով էին խաղում գերճանացի մանր առևտրականների և հղանդացի գրուաշոթիկների հետ, ճաշից եետո գերմանե-

թեն ջարդելով զվարճացնում գերմանացի երեխաններին՝ նրանց ներկայանալով Կարազյոզի և Դաշիվստի³⁵ կերպարանքով, երեկոյան թեմ էին բարձրանում փայլիշակի և հարծի տեսքով, որ հարծը ցուցադրում էր դրստաղար: Դա Ֆունդա Էւերի դրստաղարային կարիքարայի սկիզբն էր: Շառագա տասք տարիներին նա այն կատարելագործելու է գավառական բաղադրների փոշութեմբ: Սունայն այդ մինուտքայինը կարողացավ դիմանալ ընկանանը երեք ամիս, առաջ սարսափի նախնկած գրասաշրջիկների աշքի առջև ծեծի ներարկեց շվեյցարացի մի վարասկիր զրասաշրջիկի, որը, շրավարարվելով բասակներ դրած բռնքերին ծեռ առնելով և թեմահարթակի որորաստառով, կամենում էր այն շարունակել՝ Ֆունդա Էւերի նետ առանձնանալով ծովափին: Շայտնի է, որ դրանից հետո նրանք աշխատել են եարսանյաց սրահներում, զվարճավայրերում, որդես «ողարտի» ու «գերասան» հանդես եկել Անքայիայում ու մերձակայ բնակավայրերում: Սունայր կաղկում էր տառմբույյան աստղերին անճաշակորեն կրկնօրինակող եժանազին երգիշների, կրակ կրամող աճղարաբների, երրորդական կատակախումների, իսկ Ֆունդա Էւերը ամուսնության, հանրատիտության և Աթաթուրի վերաբերյալ կարճառու բանախտությունից հետո կատարում էր դրստաղար, ենոտ նրանք, երկուսն էլ խորին լցոնությամբ, մի քանի բարե տևող դրվագ էին ներկայացնում որևէ աննահ առեղծագործությունից, ասենք՝ արքայի սորանության ածարանը «Մալքերից» կամ նմանատիտ այլ բան: Եվ նրանց ծափահարում էն: Այս ներկայացածներն էլ ակիզբ դրեցին այն բառերախմբին, որը նրանք տաեղծեցին և մկնեցին շրջագայել Անատոլիայում:

Ծնշամք շափելու ու տաղինենախոտով ինչ-որ կարգադրություններ անելուց հետո Սունայն ընթերցեց ինչ-որ բաղլյա, որ հենց նոր էին հանձնել նրան և նողկանքով ծամածոնց դիմքը.

- Բողոքն իրար մատում են:

Այս ասաց, որ երկար տարիներ ներկայացումներով հանդես է եկել Անատոլիայի հետավոր բաղադրներուն և ամենուր տեսել, թե այս երկրի տղանարդիկ իրենց կանքի ինչ-որ դրակի ինչտես են արվում տրանության և երաժարված որևէ գործ անել:

- Ուզ օրը, անրանության արլած, նրանք նստում են թյարանում, - առաջ էր Սունայը: Ետքարանշտոր բաղադրամ եարյարավոր, իսկ ուզ Շուրքիայում եարյուր հագարավոր, միլիոնավոր անքաններ ու գործազորիներ կան, ձախողակ, դժբախտ, հուսահատության նախնկած, անկյալ տղանարդիկ: Իմ եղբայրները նոյնինեւ իրենց սարսափնին ուշադրություն չեն դարձնում: Նրանք այնքան կանագործ են, որ ողակած կոճակը ծնննու, աղակորու ոլիշակին կարելու ուժ անգամ շունեն, ձեռքերին ինչ-որ բան անել առիտելու նուանդ շունեն, դատուրյունը մինչև վերջ լսելու հետաքրքրության շանեն, կատակի վլու ծիսադեմ բնիւնակործություն շունեն:

Պատմեց, որ նրանց մեծ մասը տառադրում է անքնությամբ, որովհետև դժբախտ են, հաճույք են որոնում ծխելով, որովհետև ծովսը օգնում է բրանչ: Ծառերը կիսառ են բաղնում նախադատությունը, որը սկսել էն կարդալ, որով-

ենան հանկարծ գիտակցում են, որ կարդաքն անիմաստ է: Ռեռուտահաղորդումներ դիտում են ոչ թե այն դատմառով, որ դրանք ենթաքրքրում կամ զվարդնացնում են նրանց, այլ որպեսին շնոր կարողանում դիմանալ իրենց դրատող մարդկանց տրամադրյանն ու ձանձրութին: Իրականում այդ տղամարդիկ ուզում են մնոնել, սակայն համարում են, որ անարժան են անգամ ինքնասդանության: Ընտրությանների ժամանակ քիւարկամ են ամենաենթայլ կուսակցությունների ամենաողորմելի թեկնածուների օգտին, որովեսզի արժանի դատօնի ենթարկվեն նրանց գոյաբարյանը: Նախընտրամ են քաղաքական այն գործիչներին, ովքեր ենդաշդրյան են նաևնակցել: Մշտադին խոսում են այն քաղաքական գործիչներին որպեսի անհրաժեշտության նասին, ովքեր անընդհատ խոստանում և անընդհատ հիամբափեցնում են իրենց:

Սենյակ ճուած Ֆունդա Եսերի ավելացրեց, որ նրանց կանայք դժբախտ են, ենօսի տակ կրած, չեն կարողանում տիրություն անել երեխաներին, որոնց աշխաքի են թերում ավելի շատ, քան կարող են դատել, կանայք զիտուն անգամ, թե որոնդ են իրենց ամասինները, և մի քանի դուրս են վաստակում՝ սեղաստիկ, ծխախոտագործ, գորգագործ կամ բաժինյար աշխատելով: Քայլ եքն կամքին կածշած, մշտադին թեմկընկացը երեխաների վրա մշտադին գոտուցող ու մշտադին լացող այդ կանայք շինեն, առդու միմյանց նուան միշտնավոր անրաջաշ, տարտամ, անգործ, անրամ, կերպուս վերնաշաղիկներով տաղանարդիկ, որոնցով լի է Անսուորիան, կվերանան ընդմիշտ, որդես ցուրտ գիշերին վաղոցի անկյունում տառած նորացիներ, որդես հաղթեցողներ, որ դուրս են եկել գարեջրաւոնից և կոյուրու բաց հօրանն ընկնելով՝ կորել անհայտ, որդես մամկանությամբ տառադրող զատանյալներ, որ հաղաքափերով զնացել են նոյարավաճառի խանուք՝ իաց զնելու, և նոյարմել անմիշտարած: Իսկ ի միջի այլօց, ինչդեմ տեսանք, այդովիքները շատ-շատ են «այս դժբախտ Կարս քաղաքում», և միակ քանը, որ պիրում են այդ տղամարդին, իրենց կանանց նվաստացնելուն է, այն կանանց, ուն ուարտական են իրենց գոյությամբ և ում սիրում են՝ ամաշխրով խոստովանելու, որ պիրում են:

- Անսուորիայում անցկացրած իմ կյանքի տասը տարին նվյարել եմ իմ նորացիներին, որովեսզի օգնեմ նրանց ազատվել տիրությունից ու բախսից, - բայց շնուզվելով՝ ասաց Սունայը, - շատ անգամ մեզ քանի են նետել, տանջել, համարել կոռունիշտ, արևնայան գործականներ, եռօգեգարներ, Եկովայի վկաներ, կավառ և անառակ: Մեզ վարձել են բռնարարել, քարկոնել են: Քայլ ի վերջո սովորել են սիրել ազատությունը և երջանկությունը, որ նրանց ուարզենում են իմ ուիսները և իմ քառականամբը: Իսկ իման, երբ կյանքը վերջադին ինձ ենարավորության է ընծեռել, ես քուականություն հասնեն թերեւու իրավունք շունեն:

Սենյակ ճուած երկու անձնավորություն. մեկը դարձյալ Սունային դարգեց տաղինենախտավոր: Ալանջին հասնող խոսակցության դատապիկներից Կան եսակացայ, որ Սուլքարի քաղամասում շրջադատել են խրճիթներից մեկը, որ անդին կրակում են: Այնուել մի քարդ գինյալ է և ինչ-որ ընտանիք: Ռայդինենախտից լսիում էր մի գինվորականի ծայն, ով երանաներ էր արձակում և ուժ ոինում էրն «իմ երանանառար»-ով: Որոշ ժամանակ անց նոյն զինվորականը

ինչոր բան հայորդեց Սունային, առա հարցրեց նրա կարծիքը, ասես այս անգամ խօսում էր ոչ թե հեղաշրջման առաջնորդի, այլ համադասրանցու ենու:

- Կարսում մի փոքրիկ տազմական բազմ կա, - Կայի եետաքրքրությունը զգապլվ՝ ասաց Սունայը, - սատը դատերազմի օրերից ի վեր ոժեառթյանը Սարիւանիցում է կենարոնացրել այն գորքերը, որոնք ներկաւմնան դիտրում ոլորդի դիմագրավիճին ուստիներին: Տեղիս ումնորդ թե թիշ էին, սակայն բավարար՝ ուսւների առաջին հարձակումը կասեցնելու համար: Իսկ նիմա նրանք այսուղ դրաշոյանում են Դայատանի հետ ասենանք:

Սունայը դատամեց, որ երր երկու օր առաջ երեկոյան Կայի հետ իջել են ալյուրուսից, «Կամաշ Երկիր» խորտկարանում հանդիդեկ է իր ծանոթ Օսման Նորի Չոլակին, ում հետ մտերիմ է ավելի բան երեսուն տարի: Իրենք համակարսեցիներ են «Ըոլեիր» ուսումնարանից: Այդ ժամանակ Սունայը ուսումնարանում միակն էր, որ գիտեր, թե ու է Պիրանդելոն, կամ ինչ են իրենցից ներկայացնում Սարտրի դիեսները:

- Եա Հարդարացայ իրեն ուսումնարանից վատարելու ատիք առեղծել, բայց ես կարտղաց: Սակայն նա է առանձնաւոխ հաճույքով չի ծառայում: Այդուհետ է չկարդրացուլ բարձրատոիծան տղա դաշնամ: Ոնանք ենցնում էին, թե նա չի կարող գններադ դաշնամ, որովհետև կարճահասակ է: Եա շարանում էր և եիստքափփամ, տակային, բայ իս, ոչ թե ծառայօդական անհաջողաբերությունների ուսումնառու, այդ որովհետև կինը լրել էր նրան և տարեկ Երեխային: Երան զգվեցրել էին միայնուրայնը, անօրթոքությունն ու փոքր բաղաքի բամբասանքները, բայց ինը, իհարկե, առաջին բամբասան էր: Խորուկարանում նա առաջինը խոսեց այլասերճան այնոյին դրսւրումների մասին, ինչողիսին են անասունների անօրինական առանուրը, Գյուղատնտեսական բանկի վարկերի ատյօրինի օգտագործուանը կամ Դորանի դասընթացները, ինչք ես արգելեցի արդուամբությունից ամնիշատիւս ենուա: Եա բավական շատ էր խոնու: Ինձ հանդիդելով՝ շատ որակուացավ, որովհետև տանջվառ էր մենակաքյունից: Կարծես դարձենալով՝ ասաց, որ այս զիշեր ինքն է զինվորական դարեւոն ու Կարսի տերը, այդ իսկ դաւաճառով տիփողված է շատ վեր կենապ: Ցավում է, որ ասիտված է լրել մեզ: Կոնց հոդառատի դաստիառով կատիստան ժուկայր մեկնել է Անկարա, օգնականին կանչել են Սարիւանիշ խորերքանցության, իսկ նաև անգամատեսան Էրգրամում է: Ուզ իշխանությունը նրա ծնորում էր: Զունը չեր դադարած, և ակնեայու էր, որ ճանադարինները մի քանի օր շաբանակ փակ կիմեն: Այդուհետ լինում է զրեր ամեն ձմեռ: Ես անմիջադես կրանեցի, որ առ իմ կյանքի ամենամնծ հաջողաբերուն է, և իմ ընկերոց համար իսկը յն ոգու կրկնակի բամին ուստովիրեցի:

Անկարայից ուղարկված փորձագետ մայորի նզրակացության համաձայն՝ Սունայի ուսումնողական ծանոթ, գնդադես Օսման Նորի Չոլակը (կամ, ինչորիս ասում էր Սունայը՝ Պարզադես Չոլակը), ում ճայնը Կային հասնում էր ուսդիունախոսից, ուսզմական հեղաշրջման այդ արտաօք միտքը նախ ընդունեց որդիս կատակ, որդիս զվարճայիք, ինչի մասին երազում են սեղանի շորք, ողու առջև նատած, և վեծի մեջ ներբաշվելով՝ առաջինն ասաց, որ գործը

զբակ թերեւոյ համար երկու տանեսն է բավական է: Իսկ հետագայում նա հեղաշրջմանը միացավ Սունայի դնդամաճ, որդեսզի շարատավորի իր ոյատիկը, բանզի հավատացած էր, որ երբ ամեն բան ավարտվի՝ Անկարան գոհ կմնա: Նրա մտադրություններում որևէ ետքն միտք չի եղել: Նա չի առաջնօրդվել մարդկային այնոյիկ հասկություններով, ինչոյիսիք են ստուդիոյունը, թշնամանքը, ոմք կամ կամ շահը (նայորի գեկացագրի համաձայն, ցալոր, նա խախտել էր այդ մուսեցունը և երանայի ինչ-ոք կենոց դրամառով հարձակվել Շանրադրեսորդյան երադրաբակում գտնվող մի ատամնաբռոյժի տան վրա): Նեղաշրջմանը մասնակցել են վաշխի զինվորների միայն կեսը, որոնց օգտագործել են անենիք և դդրացների վրա հարձակվելու համար, չորս քետառատար և երկու T-1 տանեկ, որոնք այնքան եին են, որ արդեն ոյնոք է շատ զգայշ գործարկել, որպիսին որոշ մասեր բացակայում են: Եթե հաշվի շառնենք Չ Դեմիրը որի «մասնավոր գորախամբը», որն իր վրա վերցրեց «ջրագահայտված հանցագործությունները», գործի մեծ մասն արեցին ՆԱՎ-ի և Անվտանգության վարչության մի բանի ուսուրասառակամ աշխատակիցներ, ովքեր տարիներով տեղեկություններ էին հավաքաւմ Կարսի բնակիչների վերաբերյալ, զրանցում բարտարարանում և Կարսի յուրաքանչյուր տասներորդ բնակչի օգտագործում որպես իրազեկիչ: Նրանք հեղաշրջմանը միացան ցատ եռթյան միայն այն որատճառվ, որ եկել են արտակարգ ժամանակներ: Այս աշխատակիցները հեղաշրջման երազի մասին տեղեկամալուն ոյս այնքան երջանիկ են զգացել իրենց, որ քաղաքամ տարածելով Ազգային բատրոնում կայանալիք ներկայացնան դավադիմիրը, թե աշխարհիկները ցանկանում են ինչ-ոք կասկածելի ներկայացում թեմայի թերականությունից գովիները կորցրած, որպատճենական հեռազբեր են առաքել նաև արձակությի ուստանառով Կարսից հետո գտնվող իրենց ներձավարներին՝ առաջարկելով անոյանան վերաբառնակ, ներկա գտնվել ներկայացնանը և բաց շռողներ զվարճանքին մասնակցելու առիթը:

Այդ դաշեին ուղղուկաղով վերսկալած խոպակցությունից Կան հասկացավ, որ Սունայի բաղամասի բնիշեարամք բնակիսել է նոր փոք: Ակզրամ ուղիուկացից լսեց երազենի երեք կրակոց, թիշ հետո Կան այդ կրակոցների ձայները լսեց իրականում (ծյունը խացրել էր իրական ձայները) և որոշեց, որ ռայդիւկացի շնորհիկ ուժերացած ձայներն անհամենատ համելի են:

- Դաժան շիներ,- բնկալուի մեջ կարգադրեց Սունայը, - սակայն տիպեր հասկանալ, որ աղասամբությունը և իշխանությունը ուժու են ոչ մի բանի աշցն կանգ չեն առնի:

Սունայը բատերական ինքնատիթ շարժումով՝ ձախ ձեռքի ցուցանառով ու բրամառով թռնեց կզակը, և Կան հիշեց, թե նա ինչոյն եր ասում այդ նոյն արտահայտությունը 1970-ականների կեսերին դատմական որիսի թեմայրության ժամանակ: Դիմա նա այնքան գիտեցիկ չէր, որքան առաջ, ընդհակառակը՝ հոգնած էր, մաշկած ու գունատ: Նա սերանից վերցրեց բատականական քալականներից մնացած հետադիտակը: Նազակ տասը ասրւկ հմության մակուտի վերաբկուն, որը նրա նետ շրջել էր Անտոռուիայով մեկ, զիսին բաշեց փափախն

ու Կայի ձեռքից բռնելով՝ առաջնորդեց վարդոց: Ֆուրտը վայրկենապես խօսեց Կային, և նա հասկացավ, թե ինչ շնչին նեն մարդկային ցանկություններն ու երազանքները, բայց պականությունն ու առօրյա տեսնդը Կարսի ցրտի համեմատ: Միաժամանակ նա նկատեց, որ Սունայը ծախ ուրքից կադրում է ավելի զգայի, քան թվամ էր առաջ: Մինչ նրանք քայլում էին ձյունածածկ մայթով, սղիտակառոյր փողոցի ամայությանը և այն զգացողությունը, որ ողջ Կարսում իհման մրայն իրենք են այդուն քայլում, Կայի հոգին լցրեցին երջանկությամբ: Բայց դա տուկ սիրելու և ծյուների մեջ տոգված շնչար քաղաքում կյանքը վայելելու զգացողություն չէր: Կան իհման հաճույք էր զգում իշխանությանը մերձ լինելուց:

- Սա Կարսի ամենագեղեցիկ վայրն է,- ասաց Սունայը:- Տաք տարվա ընթացքում թասերախմբի հետ ևս արդեն երրորդ անգամ եմ լինում Կարսում: Ամեն անգամ, եթե իշնում է երեկոն, և սկսում է մթնել, ես զայիս եմ այստեղ, կամզնամ վայրի ձիթենիների ու բարդիների տակ, ունեն դնում ագռավներին ու կաշաղակներին, տրվում տրտության և հայեցությանը ընկալում բերդը, կանոքն ու բաղնիքը, որոնք ավելի քան չորս հարյուր տարեկան են:

Նրանք կանգնած էին սատցակած Կարս գետակի կամրջի վրա: Սունայը մատնացոյց արեց ձախակաղմյան հետուներում բլրակի վրա ծվարած խրճիթներից մեկը: Նրանից քիչ ներքև Կան մի տանեկ նկատեց: Տանեկը կանգնած էր ճանաղարիկ քիչ վերև: Նրանից մի փոքր հետու երևում էր զինվորական մեքենա:

- Մենք ծեզ տեսմում ենք,- ուղիղութառով ասաց Սունայը, առաջ նետաշիտակով:

Օրոշ ժամանակ անց լավեց երկու կրակոց. սկզբում՝ ռադիոկատրով: Աղա նրանց հասավ կրակոցի իրական ձայնը և արձագանքը, որ հնչեց գետահովառում: «Ես նրանց առարկած ոգոս» յն էր: «Խօսվում» կամրջի մոտ, նրանց էին սրասում երկու թիկնատղան: Նրանք նայում էին աղքատների բաղամասի խրճիթներին, որոնք կառուցվել էին հարյուր տարի առաջ ուստական երանոթների կողմից ավերված օտանան փաշաների առանձնատմերի տեղում, նայում էին գետակի դիմացի դրաբակին, որտեղ մի ժամանակ զվարճացել են Կարսի հարատառ բորժաները, նայում էին դրաբակի ետևում տարածված քաղաքին:

- Նզեկն առաջինն է նկատեն, որ դասմուքյանը և բակունք տանձնված են նոյն նյութից,- ասաց Սունայը:- Պատմությունը, ինչորս և բատրոնը, տոկում է իշխել, որ արվում է դեր խաղալու հնարավություն: Խիզախների ի հայտ գալը դաշտանական արենայում և բառերարենում...

Ողջ եռվիշը ցնցվեց դայթյուններից: Կան հասկացավ, որ ակնաց աշխատել տանիկի աշտարակի զնդացիքը: Տանեկը հարված հասցրեց, բայց վրիտեց: Հաջողու դայթյունները գինվորների նետած նոնակների ձայներուն էին: Կաղկանձեց մի շուն: Խրճիթի դրուր բացվեց, այնտեղից ելան երկու հոգի: Նրանք բարձրացրին ձեռքերը: Կան ներանց, որ այդ ընթացքում խրճիթի վշրված դատումաներին հայտնվել են կրակի լեզվակներ: Խրճիթի եկածները դատկեցին գետնին: Այդ գործողությունների ընթացքում արախ հաշօռով դե-

առաջին նետվող մն շունք, դոչը խաղացնելով, մոտեցալ դաստիարակին: Առաջ կան տեսավ նրանց թիկունքում փախուստի դիմող մի նարդու և լսեց զինվորների կրակոցների ծայնը: Մարդոց ընկալ, աղաս բոլոր ծայները նարեցին: Շատ ժամանակ անցավ, և ինչ-որ մեկը բացականչեց, առկայն Սունային դա այլև չի հետաքրքրում:

Նրանք կարի արենատանոց վերադարձան թիկնադասահների ուղեկցությամբ: Դին առանձնատան դրատերի դաստիարակ տեսնելուն դես Կան հասկացավ, որ չի կարող դիմացրել ուղեղի մեջ ներխուժող նոր բանատոնի ծորագիր և լրիշյան առանձնացավ:

**Ալլահը արդարամիտ է այօթանով, յանգի գիւտի,
որ խնդիրը ոչ թե բանակամությունն է և հավասը,
այլ կյամիթ իմասին
Սունայի ենա շաբաթ**

Երբ Սունայը նկատեց, որ Կան բանատեղեռքյունն ավարտեց, բարձրացավ թյժերով ծամրաբն սեղանի մոտից, շնորհավորեց և կաղապվ մոտեցավ նրան:

- Երեկ բատրոնում քա կարդացած բանատեղեռքյունը նոյնույն ենոյն ժամանակակից էր: Զավոր, մեր երկրի համբիսատեսք ծամանակակից արվեստ քննկանի մակարդակ շամի,- ասաց նա,- ուստի ես իմ ստեղծագործություններում շննդրկում եմ նաև որորտաղար և դարդաստաղն Վորայի դատմությունները, որոնք ծորովարդը ենականում է և շննդրումում: Բայց դրանից ենաւ իսկայն անցնում են գերժամանակակից, անմիջականորեն իրականությունից բխաց «կյանքի բարորոնին»: Ես նախընտրում եմ և՛ աննշան, և՛ վեն արվեստը ստեղծել ծորովլոյի ենու ու ոչ թե Սուսմրուտն ենանուն զալ ինչ-որ բանկի փողերով քենարված բոլվարային, եվրոպականին ննանակող զավեշտախաղերում: Իսկ եիմա ասս բարեկամարար, թե ինչու Անվոտանգության վարշությունում, աղա անսանարուժական ֆակուլտետում քա ճանաշնանը ներկայացված կրտնական կարգերի կողմնակիցների մեջ մատնացուց շարիր մեղավորներին:

- Ես ոչ մեկին չկարողացա ճանաչեմ:
- Երբ ուրազվեց, թե ինչքան ես սիրում այն դրատանուն, ուն ենու գնացել էր Լաջիվերթի նոտ, զինվորականներն ուզում էին ծերբակալել քեզ: Նրանց կապածելի է թվացել, որ դու հեղաշրջնան նախօրեին ելեկ ես Գերմանիայից և մանկավարժական ինստիտուտափ տնօրենի ստանության ժամանակ եղել եսնցագործության վայրում: Նրանք ուզում էին եարցաքննել քեզ, կտտանքներով գաղտնիք կորզել, բայց ես երաշխավորեցի քեզ ու զաղեցի նրանց:

- Ընթակալ եմ:
- Մինչև եիմա անհասկանակի է՝ ինչու եամբարեցիր այն տղային, որը քեզ Լաջիվերթի նոտ էր տարել:

- Ինըս ի չգիտեմ, - դրատախանուց Կան, - նրա մեջ ինչ-որ անհավատայի անաղարտ և անեղծ բան կար: Կարծամ էր՝ հազար տարի կաղը:

- Ռոզո՞ն ես իմանա, թե ինչ որոսու էր այդ Նեջիորը, որին այդքան խղճամ եւ:

Նա համեց մի թռույթ և սկսեց կարդաց. Նեջիորը անցյալ տարի նարտին փախել է դորոցից, խառն է եղել «Մինդ» զարեջրատան ստակին կոտրելու դատմությանը, որը աեզի էր տնեցել տաճագանի ժամանակ այդ եատատառյունում ոգենից խնդիր վաճառելու դատմառով. մի ժամանակ աշխատել է Բարօրության կոստակցաթյան գրասենյակում, կառարել ճանը հանձնակատարի դարտականության, սակայն նրան վտարել են այնտեղից (կամ ծայրակեղական եայցքների դատմառով կամ ընկնավորության համար, որի նորոյն վրա է հասել հենց այնտեղ, և բոլորը վախսեցել են. կուսակցության բաժանմունքում կան լրտեսներ, ընդ որում՝ մի քանիսը). ցանկանում էր մտերճանազ Լաջիվերթի

հետ, ով վերջին տասնուր ամիսների ընթացքում այցելում է Կարս, եիացած է նրանով. գրել է ղատնվածք, որը Անվտանգության վարչության աշխատակիցների կարծիքով «ամենավանակի ե»։ այդ ղատնվածքը հանձնել է Կարսի կրօնական թերթերից մեկին, որը երատարակվում է յոթանաւունեինգ օրինակ տպարանակով, և այն բանից հետո, երբ նրան խիստ տարօրինակ ու մի բանի անզամ համբուրելի է այդ թերթում փորդիկ եղորկաներ տուազող բոշակառ նի դեղագործ, ընկերոջ՝ Ֆազիի հետ որոշել է սղանել նրան (սղանության ղատնաշնորհ բացատրութ նամակի բնօրինակը, որը նրանք դատարանավում էին բողնի հանցագործության վայրուն, հանել էին Անվտանգության վարչությունից և կցկ գործին)։ ընկերների հետ կատակելով՝ երթեն զրունկ են Արակուրքի դրդուայով և Խևիտեներյան մի օր անդարկեշտ շարժումներ կատարել անցնող ոստիկանական մերժմանի ենթից։

- Ռոտախուզության ազգային վարչությունը այսուղ շատ լավ է աշխատում, - փնտիքնաց Կան։

- Նրանց հայտնի է, որ դու այցելել ես Գերատաստիկ Շեյխ Սաադեդինի տուն, որ տեղադրված է լսող սարքավորում, և մոտենապով՝ համբուրել նրան ձեռքը, արտաստբն աշխերիդ բացատրել, որ հավասառ ես Ալլահին, քնզ անեարճար դրսության մեջ դրել այնտեղ խոնարհապար սղասաղ ների առջև, սակայն նրանք չկիտնն, թե ինչու ես այդուն վարվել։ Մի՞քանչ չկիտնս, որ այս երկրի մայսամետ հայացքներ ունեցող շատ բանառունեներ ձգուում են «փազմիւուների շարքերն անցնել մինչ Վերջիններիս իշխանության զայր», վախենում են, թե չեն հասցնի...»

Կան խիստ կարմրեց։ Եվ ավելի շիտօվեց, բանզի զգում էր, որ Ստենայն իր շիտքմունքը ընկալում է որդես բռնություն։

- Գիտեմ, այն, ինչ տեսել ես այսօր առավոտյան, քնզ խուլքի է մատնեց։ Ուստիկանությանը շատ վաս է վարվել երիտասարդության հետ։ Բայց ոստիկանը ուստիկան է. նրանց մեջ ուղղակի գագաններ կան։ Մարդկանց տասիզում են հանուն համույթի։ Բայց եինա բռնմննը դա, - նա Կային սիզարես եյուրափրեց։ - Ես եւ, քնզ նման, երիտասարդությանս անց եմ կացրել Շիշանբաշիում և Քեյօղլիում, խելագարի ննան դիտել արևմտյան ֆիլմեր, ծայրից ծայր կարդացել Շուլա ու Սարտը և հավատացած եմ, որ մեր առազան Եվրոպան է։ Եվ չեն կարծում, որ եինա կարող ես հանգիստ նայել, թե ինչուն է այդ աշխարհը վերանում, ինչողեւ են մեր բոլորին ստիլում զիլաշոր կատել, ինչողեւ են նրանի օրինակին հետևելով՝ արգելում այն բանասանդառթյանները, որոնց հավանույթն շնու տավիս կրոնավորները։ Ես հավասառ եմ քեզ, որովհետև դու իմ աշխարհից ես։ Կարստում չկա որիշ մեկը, ով ժ. Ս. Էլիոթ կարդացած լինի։

- Բարօրության կրտսակցության կողմից բաղադրատեսի թեկնածու առաջարկած Մախքարը կարդացել է, - ասաց Կան, - նա շատ է հետաքրքիւմ դրեգիայով։

- Նրան մերրակադեմ կարիք նոյնիսկ չկա այնու, - Ժորտարով ասուց Ստենայը, - դրաք բակած առաջին իսկ զինվորին հանձնել է տարագրված զրույթն, որով խնդրում է հանել իր թեկնածությանը, ինքնարացարկ է հայունել։

Դայթուն ենչեց: «Աստուիանների շրջանակներն ու աղավինները ցնցվեցին: Նրանք նայեցին դպրությունի կողմ՝ Կարս գետակի ուղղությամբ, սակայն ձյունածածկ քարքիններից, փառքի այն կողմում գտնվող տվյալական ամայի տան սառցակապած քիվից բացի այլ բան չտեսնելով, մոտեցան դպրուիանին: Դասն մոտ կանգնած քիվնաշտահից զառ, փողոցում ոչ ոք չկար: Կարսը անտահնան տիրու էր նոյնինիկ կեսօրին:»

- Լսվ դերասանը, - բառերայնորեն ասաց Սոնայը, - ի հայտ է քերում ուժը, որոնք դպաւմությանը կուտակել է տարիներ և հարյուրամյակներ շարունակ, ուժեր, որոնք գաղտնադադար են, ուժեր, որոնք ընկերում են ու դեռ չեն ժայթքել, ի հայտ չեն եկել, ուժեր, որոնց մասին գերադասում են շխտսկ: Ողջ կյանքի ընթացքում ամենահետավոր անկյուններում անգամ, անեայտ ճամապարհներին իսկ, ամենափարզ քններում նա որոնում է ճայն, որն իրեն ճշճարիտ ազատություն դպրոցեսում կունենա: Իսկ երբ Վերջադիս հասնում է որոնածին, աղայ դպրոցավոր է չերկնչել ոչ մի բանից և ընթանալ մինչև վեր:

- Երեք օր հետո, երբ ճյունը հալվի, և ճամապարհները բացվեն, Անկարան ծեղ դպաւասիստավորյան կկանչի այսուն հեղված արյան համար, - ասաց Կան: - Ոչ թե այն դպաւասով, որ խիստ կանհանգաւանան կատարվածից: Քայլ լիցի: Նրանք կանհանգաւանան, որպիսին դա արել են որիշները: Կարսի ընակիցները առելությանը կցվեն քա և քա տարօրինակ ողինսի նկանամք: Խ՞նչ ես անելու այդ ժամանակ:

- Դու թշկին տեսար, իմ սիրոց եիվանդ է, ես հոսկ եմ իմ կյանքի վերջին ու քած ունեմ, թե ինչ կյինի հետո, - դպաւասիստեց Սոնայը: - Լսիր, ահա թե ինչ անցավ մտքովս. ասում են, որ եք զտնենք մեկին, ենթադրենք երան, ով սույնել է մանկավարժական իմաստիտուտի տնօրինին և ամենաշատըն կախաղան բարձրացնենք, սակայն՝ մահապատճեղ ուղիղ եթեր տամբ, ողջ Կարսը նոմի ննան կփափկի:

- Նրանք իիմա է մոմից փափուկ են, - ասաց Կան:
- Նրանք ոգում են մահապատճեղ սահարծելիցների գրոհ կազմակերտիկ:
- Երեք որում մեկին կախեք, Վիճակն ավելի կլաստանա:

- Վայենում ես, որ եք եվրոպացիներն իմանան, թե այսուն ինչ է կատարվում, ես ինձ վար կզգամ: Գիտե՞՞ս, թե նրանք բանի մարդ են կախել, որ ոյսզի կառուցեն այս ժամանակակից աշխարհը, ինչու եիացած ես: Ձեզ ննան եակի ուղեղ ունեցող ազատություն երազողներին Աթաքուրքը կախաղան կրաքրացներ առաջին հսկ օրը: Բայց լավ եիշիր, - ասաց Սոնայը, - քա դիմքը դաշվել է իման-խաքիրների այն սաների եիշողության մեջ, որոնց տեսել ես այսօր. թեզ տեսել են ու երբեք չեն մոտանա: Նրանք դպաւաստ են ռումբ նիսել ուր ասես, ոմ վրա ուզես, միայն թե իրենց ճայնը լավի: Բացի այդ՝ բանի որ նախորդ երեկոյան բանատեղծություն ես կարդացել, թեզ է ին համարում եեղաշքան մասնակից: Որոյեսզի թիշ թե շատ եվրոպականացված անմինք, մանավան՝ հատարակ ժողովրդին արեամարիող ինքնահավան նոտավորականները, այս երերում կարողանան ազատ շնչել, ախտղված ենք սոցալիստները բանակին: Այլա-

ողես կրտնական կարգերի կողմնակիցները բռյա դամակով սատնասրառեն կմորթեն նրանց է, նրանց ներկված կանանց է: Սակայն այդ բթամիտները իրենց նվլողացի են համարում և դեմքներն այնամարիանով շրջում զինվորականներից, որոնք իրականում նրանց են դաշտուանում: Մի՞րե կարծում են, թե այն օրը, երբ այս երկիրը դարձնեն Իրանի ննան, որեւ մեկը կիշիչ, որ մի պրտացալ ազատական՝ դու, արտասորք է թափել իմամ-խարիբների ուստամնարանի աղանձած սանի վրա: Նոյն օրն իսկ թեզ կադաննեն, որովհետև թիշ թե շատ եվրոպականացած են, որովհետև շնու վախենում ու սարսափահար շնու նետվում բասմալա³⁶ կարգալու, որովհետև դժնամու են, որովհետև փողկադ են կադրան կամ որովհետև վերարկու են հազնում: Որտե՞ղ են գնել այդ վերարկում: Ժոյլ կռա՞ս հազնել ներկայացման ժամանակ:

- Ի՞նքարիկն:

- Քեզ թիկնաղան կեցեմ... որոյնսի վերարկուիդ վրա համեկարծ անցը շիայտնի: Որոշ ժամանակ անց են կիայտարարեմ, որ դուք գալ բայրատրվում ե միայն կեսօրից հետո: Փողոց դուքս շատ:

- Կարսում չկամ այնողիսի «Արտօնական տեարեկիշներ», որոնցից դեռք է խիստ վախենալ,- ասաց Կան:

- Եղածը բավարար է,- ոյատասխանեց Սոմայը, - բացի այդ՝ այս երկիրն ենաբավար է օրենքով կառավարեն՝ մարդկանց սրտերում կրտնամոլների հանդիպութ սերմաններով միայն: Եվ միայն ենոտ ի եայտ կգա, որ այդ երկյանդը, ինչողես միշտ, տեղին էր: Եթե ժողովուրդը վախենա կրտնական կարգերի կորմնակիցներից և աջակցության շատնի ուստության ու բանակի կողմից, կիայտնվի անիշխանության և անկման ճիրաններում, ինչողես Սիջին Արևելքի և Ասիայի մի շարք կլանային երկրներում է:

Ճառը, որը նա արտասասնեց անշարժ, ձիգ կանգնած, ասես հրանամներ արձակելով, և այն, որ սեռուն նայում էր նրեակայական հանդիսատեսների գլխավերսից այն կորմ՝ անհայտ մի կետի, Կային եիշեցրեց նրա թեմական ելույթները բաս տարի առաջ: Բայց դա չգլամացքեց նրան. զգում էր, որ ինքն է նամակից այդ ժամանակավերեւ խաղին:

- Իսկ իիմա ասեք, թե ինչ եք ոգում ինձնից, - ասաց Կան:

- Եթե ես շիմեմ, քո վիճակն այս բարձրան շատ կծանրանա: Ինչքան է հաճայանաս կրտնամոլներին, մեկ է՝ վերարկուիդ վրա անցը կրանան: Ես ք միակ բարեկամն ու ոպաշտղան եմ Կարսում: Չնոռանաս, եթե իմ բարեկամունը կորցնեն, կյանքը կանցկացնես Անվտանգության վարչության ներքնահարկի խցերից մեկում: Ինացիր, «Ջունիորիներ» քերդի ք բարեկանները կիավատան ոչ թե քեզ, այլ զինվորականներին:

- Գիտեմ:

- Ուրեմն ասս՝ այս առավոտ ի՞նչ էիր բարցնում ուսոիկաններից, մադավորությունը շատակաված ի՞նչ գաղտնիք ես ամերենի ք պրտի խորքամ:

- ԺՇկում է՝ այսահի ես սկսեցի հավատալ Աստծան, - մոախտ ասաց Կամ, գոցե ինց դա է իմ գաղտնիքը, որ նոյնիսկ իմքս ինձնից եմ դիո բարցնում:

- Մոլորվան եւ: Նոյսիսկ եթի իրոք հավատաս, միևնույն է, մեկտեսի հավառ անիման է: Դարկավոր է հավատապ այնողիս, ինչողիս, օրինակ, հավատամ են աղքատները, և դաւանգ մենք նրանցից: Միայն այն դեղքամ, եթե ուսես այս, ինչ մատում են նրանք, աղքիս այնողիս, ինչողիս աղքամ են նրանք, դիմադիս և զայրանաս այն բաների վրա, ինչի վրա զայրանում և ծիծադրում են նրանք, կեղալատաս այն Աստծուն, որին հավատում են նրանք: Դու շնու կարող նուանց ենու հավատապ նոյն Ալլահին, բայց աղքել այլ կյանքով: Ալլահը արդարամիտ է, բանզի գիտի, որ խնդիրը ոչ թե բանականությունն ու հավատուն է, այլ կյանքն ինքնին: Սակայն իհման եւ արդ նախն չեմ ուզում խոսել: Կես ժամ ենութ եղայր կունենամ ենեռաւաստեսությանը և կրիմեն Կարսի բնակիչներին: Ուզում եմ բայց լոր ավետել նրանց. հայտնելու եմ, որ մանկավարժական ինստիտուտի տնօրինին տղանողը ձերբակալված է: Լիովին ենարավոր է նաև, որ ենուն նա է տղանել նախկին քաղաքաղետին: Կարո՞ղ եմ նրանց հայտնել, որ այսօր առավոտյան նաևնաշնան ներկայացվածների մեջ դու տեսել ես նարդարանին և նաևնաշնել: Խոչ ենութ ենուստացացյուղ երայր կրնենաս որև և ամեն ինչ կոյատենա:

- Բայց չ՞ որ ես շկարողացա ճանաչել մարդասորանին:

Զայրացած շարժումով, որի մեջ բառերական ոչնչն չկար, Սունայր ճամկեց Կայի ծեռքը, բարշ տվեց սենյակից գարս, տարավ լայն միջանցքով և երեց եանարակ բացվող դասուհաններով սղիտակատյառ մի սենյակ: Կան նայեց ներս և վախեցավ ոչ թե սենյակի անհավանական կեղուսությունից, այլ աշքերի առջև հայտնված բազում անձնական իրերից: Նոյնիսկ շրջվելու ցանկություն զգաց: Պատի մեխից մինչև դաշտանի մղյակ ճգլուղ դարանին փառած էին գոլդաներ: Պատի մոտ դրված բաց ճամորդուկում Կամ տեսավ վարասահրդարիչ, ծեռոնցներ, վերնաշատղիկներ և այնորիս հսկայածավայ կրծկայ, ինչոյնին կարող էր ունենալ միայն Ֆանդա Էսերը: Վերջինս նստած էր ենուն այդտեղ, ինչ-որ բան էր ջոկցելու դիմահարդարման աշարկաների մեջ, միաժամանակ ինչ-որ բան խառնում սեղանին դրված ափետում (Կան մռածեց՝ աղոյ՞ր է, թի՞ մրգակյար) ու նաև ինչ-որ բան կարդամ:

- Մենք այստեղ ենք հանուն ժամանակակից արվեստի... և անքաժան նմր միմյանցից, ինչողիս նատան ու եղունզը, Կայի ծեռքն սկիզբ անոր սեղմելով՝ ասաց Սունայր:

Կան չեր հասկանում, թե ինչ է ուզում ասել Սունայր և նողորվել եր բառերական խաղը ու իրականության արանքում:

- Դարդասաւաղահ Վորապ կրթել է, - ասաց Ֆունդա Էսերը, - առավոտյան դուրս եւկել և այլու չի վերադարձել:

- Ինչ-որ տեղ լակել է ու շնթռնլ, - ասաց Սունայր:

- Որտե՞ղ կարող էր լակել, - որատասկանեց կինը, - ամեն ինչ փակ է: Դորս զալ չի կարելի: Շինվորներն արդեն որոնում են նրան: Վախենամ՝ առևանգել են:

- Տա Ասալած՝ առևանգած լինեն, - ասաց Սունայր, - կաշին քերթեն, լեզուն կորեն, Վերջադիս կողմնենք դրանից:

Չնայած նրանց ողջ գռնիկ տեսքին ու խոռակցությանը՝ Կան ամուսինների զրայցում այնոյիս նուրբ հումոր և փախընթանում նկատեց, որ ականա եարգանք զգաց նրանց նկատմանը և նույնիսկ նախաճանց: Երբ նրա հայացը եալդիշեց Ֆունդա Էսերի հիացքին, նա ինքնարերապար խանայելվեց մինչև գտան և ողջունեց Սունայ Շախմի տիկնորդ:

- Տիկին, երեկ դուք երաշալի եք, - քատերայնորեն, տակայն խորին անկեղծաբարյանք առաց նա:

- Ինչ եք ատում, դպրոն, - թերեւակի շիտրմոնքով ուստափամենց կինը, մեր բարորոններում վարդնար ոչ թե դերասանն է, այլ հանդիսատեսք:

Նա շրջվեց դեմի առուսինք: Նրանց միջև տեղի ունեցավ կարճ երկյալ-տոքում, որը նման էր տիտական գործերով մտահոգ արքայի և քաջութեան տիկնոց զրոյցի: Մասամբ առշած, մատսմբ հիացած՝ Կան լսեց, թե նրանք ինչորս ակնշարքարեն կարգավորեցին մոտակա հեռուստաելույթում Սունայի եազնելիք զգեստի հարցը (քաղաքացիական չար, զինվորական համազգեստ, թե կոտորած): արդեն դատրասուն է նրա ելույթի գրավիր տերտոր (մի մասք գրել էր Ֆունդա Էսերը). «Ըսրախ Կարս» եյուրանցի տիրաջ մասնազի մասին (նախորդ այցելուրյանների ժամանակ նրանք իշխանել էին այլ եյուրանցում, եյուրանցատերը նրանցից դաշտապարյուն էր խնդրում, անեանգտացած էր, որ զինվորները անընդեատ մանում են եյուրանց և մի քանի անգամ խողարկության են կատարել, վախննում էր, որ իրեն զրոյարտուում են, ուստի ինքն էր մատնել երկու կասկածելի երիտասարդ կենվորների): նրանք ընթերցեցին «Սահման» հեռուստամիկերության Խտկեսօրյա ծրագիրը, որը կազմնիս մի տուփ սիգարետ էին եխել (չորրորդ և եինգերորդ անգամ ցացադրել Ազգային քայլորդի ներկայացումը, երեք ամգամ կրկնել Սահմանի ճառը, եերտական և ազգագրական երգեր, գրուաշրջիկներին Կարսի գեղեցկությունը ներկայացնող եամբանատչնի Ֆիլմ, բուրքական արտադրության «Վարդաթուշը» կինոնկարը):

- Ինչորե՞ս վարվենք մեր նովորված ոյսեալ ենու, որը մարով Եվլուրայում է, իսկ պրոտ՝ ինամ-խարդիրների ուստամնարամի ուսկմատնեց տամերի ենու, առաջ Սունայ:

- Դեմքից երնում է, որ լսի աղա է, - Ժոյտապավ առաց Ֆունդա Էսերը, - մեզ կօգնի:

- Սակայն նա արտասուր է եեղել սրբանված իշտամիւտի համար:

- Որովհեան սիրահարված է, - առաց Ֆունդա Էսերը, - այս օրերին մեր որբեսոր հոյց դյուրազգաց:

- Օ, մեր որբեսոր սիրահարված է, - բառոերայնորեն բացականչեց Սունայ Շահմը, - միայն ճշմարիս բանատեղները կարող են ենդաշրջման ժամանակ նառեկ պիր մափն:

- Նա ճշմարիս բանատեղը չէ, ճշմարիս սիրահար է, - առաց Ֆունդա Էսերը:

Իրականի և քատերականի այլ խառնուրդը անքերի ներկայացնելով ևս որոշ ժամանակ՝ ամուսինները և զայտացրին, և զարմացրին Կային: Նստ նրանք նոռեցին արիեւառանցի մեծ սեղանի շուրջ՝ միմյանց դիմաց, և երեքով քնյեցին:

- Ես քեզ առամ եմ՝ եթե համաձայնես օգնել մեզ, դա կլինի քա ամենախիստի արարությունը, - ասաց Սովորյան Շահնշահը: Ըստին Լաշիվերքի պիրուետին է: Լաշիվերքը կարու է զայխ ոչ թե հաճուռ քաղաքականության, այլ համառն պիրու: Նա մարդասողան է, նրան ժամանակին չեն բռնել՝ հռատապով նրա միջոցով հայտնաբերել երիտասարդ իւլտամաներին: Դրա գրջամ են: Որպիսին երեկ՝ հանրակացարն իւլտաման կը հարձակվերգ առաջ, նա ավելացարքուն ամենասացել է: Կորսի բազր երիտասարդ իւլտամաները իրացած են նրանով և կատ ունեն ենուր: Նա, ինչպէս, Կարսում է և անորյացման կցանկան համուշողի քեզ: Ինչ յսուք, թեզ հանար դժվար կլինի մեզ տեղեկություններ հաղորդի, բայց եթե քա նարմնին (ինչոքն ինստիտուտի տնօրենի մարմնին) մեկ կամ նոյնիսկ երկու ծայնագրիշ կողցնեն, իսկ վերարկուիդ հաղորդիչ ամրացնեն, աղջա եթք նա թեզ գտնի, գոնե որոշ շափակ կարող ես հանգիստ լինի: Դեմ ենտանաս, նրան կը ունեն: Կայի դեմքի արտահայտությունից նա հավացառ, որ այդ միտքը Վերջինիս դուր չի զայխ: - Ես չեմ ուզում, - ասաց նա: - Թենի դու քարցնում ես, բայց այսօրվա քո վարքից երևամ է, որ զգոյշ մարդ ես: Իհարկե, դու քեզ դաշտուանեց գիտես, բայց ես, այնուանենայնիվ, իսրաւոր կտամ, որ ուշադրություն դարձնես Զայիֆեին: Կասկածներ կամ, թի այն ամենը, ինչ հասմուն է նրա ականջին, անմիջապես հաղորդում է Լաշիվերքին: Ըստ սամենայնի՝ հայտնում է նաև հոր և հյուրերի միջև սեղանի շորջ տեղի ունեցող ամենօրյա խօսակցությունները: Որոշ իմաստով՝ հաճույք է զգում հորը նատնելով: Բայց նաև Լաշիվերքի ենու սիրային կատ ունենալու դրամառապվակ: Չո կարծիքով, ի՞նչ արտաստվոր բան կա նրա մեջ:

- Քաղիֆեի՞, - հարցրեց Լուսն:

- Իհարկե Լաշիվերքի, - զայրանապով՝ պատասխանեց Սովորյանը, - ինչո՞ւ են բոլոր ծիացած այդ մարդաստանով: Ինչո՞ւ ողջ Անասովյայով նրա անունը ենշամ է լիգենդի նման: Դու խսեն ես նրա ենու: Կարո՞՞յ ես բացատրեկ:

Երբ Ֆունդա Եսերը հանեց ոյաստնասայի սանրն ու սկսեց հոգաւոր ու բնորոշ սանրեկ ամուսնու խամրած նազերը, Կան լքեց, որպիսին դժվարությամբ էր կինուրոնանում:

- Շնունիր ենտառուացույցին, լիբր ճառու, - ասաց Սովորյանը, - արի քեզ քառասարով տան ուղարկենք:

Փողոց դուր զայլ արգելիք ավարտին մնացել էր քառասանինինց բոլոյ: Կան ենդրանոց ուտքով վերադառնալու բույլություն խնդրեց, նրան ընդառաջեցին:

Արաթուրքի լայնահամ որոդառայի ամայությունը, հարևան վորոցների ձյունածածկ լուսքունը, ձյան տակ քաղված ուսական նին շենքերի ու ձիթենիների զեղեցկությունը փաքր-ինչ խաղաղեցրին Կայի հոգին: Բայց հանկարծ նա տեսավ, որ իր ետևից մի մարդ է զայխ: Կան անցավ Խալիք վաշայի դրատան և Զյազին քեյի փոքր դրատայից թերվեց ձախ: Երան ենտառ գործակալը տնբունքառով փորձում էր հաղթահարել փիլտրուն ձյունն ու հասնել ետևից: Իսկ գործակայի ետևից զայխ էր անամուք, սովորակ նշանը ճակատին շանը, որը եթեկ զվարք վազվառ էր կայարանում: Կան մտավ Յուտան վաշայի թաղամա-

սի աղիտակերծնի կրողակներից մնելը, բարնվեց, սղասաց, աղա հանկարծակի եւակ իր հետքով եկող գործակալի դեմ:

- Դուք ինձ հետևում եք դաշտանելով՝ թէ՞ լրտեսկո համար:

- Ասոված վկա, դարձն, ինչո՞ւն կրմենաք:

Սակայն լրտեսք այնքան հռգնած էր և տաճախար, որ ոչ միայն Կային, այլև ինքն իրեն ուղարողանելու ուժ չուներ: Տեսքից առնվազն Վարսավանինց տարինակ էր, դեմքը՝ կնճոտ, ձայնը՝ բայց, աշքերում փայլ չկար, Կային նայում էր շփորախար, ոչ թե ոստիկանի նման, այլ ընդիմակառակը՝ ոստիկանությունից վախեցող ճարդու նման: Նկատելով, որ նրա «Այոմերքամկ» ֆիրմայի կոշիկների քթերը (այդտիսի կոշիկ իմ հագնում մժուրքիայի թալոր զաղանի ոստիկանները) որոկվել են, Կամ խոճաց նրան:

- Դուք ոստիկան եք, եթե վկայականը ձեզ մոտ է, խնդրեք, բայ բանան «Կանաչ երկիր» խորտակարանը, մի թիշ նստենք:

Երկար բակելու հարկ շնորակ: «Դանդովի դրուժ արագործն բացվեց: Կան ու լրտեսք, որի անունը Սաֆեր էր, ողի իմ խոճում, ուստամ բիթեներ, որոնցից ազնվարար բաժին իմ հանում նաև շանը, և ունկնորում Սումայի ճառը: Այն բնակ չեր աւարքերկում այլ հեղաշրջանների այլ առաջնորդների ճառերից, որ Կամ լիդ էր զանազան հեղաշրջաններից հետո: Մինչ Սումայը ասում էր, որ քրդական ազգայնանուներն ու կրտսական կարգերի կողմնակիցները, խրախոսակելով մեր ընդհանուր թշնամիների կողմից, ինչո՞ւն նաև այլասերլած բաղարական գործիչները, որոնց միակ նոյանակը ընտրադների ճայներ ձեռք քերելու է, Կարսը հասցրել են անդունիդ եզրին, Կամ նոյնիսկ ճամճրացավ:

Երբ Կամ խոճում էր երկյուրորդ բաժակը, լրտեսք հարզանքով մատնացույց արեց հերանին երևացաղ Սումայի կողմը: Սաֆերի դեմքից անենտացեկ էր դաշտանական արտահայտությունը: Դիմա նա նման էր դժբախտ բաղարացու, որը խնդրագիր է ներկայացնում իշխանությանը:

- Դուք նրան ծանոթ եք, նա ձեզ հարգում է,- ասաց նա, - մի փոքրիկ խնդրանք ունես: Եթե նրան խնդրեք, նս կազառուին այդ դժոխային դարտականությունից: Խոնդրում եմ, բայ իմն ազատուն բանավորման գործի հարցաբնությունների և այլ հանձնարարությունն տան:

Մինչ Կայի հարցերին դատավանելը նա վեր կացավ, մղյակով փակեց դառը: Առաջ նստեց ու դպասուց «Քանավորման գործով» հարցաբնությունների մասին:

Բավկական խճճված դպասությունը, ճանավանդ եթե նկատի ունենանք, որ Կայի՝ ատանց այդ է թմրած գլուխը ամմիջաւթես ճշուշվեց, սկսվում էր մի գրվագով, զինվորական ու հետախուզական կազմակերպությունները կատածել էին, թե դարշինով օշարակը՝ շարրապը, որ վաճառում էին «Ծամանակակից բուժետում», ուր վաճառում էին նաև բատերբուդներ ու սիգարետներ և ուր հաճախ մի այցելում զինվորականներ, թանավորված է: Ուշադրության գրաված առաջին միջադեռք տեղի էր ունեցել դասենսուագործում գտնվող տուանքուցի մի հետևակային ստայի հետ: Երկու տարի ատաշ՝ մինչ զորութարժությանները,

որոնք, հասկանավի է, եեշտ չին լինելու, այդ սղան անտղառելիորեն սկսել էր այնուհետ դրդացնել ջերմությունից, որ նոյնիսկ չիր կարողացել ոտքի ելնել: Նրան շտապ տևկախիսի էին լազարեթ, ուր ինձնագով, որ թունավորված է և կարծելով, որ նահանառն է, գինվորականը մոյեզնել և անիծել էր տաք օշարակը, որ խմել էր Ջյազիմ Կարաքերիքի և Ջյազիմ բնի փոքր դրդատայի խաշմեռական գանվլող բռնկեառում, պրտես նորույք: Այդ դժուքը, որը, չկարնորվելով, նուացարյան կտրվեր, որովհետև նոյածը սպվորական բունավորում էր, վերիիշեցին կրկին, երբ որոշ ժամանակ անց նոյն ախտանշաններով լազարեթ տեղափոխվեցին ևս երկու դրանեառագրարային ստուա: Նրանք նոյնուհետ դրդում էին ջերմությունից, կակազում, չին կարողանանամ ոտքի վրա մնալ, նոյնուհետ մեղքը գցում էին տաք օշարակի վրա, որ իմել էին ենտաքրքրասիրությունից դրդված: Օշարակը Արաբուրքի դրդատայում գտնվող իր տանը դատրաստում էր մի քարու դառավակ, ով մենքում էր, քի ինքն է եայտնագործել որրա բաղադրատօնմար, և երբ օշարակը բռնորդն ուոր էր նկել, ակսել էր վաճառել խաշմերուկի բռնեստում, որը դատկանում էր նրա զարմիկներին: Այդ տեղեկաբայցուն տուացվեց գաղտնի հարցաքննության շնորհիվ, որն այդ ժամանակ անցկացվեց Կարսի գինվորական շտարում: Սակայն մշատավի օշարակից բարքուն վերցրած նմուշի փորձաքննությունը, ինչը կատարվեց անասնաբուժական ֆակուլտետում, բույնի որնել ենոք շնայտնաբերեց: Եթր գործն ուր որ է փափելու էին, գեներալը, ով այդ ճանախն ոյատուել էր կնոքը, սարսահմավ ինացավ, որ վերջինս, կարծելով, թե դա օգուտ կտա հոգացավին, ամեն օր մի բանի բաժակ տաք օշարակ է խմել այնաւող: Շատ սրբաների կանայք, սրբաներն իրենք՝ առողջարար լինելու դատրվակով, բայց իմենականում ձանձրութից, համախ էին գնում օշարակ խմելու: Երբ կարճասուն հարցաքննությանը դրագեց, որ սրբաներն ու նրանց ընտանիքների անդամները, շուկա զնացող գինվորները, գինվորներին այցի ելած հարազատները հաճախ են խմում այդ օշարակից, որը վաճառում էին բաղադրի կենտրոնում՝ այն ճանադարին, որտեղով նրանք անցնում էին օրական տաքը անգամ, և որը Կարսի միակ նոր ենտաքրքրությունն էր, գեներալը վախեցավ թունավորման առաջին դեռքից և անեանզստանալով, թե հանկարծ որնել լուրջ բան կողառակի, գործը հանձնեց Նետախուգօթյան վարչությանն ու Գլխավոր շտարի վերահսկիչ ծառայաթյանը: Այդ օրերին բանակը երկրի հարավ-արև-մասություն դաժան մարտեր էր նշում քարդ ապատամբների դիմ և դժվար հաղթանակներ տանում: Այդ հաղթանակներին զուգընթաց՝ աղյուսանքներին նիւանդ երազող երիտասարդների և կյանքից հույսներին խսդառ կտրած բուրդ որոշ գործագործների նորում ծագեց դարտապայտների համար վրեմինդիր լինելու տառորինակ և վտանգավոր ցանկություն: Իհարկե, Կարսի թեյարաններում ննջող բազում լրտեամեր տեղյակ էին այդ իդձերին (տաճքեր նետել, մարդ առնանգել), Արաբուրքի արձանը կրծանել, կամուրջ դայթեցնել, բաղադրի ջուրը բռնավորել և այլն): Գործը լուրջ ընթացք սահացավ, սակայն բանի որ իրավիճակը բավական նրբանկատ վերաբերնունը էր դրահանջում, հարկ խամարեցին դիմել բռնեան տերերին կտանքներով հարցաքններու դարգ ու եռսպի մեթոդին:

Դրա փոխարեն, եթզ օշարակի ողափառաբերքը ընդյանվեց, իմքն իրենից գոյն բարդ ողատակի խոհանոցում և բուժեսում աշխատանքի տեղավորեցին նախանգաղթաւի գուասենյալի աշխատակիցներին: Բուժեսում աշխատանքի անցած գործակալը ևս մի անգամ ղմղեց, որ օւսարածին որևէ վաշնեատիկ չի ընկել ոչ ողարակի զյուտ դարշինով օշարակի մեջ, ոչ աղբակե բաժակների մեջ, ո՛չ բիթեղի շերնիների ծուռ կորեկին որդեն բանի փարախած փաղասների վրա, ո՛չ նաև բարյարամի տապիի մեջ, ո՛չ աման լվանալու կանքերի ժանգուա անցքերին, ո՛չ բուժեսում աշխատառողների ծովքերին: Խոկ մի շարաք անց նա տափողված էր լրել աշխատանքը բուժավորման նոյն ախտանշաններով՝ սրտխառնութից ու փսխառքից տանջվելով: Պատավի տանն աշխատանքի աեղավորված գործակալը իր ընկերութիւն անհամենատ բարեխիղն էր: Անն երեկո նա ամենայն մաճրամասնությանը շարադրված զեկուցազիր էր ներկայացնուած՝ նաև նշելով նրանց, ովքեր երամուտ են արել ողատակի տուն, աղա թվարկում էր ուստեաների ողարատանամ ժամանակ օգտագործված բայրը օժանդակ բաղադրամասերը (զագար, խնձոր, սալարի և թթի չիր, նունեմու ծաղկիներ, նաւուր և տաղուտ): Այդ զեկուցազիրն աստիճանաբար վերածվեցին ախտրժաքեր օշարակի բաղադրատանունի ու ողադրատանան եղանակի գովարանության: Գործակալը օրական եինգ-վեց գալ օշարակ էր խմում և զեկուցում ոչ թե դրա վճառմերի, այլ այն նաև սին, որ օշարակն օգտակար է, նողասուում է եիվանդությունների բուժմանը, իւկայան «զերնային» բնդիլիք է, և բաղադրատանուք կարծես վերցրած է բրդական ժողովրդական «Մենք և Չանք» ասքից: Անկարայից ուղարկված մասնագետները կորցրեցին վատակտությունն այդ գործակայի նկատմանը, որտվիեւն նա քարդ էր, և այն ամենից, ինչ իմացել էին նրանից, կատարեցին հետևություն, որ ընդելիքը թանակորում է թուրքերին, բայց չի աղուած քրդերի վրա, սակայն բանի որ նաևն հետևությունը չի եաճադրատասկանում ուղարկան գաղափարախոսությանը, բայց որի՝ թուրքերի և քրդերի միջև չկա և չի կարող լինել ոչ մի տարբերություն, զերադասեցին զադանի դահել առյուն եզրահանգում: Դրանից ենսոն Ստամբուլից ժամանած բժիշկների խունը ացիստական աղափառվագրության եիվանդանոցում հիմնեց այդ եիվանդությունն ուստմնասիրող հասուկ բաժանում-բառուղարան: Սակայն այն գրագեցրին Կարսի կատարեկարես առողջ բաղադրիները, ովքեր ուզում էին, որ իրենց անվճար եետագուտեն այսույին սովորական եիվանդությունների կաղակցությամբ, ինչոյնիք են մազարափոքությունը, ճողվածքը կամ թվասուռյանը: Այդ մոտեցումը առվեր գցեց լարջ հետազոտության վրա: Որդեսցի աստիճանաբար ծավալվող օշարակային դաշտադրյանը (եթե դա ճիշտ է, աղա այս դասին խոկ այն նաեացու ազդեցություն է գործում եազարակոր զինվորների վրա) շկարողանա խարիսկել որևէ մեկի բարոյական եավատամքը, այն բացահայտելու ողջ աշխատանքը կրկին համանարարկեց Կարսի Շետախուզական վարչության ու դրա բարեխիղն աշխատակիցներին: Սամերը վերջիններիս թվում էր: Բազմաթիվ գործակալներ էին եամակացվել, որդեսզի դարձելին, թե ովքեր են խմում օշարակ, որը եանույրով ողադրատանում էր բարդ ողատակը: Այժմ խնդիրն այն չէր, թե ինչո՞նի է ազդու

բայնը Կարսի բնակիչների վրա: Անհրաժեշտ էր առույգ դարզել՝ իրականաց բանավորվո՞ւն են քաղաքի բնակիչները, թե՞ ոչ: Այդդիասվ՝ գործակալները հետևում էին բարորին՝ դարձինով օշարակի տիրախար և գիճվորականներին, և՝ քաղաքացիներին, իսկ երբեմն, հետևելով բարորին ստանձին-առանձին՝ նրանց մեկ առ մեկ պայմանագրություն:

Կան գործակալների խոստացաւ (նա բասկ արժեցող և ծանր աշխատամբների հետևանքով ուժառողաց էր եղել և մաշել տեսական ուսնամանները), որ ամեն ինչ կհայտնի Սոնային, ով այդ ընթացքում դեռ շարունակում էր եղույթ ունենալ հետուառացոյցով:

Լրտեսք դրանից այնքան ուրախացաւ, որ ի շնորհակալություն գրկեց և համբուրեց Կային, իսկ վերջան անձանք՝ իր ծեռքով, բացեց դրան նոյակը:

Ջունատատ, ամայի փողոցների գեղեցկաբայունն ըմբռշինելով՝ Կամ գնամ էր եյտանոց: Սև շամբ հետուամ էր նրան: Կամ Զավայի մոտ թողից Իվելին ուղղված գրության: «Ծուտ արի»: Նուո դատկեց մահճակային ու Իվելին սպասելով՝ հիշեց մորք: Սակայն դա երկար չունեց, որովհետո շուտով դարձյալ սկսեց մատան Իվելին մասին, իսկ Իվելի շկար ու շկար: Սղասամի այդ կարճառն ուղան անզամ այսուհետ առ ցավ դատճանոց Կային, որ նա դառնորդյանք մտածեց, թե այդ կնոջով իիվանդանալի ու Կարս գալը անմտաթյուն էր: Արդեն մի որդ Խալիստենաբայուն էր անցել, իսկ Իվելի շկար:

Իվելի եկալ Կայի՝ եյտանոց նախելուց երեսունութ րողի անց:

- Ես գնացել էի ածխավաճառի մոտ,- ասաց նա,- մտածեցի, որ փողոց դորս գալու արգելքի ժամը լրանալուց հետո հերթ կլինի, և տուսներկուսից տասոք դակաս դուրս եղա Խանաբակամք: Խակ կեսօրից հետո մի քիչ քափառնցի շուկայում: Խմանայի վերադարձել ես, անմիջաղեն կգայի:

Խմանաք Կամ այնքան որդախացավ Իվելի հետ սենյակում հայտնված աշխատմոթյամբ և կենախխնդրապայմամբ, որ միևնույն ժամանակ նոյնքրան վախեցավ դահի զգացողոթյունը խաբարելուց: Նա հմայված ու ցավագին նայում էր Իվելի փայլան վարսերին ու շարժուն, անդադրում փոքրիկ ձեռքերին (նրա ձախ ձեռքը ակնբարթքարեն հողվեց մազերին, քին, գոտուն, դուս եզրին, երկար, գեղեցիկ դարանոցին, կրկին մազերին, հաստիս ուրանքաշարին, որը, ինչուն նկատեց Կամ, նոր էր):

- Ես ահավոր պիրածարված եմ քեզ և տառադամ եմ,- ասաց Կամ:

- Մի անհանգուստացիր. արագ թօնկված սերը արագ է մարտմ:

Կային տագնադ դատեց, և նա տեմդրու փորձեց համբուրել Իվելին: Խակ Իվելին, ընդհակառակը, համգիտ համբուրեց նրան: Կամ առշակար էր, որովհետու զգում էր, որ կինը փաքրիկ ձեռքերով գրկել է իր ուսերը, և վայելեց համբուրի ողջ թրկրամբը: Զգալու թե Իվելին ինչուն է ողջ նարմնով հողվելի իրնն, Կամ հասկացավ, որ այս անզամ նա է և զգում սեր անոնց իր հետ: Խորը հոռածածությանց բուն օգևորության անցնելու հատկության շնորհիկ Կամ այդ դասին այնքան երջանիկ էր, որ նրա աշքերը, բանականությունը, իիշողությունը քացվեցին այդ ակնբարթի և համայն աշխարհի առջե:

- Ես ի եմ ոգում թեզ հետ սեր անելյ,- ասաց Իվելի:- Նա մի ոյած խոնարհեց հայացը: Արա փոքր-ինչ շեղ աշքերը անմիջաղեն հատեց Կայի աշքերին ու վճռականորին ասաց,- բայց արդեն ասել եմ՝ ոչ իմ հոր քիչ տակ:

- Նայող ե՞րք է դուրս գալիս:

- Երբեք: Նա երբեք դուրս չի գալիս,- դատասխանոց Իվելի: Նա բացեց դռուր, ասաց.- Ես դիեսք է գնամ:

Խակ հետացավ, և դուրս բաց ննաց նրա համեմ:

Կամ Իվելի հետքից նայեց այնքան, մինչև նա իշալ ասողիճամներով և անհետացավ կիսախավար միջանցքում: Դուրը ծածկելով և մահճակային

նատեղով՝ Կան գրդանից համեց տեսքը և խկույն ակսեց մարզոր կշին գրել այն բանաստեղծությունը, որն հետագայում անվանեց «Աննանելի վիճակ, դժվարություններ»:

Բանաստեղծությունն ալլարակելով՝ նա, մահճակալին նստած, մտածեց, որ Կարս գալուց ի վեր իինս միակ ըրահն է, երբ բանաստեղծություն գրելուց և ի փակի մեջ զգացմամբ արթնացնելուց բացի այլ անելիք չոնի այս բարձրություն: Արդին զիտօք, որ եթե կարողանա Իվելիին համոզել իր հետ հետանապ Կարսից, երջանիկ կիմի մինչ կյանքի վերջ: Նա շնորհակալ էր ծյանը, որը փակել էր ճանաւրաբեր, ընձեռել ժամանակների գուգարիտություն, որդիսզի Իվելիին եամոգելու ենարավորագոյն ունենա, և վայր, որ կարող է կյանքի կոչել դա:

Նա հազար վերաբերուն և աննիկատ երակ եյութանցից: Եվ գնաց ոչ թե բաղարատիշտարանի կողմը, այլ դնողի ձախ՝ Ազգային անկախության դրդությունը ներքի: «Գիտելիք» դեղատուն մտնելով՝ զնեց Ծ վիտամինի հարեր, Ֆափր քյի դրդությունը թերքվեց ծախ, խորտկարանների ցուցափեղկերին նայելով՝ անցավ ևս մի բանի քայլ ու թերթեց Քյազին փաշայի դրդության: Նախընտրական դրօշները, որ նախարդ օրը աշխուժություն էին եագործում դրդության, անհետացել էին, իսկ բոլոր կրտակները բաց էին: Երաժշտագրասենյակային իրերի փոքրիկ խանութից հնչում էր բարձր երաժշտություն: Խումբ իսամք խօնված նարդիկ, ովքեր փոքր էին ելել՝ զատ փոքր ենելու ցանկությանց դրդված, միմյանց զննելով, ցուցափեղկերին նայելով ու ճրտելով՝ աննորդառակ ջրում էին շուկայում: Մերձակա բնակավայրերի բնակիչները, ովքեր մինչ այդ օրերը նստում էին միլորավուտորուս և զալիս Կարս՝ վարսավիրանցներում կամ թերարաններում ննջելով ժամանակ անցկացնելու, չին կարողացել զալ քաղաք: Կային դուր եկավ, որ թեյստաններն ու վարսավիրանցներն ամայի են: Նրան շատ որպահացրին երեխանները՝ մի բանի եռզի, որոնք առիջեցին նոռացության նմաննել վախը: Նրանք ձնագնի էին խաղում, սահնակ քշում, վազում էին, վիճում, հայեռյում, քբները ֆիւտացնելով՝ հետևում այն առնենին, ինչ կառուրվում էր ոյարատուտներում, ձյունածածկ երադարակներում, դրդության դրաբակներում, տեսական եսատառությաններում, թրակների ու Կարս գետակի կամուրջների վրա: Որոշ երեխանների հագին վերաբեր էր, մեծ մասը, սակայն, ողջակավ, վզնոցով ու բառուկով էին: Կան զննում էր զվարք ռազմությունը, հեղաշշումը լրախացրել էր նրանց, որովհետև դրդությունը չին գործում: Երբ նա շատ էր մրտաւ, մտնում էր մոռակա թեյստան, և մինչ գործակա Սաֆերը նստում էր ոյի մասից սեղանի մոտ, խնում էր մի բաժակ թյ և կրկին դրու զալիս փոքրոց:

Քանի որ Կան վարժվել էր գործակա Սաֆերին, ուստի այլևս չեր վայենամ նրանից: Նա զիտեր, որ եթե ցանկանան լրջարեն հետևել իրեն, կցեն այքի շնմանու որևէ անձնավորության: Իսկ այդի զարդարությունը մտնելու մասին է այնքանու, որ բարձրկամ է խակական լրտեսին: Այդ էր դասմառը, որ եղր Կան Սաֆերին եանկարեակի կորցրեց տեսադաշտից, անհանգառացալ և սկսեց որտեսն նրան: Եվ տեսավ, որ նա է շնչալուոր իրեն է որոնում Ֆափր քյի դրդության անկյունում, որ երեկ զիշեր տանկ էր տեսել: Սաֆերի ձեռքին որպիշինն առողուակ էր:

- Ծառ եժան նարինջ է, շղիմացա,- ասաց գործակալը: Նա Կոյին շնորհակապություն հայունեց իրեն ստասելու համար և ավելացրեց, որ անհնտանալու և փախուստի վիրդ չկատարելով խոսում է վերջինիս բարեհաճորյան նավին: Այ, եթե ասեք, թե եիմա ուր եք նուադիր զնալ, եւ իրար շնոր շարշարի:

Կամ չխանք, թե ուր է զնալու: Ավելի ոչ, եթե նրանք նուած էին նևկ այլ ամայի, առացակացած ուսուուհաններով թնդարանում, երկու բաժակ օղի խմերոց հետո Կոմ զգաց, որ սպառ է զնալ Գերատյանիլ Շեյխի նուս: Կրկին Խփելին տեսմելու ամ շնոր, երա մասին մտածելիս Կոյի սփրոք կծկված էր սփրոք տվայտաքից: Նա ուզում էր Գերատյանիլ Շեյխին ուսուուի Ալաանի եամենայ իր սփրոք մասին և նորին զրոյց վարել Մուստո ո կյանքի իմաստի շորք: Սակայն անմիջապես մտածեց, որ Անվտանգության վարչության աշխատակիցները, անշոշու, լուղ տաքք են տեղադրել Շեյխի կազմարանուն, կյանք խոտակցությանն ու կիթադեն իր վրա:

Այդուհանդերձ, եթե Կամ անցնում էր Քայքարիանն փողոցով, Շեյխի անշոշու տան առջև մի որակ կանգ առավ: Եվ նայեց վեր՝ դատուհաններին:

Որոշ Ժամանակ անց նա նկատեց, որ Կարսիք նարզային գրադարանի դրաբ բաց է, ներս մտավ և կերտուու աստիճաններով վեր բարձրացավ: Աստիճանահարթակում՝ ցուցառախտակի վրա, խնամքով կողցրած էին Կարսուն երատարակլուոր բոլոր յոթ թերթերը: Քանի որ «Սահման» քաղաքային թերթի նման մյուսներն է ինն լոյս տեսել նախորդ կեսօրից հետո, բոլոր թերթերը գրել են ոչ թե աղստամբարքյան, այլ այն մասին, թե ինչ հաջող է անցել ներկայացունք: Թերթերը գրում են նաև, որ ձյան առաւտ տեղումները շարունակվելու են:

Ընթերցադրանուն Կամ տեսավ մի բանի դրդոցականների (թեն դրդոցները փակ էին) և ցրտից ու տեներից փախած բոշակառուների ու ծառայողների: Շնուակոր դարակներից մնկում, թերթերուց բրդոված բատարանների ու կիսավ շափի մնջոված ճանկական համրազիտարանների կողքին նա զտավ «Կյանքի ծանրագիտարանի» հին երատարակության հաւորներ, որոնք մանկության տարիներին շատ էր սփրեկ: Այդ հաստարների վերջում լինում էր ներդիր՝ գոնավոր նկարներ, որոնց վրա դատակերված էին անատոմիական այլուստակներ, առանձին տրված էին նաև նարդու օրգանները, նավերի ու ներենանների մասերի հատվածներ: Ենթարկվելով ներդին ձայնին՝ Կամ չորրորդ հաստարի ներդիրում փորձեց գտնել կնոջ նկարը, որի արգանդի հատվածքում, առևս կիսած ձվի մօց, երևում էր մանկան սաղմը, ասկայն նկարը չկար. այն որպես էին, և նա տեսավ միայն դրկված տեսը:

Նոյն հաստարի 324-րդ կյում նա ուշադիր կարդաց մի հորդած:

Ջամն. Կոտքը ձև, որ ճբնուրուոմ ջարն ընդունում է բնկնելիս,
տրամվեյիս կամ բարձրանավիս: Ջամն անի վեցաքս բյորելյա զեղցիկ աստղի տեսք: Յուրաքանչյուր փաթիք անկըկնելի է, ունի յուրահառու վեցաքս կառուցվածք: Ջամ զայտնիքը անեիշելի
ժամանակներից գարճացրել և հետաքրքրել է նարդիրաբյանը: 1555
թվականին շվեյցալյան Ռուբակա քաղաքի հոգեկանին Օլառաւ

Մագմալը, Ըկատեղով, որ յորպահնշյար փաթիլ ունի անկրկնելի
վեցաթև առաջի ձև, և ինչողև զգացվում է կատացվածքից...

Ես չեմ կարող ասել, թե Կան Կարսում բանի անգամ է ընթերցել այդ եղանակը, և այդ ժամանակ ինչ ասուին ան է նրա մեջ տղամվորվել ձյան փաթիլի դրսակերը: Շատ ատրիներ անց ես գնացի նրանց տում՝ Նիշանթաշի, և մի անգամ, երբ արտավելով երկար գրացում էի նրա մշտադիմ անհանգիստ ու կասկածամիտ եղոր ենու, խնդրեցի թոյլ տալ ուսումնասիրեկ իրենց եին գրադարանը: Ես նկատի ունեի ոչ թե Կայի սենյակի մանկական կամ ոյստանելիան զրքերը, այլ եղոր գրադարանը, որը գտնվում էր եյուրասինյակի խորշերից մեւկում: Այնտեղ՝ շատ կազմակ իրավաբանական գրքերի, 1940-ական թվականներին երասուարակված բորբական և բարգմանական վերերի և ենուախտային տեղեկատուների արանքում, ես գտա այդ եին «Կյանքի եանրագիտարանի» շորրորդ հատորը և վերջին բացվածքի ներդիրում տեսա եղի կնոջ նկարը, որի արգանդի հատկածքում երևում էր մարդկային սաղմքը: Երբ ես, կարծես թոյլ տալով զրին բացվել, բացեցի այն, ին առջև անմիջապես հայտնվեց 324-րդ էջը: Այնտեղ՝ ձյանը նվիրված նոյն եռուկածի կողքին, ես տեսա երեսուն տարվա վաղեմության եցանիշ՝ ծնողական թուղթ:

Նանրագիտարանին նայելով՝ Կան տնային եանձնարարության կատարող աշակերտի նման գրդանից հանեց տեսորն ու սկսեց գրել Կարսում իրեն արված տասներորդ բանաստեղծությունը: Այն սկսվում էր յորպահնշյար փաթիլի անկրկնելիության խօրերդաժություններով և արգանդում կծկված մանկան դատկերով, որի նկարը նա չկարողացավ գտնել Կարսի գրադարանի եանրագիտարանում: Այդ բանաստեղծությունը, որ նա իիմնալորում էր իր տեղը լյանքում և իր կյանքի տեղը աշխարհի կյանքում, խոսում իր վախերի, առանձնահատկությունների և անկրկնելիության մասին, նա անվանեց «Ես՝ Կան»:

Ես դեռ չեր ավարտել բանաստեղծությունը, երբ զգաց, որ ինչ-որ մնկը նառեց իր սեղանի նառ: Գլուխը բարձրացնելով՝ Կան աղջեց, նրա առջև նառած էր Նեցիորը: Սակայն Կան ոչ թե զարթուրանք կամ զարմանք զգաց, այլ մեղավորություն, որ հավատացել է նրա մասկանը, ով չեր կարող մնահանապ այրդիսի դյուրությանը:

- Նեցիո,- առաց նա և ցանկացավ գրել ու համբուրել նրան:

- Ես Ֆազիլն եմ,- ոյսուավանեց դաստանին, - մեզ տեսս ճանադրաբեկն ու եկա ձեր ետևից,- նա ուղիղ նայեց քիչ այն կողմ նստած Սաֆերին:- Շիշտոն ասեք. Նեցիոր մահացե՞լ է:

- Ծիր է: Իմ աշքերով եմ տեսեմ:

- Նայու ինչո՞ ինձ Նեցիո ամվանեցիք. այնուամենայնով, վառահ չե՞ք:

- Վառահ չեմ:

Ֆազիլի դեմքն ակնբարերեն գունատվեց, ասկայն նա կարողացավ կամքի ուժով տիրապետել իրեն:

- Նա ուզում է, որ ես վրեժինդիր լինեմ: Դրանից եմ կրահում, որ նա նահացել է: Բայց ես չեմ ուզում բաղաքականությանը խառնվել: Ես ուզում եմ, որ դոլրոնները բացվեն, ու ես դասի գման ինչոյնս առաջ, տովորն դասենք:

- Քաջի այդ՝ վրեժը զարհուրծի բան է:

- Եվ այնուամենայնիվ, եթե նա իրոք ուզում է, առա ևս վրեժինդիր կինեմ, - առաջ Ֆազիլը: - Նա ինձ լրատմել է ձեր մասին: Դոք Նեշիոնի նամակները հանձնեցի՞ր Վիշրանին, այսինքն՝ Քաջիկեհին:

- Հանձնեցի, - ուստասխանեց Կան և Ֆազիլի հայացքն զգապով՝ շփորվեց. «Ըսդդե՛մ, ասե՛մ, որ ուստրասավում է հանձնեն»: Բայց արդեն ուշ էր: Քաջի այդ, զգիտես ինչու, ստոր հանգստացրեց նրան. անհանգստացրեց այլ բան. Ֆազիլի դեմքին եայլոնված ցավը:

Ֆազիլը ափերով ծածկեց դիմքն ու փեղձկաց: Սակայն նա այնքան շարացած էր, որ աշքերում ոչ մի կարիչ արտասուր չհայտնվեց:

- Նեշիոնը մահվան դիմաց ո՞մից ողիսի վրեժ լուծեմ, - տեսնելով, որ Կան լրաց է, Ֆազիլը սևեռում նայեց նրա աշքերի մեջ, - դոք գիտեր, ասիք:

- Նա ասում էր, որ դոք երբեմն միաժամանակ նստածում եք նոյն քանք, - առաջ Կան: - Ջանի որ դու նստածում ես, նշանակում է նա զգություն ունի:

- Այն, ինչ մտածում եմ նրա ցանկությամբ, ինձ վիշտ է ուստածում, - առաջ Ֆազիլը: Կան նրա աշքերում ստուգին անցան տեսավ լույսը, որ տեսել էր Նեշիոնի աշքերում: Նրան թվաց, թե իր առջև ուրվական է:

- Նա քնն ի՞նչ է ստիոդում մտածել:

- Վրեժի մասին, - առաջ Ֆազիլն ու փեղձկաց երկրորդ անգամ:

Կան անմիջապես հասկացավ, որ վրեժը Ֆազիլի միտքը տանջող ամենազդիչակիր հարցը չէ: Նկատելով, որ գործակազ Սահեթը վեր է կացել նառա տեղից և գալիս է դիմի իրենց, նա այդ մասին ասուց Ֆազիլին:

- Ներկայացրեք ձեր ամեր եատուսուդու փառառաքությունը, - խիստ նայելով Ֆազիլին՝ ասուց Սահեթը:

- Ին դդրոցական տաճուր ընթերցարսեի աշխատակցի մոտ է:

Կան նկատեց, որ Ֆազիլը մահու շափ վախեցած է և անմիջապես գլխի է ընկել, որ իր դիմաց բաղաքացիական շորերով ուտիկան է: Նրանք գնացին դեռի գրադարանսպարի տնդանը: Երբ աշխարհում ամեն բանից վախեցած արտաքինով աշխատակցի ձեռքից գործակազը կեց Ֆազիլի դդրոցական տունան ու տեղեկացավ, որ Վերջինն իմամ-խաթիրների ուսումնարանի տան է, եանդիմանամբով նայեց Կային, ասես ուզում էր ասել. «Քա եղա՞վ»: Արդա երեխայից գնդակը վերցնող մնանասակի տեսքով գրդանը դրեց Ֆազիլի տունը:

- Կզաս Անվտանգության վարչության ու կվերցնես տունայ, - ասուց նա:

- Պարուն գործակալ, - առաջ Կան, - այս տուն ոչ մի բանի չի խառնվում: Քաջի այդ՝ եենց նոր իմացալ իր ամենասիրելի ընկերոջ մահը, վերադարձրեք նրա տունը:

Թեև Սահեթը ընդամենը վերջերս էր նրամից հռվաճակորություն խնդրել, առկայն երաժամկեց կատարել նրա խնդրանքը:

Կան վտուակ էր, որ կլարտղանա Ֆազիլի տոմսը վերցնել աշխից հետո որևէ անկյանում, ուստի Ֆազիլի ենտ ոյայնանավորվեց ժամը վեցին հանդիմել Դեմքրատուրյան: Ֆազիլն անմիջապես հետագա գրադարանից: Ուզ ընթերցապահն իրար անցավ, բոլորը ենթադրեցին, թե վհաստաշուղթ են տուուիրու: Սակայն Սահմերը շնկատեց դա: Նա վերադարձավ իր տեղն ու շարունակեց թերթի 1960-ականների ավարի «Կյանք» ամսագիրը, զիտել բախտուու իշխանադրատը Սորելի լուսանկարը, ով ստիռված էր առահարզան տալ, քանզի չեր կարողացել զավակ ուրազեկ առնեսնուն՝ Իրանի շահին, զննել նախկին վարչապետ Մենդերսի վեցին՝ կախսադան բարձրացներաց առաջ արված լուսանկարը:

Գլուխ լճնենելով, որ չի կարողանա գրոժակալից գրադարանում վերցնել Ֆազիլի տոմսը, Կան դրսու նկալ: Տեսնելով ձյունածակ փողոցների գեղեցկությունը և ինքնանուաց ձնագնդի խաղացող երեխաների ովնորությունը՝ Կան մոռացավ բոլոր տագնադիները: Նրան հանակեց վազերու ցանկություն: Կառավարության երադարակուու նա տեսավ բախտուու տղամարդկանց մի խումբ, ովքը, կտրոից կարած դայուսակներն ու լրագրերով դրառու, թոկերով կարած փաթեթները ծեռքներին, եերք էին կանգնել: Դրանք կարսի զգուշակոր բնակչիներն էին, ովքը լուրջ էին վերաբերիվ արտակարգ կառավարության հայտարարությանը և հնագանե եկել հանձնելու տանը եղած զենքերը: Սակայն իշխանությունը բնակ եւսկառ չեր տածում նրանց նկատմամբ, ոչ մեկին բայց չին ավել մտնել մարզի վարչական շներ, և եերքը դրսու ասաշուն էր: Իսկ Կարսի բնակիչների մեծ մասն այդ հայտարարությունից անմիջապես հետո դուրս էր նկել և ցուրտ գիշերին փորելով սասցակալած հողը՝ զենքերը բարցրեկ այնտեղ, ուր ոչ ոքի մտքով անօամ չի անցնի որոնել:

Ֆակտ բնի դրսուայով քայլելիս նա հանդիմեց Քաղիֆեին և խիտո շատագումնեց: Նրանից անմիջապես առաջ Կան մտածում էր Իփեկի մասին: Եվ Քաղիֆեն նրան թվաց շրանդ մեկը, ով անհավատալիորեն մտներին է Իփեկին: Եթի չստեր իրեն, փարավելու և համբուլու մասին:

- Ես ուետք է ձեզ ենտ անհաղաղ խոսեմ, - ասաց Քաղիֆեն, - բայց ձեր ետնից գալիս է մի մարդ: Ես չեմ ուզում, որ նա տեսնի: Կարո՞ղ եք ժամը երկում զայ եյուրանոցի համար 217 սենյակ: Դու ձեր միջանցքի վերջին սենյակն է:

- Այնտեղ կարո՞ղ ենք հանձիստ գրուցել:

- Ոչ մեկին ոչ մի խոսք շասեք, - աշքերը լայն բացելով՝ ասաց Քաղիֆեն, - եթի ոչ մեկին, նոյնիսկ Իփեկին շասեք մեր զրույցի մասին, ոչ որ չի խանաւ: Սույա դաշտունական տեսքով սեղմեց Կայի ձեռքը, որդեսզի իրենց ուշադիր ենտուղ մարդիկ տեսնեն դա: - Իսկ հիմա զգոյշ նայեք իմ եւսից՝ տեսեք բանի՞ լրտես է ենտուն ինձ՝ մե՞կ, թե՞ երկու: Նստ կասեք:

Հորթերի եւյրով ժղուակով՝ Կան զլիս շարժումով համաձայնաւորյան նշան արեց, և ինքն է զարմացավ իր սառնասրությունից: Այնինչ՝ նրան մի դաս առջեցրեց այն միտոք, որ Քաղիֆեի ենտ հանդիմելու է առանձին սենյակում, թարուն, առանց նրա բրոջ գիտության:

Նա զգաց, որ մինչ ժամադրություն չի ուզում նոյնիսկ դատահարար

և անդիմի նվիեկին: Այդ իսկ որատճառով, որոյն ժամանակ աղանի, սկսեց քահանեկ փողոցներով: Ձվում էր, թև ոչ ոք դժգոհ չէ ուզմական հեղաշրջամից: Ճիշտ իր մանկության տարիների նման: տիրում էր փոփոխության և ինչ-որ նոր բանի սղասամի մընոլորտ: Կանայք, մի ձեռքին՝ դպյուտակ, զյասով երեխաների ծեռքը բօնած, միրզ էին ընտրում, ջուցերում, տակարկում, իսկ թեղավոր բազմ այրեր խօնվել էին փողոցների անլյուսներում, ծխում էին անֆիլար ծխախոտ, նայում պրա-նրա ետևից և բամբառում: Իր տեղում չկը կույր ճնացող նորացկանը, որին Կան նախորդ օրը երկու անգամ տեսել էր շուկայի և ավտոկայանատեղի միջև գտնվող ամայի շենքի լայն քիվի տակ: Կան շնչառեց նաև թեթևաքարշ թեռնատարները, որ կանգնում էին տարրեր փողոցներում և նարինջ ու խնձոր վաճառում: Առանց այդ էլ փոքրաթիվ ներեմաներն ավելի էին նվազել, տակայն դժվար էր եաւկանակ՝ դրա որատճառը հեղաշրջում մն էր, թե՞ ճյունը: Ավելացել էր բաղադրացիական շորերով ոստիկանների թիվը (Խավիթ փաշայի ողորոտայի ներքին մասում ֆուտրու խաղացող երեխաները նրանցից մեկին դարդաստղան էին կանգնեցրել): Նաև անորոշ ծամանակով դարձարեցրել էին երկու կառկածելի եատառությունների՝ «Պան» և «Ազատություն» հյուրանոցների գործոնեաթյունը, որոնք իրականում եատարակաց տներ էին: Արգելվել էին աքրօրակիրկներն ու անասունների անօրինական նորքը: Կարսի բնակչներն արդեն ընտելացել էին ուայրյուններին, որ բավական եամախ էին ենշամ աղբատ բաղամասերի կողմերից: Կարծես դա այլնս ոչ մեկին չիր անհանգստացնում և հոգում: Եվ բանի որ անստարբերության այդ մեղեղին Կային հագորդում էր բացարձակ ազատության զգացողորյուն, նա «Ժամանակակից բռնետում» զնեց դարշինով տաք օշարակ և հաճույրով խմեց:

Ազատության միակ դահը Կարսում

Քաղիքն ու Կան հյուրանոցի սենյակում

Տասնվեց բողեն անց Կան մտալ համար 217 սենյակ: Նա վախճառում էր, որ իրեն կնկատուն, և որդեսզի զվարք ու անկաշկան զրայց սկսվի, Զատիկին դրասնոց օշարակի մասին, որի տոփու համը դիս զգուն էր թրանում:

- Մի ժամանակ ասում էին, թե Վրեմբությանք եսմակված քրիստո օշարակի մեջ թայլ են լցում, որդեսզի թումակորեն բանակի ամենակազմը, - ասոց Քաղիքն: - Եվ այդ գործը բննելու համար դեսությունք գաղտնի գործակագներ է ողարկել Կարս:

- Դուք այդ դատմություններին հավատո՞՞ն եք:

- Բոլոր կրթված ու նվազագույնացած եկոպրոները, - վիճակներաց Քաղիքն, - Կարսում հայտնվելով և այդ դատմությունը լսնով՝ անմիջապես գնում ու օշարակ են խոսում, որդեսզի ցոյց տան, որ չն հավատում այդ ասելունենքրին: Եվ աննահիմար ձևով թանակորում են իրենց: Որովհետո ինչ առան են, միշտ է: Որոշ բրդեր այնքան են տառադրում, որ նոյնիսկ մոռացել են Աղախին:

- Իսկ իշխանությու՞նը, ինչո՞ւ է նման բան քոյլ տապիս:

- Ենշտես եւլուղականացած բոլոր մոտավորականները, դուք նոյնուհան, նոյնիսկ ծեր կամքից անկախ, ամեն բանից առավել առղովինում եք իշխանությանը: ԱՐ-ը տեսյակ է այդ մասին, ինչողնս տեսյակ է ամեն ինչից: Սակայն չի միջամտում:

- Լույ, իսկ նրանք գիտե՞ն, որ մենք եիմա այսուել ենք:

- Մի վախեցեր, վստահ կարող եմ ասել, որ եիմա զգիտեն, - ծորտադռվ ատց Քաղիքն, - սակայն ինչ-որ ժամանակ ամույթան կիրանան: Իսկ մինչ այդ ժամանակը այտոնդ մենք ազտու ենք: Ազատությունը Կարսում՝ մի կարճառն ակնքարք է: Գնահատեք այն: Խնդրում են, համեր վերաբիում:

- Այս վերաբիոն ինձ դահլիճանում է փորձանքներից, - ասոց Կան: Քաղիքի դեմքին վախ եայտնվեց: - Քացի այդ՝ այսուն ցուրտ է, - ավելացրեց նա:

Նրանք գտնվում էին փորդիկ սենյակի այն նասում, որն առաջ օգագործվել էր որդես խորդանոց: Սենյակն ուներ դեսի ետնաբակ բացվող փորդիկ դատառահան, մեղյակ մահճակալ, որին նրանք նույնացին անհարմար զգացով, շնչելով կյուրանոցային սենյակներին բնորոշ նզակութը: Քաղիքն շրջկեց ու փորձեց դրանք քեռուցման մարտկոցի ծորակը, բայց այն շատ անուր էր, և նա երածարվեց այդ մտքից: Նկատելով, որ Կան նյարդայնացած ուրի կանգնեց, նա փորձեց ծոլտավ:

Հանկարծ Կան հասկացավ, որ Քաղիքն եամույթ է զգում այսանու իր հետ լինելուց: Նրան է իր եամնի երկար տարիների միայնությունից ենուո զեղեցիկ առջևա հետ նոյն սենյակուն լինելու, սակայն Քաղիքի համար այս հանդիդունը ոչ քի թեթև ժամանց էր, այլ շատ կարևոր, նոյնիսկ՝ ինչ-որ նակատագրական բան: Կան դա տեսավ Քաղիքի դեմքին:

- Մի վախեցեր, որպիսեւս նարնջի տուրակը գրկած այն դամբաղոջից բացի մեզ հետևող ուրիշ ուստիկան շկար: Իսկ դա առյացուած է, որ իշխանութ-

յունները ձեզնից շեն վախսենում, ընդհակառակը՝ իրենք են ուզում մի քիչ վախեցնել ծեզ: Իսկ ինձ հետևու՞մ է իմ:

- Ես մոռացա նայել ծեր եւուից և տուոգիլ, - ամոթահար ասաց Կան:

- Ո՞նց, - Քաղիքն համկարծ եեզնամբով նայեց նրան: - Դոք սիրահարլած եք ապասիելի սիրահարլած, - ասաց նա: Եվ անմիջապէս զայեց իրեն: - Ներեցեր, մենք վախեցած ենք, բարս, շատ վախեցած, - մրմնջաց նա, իսկ դեմքին հայոնվեց բարությին այլ ապասիայություն: - Երանիկացրեր իմ քրոջ, նա շատ լավ մադր է:

- Ըստ ծեզ՝ նա ինձ սիրո՞ւմ է, - զրեթե շշոկով հարցրեց Կան:

- Սիրում է, ովետք է սիրի. դոք շատ համակրելի մարդ եք:

Տեսնեով, որ Կան այդ խոսքերից ցնցվեց, նա ասաց.

- Որովհետոն դոք աստղակերտով երկվորյակ եք, - նա սկսեց բարձրածայն մտորել, թե ինչու ովետք է տղամարդ երկվորյակը և կին կույսը համադատախաննեն միջնանց: Երկվորյակը, անձի երկատվածությունից զառ, զարմանալի թերեւ ու անհոգ բնակլորդյուն ունի, իսկ կին կույսը, որ ամեն ինչ ընդունում է շահազանց լուրջ, կարող է և երջանիկ լինել ննան աղամարդու ենա, և խորչել նրանից: - Երկուադ է արժանի եք երջանիկ սիրո, - միսիրարական ավարտեց նա:

- Ի՞նչ տպավորություն եք ստացել ծեր քրոջ ենա զրոյցներից. ինձ ենա Գերճանիկա կզա՞:

- Նա ծեզ շատ համակրելի է համարում, - ասաց Քաղիքն, - սակայն չի կարողանամ լիովին վստահել: Երա համար ժամանակ է ովետք: Որովհետոն ծեզ ննան ամհամքեր աղամարդիկ մտածում են ոչ թե կնոջ սիրուն արժանանալու, այլ նրան ծերու բերելու նախն:

- Նա՞ է ծեզ այդուս ասել, - հոնքերը զայրացած բարձրացնելով՝ հարց-րեց Կան, - այս բարդարուն մեզ ժամանակ տրված չէ:

Քաղիքն հայացը զցեց ժամացոյցին:

- Նախ ազգան եմ շնորհակապություն հայուններ, որ եկաք: Ես ծեզ կանչել եմ շատ կարևոր գործով: Կա լինան, որը Լաշիկերդը համանելու է ծեզ:

- Այս անզան նրան անմիջապէս կրօննեն, - ասաց Կան, - կիեաւուն ինձ ու կրօննեն: Ու բարդիս կտտանիք կենքարկեն: Այն տունը, որ մենք ենք եղեւ, զրավել են: Ռատիկանությունը ամեն ինչ լսել է:

- Լաշիկերդը զիտեր, որ լսում են, - ասաց Քաղիքն: - Մինչ այս հեղաշրջումը դա ծեզ և ծեր միջոցով Արևոտքին ուղղված փիլիսոփայական ուղերձ էր: Այն նախազգուշացում եր. մի խցկվեր մեր ինքնաստանության մեջ: Իսկ իհմա ամեն ինչ փոխվել է: Եվ նա ուզում է փոխել նախկին տերատը: Բայց ահա թե ինչն է առավել կարևոր. կա բարություն նոր ուղերձ:

Քաղիքն ուներում էր, Կան՝ երկնոտում:

- Այս բարդարուն ամհնար է աննկատ մի տեղից մյուսք գնայ, - որոշ ժամանակ ամց ասաց Կան:

- Կո ձիատայ: Ամեն օր կանգնում է բակում՝ խոհանոցի դասն աւշն, որ շնորհ ջոր, ածախ, «Այզազի» բաղններ բողնի: Սայլը դրանք տանում է նաև

այլ տեղեր: Թեոր ձյունից դաշտումներու համար առյօն նաժկված է քարանոլ:

Մայլաղանը վատահեի մարդ է:

- Ու ես գողի նման ողափի թաքնվեմ կառի տա՞կ:

- Ես շատ եմ այդտես թաքնվել, - ասաց Քաղիքն, - շատ համեյի է քարոն, բոլորից աննիստ անցնել քաղաքով: Եթե համաձայներ այս հանդիպմանը, ես ծեզ խոտանած եմ սրտանց օգնել իփեկի եարցում: Որովհեռու ես ոգում եմ, որ նա առուստանա ծեզ ենա:

- Ինչո՞ւ:

- Յուրաքանչյուրն է ոգում է, որ իր բռյորդ երջանիկ լինի:

Սակայն Կան բնակ շիավառաց այդ խորերին: Ոչ միայն այն դատանառվ, որ ողջ կյամրում տեսնել էր, թե բռյորդ բռյորդն ու եղբայրներն ինչդեմ են ամբողջ սրուու սոսում իրաք և միմյանց օգնում խիստ հազվադեմ, դժկամոքյամբ: Չեավառաց, որովհեռու Քաղիքնեի յուրաքանչյուր շարժման նեց աեսնում եր կեղծիք (նրա ձախ եռնքը ակամա բարձրացել էր, թերանը կիտարաց էր, ինչդեմ արտասվելելու դատրաստ մանկան թերամ). այս ամենը նա յուրացրել էր բռյորդական եժանագին Ֆիլմերից, քացի այդ՝ Քաղիքն առաջ էր թերլել): Բայց նրա ժամանացյին նայելով՝ Քաղիքն առաց, որ տասնյոթ բռյու անց ծիստայլը կզա, և ավելացրեց, որ եթե նա խոսք տա իր ենա զալ Լաջիկների մոտ, ինքը երդվում է ամեն ինչ դատանել իփեկին, Կան իսկոյն դատասխանեց.

- Խոսք եմ տալիս, գալիս եմ: Բայց նախ առացեք՝ ինչո՞ւ եք ինձ այդքան վատահում:

- Ինչդեմ դարզվում է, դուք հաստրակ ու համեստ մարդ եք. այդուն է առան Լաջիկները: Նա հավառում է, որ Ալլահը ծեզ անմեղ է արարել, ծուսնից մինչ ի ճահ ամսնդություն է դարձել:

- Լավ, - համեստ ասաց Կան, - իսկ իփեկը զիտի՞ դա:

- Որտեղի՞ց: Դրանք Լաջիկների խորերն են:

- Պատմեք, թե ինչ է մտածում իմ մասին իփեկը: Ամեն ինչ դատաներ:

- Ծիշոն ասած, զբաք ամեն ինչ դատմնեցի, - ասաց Քաղիքն: Տեսնելով, որ Կան հիապափիված է, նա մի փառք նոտածեց կամ ձևացրեց, թե մտածում է: Կան եռոգմոնքից շխարողացավ ճիշա հետևորդյան հանգի:

Նաև Քաղիքն ասաց.

- Նրա կարծիքով դուք ենտաքրքիր մարդ եք, Եվրոպա տեսած, կարող եք շատ բան դատանել:

- Ի՞նչ անեմ, որ համոզեմ նրան:

- Կինը ոչ թե առաջին հանդիպմանց ենուո, այլ ընդամենը տառը բռյու անց զիտի, թե տղամարդն ինչ է նորկայացնում իրենից, ինչ կարող է դատմալ իր համար, կար՞ո՞ է ինքը պիրել նրան, թե՞ ոչ: Բայց զգացմոնըներն ու աղրտմները ստույգ ճանաչելու համար ժամանակ է տեսոք: Ըստ իս՝ մինչ ժամանակի անում է իր գործը տղամարդն առանձնադիս ամենից չափի: Եթե իրոք հավատում եք, որ սիրում եք նրան, խսներ ծեզ զգացմոնըների մասին՝ ինչու եք սիրում, ինչ չեք ուզում առուստանալ:

Կան լուս էր: Տեսնելով, որ նա փոքրիկ, բայխծոտ երեխայի նման նայում է դաստիանից դպրու, Քաղիքն ասաց, որ Կան ու Իվիելը կարող են Ֆրանկ-Շուրում երջանիկ լինել, իսկ Իվիելը երջանկագրուն կզգա Կարսից հեռանալուն ուն, և ավելացրեց, որ կարող է դատմել, թե ինչողին են նրանք ծիծաղելով անցնում Ֆրանկնարտի վարդոց ներով և կինո զնում:

- Ինչողե՞ն են կոշխամ կիմոքատրամները, որ կարող եք զնա՞.- հարցրեց նա, - ովկեր որեւ մեկի անունը:

- «Ֆիմֆորս Վյոլսո»:

- Գերմանացիները շանե՞ն, ասենք, «Ճեամբա», «Երազ» կամ «Կախոդանք» ամվաճր կիմոքատրոն:

- Կա «Ճեպրադո», - ասաց Կան:

Մինչ նրանք նայում էին բակ, առ վախվորած դեգերում էին փաթիւներկ Քաղիքն ասաց, որ այն տարիներին, երբ ինքը խաղած էր եսմակսարամի բառում, եսմակորսեցու գարմիկը գերմանացարքական եսմատեղ ներկայացնան մեջ զյուաշորով աղօլս դեր առաջարկեց իրեն, ինքը երաժարվեց, իսկ իհմա Կան ու Իվիելը միասնին երջանիկ կյիմեն Գերմանիայում: Նա ասաց, որ բայրն առեղծվել է երջանիկ լինելու եսմար, բայց առ օրս չյիշի, թե ինչ է երջանկագրունք, որովհետև չզիսի՝ ինչողին են երջանիկ լինում: Եվ ավելացրեց, որ Իվիելը շատ է տխրում երեխա շտնենակու դաստճառով, իսկ ինքը շատ է ցավում նրա եսմար. բայրն այդքան գեղեցիկ է, այդքան նուրբ, այդքան զգայուն, այդքան ազնիվ ու երի հենց այդ դաստճառով է այդքան դժբախտ (այդ դասին նրա ձայնը կրկին դորաց). այդտիսի երաշավի եատկություններով ու այդտիսի գեղեցիկություն ու նենակով՝ բայրն անընդիմատ դրակերտացնում է, թե ինքը տգեղ է ու վաստ, բարձում է իր գեղեցկությունը, որդենսզի բայրը զգու այդ ամենը (այդ դասին նա լայն էր): «Դառաշնկով ու արտասկիզով՝ նա դողանար դրամնեց, որ երբ իրենք սովորում էին միջնակարգ դրուցան («Ալորամ Էմբ Ստամբուլում և այսքան ադրատ Ճիմք»,- բերնից բացրեց Քաղիքն, ու Կան նկատեց, որ «նրանք իհմա է այնքան ադրատ չեն»: «Չայց մնաք Կարսում ենք», - անմիջապես դրամախանեց Քաղիքնեն), երբ ուշացել էր աստանին ժամից, կծնաբանության ուսուցչուի Մհուրեն խանումը հարցրեց. «Զո խելացի բայրը նույնութե՞ն աշացել է: Ես քեզ դասի քաղենամ եմ, որովհետև շատ են սիրում քրոջը», իսկ Իվիելը, իհարկին, չիր ու շացել:

Զիասայլը բակ մտայ:

Սայի կողքերին նկարված էին կարմիր վարդեր, սղիտակ երիցուկներ ու կամաշ տերեններ. դա առօրական, եին ձիասայլ էր: Զավթառ, հոգնած ձիու տառցակալած ռունցերից գոգորչի եր եկում: Խոշորամարմին, թերևակի կուզիկ տայլադրանի զյուարկն ու վերարկուն ծածկված էին ծյունով: Կան պատի արտիյունով նկատեց, որ սայի բաթանն է Եածկված ծյունով:

- Տես, չկախենասու, - ասաց Քաղիքնեն, - ես քեզ շեմ ադրան:

Կան Քաղիքնեի ծեորին ատրճանակ տեսալ, տուխայն նոյնիսկ շղարկիրացրեց, որ այն ողդված է իրեն:

- Ես խեցի չեմ բոցքիլ,- ասաց Քաղիքնեմ,- տակայն եթե որևէ խաղ խաղաստա՞ կտղանեմ... Մենք կասկածում ենք Լաշիվերքի հետ հանդիպնան եկատ լրագրողներին, կասկածում ենք բռորդին:

- Բայց չ՞ որ դոք եք ինձ գատել:

- Ծիշտ է, բայց եթե անգամ ընդունենք, որ դու մեզ մատուցու մտադրությամ չամեն, չի բացառվում, որ ՆԱՀ-ի աշխատակիցները զյուի են ընկել, որ մենք կորոնենք քեզ, ու վրայ միկրոֆոն են կոյցրել: Իմ կասկածներն ամեղացան, եթե դու ենց նոր երաժարվեցիր հանել քա սիրելի վերարկուն: Դիմա արագ հանիր վերարկուտ ու դիր մահճակալին:

Կան արեց այն, ինչ իրենից դահանջամ էին: Քաղիքն արագործն թել առ թել խուզարկոնց վերարկուն իր փարքիկ՝ քրոջ ձեռքներին նմանվող ձեռքներով: Ոչինչ շխայտնաբերելով՝ նա ասաց.

- Ներիր, հանիր տիջակդ, վերնաշաղիկդ ու շատիկդ: Նրանք սովորաբ միկրոֆոն են կոյցնամ մերկ նարմիններին՝ մեջքին կամ կրծքին: Կարսում եականարար եալյառալյոր այդուիսի նարդիկ կամ:

Պիջակն հանելով՝ Կան փորք թշկին ցոյց տվող մանկան նման վերնաշաղիկն ու շատիկը քշոնց ընդեւում վեր:

Քաղիքն սուուգեց նրան:

- Մեջք ցոյց տուր,- ասաց նա: Դուռևս դարպար:- Լուլ: Ներիր առոճանակի համար... Բայց երբ նարդու նարմինին միկրոֆոն են ամրացնում, ինարկն, նրան խուզարկելու ժամանակ չեն տալիս...- Սակայն նա սուրճանակը շխեցրեց:- Վիճա լսիր ինչ եմ ասում,- սովորանակից ասաց նա,- Լաշիվերքին ոչինչ շտախ մեր զրայցի, մեր բարեկանության մասին:- Նա խոսում էր հետազոտությունից հետո եիվանդին նախազգուշացնող թշկին նման:- Ոչինչ չես ասի ինիեկի և քա սիրո մասին: Նման աղքը Լաշիվերքին բնավ չի հետաքրքրում: Եթե մտքովդ անցնի խոսել դրանց մասին, ու դրանից հետո նա քեզ շշնչացնի, վառահ եղիր՝ դա կանեն ես: Քանի որ նա տառանայի նման խորաքափանց է, կիմքի քեզնից կորզել ամեն ինչ: Զնացրու, թե ընդամենը հանդիպել ես Ինիեկին և որիշ ոչինչ: Դասկացա՞ր:

- Դասկացա:

- Նրա նկատմամբ եղիր եարգալից: Տես, քա ինքնահավան տեսքով ու քա եվլույաներով հանկարծ չլիրավորեն նրան: Եթե անգամ մտքովդ նման եիմարտություն անցնի՝ եանկարծ շժուտաս... շնորանաս՝ նվառացիները, որոնց դու նմանակում ես, քեզ եամար մատ է չեն շարժի... Բայց Լաշիվերքից ու նրա նմաններից շատ են վախճնում...

- Գիտե՞ն:

- Ես բու բարեկամն եմ, անկետ եղիր ինձ հետ,- վասր Ֆիլմի վասր դերաստի նման ժղուաց Քաղիքնեմ:

- Սայլաղանը բարձրացրեց բարանը,- ասաց Կան:

- Սայլաղանին վստահիր: Անցյալ տարի նրա որդին սդանվեց ուսուի կամների հետ ընդեմարման ժամանակ: Վայելիր ողևորությունդ:

Ակգրում մերքն իջակ Քաղիքն: Երբ նա մտավ խոհանոց, Կան տեսառ,

որ սայլը ճոտենում է իին ռուտական շենքի հանաբակը փողոցին միացնող դարդափին և, ինչողևս ույայմանավորվել իին, ելավ սենյակից ու իջավ ներքեւ: Խոհանոցում որևէ մեկին շտեսնելով՝ նա հուզվեց, բայց նոյն դասին դժների մեջ հայտնվեց սայլադանը: Կան աննկատ դատակեց «Այգազի» բակուների միջև դատորաստած տեղում՝ Զադիֆեի կողքին:

Ըլդկորությունը, որը, ինչողևս խսկույն հասկացալ Կան, երբեք չի մոռանակա, անեց ընդամենը ուր բողեք, սակայն Կային թվաց, թե տեսել է անեամնաւ երկար: Նրան շափազանց հետաքրքրիր էր, թե քաղաքի որ մասում են գտնվում: Կան լրաց էր սայլի ճոտոցը, մոտերքով անցնող կարսեցիների խոսակցաբառունները, զգում Զադիֆեի շնշառությունը: Մի որահ նրան վախ դատոնառեց երեխաների մի երան, որ կառշել էր սայլի ետնամասից, որդեսզի աղղա ձյան վրա: Սակայն նրան այնքան դուր նկան Զադիֆեի քնքուշ ժողունները, որ նա իրեն նոյնքան երջանիկ զգաց, որքան այդ երեխաները:

Ալլահի հետ մեր կաղղվածության դատավոր

մեր աղյատությունը չէ

Լաշիվերքի ուղերձը համայն Արևմուտքին

Կան ուսակած էր սայլի համակյան, որը միալար, հաճելի ճաճկում էր ռեալիստ առաջարկական անհիմների վրա, բայց նոր էին նպաստ տօղեր ուրվագծվել, երբ սայլը ցնցվելով բարձրացավ մայս ու մի քիչ անցնելով՝ կանգ ստավ: Սայլաղանը բարանը բարձրացրեց լուսաբան դարձեած այն դահից հետո, որը բավարար էր, որովսօվի Կան նոր տողեր տեսնի, առա նա տեսավ ձյունածածկ բակ, որ գտնված էին ավտոնորոգման արհեստանոց, եռակցման սարք, փշացած տրակտոր: Անկյունում շրթայով կաղղված սև շունը նայնողես նկատեց սայլից իջնողներին և մի քանի քերան հաշեց:

Նրանք նուան ընկազմենուց դատրաստված դժուով, և երկրորդ դրուն անցնելով՝ Կան տեսավ Լաշիվերքին: Նա դատուեանից նայում էր դեղի ձյունածածկ քակ: Նրա շագանակագույն՝ շիկարմբին տվյալ մազերը, դեմքի տեղիները, ված կատույտ աշբերը առաջին հանդիտման նման առշեցրին Կային: Մենյակի դարգությունն ու դատարկությունը (մազերի նայն խոզանակը, նույն կիսաբաց դայուսակը և նույն նոխրանանը, որի վրա գրված էր «Երսին էեկառիկ», իսկ եզրերը գարդարկած էին օսմանյան նախշերով), կարծես ստեղծած էին այնոյիս տողակօրսարյուն, թե Լաշիվերքը ընավ չի փախել կացարանը: Սակայն Կան նրա դեմքին նկատեց սամասիրտ ժողիտ, ինչը խոսում էր այն մասին, որ Լաշիվերքը համակերպվել է երեկվանից ի վեր կատարվածի հետ. ակնհայտ էր նաև, որ զոհ է իրենից, որ կարգացել է ազատվել հեղաշրջման կազմակերպիչների ձեռքից:

- Դիմա այլև չես զրի ինքնառադամ արջիկների մասին,- սասաց Լաշիվերքը:
- Ի՞նչո՞ւ:
- Չինվորականները չեն ցանկանա, որ այդ մասին գրվի:
- Ես զինվորականների անունից չեն խոտում,- զգուշ սասաց Կան:
- Գիտե՞մ:

Որոշ ժամանակ նրանք լարված զննում էին միմյանց:

- Երեկ ասացիր, որ ինքնառադամ արջիկների վերաբերյալ արևմտյան մամուլում հոդված տղագրելու հնարավորություն ունես,- սասաց Լաշիվերքը:

Կան անհարմար զգաց այդ փոքրիկ սահ համար:

- Ո՞ր քերքամ,- հայցրեց Լաշիվերքը,- արևմտյան ո՞ր քերքում ծամոք ունես:
- «Ֆրանկուրտեր ուսնոշառ»,- դատասխանեց Կան:
- Ո՞վ է:

- Գերմանացի մի ժողովրդավար-լրազրոդ:

- Անոնն ի՞նչ է:
- Նանս Նանսեն,- վերաբերուի մեջ կծկվելով՝ սասաց Կան:
- Ռազմական հեղաշրջման կաղղակցությամբ ես ուղերձ ունեմ Նանս Նանսենին,- սասաց Լաշիվերքը,- մնաք ժամանակ շունենք, և ես ոգում եմ, որ անմիջապես զրի առնես այն:

Կան սկսեց գրի առնել իր բանաստեղծությունների տեսրի վերջին էջում:

Լաշխվերքն ասաց, որ բանունում սկիզբ առած ենդաշդջնան ողակից մինչ այս ժամը տղանվել է արևնվագն ուրսուն մարդ (տղանվածների իրական թիվը, ներառյալ բարձրանում զականական տարբերակն, տասնյոթ էր), դաստիաց տների և դպրոցների գրավման հետքեր, հայունեց, որ երկիզվել է խնառուն խրճիր (իրականում՝ չորս), որոնք ալերկվել են տանկերի բրդուների տակ, խոսեց ասանողների մասին, ովքեր գրել են կռուանքներից, փաղոցային ընդհարման նախին, որից Կան տեղյակ չէ, և առանձնադես ուշադրություն շղարձնելով բրդերին բաժին հասած տառապանքներին՝ զգալիօրեն ուռնացրած ներկայացրեց կրօնական կարգերի կողմանակիցների վիճակը: Նա հայուսարեց, որ քաղաքացիներն ու նանկավարժական ինախառուտի տնօրենին սղանել են իշխանությունները, ուղարկել են նախարարատառատես հերաշքման համար: Ըստ նրա՝ ամեն ինչ արքել էր «որդիսի բոյլ շտան իւլամիտների հաղթանակը ժողովրդավարական ընտրություններում»: Մինչ իր տեսակետն աղացուցելու նորատակով Լաշխվերքը տպառում էր այլևայլ նանրամասնություններ, օրինակ, որ արգելվել են բաղարական կոստակցությունների և միայնունների գործանությունը և այլն, Կան նայում էր Լաշխվերքի խոսքին հմայված ենտևող Շատիֆեի աշքերին ու տեսրի լուսանցրներուն գծանկարներ և նկարներ անում, որոնք վկայում են, որ նա այդ դաեին նոտածում էր Իվենելի մասին: Բայց ենթագայում նա այդ էները ողոկելու է, կանացի դպրանոց և վարսեր, իսկ թիկունքում՝ խաղալիք տնակի խաղալիք ծխնկույզից ելնող խաղալիք ծովու... Կարս մենենաց դեռ շատ առաջ Կան ինձ առան էր, որ խիկական բանուառենքը դիմուր է ընդունի միայն աներկար ծխնարություններ, որոնց եամամիտ է, բայց որոնցից վախենում է՝ կարծելով, թե դրանք կարու են խնդարյանի իր դրսելիան, և անաղասալիորեն կեայտնաբերի, որ իր արթեառը ենոց այդ հակասության գաղտնատեսի մեղեդին է:

Բացի այդ՝ Լաշխվերքի խոսքերն արդեն այնքան էին դուր գալիս Կային, որ նա դատրաստ էր դրամբ բառացի գոնե իր տնարամ. «Պատճառը, որ մենք այսոն այդրան կատրված ենք Ալյասի ենա, այն չէ, որ մենք շափազանց խնդ ենք, ինչդեռ կարծում են Եվլուղացինները, այլ այն, որ մեզ եամար առավել կարեն է, թե մենք ինչ դեար է անենք այս աշխարհում, և ինչ ենք անում»:

Սակայն այդ հետաքրքրության ականքներին վերադառնալու և բացարելու փոխարեն, թե մեզ ինչ է վիճակված անել այս աշխարհում, Լաշխվերք իր խոսքի վերջում բացականցեց, ասես դիմում էր Եվլուղային:

- Արևմուտքը, որը կարծես ավելի շատ հավատում է ժողովրդավարությամբ և իր նվաճումներին, քան Աստծո խօսքին, ձայն կրաքրացնի՞ արդյոք Կարտս տնի ունեցած այս ենդաշդջնան դիմ, որը ուղղակի հարկած է ժողովրդավարությամբ, - ցացարդական շարժումով եարցից նա, - թե՞ կարւոր են ոչ թե ժողովրդավարությունը, ազատությունը կամ նարդու իրավունքները, այլ այն, որ մնացյալ աշխարհը կատիկի նման կրկնօրինակի Եվլուղային: Ընդունա՞կ է Եվլուղան հանակերտվել այն ժողովրդավարության ենու, որին հասել են իր թշնամինները, ովքեր բնակ նման չեն իրեն: Բացի այդ՝ ես ոգում եմ կոչ հղել նաև նրանց, ովքեր

Արևմտուք չեն համապատասխան, դրաք միայնակ չեք... - նա մի դահ եւագաղինց, - «Ֆրանկֆուրտի ռունդշտայլ» ծեր ընկերության վագրի՝ ողերձը:

- Ծիշա չէ ամշնդիւար ասել «Արևմտուք, Արևմտաք», կարծես այնտեղ մի ամձ կա և մի տեսակես է իշխան, - զգույշ միջամտած Կան:

- Այնուամենայնիվ, ես եավառում եմ դրան, - երբ ամեն ինչ սպարաւից, ատաց Լաշիվերը, - Արևմտուքը միասմական է, և նրա տեսակեսն է մի է: Իսկ յուս տեսակեար ներկայացնում ենք մենք:

- Այնուամենայնիվ, այնտեղ նարդիկ այնոյն չեն առրում, ինչուս այստեղ, - ասաց Կան, - ի տարրերուրյան այստեղ ընդունվածի՝ այնուղի ճարդիկ չեն դարձենում, որ նուածամ են բռնքի նման: Քոյքը, նույնիսկ ամենասպառական նոյարավաճառը, հղարս է, որ ունի անձնական տեսակես: Ռատի, եթե «Արևմտուքի» փոխարեն օգտագործեք «Արևմտուքի ժողովրդակարներ» արդահայտությունը, կկարողանանք աւելի խոր ազդել նրանց խորի վրա:

- Լավ, վարչիք այնոյն, ինչոյն ճիշտ եք եամարտ: Ունե՞ք երարարական եամարտ աներաժշշու այլ դիտողաթյուն:

- Վերջին կոչի ենու տուացվեց շատ եետաքրքիր ուղերձ, որն անհամենառ խոր իմաստու է ոյարունակում, քան սպառական հողմանը, - ասաց Կան, - և յինեւու ի ձեր սպորագությունն... գուց նաև մի քանի խոր ծեր նասին...

- Ես այդ մասին նուածել եմ, - ասաց Լաշիվերը, - բայ գրեն, որ եեղինակը ժողովիայի և Միջին Արևելքի տառադիմ խամիստաներից է, և այդքանով բավարարվեն:

- Նաև Նանսենը չի կարող ուղերձն այս տեսքով տպագրել:

- Ինչու՞:

- Որովհենու անհատ քուրդ խամիստի եայտարարության երարարակամք սոցիալ-ժողովրդակարական «Ֆրանկֆուրտի ռունդշտայլ» թերթում կնշանակի, որ նրանք հովանավորում են այդ անհատին, - ասաց Կան:

- Եթե որպես Նան Նանսենը հանձն շառնի այս գործը, նշանակում է՝ նա շատ զգույշ նարդ է, - ասաց Լաշիվերը, - նրան համոզնելու համար ի՞նչ է դեմք:

- Եթե անգամ գերմանացի ժողովրդակարները հանդիս գան ժողովրիայում տեսի ունեցած որևէ հեղաշրջման դիմ՝ ոչ թէ բատերական, այլ իրական հեղաշրջման դիմ, ի վերջո անհանգուանակու են նաև, որ ում որպաշտամությանը հանդս են գալիս, իտամիստներ են:

- Այս, նրանք մեզնից վախենում են:

Կան կիրարդացավ հասկանա՝ նա երարտության մը, թէ՞ ցավով ատաց, որ իրենց ճիշտ չեն ընկալու:

- Ռատի, - շարօնակից Կան, - եթե այս ուղերձը սպառագրի որևէ եին կոմունիտ կամ ազատական և որևէ քուրդ ազգայնական, առա «Ֆրանկֆուրտի ռունդշտայլ» հանգիստ կարող է երարարակել այն:

- Այսինքն ինչողե՞ս:

- Դուք դեմք է համատեղ ուղերձ դաստիարակեք ես երկու ամձանց հետ, որտնց հարկավոր է գտնել Կարստ:

- Ես չեմ կարող ինձ տպիտեղ գիճի խմել, ինչ է թե դուք գամ եվլույացիններին,- ասաց Լաշխվերքը,- չեմ կարող կայչլից դրս գալ, ինչ է թե նմանվեն նրանց, որ նրանք չկային ան ինձնից և հասկանան, թե ես ինչ եմ անում: Ես չեմ կարող եռելի իջնել եվլույացի տարօն Դանս Դանսենի առջև, ինչ է թե նրանք կարեկցանք եամդես քերեն մեր նկատմամբ, այն է՝ արծիառ անհավատների հետ: Ո՞վ է այդ Դանս Դանսենը, ինչո՞ւ է այդրան դահանջներ դնում: Նա երես՝ Ե:

Լուրջուն տիրեց: Լաշխվերքը զգաց, որ Կամ կարծում է, թե ինքը ինչ-որ տեղ վկաց է քոյլ տվել և մի դժո ատելությանք նայեց նրան:

- Դրեաներին այս աշխարհում եալածում են բոլորից առավել, - ավելացրեց նա, - մինչ իմ ուղերձուն փոփոխություններ կատարելը ես դեսք է տեղեկանամ այդ Դանս Դանսենի մասին: Դուք ինչո՞ւ եք ծանոթացել:

- Ծանոք բուրքերից մեկն ասաց, որ «Ֆրանկլուրտեր ունիշառում» վերլուծական է դատարասառմ Թուրքիայի վերաբերյալ, և ենթինակը ցանկամում է գրացել Թուրքիան լավ իմացող նեկի հետ:

- Ինչո՞ւ է Դանս Դանսենը այդ հարցերը տվել թեզ և ոչ թե բանոք բարքին:

- Իմ ծանոթը դրանցով թիշ է ենտարքքրված:

- Գիտեմ՝ ինչ եարցեր են, - ասաց Լաշխվերքը, - դրանք մեզ նկատուացնող այնոյիսի խնդիրներ են, ինչոյիսին են կատարները, անարզանքը, բանտարկությունները:

- Նայունի է դեռք, երբ իման-խաթիրների ուստինարանի տաները Մազարիայամ աղանել են մի աթեխտի, - ասաց Կամ:

- Ես նման դեռք չեմ եիշում, - գրուցակցին ոշադիր զննելով՝ ասաց Լաշխվերքը, - ինչքան ողորմելի են այդ վայ իտամիտները, որոնք հանուն սին փառի աղանում են ոմն թշվառ աթեխտի և եետուտացույցով նկայք ունենալով՝ եղարտանուն դրանով, ոնոյնքն է արզահատելի են թերթերում Արևելքը ներկայացնող լրագրութեարքը, որոնք ողջ աշխարհի իտամիտնական շարժումը վարկարծելու նոյատակով ուսնացնում, աղավադում և նենգափախում են ամեն բան, ասում, թե նեկի տեղ տաք կամ տասմենին նարդ է աշանվել: Եթե դարձն Դանս Դանսենն է այգոյիսին է, ոնուանանք նրա մասին:

- Դանս Դանսենը ինձ հարցնում էր Թուրքիայի և Եվրամիության մասին: Ես որառապիսանեցի նրան: Մի շաբաթ անց նա զանգահարեց: Եվ երեկոյան ինձ երանլիրեց տում՝ ընթրիքի:

- Նենց այդոյե՞ս:

- Այս:

- Շատ կասկածելի է: Եվ ի՞նչ տեսաք նրանց տամը: Տիկնոց ենտ ծանրացա՞ր:

Կամ նկատեց, որ վասի վարագույքի մոտ նստած Քաղինեն իրենց լսում է եամակ ուշադրությամբ:

- Դանս Դանսենի ընտանիքը երաշայի, նքանիկ ընտանիք է, - ասաց Կամ, - մի երեկո նրա առաջարկով հանդիտեցինք կայսրանում: Կես ժամ անց եասանք նրա զեղեցիկ, լուսավոր, դարտեզի խորրուծ զանվող տուն: Նրանք

ինձ շատ լավ ընդունեցին: Ջետպամ տաղակած կարտոֆիլ ու հայ էպուրափրցին: Նրա կիսք կարտոֆիլը նախ խաչեց, ենու ջնուցում տաղակեց:

- Ինչողիսի՞ կին ունի:

Կան մտավի ուստկերպացեց «Քառահետի» վաճառող Դան Շանսնին և առաջ.

- Դան Շանսնին շիկահեր է և լամազիկունք, այդուս շիկահեր ու գեղեցիկ են նաև Ինգերորդան և նրանց երեխանները:

- Պատին խաչ կա՞ր:

- Չեմ իիշում: Չկար:

- Իհարկե, եղել է, բայց դու ուշադրություն չես դարձրել: Նակառակ Եվրոպայով կարացած ներ աթեխտուների ուստկերպացումների՝ Եվրոպացի մտավորականները շատ են կատված իրենց դավանանքին, խաչին: Մակայն մեր բորբքը, Եվրոպայից մժորքի վերադառնապալ, գերադասում են այդ մասին լուն: Որովհետև մտածում են ընդամենք, թե ինչողևս ցոյց տան, որ Եվրոպայի աելնալովիական գերազանցությունը պահեզմի առավելության առջացուց է... Պատմիր՝ ինչ տեսար, ինչ խոսեցիր...

- Ըեեւ Դան Շանսնին «Քրանելքուրունք ունշառու» լրագրում գրադվում է արտասահմանյան լրատվարյամբ, բայց շատ է սիրում որեզիս, մենք գրոցում ենք գրականությունից: Խոսնեցինք բանաստեղծների, ուստամվածքների, տարբեր երկրների մասին: Նոյնիսկ չգացի, թե ծամանակն ինչողևս անցավ:

- Նրանք քա հանդին խղճահարության ցոյցեր արեցի՞ն. խղճո՞ն է ին, որ դու բարք ես՝ դժբախո, միայնակ և ադրաստ բաղադրական վասրանդի: Խղճո՞ն է ին, որ ի սեր զվարճության՝ երխառատար, խմած գերմանացիները ծանձրույթից ենդու ու ծանակի են ենթարկում որքի նմանվող բուրքերին, ինչողիսին դու ես:

- Զգիտեմ, նման բան չեմ զգացել, ինձ նման հարցերով չեմ ամփանգաւացրել:

- Եթե անգամ նման հարցեր չեմ սկիզ, եթե նոյնիսկ ի ցոյց չեմ դրել իրենց խղճահարությունը, միևնույն է, յոր բարանչյուր մարդ ներքին դահանջ ունի, ուզում է, որ խղճան իրեն: Գերմանիայում աշբատ են տասնյակ հսկադալուր բուրք և բուրդ մտավորականներ, ալքեր այդ ցաներպայունք վերածել են փողի:

- Դան Շանսնի ընտանիքը, նրա երեխանները շատ լավ նարդիկ ին: Նրանք նրանելքուն էն, մնդմ: Գոցք դրա շնորհիլ է ցոյց շտվին, որ խղճան են ինձ: Ես պիրեցի նրանց: Եթե անգամ խղճային ինձ, ես լրան ուշադրություն չի դարձնի:

- Այսինքն այդ վիճակը քա սրժանմադառնվաթյունը բնակ չ' վիրավորում:

- Գոցն վիրավորում եք, բայց, այնուամենայնիվ, այդ երեկո ես շատ երջանիկ ին նրանց են: Լամդերը եածելի նարմագոյն լոյս էին ակնում սեղանին... դանակ-դաստարաքաղերը այնոյիսին ին, ինչողիսին երբեք չի տեսան, բայց ոչ այնքան անծանոթ, որ զայխող կորցնեն... ենուստացուցը միացած եք, նրանք երթեմն հայացքներն ուղղում են այն կողմ, և դա ինձ ենարակօրություն եք տալիս վերատրեկ մեր աների նթնօգութը: Տեսնելով, որ գերմաններնին լավ

յեմ տիրապետում, նրանք եղած դեղորամ անցնում էին անզիբրենի: Շաշկերպայթից հետո երեսաները ծննդներին եարցրին, թե հաջորդ օրը եր են դասի, իսկ քննելուց առաջ ծննդները համբարեցին նրանց: Ես ինձ այնուեն հանգիստ ու անկաշխանի էի զգում, որ նոյնիսկ երուշակի երկյորդ կտորը վերցրի, իսկ ճաշից հետո մի թերեւ ընկողմանեցի բազմոցին: Դրան ոչ ոք ուշադրություն շրարձնեց, ասես շնչառեցին կամ շատ բնական եամբարեցին: Նուու այդ մասին ես շատ եմ մտածել:

- Ի՞նչ երուշակ էր, - հարցրեց Քաղիքին:

- Վիեննական՝ շոկալով ու բզով:

Լուսուն տիրեց:

- Վարագույրներն ի՞նչ գոյնի էին, - հարցրեց Քաղիքին, - ի՞նչ նախշեր ունեին:

- Սղիտակ... կաթմագոյնին նուու, - ձևացնելով՝ թե փորձում է հիշել, ասու Կան, - ձկնիկների, ծաղիկների, արջուկների, բազմագոյն նրգերի դասկերներով:

- Ուզում ես ասել՝ մանկական գործվածքի նմա՞ն:

- Ոչ, ավելի լորջ, բացի այդ՝ լորջ եր նաև ողջ մքնալորաք: Գիտե՞ք՝ ինչ ոլիսի շնչառեմ. նրանք երջանիկ էին, բայց չին ծիծաղում մեզ նման՝ դասեհանդատեն: Դրանք շատ լրջիտ էին: Գուցե այդ դասմառով էին երջանիկները: Կյանքը նրանց եամար հույժ կարենոր գործ է, որը դասասխանաւություն է դահսնացում: Եվ ոչ թե կոյր գրադմունք կամ հիվանդագին փորձություն, ինչուես մեզանում: Սակայն այդ լրջությունը լի էր կենսախնդրությանը. դա ինքնին ինչ որ դրական լիցք էր: Դրանց երջանիկությունը համդարտառություն էր և գունազեղ, ինչուես իրենց վարագույրները:

- Ի՞նչ գոյնի էր ափոցը, - հարցրեց Քաղիքին:

- Սոսացել եմ. - առաս Կան ու նորի տակ ընկալու, առես իրոք ուզում էր եիշել:

- Քանի՞ անգամ ես զնացել նրանց տուն. - թերեւակի շարանալով՝ հարցրեց Լաջիկերքը:

- Այդ երեկո ես այնքան լավ էի զգում և շատ էի ուզում, որ դարձյակ երավիրեն: Բայց Դան Դանսենը այլևս ինձ իր տուն չիրավիրեց:

Բակի շլքայակատ շանը երկար հաշեց: Վիճա Կան Խաղիքին դիմքին տեսնում էր եիապահություն, իսկ Լաջիկերքի դեմքին՝ զայրայթ արեամբահամք:

- Քազմից ցանկացել եմ զանգահարել նրանց, - եամառեն շարունակեց Կան, - երբեմն թվան էր, թե Դան Դանսենը զանգահարել, ցանկացել է ևս մեկ անգամ ընթրիքի երավիրել, ասկայն չի կարողացել գունել ինձ, և ես, գրադրանից դարս գալով, դժվարացրանք էր զարդար վազքով տան հասնելու ցանկություն: Ես շատ էի ուզում վերստին տեսմել նրանց տան հայելին, բազկաթուները (գրանքը մոռացել եմ, կարծեմ՝ դեղնակիտրնագույն), թե ինչուես են կարուն եացը և եարցնում ինձ՝ «այստես լս՞վ է»: Գիտե՞ք, ելլորդացիները անհամեմատ թիշ եաց են ուստի, բան մնար: Ուզում էի տեսմել այդ ամենն ու Ալոյան լիոների շնչառ տեսարանների դաստիքները դասերին, որոնց վրա խաչ չկար:

Վիճա Կոմ զգաց էր, որ Լաշիվերքը իրեն է նայում անթափոյց առեղորջամբ:

- Երեք ամիս անց ծանրթներից սեկը եկալ ժողոքիայից և նոր լորեր քերեց, ասաց Կամ, - ամորալի կտուաճքների, ճնշումների ու հապածաճքների մասին դատամելու դատարկակով ես զանգահարեցի Շանս Շանտենին: Նա շափազանց ուշադիր լսեց ինձ և դարձյալ շատ նրանեկան էր ու քաղաքավարի: Ժերզում մի փոքրիկ երաշտարակում եղավ: Սակայն կուտանքներին ու բռնի նաեւրին վերաբերող այդ եռդվածք բնակ չեր հետաքրքրում ինձ: Ես ուզում էի, որ նա ինձ զանգահարի: Սակայն նա այլևս երբեք չզանգահարեց: Երբենն ուզում եմ Շանս Շանտենին նամակ գրել, եաբօնել, թե որն է իմ պիտի, ինչու այլևս չզանգահարեց ինձ:

Կամ այնոյիսի տեսք ընդունեց, կարծես ինքն է եր օհեադում իր վիճակի վրա, սակայն դա չհանգստացրեց Լաշիվերթին:

- Վիճա նրան զանգահարելու նոր ատիք կունենաք, ծաղրական ասաց նա:

- Բայց որդիսազի հերքվածք տողազրվի, դեսք է այն համադատավասնեցներ գերմանական շափանիշներին և դատրատեղ համատեղ ուղերձ, - ասաց Կամ:

- Ուլքե՞ր են ազատականը կամ կոնումիտը և քարոյ ազգայնականը, որոնց հետ տուրագրելու են ուղերձը:

- Եթե անհանգստանում եք, որ նրանց հետքերով ուսոիկաններ կգան, ինքների ընտրեք, - ասաց Կամ:

- Այն բանից հետո, ինչ արեց ուստիկանությունը իմաճ-խաքիքների ուստանարանի սաներին, բազմաթիվ երիտասարդ բրոյեր ցավ են զգում ուսանող ընկերների համար: Բայց, անշատ, եվլորդացի լրագրույի համար քարոյ ազգայնականը ավելի ընդունելի է, եթե արեիստ է և ոչ թե իպամիատ: Քրիստին կարող է ներկայացնել որևէ երիտասարդ ուսանող:

- Լավ, այդ դեղորամ որտեսեր այդ երիտասարդ քարոյ ուսանողին, - ասաց Կամ, - ես կարող եմ նրան ընդամենը խոստանալ «Ֆրանկֆորտեր ունշշատի» համաձայնությունը:

- Այս, ինչ է լին՝ դոք ներկայացնում եք Արևմուտք, - դարձյալ նադրեց Լաշիվերթը:

Կամ բացարձակատես ուշադրություն շղարձրեց նրան:

- Իսկ ինձ կոնումիտի՝ նոր ժողովվարավարի ամենահարմար թէկնածուն Ժարգուտ թէյն է:

- Նա՞յս, - հոգմունքով հարցրեց Քաղիֆեն:

Երբ Կամ առաջարկեց Ժողովուտ թէյն թէկնածությունը, Քաղիֆեն ասաց, որ հայրը երբեք դուրս չի գալիս տնից: Եվ բայոքը ակսեցին խոսել միաժամանակ: Լաշիվերքը ճգնում էր ասել, որ Ժողովուտ թէյն բոլոր եին կոմունիստների նման իրականում բնակ ժողովվարավար չէ, գոյն է ենդաշջումից, որը կճնշի իպամիտներին, սակայն որդիսազի ձախանների իր անոնը շարատավարի, երեսաշտություն է անում, ձևացնում, թե դիմ է:

- Նայրու միակ երեսաշտը չէ մեր քաղաքում, - ասաց Քաղիֆեն:

Նրա ծայնում եայտնված դրոյից և Լաշիվերթի հայացքից, որ հանկարծ

ատելություն բռնկվեց, Կան անմիջապես զյսի դնելալ, որ նրանց միջև սեփակ է ատուու հաճախակի կրկնված վեճներից մնելոց: Կան հասկացավ, որ վեճներից հոգնած այլ զայգերի նման, նրանք հոգնել են նաև այս թարգմանելու ցանկությունից: Նա նկատեց, որ Քաղիքն ազգություն է ամեն գնով դատավախանելոց: Ցանկություն, որ հաստակ է սիրուց տանջահար կանանց, իսկ Լաշիվերթի դեմքին արիամարիանքի կողքին նկատեց անհավանական քիչանք: Սակայն ամեն ինչ շատ կարուկ փախվեց: Լաշիվերթի աշքերում վճռականություն փայլեց:

- Չո հայրը այնոյնի երեսայաշու է, որ, ինչողևս բարդ կեղծավոր աթեխտները, ինչողևս ձակն եայացքների տեր, Եվլուղազով եիացած ճտավորականները, առում է իր ժողովրդին,- ասաց Լաշիվերթը:

Քաղիքն ճանկեց ողաստմասայի մոխրանան ու նետեց Լաշիվերթի վրա: Բայց, հավանաբար, միտումնավոր վիրուց: Մոխրանանը բախվեց դաստին կախված օրացույցի վենետիկյան դաստկերին ու անաղմակ ընկալ հաստակին:

- Բացի այդ՝ հայրդ ծնացնում է, թե իր շգիտի, որ իր դուարքը արմատական իգամիտայի բարուն սիրունին է,- ասաց Լաշիվերթը:

Քաղիքն երկու ձեռքով թերենակի նարկածեց Լաշիվերթի ուսերին և արտավեց: Լաշիվերթ նրան նստեցրեց դատի մատի աքանին, և երկուսն է խստում իմ այնոյնի արիետական ծայներանգով, որ Կան ներառյաց, թե այդ ամենը նախօրոք մտածված է իր վրա ազդեցություն գործելու նորատակավ:

- Խոսքերիցդ ես կանգնիր,- ասաց Քաղիքն:

- Ես իմ խսքերից ես եմ կանգնում,- ասաց Լաշիվերթը, կարծես մնալու թե հանգստացնում էր արտավազը մանկանը,- և որդես ատղացույց՝ դատարան եմ նրա հետ ստորագրել ուղերձը՝ ոչարություն շրաբներով այն եանգանանքին, որ թե հայրը առավոաից իրիկուն աառվածանարդ կատակեներ է անում: Բայց բանի որ չի բացառվում, որ Դան Դանսենի այս ներկայացուցիչը,- նա ժողոտաց Կային,- դարձն է դատարանուն, ուստի ես չեմ կարող ծեր հյօւրանոց գալ: Դասկանո՞՞ն ես, բանկազին:

- Ի՞մ հայրն է շի կարող եյօրանոցից դուրս գալ,- երես առած ազջնակի նման ասաց Քաղիքն, և դա զարմացրեց Կային: - Կարսի աղքաղոթյունը ազդում է նրա տրամադրության վրա:

- Դամոզեք, թող ծեր հայրը դուրս գա , Քաղիքն,- ծայնին դաշտունական նրանց հաղթորդելով, ինչ մինչ այդ երեքը թոյլ չեր տվել նրա հետ խոսնիս, ասաց Կան: - Զյունը ծածկել է ամեն բան:

Նրանց հայացքները հանդիպեցին:

Այս անգամ Քաղիքն հասկացավ, թե ինչ է կառարկած:

- Լավ,- ասաց նա,- բայց մինչ իմ հորը հյօւրանոցից հանելով ամիերածնչու է համոզել մի իսկամիտի և մի բարդ ազգայնականի, որտեսայի նրանք է տաքազըն այդ տեքտաքը: Դա ո՞վ է ամենը:

- Ես,- ասաց Կան,- իսկ դոք կօգնեք ինձ:

- Իսկ որտե՞՞ն են հանդիպելու,- հարցրեց Քաղիքն,- իսկ եթե իմ խեղճ հայրիկին այդ դատարկ բանի դատաճառավ բանեն ու օր ներպարյան բանտ նետե՞՞ն:

- Աս դատարկ բան չէ,- ասաց Լաջիվերթը,- եթե նվյողական թմրթերտմ մի բանի հոգված լույս տեսնի, Ամեկարան կզայի սրանց, կանգ կառնին:

- Իննիդին այն չէ, որ նվյողական թմրթերթ կոտրացրեն ուղերձը, այլ այն, որ այնակա կիշնի քա անունը,- ասաց Քաղիֆեն:

Երբ Լաջիվերթը, դրան ի դատապահան, կարողացավ եամբերատար և թրաչ ժողովը, Կան նրա հանդեղ հարգամբ զգաց: Եվ զիսի ընկալ, որ եթե ուղերձը տողազրվի «Ֆրանկօպրտեր ռունդշառ» թերթում, առաջ Աստամբուլի իսկամբարական փոքր թերթերը, կատարված տաճացնելով և ուարժենալով, կանոնադատանման դրան: Իսկ դա նշանակում էր, որ Լաջիվերթի նասին կիմանա ողջ ժողորդիան: Տիրեց լուսաբան: Քաղիֆեն համեց բաշկինակն ու սրբց աշքերը: Իսկ Կան հասկացալ, որ ենուն դուրս գա, փրեկանները նախ վեցի կրոնվեն, առաջ կտրվեն սիրո: Գոյց նրանք ուզում են, որ ինքը ենարավորին շափ շուր վեր կենա և եետանա: Բարձրից ինքնաթիո անցավ: Բոլորը հայացքները հատցին դատաւիանի վերին անվյունից երևացող երկնրին և ականջ դրեցին:

- Ճիշտ առած, այսուղով երեք ինքնարթոն չի անցնում,- ասաց Քաղիֆեն:

- Ինչ-որ արտաստվոր բան է կատարված,- ասաց Լաջիվերթը, առաջ ժղոտաց իր կասկածամտության վրա: Նկատելով, որ Կան նոյնդես ժղոտաց, նա բռնորդվեց: - Դերմատիճանը բան առաջնանից անհամենատ ցածր է, իսկ ոխտական ծառայությունները հայտնառ են մինուս բան աստիճան:

Նա այսդես նայեց Կային, ասես մարտահրավեր իր ննտոս:

- Ես կուգենայի նորնայ կյանքով ատրել,- ասաց Քաղիֆեն:

- Դու երածարվել ես շարքային նարդու նորնայ կյանքից,- ասաց Լաջիվերթը,- և դրա շնորհիվ դարձել յարահատուկ նարդ:

- Ես չիմ ուզում լինել յորահատուկ: Ուզում եմ լինել բռնորդ ննան: Եթե եեդաշտունք չիններ, գոյց արդեն հանել եմ զյանշը ու դարձել բռնորդ ննան:

- Այստեղ բռնորն են զյանշորով,- ասաց Լաջիվերթը:

- Ճիշտ չէ,- ասաց Քաղիֆեն,- իմ շրջատափ կորպած կանանցից ոչ մեկը զյանշը չի կրում: Եթե եաբքը սովորական, բռնորդ ննան լինելու է, առաջ ես, զյանշը կատելով, շատ-շատ եմ եետացել ինձննաններից: Դրա մեջ ինչ-որ ամբարտական բան կա, և դա ինձ դուք չի գալիս:

- Ուրեմն վաղն եեթ համիր զյանշորդ,- ասաց Լաջիվերթը,- և բռնորդ դա կրնկալեն որուն եեդաշտունք հայտանակ:

- Բռնորդ զիտեն, որ ես քեզ ննան չիմ, չիմ տանջում ինձ՝ նտածելով, թե ուրիշն ինչ կարծիքի է իմ մասին,- ասաց Քաղիֆեն: Դրա զեմքը շառագունեց հաճայրից, որ կարողացալ ասել դա:

Լաջիվերթը դրան դատապահանեց թիւրաչ ժողոտով, տակայն Կան նրա դեմքի արտահայտությունից հասկացալ, որ նա ի մի է քերել ուղյ կամքը: Իսկ Լաջիվերթը տեսակ, որ Կան նկատուց դա: Եվ երկու տղամարդիկ կ հասկացան, որ Կան ականա դարձել է Քաղիֆենի և Լաջիվերթի ինտիմ հարաբերությունների վկա, և երկուսին կ դար շնկալ, որ հասկանառ են դա: Կան զգաց, որ երբ Քաղիֆեն կովազան ձայնով կողոտում է Լաջիվերթին, իրականում ցացադրում

է իրենց մտերմոթյունը և նրան վիրավորելով՝ Կային ունում անհարմար վիճակի մնջ, որովենաս վերջին դատնում է կատարվածի ականատես: Ինչո՞ւ եանկարծ իրից Նեցիտի պիրային նամակները Քատիմնին, որոնք նախորդ եղեկայից գրաբառմ են:

- Թերքերը շնու զրի այն կանանց նասին, ովքեր զյաշորի դատճառով վիրավորանքի են ենթարկվել ու գրկվել ուստից,- նոյն շարուրյունը եայացրում ասաց Քատիմնին, - կանանց փախարեն, որոնց ստիտի են եանուն զյաշորի երածնշտ տալ կյանքին, թերթերում կիայտնվեն նրանց անունից եանդես նկոտ գավառոցի եիմարավուն իսպամիտների յուսանկարներ: Եվ բացի այդ՝ մահմեդական կնոջ լուսանկարը թերթում եայտնվում է միայն այն դեղքում, եթիւ նրա ամուսինը քաղաքի քարշակազմի դեկավար է կամ դրա նման մի բան, իսկ կինը ինչ-ինչ հանդիսաբարյան ժամանակ դարտսադրի դիմուր է լինի ամուսնու կողքին: Ուստի ես կիլիրավորվեի ոչ թե այն դատճառով, որ իմ մասին այդ թերթերը շնու հիշատակի, այս, ընդհակառակը, կիլիրավորվեի, եթիւ իմ մասին այստեղ ինչ-որ բան հայտնվելու: Մենք տառադանք ենք կրում, որդեսազի թաքցնենք մեր անձնական կյանքի ցավուն կողմերը, ու ես անկերծորեն կարծեցամ եմ այն խոնակ տղամարդկանց, ովքեր իրենց ցուցադրելու համար ցվախ են շարդում: Եվ կարծում եմ, որ իմքնաստան աղջիկների մասին հորվածը դեմքը է զգել եննց այդ տեսանկյունից: Բացի այդ՝ կարծում եմ, որ ես Դան Դանտենին եայտարարյամբ դիմելու իրավունք ունեմ:

- Չառ լավ կինի, - ասանց Վայրելյան իսկ մտածելու՝ ասաց Կամ: - Դոք կատարագրե՛ որոյես մահմեդական ֆեմինիստուիների ներկայացուցիչ:

- Ես շնու ուզում հանդես գալ որոյես որևէ մեկի ներկայացուցիչ, - ասաց Քատիմնին, - ես ուզում եմ եվլուղացիների աշջու հանդես գալ իմ անունից, իմ կենսագրաբյամբ, միայն ես՝ իմ ողջ մեղքերով ու թերթայրուններով: Մարդ երթենն ցանկանում է իր մասին դատամել բոլորովին անծանոթ մեկին, որին, վստահ է, այլու երթեր չի հանդիմելու... Եթիւ ես եվլուղական վեղեր էի կարդում, իմն թվում եր, թիւ այդու եերունները եելինակին դարման են իրենց կյանքը: Ես կուգենայի, որ Եվլուղայամ գոնե մի բանի եռզի կարդան իմ դատճառքունը:

Ինչ-որ անդ մոտերրում դայրյուն ենիցօք: Ողջ առանց ցնցվեց, ատրակիները դրդացին: Լաջիկներն ու Կամ վախեցած ուրի ցաւկեցին:

- Գնամ նայեմ, - ասաց Քատիմնին: Երեքից ամենաստանափրառ նա իր:
- Կամ թերևակի ետ տարակ վարագույր:
- Սայլադանը շխան եավանարար գնացել է, - ասաց նա:
- Այստեղ մնալու վահանգավոր է, - ասաց Լաջիկները, - գնապիս դուրս կգան բակի կողային դժնակից:

Կամ զյուի ընկավ, որ նա դա առաց՝ ցանկանապես ասել՝ «Ժիմա զնա», տակայն ինչ-որ բանի սրբանդով՝ կարդացակ տեղից շարժվել: Երանք փոխարձ առեղությամբ նայեցին միմյանց: Կամ վերիշեց վախը, որ զգամ եր, եթիւ ուսանողական տարիներին մուռ, ամայի միջանցքներում հանդիմում եր զինված ծայրահեղական ուսանող ազգայնանուների, սակայն անցյալը ներկա-

յի համեմատ վիրջարի առավելություն ուներ. այն ժամանակ ճբնուրուն ազատ էր կրքի լարվածությանից:

- Գուցե ես մտազարի տորավորություն եմ քողմում, - ասաց Լաշխվերը, բայց դա չի նշանակում, թե դու Արևնուարի լրտես չես: Դրավյանը չի փոխուն նույնիսկ այն, որ ինքդ է շզիտես, որ լրտես ես և նույնիսկ այդիսին լինելու մտադրություն չանես: Մեր մեջ դու օտար ես: Թեև տարօրինակ է ու կասկածեցի, բայց դա է աղացացում նաև այն, որ դու ենեց այս դժբախտ աղջկան տոփեցիդ հավատալ թեզ, իսկ նա նույնիսկ չզգաց դա: Դու մեր մասին դատում եքր ինքնասիրահարված եվրոպացու դիրքերից, գուցե հոգուդ խորքուն նույնիսկ ծաղրում էքր մեզ... Ես դրան ուշադրություն չի դարձնում, Շաղինն է չէր դարձնի, բայց դու դարզամտորեն մեզ երջանկություն խուսացար, եթե աղրենք եվրոպացու նման... և ստիղեցիք շինոյնունք զգայ... Ես թեզ վրա չեմ զայրանում, որովհետեւ, ինչդեմ բայրու լավ ճարդիկ, դու կ ես ձեւացնում, թե քո մեջ վստո բան չկա: Սակայն բանի օր իհնա ես թեզ ստում եմ այդ մասին, որին այլևս չես կայտող թեզ մեղսագործ եամարել:

Դիմացիր, աղջիկս, Կարսից օգնություն է գալիս

Կան փորձում է Թուրքուտ թշյին համոզել միանալ սպերձին

Տեհի եղինով և բակրում, որ վերանորոգման արիեւառամոցների մուտքին էին, ոչ ոքի շեանդիտելով՝ Կան զնաց շուկա: Մանելով գոյրաերածխազրաւսնյակային աղյուսաբների կրտակ, որ նախորդ օրը լսել էր Պետինո ոքի Կատրիի «Ռաբրուտան», նա գրուանից հանեց Թաղյինին հասցեազրկան Նեցիոյի նամակները և տաղով գումառո դժմրով, ենթերը կիսած որսուանի վաճառտին՝ խնդրեց պարանենահանենել: «Հրա համար հարկ եղառք բանակ ծրաբները: Նեառ նամակների բնօրինակները դրեց նախարդուների ննան խունացած և եժան ծրաբների մեջ և Նեցիոյի ձեռագիրը ննանակերով՝ ծրաբների վրա գրեց՝ «Թաղյին Եղրդգին»:

Տեսներով Իփեկի լուսուկերը, որ համենի էր հայացքի առջև ու կոչ էր անոն ամեն զնով դպյարեկ երցանկարյան համար, համում դրա դիմել կեղծիքի ու բանսարկության, նա արագարայլ զնաց գեղոյի եյուրանց: Նարձյալ խոշոր փաթիլներով ձյան սկալեց: Փողոցում Կան նկատեց իրիկնային սովորական խառնախնորդ շտապողականություն: Պայտահան ուղի փաթոցի և Խայիք փաշայի ողողուայի խաշճերակում, որը ներացել էր ճայթեզրերի ճնակույաների դատաճառով, ճանաղարեր փակել էր ածուխով լի սայլը: Նոզնած ձին ուժասպատ կանգնել էր: Մայիսի ետևում կանգնած բեռնատարի աղակեմաքրիչները հագիկ էին հասցնամ ձյունը եեռացնել դիմարակու վրայից: Օդում տիրում էր տրոմաքյուն, որը հասուկ էր նրա մանկացյան ճմեռների կատարել երեկոներին, երբ բայորը, ողյիերիկներ սուրբակները ճեռքբներին, շտապում էին դեռի առան, դեռի ներփակ երցանկարյան: Սակայն Կան այնոյիսի հատուառակամություն էր զգում, ասես նոր օր էր սկսվում:

Նա անմիջապես բարձրացակ իր սենյակ: Նեցիոյի նամակների դատմենները քաքցրեց դպյուտակի մեջ՝ խորքում: Հանեց ու կախեց վերարկուն: Չարմանայի քանինդրությամբ լվաց ձեռքերը: Նափազզացմանը ենթարկվելով՝ մաքրեց ատամները (սովորաբար ճաքրում էր քնելուց առաջ) և որոշելով, որ ծնվում է նոր բանաստեղծաբայուն, դպառուանի մոտ կանգնած երկար նայում էր դեռի փաղոց: Մարտկոցի ջնրմությունը որոշակի ազդեցության գործեց, և բանատուեղծաբայն փոխարեն նրա մորթում հայտնվեցին մանկացյան և դպուանեկության նորացված դրվագներ. «Եղիծ մարդը», որը զարնանային մի երեկո, երբ մայրիկի եեռ զնացել էին Բնյուղակ կօճակ զնելու, կղեկ էր իրենց ու ուրեկ չիր գալիս... Նիշանքաշիի անկյունում աշքից անհետացավ տարսին, որը հայրիկին ու ճայրիկին տաճառ էր օդանավակայայն՝ դեռի Եվրոպա ուղևորության... ինչ-տես էր մի քանի օր սիրուց ցավում փորը, երբ երեկույթներից մնելի ժամանակ մի քանի ժամ շարունակ դարեց կանաչ աշքերով, երկարակարս ատքկաս հետ, որին տեսնում էր տառաջին անգամ և այլու շանսուակ երբեք... այդ եիշությունների մեջ չկար որին կատ, և Կան այդ դասին շատ լավ հասկանում էր, որ բացայալ այն դասերի, երբ սիրամարված էր ու երցանիկ, իր կյանք իրենից ներկայացնում է անկատ, անիմաստ դեռքերի շոքա:

Նա ներքն իշակ այնոյիսի մարդու վճռականությամբ, ով տարիներ շա-

բանակ ծրագրած բախտորոշ այցելություն է կատարում և սառնապատրիեն, որը զարմանք դատճանուից նույնիսկ իրեն, բակեց հյուրանոցի պահը տանտերերի բնակարանից բաժանող տշխտակ դրավ: Նրան թվաց, թե բուրդ սղաստենին իրեն դիմավորեց ճիշճա այստես, ինչողին Տարգեննի Վեղիրամ՝ «կիսահարգավից, կիսախարերդավոր»: Մտնելով պահ, ուր երեկ ընթրուում էին, նա տեսավ, որ թիկունքով դժոջի դրաշը դրված երկարուկ բազմացին միմյանց կողքի, հեռուստացոյցի դիմաց նուռած են ժուրգան թեյն ո Իփեկը:

- Քադրիեն, ո՞ր իր, արդեն սկսված է, - ասաց Ժուրգուտ թեյը:

Դիմ տասական շնչի այդ ընդարձակ, բարձրադիր առաստաղով սենյակը դրսից բափանցող ձյունալույսի տակ քորորովին այլ տեսք ուներ, ոչ այնոյին, ինչողիսին նախտրդ օրն էր:

Տեսնելով, որ եկողո Կան է, հայր ու դրաստի համեմարժ շիռքինցին այն գոյզի ննան, որի նաեւրմությունը խախտել է օտար մնելը: Վայրկյան անց Կան նկատեց, որ Իփեկի աշքերը տարօրինակ փայլ են արձակում, և ուրախացավ: Նատիւր բազկաքոռին, որը սորոված էր և նրանց, և հեռուստացոյցին, նա աղշահար նկատեց, որ Իփեկը անհամենառ գեղեցիկ է, բան իր եիշառության մնչ: Դա ուժգնացրեց նրա ներքին վախը, տակայն եիմա նա հավատում էր նաև, որ իրենց երկուսակ ի վերջո կարող են երջանիկ լինել:

- Ես ամեն օր ժամը շօրսին իմ աղջիկների ենու նառում եմ այստեղ ու դիտու «Մարիանան», - թերևսակի շիռքաններով ասաց Ժուրգուտ թեյը, սակայն նրա խոփերում ենչում էր նաև. «Ես ոչ մեկին չեմ դատորաստված հաշիվ տայր»:

«Մարիանան» մերսիկական մեյ... և ...ա էր, սերիալ, որը շաբաթվա ենթա օր ցուցադրում էր Ստամբուլի խոշոր է ժառանիկերություններից մեկը, և որը ժուրդիայում շատ էին սիրում: Մարի ամ՝ հաճելի ու նազելի, ոչ բարձրախատակ, կանաչ աշքերով մի աղջիկ, ոմ անոնով կոշկում էր սերիալը, շնայած ձյանարույր մաշկ ուներ, բայց տօսրին խավերից էր և աղջաստ: Երբ նա հայտնվում էր դժվար իրավիճակում, երբ նրան հանիրավի մերարքում էին, երբ սիրահարվում էր անհույս կամ նրան ճիշճա շին եասկանում, եանդիսատեսք եիշում էր երկարավարս, անմեն դեմքով Մարիանայի թշվառ անցյալը, այն, որ նա միայնակ է ո որը, և բազկաքոռում կառուի նման կծկված ժուրգուտ թեյն ու նրա դրաստիքը այդ ժամանակ ամուր փարվում էին միմյանց: Ըս երբ դուստրները գլուխները երկու կողմից հակում էին ժուրգուտ թեյի կրծքին և ուսերին, բոլորի աշքերից արտաստր էր կաթում: Քանի որ Ժուրգուտ թեյն ամաշում էր, որ այդքան երադուրված է մելոդրամատիկ սերիալով, անընդեալ շիշտում էր Մերսիկայի ու Մարիանայի աղջատությունը և նատնանշում, թե այդ աղջիկը միանձնյա դաւանքը է հայտարարել կատյուպայիտներին, իսկ երբեմն բրավում էր եկրանի ուղղությանը. «Դիմացիր, աղջիկն, Կարսից օգնություն է գալիս»: Այդ ժամանակ նրա դրաստիքը արտասկախառն ժուրգուտ էր:

Սերիալը սկսվեց, և Կայի շաքերի անկյունում ժղիս հայտնվեց: Սակայն հայացը հանդիպեց Իփեկի հայացքին և հասկանակով, որ դա նրան դարձ չի գալիս, Կան կիսեց հոմքը:

Գովագդային առաջին ընդմիջման ժամանակ Կամ համատեղ ուղերձի մասին արագ ու վասուհ դաստիաց Շուրգուտ թյիին և կարողացավ կարճատն ըստների ընթացքում հարցած նրա հետաքրքրությունը: Շուրգուտ թյիին գոհունակություն էր դատնաւում այն, որ իր հետ հաշվի են նառում: Նա հարցրեց, թե ում է դատկանում ուղերձի զաղափարը, և ինչու են եիշել իրեն:

Կամ ասաց, որ գերմանացի ժողովրդավար լրագրողների հետ ունեցած զրոյցների ազդեցությամբ ինքնուրույն է կայացրել այդ որոշումը: Շուրգուտ թյիր հարցրեց, թե ինչ տղաքանակով է լուս տեսնում «Ֆրանկուրտան ունդշատուն», Դանս Դանսենը հունանի՞ստ է, թե՞ ոչ: Որդեսազի Շուրգուտ թյիին նախադատրատի Լաջիվերքի հետ հանդիդան, Կամ վերջինիս ներկայացրեց որդիս կրօնական կարգերի վտանգավոր կողմնակից, ով, սակայն, զիտակցել է ժողովրդավարների հետ համագործակցելու անհրաժեշտությունը: Սակայն Շուրգուտ թյիր ոչ մի ուշադրության շարձրեց այդ փաստարկին և ասաց, թե ով խրվել է կրոնի մեջ, աղքատների նման մի վախճան անի, և եիշեցրեց, որ հարգանք է տածում իր դատեր և նրա ընկերությունների բողոքի հանդեռ, թեև նրանք իրեն չեն հավատում: Նա նույն տոնով քացարուեց, որ հարգանք է զգում նաև երիտասարդ քայլ ազգայնականի համարեց, ով է լինի, և եթե ինքը քայլ լիներ ու երիտասարդ և աղքեր Կարստ՝ կամավոր կիարեր քայլ ազգայնականներին: Նա այնուն ոգևորվեց, ասես Մարիանային էր սպառաւմ: Եվ հետզեկով՝ ասաց. «Այսքան քաց արտահայտվելով վիսպ է, քաց դիտի ասեմ, որ ես դեմ եմ հեղաշրջմանը»: Կամ հանգուացրեց նրան՝ ասելով, որ ուղերձը Շուրգիայում չի երադարձակվելու: Բայ ենթա ասաց, որ այդ հավաքույթը աննկատ կարելի է կազմակերպել միայն «Ասխա» եյուրանոցի վերջին հարկի վարդիկ սենյակում, իսկ եյուրանոց ենարքավոր է աննկատ մտնել բակից, որ կարելի է հասնել կից կողակի ետնամուտքից:

- Նարկա գոր է աշխարեին ցոյց տալ, որ Շուրգիայում կան իսկական ժողովրդավարներ, - ի դրաստիան ասաց Շուրգուտ թյիր: Քանի որ սերիալը վերսկավեց, նա այդ խօսքերն ասաց արագ-արագ: Մինչ Մարիանան կիայտնվեր միանին, նա եադնեղ նայեց ժամացոյցին ու հարցրեց.

- Զապիհեն ու՞ր է:

Կամ, եօր և արցկա օրինակին հետևելով, լուս դիտում էր սերիալը:

Եկալ մի դահ, երբ սիրո տվայտանքներին տրված Մարիանան քարձուացավ աստիճաններով և համոզվելով, որ իրեն ոչ ոք չի տեսնում, նետվեց սիրացյալի վիզը: Նրանք շխաճորդվեցին, սակայն արեցին այնուիսի քան, որն ավելի ուժեղ ազդեց Կայի վրա. աճրող ուժով սեղմվեցին միմյանց: Տիրեց երկարատև լուրջուն, և Կամ հասկացավ, որ եինս ողջ Կարսը դիտում է այդ տեսաբանը. տղանարջիկ և նրանց տնային տնտեսութիւն կանայք, որ վերադաշն են շուկայից, միջին դղրոցի աշակերտասեհները ու թոշակառու ծերունիները... ու եաւկացալ նաև, որ սերիալը դրաստիան են քացարձակարտիս ամայի ոչ միայն Կարսի տիւտը փառոցները, այլև ողջ Շուրգիայի փառոցները, և նոյն դասին զիտակցեց նաև իր գործած հիմարությունը. չէ՞ որ «մտավորական» նադրասի-

բարյան, քաղաքական ձախողումների ու նշակութային գերազանցության նկրտումների ռաւաճառով էր իր կյանքը անցել քաջարձակ անհույզ, առանց առդրամների, ենուու այն գգայականությունից, ինչը ի ցոյց էր դնում այդ սերիալը: Նա վստահ էր, որ Լաջջվերքն ու Քաղիքն իինա՞ սիրո վայելքներից հետո, ինչոր տեղ առանձնացել ու գրկախառնված ողաօկած՝ նայում են Մարիանային և նրա պիրեցյալին:

Երբ Մարիանան առաջ իր պիրեցյալին. «Ես այս ողաօկած ստուալ եմ ոոց կյանքո», Կուն զգաց, որ այդ խորքերն արտահայտում են իր անձնական նորքերը, և դա դրսուահական չէ: Նա փոքը որուազ Խփեկի հայացքը: Նրա սիրեցյալը գոյխոր իններ էր հոր ոսկին և ձգուելով համակին այն արդումներով, ինչ արտահայտում էր սերիալը՝ քսիկիուվ ու սիրով մշուշլած հայացքը հատել էր հկրանին:

- Այնուամենայնիվ, ես շատ եմ անհանգստանում, - առաջ Մարիանայի գեղեցկադեմ, շիտակ հայացքով պիրեցյալը, - իմ ընտանիքը բայլ չի տա, որ մենք միասին լինենք:

- Զանի դեռ մենք սիրում ենք մինյանց, ոչինչ տարսակինի չ-, առաջ լրավառն Մարիանան:

- Աղջիկս, ախր եղ ախողը քա իսկական թշնամին է, - միշամած Շուրգուտ թիւր:

- Ես տգում եմ, որ դու ինձ սիրես առանց որևէ բանից վախննալու, - առաջ Մարիանան:

Կան համատորեն նայում էր Խփեկի աշքերին և վերջադիս կարողացալ որուազ նրա հայացքը, սակայն Խփեկն անմիջաղես փախցրեց աշքերը: Իսկ երբ մկնեցին գովազդ ցուցադրել, նա շրջվեց դեռի եայրն ու առաջ:

- Հայրիկ, ինձ թվամ Ե՝ «Ասիա» եյորանոց զնայլ վասնգալոր է:

- Մի անհանգստացիր, - առաջ Շուրգուտ թիւր:

- Բայց չ՝ որ ինքներդ եք արդին քանի տարի առում, թի Կարսում փողոց դուրս գայլ դժբախտության է թերում:

- Ճիշտ է, բայց եթե եարկ լինի զնայ, առաջ չեմ զնա սկզբունքից եկներով և ոչ թե վախից, - առաջ Շուրգուտ թիւր: Նա շրջվեց դեռի Կան: - Սիա թե ինցիդր ինչ է. ես՝ որդիս կոմունիտ, արդյականացման կողմնակից, աշխարհիկ անձնավորություն, ժաղովրդավակը և եայրենիքի նվիրյալ, ինչի՞ն դետք է եավատ ընծայեն նախ և առաջ՝ առաջադիմությամբն, թի՝ ժաղովրդի կամքին: Եթե ես անվերադաս հավատում եմ առաջադիմությանը և եւլորդականացմանը, առաջ դետք է դաշտողանեմ ուազմական հեղաշրջումը, որը կատարվել է ընդիեն կրոնական կարգերի ջատագովների: Իսկ եթե առաջնայինը ժաղովրդի կամքն է և ես «օքի լես նաքուր» ժողովրդավակը եմ, առաջ դետք է զնամ ու ստորագրեմ այդ ուղերձը: Իսկ դու՞ք ինչին եք եավատում:

- Անցեք հայածկաների կողմը, գնացեք և առորազնեք ուղերձը, - առաջ Կոս:

- Ճնշված լինելու դեռ բավարար ոյայնան չէ: Նարկավոր է լինել նաև իրավացի: Ճնշվածների մեծ մասը շատ մանրութներում իրավացի չէ: Ինչի՞ն ենք հավատալու:

- Նրանք ոչ մի բանի շին եալատում,- առաջ Իփեկը:
- Յարաբանշյուր ինչ-որ բանի եալատում է,- առարկեց Շուրգուտ թյու,-
ասացեք, դուք ի՞նչ եք նուածում:

Կան փորձեց բացառուել, որ եթե Շուրգուտ թյու տառագրի ուղերձը, Կապսամ Ժողովրդավարությունը որոշ առաջխաղացում կաղըի: Դիմա նա տազմա-
դուլ զգամ էր, որ ամենայն եալանականությամբ, Իփեկը չի ցանկանա իր եւու
մնկնել Ֆրանկիարտ, և Շուրգուտ թյուին սաստարութեն եամօգերով իյուրանե-
ցից դուրս գալ, այնուամենայնիվ, վախենում էր, որ Վերջինս չի եամաճային և
կմնա իյուրանոցում: Նա ազատության զիշատրայու զգացողություն էր աղյուս,
որը նրան բռոյ էր տափի խոսել այն մասին, ինչին եալատում էր, և շնավառու այն
ամենին, ինչ ատում էր: Դանրահայտ ճշմարտություններ բարբաջերով մարդու ի-
րավունքների, ժողովրդավարության, ժողովրդին կոչով ոյմելու օգտակարության
մասին՝ նա Իփեկի աշքերտմ տեսուկ փայտ, որ վկայում էր, թե Իփեկը բռորովին
չի եալատում նրա անկեղծությանը: Սակայն այդ փայլը բնակ դաշտավիետոյ,
մերկացնող չեր: Ճիշտ եակառակը, այն լի էր կրով և ցանկանարույց էր: «Գիտեմ,
այդ ողջ սուսոր դուրս ես տապիս, որովհետև ուզում ես ինձ», - սուսում էր այդ փայլը:
Այրիսով, եազիվ էր Կան որպէսի, որ մերոյանատիկ զգայականությունը կարևոր
է, երբ անմիջապես գիտակցեց, թե եայտնարերէ ևս մի կարևոր ճշմարտություն,
որ մինչ այդ չեր եասկացել: Որոշ կանայք եւոյժ եետաքրքիր են եամարտում այն
տղամարդկանց, ովքեր չեն եալատում աշ մի բանի՝ պիտօք բացի... այդ նոր գիտե-
լիքից եռագավառ՝ նա երկար խոսեց մարդու իրավունքների, նորի ազատության,
ժողովրդավարության և ննանատիկ այլ բաների մասին: Մինչ նա ճանարտա-
կում էր, ասերով մարդու իրավունքներին վերաբերող մտքեր, որոնք սրմեզրկվել
են եւոյժ բարի նողատակներ եետաղնտիւմ ուստածուվ եիմարավուն թվացող
եւլուղացի մնավորականների և Շուրբիայում նրանց ննանակողների կողմից
անքնդիատ կրկնվելով, միաժամանակ սննուան նայում էր Իփեկի աշքերի մեջ և
շնչարտա լինում նրա եետ սեր անելու հնարավորության նորից:

- Եռոք իրավացի եք, - երբ գովազդն ավարտվեց, առաջ Շուրգուտ թյու,-
Զայիշեն ո՞՞ է անհետացել:

Ֆիլմը դիտելու Շուրգուտ թյուն անհանգիստ էր. նա և՛ ուզում էր զնալ «Ա-
սիա» եյուրանոց, և վախենում էր: Կիմոնկարին գուզընթաց նա սկսեց կամա-
ցուկ խոսել իր երիտառարդ տարիների քաղաքական կյանքի, բանտ ընկենուց
վախենալու, մարդու դաստախանաւավության և հիշողությունների ու երեակա-
յության զրկում նորորված ծերունու տրտմաւթյան մասին: Կան եակացավ, որ
Իփեկը և՛ զայրանում է իր վրա, որ եերուկին ներքաշել է եւոյզերի ու տագնադ-
ների այդ ուրուց, և երդ կրվում է, երբ ինքը համօգում է նրան: Կան այլևս աշադ-
րություն չեր դարձնում, որ Իփեկը բարցնում է եայացը, և շփորվեց, երբ ֆիլմի
ավարտին նա զրկեց հորն ու ասաց.

- Եթե չեր ուզում, մի գնացեք, դուք բավականաշաբ տումել եք արիշների
ուրամանառու:

Կան Իփեկի դեմքին սառի տեսալ: Սակայն այդ որակին նրան այցելեց

նոր, ցնծությամբ լի բանաստեղծություն: Կամացուկ նստելով խոհանոցի դռան կողքի արժուին, որին թիշ առաջ նստած էր Շահիդէ Խանումը և Մարիանան դիտելով՝ արտասուր էր բափուն, Կան, լավատեսաթյամբ համակված, զրի առավ բանաստեղծությունը:

Մինչ Կան ամթերի ավարտում էր բանաստեղծությունը, որը շատ ժամանակ անց, զուց նաև որոշ հեզնանքով, կանվաճի «Ես երջանիկ եմ լինելու», նրան չնկատելով՝ արագ սենյակ նուազ Քաղիֆեն: Ծուրգուտ թեյր վեր թռակ տեղից, զրկեց ու համրութեց դստերը, հարցումորձ արեց, թե ուր էր, ինչու ուշացավ, ինչու են ձեռքերն այդողին սառց: Նրա աշբերին արտասուր հայտնվեց: Քաղիֆեն ասաց, որ գնացել էր Հանդեի մոտ: Շիացրեց շուր դորս գալ և բանի որ չեր ուզում բաց բողնել «Մարիանան», մնաց նրա հետ դիտելու:

- Հը, ո՞նց է մեր առջիկը (Ծուրգուտ թեյր նկատի ուներ Մարիանային), - սակայն Քաղիֆենի դաստախանին շտպանելով՝ անցավ այլ թեմայի, որը հիմա ամբողջությամբ կլանել էր նրան, և արագ դատմեց այն ամենը, ինչ նրան ասել էր Կան:

Քաղիֆեն ծնացրեց, թե ոչ միայն առաջին ամգամ է լսում այդ մատին, այլև խիստ զարմացած է՝ Կային այստեղ տեսնելով:

- Շատ ուրախ եմ, որ դուք այսակ եք,- փորձելով գլխաշորով ծածկել գլուխ՝ ասաց նա, սակայն գլխաշորը չկատեց և նստելով հեռուստացույցի առջև՝ սկսեց խորհուրդներ տալ հօրը: Քաղիֆենի գարմանըն այնքան համոզից էր, որ նրա նա սկսեց հօրը համոզել գնայ հավաքույթի և ստորագրել ուղերձը, Կան մտածեց, որ նա կարողանաւ է կերպել նաև սեփական հօր առջև: Այս կասկածներն այնքան էի հետու չեն ճշճարտությունից, քանզի Լաշիվերքը ցանկացել էր, որ ուղերձը կրապարակվի արտասահմանում: Սակայն Իփեկի դեմքին հայրանված վախից Կան հասկացավ, որ գոյություն ունի նաև այլ դրանքամ:

- Հայրիկ, ես կ եմ ձեզ հետ գալու «Ասխա» հյուրանոց,- ասաց Քաղիֆեն:

- Բնակ շնու ուզում, որ դու իմ դրամառու փորձանքի մեջ ընկնեն,- ասաց Ծուրգուտ թեյր ձայներանգով, որը փոխ էր առնվազ հենց նոր ցուցադրված սերիալից և այն գրեթեից, որ ինչ-որ ժամանակ ընթերցել էին միասին:

- Հայրիկ, դրամ խառնվալոր համեստ կտանձ շերի մեր գլխին,- ասաց Իփեկը:

Երբ Իփեկը խոսում էր հօր հետ, Կան զգաց, որ նա բարուն ինչ-որ բան է ասում նաև իրեն, որ իրականում խոսում է երկինաստ, ինչողին բոլոր ներկաները, և նրա նա երբենին փափացնում է հայացը կամ նայում մնելուն, այդողևս է փարզում այդ զարանի իմաստը ընդգծելու նորատակով: Կան միայն շատ ժամանակ անց է նկատելու, որ բացի Նեցիդից՝ բոլոր, ում հանդիդել է Կարսուն, բնազդական համերաշխատթյամբ ասում էին բաներ, որոնք բարուն ինաստ մնեն, և նարը է տալու իրեն, թե արդյոք այդ ամենը կատ ունի՞ աղքատության, միայնության կամ դարզունակ ո միապաղատ կյանքի հետ: Երբ Իփեկն ասում էր՝ հայրիկ, մի գնացեր, Կան զգամ էր, որ նա հօրը միամ է հակառակ բայլին, իսկ նրա Քաղիֆեն խոսում էր ուղերձի և հօր հանդեմ տածած սիրա մասին, իրականում նվշերվածության էր հանդես բերում Լաշիվերքի հանդեմ:

Այդիսպակ, նա ծեռնարկեց այն, ինչ հետագայում կոչելու է «իմ կյանքի ամենաերկիմաւան խոսակցությունը»: Նա հստակ զգաց, որ եթև այժմ չկարողանա ժուրգուտ թեյին համոզել դրսու զայ եյուրանոցից, առա երբեք չի կարողանա առանձնանալ Իփեկի հետ: «Կա զրված էր նաև Իփեկի՝ մարտահրավեր նետոյ հայացքում, և նա որոշեց, որ դա երջանիկ լինելու վերջին ենարքովարժությունն է իր կյանքում: Եթի նա սկսեց խոտել, ամնիշադիս զիտակցեց նաև, որ ժուրգուտ թեյին համոզելու համար աներածու մորքերն ու բատերը ճիշտ այն մորքերն են, որ իրն տուիդել էին եգրակացնել, թե կյանքը զոր է անցել: Իսկ դա նրա մեջ արքացքից երիտասարդության տարիների ծախ քաղաքական իդեալներից ինչ-որ կերպ վրեմիննիր լինելու ցանկություն, թեն դրանք աննկատ նոռացության էր նստանել: Եթի ժուրգուտ թեյին համոզեցին նա առում էր, որ աներածու է որևէ բան անել որիների համար, եթի այդ նորոտակառվ խոտամ էր նաև հայրիննիրի դժվարությունների ու թշվառության ներառմամբ դրատավանառովարյան, բաղադրակիրք նարդ դատնալու իր հաստատակամության և համերաշխարհյան անորոշ զգացողության մասին, համերած զարմանքով հայտնաբերեց, որ ամենեղծ է խստում: Նա վերիշեց երիտասարդ տարիների՝ ծախ քաղաքական հայացքների դրականելու ժամանակների ովելությունը, վնասականությունը՝ շղամապ մյուսների նման գորշ և մարդու շարքային բարդ, եկից իր կարուսը՝ կյանքը անցկացնել զրբերի ու խոկումների մեջ: Այդուս, բան տարեկանի հոգունքով նա ժուրգուտ թեյին ներկայացրեց իր սկզբանքները, որոնք ժամանակին այնքան դատնություն էին դրատնառել մորդ: նայր իրավակայտքներն չեն ուզում, որ որովհե բանաստեղծ դատնա: Իսկ այդ ամենն ի վերջո կործանեց Կայի կյանքը և դարձրեց Ֆրանկիքարտյան առնետարնում Եկարած քաղաքական վտարանի: Ժուրգուտ թեյին զիմելիս նա զգում էր նաև, որ իր խորքերը միաժամանակ ուրված են Իփեկին և նշանակում են, թէ «Ճա անա այսքան ուժզին ցանկանում են սեր անել թեզ եեսո»: Նա զգում էր, որ ձախամնաւ հայացքները, որոնք ժամանակին խորտակել էին իր կյանքը, ի վերջո օգնելու են իրեն, և դրանց շնորհիվ վերջադիմ կյարողանա սեր ամել Իփեկի հետ: Եվ դա կըիմի հենց այն ժամանակ, եթի այլևս բացարձակադիմ հավասար չի ընթայում դրանց, եթի կյանքի միակ երջանկությունը համարում է գնեցիկ ու խելացի առջևկան գրկեն ու նի անկյունում բանատեղծությունը զնելը:

Ժուրգուտ թեյին առաց, որ հենց իմաս, ամնիշադիս զմում է «Ասիս» եյարանոց: Եվ Քայիմնի հետ զնաց իր սենյակ՝ դրատառությունը և զգեստությալիքը:

Կան մռտեցալ Իփեկին: Նա դիռ նստած էր այն անկյունում, որ թիշ առաջ հոր հետ հետուացույց էր դիտում: Նա նստած էր այնուս, ասս դիտ հենքավ էր հօրը:

- Ես թեզ տրատամ եմ իմ սեմյակում, - շնչաց Կան:
- Դու իմ սիրո՞ն ես, - հայցրեց Իփեկը:
- Չաս:
- Շի՞շու:
- Շիշու:

Նրանք որոշ ժամանակ լրաց էին: Խփեկի հայացքին հետևելով՝ Կան նայեց փողոց: Կրկին ձյուն սկսվեց: Նյորանոցի դիմաց փողոցի լամպը վառվեց ու թիվ լռսավորում էր ձյան եսկայական փաթիլները, բայց, այնուամենայնիվ, թվում էր, թև զոր է վառվում, օրովհետև դեռ լրիվ չեր մթնել:

- Գնա բռ սենյակ,- ասաց Խփեկը,- երբ նրանք գնան, ես կգամ:

**Այս մասին, թե իմշով է սերը ռարբերվում
սղասամ ցավից**

Կան և Խփեկը հյուրանոցի սենյակում

Սակայն Խփեկը եկավ ոչ անմիջադիմ: Եվ սղասամը վերածվեց տառապանքի: Դա Կայի երրուն կրած ամենացավագին կտտանքներից էր: Նա հիշեց, որ սղասամն կործանարար ցավի դրամատով վախճանում էր սիրահարվելով: Մենակ բարձրանալուն ղեւ նա նետվեց մահճակալին, առաջ արագործն ու ուրի ելավ, կարգի բերեց իրեն, լվաց ձեռքերը, զգաց որ ձեռքերն ու շորքերը արյունազրկվել են, դորակար ձեռքերով եարդարեց մազերը, առաջ, հայեր նեց նայելով իր արտացղանքին, կրկնել խաւոնշաց մազերը, և տեսներով, որ այդ ամենն ընդամենը շնչին ժամանակ է խել, անով սկսեց նայել դաստիանից դրսը:

Սկզբամ նա դեսր է դաստիանից տեսներ ու հավաստիանար, որ Թուրքուա թեյն ու Զադիֆեն գնացել են: Գուցե նրանք գնացել են, նրա ինքը զոգարանու՞ն էր: Սակայն եթե նրանք գնացել են այդ ընթացքում, Խփեկը ոյիտի արդին եկած յինքը: Իսկ գուցե Խփեկն եինա շողարվում է և օծվում բռյութրով՝ դանիայ դատարասասվելով այն սենյակում, որը տեսել էր նախորդ օքրը: Ինչ պատկ էր, որ նա վճռել է ժամանակը անմիտ բաների վրա վատունեկ, այն ժամանակը, որ կարող էին անցկացնել միասին: Մի՞թե նա դատկերացում չունի, թե ինքն ինչքան է պիրուա նրան: Սղասամն այս անտանելի ցավը անեառուց է, նա դատրասասվում էր այդ մասին ասել Խփեկին, երբ նա զա, բայց Խփեկը կզա՞ արյուր: Ամեն անցնող վայրկյանի ենա նա ավելի էր համոզվում, որ Խփեկը վերջին դասին զղացել է, չի զալու:

Նա տեսավ, թե ինչորս է հյուրանոցին մոռենամ ծիասայը, տեսավ, թե Զայդիֆեն եենված՝ ինչորս դուրս եկավ Թուրքուա թեյը, ինչորս Զահիդին ու սղասամակում եերթադատող Զալադը նրան օգնեցին տեղավորվել սայի մեջ և իշեցրին սայի կողքերը ծածկող փալասները: Սակայն սայը շարժվեց: Եվ կանգնած մնաց այնքան, մինչև ծածկոցը դառնալու այս փաթիլներով, որոնք եիմա, փաղոցի լամպերի լույսի տակ, ամեկի խոշոր էին թվում: Կային թվաց, թե ժամանակը կանգ է առել, բայց վախեցալ նաև, որ խնդագրվում է: Այդ ընթացքում վազելով եկավ Զահիդին և սայի խորուա գտնվողներին համանեց իմշոր բան, որ Կան շկարդացաւ նկատեն: Երբ ծիասայը շարժվեց, Կայի սիրուը թոյրտաց:

Բայց Խփեկը չեր գալիս:

Ինչո՞վ է սերը տարբերում սղասամն ցավից: Ինչորս և սերը, սղասամն ցավը սկիզբ էր առնամ Կայի ստամբուխ վերին մասից, նա զգուն էր, թե ինչ-որ տեղ՝ որովայսի մկանների խորքում սկաված ցավն ինչորս է տարածվում այդ կենուրունից, դարսուած կուրծքը, ոտքերի վերին նասդ, ճակատը, կարկամությամբ դառնում ողջ մարմինը: Ականջ դնելով հյուրանոցի ամենշամ շրջուններին՝ նա փորձում էր դատակերացնել, թե այդ ժաման ինչ է անում Խփեկը: Երբ տեսավ փողոցով անցնող մի կին, նրան թվաց, թե տեսնում է Խփեկին, այնին՛ կինը բնավ նման չեր Խփեկին: Ինչ գնենցիկ էր ճյունը: Ինչ երաշավի էր նի ակմբարք մոռանալ սղասամը: Երբ մանկության տարիներին նրանց տանում էին դոյր-

ցի ճաշարամ՝ ներարկում կատարելու, և նա, թվոր քստած, յոդի ու տաղակած մսի հոտերից շնչահերդ՝ պատսում էր իր հերթին, ճիշտ այսպիս սկսում էր ցանիլ փորդ և ոգում էր մոռնեկ: Կան ուզեց հայունվել տանը՝ իր սենյակում: Դառ համկարծ զանկացավ լինել Ֆրանկֆորտում՝ իր գարշելի սենյակում: Ինչ աններելի պահանջ էր տվեց այստեղ զարպվ: Դիմա նույնիսկ բանաստեղծությունների մասին չեր եկած: Տալից նույնիսկ չեր կարողանում նայել փորդոց, երկնից իշնող հրաշագեղ ձյանը: Եվ այնուամենայնիվ, երաշայի է տաք որատուեանի առջև կանգնել, երբ ձյուն է տաղում: Այդ վիճակն անհամենաւ ցանկալի էր, բան ճակար, որովհենու եքի Ինկեկը չգա, ինքը կմասեանա:

Շռամնիք անշատովեց:

Նա դա ընկալեց որոյն իրեն առարկած նախանշան: Գոցե Ինկեկը չեր զայիս՝ իմանալով, որ հոտանիք անջառուիլու է: Նրա հայացքը գոնին ինչ-որ շարժում էր որոնում մութ փորդոցում՝ ձյան ներքո, որդեսազի շեղի ուշադրությունը: Ինչ-որ բան, որը ի վիճակի լիներ բացատրելու, թե ինչո՞ւ է Ինկեկն ուշանում: Նա տեսավ բերնատուր մերենա: Ալլոյ՞ք զինվորական էր: Ոչ, նրան բավացի էր, ինչ-որ ուսնաձայնը, որ կարծես լսվում էր աստիճանների վրա: Ոչ ոք չի զա: Նա եկացավ դաստուիանից ու բերանքսիվայր նեալից մահճակաղին: Որովայնի ցալը վերածվեց խորին տաստաղանիք, գզանմբ շաշախված անելանելիության զգացողաբարյան: Նա մոտածեց, որ կյանքը զուր է անցել, և նահանալու է այսուղ վշտից ու միայնությունից: Եվ իր մեջ ուժ չի գտնի վերադառնալու Ֆրանկֆորտի իր դրանիկ առնետարպյոնը: Նրան տառապամբ դառնառառն և բռնավորում էր ոչ թե այն, որ այդքան առերջանիկ է, այլ միտքը, որ եք իրաք խելացի լիներ, կկարողանար կյանքն առղեկ անհամենաւ երջանիկ: Ամենասարսափնյին այն էր, որ նրա դժբախտությունն ու մննակությունը չեր նկատում ոչ ոք: Եքե Ինկեկը նկատեր, կգար անհարդար, անվարան: Եքե մայրն իրեն տեսներ այդ վիճակում. Շիակը աշխարհում, ով շատ կտիրուր դրա համար, աղս կշօյեր մազերն ու կափիեր: Սառցակալած շրջանակով դաստուանից երևում էին Կարսի գոնսառ կրակներն ու տների դեկնավան լոյսերը: Նա ցանկացավ, որ ձյունը տեղա բանձր, անվերջ, օրեր ու ամիսներ շարունակ, այնոյն ծածկի Կարս բաղաքը, որ ոչ շկարողանաւ երբեւ գտնել այն: Ուզեց ննջել այն մասնակաղին, որ դատկած էր և արքանազ արևաշոր մի առալու, մայրիկի կողքին՝ իր մասնկության գրկում:

Դուդը բակեցին: «Անհանցոցից ինչ-որ մնկն է», - մոտածեց Կան: Բայց ուժի ցատկեց ու բացեց դուդը: Մքան մեջ զգաց Ինկեկի ներկայությունը:

- Ո՞՞ր էիր:

- Ուշացա՞:

Սակայն Կան կարծես չեր լսում նրան: Նա անմիջապես ամբողջ ուժով գունեց Ինկեկին: Եվ գունը բաղեկով նրա վարսերի ու դպրամոցի մքնչ՝ կանգնեց այդդես, անշարժ: Նա այնքան երջանիկ էր, որ ստրաման ցավը դրա համենաւ շնչին մի բան էր բվամ: Եվ այնուամենայնիվ, այդ ցավը ջլատել էր նրան, և նա չեր կարողանում կիրք արքանցնել իր մեջ: Ուստի թես զիտեր, որ ննջո շի վարվում, բայց սկսեց ուշանալու համար բացատրություններ կորզել Ինկեկից, դահանջ-

ներ ներկայացնել։ Մակայն Իվելին ասաց, որ եկել է անմիջադիւն եռ գնալոց ենոտ։ Այս, հա, իշղ է խոհանոց և Դանդելին կարգադրություններ արևի ընթրիքի վերաբերյալ, քայլ դա տևել է ընդամենը երկու կամ երեք լատե։ Այդ դաստիառով է բնակ չի դասկերացրել, որ աշանամ է։ Այդուն Կան զգաց, որ հարաբերությունների հենց մկրում իրեն դրսւորելով որդես ավելի կրթութ և ոյուրազգաց, ինք զիջում է և դարսություն կրում։ Այն, որ այդ անգրագրյանից վախճանալով՝ տափակած էր բարցնել աղասման ցավը, նրան զրկում էր անկնդությունից։ Բայց Ճ՛ որ ուզում էր Իվելին սիրել, որդեսպի նաև կարողանաւ նրա ենու կիսել ամեն բան։ Մի՞ք սերը բացարձակադիւն ամեն ինչի մասին խռովու ենարակությունն ունենալու ցանկություն չէ։ Եվ անսդասելորեն, եռվվերով խոտոռվանությունից, նա Իվելին դառնամեց իր նոտրերի և հոյերի ողջ եվեցիր մասին։

- Մոռացիր ամեն բան, - ասաց Իվելիը, - ես եկել եմ սիրելու և փրկվելու։

Նրանք համբուրլեցին ու փափուկ (ուս ուրախացրեց Կային) զորվեցին մահճակապին։ Կայի համար, որ չըս տարի կնոջ հետ չի եղել, այդ դաել նման էր անհավանական երջանկության։ Այդ իսկ դրամառույն նաև կենակցությունը ավելի շատ վայելում էր նույնի՝ նոտաերութ, թե ինչ շքան է այդ դաել, քան իրաշանում՝ մարմնական վայելքի տրվելով։ Ինչդեռ լինում էր երիտասարդ տարիների սիրային առաջին համբուրմանների ժամանակ, նա սլելի շատ դրսութերացնում էր, թե ինչշեն է սեր անում և ոչ թե դրագադիւն տրվում էր սիրան։ Մակայն դա Կային օգնեց խոստիկ սկզբնական գերզրվիներից։ Այդ ընթացքուն նրան դասուկերացավ նաև դրսիդիկ ինչ-որ տրամարանություն, որի գաղտնիքը, տակայն, չկարուցաց հասկանալ, մինչնոյն ժամանակ նրա աշքերի առջև արագորին տաեցին դրսնոֆիլմերի տեսարաններ, որոնց կրթութ երկրութագուն էր Ֆրանկուրտամ։ Բայց դա դրսնոգրաֆիկ տեսարանի դասկերներով սիրո դասին ինքն իրեն ոգևորելու փորձ Ճ՛։ Ընդհակառակը, նա կարծես տոնում էր նորում անընդիած դրուվող դրսնոգրաֆիկ տեսվիրների մի մասը լյանքի կոչելու ենարակությունը։ Ուստի Կան զգաց իր, որ առդրսաների եզրու որ ժամանակը, որ ժայթառ էր իրենից, աղջ շալ Իվելիը, այլ իր երևակայությամ մեջ առըսող դրսնոնիկմի կնոջը, դեղի այն երաշը, որ այդ կինն եկմա այստեղ, իր կողքին է, իր անկաղնում։ Իվելին նա նկատեց միայն այն դասին, երբ որշ անձարակությանը և նոյնիսկ կողտառքամբ հանելով նրա շորերն ու սենյակում այս ու այն կողմ շալ տալով՝ մերկացնում էր նրան։ Նրա տոխնքները փարթամ էին, իսկ ուսերի և դարանոցի մաշկը խիստ փափռակ և ինչ-որ օւտար բայցերով եազեցան։ Կան նրան զննեց փորդոցից ներքափանցող ծյունապայտի գործերի ներքո և վախեցավ նրա աշքերից, որոնք վայրկյան առ վայրկյան բռնկվում էին և եռիքրում։ Իվելի աշքերում անսամբն իմբնավառահություն կար։ Կամ վախճնում էր նաև, որ գոտե Իվելին այնքան է հակլած չ քննչության։ Ուստի քննեց նրա մագերից ու ցալագին ձգեց, սաղա, դրանից հաճույք զգալով, ձգեց ավելի ուժզին և կնոջը տափեց ամել այն, ինչ համբնկում էր ուղեղի խորքում դատավադ դառներիսակայության դրսուկերների ենա, և ենթարկվելով ինչ-որ անտեսանելի ներքին նեղեղու՝ սկսեց գործել ավելի կարուկ։ Երբ զգաց, որ դա դադ է գալիս կնոջը,

հայրանակի ներքին գոեմնակուբյունը վերածվեց համերաշխության զգացողության: Կան ամբողջ ուժով գրկեց նրան, ասես ձգտում էր Կարսի քշվառությունից դաշտուանել և Խփեկին, և իրեն: Սակայն որպեսի որ չի կարողացել բավարար արձագանք աղահովել, փոքր-ինչ եւ բաշխեց: Քանականության ինչ-որ անընկալի եռաշումով նա իրմանց կարգավորած և ներդաշնակուքյուն էր հսդորդում իր մարմնի ակրորդատիկ կրթագալարուներին, ինչը, ի դեռ, չեր սղատուն իրնենից: Նուռակ ընկալելով դաեր՝ նա զգապիտրեն ենուացավ Խփեկից և հուժկու վերադարձով կամնեցավ տաճել նրան: Դաստերով սիրո այս տեսարանի վերաբերյալ Կայի գրատումների որոշ դրվագներից (ի դեռ, ես խօրադիս համոզված եմ, որ այդ տեսարանի նկարագրության ընթերցողին ներկայացնենք անհրաժեշտագյուն է՝ դրանից հետո նրանք մերժեցան ահրելի ուժով, և ննացյալ աշխարհը անհետացավ ինչ-որ հեռուստերում: Դարձյալ դիմելով Կայի գրատումներին՝ ասենք, որ Խփեկը սիրային ոչ կենակցության ընթացքում կիսամայն բացականշաբախյուններ էր արձակում, իսկ Կան հոգեգարության և զարիւումնի առջև մշտադիս բաց ենթագիտակցության խորքերում հանկարծ դիտեց միտք, թե եյուրանոցի ամենասեռավոր անկյուննամ գտնվող այդ սենյակը ի սկզբանի տրվել է իրեն եենց այս նորատակով, և միայնության տարրամ զգացողությամբ գիտակցեց, որ երկուսն է համույթ նն զգաւ այն ցավից, որ դրատնառած են միմյանց: Իսկ այդ ընթացքամ եյուրանոցի հետավոր միջանցքն ու անյակը, որ գտնվում էին իրենք, նրա մտքուն առանձնացան հյուրանոցից և հայտնվեցին Կարս ամայի բաղարի հեռավոր բաղամասերից նեկուն: Եվ այդ ամայի բաղարուն նոյնույն տեղում էր ծյուն, որը եիշցնում էր այն լուսաբան նախն, որն իշնելու է աշխատիկ վերջից հետո:

Նետ նրանք դատկել էին անկրողնուն և անբարդառ, լուս նայում ինն որատունանից անդին իշնող ձյանը: Կան երբեմն ընկնող փաթիւններ էր նկատում նաև Խփեկի աշքերում:

ԱՅԾ ՃԱՍԻՇ, ԽԹՁԻ ԿԱՐԻՔ ՊԳՈՒՄ ԵՃ

Ֆրանկֆուրտում

Ֆրանկֆուրտյան վագրիկ բնակարանը, որ Կան անցկացրել էր կյանքի վերջին պարիները, և մտա Կարս կատարած նրա այցելությանից շորս տարի հետո՝ նրա նախից քառասուներկու օր անց: Փետրվարյան մայլ օր էր: Քանի էր, ամերև, ձյուն: Ֆրանկֆուրտ, որ ինքնարիտով առավազյան եկել էր Ստոմբույից, ավելի անդար քաղաք էր, քան ուստիերված էր բացիկներում, որոնք տասնվեց տարի շարունակ ինձ ուղարկում էր Կամ: Փողոցները բացարձակադիր ամայի էին, և ոչինչ շկայ այնտեղ որբնաց անցնող նույ ավտոմետնաներից, որովականների նման հայտնվող ու անհետացող տրամվայներից և անձրևանոցների տակ բարնվելով տում շտարդայ տնտեսակիններից բացի: Եղանակն այնքան մոռայ էր և նրամած, որ կեսօրին վաշվում էին փողոցների մեջային դեղին լույսերը:

Այնուամենայնիվ, ինձ ուրախություն դատճանեց ոչ հեռու գտնվող կենտրոնական կայարանի մերձակայքի մայթերի բարաբանցների, ճանիբրդական գրեթակալությունների, ուղղողականոցների և սեր-շողերի գոյարյանը. նշաններն այն կենարար հներզիայի, որ դահդանում է մնջ բաղադրներին: Վյարանոցում տեղակորվելուց և ժողովրդական տանը բուրք բնիքություն հետ հանդիրուս կազմակերպելու համար իմ ցանկաբայսնք ինձ Գերմանիա երավիրած գերմանաբնակ գրասեր երիտասարդ թարգի հետ հետախառվ խոսելուց հետա կայարանի իտալական սրճարանում ես հանդիրություն Շտարքութ Օլյունին: Նրա հետախառվ համարը վերցրել էր Կայի քրօջի՝ Ստամբուլում: Այդ բարենքի, հոգնահար, նույ վարսունայա անձնավորությունը Ֆրանկֆուրտում առրած տարիներին Կայի ամենամտերիմ մարդուն էր եղել: Նա էր Կայի նախկան հանգամանների հնուսպնության ժամանակ ուստիելամությանը հաղորդելի անհրաժշտ տեղեկաբայուններ, զանգահարել Ստամբուլ, կատվիլ նրա ընտանիքի հետ, օգնել Կայի աճյունը տեղակալիսկու Շտարքիա: Այդ օրերին ես մտածում էի, որ Գերմանիայում մնացած իրենի մեջ են Կայի բանաստեղծությանների ժողովածուի սեպագրայունները: Գիրքը, ինչու նա էր գում, անբողջացրել էր Կարսից վերադառնալու միայն շորս տարի անց, և ես ուզում էր Օլյունից իմանալ, թե ինչ են եղել Կայի իրերը, որ համեմելու էր նրա նորն ու քրոջը:

Շտարքութ Օլյունը Վաթաւոնականներին Ֆրանկֆուրտում հաստատված տառչին վտարանուներից էր: Երկար տարիներ խորհրդատու և մանկավարժ էր աշխատել բարքական ժողովրդական տներում և բարեգրժական հաստատություններում: Նևեր օրիդ և դաւառը, որ ծնվել էր Գերմանիայում, և որունց լուսանկարն ինձ ցոյց տվեց առաջին իսկ հանդիդման ժամանակ: Նա հեղաքրտանում էր իր զավակներու, նաև իրենով, որ կարողացել է նրանց պատճառ տաշ հանգարան և հարգանք է վայելում Ֆրանկֆուրտի բորբերի միջավայրում: Սակայն նոյնիւ նրա դիմքին ես նկատեցի տյարության կնիքը և միայնության անկրկնելի դրոշնը, որ տեսնել եմ Գերմանիայում բնակչության հաստատած առաջին սերնդի բորբերին:

Սկզբում Թարթուք Օլյունն ինձ ցայց տվեց մի փոքրիկ ուղևորայուսակը, որը Կայի ձեռքին էր եղել, երբ նրան աղյանել էին: Ոստիկանությանը դայուսակը նրան էր տվել ստորագրությամբ: Ես անմշատիս բացեցի այն և ազահարար դրբեցի ամեն ինչ: Այնուեղ գոտի նրա գիշերազգետուները, որ բառ տարի առաջ իր ենա էր վերցրել Նշանաշխից, կանաչ ավիտը, աստանի խօսանակը, սակրվելու ասրը, մաքուր սովորակելոն և գովոյա, գրական համելնաներ, որոնք ես էի ուղարկել Ստումբովից, տակայն կանաչ տեսողը այնուն չեր:

«Եսու, երբ տարք խնելով ենանում իմբ կայարան եղունուտ անող բազմության ուրեմնի տակ ծիծաղելով ու գրուցելով ուղեգործ փոռա նրկու տարեց քարքերի, նա ասաց.

- Օրեան թեյ, ձեր ընկեր Կան միայնակ մարդ էր, Ֆրանկօւրտում ոչ ոք, նաև ինձ, հայունի չեր, թե նա ինչ է անում:

Չնայած դրան՝ նա ինձ խոռվ տակեց դպասմեց այն ամեննը, ինչ հայտնի է իրեն:

Սկզբում, շրջանցելով կայարանի ենանամասում հարյուր տարի առաջ կատացված գործարանային մասնաշենքերը և զինվարական եին գորանցները, մենք գնացինք Գոտայոյու փողոցից ոչ ենուու գտնվող այն շենքը, որը վերջին ոք տարիներին ատրի էր Կան: Տանտիրոջ, ով մեր առջն կարող էր բանալ դեռ ի երաշարակ և կից նաև կապան խաղաղացու նայող բնակելի շենքի ճուտքի և Կայի բնակարանի դրսք, մենք չկարողացանք գտնեն: Անձրևախան ծյան տակ կանգնած աղասուս էմբ հին, ներկարափ շրամուտքի դիմաց, իսկ ես այնուն էի նայում փողորիկ լրված ցորուակին (դրա նախին նա եանալ էր դրսունում իր նամակներում, իսկ հեռախոսային խոսակցությունների ժամանակ՝ եազվադեղ). Կան չեր սիրում հեռախոտով խոսել Թուրքիա, որովհետև հօգեզարի նաման վախենում էր, թե իր հեռախոսային խոսակցությունները լաւմ են), թիշ հեռվում գտնվող նողարեղենի վաճառառումը, թերթեր և ողելից խմիչք վաճառող կրտակի մուգ ցուցախնդիկին, ասես դրանք դաշտկանում էին իմ անձնական հիշողույունների ուղրտին: Մանկական խաղահրադարակի մոտ՝ ճօճանակների ու ճօճնակների կողքին դրված նառարաններին, որ ամուսն շօգ նրեկուներին Կան նսուում էր եարաւկվալսից և խոպացի գործավորների ենա ու գարեջուր խճում, եիմա մի մատ ծյան էր նսուել:

Այն ճանապարհով, որով վերջին տարիներին բաղադային գրադարան գնալիս ամեն առավոտ անցել էր Կան, մենք գնացինք կայարանամերձ երաժարակ: Կայի նման, ոս դուր էր զալիս աշխատանքի շուտորդ բազմության միջով քայլել, մենք կ մտանք կայարանի դռնից ու անցանք ստորգետնյա շոկայի միջով, Կայգերշտրասի սեբս-շոտերի, հուշանվերների կրտակների, երտշակարանների ու դեղատների մոտով և տրամվայի գերերով հասանք Շառութակին երաժարակ: Թարթուք Օլյունը բարևում էր եանոր թարքերին ու քրդերին, ուրնց հանդիդաւմ էր ղեներ¹⁷ և քարաք վաճառող խորտկարանների ու մրգի կրտպակների մոտ և դաշտում, որ այդ նարդիկ՝ բոլորը, բարևում էին Կային, երբ նա ամեն առավոտ գրադարան զնալիս նույն ժամին անցնում էր այդ տեղով: «Քարի լույս, որովհետոր», - ասում էին նրանք: Զանի որ ես նախադիս եարցընել

ի, նա ինձ ցայց տվեց երադարակի անկյունում գտնվող հակա խամութը. «Քառակենք» էր: Ես երածարվեցի ներս մտնել, սակայն նրան ատացի, որ Կան այստեղ է գտնել վերաբրկուն, որն հազի է Կարսում:

Ֆրանկինուի քաղաքային գրադարանը, ար ամեն օր այցելել էր Կան, ժամանակակից և անդեմ շնոր էր: Մարդիկ, որոնց հանդիպեցի այնտեղ, գրադարանի տիրոջի այցելուներ էին. տնային տնտեսութիւններ, ժամանակ ստանող ծերանիներ, գործազարկներ, մեկ-երկու արար և բուրք, ծիծադելով և քչիշպով տնային հանճարադրություններ կատարող դրուցականներ և նմանատիտ վայրերից անբաժան այլ այցելուներ. շատ գեր նարդիկ, հաշմանդամներ, մտավոր հետամնացներ, խելադակասներ: Մի դաւոանի, որի շարթնից քայլ էր ծորամ, զլոյից կարեց դաւոկերազարդ գրքի նկարներից և լեզու ցոյց տվեց ինձ: Գրքերի միջավայրում նանձրացող ուղենցիս ներքնահարկի պեճարանում թողնելով և անզերեն գրքերի դարակներին նուսենալով՝ նև սկսեց զրբերի ընթերցաքերթիկներում որենք իմ ընկերոց անանը. Օդեն, Ֆոլքի, Բրաւնինգ... Ամեն անգամ, երբ հանդիդում էր Կայի ստորագրությանը, իմ աշքերում արտասուր էր հայտնված. իմ ընկերն այս գրադարանում նաշել էր ողջ կյանքը:

Ես արագ ավարտեցի իմ հետամնագրանը, որն ինձ խորին տրամության դաշտանեց: Ըսղեկցիս ենտ նայում ճանաւորակով վերադարձաւ: Կայզերշտան փողոցի «Սերսի համաշխարհային կենտրոն» տիմսար անվամբ խանութի մոտ մայս թերվելով՝ մենք անցամբ Մյանմինցորդասե փողոց: Այնտեղ ես տնաս թորքերի դատկանող նրգի կրողակներ, բարաքնոցներ, բախոր վարսայիրանց: Ես վաղոց էի նախազգում, թե ինչ են ցայց տապա ինձ: Միքսոս ուժգին բարախում էր: Իսկ ես աշքերս հածում էի մրգավաճառների նարինջներին ու մանդարիններին, միայնակ մորացկանին, ավտոմեքենաների լուսարձակներին, որոնք սրբազովվում էին «Շնչեն» եյուրանոցի արդուություն արտածող ցուցակիներից, նայում էի իրիկնամուստի մոլորազույն լուսավորության մեջ վարդագույն լույսավ վայրակառող գովազդի մեռնային և տատին:

- Այսուեւ, - ասաց Շարքութ Օշյունը, ծիշու պյատեղ են գտել Կայի մարմինը:

Ես վերացած եայսցով նայեցի քաց նային: Սուսակա փոքրիկ խանութից իրար երմշանելով հանկարծակի դպրու ործած երկու երեխաներից մեկը անցավ մեր աջևով և արթեց քաց նայի սպարկները, որոնց վրա ընկել էր երեք զեղակով խոցիւս Կան: Նույնում կանգնած ինչ-որ քեռնատարի լուսարձակներ արտացովվում էին ամֆատի վրա: Կան մահացել էր այդ քարերի վրա՝ նի բանի բոյթ գալարվելով ցալից. «շատագոզությունը» շիասցեց զայ: Ինչ-որ դասի ես բամբացրի գոյսիս ու նայեցի երկնքի ուղարակիկին, որը նա տեսել էր մահանալիս. փողոցի լամբերի, էելուրապարերի և ատաջին հարկերը թուրքական խորհարանների, գրասաշքառքյան գործակարքյունների, վարասվիրանցների կամ գարեջրատանների վերածած եին, մոռայ շենքնրի միջև երևում էր երկնքի մի մեղյիկ երիզ: Կային սղանել էին կեսպիշերից նի բանի բոյթ ատաշ: Շարքութ Օշյունն ինձ ատաց, որ այդ ժամին դեռ մեկ-երկու գրունիկ լինում են այդ նայքերին: Մարմնավաճառության հիմնական կենտրոնը մի փողոց այն

կորմ էր՝ Կայզերշաբանում, տակայսին մարդաշատ երեկոներին, հանգստյան օրերին և ցացահանդեսների ժամանակ «իսանումները» ճեմում են նաև այտան: «Նրանք ոչինչ չեն գտեք», - ասաց նա՝ տեսնելով որ ես այնուևս եմ զննում շուրջը, առես հանցանշաններ եմ փառում: Գերմանական ուստիկանությունը թուրքականին ննան չէ, լավ է աշխատում:

Եթե մկնեցի մտնել մոտակա վաճառատները, նա անկեղծ մտահեղությամբ փորձեց օգնել ինձ: Վարսավիրանոցի առջիկները ճանաշեցին մշարքարեյին, հետաքրքրվեցին նրա գործերով, տակայն, իհարկե, սղանության դահին նրանք վարսավիրանոցում շին ենի և ընդհանրապես շին լսել սղանության ժամկն: «Ճուրք ծնողներն իրենց աղջկներին մի քան են սպորենում՝ վարտավիրություն, - փողոցում ասաց նա ինձ, - Ֆրանկֆուրտում հարյուրավոր թրուի վարսավիրներ են աշխատում»:

Իսկ բանցարելենի խանութում աշխատող քրդերն, ընդհակառակը, համագործությանը լավ տեսյակ էին սղանությունից իետո ուստիկանության կատարած հարցաբնությունների դատնառով: Գուցի իենց այդ դատնառով է մեր հայտնիքը նրանց այնքան է շարախացերն: «Քայրամ քարաք» խորտկարանի համեկառապ ճառուցողը, ով սղանության գիշերը սեղանները սրբել էր նոյն կետուու ջնջոցով, որն եինա ձեռքին էր, լսել էր կրակոցներ և որոշ ժամանակ համրադելով՝ եկել փողոց: Նա վերջին մարդն էր, որին տեսել էր Կան:

Խորսկարանից դրաս զազով՝ նա մտա շնորհերի միջև եամյուրած առաջին իսկ անցումը, արագ կտրեցի այն և հայտնվեցի մոայ շնորի ետնաբակում: Մենք աստիճաններու իշանը երկու հարկ, մտանք մշարքութ թեյի նաւոնացույց արած դրանից և եայտնվեցինք անգարի մեծությամբ մի սրասափազդու վայրում, որը, ինչողին երևում էր, ժամանակին օգսագործվել էր որդես դահենաւ: Այսին առողեկրյա աշխարի էր, որը Վերնում գտնվող շնորհերի տակ տարածվում էր մինչև դիմացի մայք: Աղոքքի գորգերից և իրիկնային նամազի հավաքված եհտունվարտուն մարդկանց ներկայացրանից զգացվում էր, որ այս վայրն օգսագործվում է որդես նզկիթ: Չորքն ամենայ կերպուտ, մոայ կրոյակներ էին, ինչողիս Ստամբուլի գետնանցաններում. ուսկերիչի կրօպակ, որի ցացակեղկերը նոյնիսկ լուսավորված չին, նրգերի թզաշափ խանուք, դրա հարկանությամբ՝ նտույաճաւանոց, որ բավական զնորդ կար, և նոյարենինի շատ փոքր մի խանուք, որի վաճառողը հարևան սրճարանում հետուստացույց էր դիտում և միաժամանակ վաճառում երջիկի թզորակներ: Զիշ եերկում կրոյակներ էին, որ վաճառում էին թուրքիայից թերկած եյտքեր, մակարուննեկն ու դահածոններ, երնում էր վաճառասեղան, որ ծախտում էին կրոնական գրականություն, և սրճարան, որտեղ այնի շատ նարդ կար, քան մզկիթամ: Ամբոխից զատկած մի քանի եղանական տղամարդիկ, որ թուրքական Ֆիլմ էին դիտում սփայքետների ծիյի մեջ կորած պրարանում, շարժվեցին դասին ամրացրած դլատուսասայե եսկա ջրամաների ծորակների կողմն՝ նամազից առաջ լվացում կատարելու: «Տոներին և ուրբաթօրյա նամազների ժամանակ այտնել մոտ երկու եսազար նարդ է լինում, - ասաց մշարքութ թեյը, - նեղվածքի դատնառով ամբոխը աստիճաններու տա-

բաելում է մինչև ետնարասկ»: Մի բան անելու համար ես լրագրավաճախ կրտակից գննեցի ինչ-որ «Նադորդագրություն» հանդես:

Մենք նաև կինք ինք Սյունիսին ունով կահավորված զարեջրատանը, ո-րը գանձօւմ էր միշտ տուրքետնյա մզկիրի վերևամ: «Կատակը նառնացույց ա-նեղով՝ Թարքառ Օշյուն առաց. «Այնուղ Սովեյմանջիների մզկիրն է: Նրանք կրոնական կարգերի կողմնակից են, առկայն անարթիշշության ենթ առնչություն շահնեն: Նրանք շնու մասնակցում բուրքական դիտուրյան դիմ ուայրարին, ինչ-ուես, օրինակ, «Ազգային հայացքի» անդամները կամ Շենապերին Շափանջիի կողմնակիցները²⁵: Եվ այնուամենայնիվ, նկատենով, որ ին հայացքան թերահավատություն կա, իսկ «Նադորդագրությունը» թերթում են այնուես, ասես դարձյալ հանցանցան են որոնում, նա կարծես նյարդայնանում էր, ուստի դասմեց այն ամենը, ինչ զիտեր Կայի աղանության մասին, ինչ տեղիկացել էր ուսուիկանությունից և մամուլից:

Քառասուներկու օր առաջ՝ նոր տարվա առաջին ուրբաթ օրը՝ ժամը 11:30-ին, Կան վերաբարձել է Համբորգից, որ նասնակցել էր ոտեղիայի երեկոյի: Գնացրով վեց ժամ ճանապարհ անցնելուց հետո նա եկել է կայարանի հարավային ելքից և Գուտլյուշտարասի եարեանությամբ գտնվող իր տուն կարծ ճանապարհով գնայլու փախարեն, ընդհակառակը, գնացել է միշտ հակառակ ուղղությամբ՝ Կայզերշարասե, և քանին գրող բափատել անորի տղամարդկանց, զբուաշրջիկների ու հարթեցողների, դեռ բաց սեքս-շոուերի ու հաճախորդոյի սրբառությամբ՝ Կայզերշարասե, և քանին գրող բափատել անորի տղամարդկանց, զբուաշրջիկների միջավայրում: Կես ժամ անց նա «Սերսի եամաշխարհային կենտրոնի» մոտից աջ է թիվկել, անցել Սյունիսնշտորասի դիմացի մայթ և այդ դահին այդտեղ նրան սրբանել են: Ըստ հականական է, որ տուն վերադառնալուց առաջ նա ցանկացել է ճանդարին գննել «Զքնադ Անքալիա» վաճառատնից, որն այդտեղից երկու խանութ այն կողմ էր: «Նա մերձակայրի միակ մրգի խանութն էր, որ աշխատում էր մինչև կեսպիշեր, և վաճառող եիցան էր, որ Կան երեկոները գալիս ու ճանդարին էր գնում:

Ուսիկանությունը կարողացավ գտնել որևէ մեկին, ով տեսած լիներ Կային սրբանած անձնաւորությամբ: «Հայրան քարար» խորտկարանի մաստուցողը կրակցներ լսել էր, սակայն հետուառացոյցի և հաճախորդների աղմուկի ուստառով չեր կարողացել զյուի ընկնել, թե քանի կրակոց է եղել: Ազկիրի վերևում գտնվող զարեջրատան գրորշիարաս որատուեաններից փառոցը գրեթե չեր երևում: Երբ այն խանութի վաճառողը, որ, ըստ ուսիկանների ենթադրության, գնում էր Կան միրզ զնելու, առաջ, թե ոչ մի բանից տեղյակ չէ կասկածներ հարուցեց, և նրան մի գիշերով ձերքակալեցին, սակայն դա ոչ մի արոյունք չավեց: Մի ճարմնավաճառութիւն, որ հաճախորդի սրբանութ, հարեան փողոցում կանգնած ծխում էր, դրամնել է, թե անսել է միշտ այդ բաղեններին Կայզերշարասեով վագոյ, ցածրահասաւ, վերարկուով, թորքի նման բախ մի մարդու, սակայն չի կարողացել քիչ թե շառ եւսակ նկարագրել նրա դեմքը: «Ծոսադօքնություն» կանչել է մի գերճանացի, որը Կայի ընկնելուց հետո դրամսեարար եկել է իր տան դրաշգամք, սակայն նա նոյնուես ոչ որի չեր տեսել: Առաջին գնդակը խրվել էր Կայի

նորակն ու դրս եկել ձախ աշքից: Մյուս երկու գնդակները թղկտել էին սրբի և թոքի երակներն ու արյամբ ներկն նոխրագոյն վերարկուն, որի մնջին ու կծրին անցքեր էին բացվել:

- Քանի որ կրակել են թիկունիքն, տեսք է ենթադրել, որ նրան հառուկ ենունի եմ, - սակա իր տարեց շատախոս խուզարկում, - գոյցն հետևել են դեռ Նամբորգից:

Ռատիկսնուքյունն առաջ բաշեց նաև այլ վարկածներ, ինչդեռ, օդինակ, խանդի եօդի վրա կատարված աղանություն, քաղաքական հաշվեարդար քարքի միջուն: Կան առնչություն չկննի կայարանամեր տողքետնյա աշխարհի ենու: Վաճառութերն ասացին, որ նա երգեցն ցրում էր սիրս-շողերուն և այցելում փորքիկ սրահներ, որ դրսնակիմներ էին ցուցադրում: Քանի որ ռատիկսնական իրազեկչներից շատացվեց ճիշտ կամ սխալ որևէ տեղեկություն, և բանի որ մասնակի կամ ազգեցիկ շրջանակների կորմից մնշում շեղավ, թե՝ «գուեր մարդասահմին», որոշ ժամանակ անց ռատիկսնությունն այդ գործը անուշադրության մատնեց:

Տարեց, եազով տառասորդ խուզարկուն իրեն այնուն էր ոյսենում, սամս նյան նորատակը ոչ թե աղանությունը բացահայտելու էր, այլ նուուցության տալու: Ես Կայի ծանօթների ենու հանդիտելու դայնանաւկորվածքյունն էր ձեռք թերում և հանդիդում նրանց, սակայն եարցաքնությունների ժամանակ բոլորից շատ ինքն էր յոսում: Այդ բարեհոցն ու թուրքիի հանդր համակրանք տածող խուզարկուի շնորհիվ Թարբուք Օշյանը տեղեկացավ երկու կանանց նասին, որոնք Կայի կյանքաւ հայտնինել էին Կարս կատարած ուշնորդայանը նախորդած ուր տարիների ընթացքում: Ես իմ ծոցանելուրում թօնինդրությամբ գլուցի այդ կանանց հետպատշաճանքները: Նրանցից մեկը թրուսի էր, մյուսը՝ գերմանուի: Կարսի ուղևորությանը հաջորդած շորս տարիներին Կան որևէ կնոջ ենու կատ չեր ունեցել:

Բառ իսկ շիփսանակելով՝ մենք ձյան տակ վերադարձանք Կայի շենք և այնուեկ հանդիդեցինք գիրուկ, բարեհամբույր, բայց անընդհատ դժգոհող տանտիրություն: Բանալով ցորտ ձեղնասենյակը, որտեղից նրանու էր զայխ, նա ասաց, որ շուսով բնակարանի վարձը վճարելու ժամանակն է, ու եթե իրերը չկերցնենք ու շնաբրենք ոոց աղքը, կրափի ամեն ինչ: Այսինքն ասաց նա ու հետացավ: Եթե ես նտա խավար, ցածրադիր առաստաղով վարքիկ սենյակ, ուր Կան անցկացրել էր իր կյանքի ուր տարիները, զգացի նանկույթ ծանոք նրա անկրկնելի եռոր և հուզվեցի արտասակելու աստիճան: Այդ եռոր զայխն էր նրա ավիտորերից, որ իր ձեռորով գործում էր նայրը, նրա դրդուցական ուշառաւակից և Նիշանքաշի սենյակից: Ես կարծում եմ, որ այդ յարահատուկ եռոր Կայի իրերին հայորդում էր թուրքական ինչ-որ օճառ, որի անոնք հարցնել զյսի շններ:

Ստացին տարիներին Կան Գերմանիայում աշխատել է շուկայի բեռնակիր, անցաններում՝ թերճներ վախսադրող, կոչիկ մաքրող, անզերն է դատավանդել թուրքերին, իսկ «քարվարանին» կարգավիճակ ձեռք թերեւոց ենտո տասցել է «վարարանդու նոյանու» և խզել կատերը կոմանիստների ենտ, որոնք հսկարվում էին թուրքական ծողովրդական տանը, որի օգնությամբ նա աշխատանք էր զանում: Ժորյը վարարանդի կոմունիստները Կային համարում էին շափազանց «ներփակ» և «քարոզուականացածած» անձնավորություն: Վերջին նրկու

տարիներին Կան ծեռք էր թբրել եւրամտի մեկ այլ աղբյուր՝ որեգիայի երեկոներ, հանդիպումներ ու երեկոյթներ էր կազմակերպամ քաղաքային գրադարաններում, մշակութիւն տներում և թուրքական միարյաններում։ Նա բանաստեղծություններ է ընթերցել։ Եթե այդ հանդիպումները, որոնց նամակցում էին միայն թուրքեր (ներկաների թիվը հազվադեռ էր անցնում քանից), առողի ունենալին ամսական երեք անգամ, և նա կարդանար դրանց շնորհիվ եինձ եարյուր նարկ ավելացնել նորասոի շարս եարյուր մարկին, ենարավորություն կտանար ձգիլ միջն եաջորդ նորասո։ Սակայն այդուն լինում էր խիստ հազվադեռ։

Կայի սեմյակի արուներն ու մոխրամանները եին էին ու մաշված, իսկ ենկարական վառարանը՝ ժամգում։ Սկզբուն ես զայրացա տանտիրութեա փնտինքոցից և որոշնեցի ճանդրուկներն ու դայուսակները լցնելով՝ տանել ամեն ինչ բարձր, որը դահուղանել էր նրա մազերի հոտը, վարդկապը և գրտին, որը, եկչում եմ, նա կատուն էր դեռ ուստանարանում, «Բայլի» Ֆիրմայի կողիները, որոնք նա «ուսանը եազնում էր որդես հողաքափի», թեև դրանց քննը ծալվել էին (նա այդ մասին գրել էր իր նամակներից մեկում), առօմք խոզանակը և կեղատու բաժակը, որի մեջ դրված էր խոզանակը, մոտ երեք եարյուր եխում կտար զգեքը, իսկ եեռուտացայցն ու տեսանազնիւտօններն, որի մասին ինձ երբիք ոչինչ չեր առել, մաշված մեջակը, վերնաշաղիկն ու գիշերազգեաւոնները, որոնք քերել էր Շուրքիայից, և որոնք տասնուր տարլիս ենություն ունեն։ Բայց սեմյանի վրա չկար ամենազյխալորդ, ինչի համար եկել էր Ֆրանկիստան։ Եվ սեմյակ նտնելուն դիւ հասկանալով, որ այն չեմ գտնելու երբեք, ես կորցրեցի ինքնառողադիտում։

Ֆրանկիստից ողարկած վերջին նամակներում Կան զննությանը եայլնում էր, որ շօրաւմյա տքնանից ենտո ի վերջու ավարտել է բանաստեղծությունների նոր ժողովածուն։ Գիրքը կոչվում էր «Չունը»։ Բանաստեղծությունների մեջ նար նա գրել էր Կարսում, կանաչ տեսքուամ, անակնիւկ «արլվող» ներշնչանիք բռնկամների ուստինին։ Կարսից վերադասնազօց ենտո նա ակնել է աղոտ կուսել, որ զրուս ամփոփված է ինչ-որ ներքին և խորիրդավոր ներդաշնակություն, որն ինքը մինչ այդ չի նկատել, և Ֆրանկիստուսն շարս տարի շարունակ լրացնում էր գրի բացերը։ «Նա ջլառող ու տաճաջից արճանը էր։ Որովհետու բանաստեղծությունները, որոնք Կարսում նրան տրվում էին արտակարգ դյուրաքյամբ, ասես ինչ-որ մեկը շնչում էր ականջին, Ֆրանկիստուսն այլև չեն տրվել նրան։

Ուստի նա ծգուտն էր բացահայտել Կարսում ներշնչանքով տրված գրքի գաղտնախորհուրդ տրամարանաթյանը և դրանով առաջնորդվելով՝ կստարելագործում բանաստեղծությունները։ Ինձ ուղարկած վերջին նամակում նա զրում էր, թե իր անդրակ ջանքերը վերջաղես դրակիվել են հաջողությամբ և ինքը «փորձարկում» է բանաստեղծությունները՝ ընթերցելով գերմանական մի շարք բաղանքում։ Նա գրում էր նաև, որ ամեն ինչ ի վերջու գտել է իր տեղը, և ինքը մնենազգեիլու է միակ տեսքում գրված բանաստեղծությունների ժողովածուն, որից մեկ օրինակ աղարկելու է ինձ, մյուս՝ Մուամբովի իր երատարակչին։ Չե՞ն կարող ես երկու խոսք գրել գրի շատիվի համար և ուղարկել մեր ընդհանուր ընկերոջ՝ գրի երատարակիչ Ֆախիրին։

Կայի աշխատանքային սեղանը, որի վրա բանաստեղծի համար անհավատավի կարգ ու կանոն էր, ուղղված էր ձյան ու իրիկնային նթուրյան մեջ անհետացող Ֆրանկուրտյան տանիքների կողմբ: Սեղանի աջ՝ կանաչ ճահուռով ծածկված հասպանում դրված էին տեսքերը, որոնց մեջ նա մնկնարանելի էր Կարստամ անցկացրած օրերը և իր բանաստեղծությանները, իսկ ձախ կրգման՝ այն զրբերն ու անսացրերը, որոնք ընթերցի էր այդ ողափին: Սեղանի կենտրոնով անցնող երևակայական առանցքի համար հետավորապես վրա դրված էին հնաւխտում ու բրոնզե դրամանականու զիշերապամորք: Ես խուճաղահար տնտղեցի արկերը, զրբերն ու տեսքերը, լրացրային հասուածոների հավաքածուն, որ վարարանի շատ թռութերի նման ուներ նաև Կան, տուուգեցի զգեստադահարանը, մահճակառը, լոգասենյալի և խոհանոցի դահարանիկները, սատնարանի դարակները, աղիտուկիտենի համար նախատեսված տողրակները, խոզարկեցի բոլոր անկյունները, որ, քան իս, հնարավոր էր ողափել անտրը: Ես չի հավատում, որ այդ տեսքը կարող է կորչել, և մինչ մարդու Շշյունը ծիսամ ու լուս հետևում էր Ֆրանկուրտյան տանիքներին, ես մոյն տեղերում կրկին ու կրկին որոնում էի կանաչ կազմով տեսքը: Չամի որ տեսքը ուղենայուսակամ չի, որը ծնորին նա մնկնելի էր Նամբուրգ և Վերադարձել, արեմն տեսքը է այսօն՝ տանը լիներ: Կան այսդիսի սպառություն ուներ. քանի դեռ զիրքը չի ավարտել, ոչ մի բանաստեղծության կրկնօրինակ չի դաստիառում և չի մերժնազրում, ասում էր, որ դա վաս նշան է, տակայն նա ինձ գրել էր, որ զիրքն արդեն ավարտել է:

Երկու ժամ անց, փոխանակ ընդունելու, որ կանաչ տեսքը, որի մեջ Կան բանաստեղծություններ է գրել Կարստամ, կրծի է, ես ինձ տոկողեցի հավատապ, թե տեսքը, կամ, ծայրահետ դեմքում, բանաստեղծությունների կրկնօրինակները դրված են իմ աշխի առջև, սակայն հոգմունքն ինձ խանգարում է տեսնել այն, ինչ ակնեայտ է: Երբ տանտիբուիին բախեց դուքը, ես ձեռքու ընկած ողիմեթիկենն սողորակներամ արդեն տեղավորեցի ի արկենքում զտած բոլոր տեսքերը, բոլոր բոլքերը, որոնց վրա կար Կայի ձեռագիրը: Տեսամազնիստքոնը և խամսիխուսն լցված ողոննժաղավանները (առացայց, որ Կային ոչ ոք չի այցելած) ես լցրեցի ողիմեթիկենն դայուսակը, որի վրա գրված էր «Քառական»: Նուսպը ուղևորացյան մնկնող ճանադարիորդի նման, ով ի հիշատակ հետն է վերցնում իր կյանքի հետ կատակած որևէ սպառական առարկա, Կայից մնացած որևէ հիշատակ որոնեցի ինձ համար: Սակայն սովորականի նման մատնվելով անկճուկանության՝ ես դայուսակների մեջ դրեցի ոչ միայն նրա սեղանի մոխրանանը, տուփով ծխախտուք, դանակը, որն օգտագործում էր ծրաբներ բացելու համար, մահճակայի զյուի մոտ դրված ժամացոյցը, քրջն ու Կային Դոլմարախչեցի ծովափում դասկերող լուսանկարը, անթևիկը (նա այն հազել էր քանիհեն տարի շարունակ), շորջ ներծծված էր Կայի հոտով և բրդվել էր, որովհետև հազնում էր նաև քննիկս, զիշերազգեասոյ վրայից), այն մնացյալ ամեն բան՝ նրա կերպուտ գուղքաներն ու դեռ չօգտագործած, դահարանում դրված թաշկինակները, խաճանոցի դաստիարակներն ու աղքի դույլից հանած ծխախտի դաստիարկ առուփը և շատ ու շատ նմանատիպ բաներ, որոնցով, բանզարանի աշխատակցի

հոգածոքյամբ, լրինցի ողբիշթիկնենն ուսուուսակները ու տողրակները: Ստամբուլ-յան մեր վերջին հանդիդումներից մեկի ժամանակ Կան ինձ հարցրեց, թե ինչ վեր եմ դատրաստվում գրել, և ես նրան դատանեցի «Անմերության բանգարս-նը» դատանվածքի նասին, ինչը, ի դեռ, խնամքով բարցնում էր արիշներից:

Եթե վերջապես երածելու տվյալի ուղեկցիս և փակվեցի եյուրանցի իմ հս-ճարում, անմիջապես սկսեցի բրդով Վայի իրերը: Անշահ՝ միշտ այդ հասաւառ ո-րաշել էր այդ երեկո այլևս չեիշել նրան, որդեսզի կարողանամ զեթ մի փոքր ազատվել այն կործանարար տրտոնքյանից, որ զգում էր նրա նստին նստածելիս: Առաջին գործս եղավ որոնուսաղավենները տառները: Հյուրանոցում տեսանագ-նիտոն չկար, տակայն իմ ընկերոջ ծեռքով ժամավենների տուփերի վրա կա-տարված գրառումներից ես հստկացա, որ նա առանձնահատուկ ենթագրություն է տածել Մելինդա ամոնով ամերիկյան մի որոնուսաղի նկատմամբ:

Նաոս սկսեցի ընթերցել տեսարերը, որոնցում նա մեկնարանել էր Կարուտ իրեն «արլած» բանաստեղծությանները: Ինչո՞ւ էր Կան ինձնից թաքցրել ողջ զար-հուրանքն ու սերը, որ աղբել էր այսներ: Դրամց դատասպաններ ես գուս նուտակի-րատես բատառն սիրային նամակներում, որոնք հայտնաբերեցի նրա տան դարակներից մեկում գուած մի թշրաղանակում: Բոլոր նամակները ուղրված ին Էվիելին: Նա ոչ մի նամակ չիր ուղարկել: Ե բոյքը սկսում էր նոյն խոսքերով՝ «Ժամակացին, ես շատ եմ նատանել՝ գրե՞լ թեզ, թե՞՛ո՞»: Բոլոր նամակներում կար Կայի կարսյան եռուշերն ի մի բերդու մեկ-երկու դիտարկում, ցախացին, արտսաստր բարոյ այլ եղշղողրյումներ այն նասին, թե ինչորս են նա ու Խփելը սեր արել Կար-ստում, եթշառակումներ, թե ինչ ոժգույն են անցնում օրերը Ֆրանկիորտում (կաղ շան նասին, որին տեսել էր Ֆան Քետմանի զրուայգում կամ իրեական բանգարս-նի տրտոնքյան տարածող ցինկի սեղանների նասին Կան գրել էր նաև ինձ): Չա-նի որ նամակներից ոչ մեկը ծալած չիր, դեսոք է ներքաղել, որ Կան դրամք ծրագի մեջ տերադրելու համարձակություն անզամ չի ունեցել:

Նամակներից մեկում Կան գրամ էր: «Ես կուամ որ մի խոսքով»: Մեկ այլ նամակում գրամ էր, որ «այսու երբեք չի վերադարսն Կարս, որդեսզի Խփելին ա-զառակ իր նասին ավելի թափ դառուկերացում կազմելու փայլից»: Մի նամակում առալում էր ինչ-ոք կորած բանաստեղծության նասին, իսկ մյուսն առաջացնում էր այսոյնի առրավարաքյան, սասն գրքած էր Խփելի նամակին ի դատասպանն: «Ի՞նչ ցավալի է, որ դու նույնիսկ իմ նամակն ես սկսող լինկաբեր», - գրում էր Կան: Չանի որ որայուսակների ողջ որարտնակությունը այդ երեկո դաստավորել էր հատակին և հյուրանոցի նամակաշին, ուստի վատան էր, որ Կան Խփելից ոչ մի նամակ չի տառացել: Եվ, այսուսանենայնիվ, եթք շատ շարաթներ անց զնացի Կարս ու հանդի-դեցի Խփելին, հարցրի նաև նրան և տուայց իմացա, որ նա Կային նամակ չի գրել: Ինչո՞ւ Կան իր նամակներում, որոնք գրելիս արդեն զիտեր, որ չի ուղարկելու, իրեն այնորս էր դահում, ասես դատասպանանմ էր Խփելի նամակներին:

Նախանաբար մենք հստի ենք մեր որտոնքյամ բռն եռթյանը: Որքամո՞վ է ընկապելի մեկ այլ նարդու սերը, ցալը: Մարդ որքա՞ն կարող է հասկանալ մեկ որիշին: Որքա՞ն կարող ենք մենք հասկանալ նրանց, ուկեր կյանքի ունայնու-

յամ և ամարգանքի մեջ աղբում են ավելի խոր ցավով, քան մենք: Եթե հասկանալ նշանակում է իրեն դատկիրացնել նրանց փոխարեն, ովքը տարբեր են մնանից, առայ աղբյո՞ր այս աշխարհի հարուանենքը, տիրամապներն ու դատուալորները կկարողանան երբեւ հասկանազ միջիարդավոր աղբուաներին ու բափաստականներին, ովքը հայունվել են կյանքի նամիկերին: Ի՞նչ նշանառությամբ կարող է գրոյ Օրեանը զգա իր բանաստեծ ընկերոջ ծանր ու դատօն կյանքի մրամաթությունը:

«Ի՞ն ոոց կյանքը ես անցկացրել եմ կորուսի և անբավարարվածության տար զգացողությամբ՝ դրանից ցավ զգապով այնտես, ինչուս վիրավոր կինդասի: Եթե ես այդրան կարդկած չիննի քեզ, եթե ամսնաւերջում այդքան չզայրացնեի քեզ, ես չի կորցնի հոգիկան հավասարակշուրջունը, որ ձեռք էի քերել տասներկու տարվա ընթացքում, սովորված չի լինի վերապատճառալ այնաեղ, որ տեղից սկսել էի», - գրում էր Կամ: «Դիմա ես կրկին զգում եմ կորուսի անսանելի ցավ և լրվածության, և այդ զգացողությունն արյունաքամ է անում ինձ: Երբեմն մտածում եմ, որ ես զգում եմ ոչ միայն քո, այլև ոոց աշխարհի դակասուր», - գրում էր նա: Ես կարդացել եմ այդ աններ: Քայց արդյո՞ր հասկացել եմ:

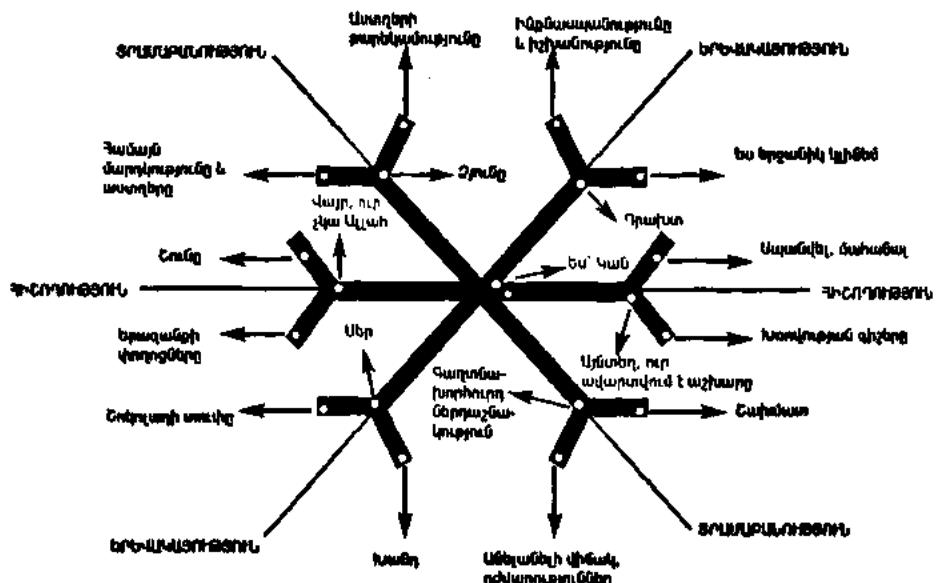
Բավականին վիսկի լսներով, որը վերցրել էի եյարանոցի համարի բարից, ոչ զիշերով ես դուրս եկա և աղևորվեցի դեղի Կայզերշառասն՝ դարզեցու Մելինդայի առեղծվածք:

Նա ուներ խոշոր, շառ խօսք, փոքր-ինչ շեն, ձիքառադի գույնի բախտուած աշքը: Նրա մաշկը սովորակաթույր էր, ոսքերը՝ բարձրասրբումք, իսկ շարքերը, որոնք դիվանի³⁹ բանաստեները կիսամենատերն կեռասի հետ, փոքրիկ ինք և տուուց: Նա բավական հանրահայտ էր. շուրջօրյա աշխատող «Սերսի կենտրոնի» տեսաժաղավենների բաժնում քան բոլե կատարած հետազոտաթյունից հետո ես հայտնաբերեցի նրա անունը կրող կեց տեսաժաղավեն: Այդ Ֆիլմերում, որոնք ես հետազուում տարա Ստանրուլ և դիտեցի, տեսա այն, ինչը կարող էր ներգործել Կայի վրա: Ինչքան է այլանդակ ու կոռիս լիներ Մելինդայի ուոքերի միջև ատրածված տղաճարդը, որ եանույից տնքազով արբանի մեջ էր ընկնում, Մելինդայի գումար դիմքին հայտնվում էր այնուհի մերմ քնիշանք, ինչը բնորոշ է միայն մայրերին: Նա որքան ցանկահարույց էր զգեստների մեջ (նոանդուն գործարար կին, անուժությունից բողոքադ տնային անտեսածի, ինքնարիսի զայակըլի աղեկցութեաի), նոյնքան է ոյուրաքեկ էր ատանց զգեստների: Նոտազայսմ, երբ կմեկնեմ Կարս, անմիջադեմ կիսականամ, որ Մելինդայի խոշոր աշքերը, գիրզ, գորեղ նարծինը, տեսքն ու շարժունակ, ամեն ինչ եիշեցնում է Խիսկին:

Ես զիտեմ, որ իմ դատությունն այն նասին, որ իմ ընկերը իր կյանքի վերջին տարիներին այդքան ժամանակ է վատնել նման բնույթի տեսաժաղավենների վրա, կարող է հարուցել նրանց զայրայթը, ովքը խննդորեն հավասարի են հերոսական ավանդույթներին և դիբախտ ու հապածված մարդկանց բնորոշ երազանցությամբ ցանկանում են հանձին Կայի տեսնել անարատ, տառադյալ և սուրբ նահատակ բանաստեղի: Երբ «Սերսի կենտրոնում» շրջան էի միայնակ արքականների նմանվող տղաճարդկանց մեջ և որոնում Մելինդայի

տեսամարդաբները, զգացի՝ միակ բանը, որ միավորամ է ողջ աշխարհի միայնակ ու դժբախտ տղամարդկանց, այն է, որ նրանք այլոց աշխից թաքնվում են հեռու խցիրում և մնայակորաքյան զգացումով դիտում դրսնօմաղակեններ: Այն ասմանը, ինչ տեսել եմ Նյա Յորքի 42-րդ փողոցի, Ֆրանկլինի Կայզերական դրոշուայի, Քեյողուի ծայրամասային նեղյիկ փողոցների կինոթատրոններում, աղացուցամ եր (այնքան, որ դա ենթառն եր ազգային մեր բոլոր նախարարաւումները և նարդաբանական տեսարքությունները), որ այդ բոլոր դժբախտ և միայնակ տղամարդիկ ննան իմ միմյանց, երբ անդի ու հազածվածության զգացումով կամ կորուսկածության զիստակցումով ֆիք իմ դիտում կամ ընդմիջումների ժամանակ աղբարիկ պրահում միմյանց դիմաց ենելիս փախցնում հայացքները: Մեյնորայի տեսամարդաբներով լի որդիւթիւններ և ու ույսուսակը ձևոքիս «Սիր կինոթատրոնից» դուրս գալով՝ ես եյտրանոց վերադարձա աճայի փողոցներով, խոշոր փաթիլներով հջոտ ձյան տակ:

Դյուրանոցի պրահի բարում ես խմեցի ևս երկու բաժին վիճակի և լրատու-
հանից հետևելով քափվող ձյանը՝ սղասացի, մինչև խմիչքը ազդի: Ես եռյա
ունեի, որ եթե մինչ սենյակ բարձրանալու յակ խմեմ, աղյա այս երեկոն կկարո-
գանամ շանդաղառնալ Մելինդային կամ Կայի տեսքերին: Սակայն սենյակ
մտնելուն դես անմիջապես հափշտակեցի Կայի տեսքերից մեկը, շորերով
նետվեցի մահճակալին և սկսացի ընթերցել: Երեք-չորս լիոյց իմ առջև եայտն-
վեց ահա այս վիճադիք:

Միմյանց սիրելուց հետո Կան ու Խփեկը որոշ ժամանակ ուղարկել էին գրկախառնված, անշարժ: Ողջ աշխարհը համակված էր այնոյինի լուսպյամբ, իսկ Կան այնքան երջանիկ էր, որ նրան թվում էր, թե այդ ամենը տևել է շատ երկար: Այդ իսկ դատաստվ նրան ամենամքերառքյուն դատեց և մահճակալից ցատկելով՝ դրատահանից նայեց դեռի փորդոց: «Նուազայում նա մտածելու է, որ այդ հարատն լուսպյանը իր կյանքի ամենաերջանիկ դրան էր, առա նաև կիարցնի իրեն, թե ինչո՞ւ երակ Խփեկի գրկից և վերջ տվեց անկրկնելի երջանկության բացառիկ դաշին: Ինչ-որ անյացատրելի տագմատի դատաստվ: Բույնոյն հետագայում կողաստախանի նա ինքն իրեն. կարծես այդ դասին դատուհանից այն կողմ, ձյունածակ փողոցում տեղի էր ունենալու ինչ-որ բան, և ինքը տեսոք է հասցներ նամակից լինել որան:

Անինշ՝ երկնքից իջնող ձյունից բացի՝ դատուհանից այն կողմ ոչինչ չկար: Դատամբր դեռ անջատված էր, խոհանոցում վարվող մոմի լույսը սառցակալած դրատուհանից քեկվում և նաբաջագրույն ցօքը էր գցած դամբադ իջնող փաքիների վրա: «Նուազայում Կան կմուածի նաև, որ իր կյանքի ամենաերջանիկ դրանք ընդեռեց, որովհետև չի կարողանաւ դիմանալ չափազանց նեն երջանկության: Սակայն սկզբուն, եթե դրաւկան էր Խփեկի ձեռքբով դարարդակած, դեռ չփխոեր, թե ինչ երջանիկ է ինքը: Նրա հոգան համատարած անընդուռ էր, և դա այնքան բնական էր, որ նա կարծն ուսուցել էր, թե ինչո՞ւ է ողջ կյանքն անցել ողիք ու տագնասիլ միջև դիզերեկու գգացողությամբ: Այդ անդորրը նման էր բանատնեղծությանը նախորդող լուսպյանը, բայց նախդրան բանատնեղծություն գրելը նրա առջև մերկանազով հասնամ էր աշխարհի ուղի իմաստը, և նա ներշնչանք էր գգում: Խսկ երջանկության այդ դասին նման դպյատացում չզգաց իր եղուում. մամիկն ամաղարտության գգացողություն էր դրագաստես, և երիխայի նման կարծես տիտի ընդդանուն կրկներ աշխարհի իմաստի վերաբերյալ ենեց նոր առկարած խոսքերը:

Նա վերիշեց այն ամենը, ինչ կնաօրից հետո գրադարանամ կարդացել էր փաքիլի կառուցվածքի մասին: Կան գրադարան էր գնացել, որդեռազի դրաւրատու լինի, եթե համակարծ «ուրվի» ձյանը նվիրված նա մի բանատնեղծություն: Սակայն այդ դասին նրա զիշում բանատնեղծություն չկար: Չյան փաքիլի մանկանորեն դրազամիս վեցաքը կառուցվածքը, որի նասին Կան կարդացել էր եանրազիւարանում, կարծես նման էր փաքիների դես նեկիլ-մեկիկ իրեն սրված բանատնեղծությունների ներդաշնակությանը: Եվ այդ դասին նա մտածեց, որ աներածեց է մատնացուց ամել բոլոր բանատնեղծությունների գաղտնայտիւորդ իմաստը:

- Ի՞նչ ես կանգնեմ,- ենեց այդ դասին հարցրեց Խփեկը:

- Նայում եմ ծյանը, սիրելիս:

Նրան բվաց, թե Խփեկը զգում է, որ փաքիլի երկրաշախական դատերում գեղեցկությունից անդին ինքը եայտնաբերել է ինչ-որ այլ իմաստ: Սակայն եղան իտրամ նա գիտեր, որ դա անհնար: Է Խսկ Խփեկին ընդամենը

անհանգուացնում էր այն, որ իրենից բացի գոյություն ունի Կային եետարդքրոջ այլ բան։ Կան իրեն շափազանց անդաշտղան էր զգում Խփեկի առջև, որովհետն շափազանց շատ էր ցանկանում նրան, բայց նաև գույն էր դրանից, քանզի հասկանում էր, որ իրենց մերձնեցումը բռույ է տվել ծեռք բնրել թեև փոքրիկ, բայց, այնուամենայնիվ, որաշ իշխանություն նրա նկատմամբ։

- Ինչը՞ նասին ևս նոտածում, - հարցուեց Խփեկը։

- Մայրիկիս, - դպրուսկանեց Կան և անտառանիւթյունից չկարողացալ եասկրնալ, թե ինչու այդուն դպրուսկանեց, որովհետու թեև նայրը նոր էր մահացել, ասկայն նրա նասին չեղ նոտածում։ Սակայն եետարդքրոյն, երբ նա կվերիիշի այդ դասեր, ճառովի կավելացնի, որ Կայստմ գտնվելու առջ բնքացրան մտածել է մոր մտսին։

- Իսկ ի՞նչ ես նոտածում մայրիկիու նասին։

- Եթք ձմռան մի երեկօր մենք նայում էինք ձյան փաքիլներին, նա շոյում էր իմ մազերը։

- Երեխս ժամանակ դր երջանիկ էր։

- Եթք մարդ երջանիկ է, չզիափ, որ իմքը երջանիկ է։ Շատ տարիներ անց ես ենթարքեցի, որ մանուկ հասակում երջանիկ եմ եղել, սակայն իրականում այդուն չեմ։ Բայց նաև դժբախտ չեմ, ինչոտիսին էի եետարդքրոյն։ Այն ժամանակ ես չեմ մոտածում երջանիկ լինելու նասին։

- Իսկ ե՞րբ ես սկսել այդ ճամփին նոտածել։

- Երբեք, - ցանկանում էր ասել Կան, սակայն դա և ճիշտ չեր, և կինչեր շափազանց ինքնահավան։ Եվ, այնուամենայնիվ, մի դուռ նա ցանկացալ այդուն դպրուսկանեկ և տղավորություն գործել Խփեկի վրա, սակայն այն, ինչ այս դասին նա ակնկացում էր Խփեկից, անհամենաս կարևոր էր, քան նրա վրա տղավորություն գործելը։

- Եթք այլևս չկարողացաւ որևէ բանով գրալվեն, որովհետև դժբախտ է, սկսեցի մոտածել երջանկության նասին, - ասաց Կան։ Արդյո՞ք միշտ վարլեց, որ սուս դա։ Նամատարած լուսաւոնն սկսեց խոռվիլ նրան։ Եթօ ասի, որ Ֆրանկ-Նապոլեոն ինքը միայնակ է և սպառա, կիսարողանո՞ւ դրանից ենոտ Խփեկին համոզել գույ իր հետ։

Փողօքում եանկարծ բամի որոքելաց, վայրիկենադես կամեց ձյան փաքիլները, և Կային համակեց նոյն տագնաւորը, որ զգացել էր անկողնուց եկնելու դրահեն։ Եվ նա նոյն ուժգնությանը զգաց սիրու և սպառամի ցավը, որից կոտր-կոտր էր լինում որովայնը։ Ընդամենը թիվ առաջ նա այնքան երջանիկ էր, որ լոկ այն միտքը, թե կարող է կորցնել երջանկությունը, նրան գոկեց բանականությունից։ Իսկ դա իր հերթին անտղասելիորեն ատիշեց կառկածել երջանկությանը։ «Դու ինձ հետ կզա՞ն Ֆրանկ-Նապոլեոն», - ուզում էր հարցնել նաև, սակայն վախեցալ, որ կրի ոչ այն դպրուսկանը, ինչ ակնկալամ է։

Նա վերադարձավ նահնակայի մուտ ու թիկունքից ամուր գրկեց Խփեկին։

- Շակայում մի կրտպակ կա, - ասաց նա, - այնտեղ ենջամ էր մի շատ եին մերերի՝ Պետրին ոյի Կատրիի «Ռոբերտան»։ Զգիտե՞ս որտեղից են զտել։

- Կարսում կան եին ընտանիքներ, որոնք դեռ չեն հասցրել եետանալ բարյաթից, - ասաց Իվելիք, - բայց երբ մծենքն ի վերջո մահանում են, զավակները վաճառում են նրանց տնեցած-շունեցածն ու մեկնուն, և վաճառքում հսկունվում են տարօրինակ իրեր, որոնք կարծեն անհանատեղելի են բաղադրի ներկայիս թշվառության հետ: Ժամանակին կար մի հնավաճառ, որ ամուսնը գալիս էր Սաստրուլից և զրոշներ վնարելով՝ եին իրեր գնում: Դիմա այլև չի գալիս:

Կան որոշեց, որ ամստանեխորեն կրկին վերագրել է այն անզուգական երջանկությունը, որ զգում էր քիչ ատաշ: Սակայն դա այլև այն չի: Նանկարծ նրա հոգում ավելց առավ վախ, թէ այլև երբեք չի գրանի այդ տակը, և այդ զգացողությունը վերածվեց անորոշապես, որը ժարուրեց առնեն բան ու տարավ իր եռուից: Նա տար-առախանար զգաց, որ երբեք չի կարողանա նվիճելի հանողել զար Ֆրանկենբուրու:

- Դե, բանկագինս, ես դեռոք է վեր կինամ, - ասաց Իվելիք:

Լույին չհանգստուացրեց նոյնիսկ այն, որ Իվելիք ատաց «թամիկագինս» և վեր կենալիս շրջվեց ու բնցչորեն համրութեց իրեն:

- Մենք ե՞րբ կեանիստիմենք կրկին:

- Ես անհանգստուանում եմ հայրիկիս համար: Դնարաւլոր Է՛ ուսոիկանու-րյանը ենունել է նրան:

- Ես կ եմ արդեն անհանգստամում նրանց եսամար... - ատաց Կան: - Բայց իհճա ուզում եմ իմանալ, թե երբ կկարողանանք հանոյիտել նորից:

- Երբ եայրս եյուրանոցամ է, ես այս սենյակ զայ չեմ կարող:

- Սակայն իհճա ամեն ինչ այլ է, - ասաց Կան: Եվ հանկարծ վախով մուս-ծեց այն մասին, որ նքան մեջ վարժ ու անշշուկ հագնվող Իվելիքի համար, հնա-րավոր է, ամեն բան մնալու է նույնը:

- Գուցե ես տեղափոխվեմ այ եյուրանոց, և դու սմնիշառես կզատ ինձ մոտ, - ասաց նա:

Իշով գարիորելի լուսյում: Խանոյից և անեղանելությունից ծնված տապ-նալոր համակեց Կային: Նա մոտածեց, որ Իվելիք այ սիրեցյալ ունի: Ինարին, նա մասամբ զիտակցում էր, որ դա ամփորձ սիրելանի տպարական խանու է, սակայն ներսում ենշող այլ՝ ավելի գորեղ զգացողություն հուշամ էր, որ անիրամնչու է ողջ հոգով վարուել Իվելիքն և անհարար հայրակարել իրենց միջև առաջացող հա-վանական խաջնդուսները: Նա զգաց, որ այն, ինչ եալդմել ամուս է Իվելիք իստ հնարաւլորին արագ և ալելի նտերնամուգու համար, և այն, ինչ ստեղու է, իրեն դնե-լու են ծանր կացողթյան մեջ, և անվնառականությամբ համակվելով՝ լոեց:

ՍԵՄԻ ՈՉ ԲԵՆ ԻՐԻՋԱՐ ԵԱԾ, ԱՅԻ ԱՐԴՎԱ

Գաղտնի հավաք «Ասիա» հյուրանոցում

Այն, ինչ վերջին դասին Նանդեն դրեց Թուրքուտ թեյին և Քաղիֆեն «Ասիա» հյուրանոց տանող ասյի մեջ, և ինչը տեսավ, բայց չկարողացավ զանազանել Իվելին սղասելիս դաստիանից դուրս նայող Կան, մի զոյգ բրյա իմ քարման էր: Որդիսզի որոշի, թե հավաքի ժամանակ ինչ է հազնելու, Թուրքուտ թեյը մահնակալին փօնց իր երկու դիշակները, մեկը՝ սև, մյուսը՝ բաց գորշագույն, Տեսրե զյասրկը, որը դնում էր Նանդադետության օրվա տօնակատարությանների և տառագուտների օրերին, վանդակավար վերջկառող, որն արդեն շատ տարիներ՝ խաղախս, կաղամ էր միայն Նանդեն որդին, արդա կանգնեց և երկար նայում էր իր հանդերձներին ու դաստիաններին: Տեսնելով, որ հայրը տարածանդեսի դատարաւովող նվազուն տիկնոց ննան չի կողմնորշվում, թե ինչ հազնի, Քաղիֆեն ինքը ընտրեց նրա շորերը, իր ծեսով կոճկեց վերնաշատիկը, հագցրեց դիշակն ու վերաբերն, իսկ վերջին բուժին գրեթե աժով եռ փոքրիկ ծեռքերին քաշեց նաև շան ստիտակ մորթուց կարված ծեռնոցները: Այդ դասին Թուրքուտ թեյը իշխեց իր բրյա քարմաններն ու ղմղեց՝ «գտեք»: Իվելին ու Քաղիֆեն տեսնազին արագությամբ տնտղեցին բոլոր դաստիաններն ու մնդուկները, բրբեցին ողջ տանը, իսկ եռք քարմանները վերջադիմ գտնվեցին, նաև, տեսմելով, որ ցեցր կերել է դրանք, շորտեց մի կողմ: Խակ սայի մեջ դարձալ հաճատեց՝ «առանց քարմանների չեմ գնա», և դատոնց, որ շատ տարիներ առաջ, երբ ձախ հայացքների հարելու եամար հայտնվեց քանտում, կինը գործել ու իրն է թերել այդ քարմանները: Քաղիֆեն հօրն անհամենամ լավ էր ճանաչում, քանի վերջինս և իսկույն զաց, որ քանի որ նրա ցանկությունը կատ ունի հիշողության ենտ, ուրեմն հայրը շատ է վախենում: Երբ քարմանները հայտնաբերվեցին, և սայլը անընդհատ իշնող ձյան ուղեկցությամբ վերջադիմ շարժվեց, Քաղիֆեն, որի աշքերն այնողուն էին կորացել, ասես առաջին անգամ էր լսում եռք քանտային հիշողությունները (ինչդեմ է արտասուր քափել կնոջ նամակների վրա, ինչդեմ է ինքնուրայն ասվորի ֆրանքներն, ինչդեմ է ձնուն զիշերներին քննել՝ այդ քարմանները ձեռքերին), ասաց. «Նայրիկ, դոք շատ քաջ մարդ եք»: Ամեն անգամ, երբ դաւարենից լսում էր այդ խոսքները (Վերջին տարիներին՝ շատ հազվադեպ), Թուրքուտ թեյի աշքերը լցվում էին, և զրկելով դատերը՝ նա դողդոցն շորենով համբարեց նրան: Այն փաղոցներում, որ ենոց նոր հասել էր ձիասայլը, լոյսն անջաւաված չէր:

Սայլից իշնելով՝ Թուրքուտ թեյը հարգրեց.

- Սրանք ի՞նչ նոր կրտակներ են: Սորասիր, արի ցացափեղիկերը նայենք:

Զանգի Քաղիֆեն հասկանամ էր, որ հայրը դմկանությամբ է զնում հանդիդման, ուստի այնքամ է չեր շուարեցմամ նրան: Երբ Թուրքուտ թեյն ասաւ, որ ուզում է մի զավաք լորենու թեյ խմել, և եթե իրենց լրտես է հետևող՝ ծանր վիճակի մեջ կընեն նրան, Քաղիֆեն անկատ եամանայնեց, և նրանք մտան ինչ-որ թեյարան ու նուկով՝ սկսեցին լուս հետակե հետառացայիշ ելյրամին ծախավար հետադիման տեսարանին: Դուրս գայիս նրանք եանդիդեցին Թուրքուտ թեյի նախկին

վարասավիրին, նրա հետ կրկին վերադարձան թեյարան ու դարձյալ նոռեցին:

- Գուցե ուշացե՞լ ենք, անհարմար է, գուցե ընդհանրապես չգնանք, մնացներպ, թե լսում է հաստամարմին վարասավիրին, դատեր ականջին շնչաց ժողովուա թեյը: Չաղիքն թևանցակ արեց նրան և ասացնորդոց ոչ թե զետի նախարակ, այլ գրասենյակային ապրամբների փոքրիկ խանութ, ուր երկարութիզ տնտեղոց հետո վերջադաս բաց կատույտ ճածուկով մի գրիշ ընարեց եղու համար: Եթր նրանք «Էրքին» ամսաթեմիկական և կեկարատեխնիկական ապրամբներ» խանութի նախադասուց եւան նունաբակ և շարժվեցին դեռի «Ասիմ» եղարանոցի նոր նունամասոք, Քաղիքն նկատեց, որ հայրը գրնաւովէ է:

«Կուրսանցի եւնանդութքի նոր ամայության էր եայր ու դուտոր, իրար ամուր հղված, մի դահ աղասեցին: Նրանց ոչ ոք չկը ենտում: Սի բանի քայլից ներսում այնքան մքնեց, որ Չաղիքն միայն շշափեկով կարողացավ գտնել պահ տանող աստիճանները:

- Զեօրս բաց շրոյնես,- ասաց Ժողովուա թեյը:

Սրահը, որի բարձրադիր տառութեանները խուլ ծածկված իմ քանձր վարագույններով, բարդիած էր կիսախավարի մեջ: Ընդունարանում վատկող կերտուա լամփի գրւնաւ ու անկենդան լույս աղոտ ցողք էր զցում հյուրանցի շատիրված, զգգզված աշխատուակցի վրա: Կիսախավարում նրանք տեսան սրահում ետ ու առաջ բայլող և աստիճաններով իշնող մի բանի մարդկային տուվերներ: Այդ ատվերների մեծ նասք դրանկանում էր քաղաքացիական շորերով ռատիկանների կամ այն անձանց, ովքեր անօրինաբար գրադվում իմ անատանների նորքով, անտառահատությամբ և այնոյիսի «զաղտնի» գործերով, ինչ-դիսին է, օրինակ, մարդկանց անօրինական տեղափոխումը սահմանով: Դուրանոցում, որ ուրան տարի առաջ իջևանում իմ առև հարուտ վաճառականները, իսկ նրանցից հետո՝ Ռուսաստանի հետ առևտոր անելու նոյտակով Մտամբռուից ժամանած թուր առևտրականները և ազնիվական ծագմանք անզիացի գործակալները, որոնք երկակի խաղ էին խայրում և նայաստանով Խորեղդային Միություն ուղարկում լրտեսներ, եիմա կանգ էին առնում նարմնավաճառությամ և շքղարձիկ առևտրի համար Ռուսականայից ու Վրաստանից եկած կանայք: Եթր Կարսի մերձակա զյուրեյից նեկած տղանարդիկ, ովքեր նախ եամար էին վարձում այդ կանանց համար, այդ համարներում նրանց հետ առյուն մի տեսակ կիսաքնտաննեկան կյանքով, իսկ երեկոյան վերջին միկրոավտորուսով վերադառնում իրենց զյուրերը, կանայք դուրս էին գալիս եամարներից և հյուրանոցի նոր բարում կրնակով թեյ խմում: Կարմիր գորգով երբեմնի ծածկված փայտու աստիճաններով բարձրանալիս Ժողովուա թեյն ու Չաղիքն եւանդիլեցին այդ շիկահեր, եղոնաւուած կանանցից նեկին: Ժողովուա թեյը շնչաց դուռեր ականջին.

- Լոգանի «Գրանդ եռթել», որ իջևանել էր Իսմեթ փաշան⁴⁰, այստես բազմազգ էր,- և զրդանից հանեց գրիշը:- Ես, ինչո՞ւ գեներապ Իսմեթը Լոգանում, ուղերձը կատարագրեմ քացարձակադես նոր գրիշով,- ասաց նա:

Քաղիքն չէր հասկանում, թե ինչո՞ւ է Ժողովուա թեյը երկար կանգնում

առարկանակարգակներում. որդեսզի հանգստանա՞՞,թե՞ ուշանա: Թիվ 207 մեջակի դրան առջև նրանք կանգ առան: Թուրքութ քեյ ասաց.

- Անմիջապես կառուրագրենք ու գրաւ կգանք:

Մենյակում այնքան նարդ կար, որ առաջին դաս ՔաղիՖեն կարծեց, թե իրենք շվիրել են համարը: Պատուանի մոտ նստած Լաշխվերքին և դժոնի ղեմքերու երկա ուսզբաշանչ իրամիստներին տեսնելով՝ նա հորդ առաջնորդեց նրանց մոտ և օգնեց նաևկ: Չնայած առաստաղին վառվառ լամոր լուսամփռի շնմներ, իսկ նոռոտանու վրա վառվառ էր նաև ձկան տեսք ունեցող մեկ ուրիշ լամոր, մենյակը վաստ էր լուսավորված: Լամոր տեղայրված էր որչի վրա կանգնած ձկան թերանում, իսկ ձկան աշրի մեջ բարցրած էր միկրոֆոն:

Տաղիքը նոյնույն այնտեղ էր: ՔաղիՖեն տեսնելուն դես նա վեր կացավ, սակայն ի տարբերություն նյասների, որոնք ուրիշ էին կանգնենք՝ ի նշան Թուրքութ քեյի նկատմամբ հարզանքի, շնուրեց անմիջապես, այլ որոշ ժամանակ առջահար ու հմայված նայում էր ՔաղիՖենին: Մենյակում գտնվադներից ոմանք կարծեցին, թե նա ինչ-որ քան է ասելու, սակայն ՔաղիՖեն նոյնիսկ շնկատեց նրան: ՔաղիՖենի ողջ աշադրությունը քենոված էր Լաշխվերքի և Թուրքութ քեյի միջև առաջին իսկ ուրիշ ի հայտ նկած հակամարտությանը:

Լաշխվերքը համոզված էր, որ նրեւ «Ֆրանկֆուրտեր ուսուցառու» թերթում տպագրվելիք ուղերձը ստորագրող քարտ ազգայնականը լինի նաև աքտիսու, առաջ այդ հանգամանքը կարող է դրական ազդեցություն գործել նվազացների վրա: Սակայն գունդում, նրբակազմ բռնը երիտասարդը մնել դժվարությամբ էր տեղի տալիս և ուղերձում օգտագործվելիք ծևակերտումների հարցում տպարանաւորություններ աներ քրդական միության իր ընկերների հետ: Իսկ հիմա երեքն է լարված նույնի և արդասում էին երայի իրենց հերքին: Նողաշրջումից հետո այդ երիտասարդներին գտնվել դժվարացել էր, որովհետև միությունները, որ համախմբված էին լիոներում նարտնշադ զինյաներով հիացոյ, առելությամբ լի, երիտասարդ, գործազրկ քրեր, ավորարար հավաքներ էին գոմարում դեկավարների աներում, որոնց ձերբականում, ծեծում և կոտանքների էին ներարկում նշանադրությունների մորթուններուն արգելված էր առաջին իսկ ողարդվակով: Բացի այդ՝ գոյություն աներ նաև մնել այլ խնդիր. լիոներում կռվող աղյուսամբները այն երիտասարդներին նշանադրություն էին քաղաքաների տաքուկ մենյակում վարդակականությանը արգելված էր առաջանային նշանակում էին, թե միությունները այն չեն կարողանում անհրաժեշտ քանակությամբ աղյուսամբներ նախադասութանուի, հավասարակշռությունից հանում էր միության այն ամսամներին, ովքեր դեռ բանտ չեն ընկել:

Դավաքին մասնակցում էին նաև նախարդ մերնորդ մոտ երեսնամյա երկու «ացիալիսա»: Գերմանական մամուկում երաղարակվելիք ուղերձի մասին նրանք իմացել էին քրդական միության երիտասարդներից: Վերջիններս այդ տեղեկաթյունը նրանց հայտնել էին դարձենելուությունից դրվագ ու մի փոքր է՝ խորհուրդ հարցնելու նորաւակով: Շինված սացիալիստները Կարսում այն-

քան ուժեղ չին, ինչդեմ առաջնորդում, և սպազմիրույն, ուստիկաններ սրբանել, այս ու այնուեւ դաշտուցիկներ տեղադրել ու նմանատիր այլ գործողություններ իհմա կարող էին կատարել միայն քորդ զինյալների թույլտվությամբ և օժանդակությամբ, ուստի ժամանակից շուտ ծերացած այս երկու ռազմատեսն մարդարկներն իրենց զգամ էին փոքր-ինչ ճնշչած: Նրանք հավաքին եկել էին առանց երավերի՝ ասկով, թե Եվլուսոյայում գետ բավականաշափ մարդուստաներ կան: Նախկին տօցիալիտոֆի կողքին՝ դաստի տակ հատակին նատած նրա ընկերը՝ դիմքի անմեղ արտահայտությամբ, խաղաղ հայացքով մի անձնավորություն, որը կարծես ծանծրանում էր, առանձնահատուկ հուզմունք էր զգում այն գիտակցությունից, որ հավաքի բոլոր մանրամասները շուտով եայտնելու է իշխանություններին: Նա այդուս վարդվամ էր ոչ թե չար դիտավորությամբ, այլ որդեսազի ուստիկանարյանք խանգարի անտելի ցրել բրուկան կազմակերպությունները: Փոքր-ինչ անհարմար զգալով՝ նա իշխանություններին նատնում էր գործողականությունների մասին, որոնք պրանարկում էր և որոնց մեծ մասը ենտագայում համարում էր անհիմատ: Իսկ մյուս կողմից հոդարտանում էր, որ պրտի թելադրանքով մասնակցում է այդ գործողություններին: Եվ ինքն իրենից զոհ՝ բողոքին դաստի հետագայում էր զնդակահարությունների, առանձումների ու կտուանքների, ումբեր տեհրապելու և սղանությունների մասին:

Բոլորը վստահ էին, որ ոստիկանությունը լսում է հավաքը, և հաճովված, որ ներկաների մեջ առնվազն մի քանի մատոնիշ կա, ուստի սկզբուն ոչ ոք չեր խոսում: Իսկ երանք, ովքեր ինչ-որ քան ասած չինեցու համար քատերի դատառքներին էին փոխանակում, հայացքները դատուանից դրւու հատած՝ առան էին, թե զետ ձյուն է զայխ, կամ դիտողություն անում միմյանց. «Միգարետը հատակին մի զցիր»: Մինչ այն դաքի, երբ ներկաներից ոչ մեկի ուշադրությանը շարժանացած քորդ երիտասարդի մորաքուրը վեր կացավ և դատմեց, թե ինչդեմ է անհետացել իր որդին (մի երեկո քայլեցին դուռն ու նրան տարան), սենյակում լսություն էր տիրում: «Դատանում անհետանալու դատմությունը, որը ժուրգուտ թեյր շամ էր ականջի ծայրով, խառվիք մաանեց նրան: Նա ոքքան զարդելի էր համարուծ քորդ դատանուն գիշերով առևանգելին ու սղանելը, նոյնքան է, ներքին ինչ-որ զգացողությամբ, շարանում էր նրան «անմեզ» կօշելու վրա: Նոր ձեռքը բօնած թարիքնեն փորձում էր Լաջիվերի ծադրական և ընկնված դեմքին կարդալ նրա նորքը: Լաջիվերը մտածում էր, որ ծույղակն է ընկել, սակայն, այնուամենայնիվ, շարունակում էր նատած մնալ, որովհետև տեհանությամբ գիտակցում էր, որ եթե ենթանա, բոլորը խոսելու են իր մասին: Այնուեւան. 1. Երիտասարդ իպամիսուշ, որը նատած էր Ֆազիլի կողքին և, ինչ-ուս աղացուցվեց ամիսներ անց, կատ էր ունեցել մանկավարժական ինտիտուտի տնօրինի սղանության եետ, սկսեց ունդել, թե այդ հանցագործությունը կատարել է կատավարական որևէ գործակալ: 2. Աղառամբները մանրամասն տեղեկություն հատորդեցին հացադրույթ վերաբերյալ, որը բանտառմ հայուարարել էին նրանց զինակիցները: 3. Քրդական միության երեք երիտասարդ ներկայացուցիչները կարմրատակելով, բայց մանրակերկիտ ընթարցեցին բավական երկարաշռմ

մի տերառ, որ խոսկում էր հաճաշխարհային ժամանաթյան մեջ քրդական մշակոյի և զրականաթյան տեղի մասին, և սրբանացին, որ եթե այդ տերուոք շողագովի «Քրանկֆուրտներ տանշառ» թերթում, իրենք կիրաժավեն առորագին ուղերձը:

Եթե անհետ կորածի մայրը հարցոնց, թե ո՞ր է գերմանացի լրագրողը, որին հանձնենու է իր խնդրագիրը, Քաղիքնեն ոսքի կանգնեց և եամօսուացրեց նրան՝ ասելով, թե Կան Կարառն է և հավաքին չի մասնակցում, որդեսզի աղերձի «անկողմնակալության» վերսբրյալ կասկածների տեղիք չտա: Մենյակում գտնվողները տպող չին, որ քաղաքական եալւարի ժամանակ կիմը կարող է վեր կենալ և այդքան վասահ խոսել: Ինչ-որ դաեի բոլորը հարզանքով լցվեցին նրա հանդեմ: Անհետ կորածի մայրը զրկեց նրան ու լաց եղավ: Իսկ Քաղիքնեն նրա ձեռքից վերցրեց թուլքը, որի վրա զրված էր դատանու սնոնը, և խուռացալ ամեն ինչ անել, որ այն տողազրվի գերմանական թերթում:

Ուազմատենց ձախամետը, որը բարի մղումներով աշխատում էր որդես իրազեկից, ոտքի կանգնեց, զրացնեց համեց տեսորի թերթի վրա շարադրված ուղերձի առաջին մեազիր տարրերակը և տարօրինակ կեցվածք ընդունելով՝ ընթերցեց այն:

Սեազիրն ամեր վերմազիր. «Ուղերձ Եվլուդայի հասարակական կարծիքին՝ Կարսի իրադարձաթյանների կատակեցությամբ»: Դա բոլորը հավանեցին: Շնուազյում Ֆազիլ Ժուալով ուսուոմելու է Կային, թե ինչ է զգացել այդ դասին. «Ես առաջին անգամ զգացի, որ իմ հարազոտ փոքրիկ քաղաքը կարող է մասնակից լինել համաշխարհային ուսանաթյան գործընթացներին» (դա հետազյում տեղ կգտնի Կայի «Նամայն մարդկությունը և աւագերը» բանաստեղծության մեջ): Իսկ Լաշիվերթը բնազդաբար անմիջապես դիմադրած դրան և դարձարանեց. «Մենք չենք դիմում Եվլուդային, մենք դիմում ենք համայն մարդկությամբ: Թող մեր բարեկամներին շանհանզառացնի, որ կօշը իրատարակելու է ոչ թե Կարսու կամ Ստամբուլում, այլ Ֆրանկօնությունում: Եվլուդայի հասարակական կարծիքը ոչ թե մեր բարեկամն է, այլ թշնամին: Ոչ թե այն ուսանառով, որ մենք նրանց թշնամի ենք, այլ որովհետև նրանք բնազդաբար արեամարհամ են մեզ»:

Սեազիրի ձախամետն հեղինակն ասաց, որ իրենց արեամարհամ է ոչ թե ողջ մարդկությամբ, այլ Եվլուդայի բուրժուան: Այլրանուն ու աշխատավորները իրենց եղբայրներն են: Սակայն կենասիրությունը իմաստնացած նրա ընկերութիւն զատ՝ ոչ ոք շիավառաց դրան:

- Եվլուդայում չկան այնոյիսի սպասուներ, ինչորին մնեք ենք,- ասաց երեք երիտասարդ բրդերից մեկը:

- Տղաս, դու երբեւ եղե՞լ ես Եվլուդայում,- հարցրեց Թուրքուտ թեյը:
- Ես դու առիք չեմ անեցել, բայց իմ վետան աշխատամ է Գերմանիայում:

Այդ խոպանին ի դատավասամ՝ բազորը թերևակի ծիծաղեցին: Թուրքուտ թեյը նառած տեղուն ուղղվեց:

- Ես նոյնու երբեք չեմ եղել Եվլուդայում, ասկայն հարցս շտիկացանց կարևոր է,- ասաց նա,- և բնակ ծիծաղելի չէ: Խնորեն, բող ծեռք բարձրացնեն

նրանք, ովքեր եղել են Եվրոպայում:- Ոչ ոք ծեռք շրաբքացրեց՝ ներառյալ Լաշխվերքը, որը երկար տարիներ ատրել էր Գերմանիայում:

- Բայց բայրու գիտենք, թե ինչ է նշանակում Եվրոպա,- շարժմակից Թուրքուտ թիվը:- Նամայն մարդկության մեջ Եվրոպան է մեր աղաքան: Ուստի եթե ուշաբնը,- նա մատնացոյց արեց Լաշխվերքին,- նկատի ունի ոչ թե Եվրոպան, այլ ուզ նարդկարգումը, կարող ենք փոխել մեր ուղերձի վերնագիրը:

- Եվրոպան իմ աղաքան չ-, ժողովով ասաց Լաշխվերքը, բանի ուզ եմ, բնակ չեմ ուստարասովում ննանակել նրանց և նվատուացնել ինձ այն ուսունառով, որ տարբերվում եմ նրանցից:

- Այս երկրում ազգային արժանապատճեն ունեն ոչ միայն իսլամիտները, այլև հանրապետության կողմնակիցները... - ասաց Թուրքուտ թիվը:- Ի՞նչ կփոխվի, եթե «Եվրոպայի» փախարեն գտննք «համայն նարդկարգուն»:

- Կադրադագրություն համայն նարդկարգանը Կարսի դեղքերի վերաբերյալ,- ասաց մասզի հեղինակը, - շափագանց հավակնուա է հնչում:

Ստանէցին նաև, որ Թուրքուտ թիվի առաջարկամ «համայն նարդկարգայն» փոխարեն կարեի է գրել «Արևմուտք», առկայն սրա դեմ համերես եկամ Լաշխվերքի մոտ նստած ողուկու երիտասարդներից մեկը: Ի վերջո եղրտան ձայնով մի քրյի առաջարկով օրոշեցին բավարարվել աղերձն ընդամենը «Ուղերձ» անվանելով:

Ի տարբերակայուն ննանատիոյ այլ դեղքերի՝ ուղերձի մասգրաբանը շատ սեղմ էր: Կարծեն ոչ ոք առաջարկայում չաներ առաջին նախադասություններին, որ առևամ էր, թե եթե հայտնի դարձավ, որ Կարսի բաղադրատեստարանի ընտրություններում հայթեղու են իսլամիստների և քրիստոնեաները, կերծ ուղինական հետքաջում «փաղաքիլեց», տակայն Թուրքուտ թիվն անտրասելիորեն հականառեց: Նա ասաց, որ Կարսամ գոյություն չունի այն, ինչ Եվրոպացիները անվամուն են եսասրակական կարծիքի հարցում, այսուեղ առկորդական երևույթ է քվեարկել ոչ թե այն կոստակցության օգտին, որին նախառու նստաղիր էիր ձայն տապ, այլ մյուսի օգափին, կարծիքը փոխել ամնեեթիք ուսանուաներով, մի գիշերվա ընթացքում կամ ընտրությունից անմիջապես ստուգ՝ ընթեռող թվառությին հասմեղը, ուստի աննենար է կանխառնեն, թե որ թեկնածուն էր նայեթքու:

Չախ հայացքների տեր տագմաշատն իրազեկիցը, ով ուրացուառել էր ուղերձի մասգրելը, ասաց նրան.

- Թուրքին հայանի է, որ ենդաշքումը մինչ ընտրությունները կազմակերպվել է ընդդեմ ընտրության հավանական արդյունքների:

- Բայց չ՝ որ նրանք ընդամենը ներառաններ են՝ բառերակտումք, - ասաց Թուրքուտ թիվը, - նրանց բախուղ բնրնց, որովհետև ձյունը փակել է նանադարձները: Մի ժամանակ օրից ամեն ինչ տեղը կը քննի:

- Եթե դոք դեմ չեք ենդաշքումներ, առա իմցո՞ւ եք եկիլ, - ասաց մեկ ուրիշը:

Անհասկանակի է՝ Թուրքուտ թիվը լսե՞ց, թե՞ ոչ Լաշխվերքի կողքին նստան այս անհարգայից, ճակնածի ննան կարմիր դեմքով երիտասարդին: Այդ ժամանակ ուրի կանգնեց Զադիկնեն (նա միակն էր, որ խոսելիս ուրի էր կանգնում, և ոչ ոք, ներառյալ ինքը, չեր նկառում, որ դա տարօրինակ է) և աշխար

մոլեգին ուստիացնեղով՝ հայտարարեց, թե իր հայրը քաղաքական հայացքների համար շատ տարիներ է անցկացրել բանտում և միշտ դժմ է եղել իշխանությունների բռնություններին:

«Այսր անմիջապես քաշեց նրա վերաբերի թվից և տուժեց նտոել:

- Ան իմ դատասխանը մեր հարցին, - ասաց նա, - նս այս հավաքին եկել եմ, որպեսզի եվրոպացիներին առացացնեմ, որ Շուրքիայում կամ ժողովրդավար և ողջախոն մարդիկ:

- Եթե զերմանացի հայտնի լրագրողը մի քանի տող տրամադրեր ինձ, ես բնակ չի ձգուի առաջոցել հենց դա, - Խաղոսկան ասաց կարմրատեմը և կարծես ուստրաստվում էր դարձյալ ինչ-որ քան ավելացնել, տակայն Լաշիվերքը բռնեց նրա ձեռքն ու տաստեց:

«Իս բավարար էր, որպեսզի Շուրգուս թեյր գոյաց, որ նկել է հավաքին: Նա անմիջապես համոզեց ինքն իրնն, որ այսուել մտել է ի միջի այլոց, մոտերքով ուստահարար անցնելիս: Շուրգուս թեյս արդեն վեր էր կացել և այլ գործերով մնացքրադ մարդու տեսքով մի քանի քայլ արդ դեղոյի դուռը, երբ հայացքն ընկալ Կարաղաղ Վաղոցում իշխոն ձյանը, և նա քայլերն աղբեց դեղոյի ուստամեանը: Իսկ Քաղիքն այնուեն քնանցուկ արեց նրան, ասես հայրն առանց դրա ընդունեակ չէր կառարել և ոչ մի քայլ: «Նայր ու դատո՞ր՝ վիշտը մռաւնող ցամկացող և օգնության կարիք զգացող ճանակների ննան, երկար նայում էրն ձյունածածկ փողոցով անցնող ծիասայլերին:

Միության երեք երիտասարդ բրդերից մեկը՝ նա, որ ծորտան նայն ուներ, չկարողացավ զայել հետաքրքրասիրությունը, մռանցավ և սկսեց նրանց եետ նայել ներքի՝ փողոց: Մանյակում զտնվողները նրանց հետևում էին տագնատով և հարգանքով, զգացվում էր, որ բոլորը վախեննում են ուտիկանության ներխուժումից. օդում լարում կար: Եվ այդ տագնամյի դատաճառով կողմերը արագորեն համաձայնության եկան ուղերձի մնացյալ հասովածների վերաբերյալ:

Ուղերձում կար մի նախադասաւթյուն, որ ասվամ էր, թե ռազմական հեղաշրջումը կազմակերտել են մի խումբ արկածախնդիրներ: Լաշիվերքը առարկեց դրան, իսկ փախարենն առաջարկված ավելի ընդգրկուն արտահայտությունները կասկածների տեղիք տվեցին, քանզի կարող էրն եվրոպացիների մեջ մերժանել տեսալորության, թե հեղաշրջումը տեղի է ունեցել ուղ Շուրքիայամ: Ի վերջո համգեցին հետևյալ ձևակերպմանը. «Անկարայի օժանդակությամբ կատարված տեղական հեղաշրջում»: Նակիրճ հիշառակվեց նաև այն բրդերի մասին, որն աղանել էին հեղաշրջման զիշերը, խուլեց նաև նրանց մասին, ուն հանել էին աներից և նեկ ատ մեկ աղանել, ասկեց նաև իմամ-խարիբների ուսումնարանի սաների հանդեղ կիրառված բռնությունների ու նվաստացումների մասին: «Նամբնիանուր հարձակում ժողովրդի վրա» ձևակերպմանը փոխարինվեց «Խարձակում ժողովրդի, նրա քարայական եինքնի և դասանանի վրա» արտահայտությամբ: Վերջին նախադասաւթյան փոփոխության հետևանքով ուղերձը դիմում էր ոչ միայն եվրոպական հասարակական կարծիքին, այլև ողջ աշխարհին՝ կոչ անելով բողոք հայտնել Շուրքակական Հանրապետու-

թյանը: Երբ Թուրքուս թեյլ մտքում կրկնում էր վերջին նախադասությանը, հայցքը մի դահ հանդիդոց Լաջիվերքի հայացքին, և զգալով, թե ինչ գոն է նու, զոշաց, որ գոնվում է այստեղ:

- Երբ որևէ մեկը այլևս հակածառելու բան չունի, խնդրում եմ անմիջապես առորազրել ուղերձը, - ասաց Լաջիվերքը, ուստիկանությունը կարող է հայտնվել ամեն վայրկյան:

Բոլորը շարժվեցին դեռի սենյակի կենտրոն, որդեսզի ենարտվորին արագ առորազրեն քազմաքիչ ուղղումների, փոփոխությունների, պարճներով այս ու այն կողմ տարված հակերտմների ուսունառով դժվարընթանիլի դարձած ուղերձը և հետանան: Մի բանի հոգի արդեն առորազրել և դուրս էին գալիս, երբ Զարյիֆն բացականչեց.

- Սոյսակը, հայրս ասելիք ունի:

Դա ուժեղացրեց իրարանցումը: Լաջիվերքը կարմրադիմ երիտասարդին ուղարկեց դուն մոտ և կարգադրեց հսկել ելքը:

- Ոչ ոք դուրս չգա,- ասաց նաև, - լսենք Թուրքուս թեյլ առարկաթյանները:

- Ես առարկաթյուն շամեն,- ասաց Թուրքուս թեյլ,- բայց մինչ առորազրելս ոգում եմ մի խնդրանք հայտնել այս երիտասարդին,- նա մի դահ մաննացաց,- ես խնդրանք ուղղում եմ ոչ միայն նրան, այլև բոլորին: - Նա մասնացոյց արեց կարմրադիմ երիտասարդին, որը թիւ առաջ վիճամ էր իր հետ, իսկ հիմա կանգնել էր դրան առջև, որդեսզի ոչ ոք չփախչի: - Երբ նախ այս երիտասարդը, իսկ հետո դուք՝ բոլորդ, շղասասիսաներ ին հարցին, ես չեմ առորազրի ուղերձը:- Եվ նա շրջվեց դեռի Լաջիվերքը, որդեսզի տուգի՝ վերջինս տեսնո՞՞ն է արդյոք, թե ինչ վճռական է տրամադրված ինքը:

- Խնդրեմ, հարցրեք, - ասաց Լաջիվերքը, - եթե ձեր հարցի որսատականը մեր ուժերից վեր չէ, ուրախությամբ կտյառավահաննենք:

- Դուք թիւ առաջ ծիծաղամ էիք ինձ վրա: Խակ եիմս ատացեք. եթե զերմանական հայտնի թերեն իր էջերամ մի բանի տողով արտահայտվելու հնարավորաթյուն տար ձեզ, դուք՝ յարաբանշյուրդ, ի՞նչ կգրեիք: Թուզ առաջինը նա դառսավամի:

Կարմրադիմ երիտասարդը ամբակազմ էր ու համառ և յուրաքանչյոր հարցի վերաբերյալ ուներ իր տեսակետը, տակայն նման հարցի որադրան չէր: Ավելի ամուր քննելով դրան բանակը՝ նա հայացքով օգնության խնդրեց Լաջիվերքից:

- Շուտ արա, մի բան ասա՞ մտքովդ ինչ անցնի, թեկուզ մի բանի տող, և գնանք այստեղից, - Ծիգով ժողովառով՝ ասաց Լաջիվերքը:

Կարմրադիմ երիտասարդի հայացքը բափառում էր մերք հետո, մերք մոտ, ասես քննության ժամանակ փարձում էր վերիիշել հարցի որսատականը, որ մինչ այդ շատ լավ գիտեր:

- Ըստ, առաջինը ես կտյառավահաննեմ, - նորմոքաց Լաջիվերքը, - Եվլուրացի որսատականը մեզ հետ գործ չանեն... ես կգրիք, օրինակ՝ քոյ շանկանարկին ինձ, և կրավարադիքի այլքանով... բայց մեզ, ինչորս գիտեք, բանի տեղ չեն դնում:

- Մի օգներ, քոյ նա ասի այն, ինչ իր պրոտամ կա, - առաց ժողովութեյը, - դպր կարտահայութեք ամենավերջում: - Նա ժողուաց անորոշությունից տաճշվող կարմրադիմ երիտասարդին: Որոշում կայացնել դժվար է: Որովհենու առ ադր շեցուցի հարց է: Դրան հնարավոր չէ դատավախանել շնմին կանգնած:

- Նա դատարիսկ է, դատարվակ, - ասաց ինչ-որ մեկը սենյակի խորքից, - նա չի ուզամ ստորագրել առերձը:

Բոլորը նստառանցայքան մեջ բնիկան: Մի քանի եռգի մոտեցան դատադիանին և սկսեցին նստալու հետևել Կարապատ ձյունածածկ դոդուտայով անցնող ձիսասլերին: Նստագայում, երբ ֆազիլը Կային կողառո՞ի այդ «ճողովական լուսան» մասին, կապի. «Այդ դասին մենք կարծեն ավելի երբայրացանք»: Լուսայունն առաջինը խախտեց մութ երկնքութ ցարծիքից անցնող ինքնաթիռի ծայնը: Մին բոլոր ականց էին գնուու այդ ճայնին, Լաշիլերը շնչաց.

- Այսօր աս երկրորդ ինքնաթիռն է:

- Ես գնում եմ, - քացականիցներ ինչ-որ մեկը:

Վերջինս գունառ դեմքով, խամրած ոլիջակ հազած, մոտ երեսուն տարին կամ տղամարդ էր: Սենյակում գտնվողներից միայն երեք աշխատանք ունիին. մեկը նա էր. եկվանդանոցում խոհարար էր և անընդհատ նայում էր Ժանացոյցին: Նա եկել էր անհետո կորած դատասնու ընտանիքի հետ: Նստագայում դատամուն էին, թե նրա ավագ եղբորը, որը նետաքրրութում էր քաղաքականությամբ, մի զիշեր տարել են ոստիկանական տեղամաս՝ ցուցմունքներ վերցնելու, և նա այլս չի վերադարձել: Խոսակցություններ էին դատուում, թե այդ մարդը ուզամ է անուստանալ անհետացած ավագ եղբոր գիտեցելուի այրու հետ և ձգուում է իշխանություններից տասնակ եղբօր մահը հավասարութ փաստաբույրը: Դրան քչել էն Անվտանգության վարչությունից, Նախարարական վարչությունից և զինվարական գորամասից, որ այդ նոյառակով դիմել էր եղբօր առևանգութից մի տարի անց: Եվ ահա արդին երկու ամիս է՝ նա միացել էր մյուս անհետ կորածների հարազատներին, ոչ թե վրձիմնոյիր լինելու ցանկաթյունից դրդված, այլ որովհետև այդ մասին կարող էր խստել միայն նրանց հետ:

- Գիտեմ, իմ թիկունքից ինձ վախսկութ եք անվանելու: Վախսկութ դուք եք: Վախսկութ ծեր նվազագիներն են: Գրեք նրանց, թե ես ինչ կարծիք եմ իրենց մասին, - նա շրմկացրեց դուռը և դուրս եկավ:

Այդ ժամանակ ինչ-որ մեկը հարցրեց, թե ով է որպոտն Նանս Նամսննը:

Նակառակ Քաղիձեի վակի՝ Լաջիվնորը շատ քաղաքավարի առաց, թե նո մեզ քարին կամեցող զերմանացի լրազրող է, որն անկենդորեն հետաքրքրվում է ժողովիցի «հարցերով»:

- Դու դեմք է վախսենաս իրոք «քրաքին կամեցող» զերմանացիներից, - սենյակի խորքից ասաց ինչ-որ մեկը:

Պատուիանի մոտ արձանացած մոգ ոլիջակով մարդը հարցրեց, թե ողերձից զառ հնարավո՞ր է երադարձակի նաև անհատական հայրապետություններ: Զայիձեն դրաստավանեց, որ հնարավոյ է:

- Քարենկաներ, մի վարվեր ցածր դատարանը վայսուտ երեխաների

նման, մի սղասեք մյուսի խոսքին, ինքներդ խոսեք,- գարմյալ խօրքից լավեց ինչոր մեկի ձայնը:

- Ես սովորում եմ ուսումնարանում և նախադես մտածել եմ, թե ինչ եմ տակու,- առաջ երիտասարդ քրդերից մեկը:

- Դուք նախադես մտածել եք, որ ինչ-որ ժամանակ հայտարարությամբ հանդիս եք զպու որևէ զերմանական քերթո՞ն:

- Այո, միշտ այդդեմ, - հանգիստ ձայնով, տակային կրակուտ տեսքով դատախանց երիտասարդը, - բոլորի նման ես նոյնողիս բարուն մտածել եմ, որ ինչ-որ ժամանակ իմն առիթ կը նենուի աշխարհին հայտնել իմ մաքեր...

- Ես երթեր նման քան շեմ նտածել...

- Այն, ինչ ասելու եմ, շատ ոյազ է,- առաջ կրակուտ երիտասարդը, - քոյ Ֆրանկիորոյան թերթը գրի. Ծենք ոչ թե եիմար ենք, այ ադրաս: Եվ մենք իրավունք ունենք ողահանցելու, որ մեր տեսակետը հաշվի առնեն:

- Ի՞նչ եք ասում: Իհարկե: Առաված ծեզ հետ:

- Ո՞՞ն մասին եք խոսում, դպրոն, մենք ատելով՝ ո՞՞ն նկատի ունեն՝ բարքի՞ն, քրդերի՞ն, ազերիների՞ն, չերքեզների՞ն, բարքմնների՞ն, տեղաբնակների՞ն, բռչկորների՞ն, կարսեցիների՞ն... խոսքը ո՞՞ն է վերաբերում:

- Ինացեք, որ մարդկության ամենամեծ մոլորոյունը,- շարանակեց միության անդամ կրակուտ երիտասարդը, - ամենամեծ խարեւորյունը, որ հազարամյակների ուստամություն տնի, ենց դա է. անընդհատ նույնացնում են եիմարությունն ու աղքատությունը, ասում են ադրաս՝ հասկանում իհմար, ասում են եիմար՝ հասկանում ադրաս:

- Թող բացատրի, թե ինչ է նշանակում «իհմար»:

- Այնին՝ կրոնավարմելով, ովքեր նկատեն են այդ խարստակ նոյնացունը մարդկության որք փառատաճան ուստամության ընթացքուն և ասել, որ ընդհակառակ, ադրատներց իմաստում են, մարդկային, ունեն միտր ո եօգի, ամենաղագիկեց ու ատարինի նարդիկ են: Եթե ուրաքն Նամն Նամնենը ադրաս նարդ տեսնի, իհարկե, կիսդա նրան: Նա հավամարար չի մտածի, որ իր առջև կամգնած ադրատը կյանքի ընձեռած ենարաւալությունները բռ ու փոշ արած եիմար, կամազուրկ մարդ է:

- Ես ուրաքն Նամնենին շեմ ճանաշամ, տակային եիմա՝ ադրաս տեսնելիս, բռքըն այդդեմ են մտածում:

- Խննդրում են, լսեր ինձ, - շարտանակեց կրակուտ բռդյ երիտասարդը, - Ես երկար շեմ խոսի: Առանձին, անեատ ադրատի գույն խրճան են, տակային երդ ադրատ է ամբողջ ազգը, ողջ աշխարհը ատաշին ենթին նտածում է, որ այդ ազգը ամիսեր է, իհմար, անզրուս, ծույլ, կեղատու և բռամիտ: Կարծեցելու փոխարեն՝ աշխարհը ծինարան է երանց վրա: Նրանց նշակույթը, սովորությաններն ու բարքերը աշխարհին թվում են զալիշական: Նետու երթեմն աշխարհը անեարմար է զգում այդ նոքերից և դադարում ծիծաղել: Եվ երդ այդ ազգի տարազիլմերը ամեագու են ալլում, կատարում ամենանյալառաջուցիչ աշխատանքը, վերջիններիս մայնը կտրելու եամար ունանք մնացնում են, թե տեղյակ են նրանց նշակույթին ու արվեստին և նույնիսկ եետարրիք են համարում դրանք:

- Թող իհմաւ ասի, թե որ ազգը նկատի ունի:

- Իսկ ես ահա թե ինչ կավելացնեմ, - միջամանց մյուս քորդ երիտասարդը, - շատիք, մարդկությունը դնո՞ւ չի կարողանում զադել նրանց, ուլքեր աղանձում, նվաստացնում և անարգում են միմյանց: Ես դա հասկացաւ Գերմանիայում աշխատող փեսային դատմածից, երբ նա անցյալ ամառ Կոստ էր եկել: Բայց աշխարհը իհմաւ այսն չի հանդուրժում շահագրեթող ազգերին:

- Այսինքն՝ դոք մեզ սպասում եք նվրողացիների անունի՞ց:

- Այդուհանով, - շարունակեց կրակուա քորդը, - երբ նվրողացին հանդիպում է որևէ ադրաստ ազգի ներկայացուցչի, սկզբում բնազդարար արեամարդանքը է զգում նրա նկատմամբ: Եվրոպացին անմիջապես մասաենում է: «Մա այդքան ադրաստ է, որովհետև դատկանում է իհմար և ամիսեր ազգի: Ըստ հմարավոր է՝ սրա զբանը լի է այն տիմարություններով և դատարկարանություններով, որոնց դատմանառվ ադրաստ է նրա ուղարկությունը»:

- Բայց չ՞ որ դա այնքան է անարդարացի չտ...

- Եթե դու ի ես ննրոնց իհմար ու ամիսեր համարում, ինչուն այն ինքնահավան լրագրուղի, քարձուածայն աւաս այդ մասին: Այն անսատոված աթեխտող, համենայն դեղու, մեռնելոց և դժոխք ընկնելոց ատաշ համերս եկալ ուղիղ եթերում ու մեր աշխերի մեջ նայենով՝ խիզախսթյուն անեցավ ասել, որ բռարիս իհմար ու ամիսեր է համարում:

- Ներեցեք, բայց հեռուստացույցով ուղիղ երերում երայթ ունեցողը չի կարող տեսնել նրա աշխերը, ուն ուղրում է իր խոսքը:

- Պարուն, նա շատաց «ուսնեներ», նա ասաց «նայեր», - ասաց Քարիֆեն:

- Քարեկլսմներ, մի վիճեր միմյանց հետ, եռ նորերի փոխանակության չե՞նք եկել, - ասաց հավաքի այն մասմակիցը, որը ձախամետ հայացքներ ուներ և գրաւումներ էր կատարում, խոսեր դամդադ և հատ-հատ:

- Մինչև համարձակություն շունենա ասել, թե որ ազգի նասին էր խոսուն, ես շեմ լոի: Չգիտե՞ք, որ գերմանական թերթում մեզ նվաստացնող հայտարարության երադարակելը հայրենիքի դավաճանություն է:

- Ես հայրենիքի դավաճան շեմ: Ես նսածում եմ միշտ այնուս, ինչուն դուք, - ասաց կրակուա քորդ երիտասարդը և ուսրի կանգնեց: - Ռոտոյ ուզում եմ, որ գրեք. եթե երբեւ հարմար առիք ընձեռվի, ու եթե անգամ վիզա տան, ես Գերմանիա չեմ գնա:

- Զեզ ննան անրան ծրիակներին ոչ ոք Գերմանիայի վիզա չի տա:

- Մինչ վիզան՝ սրան մերժում անձնագիր չեն տա:

- Այս, չեն տա, - հնազանդ համամայնց կրակուա երիտասարդը, - և, այնուամենայնիվ, եթե անգամ տան, և եթե անգամ գնան, եթե անգամ առաջին նվրողացին, որին հանդիպեն փողոցում, լավ նարդ լինի և եթե անգամ ինձ շնչառացնի, միևնույն է, ես դարձայ տագնարկ կզզամ տակ այն դատմառու, որ նա նվրողացի է, և կմտածեմ, որ նա արեամարեամ է իհմ: Որովհետև Գերմանիայում անմիջապես աշքի է զարնում, որ դու եկել ես Թուրքիայից... նման դեօքերում միակ քանի, որ կարող ես անել, որտեսայի թեզ շնչառացնեն, հնա-

բակորին արագ աղացուցելն է, թե մտածում ես ճիշտ այնպես, ինչորևս իրենք: Իսկ դա և անհնար է, և անարզանը ինքնասիրությանը:

- Տղաս, որ վաս սկսեցիր, բայց վերջում լսվ ասացիր,- ասաց ազերի տարեց լրագրուղը,- այնուամենայնիվ, առաջարկում են դա շտղագրել գերմանական թերթում. նրանք կական ծիծաղել մեզ վրա... - Առժամանակ լուրջոց ենուն նա կարուկ և խորանանկ եարցրեց,- դու ո՞՞ ազգի մասին էիր խոսում:

Երբ քրդական միության անդամ երիտասարդը ոչինչ շուտասխանեց ու նոտեց, ազերի տարեց լրագրուղի որդին, որը նոտած էր հար կողորին, բղավեց.

- Վայենում է:

- Ճիշտ է անում, որ վայսենում է, որովհետև ձեզ նման չէ, ովետությամ լրտեսք չէ, ովատափանանեցին նրանց, սակայն վերջիններս բնավ չկիրավորվեցին:

Միաժամանակյա խոտակցությամները, այս ու այն կողմից հնշող համապնդեմ ու ծիծաղը, կատակախան մքնություն տվենթերով, համախմբեցին սենյակում գումարություններին: Կամ, որն այդ ամենի մասին հետազայտմ տեղեկանալու է հազիւից, իր տեսրուն գրելու է, թե ննանատիտ բարարական հանդիդաները կարող են շարունակվել ժամերավ, ուստի աներածեց է, որ անընդմեջ ծխող, խօժու, քերավոր սղամարդկանց ամբոխը, չիտակցելով, նաև զվարճանա դրանով:

- Մենք չենք կարող լինել այնոյին, ինչորին ելքուուացիներն են,- գուռզ սառց մենք այլ երիտասարդ բարձրաւա,- նրանք, ովքեր ուզում են մեզ բռնի վերափոխեցին նրանց նմանությամբ, ի վերջո՞ գուցե արդյունքի եասնեն տանկերի և երացաների օգնությամբ: Սակայն նրանք երգիր չեն կարողանա փոխել Ծեր հոգին:

- Դոք կարող եք տիրել իմ մարմնին, բայց հոգում՝ երգեք,- բարքական Ֆիւներն իշխեցնող ծայնով ծարդական բացականչեց քարդ երիտասարդներից մեւը:

Քուօրդ ծիծաղեցին: Խոսքերի հետինակը ներդամիտ բամահրանքով նոյնպես ծիծաղեց նրանց հետ:

- Մի բան ի ես սառեմ,- որոքիւս Լաշխիերքի կողքին նոտած երիտուռաբյուներից մեւը:- Ինչ է ասեն մեր բարեկամները, այնուամենայնիվ, այսուել այնոյինի սրամաշղությամ է, կարծես ներուածյուն ենք խնդրում, որ մենք ելքուուցի չենք, սաւն Արևմտութի ուստակագործ երկրուագուներին նմանակելով՝ ներուան մեր աղաշոմ, - Նա շրջվեց դեմք կաշվե բածնուով անձնավորությունը, ով գրառմաներ էր ամում, - բանկագինս, այս խոսքերը չգրես,- կիրք ցիկի ննան սառց նս,- իսկ եիմա գրիր. ես երգաւու եմ իմ անձու, իմ եւրջամբ, որ ելքուռական չէ: Ես երարտանում եմ իմ մոջ երած այն ամենով, ինչ նվլուուացին համարում է մանկամիտ, դաժամ, նախնադարյան: Եթե նրանք գեղեցիկ են, ես կմնամ տղեն: Եթե նրանք խեցացի են, ես կը նեմ ամիսերը: Եթե նրանք ժամանակակիցի են, ես կմնամ հետամնաց:

Ոչ որ հավանություն շտվեց այդ խոսքերին: Ներկաներն ընդամենը թիւթակի ժողացին, որպավիետու կատակով էին արձագանքում այն ամենին, ինչ սալում էր սենյակում: Ինչ-որ մեկն ավելացրեց. «Ին, դու առանց այդ ի հիմար ես»: Սակայն բանի որ ենց այդ ժամանակ երկու ճախամեններից տարեցը և մուգ դիջակով անձնավորությունը սկսեցին միասին եազայ, այնքան ի չզգացվեց, քե ով սառց այդ խոսքերը:

Դուն առջև հերթապահող կարմրադեմ երիտասարդը առաջ ցատկեց և սկսեց արտասանել օտանավոր, որն ակավում էր այս խոսքերով. «Եվլոդյա, այս Եվլոդյա: / Նադա, մի հայացք նետենք այնտեղ: / Այս նեզ համար երազանք չէ: / Սատանան մեզ ընկերակից չի»: Նազի, ծիծադի, խոսքերի ուստափիկների և կատակների դրանձառվ՝ Ֆազիկը շաբադացավ լսել շարունակությունը: Եվ, այնուամենայնիվ, նա Կային հայտնեց, որ ոտանավորը ակնարկում էր ոչ քե նրա անձը, այլ նրան եասցեազրված առարկությունները, որոնց երեք կետերը տեղ էին գտել նաև թղթի այն կցում, որ մի քանի տողով գրանցվել էին Եվլոդյա ուղարկվելիք դրանչափանները, իսկ հետագայում արտացոլվել են նաև Կայի «Համայն մարդկությանը և աստղերը» բանաստեղծությունում:

1. «Ղվախենանք Եվլոդյաից, այնուեղ վախենալու բան չկա», - քաջականչեց Շիշին տարիքի նախկին ուսամստենշ ձախամնեալու:

2. Երբ ազգությամբ ազերի տարեց լրագրույր, որն անընդեաս հարցնում էր. «Ո՞ր ազգը նկատի տնենք», ասաց. «Չուռանանք՝ մենք բուրք ենք, չնուռանանք մեր կյոնը», և սկսեց նաեւանասնորեն ու երկար խոսել խաշակրաց արշավանքների, երեաների ցեղաստանության, ամերիկյան կարմրամորքների տղանդի, Ամերիկաց Իրանսիացիների կոտորած մահմերականների մասին, ամբախի մեջ գոնվող սարդիշը նենգաբար հարցրեց. «Եսկ ո՞ր են Կարսի և Անսառպիայի միլիոնավոր հայերը», բայց իրազեկիշը, որն ամեն ինչ գրի էր առնում, չզեց, թե ով է հարց տվառը, որովհետու խղճաց նրան:

3. «Այդովիք երկար և տիմար ուսանավոր ոչ ոք չի բարգնամի, ու լով կ կանի, և ողարոն Դան Դամսենը այն չի տղազրի իր թերթամ», - ասաց ինչ-որ մեկը: Իսկ դա սենյակում գտնվող բանաստեղծներին (նրանք երեք էին) առիթ ընձեռեց դժգոհելու և խոսելու բուրք բանաստեղծին բաժին ընկած շաբաթաստիկ միայնության մասին:

Երբ կարմրադեմ երիտասարդը քրտմերվ ավարտեց ուսանավորը, որը ուղարկում և անմիտ համարեցին բարոր, մի քանի հոգի ծաղրական ծափական թերթացին: Թղթում ասում էին, որ եթե այդ ուսանավորը տղագրվի գերմանական թերթամ, առա կնողաւոփ, որ «մեզ» վու ավելի բարձր ծիծաղեն, բայց երիտասարդ բռնըր, որի փեասն Գերմանիայում էր, հանկարծ ոդքինց:

- Երբ եվլոդյացիները բանաստեղծություն են գրու և երգեր կատարուն, խուսում են համայն մարդկության անունից: Նրանք մարդ են, իսկ մենք՝ ընդամենը մահմերականներ: Իսկ երբ մենք ենք բանաստեղծություն գրում՝ համարվում է առակ ազգային դրազիա:

- Իմ ուղերձը ահա քե ինչողիսին է, գրի առեր, - բարբառեց նուզ ոլիշակով անձնանվորությունը: Եթե եվլոդյացիները իրավացի են, և մենք չանենք այլ նաև ստարի և փրկություն, քան նրանց նմանվելը, ուրեմն մեր կենագործունեությունը, երբ զրադշում ենք մեզ այս օրը զցած դատարկ բաներով, այլ բան չէ, քան Ժամանակի անմիտ կորուստ:

- Առա խոսքեր, որոնց որոտնառով Եվլոդյացիների աշխին կերևանք անհամար կողմերով:

- Դիմա, խնդրում եմ, քաջություն տնօքեր և ասիր, թե որ ազգը երմարի տեսք կունենա:

- Պարբնայր, նենք մեզ այնողիս ենք լրակում, ասես նվլուղացիներից խելացի ենք, առավել արժանի հարգանքի, տակայն, երդվան եմ, եթե վայր զերմանացիները Կարսում եյուղատոսարան բանան և ցանկացողներին անվճար նույրի վիզա հստակացնեն, առաջ Կարսը մի շարադրու կրատարկվի:

- Սուս է, ենոց նոր ներ ընկերը ասաց, որ ինքը չի գնա, եթե նոյնիսկ վիզա տան: Ես ի շնչ գնա, այլ սեխական արժանադատվության զիտակցություն կմնան այսուեն:

- Ուրիշներն եւ կմնան, դարձնայր, իմացեք: Թող ձեռք բարձրացնեն նրանք, ովքեր կմնան:

Մի քանի եղողի լցորդին ծեռք բարձրացրին: Մի խոմք երիտասարդներ, որոնք մինչ այդ լուր էին, սկսեցին երկմանք:

- Ինչո՞ւ են անդասիլ համարան նրանց, ովքեր գնում են: Թող նախ դա բացառքնեն, - ասաց մոզ տիգալով անձնավորությունը:

- Դժվար է մի քան բացառքի մեկին, որը չի հասկանում ենոց դա, - խորհրդավոր ասաց ինչ-որ մեկը:

Տեսներով, որ Թատիֆեն այդ դաձին բախժուս նայում է դիտի վտարոց, Ֆազիի պիրուր ուժգին տրուիեց: «Այսահ, ինձ անսպասու ոքսիիր, որահորանիր նորի մոլորաքյանից», - մոտածեց նա: Նրա մորոք սանցալ, որ այդ խորքերը դուր կզային Քաղիքնեն, և ուզում էր խնդրել դրանք նայնուն ուդարկել գերմանական թերթին, տակայն բոլորը խստում էին, և նրա խորքերին ուշադրություն դարձնուի չի լին:

Սենյակում տիրող աղմուկին կարողացավ վերջ տալ միայն ծորտան ձայնով բռուր երիտասարդը: Նա խնդրեց գերմանական թերթի համար զրի առնել իր երազը: Երազի սկզբունք, որը լրատմում էր մերք ընդ մերք փշարադվերը, նա մեն-մենակ Ֆիլմ էր դիտում Ազգային բաւրունում: Ֆիլմը նվազական էր, խոսում էին ինչ-որ օտար լեզվով, սակայն դա բնավ չէր անհանգուստում նրան, որովհետև զգում էր, որ հասկանում է այն ամենը, ինչ առկում է: Իսկ ենու տեսել է, թե ինչողես է հայտնվել այն Ֆիլմի մեջ, որը դիտամ էր. Ազգային բաւրունի քիլնաբռուց վերածվեց Ֆիլման ուստիերկած քրիտունեական ընտանիքի հյուրասրահի բազկարություն: Տեսավ ոտեսաներով ծանրաթե մեծ սեղան, ուստի սոր ցանկություն զգաց, ցանկացավ մոտենալ և ուտել, տակայն տերից շշարժեց և շհամարձակվեց մոտենալ սեղանին, որովհետև վախենում էր, թե ինչ-որ քան սկսալ կանի: Այսուհետև սիրուր բերուաց. տեսավ շիկահեր մի զեղեցկուհու և համկարծ հիշեց, որ անա քանի տարի ինքը սիրահարված է նրան: Իսկ կինը նրա հետ վարվում էր անհավանական քրիշությամբ և մնայնում էր, թե ինչ-որ քան սկսալ կանի: Այսուհետև սիրուր բերուաց. տեսավ շիկահեր մի զեղեցկուհու և համկարծ հիշեց, որ անա քանի տարի ինքը սիրահարված է նրան: Իսկ կինը նրա հետ վարվում էր անհավանական քրիշությամբ և մնայնում էր, թե ինչ-որ քան սկսալ կանի: Այսուհետև սիրուր բերուաց. տեսավ շիկահեր մի զեղեցկուհու և համկարծ հիշեց, որ անա քանի տարի ինքը սիրահարված է նրան: Ենքը շատ երջանիկ էր: Ռաւո կինն անսույսելիորեն զրկեց իրեն և մատնացույց արեց ոտեսաներով ծանրաթե սեղանին... Եվ այդժամ, արտասուր աշերին, հստակացավ է, որ ինքը դնու երեխա է, մանուկ, և այդ դրանառու է դուր եկել կնօքը:

Այդ դատմությունն ընդունվեց վայսին հավասարագոր արտօնությամբ, ինչողև նաև նայով ու կատակներով:

- Նա չի կարող այդողիսի երազ տեսնել, - լուրջունք խայլած ագերի տարեց լրազրադր, - այս բարեր երազը ետքինել է, որտեսզի մեզ մի լավ նվաստացնի գերմանացիների աշքուն: Չգրեք նրա երազը:

Որդիսակի արացուցի, որ իրոք տեսել է այդ երազը, միուրյան անդամ երիտասարդ բարյու խոստավանեց մի մանրամասն, որ սկզբում բարցրել էր նա առաջ, որ ամեն անգամ, երբ արքանամ է, եիշում է երազում տեսան կնոջը: Նա առաջին անգամ կնոջը տեսել էր ինձն տարի առաջ, հայկական եկեղեցիները տեսնելու ելած գրասարքիկներով լի ավտորուսից իջնելիս: Երա հազին լանջարաց կաղույտ զգեստ էր. ֆիլմն և երազներում նա կնոջը տեսնում էր այդ զգեստով:

Այդ խսպերի վկա սպիտի ուժեղ ծիծառեցին:

- Մենք ոչ եվլուղացի կնիկ ենք տեսել, ոչ է տառանին ենք կոչ գնացել մեր երազներուն, - ասաց ինչ-որ մեկը:

Եվ եանկարծ անկաշկանդ, անդարկեշտ գրուց սկսվեց եվլուղացի կանաց մասին, և գրուցն այդ լի էր կարստով ու զայրույթով: Բարձրահատուկ, բարեկազմ և բավական գեղեցիկ մի տղամարդ, որին ճինչ այդ ոչ ոք չի նկատել,

- Եվլուղացին ու նաևներականը մի անգամ եանդիմուն են կայարանունք: Գնացը ուշանամ է: Նրանցից թիշ այն կողմ կատամառույցուն մի շատ գեղեցիկ նրանունի նոյնույն սուսաւում էր զնացրին...

Այս դատմությունը, ինչողև ենշուռությամբ կարող է գուշակել արական ուսումնարամ ավարտած կամ բանական նատայած յօւրագանցուր տղամարդ, Ֆիզիկական ուժի գործադրմանը ազգերի և նշակույթների միջև եարաբերություններ եատառամելու ակնառու օրինակ է: Անդարկեշտ բատեր չին օգտագործվում, դատմության գոհերիկ իմաստը պրոյված էր ակնարկների շղարշով: Սակայն որոշ ժամանակ անց սենյակուն տիրոց այնոյին մթնոլորտ, որը ֆագիլ բնութագրեց այսպիս: «Ի՞նձ ամոք դատեց»:

Ժողովութ թեյր վեր կացավ:

- Վերջ, տղաս, բավական է, թեք տոռորագրեն ուղերձը:

Ժողովութ թեյր ուղերձը տոռորագրեց նոր զրիշով, որը հանեց զրուանից: Նա հոգնել էր աղմուկից և սիգարետի ծիխից, արդեն դատրաստվում էր վեր կենալ, սակայն Շաղիփեն կասեցրեց նրան, աղա ինքը ուղի կանգնեց:

- Մի բայի կ ինձ լսեր, - ասաց նա, - դուք չիք ամաշամ, սակայն իմ դիմքը վատելում է այն ամենից, ինչ լսեցի: Ես աս կատրամ եմ զյիկս, որովհազի դուք շուսներ իմ մագերը, բայց հենց այդ դատմառում է ավելի սուր ցալ եմ զգում ծեզ եամար...

- Ոչ թե մեզ համար ես անում, - համեստորեն նրմնջաց ինչ-որ ձայն, - այլ հանուն Ալլահի, հանուն քո հոգու:

- Ես ի եմ ուզում մի բան ասել գերմանական թերթի համար, - ասաց Շաղիփեն, - իննդրում եմ զրի ասեք: - Դերասաններին բնորդ նախազգացմանը, առանց շարջը նայեր, նա զյիկս ընկալ, որ բալորը, մի նասը՝ հիացմանքով, նյո-

սր՝ ատելությամբ, լարված հետևում են իրեն:- Որոշիս Կարս քաղաքի բնակիչ նի առջիկ, որի համար զիսաշորը կրտնի պատճառով դարձել է դրոշ... ոչ, գրեք, թե ինչողևս Կարսում բնակվող մի մահներականուիի քոլորի աշխի առջի համակարծ հանեց զիսաշորը, որովհետև նրան համակել եր նողիանքը։ Սա լավ լոր է, նվազագիներին դար կզա: Արամից հետո Նանս Նանսենը հաճույքով կիրառակի մեր ելույթները։ Երբ նա հանեց զիսաշորը, ասաց հետեւյալը. «Օ, Ալլահ, մերիր ինձ, որովհետև այսուհետ ես միայնակ եմ լինելու։ Այս աշխարհն անքան գարշելի է, իսկ ես այնքան վլրովված եմ և անգոր, որ ք»...

- Քայիֆեն, - անսույսելիորեն ոտքի ցատկեց Ֆազիլը, - մի համիր զիսաշորդ։ Մենք, բոլորս, այսուեղ ենք։ Նեցիոն ո ես կ ենք այսուեղ։ Դրա որսունուկ բույրս կմնանենք։

Քոյործ այդ խոսքերից շփոթվեցին Ոմանք առացին. «Դիմարտուուն մի արա», «Ենարկե, նա շոյիափ եանի զիսաշորը», տակայն մեծանանությունը նայած եր հոյսով՝ մի կողմից արասելով խայտառակարար դատմաթյան, ինչոր միջադեմի, մյուս կողմից՝ ձգաելով հասկանալ, թե ուս ինչ տարրանք է և ուս խայը։

- Ես գիրնամնական թղթում կուզնայի կուրուսակելի երկու նախարարություն, առաց Ֆազիլը։ Այնուկը առնդանում էր.- Ես խոտում եմ ոչ միայն իմ, այլև հանգույալ ընկերոջ՝ Նեցիոնի անոնից, ոչ կ խոռվայրան զիշերը դաժանաբար սորանվերը՝ նահառաւորից որդես հավատի մարտիկ։ Քայիֆեն, մենք թեզ շատ ենք սիրում։ Տես, եթե համես զիսաշորը, ես իմբռաւորան կլիմեն։ Չհանեն։

Ոմանք որնդում են, թե Ֆազիլն ասաց ոչ թե «սիրում ենք», այլ «սիրում եմ»։ Սակայն զայտ դա հորինված եր Լաջիլերի հետազս գործողությունները արդարացնելու նորառուակով։

Լաջիլերն ամրաց ձայնով բղավեց.

- Այսուհետև այս քաղաքում ոչ ոք չի խուսդու իմբռաւորանության մասին, - արդ Քայիֆեն կողմն անգամ շնայելով՝ երակ սենյակից ու հեռացավ կյուրունցից։ «Դա անմիջաւուս վերջակետ դրեց հավաքույթին, և բոլորը, թեն ոչ այնքան ամադրուկ, տակայն արագորին ցրվեցին։

Երկու հոգի ռամեմայր վեր է իմ ուժերից

Միր, աննշան լինելու և Լաջիվերքի անենտացման մասին

Կամ «Ջունե աղարանք» հյուրանոցից դուրս եկավ նախրան մ՛տորգութեյի և Զադիկեի վերադարձը «Ասիա» եյուրանոցից՝ շորսից քառորդ դական:

Սինչ Ֆազիյին Խանողիղը դեռ տասնինգ րոտե կար: Սակայն նա ցանկացակ շրջեկ Կարսի փառողներուվ, Վայեկի երջանկությունը: Աքարքուրքի դրդուտայից ձախ թերվելով և թիյարաններում խոնված մարդկանց զննելով, նիացրած ենուստացոյցներին, նշարաւավաճառների խանութների և լուսանկարչատների ցողակերպերին նայելով՝ նա հասավ Կարս գետակին: Կամ կանգ ատավ կամք-ջի վրա և ցորսն անտեսելով՝ իրար ետքից ծխեց երկու «Մարդօքու» ու նույի վերադրեց այն երջանիկ կյանքը, որ սղասում է իրեն ու Խիեկին Ֆրանկուրտում: Գետակի դիմացի դրաբակը, որ մի ժամանակ այցելաւ էին Կարսի մեծահարուսաները և երեկոները ենուսում շշշկատաերի սիրահարներին, եինա կարծես քաղված էր ամերկու խավարի մեջ:

Ֆազիկը մնաւսի կամքջի վրա հայտնվեց ոշացումով, և Կամ մի դահ նրան դպրույտ շիփքեց Նեցիոյի ենու: Երանք զնացին «Նաջողակ եղբայրներ» թեյարան, և Ֆազիկը ամենայն մանրանմասնորդյամբ որամնեց «Ասիա» եյուրանոցի հաւաքի մասին: Նա եսան էր ճիշտ այն դասին, երբ զգացել էր, որ իր հայրենի փոքրիկ քաղաքը մասնակցում է համաշխարհային դատումքյան գործընթացներին, և այդանու Կամ հանկարծ նրան խնդրեց լոել, առես առժամանակ անշառում էր տաղիսն, և գրեց «Նամայն մարդկությունն և աստղերը» բանաստեղծությունը:

Նետագա գրատումներում, որն անելու է Կամ, նա այդ բանաստեղծությունը կատախիլ է ոչ թե ուստանությունից դուրս առդրադ նուտացված քաղաքի տիսրության, այլ մանկության տարիներին դիտած հոլիվուդյան որոշ ֆիլմերի նույսքի կայդրերի ենու, որոնք նրան շատ էին դուր գալիս և ամեն անգամ ուրախություն ուղարկում: Երբ ափարտվում էր մակազիրը, կինոխցիկն սկզբում ի ցոյց էր հանում դանդաղ որոտված երկրագունդը, աղա ասեմն մոտենում, իսկ ենու երևում էր ինչ-որ երկիր, և իր սեփական ֆիլմում, որ Կամ մանկութ նկարսահանում էր երազներում, այդ երկիրը, իներկն, մժորդիան էր, և այդ ժամանակ նրա երազների էկրաններին ուրվագծվում էր Մարմարայի լազորը, հայտնվում էին Ան ծովն ու Բումբորը, իսկ երբ կինոխցիկն ալեյի էր մոտենում երկրագունդը, հայտնվում էր Սուտանը: Այդա երևամ էր Նիշանքաշին, որ Կամ անցկացրել էր մանկությունը, Շեշվիքին որդուտայի ճանաւրարիային ուստիկանները, բանաստեղծ Նիշարի փոթքը, տանիքներն ու ծասերը (ինչ երաշալի է այդ անենին վերից նայելը), ենուս դարաններին փառա լվացքը, «Ժամեր» Ֆիրմայի դրահածուների գովազդը, շրնույթի ժանգուտ խաղովակները, մագրաքվ ծածկված խոզ կողաղատերը, որից ենու դանդաղ հայտնվում էր Կայի դրասուհանը: Պատուհանից ներս խցիկը շարժված էր գրեթեով, իրերով, գրգերով ու փոշով լի սենյակներով, իսկ ենու ցացացրամ Կային, ով մի այլ դրասուհանի առջև դրված զրասեղանի մոտ նոտուօ՛ գրում էր: Խցիկը իշնում էր Կայի գրիշի ծայրին, որ իր առջև դրված թղթի վերջին հասնելով՝ ավարտում էր հորվածը, գրում

վերջին տառերը, և արդեն հնարավոր էր կարգապ. ԻՄ ԴԱՍՏԵՆ, ՈՐՏԵՂ ԱՊ-
ՐԵԼՈՎ ԵՄ ՄՈԱՏՔ ԳՈՐԾԵՏԻ ԴԱՍԱՇԽԱՐԴԱՅԻՆ ՊՈԵՎԻԱ. ԲԵՐԱ-
ՍՏԵՂՈ ԿԱ, ԹՈՒՐԹԻԱ, ՍՏԱՄԲՈՈՆ, ԼԻՇՎԱ-ԹՈՍԻ, ԲԱՌԱՍՏԵՂԾ
ԴԻԳՅԱՐԻ ՓՈՐՈՏ, 16/8: Խորաքատիանց ընթերցողն, ամշուշտ, արդեն կոսիամ
է, որ այս հասցեն, որը բառ իս, զարտնագրված է նաև նրա բանաւոնեղծություն-
ներում, իիսպի տեղադրյալի է փարիի արամագրմատրյամ առանցքի վրա՝ վերևուն,
այնուղի, որ գործում են երևակայական ծգորականության օրենքները:

Պատումայան վերջուն ֆազիլը խոստովանեց նաև իր անձնական վիշտը.
Նիմն նա ահավոր ցալ էր զգում այն խորեիր հաճար, երբ ատաց, որ ինքնաստան
կլինի, եթե Զարդին հանի զվասչորը: «Ես անհանգիստ եմ ոչ ճիայն այն դաս-
ճառով, որ ինքնաստան լինել նշանակում է, թե մարդու այլն չի հավատում Ա-
լյահին, այլ որովհետև դա այն չէ, ինչին ես հավատում եմ: Ինչա՞ խոսեցի այն
նախն, ինչին շնչ հավառում»: Զարդին ատելու հետո, որ ինը ինքնաստան
կլինի, Ֆազիլն ինքն իրեն նրմնացել էր. «Ներիք, Տեր»: Սակայն երբ դուրս գա-
լիս հանդիտել էր նրա հայացքին, ցնցվել էր կազմականու դողդունն տերին նման:

- Գոյց Զարդին ենթադրել է, որ ես սիրահարված եմ իրն՝, հարցրեց
նա Կային:

- Եսկ դու սիրահարված՞ ես Զարդինին:

- Չկ՞ ոք դու զիտես. ես սիրում էի հանգույցը Շեալիմեին, իսկ իմ
հանգույցը ընկերը՝ Զարդինին: Ես անհարմար եմ զգում սիրահարվել նոյն
աղջկան, երբ նրա նահից մի օր է չի անցել: Եվ զիտեմ, որ սա դատորվակ է,
միակ դատարվակը: Եվ դա ինձ վախեցնում է: Ասս, որտեղի՞ց զիտես, որ
Նեցիոլը նահացել է:

- Ես տեսել եմ նրա դին, զրկել մեջյակ ուսերն ու համբուրեկ ամիենիսան
ճակատոր: Գնդակը նրա ճակատին էր դիտել:

- Հավանաբար Նեցիոլի հոգին արդյուն է իմ մեջ, - տապ Ֆազիլը: - Լսիր.
Երեկ նրեկոյան ինձ ոչ թարրանն էր հետաքրքրում, ոչ է հետուտացոյց եմ դի-
տել: Ես շուտ մոտա անկողին ու բնեցի: Եվ քնի մեջ զգացի, որ Նեցիոլին ինչ-որ
սարսափելի բան է դատահեծ: Երբ զինվորները հարձակվեցին մեր հանրակա-
ցարանի վրա, այլն կասկած շննաց: Իսկ երբ քեզ տեսս գրադարանում, արդեն
զիտեի, որ Նեցիոլը նահացել է: Որովհենան նրան եղան մասկ էր իմ մեջ: Դա տեղի
ունեցավ վաղ առավոտյան: Հանրակացարանը տակմուլրա անող զինվորները
ինձ ծեռք շտվեցին, իսկ ես զիշերն անցկացրի Շուկայի փողոցում, երբ՝ Վար-
դոյուն ննված բանակային ընկերուց տանը: Նեցիոլի ստանվելուց վեց ժամ անց՝
վաղ առավոտյան, ես նրան զգացի իմ ներսում: Ծովարժներին տանը, ուր զի-
շերել եմ, մահնակալին դատկած՝ համեկարծակի զլսադուստ ունեցա և խսկայն
զգացի նաև, որ երանակեան մի բան հարստացրեց եղօխս, բնակության հաստա-
տեց իմ մեջ և ինձ հաղորդեց ինչ-որ խորայնություն. իմ բարեկամը ինձ ենու եր,
իմ հոգում: Ինչդես ատում են իին զրբերը, եղօխն մարմինը լրում է մահից վեց
ժամ անց: Փիլիտիա Սույութի խորերով՝ հոգին այդ դասին շարժուն է սնդիկի
նման, և ուեսք է մինչ Դատաստանի օրը աշխատ Բեզրահում⁴¹: Սակայն Նեցի-

ով հոգին նտապ իմ մեջ: Ես դրամում վստահ եմ: Եվ վախենում եմ, որովհետև Դորամում նման բան չի ասվում: Բայց եթե այդոքն շիներ, անհնար է, որ ես այդքան արագ սիրահարվելի Քաղիքներն: Նաման նրա ինքասդրան լինելու միտքը նույնութեա իմը չէ: Ի՞նչ ես կարծում, հնարավո՞ր է, որ Նեղիտի հոգին առյօն իմ մեջ:

- Եթե դու դրան հավատում ես,- զգոյշ աւտաց Կան:

- Ես այդ նասին ասում եմ միայն քեզ: Նեցիոր քեզ որատոնի է գաղտնիքներ, որոնց մասին չի ստեղծ որիշ մեկին: Աղաջում եմ, միշտն ասա. Նեցիորն ինձ երբեք չի ստեղծ, որ իր մեջ հայտնվում են արեհտուական կասկածներ: Սակայն գուցն քեզ դատամուն է այդ նասին: Նեցիոր քեզ երբեք չի⁹ ստեղծ, որ կասկածում է (ներիր, Ալյահ) Ալյահի գոյությանը:

- Նա ինձ ասել է ոչ թե քա հիշատակած կասկածների մասին, այլ որիշ բան: Նեցիորն ասում էր, որ երբ մարդ դատակիքացնում է ննողների մասիր և արտավուն է, հանկարծ ակտում է այդ տիրությունից հաճույք զգալ: Եվ այդ նմանությամբ իմքը ականա մտածել է, որ այն Ալյահը, ոմ ինքը անսահման սիրել է, գոյություն չան:

- Վիճա ես զգում եմ նոյն բանը,- շնչակուոր ասաց Ֆազիլը,- և ես հանգված եմ, որ այդ կասկածները իմ մեջ սերմանել է Նեցիորի հոգին:

- Բայց այդ կասկածները արենիզմ չեն նշանակում:

- Սակայն իհման ես ընդունում եմ ինքնատուանություն կատարած առջիկների իրավացիությունը, - տիրությանը ասաց Ֆազիլը:- Թիշ առաջ ասացի, որ ինքը կ ընդունակ եմ ինքնատուանության: Ես շնու ոգում համգացյալ Նեցիորին արեհտու անվանել: Սակայն իհման իմ մեջ հնչում է ինչ-որ արեհտուական մայն, և ես շատ եմ վայենում դրանից: Զգիւնեմ՝ դոք ինչողիսին եր, բայց եղել եք Եվրոպայում և, իհարկե, եանոր եք Կրթված, հարքեցող ու քմրանյութ օգտագործող այդ մարդիկանց: Խնդրում եմ, ասեք, ի՞նչ է զգում արեհտար:

- Ինչ է ասեն, երբեք այնովն չի լինում, որ մարդ անընդհատ ցանկանա ինքնատուանություն գործել:

- Ոչ անընդհատ, իհարկե, բայց երբենք ոգում եմ տղանել ինքն իմձ:

- Ինչո՞:

- Որովհետև ամբողիսատ մտածում եմ Քաղիքների մասին, և զյսում այլ բան չկա՝ նրանից բացի: Անընդհատ զայիս է հայացքիս առց: Երբ դաս եմ սովորամ: Երբ հետուառացոյց եմ դիսում: Երբ աղասամ եմ, որ իջնի երեկոն: Ամենասենկատ վայրում, ամենաանհերթը դասիք: Անծն ինչ հիշեցնում է Քաղիքներն: Եվ դա ինձ սարսափելի ցավ է դատաճառում: Ես դա զգացել եմ նաև մինչ Նեցիորի մասիք: Իրականում ես միշտ սիրել եմ ոչ թե Շեպիմնեին, այլ Քաղիքներն: Սակայն իմ մեջ խերքել եմ ամեն բան, բանզի նաև իմ ընկերոց սերն եր: Այլ սերը, Քաղիքների մասին անընդհատ խոսելով, իմ մեջ սերմանել է Նեցիորը: Երբ զինվորները հարձակվեցին հանրակացարանի վրա, ես մտածեցի, որ ենարավոր է նրանք սովանել են Նեցիորին, և որախացա, այս, որովհասցա: Ոչ թե այն ողատճառով, որ ենարավորություն կամնենամ արտահայտել իմ սերը Քաղիքների

Նկատմանք: Այլ նրա համեմի իմձ սեր ներարկած Նեջիղին ատելու դատաճառավ: Դիմա Նեջիղը նահացել է, ևս ազատ եմ, բայց դա ոչ մի բանի չի հանգեցրել՝ բացի այն, որ ես ավելի ուժին եմ սիրահարվել Քաղիֆեին: Ես նրա նախն մտածում եմ առավելություն ի վեր և աստիճանաբար կորցնամ այլ բանի նասին մոտածելու ընդունակությունն: Տեր Աստված, ի՞նչ եմ անելու:

Ֆազիլը երկու ձեռքով ծածկեց դեմքն ու բարձրաձայն լաց եղավ: Կան «Մարլորո» սիրաբետ վասն և հօգում եսամոլ անտարբերության զգաց: Դաստի երկար շոյում էր Ֆազիլի գլուխը:

Այդ դասեալ նրանց մոտեցավ գործակալ Սաֆերը, որը միևնույն ժամանակ և՛ հնառաւուացույց էր դիտում, և՛ հետևում նրանց:

- Թող տղան լաց շինի: Ես նրա վկայականը կենտրոն չեմ տարել, ինձ մոռ է,- ասաց նա:

Ֆազիլը ուշադրություն շդարձրեց գործակալի խոսքերին, շարունակում էր արտապալել, և Կան ձգվեց ու վերցրեց Ֆազիլի վկայականը, որը գործակալը հանձ էր գրադանից ու դարձել նրան:

- Ինչո՞ւ է լայս, - մատաճք մարդկային, մասսամք՝ լրտեսին ընորոշ նետարրությամբ հարցրեց Սաֆերը:

- Սիրուց, - դատավիսանեց Կան:

Պատասխանն անմիջապես հանգուռացրեց լրտեսին: Մինչ թիյարանից վերցինիս դորս գայն ու ենուանալը Կան հայացքը չեր կարում նրա թիկունքից:

Շնոր Ֆազիլը հարցրեց, թե ինչողես կարող է արժանանալ Քաղիֆեի ուշադրությամբ: Նանց այլ ժամանակ է նա ասաց, թե որոյ Կարսը գիտի, որ Կան սիրահարված է Քաղիֆեի քոյլ հիմքելին: Ֆազիլի զգացմունքներն այնոյն անհոյս և անիրականալի թվացին Կային, որ ինչ-որ որսեի նա սկսեց վախենալ, թե սերը, որ տածում է Իփիեկի համեմոյ, գուց ե նույնողես այդքան անիրականալի է և անհոյս: Ֆազիլին, որն այլևս չեր հեկեկում, նա առանց ոգևորագրյան կրկնեց Իփիեկի խոսքերը. «Դու դու եղիր»:

- Բայց ես չեմ կարող այդոյիսին լինել, քանի դեռ իմ մեջ երկու հօգի կու-ասաց Ֆազիլը: Բացի այդ՝ Նեջիղի աքեխստական եռօջին աստիճանաբար տիրում է ինձ: Տարիներ շարունակ ես մոռածել եմ, որ իմ նրիտասարդ ընկերությունը, ովքեր գրադանում են բաղադրականությամբ, սկսած են քոյլ տալիս, իսկ եկնա, ընդհակարակը, ինքու եմ ոգում իշլամիտաների ենթա որում բան անել հեղաշրջնան դեմ: Բայց զգում եմ, որ ոգում են այդտես վարվել Քաղիֆեի ուշադրությունը զրավելու եանար: Ինձ վախեցնում է, որ Քաղիֆեից բացի նորուն այլ բան չկա: Ոչ թե այն դատաճառով, որ ես նրան բնակ չեմ ճամաշում: Այլ այն դատաճառով, որ տեսանում եմ, թե իմշղես ամենասպավորական աքեհասի նման, սիրուց և երջանկաթյունից բացի այլ բանի չեմ հավասում:

Մինչ Ֆազիլը լայս էր, Կան երկմտում էր. ասի՞, թե՞ շասի, որ նա ոչ ոքի շխայանի Քաղիֆեի համեմ տածած սիրո նասին և զգուշանա Լաջիվերքից: Նա կարծում էր, որ եղեւ Ֆազիլը գիտի իր և Իփիեկի հարաթերթյունների նասին, որինն առավել հստակությամբ տեղյակ է նաև Լաջիվերքի և Քաղիֆեի հարար-

բարյուններին: Սակայն եթե նա տեղյակ է այդ ամենին, առաջ, ենթարկվելով իրենց քաղաքական կազմակերպության հիերարխիայի կանոններին, ոդիայի երաժարվի Քայլիքի համեմու տածած սիրուց:

- Մենք աղքատ ենք և շատ անհան-, տարօրինակ շարությամբ ասաց Ֆագիլը, - ողջ դժբախտության այդտեղ է: Մեր ոդրության կյանքը ոչ մի դեր չտնի նարդկության դատանության մեջ: Եվ մենք բարու, որ աշորում ենք այս խճանկ Կարս քաղաքում, մի գեղեցիկ օր կատակեմք ու կանենանանք: Ոչ ոք չի եիշի մեզ: Ոչ ոք չի հետաքրքրվի մեզնով: Եվ մենք կմնանք անհան մի հափաքականության ներկայացուցիչներ, ովքեր խեղություն են իրենց փոքրութի, անմիտ վեճերում, ովքեր իրար կուղորդ են կորում այն դատանություն, թե կանայք ինչ են քաշելու գլխներին: Բոլորը կմոռանան մեզ: Երբ տեսմում եմ, որ այդդիմի հիմար կյանք աղբեկու է կենանանք այս աշխարհից և շենք բողնի ոչ մի հետք, դատությամբ գիտակցում եմ, որ կյանքում գոյություն չունի ոչինչ՝ սիրուց բացի: Եվ այդ ժամանակ ինձ ցավ են դատանություն այն զգացմունքները, որ տածում են Քայլիքի նկատմանը, այն իրողությունը, որ այս աշխարհում ափափանը կարող են գտնել միայն նրան գրիելով: Եվ նա դուք չի գաղիս իմ մտքից:

- Այս, դրանք աքեխանի մտքեր են, - անողոքաքար ասաց Կամ:

Ֆագիլը կրկին լաց եղավ: Իսկ Կամ ոչ մի տեղ գրի շառավ և չիկնեց, թե ինչ խստեցին հետազայտմ: Նեռուստացույցով ցուցադրում էին քարնված տեսախցիկով նկարահանված ամերիկացի երեխաների. նրանք զյորված էին աթոռներից, ակվարիումներ կրորում, իրենց զգաստների բրանցքները կոխսերվ՝ սայրաքում, ընկնում ջորը, հատակին, և այդ ամենը ուղեկցվում էր արենառական ծիծաղով: Թեյարանում գտնվող ճարդկանց ենթա ժողովով ու ամեն ինչ նոտանալով՝ Ֆագիլն ու Կամ երկար դիառում էին ամերիկացի երեխաներին:

Երբ Չափին մտավ թեյարան, Կամ ու Ֆագիլը նայած էին հետուառցոյից կյանքին հայտնված թեռնառարին, որը հանելուկային կերպով անցնում էր ինչ-որ անտառի միջով: Չափին Կային հանձնեց մի դեղին ծրար, որը ոչ մի հետաքրքրություն չառաջացրեց Ֆագիլի մեջ: Կամ կարդաց գրությունը. Իվելիյոց եր: Շայիքն և Նիկելը ցանկանում էին Կային համուշտել քան բողն անց՝ ժամը յորին, «Նոր կյանք» երաշակարանում: Չափին Սանեթից եր ինացել, որ նրանք «Նաջողակ եղբայրներ» թեյարանում են:

Չափինի գնալուց ենտա Ֆագիլն ասաց.

- Նրա զարմիկը ներ դասարանում է տվյուրում, խաղամոլ է, շատ է սիրում բոլորուն, գրազով աքրորակիվ, շնակօթիվ բաց չի բողնում:

Կամ նրան տվեց վկայականը, որը վերցրել էր ոստիկանից:

- Հյուրանոցում ինձ նաշի են արասամ, - ասաց նա ու բարձրացալ տեղից:

- Քայլիքին տեսնելո՞ւ ես, - ասանց որևէ հույսի՝ հարցրեց Ֆագիլը:

Եվ անհարմար զգաց Կայի դեմքին հայտնված ձանձրույթից ու խճանարությանից. «Ես ազմում եմ ստանել ինձ»: Երբ Կամ դուքս էր գաղիս թեյարանից, Ֆագիլը բացականչեց նրա ետևից.

- Երբ նրան տեսնես, առա՞ եթե զյուշորը հանի, ես կտղանեմ ինձ: Քայլ

ոչք այն դատմառով, որ նա համեկ է զիշաշորք, այլ հանուն նրա իմբնաստան լինելու հաճույքի:

Չանի որ մինչ համելիումը բավական ժամանակ կար, Կամ քայլեց շրջանցիկ փողոցներով: Ծրանցքի փողոցով անցնելիս նա տեսավ այն թեյարանը, որ առավոտյան գրել էր «Երազանքի փողոցները» բանատոնեղծությունը և ներս մտավ, բայց նաքան ծնվեց ոչ թե նոր բանասենեղծություն, ինչդեռ ակնկալպում էր, այլ կիսադատարկ, ծխուլ լի թեյարանից ետնադրուով փողոց դուրս գալու ցանկություն: Նա անցավ ձյունածածկ բակով, մթան մեջ նազցեց ցածրիկ ցանկատասի վրայով և երեք աստիճան բարձրամագով՝ շլքայակաղ նոյն շան հաշոցի ուղեկցությամբ իշուլ ներքնահարկ:

Այնտեղ գտնատ լսությ էր վատկոմ: Ածովսի և սպիրական ծանր օդից բացի Կամ զգաց նաև օդու ետո: Ծովեծուցանամ թշագող կաթսայի կողքին նստած էին մի քանի մարդ, որոնց առվերները գեազգվում էին հատակին: Տեսնելով, որ առվարաբեր արկիերու շրջադատոված նառած՝ օդի են խնում ՌԱՎ-ի թշնային աշխատավիցը, տոքերկույզով եկվանդ վրացուին և նոյն ամուսինը, Կամ բնալ չզարմացավ: Շեվոմ էր՝ վերջիններս նայելուն զգարմացան նրա հայտնվելոց: Ընկանա կնոջ զլիսին Կամ կարմիր, շքեղ զլիարկ տեսավ: Կինը Կային խաշած ձռ և խաչ եղարասիրեց, ինչ ամուսինը օդի լցրեց: Երբ Կամ կճռում էր ոյին խաչած ձռն, ՌԱՎ-ի թշնային աշխատավիցն առաց, որ կարույցուան այս բնակարանը Կարսի ամենաուգ տեղն է, աղջակի դրախտ:

Բանասամենությունը, որ դրան հաջորդած լուսթյան մեջ տակուն և առանց որևէ բաց բաց բաղներու գրեց Կամ, կոչվում էր «Նրախտու»: Փառուը, որ այն տեղադրյալն է եենց երևակայության առանցքի վրա՝ փաթիլի կենտրոնից եեւու, չի նշանակում, թե դրախտը երևակայական աղյական է: Կոյի համար դա նշանակում էր, որ դրախտի վերաբերյալ եիշողությունները կարող էին կենդանություն դասեղամեկ միայն երևակայության մեջ: Ռետազա տարիներին՝ այդ բանատոնեղծությունը մտաբերելիս, Կամ որոշ եիշողություններ թվարկամ էր հառ-հատ. մանկության տարիների ամառային արձակուրդները, դասերից փախչելու օրերը, երբ քաջ նետ բարձրանում էին ամենըն վրա, որ դառնկած էին ծննդները, երեխան ժամանակ նկարած մի քանի դրամի երես, հանդիդումը և համրայք այն առջևս են, ում ծանոթացել էր դրուցական երեկոյի ժամանակ:

Երբ նա գնում էր «Նոր կյանք» երուշակարան, այդ ամենի մասին նասածում էր նույնքան, որքան նիփելի մասին: Ըստիֆեն և նիփելը երուշակարանում արդեն սղասամ էին նրան: Նիփելին այնքան գեղեցիկ էր, որ Կային թվաց (թեկա՞՝ օդու ազդեցության տակ), որ խմել էր տված փորին, թե եինա երջանկությունից լաց կինին: Նստել երկու գեղեցկութիւ բայրերի ենտ և զրացել. դա ոչ միայն երջանկության, այլև եղարտության զգացություն դարձեց Կային: Նա ուզում էր, որ իրեն նրանց ենտ տեսնեին ֆրանկուրտցի տարեց թարք առևարականները, ուվեր ամեն երեկո ժողոված էին իրեն ու բարեւում: Սալշայն երուշակարանում, ուր երեկ սղանել էին մանկավարժական ինստիտուտի տնօրինին, տարեց մասուցուից բացի ոչ ոք չկար: Մինչ Կամ Ծաղիֆեն և նիփելի ենտ նս-

տան իր հրուշակարանում (յեկուզ նրանցից մեկը պյառաջրով էր), մոքամ անընդհանուր դրույթում էր փողոցից արված լուսանկարի տեսարան, որ դատկերված կլիմեր ինքը՝ նառած նրկու գերեցկուելիների կողքին: Եվ այդ լուսանկարում ինքը երևում է այսպես, ինչղետ մնաբնայի հետահայաց հայելու խորքամ արտացոլվելով երևում է մշտառի թիկունքից ընթացող մնաբնան:

Ի հակագրաբայոն Կայի՝ սեղանի մուռ նստած կանայք բնակ անհանգստություն չին գգում: Քանի որ Կան ասուց, թե «Ասիս» եյուրանոցում տեղի ունեցած հավաքի նանրանամերին տեղյակ է Ֆազիկի պատմելով, Խիթելը կարծ ասուց.

- Լաջիվերքը հավաքից հեռուցել է մոյեգնած: Ջաղիքն իման շառ է գոցոմ իր խորքի համար: Մենք Շահիդին ուղարկեցինք այնուն, որ թարմվում է Լաջիվերքը, սակայն նա այնուն չէ: Լաջիվերքին չեմք կարողանում գտնել:

Խիթելը մկնեց խոսի ավագ քրոջ նման, որը ձգուում է կրտսեր քրոջն օգնել դուրս գալ ծանր վիճակից, սակայն այդ դասին նա նույնութես շահագանց տագնապած տեսք ուներ:

- Եթե նրան գտներ, ի՞նչ եր հաղորդեն:

- Նախ ուզո՞ւն ենք համոզիկի, որ նա ոոյ է և չեն բռնել,- ասուց Խիթելը: Նա մի հայացք զցեց Ջաղիքնին, որը, թվում է, որ որ է արտասվելու էր:- Լոր քեզ նրանից: Առա նաև, որ Ջաղիքն ողարանատ է անել այն ամենը, ինչ նա ցանկանա:

- Դոր Կարսն ինձնից անհանձնութ լավ գիտեք:

- Գիշերը, մքնավ, մենք ընդամենը կին ենք,- ասուց Խիթելը,- դու արգեն գիտես քաղաքը: Գնա Խալիք փաշայի ողորտայի «Լուսային երրունի»⁴² և «Լուսվոր ուղի» քեյարաններ, որ այցելում են իման-խաթիբների ոստինարանի իւամիտները: Իհարկե, եկմա այնանդ ուստիկաններ են վյունում, սակայն նրանք է դակաս քերանքաց չեն: Եթե Լաջիվերքին ինչ-որ վառ քան է ողարանեի, կիմանաս:

Ջաղիքն հանց բաշկիճակն ու ողարանութեց պրեզ քեզը: Կուն մուածեց, որ նա եկմա լաց կինին:

- Տեղեկաբերյուն քեզ Լաջիվերքի մասին,- ասուց Խիթելը,- եթե մենք ուշանամք՝ հայրս շառ կանհանգաւանա: Նա քեզ ընթրիքի է սովորում:

- Նայիր նաև Քայրան փաշա քաղամասի քեյարաններում,- քարձրանողը՝ ասուց Ջաղիքնին:

Աղրիկների տազմատի և ափառքայան մեջ այսուհի փերում քան կար, այնուհի հմայիչ քան, որ Կան երուշակարանից «Ջունն ասղաբանք» եյուրանոց տանող ճամապարիի կեսք ուղեկցեց նրանց, որովհետև ողարզատիս չեր կարողանում բաժանմիվ նրանցից: Կային նրանց եես միավորում էր Խիթելին կորցնելու վախը, նաև ընդհանուր մեղադիրաբայան խորերդավոր զգացողությունը (միասին ինչ-որ քան ինք անում նրանց հորից զաղտնի): Նա նոտածեց, որ ինչ-որ ժամանակ ինքը Բիթելի ենու գնալու է Ֆրանկիօնը, կզա նաև Ջաղիքնին, և իդինք երկրով կը դուռնեն Քայրիմյան փողոցով, կիմնեն պրճարան, կզննեն խանութենքի գուցափեղկերը:

Նա բնակ չի հսկալում, թե կվարողանա կատարել հանձնարարությունը: «Լուսնային եերունի» թեյարանը, որը գոտով առանց դժվարության, այնքան գործ էր ու նույ, որ նա, նոտանայով, թե ինչու է եկել այդուղի, ինչոր ժամանակ ներանձնացավ և նիսայնակ եերուտացույց էր դիտում: Շորջը ուսանողական տարիքի մի բանի երիտասարդներ էին, սակայն, շնայած զրոյց սկսելու նրա ջանքերին (նա խոսակցություն բացեց եերուտացույցով ցուցադրված ֆոտորույն եամդիման մասին), ոչ ոք շարժագամքն և շնութեավ նրան: Խակ Կան, այնուամենայնիվ, որատրատուել էր մի տոսի սիզարեն, որդեսզի եյուրասիրի նրանց, և սեղանին դրել վատիշը, որդեսզի մեկն ու մեկը դրանից օգտվելու բայլ-տվարթյուն խնդրի: Գլխի ընկնելով, որ չի կարողանալու որեւէ բան իմանակ նաև շնորաց վաճառողից, նա վեր կացավ և ուղևորվեց «Լուսավոր ուղի» թեյարան, որ տիսավ ֆաւրուլային նոյն եամդիմանը դիտու ևս մի բանի երիտասարդների: Եթե ոյատերին շնկաւուեր թերթերի կտրածոներ և «Կարսաւորութի» ընթացիկ տարվա հանդիմանների ալյուսակը, չեր եիշի, որ երեկ երեկոյան այսուղ Նեցիոյի հետ զբացել է Ալլահի գոյության և աշխարեի իմաստի շուրջ:

Նա տեսալ, որ երեկ երեկոյան կարդացած ուսանակորի կողքին մնել այլ որեւէ գործ և փակցրել է ծաղրամինանակում, և վկան այն արտագրել իր տեսրում.

Պարզ է. մայրիկը երրեք չի ենի դրախտոից, չի կարդանա մնաց գրեկեր,

Եվ եայրը մներ երրեք չի դադարի քոքակը: Նրան,

Միննոյն է, եղանակ շերմանալու է, սիրոյ յայտապու, ճակատագիր է:

Աղայի մնջ խեղդվելով՝ Կարսը եիշելու ենք իմշտիս դրախտ:

- Դու բանատեղծություն ես զրում, - հարցրեց նրա դիմաց կանգնած վաճառող աղան:

- Ալյօն, - ասաց Կան, - դու կարող ես տառերը զվահվա՞յր կարդա:

- Ոչ, այստերս, ես նորմակ կարդա ե շգիտում: Դոյրոցը բռնել եմ: Նամ է՝ արդին մնե եմ, ոչ է:

- Պատի վրայի նոր բանատեղծությունը ո՞վ է գրել:

- Այստեղ եկող տղաները որեւաներ են:

- Ինչո՞ւ այսօր շեն եկել:

- Երեկ զինվորները բռնել են բռնորին: Ոմանք բանուում են, ոմանք բարձրվել են: Նարզրու նրանց՝ բաղաքացիական շորերով ուստիկաններ են, կի-մանան:

Այնուուշ, որ նա մատնացույց արեց, նստած էին ֆուտրոյի մասին ոգևորված խոսող երկու երիտասարդ, սակայն Կան շնութեավ նրանց, ոչինչ շնարցրեց և արագ հետացալ թեյարամից:

Նա համոյք զգաց՝ տեսնելով, որ ձյունը վերսկայում է: Կան բնակ չի հսկալում, որ Քայրան փայայի թադամասի թեյարաններում կկարողանա գունել Լաջիմիրի հետքը: Վիճա, Կարս ժամանելուն տես իրեն համակած տրանսպրյանը զուգակենո, եղուան զգում էր նաև երջանկություն: Ակնկացելով, որ

մտքում նոր բանաստեղծություն կծնվի, նա դանդաղ, ասես երազում, անցավ տգեղ և աղքատ բետոնն շնչերի նոսով, ձյունածածկ կապառնելիների նոսով, թխարանների, վարսովիլիքանոցների և նողարեղենի խանութմերի սալոցակապած ցուցափելվերի նոսով, բավերի նոսով, որտեղ տասների ժամանակներից սկսած նարդկանց դիմավորամ էր մի քանի շնչերի եանատեղ գռնոցը, խանութների նոսով, որ վաճառում էին արականության դաստիարականաց և ծրասայերի տարրեր, անցավ հստովկալոր րրինզա դրանիր վաճառող վորքիկ խանութների նոսով: Նա զգում էր, որ ինչ տեսնում է «Նայրենիք» կուտակցության նախընտրական դաստիարակը, Վարագույրներով խոլ փակլած վարքիկ դատուեանները, ամիսներ առաջ «Գիտելիք» դեղատան սահցատաւ ցուցափենդկին փակցված «Նայտնաբերվել է ճաղոնական զրիտի դատվաստուկ» գովազդը և դեղին թղթերի վյա ընդդեմ ինքնասդանության տղագրված կոչերը, յի մոռանա ողջ կյանքի բնիքացքամ: Նրա մեջ այնոյիսի բացատիկ հստակությամբ և ամգնությամբ հենց վերադրած որակի բալոր մանրանամներն ու զգացողությունը, որ «այդ դատին ամեն բան փոխեադակցված է, և ինքն անձամբ անբաժանելի մասնիկն է այս խորտուկ և ջնադ աշխարենի», որ նա, մտածելով, յեն նոր բանատեղնության է ծնվում, մտավ Աբարուրի դոդուտայում զանվոր ինչ-որ թխարան: Սակայն այս անզամ բանաստեղծություն չծնվեց:

Ամաստվածը Կարսութ

Սորանվելու Վախը

Թեյարանից դուրս գալուն ոյն Կան ձյունածածկ մայրին տեսառլ Մոխրարին: Վերջինս մտազրաք ինչ-որ տեղ էր շտապում ու թեև նկատեց Կային, սակայն թանձր, խոշոր փարիլներով խօսող ձյան տակ կարծես առաջին դասին շճանաշեց նրան, իսկ Կան մի դժու կարծես ցանկացավ խուսափել նրանից: Սակայն երկուան կ միաժամանակ ընդուռաջ գնացին միմյանց և ողջագործեցին որոշես իհն ծանոթներ:

- Խնդրանքս հաղորդեցի՞ր Իվիելին, - եաբցրեց Մոխրարը:

- Այո:

- Ի՞նչ դատասխանեց: Արի նտմենք թյարան, դատմիր:

Չնայած ուազմական հեղաշրջմանը, ոստիկանությունում տուացած վնասվածքներին և կյանքի գլխավոր նողատակի՝ քաղաքադեսի ընտրություններում եադյանակ տանելու ծախողմանը՝ նա ընավ ընկճված տեսք չաներ:

- Ինչո՞ւ ինձ չերրակալեցին: Որովհետև քաղաքադեսի ընտրությունները, միևնույն է, տեղի են ունենալու, բռու միայն ձյունք դադարի, ճանադարեները բացվեն, գինվորները ենուանան գրադի ծոցը. Իվիելին ասս այս նասին, առաց նա, երբ արդեն նստած էին թյարանում:

Կան զյուռվ արեց և եաբցրեց, թե ինչ լուր կա Լաջիվերքից:

- Ես եմ առաջինը նրան Կարս կանչեց: Եվ առաջներում, ինչքան գալիս էր, իմ տանն էր իջևանում, - եղարսությամբ ասաց Մոխրարը: - Բայց այն ժամանակներից ի վեր, ինչ ստամբուլյան մամուլը նրա անոնց խառնեց անարեկիցների անուններին, Կարս այցելելիս նա այլևս չի որոնում մեզ, որդեսզի մեր կուռակցությանը եանկարծ վնաս շղատառակի: Ես վերջինն եմ իմանում, թե նա որտեղ է, ինչ է անում: Իվիելին ի՞նչ դատասխանեց:

Կան ասաց, որ Իվիելը հստակ դրատափան չի տվել Մոխրարի՝ ամուսնության նոր առաջարկին: Իսկ Մոխրարը այդ տեղեկությանը արձագանքեց այնուհետ քազմանշանակ, ասես դա ինչ-որ յարականուկ դրատափան էր բարցնում իր մեջ, և ասաց, թե ոգում է, որ Կան իմանա, թե ինչ զգայուն, ինչ նրբանկատ և հասկացող է իր նախկին կինը: Իսկ ենտու ավելացրեց, թե իինա շատ է զուգամ, որ իր կյանքի ճգնաժամային դրամի սիսակ է վարկել նրա հետ:

- Երբ Մոտամբուկ վերադանաս, անձամբ, ու ծերուկ բանատեղեռություններու կեամծնես Ֆախիրին, չ՞-, այնուհետև ասաց նա:

Կայի համաձայնությունը տուանդաց եեւոտ նրա դեմքին հայտնվեց դրագամիափ խորհնակարուց և տիտուր պարտահայտություն: Շփոքմունքին, որ զգում էր Կան Մոխրարի եամբեղ, փոխադիմնեց տեհանույշյան և խոնակարության միջև գոնվող ինչ-որ զգացողություն: Եվ հանկարծ Կան տեսավ, որ դիմացինը գրտանից ինչ-որ թերթ է եանու:

- Զո տեղոր լինեի, այդքան համզիատ ման չի գա փողոցներով, համոյթով աւաց Մոխրարը:

Կան նրա ծեռքից խից «Սահման» բաղաքային թերթի վարկա համարը, որի ներկը դեռ չեր շորացել, և մի շնչով կարդաց.

- «Շայափոխական դերասանների հաջողությունը», «Ժամադարձ օրեր Կարսում», «Ընտրությունները հետաձգվեցին», «Քաղաքացիները գոն են աղտոտամբարժանից»...

Նաև Մայիսարի հուշումով կարդաց աշաջին էջի հոդվածը.

ԿԱՐՍՈՒՄ ԴԱՅՏԸՆՎԵԼ Է ՄԻ ՄԵԱՍՎԱԾ

Դամբնդեանուր հետաքրքրություն, թե այս դժվարին օրերին ինչ է անում մեր բաղաքան այսպիս կոչված բանասանից Կան

Մեր թերթի երեկոս համարը, որ զրել էինք այսպիս կոչված բանասանից Կայի մասին, հարուցել է Կարսի բնակչութերի բուն արձագանքը

Մենք բազմաթիվ խոսակցություններ ենք լսել այսպիս կոչված բանասանից Կայի մասին, որը երեկ մեծ դերասան Սունայ Շահմի և նրա ընկերների կողմից Ազգային թատրոնում ժողովրդի բուն աջակցարքամբ բնմադրված, Կարսի ժողովլորդին հանգիստ և խաղադություն դարձնած, Աթաթուրքի օգով ներկայացնան կեսին ընթերցեց իր անհասկանայի և տեսած բանասանիցությունը և փշացրեց մարդկանց տրամադրությունը: Այդ անվանարկված նարդու, որը ժողովրդիայից փախչելով, ահա արդեն բանի տարի բնակված է Գերմանիայում, անստորածի, լրտեսի նման հայտնվել է ներ միջավայրում մի այնոլիսի ժամանակ, եթե մենք՝ եղանակ հարազատ և արդեն շատ տարիներ իրար եղանակ և ուրախացն առյօտ Կարսի բնակչութերս, արտաքին ուժերի կողմից ներքաշվել ենք ներայրական երկրատակալության գիրկը, եթե մեր հասարակությունը արենատականորեն կիսվել է երկու մասի և սկսել բաժանմվել կրոնի և աշխարհիկ կարգերի կողմնակիցների, քրիստի, բարքերի և ազերիների, եթե կենդանության են առել հայերի ջարդերի մասին ոբյեկտները, որն արդեն անհրաժեշտ է նույնական: Նրա հայունվելուն ուսև հաղոցը ծագեցին ժողովրդի մեջ: Ծի՞շա է, որ այդ որևէ երկու օր առաջ մեր կայարանում հանդիսելով իմաստ-խարիբների ուստինարանի սաներին, ուկրեր, դժբախտաբար, շափից ավելի են տուրք տալիս այլևայլ բնույթի սալորանքներին, ասել է: «Ես աքեխա եմ, ես չեմ հսկալում Ալյասին, բայց ինքնաստանություն կատարել եմ շնչ ողատրաստված, և, ընդիանրատեանի սաներին, ուկրեր, դժբախտաբար, շափից ավելի են տուրք տալիս այլևայլ բնույթի սալորանքներին, ասել է: «Ես աքեխա եմ, ես չեմ հսկալում Ալյասին, Ալյաս գոյություն շանի (ներքի, Ալյաս): Եթե նա ասում է: «Մասվորականի խնդիրը ազգի սրբության մասին մասին շարակատելն ե», ենց դա՞ է եւլուղական աղատանտությունը, որի բուն խնդիրն ի վերջո Ալյասին ենթակելի է: Այն, որ դու կերակրվում ես գերմանական փոխերով, թեզ իրավունք չի տալիս ուսնահարել և անարգի ազգի հսկաւոք: Ժե՞ դա բարցնում ես քո իշխական անոնց, որովհետ ամացում ես, որ բարք ես և եւլուղացիներին կատկելով՝ հանդես ես գալիս

«Կա» կեղծամվամբ: Խնչղիս ցալով հայտնում են մեր խմբագրություն զանգահարող ընթերցողները, Արևնատքին նմանակող այդ անսատվածք այս դժվարին օրերին ներ բաղաք է եկի մեր մեջ խառնակություն սերմանելու. նա ծողովորչին կոյնի է խովուրյան, նույն է ամենասորաստ բաղամասերի ամենասորաստ տները և նույնիսկ համարձակվել է ուսնձգություն կատարել Արաքուրքի նկատմամբ, ով մեզ դարձնել է այս հայրենիքը, այս Նաճրատեսությունը: Ուզ Կարսին է ենտարքիր, թե այդ այսպես կաշված բանատունդը, որ հանգրվանել «Զբանեադրաբան» հյուրանոցում, ինչո՞ւ բարեհաճել ներ բաղաք: Կարսի երիտասարդությունը ասովկածանարգներին, Ալահին և Մարգարեին (քոյ Ալահը օրինի և ողջունի նրան) մերժողներին ցոյց կտա իրեմց տեղը:

- Զասն յորդի առաջ, երբ անցնում էի խմբագրության մոտով, Սարդարը բայի որդիները դեռ չին ավարտել քննքի տողագրությունը,- առաջ Մոխքարը այնինի մարդու ձայներանգով, ով ոչ միայն չի կիսում դիմացինին համակած վախին ու հիապատիությունը, այլև, ընդհակառակը, գոյն է, որ զվարճանապահ բան է գովակ:

Կան իրեն շափազանց միայնակ զգաց ու ևս մնի անգամ ոշաբիր ընթերցեց եռովկանը:

Մի ժամանակ, երբ Կան երազում էր գրական փայլուն կարիերայի ճապին, մտածում էր, որ մողեռն նորարարության եետևանքով, որ ինքը կրերի բարքական որենցիս (իմաստ այդ ազգայնական որակներացումը Կային թվում էր ծիծառեկի և խղճուկ), կենքարկվի բազում եարձակրուների ու զանգվածային քննադատության, և այդ թշնամանքն ու շիստկացվածությունը հոշակ կրերեն իրեն: Շմա Կային խոցեց «այստես կոչված բանատեղ» արուահայտությունը, իսկ այդուհի ուազմաշունչ բննադրատության համդիտում էր առաջին անգամ, թեն հայտնի էր շատ տարիներ:

Մոխքարը նրան նախազգաւշացրեց, որ ոյնոք չէ թիրակսի նման բացեիրաց ման զայ, և Կային բոյեց թեյարանուն մենակ: Մոխնվելու վակըր համակեց Կայի ոոչ եաբյանը: Նա դրաս եկավ թեյարանից և նախախն բայեց մոգական ոիշանը, ասես դանդաղեցված ներքանամուներում իշնող ձյան հակայական փաթիլների ներք:

Վաղ երիտասարդության տարիներին ի սեր գաղափարի ճահանապ, համուն զրածի կյանքը զոհելով Կայի համար հոգևոր կատարելաթթյան բարձրագոյն աստիճան էր, որին երբեմ ի վիճակի է հասնել մարդ արարածը: Բայց այդ սին մտքերից Կային հետու էին վանել իր ընկերների և ծանոքների երթունն տարվա անմիտ արարքները, երբ ոմանք, անենքեթ ու վտանգավոր սկզբունքների ենթեկով, մահանում էին կտտանքներից, մյուսներին փողոցներում ոչնչացնում էին ահարեւելիշները, իսկ ոմանք է ստանվում էին բանկերի կողողութաների ժամանակ կամ, որ ավելի վատ է, զռեվամ էին ձեռքերի մեջ դայրած ինքնաշեն ուսմբերից: Զադարական հայացքների դատանառու (դրանք իմաստ չեն ընդունում) երկարամյա արտարարությ Գերմանիա Կայի գիտակցությունից հիմնա-

Վորապես դուրս մնեց քաղաքականության և մարդկային անձնագործության համատեղելիության միտքն անզամ։ Եթե Գերմանիայում գտնվելու տարիներին քաղաքական թերթերում կարդում էր, թե որու անհայտ լրագրող ստամբի է քաղաքական շարժմատիթաներով (հավանաբար քաղաքական իդամիտաների կողմից), Կամ գայրույթ էր օգում կատարվածի և հարգանք՝ գռի հանդեղ, ասկայն երբեք կ առանձնադիմ չի հիմնում աղանձվածով։

Եվ այսուամենայնիվ, Խալիթ փաշայի և Կարաբերիի տրամադրության խաչմերուելում նա դատկերացրեց, որ խոլ ցանկադատի սառցադատու անցքից իրեն է նայում երևակայական իրացենի փողը, որ իրեն սղանելու են այսուեց, ինքը նաև անապառ է ծյունածածկ մայթին, առաջ փորձեց դատկերացնելու, թե ինչ են զրելու սուամրույան թերթերը։ Չառ հավանական է, որ նահանգադետի գրասենյակն ու ՆԱՎ-ի տեղական մարմինները դեղոքին անհարկի հճշդություն շխադորդելու և իրենց մեղավորությունը քաքցնելու նորատակով կրողարկեն սղանության քաղաքական դատաճաշը, իսկ սուամրույան լրագրուները, իր բանաստեղծ լինելով անտեսելով, գուցե տղագրեն հաղորդագրության իր մահվան վերաբերյալ, բայց գուցե և շտուգուննեն։ Անզամ եթե քարեկան քանատոնեներն ու «Զունհուրիերի» աշխատակիցները փորձեն ներկայացնել իրողության քաղաքական ենթատերաքը, դա կնվազեցնի իր բանաստեղծությունների գնահատմանը նվիրված երադարակման արժեքը (ո՞վ կզբի այդ հոգվածը՝ Ֆախիմը, Օրեանը)։ Բայց գուցե իր մահվան լուրը գտնելուն նշակալույթի էղում, որը ավորաբար ոչ ոք չի կարդում։ Եթե Դան Դանիելն ամվանք լրագրողը, իրոք, գոյություն ունինար, և Կամ, իրոք, նանոք լիներ նրա ենու, գուցե «Ֆրանկֆուրտի ուսուցառության» տղագրերի հոդված Կայի տևերժագրերեւության և մահվան վերաբերյալ, բայց արևմտյան ոչ մի այլ հանդես չի անդրադառնա այդ փաստին։ Որդին սկսվամբ Կամ փորձեց դատկերացնելու, որ իր բանաստեղծությունները կրազմանվեն գերմաներնեն և կտղագրվեն «Ակցենն» եանդեսում, բայց աւուղի հստակ դատկերացրեց, որ եինա այտաեղ՝ «Սահման» քաղաքային թերթամ տղագրված հոդվածի դրամնառուվ սղանվելուն և այդքեն մահանալը նշանակում է այն, ինչին առամ են «խեղդվել սեփական կրասիք մեջ», և վախենում էր ոչ թե մահից ընդհանրացիս, այլ այս դաեին մահանալուց, եթե ի հայտ է նկել նվիրեկի ենու Ֆրանկֆուրտամ երջանիկ կյանքով աւղինելու հույս։

Եվ դարձյալ նրա աշջին երևացին մի շարք գրգներ, ովքեր վերջին տարիներին սղանվել էին քաղաքական իդամիտաների գնդակներից։ Կային միամիտ թվաց (քեզ սրտում զգաց մեր, որի դատաճաշով աշքերում արտասարք եայտնվեց) որպիստիվիզմի ենտուրդ մի նախկին քարոզչի ովկուրությունը, ու, ենտագայում արեիստ դասնալով, ձգուում էր ճատնացույց անել Պուրանի «կիշտադատված հատկաները» (նրան սղանել էին թիկումքից զիյին կրակելու)։ Մի զիյավոր խնդրացի գայրույթը, ու կարճատառ ենդվաներում հեզնանքով էր արտահայտվում զիյաշօրով աղջիկների ու շաղրայավոր կանանց հասցեին՝ նրանց համեմատելով «շնչեն այլիների» ենու (նրան սղանել էին առավատյան՝ վարորդի ենու)։ Կամ թիշ հայտնի մի լրագրողի համառությունը,

ով աղացուցում էր թուրք իտամիառների կատյը Երանի ենու (նա դայրեց իր մերժայի մեջ): Երան վլոյդվում էր ոչ թե այն, որ արենտյան և տուամբույան նամակին թնավ չեր հոգում այդ թօշաշոնց լրագրողների և մուսլիմականների կյանքը, որպաց սղանում էին գավառական եետավոք քաղաքների ծայրամասային փողոցներում տարրեր առիթներով, բայց նույն դաստիառվ: Երան ցավ էր դաստիառն նշակայրը, որը կարճ ժամանակ անց իտքառ մուտքում էր անեայտ հանգամանքներում սղանված իր նվիրյապներին: Ռ նի օր նա սաղշախար զիտակեց, թե ինչ խելամիտ արարք կյինի որուէ անկյուն հետանապն ու այնուղ իր անձնական երջանկույթունը որոնելը:

Երբ նա մոտեցավ Ֆափր թեյի դորդուստյում գտնվող «Սահման» քաղաքային թերթի խմբագրույանը, տեսակ, որ վարդվա թերթն արդեն հանել և կատրուկով դրեւ են ցուցափենլի՝ սառույցներից ճաքրտած ամելյունում: Նա ևս մեկ ամեզամ վերընթերցեց իրեն վերաբերող հոդվածն ու ներս մտավ: Սարդար թեյի ավագ որդին նեյրուն թելով կարում էր տողագրված թերթների մի մասը: Որդիսազի իրեն նկատեն, Կամ համես զիսարկն ա ուսերին թիգրիացներով՝ բայի տվեց ձյունը:

- Դայրս այսուեղ չե՞- ասաց Սարդար թեյի կրտսեր որդին, որը ներս մտավ՝ մերհման պրեկու փայտար ծետքին: - Ժնե ոգո՞ն եք:

- Ո՞վ է վաղվա համարուն իմ նապին եռովկած գրել:

- Զնը մասին եռովկա՞՞ն կա, - հոնքերը խոժութելով՝ ատաց կրտսեր տղամ:

- Կա, - բարեհամբույր ժղոսադով և ինքնագոր տեսքով առաջ ավագը, որը եղրգը նման տուուց շորքեր ուներ, - այս համարի բնոր հոդվածները հայրս է գրել:

- Եթե դուք սարավույան տարածեք այս թերթը, - ասաց Կամ, առաջ մի որս հաղաղեց, - ինձ համար շատ վատ կյինի:

- Ինչո՞ւ, - հարցրեց ավագ տղամ: Նա շատ փափուկ ճաշկ և շտկագանց անմեն հայացք ուներ, և անհնար էր հակառակ, որ ընդունակ է կեղծիքի:

Կան հասկացավ, որ եթե բարեկոզի տեսքով, երեխայի նման հասարակ ու դարզունակ հարցեր տա, կկարողանան նրանցից իմանալ ամեն ինչ: Այլուս Կան քատիյնող տղամներից իմացավ, որ թերքը կանխիկ վճարով գնում են միայն Սովորար թեյը, տղան, որին աղարկում է «Հայրենիք» կուտակցության տեղական գրաստենյակը, և գրականության թօշակառու աստցշուի Նորին խանունը, ով իմբագրությամ է այցելում ամեն օր, ինացաւ, որ եթեն ճամատղարեները բաց են լինում, թերթերը Սահմանը և Անկարա ուղարկելու համար հանձնում են ալտորոսի վարորդին, իսկ այսօրվա թերթերը երեկվանի կատրցների եետ կննան այտեղ մինչև ճանաւորակները բացվեն, իսկ ննացյալ տղաբանակը վաշն առավուտ երկու եղրայրները կտարածեն Կարսում, և եթե իրենց հայրը ցանկանա, առաջ այդ դերքում, ինարկե, իրենք կկարողանան մինչև երեկո աղագրել թերթի նոր բանակ, տակայն իրենց հայրը քիչ առաջ դուրս է եկել խմբագրությունից և ընթրիքին առն չի գալու:

Ասելով, որ թեյ խմելու ժամանակ շոմի, Կան վերցրեց թերթն ու դուրս ներկ Կարսի տառնաշոնշ և աշամիչ զիշերվան ընդառաջ:

Անեղո և անմեն տղաների տեսքը մի փոքր հանգտացրեց Կային, և երբ

նա քայլում էր դանդաղ իշխող փաթիւների միջօվ, մնալավորության ինչ-որ տարօրինակ զգացումով ակամա հարցըց ինըն իրեն՝ արդյո՞ք շատ չի վախինում: Ուղեղի խորֆերում փայլատակնեց միտք, որ այն տարաբախտ գրողներից շատերը, ովքեր գնդակ են ստացել կրծքներին կամ զյսներին, կամ եխացած երկրագուների կողմից ուղարկված քայցրավենիքի տուփերով դայցուցիկի եանբոցներ առանապով՝ դայրել են, ստիլիզած են եղել իրամեշտ տալ այս աշխարին, որովհետև եայտնվել էին եղարտության և խիզախության նույն ծողակում: Օրինակ՝ բանաստեղծ Նորդոյինը, որը չեր ենաբարբրություն նման հարցերով և խօնարիկում էր եվրոպայի առջն. երբ նրա՝ կրոնի և արվեստ նարցերին նվիրված կիսով շափ գիտական, կիսով շափ անմիտ հոդվածը, որ գրել էր տարիներ առաջ, աղճաւաված և «նա անարգել է մեր կրոնը» բնութագրմանը տղագրվեց իպամիտական քերթերից մեկում, տոսկ այն դատնատով, որ իրեն վախիւու չիամարեն, նա սկսեց կրտու կրկնել իր նախկին մտքերը, և քմանական հայացքների համար զինվորականներից շերմ դաշտուանությանն արժանացած աշխարիկ մաճուր, ուսնացնելով (ինչը, ի դեռ, դուր էր գալիս նրան), դա վերածեց եերտական դպրության, իսկ մի առավեստ դայրեց նրա մեքենայի առջևի անիվին կատած որովիշիկնեն փաթեթը և այնուն րզկուեց նրա մարմինը, որ մերձավորներն ու հոգարկավորության ցուցադրական քափորը տախուած էին լրճանալ դատարկ դագաղի եւնից: Շտորքական թերթերի վերջին էցերի աննշան, անելիքը հրատարակումներից, որ աշքի էր անցկացնում Ֆրանկֆորտի գրադարանում, Կան գիտեր, որ նախկին ծախանեալ լրագրողներին, ովքեր վախկուու երևակուց խրանելով ու միաժամանակ երազելով, թե «գուցեց Սալման Ռաշդիի նման նս է արժանանամ ոոց աշխարիկ ուշադրության», կող նս գնում նման սալյաններին, ինչղես նաև մատերիալիստ թիշկներին ու կրոնի հավակնուու քննադատներին ստանելու համար զավառական փոքրիկ քաղաքներամ ոչ միայն մեծ քաղաքներուու կիրառվող խորանանկ ու բարդ կառուցվածքի ռումքի, այլև ասթճանակի օգնության շնու դիմում. նոյեգնած երիտասարդ իպամիտաները մի խռով փորոցում նրանց դարզադիս խեղդում են մերկ ձեռքերուով կամ մերթամ: Հզնելով կրդմնորոշվել, թե «Սահենան» քաղաքային թերթուու դաստախան հրատարակմանը հանդես գալու հենարակության դեռքում ինչ կարելի է ասել, որ ն՝ գնդակ շտանա ճակատին, և ալժանատվությունը կարուցանան դաշտամանել («Ես աթեխստ եմ, բայց, իհարկե, Մարգարիտին շնչ Վիրավորեկ» կամ՝ «Ես հավատացյալ չեմ, բայց հավատացյալներին եարգում եմ»), նա քայլում էր ձյունածակ փողոցով և հանկարծ թիկանքից ձյունը մեղքելով մոտեցող տունածայն լոնց: Կան ցնցվեց ու եւս նայեց: Անցորդ ավարտաւային ընկերության տնօրինն էր, որին տեսել էր նախարար երեկոյան Գերապատիկ Շեյխի կացարանամ: Կան մնածեց, թե ահա այս նարդը կարող է վկայել, որ ինքը աթեխստ չէ, և ամաչեց այդ նորից:

Խսջոր փաթիւներով իշխող ձյան զեղեցկորչունից աղշահար, որը հադրդամ էր մոգական և հայենակ ավօրսական ինչ-որ բան ամբոխատ վերաբերուու զգացության, նա դանդաղ իշխում էր Աթափուրքի ութուայով՝ բայլերն

ավելի դամդաղեցնելով նայերի սահցարաստ անկյուններում։ Շնորհած տարիներին նա կիարցնի իրեն, թե տխուր բացիկների նման, որոնք հնարավոր չենուանակ երբեք, ինչո՞ւ է իր ելշողության մեջ անվերջ դահլամուռ Կարսի ծյուների գեղեցկությունը, տեսարանները, որոնք աշքին ընկել էին, երբ վեր ու վար անելով գրանում եր ճյումանածկ փողոցներով (նինջ երեք երեխա, ներքեց սահնակները բաշերու, բարձրանում էին վեր, «Ալին» լուսանկարչառան նոր գուցափեղներում արտացոլվում եր Կարսի մշակ լուսացույցի կանաչ լույսը)։

Կարի նախկին արենառանոցի դժուար, որը Սունայր վերածել էր շատարի, կանգնած էին երկու ժամադրան և մի զինվորական թեսնաւուր։ Երբ քիվի տակ ծյունից դաստաղարվաղ զինվորներին Կամ տսիրված մի բանի անզամ ատաց, թե ցանկանում է տեսնել Սունային, երան ինորեցին ենու քաշվել, ասես մի կողմ էին վեճուած զյուից զյասվոր շտարի դեսին խնդրագիր ներկայացնելու նկան մի խեղճ զյուղացու։ Բայ նա անընդհատ նուածում էր, թե ինչորի տեսնի Սունային և ինորի արգելել թերթի տարածումը։

«Եզրմանը և զայրույթը, որ նրան որատեց դրանից եետո, ոեսոք է զմասեատել՝ նկատի մենապով այդ եիսպատիությունը։ Նա ուզեց ծյուների նիցով վազրով հասնել ելարանոց, սակայն դեռ չեր եսակ առաջին խաշներով, երբ եայտնվեց իր ձախ կորդում գտնվոր «Միասնառյուն» թյարանում, որ նոնուն ին թնդր կարդացու։ Նա նուած վասարանի և եայլու միջն դրված անդանի մոտ և գրնց «Սոլանվել, ճահանապ» վերնազրով բանաստեղծությունը։

Այդ բանաստեղծությունը, որի զյասվոր ասելիքը, ըստ Կայի գրառուների, վախոն էր, նա տեղադրելու է վեցաթև փաքիլի ելշողության և երեսակայության բյուրեղների միջն ու խոնարի լուսուամբ շրջանցելու է մարգարետյունը, որին անթեղված էր այնտեղ։

Քանաստեղծությունն ավարտելով՝ Կան դուրս եկամ «Միասնառյուն» թյարանից և երբ եսասակ «Զյունն առշարանք» եցարանոց, ուրն անց էր բառն։ Նա նետվեց նահճակալին ու ակսեց նայել փողոցի լամփերի և վարդագույն «Ճ» տառի ցոլքերի ներք երկնքից իշնող խոշոր փաքիլներին ու երակներ կազմերով, թե ինչքան երջանիկ են լինելու իմքն ու Իփեկը Գերմանիայում, ջանաց հանգստացնել եղագու խոտվը։ Տասը բոշի անց, եամակվելով Իփեկին անհառչադ տեսնելու անդիմադրելի ցանկությանը, նա իշտակ ներքն ու տեսալ, որ քուրդ ստրատեփ Շահիդեն առուրավ լի կաթսան դնում է ինչ-որ եյուրի ընկերակցությամբ սեղանի շորջ նուռած տանտերերի առջև, և ցնծությամբ նկատեց, թե ինչ երաշակի փայլ են արձակաւմ Իփեկի շազանակագույն վարսերը։ Երբ նա նուած այնտեղ, որ սասացարկեցին, Իփեկի կողքին, մի ուսի եղարատությամբ զգաց, որ սեղանի շորջ զննվողները՝ բոլորը, տեղյակ են իր և Իփեկի սիրոն, և նկատեց, որ իր դիմաց նուռած եյուրը «Սահման» բաղարային թերթի խմբագիր Սարդար թիւն է։

Սարդար թիւն այնուհետ բարձեկամարար ժողուաց նրան և սեղմաց ծեռքը, որ Կան մի ակնքարք կասլածեց գրանում գտնվող թերթում կարդացածի խևությանը։ Կան ուարզեց բասը, ուր աշուր լցրին, և սեղանի տակ ծեռքը դրեց իր կողմ հակված Իփեկի ծեռքին, զգաց նյա բայրու ու ներկայությունը և ականջին

շնչաց, որ, զակոք, Լաջիվների մասին ոչինչ չի կարողացել իմանաք: Աղա նրա հայացքը հանդիտեց Սարդար թեյի կողքին նստած Թաղիչնի հայացքին, և նա զիսի բնկավ, որ այդ կարճ ժամկե նիփներ հասցրել է տեղեկությունը հաղորդելու նրան: Թաղիչն լի էր ցաւամօվ և ընդվզումօվ, սակայն, այնուամենայնիվ, կարողանամ էր լուս հանդուրժել «Ասիա» եյուրանցում տեղի ունեցած հավաքի վերաբերյալ ենչող դժգոհությունները: Շուրջուտ թեյն ասաց, որ ողջ հավաքը ապրանք էր, և ռատիկանությանը, ինչպէս, տեղյակ է ամեն ինչից:

- Սակայն ես բնավ չեմ զոշում, որ նաևնակցել եմ այդ դատմական հավաքին, - ասաց նա:- Ես որպաս եմ, որ իմ աշխավ տեսս, թե ինչ ցածր է քաղաքականությամբ զրադպու տարեց և երիտասարդ մարդկային եռութի նակարդակը Կարսում: Ես հասկացա, որ այս ախմար ավարանների և թշվամնների հետ անհնար է քաղաքականությամբ զրադպւել: Այդ հավաքի ժամանակ, որին մասնակցել եմ ուսպանական հեղաշրջան դեմ հանդիս զայր նողատակով, ես զգացի, թե ինչ ծիշու և իրավացի են զինվորականները, որ Կարսի ստագան չեն վտանգել այդ ավագականներին: Ես դիմում եմ բոլորին ու նայս և առաջ Թաղիչնին, եօրդորելով, որ մինչ այս երկրում քաղաքականությամբ զրադպւելը ևս մեկ անգամ մտածեր:

Կայի նախելոց անցել էր առլեյի բան բաս բարե, այդ ընթացքում սեղանի շարք լուսաթյան էր տիրում, որը խախտում էր միայն ճշտադես միացված հետառացույցը, և նա վերջադիս ասաց, որ իր դեմ եռուված են գրել, ու գրողանից հանելով «Սահման» քաղաքային թերթը՝ ցույց տվեց ներկաններին:

- Ես նոյնույն ուզում էի հայտնել այդ մասին, սակայն չի համարձակվում, որովհետև դուք ինձ ճիշտ չեք հասկանա և կվիրավվորվեք, - ասաց Սարդար թեյը:

- Սարդար, Սարդար, ո՞մից և ի՞նչ երանամ ես ստացել դարձյալ, - հարցրեց մտորգուտ թեյը:- Ամոք չե՞ս զգում մեր եյորի առջև: Տվեր, բայ ինքն կ քարձրածայն կարծա իր գրած քարքաջանը:

- Ես ուզում եմ, որ դուք ինձնանաք. ես չեմ հավատում իմ գրած ոչ մի բառի, - Կայի դարձած թերթը վերցնելով՝ ասաց Սարդար թեյը:- Եթե նախօնեք, որ ես դրան հավատում եմ, ինձ վիրավուրանը կհասցնեք: Իսկ դու, մտորգուտ թեյ, բացատրիր նրան, որ բնավ կ անձնական եաց չէ, եթք լրացրացը Կարսում առիտված է այսդիմի դաստիրված հոդվաններ գրեք:

- Սարդարը միշտ հանձնարարություններ է տուանում նահանգադիմի գրասանյակից և միշտ օրեւ մեկի վրա ցեխ շրջանուն, - ասաց մտորգուտ թեյը:- Նայու, կարդա, տեսնենք իինա ինչ ես դուրս տվել:

- Քայց ես ոչ մի բանի չեմ հավատում, - հոդարտությամբ ասաց Սարդար թեյը, - մեր ընթերցուը նոյնույն չի հավատան: Ռևսի վահենակու կարդիք բնավ չկա:

Որոշ տեղերում ծաղրական ու դրամատիկական շնչառադրումներ կառարձելով և եիծադելով՝ Սարդար թեյը կարդաց հաջլածը:

- Իմշտիս տեսնում ենք, վախենալու բան չկա, - ալարուելով՝ ասաց նա:

- Դուք արեի՞սա եք,- հարցընց Կային Թուրքաւտ թեյը:
- Նայրիկ, հարցը դա չէ,- զայրույթօվ ասաց Իփեկը,- եթե այս թերքը տարածվի, վաղը նրան փողոցամ կալունեն:

- Ոչինչ է շի լինի, այիկին,- ասաց Սարգար թեյը:- Կարսի բայոր բաղադրական իպամիստներին, բոլոր հետադամներին երեկ զինվորները ձերբակալել են,- նա շրջվեց գերի Կան. Զեր աշխերից կռահում եմ, որ չեք վիրավորվում և իմացեք՝ ես շատ բամբր եմ զնանաւում ձեր արվեստը և մարդկայնաթյունը: Ինձ մի դաստեր եվլուղական շափանիշներով, որոնք բնակ չեն համադատափանում մեր իրականությանը: Դիմաբներին, ովքեր Կարսում լինելիս կկարծեն, թե Եվրոպայում են, այսունա երեք օրում սղանում են մի խոլ անկյունում և մոռանում: Թուրքուտ թեյին դա բաց հայտնի է: Արևելյան Անատոլիայի նամուլը շափազանց ծանր կացության մեջ է: Կարսի շարքային բաղադրացիները մեր թերքը չեն զնում և շեն կարդում: Իմ թերքը բաժանորդագրվում են միայն դետական հաստատությունները: Եվ, իհարկե, մենք շարունակելու ենք հայտնել այնտիսի տեղեկություններ, ինչողիսիք ցանկանում են իմանալ մեր բաժանորդները: Աշխարհում ամենուր, նոյնիսկ Ամերիկայում, թերքերը նախ և առաջ հաղորդում են այնտիսի տեղեկություններ, որոնք հետաքրքրամ են իրենց ընթերցողներին: Եթե ընթերցողը ծեզնից սղասում է սուսհոդ հոդված, կեղծ հոդված, աղա աշխարհում ոչ ոք չի զրի ճշնարիտ հոդված, շի նվազեցնի թերթի վաճառքը: Եթե դա նողաստում է իմ թերքի վաճառքին, աղաս հանուն ինչի՞ զրեն ճշնարիտ հոդված: Բացի այդ՝ ուստիկանությունն է մեզ բայլ շի տալիս զրել ճշնարսությունը: Անկարայաւ և Ստամբուլում ունենք կարսեցի հարյուր հիսուս ընթերցող: Եվ շատ ենք զրում նրանց մասին, ուսնացնում նրանց արժանիքները, գովարանում, թե ինչ հաջողությունների են հասել այնտեղ, ինչ հարաւատ են և այլն: Որդիսազի նրանք շարունակեն բաժանորդագրվել մեր թերթին: Այս, այդ առից ենոտ նրանք մկան են հավասար իրենք իրենց, սակայն դա այլ խոսակցություն է,- ալարտոց նաև և ծիծաղեց:

- Ասա, ո՞վ է ուստուիրել հոդվածը,- բացականչեց Թուրքաւտ թեյը:
- Պարոն, հայտնի է, որ Եվրոպական լրագրության ամենազյանալոր օրենքը տեղեկատավթյան աղբյուրի գաղտնիությունն է:

- Ին դրսուրերը հարգում են մեր հյուրին, սիրում,- ասաց Թուրքաւտ թեյը:- Եթե դու վաղը այս թերքը տարածես, նրանք թեզ երթեր չեն ների: Իսկ եթե շարիաթի բանձրամիտ կադմնակիցները սղաննեն մեր հյուրին, մի՞թե դու ուստասիսնատվություն չես զգու:

- Դուք շա՞տ եք վախենում,- Ժողովարվագու Կային դիմեց Սարգար թեյը:- Եթե այդքան վախենում եք, վաղը ընդհանրադիս փողոց մի կետը:

- Ընդհակատակը, թող թերքը դարս չգտա,- ասաց Թուրքաւտ թեյը,- թերքը մի տարածիր:

- Դա կիրավորի բաժանորդներին:
- Լավ,- անբացատրելի ներշնչանքով բացականչեց Թուրքաւտ թեյը,- տուր թերքը նրան, ով դասվիրել է հոդվածը: Իսկ մնացյալ տղարանակը

հրատարակիր նորից՝ համելով այդ սաղբի և առա հորվածը մնը եյտիք մասին:

Իվելին ու Քաղիքն ուղարշանեցին այդ միտքը:

- Այն, որ իմ թերթը ընդունվում է այսպիսի լրջությամբ, ինձ եղարտություն է որածառում, - ասաց Մարդար թեյլ, - քայ այդ դեմքում եարց է ծագում. իսկ ո՞վ է փակելու նոր հրատարակության լրացուցիչ ծախսերը:

- Նայրս մի ատիբով ձեզ և մեր որդիներին ընթրիքի կերտալիրի «Կանաց երկիր» խորտկարան, - ասաց Իվելին:

- Եթե դուք կ կգաք, համաձայն եմ, - ասաց Մարդար թեյլ, - երբ ճանապարհները բացվեն, և այս դերասաններից ազատվենք: Քաղիքն խանումը նույնության քաղ գա: Քաղիքն խանում, դուք կարո՞՞ղ եք հեղաշրջանը դաշտուանդ եայտարարություն անկ այն երադարակման համար, որը գրելու եմ, որտեսզի փակելն մեր քարեկամին նվիրված հոդվածը հասու քաց մնացած տեղը: Մեր ընթերցողներին դա շատ դուք կգա:

- Չի անի, չի համաձայնի, - ասաց Թուրքուար թեյլ, - մի՞՞ն դու իմ դուռերը չեւ նումացնու:

- Քաղիքն խանում, դուք կարո՞՞ղ եք ասել, որ դերստուանների կազմակերպած հեղաշրջանից հետո Կարսում նվազել է ինքնաւտյանությանների թիվը: Դա նույնության շատ դուք կգա մեր ընթերցողներին: Բացի այդ՝ դուք նույնության դիմ էք նահմեղական կանանց ինքնաւտյանությանը:

- Վիճա դեմ չեմ, - կտրեն Քաղիքնեն:

- Քայց մի՞թե այդուհանվ չեք հայտնվի աթեխստի դերում, - ասաց Մարդար թեյլ և փորձեց գարգացնել զրոյից նոր թեմա, սակայն բավական որդախություն ունեցավ և հասկացավ, որ սեղանի շուրջ նառածները անքարյացկանությամբ են նայում իրեն:

- Լայ, խուք եմ տալիս, որ եթերի այս համարդ չեմ տարածի, - ասաց նու:

- Եոր տարբերակ կդատրաստոնք:

- Այստեղից գնալուց հետո և տուն գնալուց առաջ:

- Շնօրթակակ ենք, - ասաց Իվելինը:

Իջավ երկարաւուն, տարօրինակ լուսություն: Կային դա դուք եկավ: Շառ տարիներ ի վեր առաջին անգամ նա իրեն զգաց որդիս մի ընտանիքի անդամ: Նա հասկանում էր, որ այն, ինչ կոչվում է ընտանիք, խարսխված է նեկ ընդհանուրի մասմիկը լինելով, արգելվներին ու խոշներուներին ի հեճուկը, նույնիսկ կանա-ականա, իր անձնական գիծը վաքելու բավականության վրա, և ցավում էր, որ կյանքում բաց է բողել այդ հնարավորությունը: Կարո՞՞ղ է ինքը նիկելի հետ երջանիկ լինել նիշն կյանքի վերջը: Բայց նա երջանկություն չեր որոնում: Նա դա հասկացավ օրու երրորդ բաժակից հետո: Նոյնիսկ կարելի է ասել, որ նա նախարարվությունը կտար աղեղաջաններությունը: Կարևոր այդ անհետյա միանությունը արագելն էր: Կարևոր երկու անձանց միասնություն ստեղծելն էր, որը գոյություն կունենար մնացյալ աշխարհի սահմաններից անդին: Նա զգաւ էր, որ ի վիճակի է ստեղծել դա՝ ամիսներ շարանակ անընդմեջ սեր ամերով Իվելինի հետ: Կային անհավանական երջանկությունն էր դարձնան այն, որ այդ երեսը

ինքը նառած է երկու գեղեցկութիւ քայլերի հետ, որպեսից մնվին ափրել է, ըմբռչիսներ նրանց մերձությունը, մաշկի նրգությունը, վառահ լինել, որ երեկոյան, երբ տուն վերաբանանա, միայնակ շնու լինի, հավասար, որ թերդը չեն տարածի, և այդ ամենի մեջ զգակ մարմնական երջանկության խոտառմ:

«ոգուն ախրող անողարիխակ երջանկության դատաստով նա սեղանի շարք հետոյ դատանություններն ու շնորհելոր զննկառությունների իրական դատանություններ, այլ որդես իին, սարսափելի ենքիարի դրվագներ. Խռնանցում աշխատող տղաներից մենք Զահիդին դատուել եր, որ Խռորդի մարզադաշտում, ուր երևուս իին ճյան տուկ բաղված դարդասների միայն կեսը, կուտակել են մեծ թվով մերրակալվածներ, ողջ օրը միտումնավոր տրահել սասանանիքի տակ, որդեսզի երանք ցրտահարվեն և, ավելի լավ կլինի, մասնան, և ինչուս լսել է, մասների մեջ սարսափ տարածելու նորատակով ձերրակալվածներից ոճանց գնդակահարել են տեղում՝ համերձարանի դիմաց: Զ. Դեմիքրովի և նրա համախնների կողմից ողջ օրը բաղաքում տանձագերծված ահարենշության ականատեսները գտնել և խուզնում իին գոյնները, բայց դատումն իին, որ հարձակում է կատարվել «Մշագիտք» ընկերության վրա, որ բարդ երիտասարդ ազգայնականները գրադդում իին «քանակելության և գրականության» ուսումնասիրաբյամբ, և բանի որ այսուել ոչ որի շին գտել, դաժանարար ծեծել իին ծեր դպահակին, որը բաղաքականությամբ չիր ենթագրուված և ընդամենը թեյ իր նախակարարում «քանակելության» սիրահարներին, երբեմն նաև գիշերում շնչորում: Երկու վարսակիր և մի գործազրուկ, որոնց կասկածել իին, թե Արաքուրքի անվան գործարար կննարունի առջև տեղադրված Արաքուրքի արձանի վրա ներկ և կեղտաջուր են լցրել, վեց ամիս առաջ հարցաքննվել և ազատ իին արձակվել: Բայց այս անգամ՝ ողջ գիշեր խոշտանգվելուց հետո, նրանք հանձն իին ատել ոչ միայն այդ հանցանքը, այլև խոստովանել իին Արաքուրքի գաղափարների դեմ ուղղված այլ թշնամական գործողություններ (նորոնվ ջարդել են աղենեասագործատեխնիկական ուսումնարանի դռանը տեղադրված Արաքուրքի արձանի քիթը, անողարկելու մակազուրթյուններ արել «Տանիինց աքոռ» սրճարանի դրախին կախված Արաքուրքի դատկերով ազդագրի վրա, մտադիր են եղել կացնով ավերել Արաքուրքի արձանը, որը գտնվում է տեղական իշխանությունների վարչական շենքի դիմաց): Թատերական հեղաշրջումից հետո Խալիլ փաշայի որդուտայի տների դատերին լոգունգներ գրելու մեղադրամբով կասկածվող երկու բարդ դատանիներից նեկին սղանել իին, իսկ մյուսին ձերքականի և ծեծել մինչև գիտակցությունը կորցնելը, իսկ երբ գործազրուկ երիտասարդը, որին տարել էին դատուերի լոգունգները մաքրելու, փախուտի եր դիմու, կրակել էին նրա ուորերին: Բոլորին, ովքեր անողարկեցան խորքը իին ատամ գինվարականների և դիրասանների հասցեին, և նրանց, ովքեր անհիմն բամբասանքներ էին տարածում, ձերքակալում իին թեյարաններում և սրճարաններում վիստացող նատնիշների ցուցումով, ասկայն, այնուամենայնու, շքում էին անեալանական քանակաբյամբ անհալատայի բամբասանքներ, ինչուս առաջարար լինում է, եղք մոլեգին ու անկասելի տարածվում է

աղեան ու հանցագործությունը: Խոստում էին երիտասարդ քրդերի մասին, ովքեր իրենց ձեռքերի մեջ նոնակ էին դայրեցնում և մահանում, զյսաշոր կատող աղջիկների մասին, ովքեր ի բողոք հեղաշրջնան՝ ինքնատպան էին լինում, կամ դինամիտով լի բեռնատարի մասին, որին կարողացել էին սօփոթել կանգ առնել միայն այն ժամանակ, եթե արդեն նոտեցել էր Ինյոնյու գողովաայի ռատիկանական:

Կան առաջններում նույնողես շատ էր լսել դինամիտով լի բեռնատարներ դայրեցնող մահարդարտների մասին, այդ իսկ դատճառով որևէ բանով չզբաղվելով և խոսակցությաններին բնակ ուշադրություն շղարձնելով՝ ողջ երեկո հանգիստ նստել էր Իվիեկի կողքին:

Ուշ երեկոյան, եթե Սարդար թեյի գնալոց հետո Շուրգաստ թեյն ու նրա դուտօքերը նույնողես վեր կացան, որ գնան իրենց ննջարամնները, Կայի նորով անցավ Իվիեկին առաջարկել գալ իր մոտ: Բայց որդինսի հանկարծակի մերժումը շխաթարի երջաննկության զգացողությունը, նաև սենյակից դուրս եկավ՝ Իվիեկի կողմ շնայելով անզամ:

Պատուհանից փողոց նայելով՝ Կան մի սիզարնա ծխեց: Չյոնն արդեն դադարել էր. ձյունածակի ամայի փողոցներում, լամբճիքի տարատամ ցոյքը ներքո իշել էր խաղաղություն ներարկող ամսաբոր: Կան երաշավի հասկանում էր, որ իրեն եանակած խաղաղության բռն դատնար ոչ թե ձյան գլուխկությունն է, այլ սիրո և երջանկության զգացողությունը: Բացի այդ՝ այտել՝ Ծուրքիայում, նրան խաղաղության էր հաղորդում նաև այն, որ շրջապատկած է իր նման, իրեն նմանվող բազմաթիվ մարդկանցով: Եվ նա այնքան երջանիկ էր, որ ինքն իրեն խոստովանեց, թե խաղաղության զգացողությունը ուժգնամուն է այդ նարդկանց հանդեղ գերազանցության գոհումակությանից, որ ի հայտ էր գալիս ինքնարթրարար. որովհետև ինքը եկել է Գերմանիայից և Ստամբուլից:

«Խուր քակեցին, և Կան շանթանարկեց՝ իր առջև տեսներով Իվելիին:

- Ես չեմ կարողանում թնդ, ամդադար մտածում եմ քո մսսին,- առաջ Իվելիը:

Կան իվելին կրահեց, որ Ծուրքուն թեյի ներկայությունն անտեսելով՝ մինյանց սիրելու են ուղ զիշեր. չգավ աղասման ցավ և զիրկն առնել Իվելիին... անհավատապի էր: Մինչ նրանք միասին են առ զիշեր, Կան հասկացավ, որ կա երջանկությունից ամպին մի վայր, և մինչ օրս իր անեցած սիրային ու կենտական փորձը բավարար չէ, որ կարտանա զգացողությամբ ճանաշել ժանանակից և մոլեզին սիրուց վեր այդ վայրը: Կյանքուն առաջին անգամ էր նա այդքան խաղաղ: Նա մոռացության էր մասնել կրթահարույց ուսակերները, որոնք որարատի ուներ եիշողության անլյուսներում, երբ առաջներուն սեր էր անում այլ կանանց եետ, ճոռացության էր ճատոնել որոնտեանդիսներից և Ֆիմերից փոխառյալ ցանկությունները: Երբ նրա մարմինը սիրում էր Իվելիին, եղում մեզեղի հնչց, մինչ այդ նա չիմաներ, որ այն անքնույթ է իր մեջ, և զործում էր այդ ճայնի ներկաշնակությամբ: Նրան հաճախակի ուսպուրում էր նիսշ, տեսնում էր, որ վագում է երազում, որ իշխում էր ամառային արձակաբրդների երանավնտ տրանսդրություն, որ իմքը անման է, անմաս էր, որ անհաւտնում մի խնձոր է ճաշակում գահավեծ ինքնարթիում և զգալով Իվելիի խնձորաբայր, երաբորք մաշկի եղունք՝ արթնանում էր և չսփառացն ըստ տարածությունից, փողոցի լամբճիքի գունաւողելին ցաքերի ու ծյանալոյսի ներքո նայալ Իվելիի աշքերին, և տեսնելով, որ կինը արթնացել ու անձայն նայում է իրեն, զգում էր, որ իրենք դատկած են ծանծաղուտուն կողդ-կողդի հանգատացող երկու կետաձկների նման, և այդ ուսակին տեսավ նաև, որ իրենց ձևոքերը միահյուպաված են:

Այն որակին, երբ Իվելին արթնացավ, նրանց հայացքները հանդիտեցին, և Իվելին առաց.

- Ես կյսում հայրիկի եետ: Ես կցամ Գերմանիա:

Կան այլևս չկարողացավ թնդ: Ետահայաց, որպիս երջանիկ Ֆիմ, նա դիտում էր իր ուղ կյանքը:

Զարդարում ուսպիշտ ենից: Մահճակալը, սենյակը, երարանոցը հանկարծ ճանկեցին: Ռումից լավեց զնդացքի կրակահերք: Զարդարն իր տակ առած

ձյան ծածկույթը խլացնում էր ձայները: Նրանք հողվեցին միմյանց և եամակ-վեցին լռնյայն տղատանով:

Նոտ, երբ նրամբ արքնացան, այլևս կրակոցի ձայն չեր լովում: Կան երկու անգամ եղալ տաք անկողնուց և ծիւց՝ բրտինքից խռնավ մաշկի վրա զգալով դպտուհանից եկող օդի տառց շանչը: Մարտուն ոչ մի բանաստեղծություն չկար: Նա այնուհետ երջանիկ էր, ինչուն չեր եղել երեքը:

Առավոտյան նա արքնացավ դրան բակոցից: Խիներ կորին չեր: Կան շկարողացավ հիշել, թե ինչ են խոսել վերջին անգամ, քննելուց առաջ, երբ կրակոցները լսեցին:

Դուան շնմին կանգնած էր նախասրահում աշխատող Շավառը: Նա հայտնեց, որ եկել է ինչ-որ տղա և առում է, թե Սունայ Շահմը Լային երավիրուն է շտար, և սղան եիմա սղատուն է ներքեւում: Սակայն Կան շտատեց, սափրվեց և հետո դրան եկավ:

Կարսի ամայի փողոցները նրան բավացին առավել նորակրն և գեղեցիկ, քան նախորդ առավոտյան: Աթարուրի դրանուայի վերին մասուն նա տեսալ մի տուն, որի դրաբ ջարդուխորդ էր, աղոյակիները փշրկած, և ողջ ճակատանուր ծածկված էր անցրերով ու խոռոշներով:

Կարի արինեստանցում Սունայն առաց, որ այդ տանը ճակատարուր անեարեկշություն է կատարել:

- Ծշշառականը պիտակամբ կարծել է, թե նենք այնտեղ ենք, - առաց նա: - Պայթյունից նա կտոր-կտոր է եղել: Մինչև եիմա շնմք կարողանում դարձել՝ ո՞վ է իգամի՞ւո, թե ՔՄԿ-ի անդամ:

Կան Սունայի մեջ նշմարեց ճամկական գօնք, ինչը բնորոշ է իրենց դերերին շափազանց լուրջ վերաբերող նշանավոր դերասաններին: Նա սափրվել էր և բարմ ու առույց տեսք ունելու:

- Մենք բնենք նոր Լաշիվերքին, - Կայի աշքերի մեջ նայերով՝ առաց նա:

Կան բնազդաբար փողոց թաքցնել պրաֆուրյունը, որ նրան դարձնեց լորդ, սակայն դա շլդիմեց Սունայի աշքից:

- Նա վաս ճարդ է, - առաց Սունայը, - ակնեայտ է, որ նա է երանայի սղանել ճամկարգիւնական ինստիտուտի անօրենին: Մի կողմից բարօրին առամ է, թե ինքը դեմ է ինքնասպանությաններին, մյաս կողմից՝ անխելք, դժբախտ տղաներին եամոցուն է դատնայ ճահատար և անեարեկշություն կատարել: Ազգային անվատանգության վարչությունը Վտասի Շ նա այնքան դայրուցիկ է թերել իր ենու, որ բայլարար է ողջ Կարսը հօդս բարձրացնելու համար: Նորաշրջման գիշերը նա կարողացել էր ենուրը քարցնել: Նրա տեղը ոչ ոք չփոխեր: Դա, իհարկե, տնյալ ես այն զավեշուական եալարին, որը երեկ երեկոյան տեղի է ունեցել «Ասիա» եյուրանցում:

Կուն թատերայնորեն ճոճեց զպիքը, առնե նրանք ինչ-որ ներկայացման ժամանակիցներ էին:

- Իմ կյանքի խնդիրը այս եանցագործներին, նայրահեղականներին ու անսթիլիչներին դրանունքը չ բնույլ, - առաց Սունայը: - Կա ոդես, որն արդին շառ տա-

թիմիր երազում եմ բնմադրել: Ես այսուղ եկել եմ դրա համար: Եղի է ամօջիացի մի գորո՞՛ Թովճան Զիւյը: Շարտիրն իր «Նամիւտը» նրանից է գողացել: Ես հայտնաբերել եմ Զիւյի՝ համիրասի նուազության տրված ողիմաներից նևկը՝ «Ժայռանալան ողբերգությունը»: Այն նաևագու վիրավկորանքի և արյամ վրեմի մասին է: Արդեն տառնինց տարի մենք՝ Ֆամիլյայի հետ, այն բնմադրելու արդի ենք որոշում:

Եռակի խոնարհում կառապելով՝ Կամ քառերայնորեն ողջանեց սենյակ մասի Ֆունիւա Էսերին և տեսավ, որ երկար ծխանորմով սիզարեար ձեւորին հայտնված կնօցը դա դուր եկավ: Կամ շնասրեց հարցնել, թե ողինսն ինչի մասին է: ամսամիններն արագ ու հավիրճ դաշտմեցին այն:

- Ես ողարգեցրել եմ ողինսը, որդեսզի հասկանալի դատնա և օրինակ ծառայի մեր հասարակությանը,- քի անց ասաց Սոնայը:- Երբ ողինսը վաղը բնմադրենք Ազգային քաղաքանում, համեյիսաւեսն ու նաև ող Կարաք ուղիղ հետարձակնամբ այն տեսնելու հնարավկորմաթյուն կունենան:

- Ես նույնողես կուգինայի տեսնել,- ասաց Կամ:

- Մենք ոգում ենք, որ ողինսաւ խաղա նաև Քաղիքնեն... Ֆամիլյան լինելու է նրա նենց նրցակցուիին... Քաղիքնեն թեմ է եղմելու զյսաշոր կատած: Խակ հեռու, արյունալի բշխանանքի ողտունա դարձած տիմար ավանդույթների դեմ ըմբուռունալով, բռոյի առջև անսուրասելիութեն քանալու է զյսվոր:- Սոնայը խաղարկված ու վարժ մի շարժամ կատարեց, առես հոգված մի կողմ էր նետում նրանկայական զյսաշորք:

- Դարձյալ ամեկարգություններ կիշնեն,- ասաց Կամ:

- Դրա նախին մի մտածիր: Գիմ նենք ռազմական ուժ տեսնեք:

- Բայց չ՝ որ Քաղիքնեն շի համաձայնի,- ասաց Կամ:

- Մենք զիտենք, որ Քաղիքնեն սիրահարված է Լաջիվերքին,- ասաց Սոնայը:- Երե Քաղիքնեն քանա զյսվոր, ես ամենիշատես կազատեմ Լաջիվերքին: Նրանք կարող են միասին հետանակ որևէ տեղ և երջանիկ աղբել:

Ֆունիւա Էսերի դեմքին հայտնից այսոյսի քաջակերող և փաղաքու ժոխու, ինչը բնօրոշ է անդական արտադրության մելոդրամատիկ ֆիլմերի այն բարեկոզի մօրաքույրներին, ովքեր հրճվանք են աղբում միասին փախուսահ դիմած սիրահար զայցի երջանկությունից: Կամ մի դրա դատակերացրեց, որ այդ կինը նույն սիրագորուկ վերաբերմունք ցոյց կտար նաև իր ու Խինեկի նկատմամբ:

- Այնուամենայնիվ, կրտսեած եմ, որ Քաղիքնեն ուղիղ հետարձակման ժամանակ կիսանի զյսաշորք,- քի անց ասաց նա:

- Մենք մտածեցինք, որ ստեղծված իրավիճակում միայն դու կարող ես համոզի նրան,- ասաց Սոնայը:- Մեզ եետ որևէ համաձայնության զյսը նրա համար հավասարազօր է սատանայի հետ գործարը կնքելուն: Բայց նա զիտի նաև, որ դու ընդունում ես ինքնասդան արջիկների իրավացիությունը: Բայց այդ՝ դու սիրահարված ես նրա ավագ բրօքը:

- Անիրածշուն է համոզի ոչ միայն Քաղիքնեն, այն Լաջիվերքին: Բայց սկզբում տեսոք է խոսել Քաղիքնեն հետ,- ասաց Կամ: Նառակ ու կոտիխ՝ «զա սի-

բանադրված ես նրա ավագ քրոջը՝ արտահայտությունը դուրս չեր գալիս նրա մտքից:

- Մանրամասները կարգավորիր, ինչողևս եարկ կհամարես,- ասաց Սունայը:- Ես թեզ մի շաբթ լիազորություններ կտամ ու զինվորական մեքնան:
Կարող ես ցանկացած գործարք կնքել իմ անունից, առաջ քաշել ցանկացած դպյանան:

Տիրեց լուսաբան: Սունայը նկատեց, որ Կամ խորասագվել է մտքերի մեջ:

- Ես շեմ ոգում խարճվել այդ գործին,- ասաց Կամ:
- Ինչո՞ւ:

- Գուցե այն ողատճառով, որ վախեռուտ եմ: Ես իիմա շատ երջանիկ եմ: Չեմ ուզում շարիստի կողմնակիցների թիրախ դառնալ: Կասեն, թե այդ աշեիսառ սրիկան է արել այնուհետ, որ Ծաղիկնեն բանա զլուխը, և ուսանողներն ի տեսման դա: Ու եթե դրանից հետո նոյնիսկ կարսդանամ փախչել Գերմանիա, միևնույն է, նրանց ձեռքից շեմ ործնի: Մի երեկո ինձ կգնդակահարեն փաղոցում:

- Նախ ինձ կսղանեն,- եղարաւույթամբ ասաց Սունայը,- բայց ինձ դուր եկավ, որ վախող խոսսութանեցիր: Նավատա, ես կ եմ ինձ վախեռուտ համարում: Այս երկրում ուղ կարողանում եմ մնալ միայն վախեռուները: Բայց ինչողևս բոլոր մարդիկ, վախեռար նույնութեան անընդեատ երևակայում է, որ ինչ-որ ժամանակ, ինչ-որ տեղ ինքը եերուսական արարք է գործելու: Ճի՞շտ է:

- Ես իիմա շատ երջանիկ եմ և քնար շեմ ուզում եերուսանալ: Եերտանալու երազանքը դժբախտների տիրախանքն է: Ընդհանրադես, մեզ նմանները կամ սրբանում են ինչ-որ մեկիմ՝ կարծելով, թե եերուսական արարք են գործում, կամ սրբանում են իրննք իրենց:

- Լավ, իսկ դու գիտակցությանը խորքերում չե՞ս զգում, որ այդ երջանկությունը երկար չի տևելու,- համատօրեն շարունակեց Սունայը:

- Ինչո՞ւ ենք վախեցնում մեր հյուրին,- եարցից Ֆունդա Էսերը:

- Գիտեն, երջանկությունը երկար չի տևում,- զգույց ասաց Կամ,- բայց ես շեմ ուստրասովում ինձ սրբանելու առիթ տալ՝ եերուսական արարք կատարել՝ հաղանական դժբախտությունից Վաղաժամ վախենալով:

- Եթե երաժարվես, թեզ կսղանեն ոչ թե Գերմանիայում՝ հետո, այ այս տեղ՝ շուտով: Այսօրվա թերքը տեսե՞լ ես:

- Այնտեղ զրված է, որ ես այսօր մեռնելո՞ւ եմ,- ժողովով հարցրեց Կամ:

Սունայը Կային ցույց տվեց «Սահման» քաղաքային թերթի բարմ համարը, որի օրինակը վերջինս տեսել էր երեկ:

- Անասավածք Կարսում,- կարդաց Ֆունդա Էսերը այնուիսի ձայնով, տսես թեմում էր:

- Դա երեկվա առաջին բաղարկումն է,- ասաց Կամ,- հետո Սադրար թեյը որոշել է նոր տարածանակ երաժարակել ու դրույթունը շակել:

- Նա չի կատարել իր որոշումը և առավոտյան տարածել է երեկվա երաժարակությունը,- ասաց Սունայը:- Երբեք շեավատաս լրազրողներին: Բայց մենք թեզ կողաշտանենք: Տարիստք կողմնակիցները, ովքեր զինվորականնե-

թին հաղթելու ուժ շտմեն, իրենց խիղճը հանգստացնելու առաջին գործը կեսմարտն Արևուտքի կամակատար աքեխտին ադամնելը:

- “Դու” նև Սայրդար թեյին ապիտի զրել այդ եռվածքը, - հարցրեց Կան:

Նանիրավի անվանարկված ազնիվ մարդու տեսք ընդունելով, եռնքերը վեր բարձրացնելով ու շորթերը սեղմնելով՝ Սունայր վիրավորանքով լի հայացը նեստեց նրան, սակայն Կան Սունայրի դեմքին գոհումնակություն նկատեց: Նա շատ զոհ էր, որ այս ողափին, գտնվելով խորագիտ քաղաքական գործի գերում, գրադաւում է նաև նամբ բանտարկությամբ:

- Եթե խոսք տաս մինչև վերջ ողաշտողանել ինձ, կեսմանայնեմ միջնորդ դատուալ, - ասաց Կան:

Սունայր խոսք տվեց և Կային գոկերով՝ շնորհավորեց յակրբինյանների շարքերն անցնելու կատակցությամբ, առաջ հայտնեց, որ երկու թիկնառան այսուհետ անբաժան կենաւուն նրան:

- Եթե կարիք լինի, նրանք թեզ քեզնից է կղաշտողանեն, - ոգևորված ալելացրեց նա:

Նրանք նստեցին, որդեսզի քննարկեն միջնորդության մանրանամերը, և թե ինչ ողեսոք է անել Քայիֆեին համոզելու համար, ու նաև բռնավետ թեյ խնեցին: Ֆունդա Էսերը այնքան ուրախ էր, ասես բատօրախոնքին միացել էր նշանավոր ու փայլուն դերասան: Սունայր նի քանի խոսքով ներկայացրեց, թե ինչում է «Խաղանական ողբերգության» գործությանը, սակայն Կան բնավ չկը նուածում այդ նախքն. նա նայում էր բարձրադիր դաստուաններից ներքադիմուղ զարմանահրաշ սղիտակ լույսին:

Կարի արեւատանոցից դորս զալով՝ Կան նկատեց, որ իրեն կցել են երկու հակայամարտին աղասազեն զինվոր, և եիասթափություն զգաց: Նա ուզում էր, որ նրանցից առնվազն մեկը լիներ արա կամ քաղաքացիական վայելչատես զգեստ հազար ուստիկան: Մի անգամ նա տեսել էր մի հայտնի գրողի, ով ենուստակելույթի ժամանակ հայտարարում էր, թե բռնքերը եիմար ժողովուրդ են և ինքը բնավ չի եավառան իսպանին, իսկ նրա թիկունքում երևուս իմ շքեց եազնված ու լավ ճարզված երկու թիկնառան, որ իշխանությունների կողմից վերջին տարիններին կցվել էին գրադին: Ծիկնառակենները ոչ միայն դասուաստականորեն վերցրին գրադի դայուսակը, այլև նրա առջև մեծարանքով բացեցին դրա, ինչը, ըստ Կայի, ընդդիմադիր գրադը վաստակել էր լիովի, իսկ աստիճաններով իշնելիս հոգածությամբ թևանցուկ արեցին նրան ու տանասրությունից:

Իսկ զինվորական թեմատարում Կայի կողքին նստած զինվորներն իրենց այնուհի էին դահսում, ասես ոչ թե ողաշտողանում, այլ ձերքակարս էին նրան:

Ծովարանց նստելում ուն Կան դարձյալ վերադրեց հոգին ուարութան երջանկության զգացողությունը ու թես ցանկանամ էր անհաղու տեսնել Իդիկին, սակայն նաև աներաժեշտ էր Քայիֆեի եեւ առանձին խոսելու ասիթ տաեղծեց: Նա գտնում էր, որ Իդիկից նոյնիսկ անմշամ զարտնիք որպեսնը թես փոքրիկ,

բայց, այնուամենայնիվ, դավաճանության է իրենց պիրո համեստը: Մակայն եքք սրահում հանդիսող Խփեկին, խտաց նոռացավ նստադրյալները:

- Դու ավելի գեղեցիկ ես, քան իմ եիշողություններուն,- եիացնունքավ նայելով Խփեկին՝ ասաց նա,- ինձ կանչել էր Սունայը, ուզում է, որ ես հանդիս գամ միջնորդի դերում:

- Խոսքն ինչի՞ նստին է:

- Երեք երեկոյան ձերքակալի են Լաջիվերթին,- ասաց Կամ: - Ինչո՞ւ ես դեմք շրջամ. մեզ վտանգ չի ստանում: Այս, Թաղիքին վտա կզզա: Բայց ինձ եամար կարող ես շնուահազմիք: Շնդիակառավակը, դա ինձ համբառացրեց: - Նա արագործն Խփեկին ուղարկեց այն ամենը, ինչ լսել էր Սունայից, և քացարեց գիշերվա դայթյանի և կրակցների դատճառու: - Ասովույան ինձ շաքրացրած՝ հետացել ես: Մի նախահազմիք, ես կիսարքալորեմ ամեն ինչ, ոչ ոք չի տուժի, մենք կզմանք Ֆրանկիօնարտ ու երշանիկ կյիննենք: Դու խոսեցի՞ր հայրիկիդ հետ:

Կամ ասաց, որ գործարք է կայանալու, և այդ նոյառակով Սունայն իրեն ուղարկում է Լաջիվերթի մոտ, բայց մինչ այդ, որովս զիյավոր դայման, ինքը դիմուր է խոսի Թաղիքին հետ: Խփեկի աշքերում անտահնան նուահազմության տեսնելով՝ նա նոտանեց, որ Խփեկն անհանգուանում է իր հսկար, և դա գոհունակություն դարձնեց նրան:

- Ծիշ ենոտ Թաղիքին կուղարկեմ որ սենյակ, - ասաց Խփեկը և հետացավ:

Սենյակ մանելով՝ նա տեսավ, որ անկողինը հսկաքած է: Իրենք, որոնցով շրջադառքաված էր իր կյանքի ամենաերջաջանիկ գիշերը, ետուանու գունառ լամպը, խոնացած վարագույրները եինա երևում ին բոլորում այլ ձունալույսի և լուրջան մեջ, բայց նա դեռ ենարքալորության ուներ ներշնչել շրճար գիշերվանից սենյակում մնացած պիրո բույրը: Նա նետվեց մահճակալին և ատառուղին նայելով՝ փորձեց դառնկերացնել, թե ինչ փորձանքներ կզան զյսին, եթե չկարդանան համոզի Թաղիքին ու Լաջիվերթին:

Նառ նկավ Թաղիքին և մտնելուն ուս եանցրեց.

- Առա, ի՞նչ զիսես Լաջիվերթի ձերքակարգության նստին: Նրամ տանջե՞լ են:

- Եթե տանջած լինենին, ինձ չիմ տանի նրա մոտ, - ասաց Կամ: - Ըստով զմայուն են: Նրան ձերքակալի են հոգարանոցի հսկաքից ենոտ: Որիշ բան չզիտին:

Թաղիքին նայում իր որառութանից դրւո՞ ձյունածածկ դրդութային:

- Նմա դու երջանիկ ես, ես՝ դժբախտ, - ասաց նա, - ինչո՞ւ է ամեն բան վոխվել խորդանոցի մեր համելիությունից ենոտ:

Կամ եամելարծ եիշեց, թե երեկ կեսօրից ենոտ իրենք ինչուս համելիութեցին եյուրանցի թիվ 217 եամարում և ինչուս սենյակից դրւո գալուց առաջ Թաղիքին եանեց ատրճանակն, ու իրեն սպիտեց հանել շօքերը. ասես դա վաղեմի ու բայցը որակի վերիմուշ էր, որ նտերմացնում էր նրանց:

- Դա զիս ամբողջը չէ, Թաղիքին, - ասաց Կամ, - Սունայի զիմակիցները նրան համոզի են, թե Լաջիվերթը մասմակից է մանկավարժական ինստիտուտի տնօրինի սղանությանը: Կարս նաև քրեական գործ են ուղարկել, որ աղա-

գոյցներ կան, թե Խզմիրում հենց նա է սպանել հեռուտտահաղորդավարին:

- Ուկրե՞՞ր են նրա գինակիցները:

- Կորպսի հետախուզական վարչության մի քանի աշխատակից... նրանց ևնա կատված մի քանի գինակորսական... Սակայն Սունայր այնքան է չի ենթարկվում մրանց ազդեցությանը: Նա իր նորատակներն ունի՝ կատված արկեսոյի հետ: Ես նրա խոսքերն եմ հայողորդում: Այս երեկո նա ցանկանում է Ազգային քատրոնում ներկայացնել քենադրել և թեզ դեր է առաջարկում: Մի ջղաձգվիր, լսիր: Ռոյի հեռուտտահաղորդում է լինելու, դիտելու և ողջ Կորպսը: Եթե դու համաձայնես նաև ակցել, իսկ Լաշխվերքն իմամ-խաքիրների ուսումնարանի սաներին համազի ներկա լինել ներկայացնեանը և խելոր, հնազանդ նոտել, ծափահարել ուր հարկ է, առաջ Ստմայն անմիջաղին բաց կրօնուի Լաշխվերքին: Ամեն ինչ կմոռացվի, ոչ ոք չի տուժի: Նա ինձ ողարկել է որդին միջնորդ:

- Ի՞նչ ոյին է:

Կան դատմաց Շովիմաս Ջիլի «Բաղամական որբերգության» մասին և առաց, որ Սունայը փոփոխել ու տեղայնացրել է ոյինը:

- Արդեն շատ տարիներ Անառողիայամ շրջազայեռը՝ նա իր հայեցողությանը տեղայնացրել է Կոռնելյան, Շաքողիրին և Բրեխուտին, ոյինների մեջ խցիկ դրաբանդար, անդարկեցն երգեց:

- Որդին արյան թշնամության տառածանա, ույլոյ հետարձակնուն ժամանակ իմ մարմնավորած կնօքը հավանաբար թօնարարելու են:

- Ոչ: Դու կրիմն արդամանք առցիկ, ով, իսպանութու նման զյույլը նաև կերպ, հոգնում է արյան թշնամությանից և զայրութի դրահին հանում ու մի կողմ է շարունակ իր գիշաշորը:

- Այսուհետ հեղափոխականության համար անհրաժեշտ է ոչ թե համեմ, այլ կարել գլխաշոր:

- Սա ոյին է, Քաղիթե: Եվ դու կարող ես հանգիստ համել գլխաշոր, որովհետո դու ներկայացնեմ է:

- Ես հասկացա, թե նրամբ ինչ են ուզում ինձնից: Եթե նույնիսկ դա ոյին է, ու եթե անզամ ոյին՝ ոյինի մեջ, ես գլխաշորը չեմ հանի:

- Լսիր, Քաղիթե, երկու օրից ճյունը կրադարի, ճանաղաքները կրացվեն, և բանտում զանվողները կեայտնվեն անողոք մարդկանց մեռքում: Դրանից հետո Լաշխվերքին այսն շնու տեսնի երբեք: Այս մասին մտածե՞՞ն ես:

- Վախենում եմ, որ եթե մտածեմ, կհամաձայնեմ:

- Բացի այդ՝ դու գլխաշորի տակից կեղծան կրնես: Զո մազերը ոչ ոք չի տեսնի:

- Եթե ես ցանկանայի կեղծամ դնել, դրած կյինեի վաղոց, ինչողև նրամբ, ովքեր ցանկանում են շարունակել ուսումը:

- Դիմա խոսքն այն մասին չէ, թե ինտախտաւ մտնելիս ինչոյնս ոյահութեան արժանադատվությունը: Դա ամերածեցա է Լաշխվերքին փրկելու համար:

- Նոտարիիր է, իսկ Լաշխվերքն ուզո՞՞մ է, որ իրեն փրկելու համար ես բանամ զյույն:

- Կուգինա,- ասաց Կան:- Գյուկոյ բամակով՝ դու չես վիրապորի Լաշջվերքի արժանարարակովը յանունը: Որովհետև ձեր հարաբերությունների մասին ոչ ոք չխոսի:

Չաղիքի աշքերում հայտնված զայրույթից նա կոսիեց, որ հարվածելի է ամենախոցելի տնօյն: Նաև Կան վախեցալ, նկատելով, որ Չաղիքին խիստ շարագոյն ժողովում է: Նրան համակեց վախ և խանոյ: Նրան թվաց, թե Չաղիքին ինչ-որ աշխատավի բան է հայտնելու հայելի մասին:

- Մենք շտորից ժամանակ ունենք, Չաղիքի, - նոյն տարօրինակ վախով համակված՝ ասաց նա:- Գիտեմ՝ դու խելացի ու եռավագող աղջիկ ես և ի վիճակի՝ դարարենս դպրու զայ այս դրությունից: Սա թեզ ասամ եմ որդես մարդ, ով երկար տարիներ ապրել է քաղաքական վտարանների կյանքով: Լսիր ինձ, կյանքը ապրում եմ ոչ թե սկզբանքներ իրագործելու, այլ երջանկություն ձեռք թրելու համար:

- Բայց առանց սկզբանքների և հավատի՝ ոչ որ չի կարող երջանիկ լինել,- ասաց Չաղիքին:

- Ծիշու է: Սակայն այնոյիսի բռնադիտական երկրում, ինչողիսն մերն է, որ մարդը ոչ մի արժեք չի ներկայացնում, իբրև զոհել հանուն այն բանի, ինչն եսլաւում ես, ողջամիտ չ: Վեհ սկզբանքներ, եսլաւո... այդ բայրը հարաւառ երկրների համար է:

- Ընդհակառակը, աղքատու երկրներում նարդիկ այլ ենթարան չունեն՝ հավատից բացի:

Կան շատաց այն, ինչ նուածում էր. «Բայց այն, ինչին նրանք հալաւում են, սուս ե»: Նա ասաց.

- Բայց դու աղքատ չես, Չաղիքի: Դու Ստամբուլից ես նկել:

- Այդ իսկ դաստիառով ես կվարպիս իմ հավատանքի համաձայն: Ես չեմ կարող առերևույթ հրաժարվել եսլաւոից: Եթե զյանշը եանելու եմ՝ կեանեմ եսնոզմունքից ելնելով:

- Լավ, իսկ ի՞նչ կասես սրան. դաելինում մարդ չի լինի: Շող Կարսի քնակիշները ներկայացմանը հետևեն հեռուատացույցով: Իսկ տեսախցիկը սկզբուն ցույց կտա, որ զայրույթի դասին դու ձեռքդ զցում ես զյանշըրիդ, իսկ հետո մոնտած կամներ և քիկունքից կցուցադրենք թեզ ննանվող այլ աղջկա, որն է կրանա ճագերը:

- Դա ավելի խարամանի է, բան կեղծամ դմելը,- ասաց Չաղիքին,- բայց ի վերջո բարոն է նուածելու են, որ հեղաշջուանից ենուն ես հանել եմ զյանշըր:

- Ի՞նչին է կարևոր՝ կրտնի դասովիրա՞նը, թե՞ մարդկանց կարծիքը: Այդոյի առաջ, կրտացվի, որ դու ոչ մի անգամ չես հանիր զյանշըր: Իսկ եթե թեզ մնանակում է, թե ինչ կատան ենուն, եթե այս տիմարություններն ավարտվեն, կրացատրենք, որ դա մոնտած էր: Եթե հայունի դասնա, որ դու դրան դիմեն ես հանուն Լաշջվերքի փրկության, իմաստ-կապիթների ուսումնարանի ամսելը ալլիկ իոր ակնածանքով կցվեն բռ նկատմամբ:

- Երբեք նուածե՞ն՝ ես այն մասին, որ երբ որչ տժուի ձգուամ ես ինչ-որ մեկին ինչ-որ բան եսմողել, իրականում սկսում ես ասել բաներ, որոնց երրեք չես հսկատացել,- զարմանալի փոխկած ճայնով ասաց Չաղիքին:

- Գուցեն: Սակայն եիմա ինձ այդղես չի թվում:
- Եվ երբ վերջադես հաջորդվում է համոզել, մեղավոր ես զգում արածիոց համար: Այդղես չէ: Որովհետև այլ ելք չես քաղել նյաս:
- Սա անեղանելի վիճակ չէ, Քաղիքն: Որդիս խելացի մարդ՝ դու դարձացիս ոյիտի տեսնես, որ սա նիսակ երն է: Սունայի շրջապատի նարդիկ կկախեն Լաշիվերքին, չեն խնայի: Դու դա լավ գիտես: Եվ չիս կարող դա բռոյ տալ:
- Ասենք՝ ես բոլորի աշխի առջև համեցի զիսաշորը, ընդունեցի դարսություն: Ինչի՞ց կիմանանք, որ Լաշիվերքին բաց են բողել: Ինչո՞ւ դեսք է ես հավատամ այս իշխանությունների խոսքերին:
- Իրավացի ես: Ես այդ մասին կյուսեմ նրանց եես:
- Ու՞ն եես և ե՞րբ ես խոսելու:
- Լաշիվերքին համոյիղեց եետո նորից կգնամ Սունայի մոտ:
- Երկուսն ի առժամանակ լուցին: Պարզ էր արդեն, որ Քաղիքն ընդունեց առաջարկված դայնանանները: Եվ, այնուամենայնիվ, որդիսքի համոզվի դրանում, Կան, Քաղիքն ի ցույց, նայեց ժամացույցին:
- Լաշիվերքը ՆՎ-ի՞ ձեռքում է, թե՞ զինվորականների:
- Զգիւնմ: Սակայն միևնույն է, մեծ տարրերություն չկա:
- Չինվորականները գոյց և շտանշեն, - սասաց Քաղիքն: Նա մի որա լրեց: - Ես ուզում եմ, որ սա հանձնեն նրան, - նա Կային դարձեց կարմիր «Մարդուրոյի» տռափը և ենատն սադախազարդ վատիշ: - Նայրիկս վատիշն է: Լաշիվերքին դուր կզա:
- Կամ վերցրեց ծխախոտը, իսկ վատիշը չվերցրեց:
- Եթե վատիշը տամ, Լաշիվերքը կկրասի, որ հանդիպել եմ քեզ:
- Շատո՞ ինչ:
- Այդ ժամանակ կհասուխանա նաև, որ խոսել եմ քեզ եետ, ո կհարցնի, թե դու ինչ ես որոշել: Իսկ ես չեմ կարող նրան հայտնել, որ նախ հանդիպել եմ քեզ, և դու հանուն նրա փրկության համաձայնել ես հանեկ զիսաշորը:
- Պատճա՞ռը: Նա չի՞ համաձայնի:
- Ոչ: Պատճառը դա չէ: Լաշիվերքը խելացի է և այսիքան ողջախոն, որ կհամաձայնի: Բայց նա երբեք չի համաձայնի մեկ այլ բանի. որ նախ քեզ են հարցուի, եետո իրեն:
- Բայց դա ոչ թե տակ բադաբական, այլ նախ և առաջ գրաւ մարդկային հարաբերությունների, ին անձի եետ կատված հարց է: Լաշիվերքը կհասկանա դա:
- Դու լավ գիտես, Քաղիքն, որ իք նույնիսկ հասկանա, աղա դարձայ կոտքենա առաջինն ինքը որոշում կայացնել: Նա թուրք տղամարդ է: Բացի այդ՝ բադաբական իվամիստ: Ես չեմ կարող գնալ նրա մոտ և ասել. «Քաղիքն որոշել է հանեկ զիսաշորը, որդիսքի քեզ ազատ արձակեն»: Նա ոդիտի կարծի, թե ինքն է որոշում կայացնել: Այդ ժամանակ ես կղատմեն զիսաշօքն համելու նախնական առաջարկի նասին, ենթադեմք, կեղծամ դնելու կամ մոնտաժի տարրերակը: Եվ նա անմիջապես կեսավառացնի ինքն իրեն, թե քո ողարփվը չի ստուհարվամ, և դա ելք կցինի ստեղծված դրությունից: Նա երեակայի անզամ

Ճի կարող դատվի այն խորխորառների մասին, որը բացարձակադիմ անհամատնելի են արժանադատվոքյան քո՝ կեղծիք շեանդութան և նրա՝ օգտադաշտ դաստիքացամները: Նա բնավ չի կանոնա լսել այն մասին, որ եթե զլաւաշոր հանելու ես, դա կանոն անկենորդն, առանց ձևացնելու:

- Դու նախանձում ես Լաշիվերթին, դու առանց ես նրան, - սասաց Զադի-ֆեն: - Դու նրան նարդ շես համարում: Դու ննան ես աշխարհիկ այն անձնակորություններին, ովքեր կարծում են, թե ով չի նվլուղականացել, դարզամիտ է, անրարդյական է, ցածրակարգ է, և փորձում են խոշտանգելով նրան ճար-ձնել: Չեզ ուրախացրել է, որ Լաշիվերթին փրկելու համար ես զուխս խոնարհում եմ զինվորական ուժի առջև: Դու նոյնիսկ շես ձգուում բարքնել այդ անողարկեցու որախորդունը: - Զադիֆենի հայացքում առօղոքուն կար: - Եթե առաջինը դեպք է Լաշիվերքը որոշում կայացնի, առաջ ինչա՞ դու՝ մեկ այլ քուրք տղամարդ, Սունայի մոտից եկնելուց հետո ոչ թե իսկոյն զնացիր Լաշիվերթի մոտ, այլ նախ ինձ մոտ եկար: Ուզո՞՞մ ես՝ ասեմ ինչու: Որովհետև ուզում էիր նախ տեսմել, թե ես ինչորս եմ կամովին խոնարհում զուխս: Իսկ դա թեզ առավելություն կուպ Լաշիվերթի նկատմամբ, ումից վախենում ես:

- Ծիշու է, ես վախենում եմ Լաշիվերթից: Բայց որ առանք արդարացի չէ, Զադիֆեն: Եթե նախ զնայի Լաշիվերթի մոտ և նրա համաձայնությունը երանանի ննան հայանենի թեզ, թե՝ հանիր զլաւաշոր, դու չիր ենթարկվի նրան:

- Դու այլևս միջնորդ չես: Դու բօնակալների կամակառապ ես:

- Զադիֆեն, ես այլևս չեմ հակառակ անհրաժեշտությանը: Դու ի ոչ մի բանի մի ետվառու: Դու ողջ Կարսին աղացածեց ես, որ իմեցի, հոլարտ և խիզախ աղջիկ ես: Դնց կարո-դացանը դրսու որենի այստեղից, քայլիկիդ ենտ կմնեկնենք Ֆրանկուրու: Որ-որեսզի այնտեղ երջանկություն զտնենք: Ես թեզ ասում եմ՝ արա ամնն ինչ, որ երջանիկ լինեն: Այստեղից ազատվեմ՝ դու և Լաշիվերքը որդես բաղարական վարարանդիմեր կարող եք լիովին երջանիկ կյամբ վարել եվլուղական բարար-ներից մնկում: Շամոզված եմ, որ դրանից հետո հայրդ է կգա: Իսկ դրա համար նախ ունեռ է, որ դու վտառեն ինձ:

Մինչ Կան խոսում էր երջանկության մասին, Զադիֆենի աշքերում ծանրացած արտասարի կաթիլները հոսեցին այսերն ի վար: Կային կրկին վախեցմելով իր ժողովով՝ նա աշխով արագ սրբեց արտասարները:

- Վատա՞՞ն ես, որ քոյրս կիեռանա Կարսից:

- Վատահ եմ, - դրտախանեց Կան, թեն բնավ վտահ չեր:

- Ես չեմ ունդում, որ դու փոխանցես վատիչը և անդայման ասես, որ նախ ինձ ես հանդիտել, - իշխանադատներ գոտոց ներողամթյունը ստոց Զադիֆենն: - Բայց ուզում եմ կատարելատես վատահ լինել, որ եթե հանեմ զլաւաշոր, Լաշի-վերթին ազատություն կտան: Սունայի կամ այլ մեկի երաշխավորաւթյունը բա-վարար չէ: Թուրքական իշխանություններին բռյուր ենք ճանաչում:

- Զադիֆեն, դու շատ խեղացի ես: Կարսամ ինձ հանդիտած նարդիանցից դու առանձի ես արժանի երջանկության, - սասաց Կան: Եվ համեկարծ ուզեց ասեմ.

«Ու նաև Նեղիոյն էր արժանիյ», բայց անմիշ առջևս նոռացավ այդ մասին։ Վատիչն էլ տուր։ Գուցե, եթե հարմար լինի, տու ։ Լաջիվերթին։ Վառահիր ինձ։

Երբ Զաղիքն Կային դարձեց վատիշը, նրանք անտղասելիորեն գրկախառնվեցին։ Մի դաս Կամ իր ծեռքերի մեջ բնրշամբով զգաց Զաղիքնի նարմինը. նա ավելի նուրբ էր ու եթերային, քան բայրը, և Կամ դժվարությամբ զսղեց նրան համբարելու ցանկությամբ։ Այդ դասին դուռը արագ քակեցին, ու նա մտածեց. «Հայ էր՝ զսղեցի ինձ»։

Դռան շնմին կանգնած էր Խիեկը։ Նա առաց, որ Կայի ետևից զինվորական մերենա է եկել։ Որդինսզի հասկանա, թե ինչ է կաստարված սենյակուն, նա երկար, մեղմ ու մոտպիտ նայեց Կայի ու Զաղիքնի աշքերի մեջ։ Կան դուրս եկավ՝ առանց նրան հանճարելու։ Միջանցքի վերջում, հաղթանակի և մեղավորության զգացումով՝ նա ետ նայեց ու տեսավ, որ բույրերը գրկախառնվամ են։

Եսոչոյն գործակալը շեմ

Կամ ու Լաջիվերքը բանտախցում

Միջանցքի վերջում զբկախառնված Իգիևի և Քաղիքեի դատկերը նրկար ժամանակ չեր ենանում Կայի աշքերի առջևից: Եթե զինվորական մնաբենան, որի վարորդի կազրին էր նտուի նա, կանց առավ Կարսի միակ լուսացույցի դիմաց՝ Արարարքի և Խոայի փաշայի դրուտամերի խաշմերուկում, Կայի եայացքը բարձրացիր նառատեղից ներքափանցեց եին հայկական տան երկրորդ հարկի դատումանի՝ օդավիշտության համար բազված աններկել փետկի և ոյի թերեւ տառանումից բրդուցող վարագույրի աննշան ճնորից ու ակնյարքութեն, ինչորեւ ոենտգենյան ճառագայթ, նկատեց սենյակի խորքում տեղի աննեցող քաղաքական դավադիր եավարի բոլոր մանրամասները: Ու եթե սրբաւուկանաչկ տագմատահար կինը ծնառով մի կողմ քաշեց վարագույրը և զայրայրով փակեց դրատումանը, նա առշեցուցիշ ճշգրտությամբ կոսիեց, թե ինչ է կատարվում լուսավոր սենյակի խորքում: Կարսի քուր ազգայնականների երկու փորձառու տագմատենչ դարագլուխ ճգնում եին վատարանի կողքին նուսած և ողջ մարմինը դարսւրած «Գազո» մակնիշի կոշածաղավենի դատճառով առատ բրտինք բախույ թեյարաններից մեկի մատուցողին, որի ավագ եղբայրը սղանվել էր նախորդ օրվա հարձակումների ժամանակ, համոզել, թե նա հեշտությամբ կարող է կաշադրուից մտնել Ֆահր թեյի դրադատայում գտնվող Անվտանգության վարչապետն և դայրինցներ մարմնին կաղաքած ունմբը:

Նակատակ Կայի ենթադրայան՝ զինվորական թերնատարը շենքից ո՛չ դիմի Անվտանգության վարչություն, ո՛չ է դեռի թիշ այն կողմ գտնվող Ազգային անվտանգության կննտրոնի վեհատես շնոր, որը գոյության անծր Դանրադետության ստացին տարիններից, այլ գնաց ուղիղ և անցնելով Ֆահր թեյի դրուտան՝ հասավ քադարի ծիշտ կինտրոնում տեղակայված զինվորական շտաբ: Քաղաքի կենտրոնի այս տարածքը, ուր 1960-ականներին նախատեալում էր կառուցել մեծ գրոսայգի, 1970 թվականի տագմական ենդաշդումից հետո դարստադատվել էր և վերածվել զինվորական սպանի, ուր բնակվող երեխանները, խաղալու այլ տեղ չունենալով, եեծանիկ եին քշում ցանցատ բարդինների, շտարի նոր շինությանների ու վարժաբարդակակի շերտագծերի միջև: Այդոիտ տանը, ուր Կարս կատարած ուղևորության ժամանակ իշեանել էր Պուշկինը, և ախոռները, որ դրանից քառասունինին տարի անց ցարի երամանով կառուցվել եին կազակական եեծեագորի համար, իրեկվել եին ավերանից (ինչ նաև գրել էր զինվորականներին եարող «Ազատ հայրենիք» թերթը):

Խուզը, ուր բանտարկված էր Լաջիվերքը, այդ դատամական ախոռների անմիջական հարեանությամբ էր: Զինվորական թերնատարը Կային իշնցրեց ձյան եանրայթյամից ճնութերո իտուարիած վայրի ձիթենու մտ գտնվող իին, նարտարադետորին հոյակատ բարակերտ շինության առջև: Ներսամ երկու քաղաքավարի անձնավորության, որոնք, ինչորեւ ճիշտ կոսիեց Կամ, ՇԱՎ-ի աշխատակայից իին, «Գազո» մակնիշի կոշածաղավենով նրա մարմնին անրացրին 1990-ակամ թվականների համար իիտա դարգունակ ձայնագրիշ և ցայց ավեցին կոճակը, որի

միջօցով կարելի էր գործարկել այն: Միևնույն ժամանակ նրանք Կային խորհուրդ տվյալներին այսպիսի վարդ դրամորել, իբր ցավում է, որ ներքը ուն գտնվող ձերքակալված վածի հայտնվել է այսուհետ, ցոյց տալ, իբր ուզում է օգնել նրան, և ամենայն լրջությամբ ներշնչում էին Կային, որ Լաշիվերթին համոզի խոսուվանել կառարած ու կազմակերպած բոլոր հանցագործությունները և այդ ամենը ճայնագրել ժարավենի վրա: Կայի ճարով անհամ շանցալ, որ այդ մարդիկ թերևս տեղյակ չեն իրեն այսանդ ուղարկելու գլխավոր նորատակին:

Տարական ժամանակներում ռուսական հեծնյագորի շտար համբխացած քարակերու փոքրիկ շինուարյան ներքնահարկում, որը իշնում էին բարե տառն առտիճաններով, կար բավական մեծ, անդատուիան մի խուց, որը դատիժ էին կրում կարգադահական տույժի հետարկելածները: Այդ խուցը, որը համբարդեալուրամ օրոք ինչ-որ շրջան օգտագործվել էր որդես դահեստ, իսկ 1950-ականներին՝ որդես ատոմային հարձակման դեմքում օգտագործվելիք աղբաստարամի օդինակելի ննուշ, Կային թվաց անհամնառ նաբար ու հարմարավետ, քան ներադրամ էր տեսանել:

Սենյակը բավական լավ տարացել էր «Արշեիք» կեկորական ջնուացիչ շնորհիվ, որը ժամանակին զինվորականներին էր նվիրել Ֆիրմայի առևտրական զիստիք ներկայացուցիչ Մոլիքարը, տակայն Լաշիվերթը, որ մահճակային որակած զիրը էր կարգում, վրան գցել էր զինվորական մաքոր ծառելոց: Կային տեսնելով՝ նա վեր կացավ մահճակալից, եազավ ճորակոշիկները, որանցից հանված էին բռնիքը, և տար քաղաքավարությամբ, բայց, այնուամենայնիվ, ժողոալով սեղմեց նրա ծեռքը ու գործնական բանակցությունների դատրաստ մարդու հաստատակամությամբ մատոնացուց արեց դատին կից սեղանիկը: Նրանք նաև ներսեցին սեղանիկի նույն դրվագ աշտոներին: Սեղանիկի վրա տեսնելով ցինկադատ մոխրաման, որը դրանկետունիկ լի էր բնակչներով, Կամ գրուածից հանեց «Մարդօրոյի» տուփը և դարձեց Լաշիվերթին՝ ասելով, թե նա կատարելատես հանգիստ անուի: Լաշիվերթն ասաց, որ իրեն կտուանքների չեն ենքարկել, առա լուցկով վատեց նախ Կայի, հետո՝ իր ծխախտուը:

- Այս սեղմա՞ն ում օգտին եք լրտեսում, տիար,- փոխարաշ ժոյնուով ստուգ նա:

- Ես թողել եմ լրտեսությամբ,- դատասիրանեց Կամ,- իմա գրադվում եմ միջնորդպարամբ:

- Ավելի վատ: Լրտեսները փողի համար հաղորդում են զանազան դատարկ տեսիկություններ, որոնց մեծ մասը բանի դետը չէ: Իսկ նիշնորդները շխզությունից ենթավու, բժները խորինառ տեսքով խորում են ամենուր: Ո՞րն է որ օգոստը:

- Ուշ և անվնաս հեռանալ այս զարիստելի Կարս քաղաքից:

- Արևմուտքից լրտեսության համար եկած աքեխտին այսօր մրայն Սունայը կարող է տալ նման նրաշխիք:

Այդուես Կամ հասկացավ, որ Լաշիվերթը ծանոյ է «Սահման» քաղաքային թերթի վերջին համարին: Լաշիվերթի թերթի տակ հայունված ծաղրական աղտահայտությունը նրա սիրող լցրեց ատելությամբ: Ինչոք՞ս է կարողանում

շարիաթի այս ռազմատենչ ջալուագովն այդքան ուրախ ու հանգիստ դրանք իրեն թուրքական իշխանությունների ձնորս ընկերություն ենուու (նրկու ունրագործության Շեղալցամբ կար շապակին), որի դամանությունից այդքան դժգոհում էր: Բացի այդ՝ Կան վերջադիմ եամկացավ, թե ինչու է Շատրիֆեն այդուես սիրահարվել նրան: Լաջիվերը իիման նրան ավելի գեղեցիկ թվաց, քան երբեւ:

- Ի՞նչ միջնորդություն ես անելու:

- Միջնորդելու եմ, որ թեզ ազատեն, - ասաց Կան և գուստ, հակիրճ ներկայացրեց Սունայի առաջարկը:

Նա թեսալ շասաց, որ զիսաշաղոր հանելիս Շատրիֆեն կարող է կերծան դնել, նաև շխտուց ուղիղ հետարձակման ընթացքում հնարավոր այլնայլ խօրսամանկությունների նատին, որդեսզի աւելուար անելու հնարավորություն ունենա: Խոսելով ողայնաների անորոշության և Սունայի վրա ննջան գործադրող դաման մարդկանց մասին, ովքը ցանկանում են առաջին իսկ հարմար ատիքով կախել Լաջիվերթին, Կան գիտակցեց, որ դա իրեն համելի է, և դրանից վստ զգակալ՝ միաժամանակ նեղավորություն զգաց: Նա ավելացրեց, որ Սունայը խելազարփ մնեն է, և երբ ձյանը հարվի, ու ճանապարհենները բացվեն, անեն ինչ տեղը կը նկան: Շատրագայում նա իմբն իրեն հարց է տալու, թե արդյո՞ք այդ խոսքն առաց ՇԱՎ-ի աշխատակիցներին դուր գտրու եաման:

- Պարզվում է՝ իմ փրկարժյան միակ հնարավորությունը Սունայի մանկանությունից օգտվեն է, - ասաց Լաջիվերը:

- Այս:

- Ուրեմն, ասս նրան՝ ես իրամարվում եմ առաջարկից: Իսկ թեզ շնորհակալ եմ, որ նեղություն ես կրել ու եկել:

Մի դահ Կան մտածեց, որ Լաջիվերը իիմա ոտքի կկանգնի, կսեղմի ձեռքն ու դռնից դուրս կիրառակիր իրեն: Տիրծեց լուսաթյուն: Լաջիվերը հանգիստ ճանկում էր արարի ետևի ոտքերի վրա:

- Քանի որ միջնորդությունդ ճախողվեց, ու եթե չկարողանաս որչ և անվնաս դուրս ողծնել այս զազրեի Կարս քաղաքից, առա դա կիհնի ոչ թե իմ, այլ քո մեղրով: Որովհեաւ արեիստա լինենվի ուարծենալով՝ թերան շադ ես տվել: Այս երկրում նարդ սքեհզմով կարող է ուարծենալ միայն այն դեղքում, եթե թիկունքում զինվորներ են կանգնած:

- Ես նրանցից շեմ, ով դարձնենում է աթօնիքնով:

- Եթե այդուն է, յայ է:

Նրանք կրկին լուսեցին ու ծխեցին: Կան զգաց, որ վեր կենալ ու հետանալոց բացի՝ իրեն այլ բան չի մնամ:

- Դու մահից չե՞ս վախենում, - թիշ անց հարցրեց նա:

- Եթե դա արամանայիք է, շեմ վախենում: Եթե հարցնում ես բարեկամաբար, վախենում եմ: Բայց ինչ է անեմ, այս բանակալներն ինձ կախելու են: Եթ շամեն:

Լաջիվերը ժողոաց՝ Կային նայելով այսդիսի փաղաքուշ հայուցքով, որից նրա սիրտը ծվեն-ծվեն իր լինում: Նրա հայսցը ստում էր. «Տես, ես ավելի

ծանր վիճակում եմ, քան դու, քայց, այնուամենայնիվ, ավելի հաճախտ եմ, քան դու»: Կան ամոքահար խոսովածեց, որ այն օրից ի վեր, երբ պիրահարվեց Խփելին, իր հույզերն ու տագնաւորիները կաղութ են տուկ երջանկության հոլոյի են, ինչն իր հոգում կրում էր որոշես քաղցր ցավ: Մի՞քև Լաջիվերքը այդդիս հոլոյ շունի: «Կահավիճ մինչև ինը, առա կենամ ու կգնամ», - նշանեց նա: «Մեկ, երկու... հայլիվ մինչև ինզը, նա որոշեց, որ եթե չկարողանա համոզել Լաջիվերքին, չի կարողանա նաև Խփելին տանել Գերմանիա:

Որոշ ժամանակ նա ոգևորված շարակրառուն էր այլևայլ բաների մասին: Խոսամ էր մանկության տարիներին տեսած ամերիկյան սև-սպիտակ ֆլիմերի ձախողակ միջնորդների մասին, այն մասին, որ «Ասիա» հյուրանոցում կազմված ուղերձը կարելի է հրաժարավել Գերմանիայում (եթե խմբագրով): Այն մասին, որ երբ մարդիկ համառությունից կամ ի սեր վայրկենական քնահանույթի՝ կայացնում են սկսած որոշում, առա ստիլոված են զղապ ողջ կամքում, օրինակ, երբ ինքը սովորում էր ուսումնարանում, ճիշտ այդդիս զայրույթով քողեց բասկետբոլի խճանկն ու այլս չիերադարձավ. ասաց, որ այդ օրը գնացել է Թօսնորի ափ և երկար նայել ծովին. եիշեց, թե ինչքան է սիրում Ստամբուլը, թե ինչ գեղեցիկ է զարնանային իրիկնամուտը Բերերի ծովախրչում⁴, եի շատ բաների մասին խոսեց: Ես ձգուում էր ինքնառիկառենումը շնորհնել Լաջիվերքի հայացքից: Լաջիվերքը նրան իր նայում դեմքի տառնափրտ արտահայտությամբ, իսկ նա խոսամ էր անընդհատ, և այդ ամենը հանդիդանը հաղորդում էր ժահաւորացնին նախարդող վերջին այցի տուալուրայքուն:

- Եթե մենք կուռուքենք մոյնիսկ ամենաամենարին դահանջը, մինմոյն է, նրանք կողընեն իրենց խոսքը, - ասաց Լաջիվերքը: Ես մատնացոյց արեց սեղանին դրված բլյանի տրցակն ու գրիչը: - Խզում են, որ գրեմ իմ կյանքի որառությունը, իմ հանցագործությունների մասին, տառմեն այն ամենը, ինչ եարկ կիանարեմ: Նրանց ասելով՝ այդ ժամանակ կիավառան իմ քարի կամքին ու հանցանքը խոտառվամելու և զղման համար սահմանած կարգով գուցն ներեն ինձ: Ես միշտ խոնցացել եմ եիմարներին, ուլքեր կյանքի վերջին դասին կոս են զնացել այդ տախն, երաժարվել սկզբունքներից ու դավաճանել իրենց առլատ կյանքին: Բայց քանի որ ինձ վիճակիած է մահանայ, առա ես կուզենայի, որ ինձնից եետա ալրատները իմանային ինձ վերաբերող մի քանի հալաստի փաստեք: - Ես մի թերթ վերցրեց նամակի թղթի տրցակից, դեմքին նայսնվեց արտակարգ լուրջ արտահայտություն, ինչողիսին կար նաև այն ժամանակ, երբ հայտարարություն էր անում գերմանական թերթի համար: - Փետրվարի բանենին՝ այն օրը, երբ խոսք կրացվի իմ նահապատմի մասին, կուզենայի ասեց, որ ես շեմ զղում ոչ մի քանի համար, ինչ առ օրս կատարել եմ՝ քաղաքական հանողմունքներից եկնելով: Ես Սամբռովի Ֆինանսների վարչությունում ողջ կյանքը քարուդար աշխատած քոշակառ եռը երկրարդ զավակն եմ: Իմ նամկությունն ու դատասիելությունը անցել է հորս հեզ ու հանդարտ աշխարհում, ով, սակայն, քառան այցելում էր Ռեքրամի միաբանության կացարան: Պառանձնկության տարիներին ես ընդվզեցի նրա դեմ և եարեցի ձահանաւ աքսիսաներին,

համապարանում տասներին դարձա երիտառարդական ուղմատենչ կազմակերպության անդամ ու քարեր էի նետում ամերիկյան ականակիրներից իշնող ծովայինների վրա: Վյո ժամանակ ամուսնաց, ամուսնալունվեցի, ունեցա ներքին ճգնաժամ: Երկար տարիներ արյել են ներփակ կյամբով: Ես էլեկտրոնիկայի իմ-ժամներ էի: Արևմատքի համեւեց տածած առելության ուղարձառված ակնածանքով լցվեցի Իրանի հեղափոխության նկատմամբ: Վերադարձա իսլամի գիրքը և հավատարմագրվեցի իմամ Խանջնի ակզրոնին: «Խպամը ոյաշտանեն այսօր անհամեմատ կարենք է, քան նամազ անեն ու դաս դահելք»: Ինձ ոգևորում էին Ֆրանց Ֆանոնի գաղափարները ոտի մասին, Սերյ Շուքրուի տեսությունը նապատճեներին ի դպասափան տարագրվելու և վերաբնակվելու վերաբերյալ, ինձ ոգեշնչում էր նաև Այի Ըերիաթին: Ռազմական հեղաշրջման ծիրաններից ազատվելու համար փախս Գերմանիա: Վերադարձա: Գրագիտում շնչնների ենտ ռասների դեմ կովկու ժամանակ վիրափորվել եմ, որի դպասառով աջ ոտքից կաղամ են: Մերբերի շրջափակման ժամանակ զնացել են Բունիա և այնտեղ ամուսնացել բանտառի Մերգուկայի հետ. նա ինձ ենու եկալ Ստամբուլ: Քանի որ իմ քաղաքական հայացքների և վերաբնակեցնան տեսությանը հավատալու դպասառով ոչ մի քաղաքան երկու շարաթից ավել շեմ մնացել, քաժանվեցի նաև երկուրդ կնոջից: Ինձ Չեչնիա և Բունիա ուղարկած մահմեդական խմբավորումների հետ կաղենք խզելու հետո լայնութ ու երկայնքով կորել եմ Թուրքիան: Թեև ես եսպատռում եմ իսլամի թշնամիներին աղանդեր անհրաժշտությանը, բայց առ օրս ինքու ոչ մեկին շեմ աղանել և ստրանելու հրաման շեմ տվել: Կարսի նախկին քաղաքադատին աղանել է մի խեղագար բուրդ կատաղան, որին նոյեզնության իր հասցեր էին կառքերը արգելելու քաղաքադատի մտադրությունը: Ես Կարս եմ եկել դեռասուի արշիկների ինքնաստանությանների դպասառով, քանզի համոզված եմ, որ ինքնաստանությունը ամենամեծ մնացն է: Ես ուզում եմ, որ իմ քանատեղադրյանները մահից ս ենու երաժարակվելն և մնան երշատակ ինձնից: Քոյոր բանառուղթությունները Մերգուկայի մոտ են: Այսքանը:

Տիրեց լուսություն:

- Դու դպասավոր շեմ մեռնել,- ասաց Կան,- ես հանուն դրա եմ եկել:
- Որեմն՝ մի բան է դպասմեն,- ասաց Լաջիկերը:

Նա վտուան էր, որ իրեն ուշադրությանը լսում են, ու ևս նի ծխախոտ վառեց: Նկատե՞լ էր արդյոք, որ Կայի կողարատակին կորած, ժրաշան տաճարություն անձայն աշխատում է ձայնագրիչը:

- Երբ Մյոմիսենում էի, կար մի կիմոքատրոն, որ շաբաթ գիշերները շատ եժան տոնսներով ցուցադրում էին երկու ֆիլմ: Ես զնում էի այնտեղ,- ասաց Լաջիկերը:- Կա մի խապացի. Նա նկարահանել է «Պատերազմն Ամիրում» ֆիլմը, որը դպասում է, թե ինչորս են ֆրանսիացիները նվաստացնում ալժիրյաններին: Ցուցադրում էին նաև այդ խապացու վերջին՝ «Բնինադյա» ֆիլմը: Սա է դպասում էր, թե ինչ դավեր են նյոթել անզիացի գաղութարարները Սալանտյան օվկիանոսի կողիներից մեկում, ուր շաբարելեզնի ողանտացիաներ կային, ցայց էր տպիս, թե ինչորս են նրանք տագմական հեղաշրջում կազմակերպում:

Սկզբում գտնում են մի սևամորթ առաջնորդ և նրան դրդում ֆրանքացիների դեմ աղյուսամրության, աղյա, կղզում հաստատվելով, վերցնում են իշխանությունը: Առաջին աղյուսամրության ձախողությունը ենուու սևամորթները նորից են աղյուսամրություն բարձրացնում, այս անգամ՝ անզիացիների դեմ, տակայան երբ անզիացիները կրակի են մատնում ողջ կղզին, դարձյալ դարտված են: Երկու աղյուսամրությունների առաջնորդ սևամորթը ծերբականվամ է: Նրան որ որ է կախաղան են բարձրացնելու աղյուսական: Եվ ենց այդ դասին Մատուն Քրանդոն, ով նրան զուել էր ամսնասկզբուն, հանողել աղյուսամրել ֆրանքիացիների դեմ, ինքն էր շատ տարիներ կազմակերպել ամսն բան և ի վերջո ճնշել անզիացիների դեմ բարձրացրած աղյուսամրությունը, զնում է վրան, որ զանվամ էր գերեվարված սևամորթ առաջնորդը, կտրում նրա կառանքներն ու ազատ արձակում:

- Ինչո՞ւ:

Լաշիվերը թեթևակի շարացավ:

- Ինչո՞ւ թե ինչու... Որդեսազի նրան կախաղան շրարձրացնեն: Նա բաց գիտակցում էր, որ նրեւ կախաղան բարձրացնեն, աղյա սևամորթ առաջնորդը կդատնա լեցնեա, և թնիկները երկար տարիներ կշարունակեն ենուել նրա օրինակին ու անունը կդարձնեն ենդափտխության դրա: Բայց սևամորթը գիտակցում է, որ Մատունը ենց այդ նոյատակով է արձակել իր կատրանքները, և չի ընդունում նրա դարգիւսած ազատությունն ու փախտաժի չի դիմում:

- Նրան կախաղա՞ն են բարձրացնում:

- Այո, բայց կախաղանի տեսարանը ցույց չեն տալիս, - դպտուախունեց Լաշիվերը, - փոխարենը ցույց են տալիս, թե ինչուս գործակալ Մատուն Քրանդոյին, ով ճիշտ այնուիս, ինչուս իման դու ես ազատություն առաջարկում իման, ազատություն էր խոտանում սևամորթ առաջնորդին, տեղացիներից մեկը տունում է՝ դանակը կուրծքը խրելով ենց այն ժամանակ, երբ վերջին ողատրակավում էր ենուանակ կղզուց:

- Ես գործակալ չեմ, - չիշարողամադով վիրավորամբը գտի՞՝ բացականցից կան:

- Այի կառշիր «գործակալ» բառից: Ես, օրինակ, իւզամի գործակալ եմ:

- Ես ոչ ոքի գործակալը չեմ, - այլս շամաշնորհ իր դյուրազգացությունից՝ առաջ կան:

- Այսինքն՝ «Մարդություն» այս կարմիր տոսիի մեջ չկա ոչ մի վտանգավոր կամ հատուկ նյութ, որն ինձ կթունակորի կամ կկամազորի⁶: Անենակալ բամբ, որ տվել են աշխարհին ամերիկացիները՝ «Մարդություն» կարմիր տոսին է: Ինձ շնորհելում է մինչև կյանքիս վերջը «Մարդություն» ծխելու հնարավորություն:

- Եթե ողջական գտնվես, կարող ես ես քառասուն տարի ծխել ու «Մարդություն»:

- Երբ առավ եմ գործակալ, ենց դա նկատի ունեմ: Որովհետու գործակալի առաջադրանքներից մեկը համոզին է:

- Ես ընդամենը ուզում եմ թեզ ասել, որ շափազանց ամեն բան կլինի.

եթե բոլյ տաս, որ ծեռքին արմաքաբախ այս գաղազած ֆաշիստները սդամնեն թեզ այստեղ: Ընդ որում, քա անոնք ոչ մնելի համար դրոշ կամ ննանաւախոյ այլ բան չի դատնա երրիք: Այս խեղճ ժաղովուրոյ կատված է կյանին, բայց վերջին հաշվով կատարում է ոչ թե կրոնի դպաւանշները, այլ դիտության կարգադրությունները: Այս բոլոր աղուտամք շեյխերից, ովքրի ընդվզում են հավատացյալների նկատմամբ իշխանաքյամն կորցնելով դպաւանառվ, իրանամ դպաւաստություն անցած այս բոլոր ծայրահեղականներից գերեզման նոյնիսկ չի մնա, եթե անզան նրանք հոչակալու են ինչողևս Սահի Նորովին⁴⁴: Այս երկրում ինքնաթիւով ող են բարձրացնում և ծովի անհայտ խորքերը նեսում այն կրոնական առաջնորդների դիակները, որոնց անոնք կարող է դրոշ դաբանալ: Այդ ամենը թեզ հայտնի է: Բարձրացնում մի օրում անհետացակ Վագրուակի անդամների գերեզմանոցը, որ ոլորտանիլ է: Ու՞ր են նրանց շիրիմներն եինա:

- Ժողովրդի սրտում:

- Դատարկ խոսքեր: Այդ ժողովրդի միայն բան տուկուն է քվարկութ իտամիտների օգտին: Սակայն նրանք կ այն կուսակցությունների կողմ են, որոնք ոչ ծայրահեղական վարք են դրամուս:

- Այդ դեմքում, սրա, եթե այդ իշխանատները, որոնք բան տուկու ծայն տեսն, ծայրահեղական չեն, հաղող ինչու՞ են նրանցից վախենում և հեղաշրջաններ կազմակերպում: Տեսնո՞ն ես՝ ինչի է հանգում քա անկողմնակալ միջնորդությունը:

- Ես չեզոք միջնորդ եմ, - Կան բնագդաբար բարձրացրեց ծայնը:

- Ոչ: Դու Արևմուտքի գարծակալ ես: Դու Արևմուտքի տորուկն ես, և, ինչ տես բոլոր իսկական սորուկները, նոյնիսկ չգիտես, որ առասկ ես, չես ընդունում թեզ առաջարկած ազատազրումը: Զանի որ դու քա Նիշանքաջիամ մի տունուր եվրոպականացել ես ու ասվորել խարադիս ատել կրոնն ու ժողովրդի ավանդույթները, թեզ այնողս ես դպաւում, ասես այս ժաղովրդի տերն ես: Դու կարծում ես, որ այս երկրի լավ և առաքինի մարդկանց ճանապարհն անցնում է Արևմուտքին նմանակելու, և ոչ թե կրոնի, Ալլահի, ժաղովրդի հետ նոյն կյանք առյօն ճանապարհով: Ննարավոր է՛ մի բանի խոսք ասես ի դպաւություն հապածական իշխանատների և բրիերի, բայց սրանդ խօրքում հավանաբարյուն ես տալիս ռազմական հեղաշրջանը:

- Լսիր, թե ինչ կարող եմ անել թեզ համար. քոյ Շատիքնեն զիխաշորի տակից կենծած դնի, այնողս որ, երբ զիխաշորը հանի, միևնույն է, ճագերը ոչ ոք չի տեսնի:

- Դուք չեք կարող ինձ տոիտել գինի խմել, - բացակամչեց Լաջիվերը: Ես չեմ լինի եվրոպացի: Ես եվրոպացուն չեմ նմանակի: Ես առըելու եմ իմ դրաստությամբ և դպաւանելու եմ ինքնությունն. ես լինելու եմ ես: Ես հավատում եմ, որ հնարավոր է երջանկության համան՝ եվրոպացիներին չնմանվելով, նրանց տորուկը շդառնաշում: Վիշտ՞ն ես, կան այնողիս խօրքեր, որոնց համար են ոյնում եվրայայի երկրութագուները, որոնքս զի նվազացնեն մեր ազգը. նրանք ասում են, որ եվրոպացի դպաւակու համար նախ ունար է դպաւակա-

նոթայում, բայց Թուրքիայում անհառականություններ չկան: Իմ մահապատճի իմաստը դա է: Ես եվրոպացիների դեմ եղանակ եմ որպես անհառականություն: Ես շնու նմանակի նրանց, որովհետև ես անհառականություն եմ:

- Սումայը շատ է հավատում այդ դիեսին, դա ինձ ենարավորապես է տապիս կազմակերպել նաև մեկ որիշ բան. Ազգային բատրոնը դատարկ կլինի: Ուսիր ենուարձակնան ժամանակ տնտեսիցիկ պկրում ցույց կտա, թե ինչուն է Քաղիքն ձեռքիր նոտեցնում զյախշորին, իսկ ենտո խորանանակ նոնտաժով ցույց կտան զյախշորն եանած այլ աղջկա նազեր:

- Կասկածնի է, թե ինչու ես թեզ կոտորում ինձ ազատուու եամար:

- Ես շատ երջանիկ եմ,- ատաց Կան՝ մեղավորապեսն զգալով առող երեխայի ննան:- Երբեք այսքան երջանիկ չեմ եղել: Ես ուզում եմ ուշադարձու իմ երջանկարյունը:

- Ի՞նչն է թեզ երջանիկ դարձեն:

Նատազայում Կան շատ է մտածել, թե ինչու ինքը շասաց՝ «Ես բանատանելություն եմ գրան», և շասաց՝ «Որովհետև հավատում եմ Աստծուն», այլ մի շնորհ դրաբեկաց.

- Ես սիրախարված եմ: Իմ պիրեցյան ինձ եետ կգա Գերմանիա:

Եվ եանկարծ խինո զգաց, որ իր սիրո մասին կարող է ուսումնի կողմնակի մեկին:

- Ո՞վ է քո սիրեցյալը:

- Քաղիքնի քոյլ Խփեկը:

Կան տեսավ, որ Լաշիվերի դեմքի արտահայտությունը փոխվեց: Եվ անմիջապես զդաց, որ առոք է տվել ուրաքանչին: Տիրեց լուսաբան:

Լաշիվերը վասնեց ևս մի «Մարքորե»:

- Այն երջանկարյունը, որը մարդ ձգտում է կիսել կառափմարան բարձրացողի եետ, Ալլահի շնորին է: Ենթադրենք, ես ընդունում եմ քո վիխանցած առաջարկությունը, որն անոնք ես, որդեսավի փրկվես և կարողանաս եետանազ այս քաղաքից, ո քո երջանկարյունը շխաքարվի: Քաղիքն, որդեսավի շխանգարի քրաջ երջանկարյունը, ոյինսին մասնակցում է այնուհետ, որ իր արժանադրությունը շուտուի: Բայց դու ի՞նչ զիտես, թե նրանք իրենց խուսանան տերզ կցինեն ու կազատեն ինձ:

- Ես զիտեի, որ դու դա ես ասելու, - հոգվելով՝ բացականչեց Կան:

Նա որոշ ժամանակ լոեց: Այսա մատը մոտեցրեց շորթերին ու նշան սրեց Լաշիվերին, որ նշանակում էր. «Լոյիր և ուշադիր նայիր»: Կան արձակեց ուիշակի կոճակները և ձայնազրիշը ցույց տալով՝ ավիարի վրայից սննդաց անցարիշ կոճակը:

- Ես երաշխավորում եմ. նրանք նախ բաց կրողնեն թեզ, - ատաց նա, - իսկ Զաղիքնեն թեմ կրարձրանա միայն այն բանից հետո, եթե քա բարսողցի նրան կտեղեկացնեն, որ դու ազատ ես: Բայց Զաղիքնեն համօղելու համար դու ինձ ոյեսք է տաս նամակ, որ զրված կլինի, որ դու կողմ ես այս ուայնանակորվածությանը:- Այդ մանրամասները նա մտածեց եենց այդ դասին:- Ես այնուեւ

կրտեն, որ թեզ կազմատեն քա առաջարած ուսմաններով և այնտեղ, որ դու կուգես, շնչաց նա:- Մինչ ճանապարհները բացվելը կկարողանաս բարնվել այնտեղ, որ թեզ ենարավոր չի լինի գտնել: Վառահիր ինձ:

Լաջիվերը նրան ուարգեց սեղանին կիսված թղթերից մեկը:

- Դու է այսանի գրիր, որ դու՝ Կան, եանդիսանում ես միջնորդ և երաշխավոր, որ ինձ կազմատեն, և ես կկարտանամ ողջ և անվնաս հետանազ Կարսից այն բամի դիմաց, որ Շաղիքնեն, իր ուստինը շարաստավորելով, կրաքրանա թեմ և կհանի զյուաշորք: Եթե դու շրանես քա խոսքը, ու եթե ինձ նույնութես տանեն ներկայացման, ինչոյին ովտի լինի քա ուստիծը:

- Թող ինձ եետ կատարվի այն, ինչ կկատարվի թեզ եետ:

- Ըսրեմն՝ այդունք է գրիր:

Կան նույնութես նրան ուարգեց թղթերից մեկը:

- Դու նույնութես գրիր, որ եամածայն ես այն գործարքին, որի մասին ես ստացի, և որ այս գործարքի մասին ես եմ հայտնելու Շաղիքնեն, ու թող նա որոշամ կայացմի: Եթե Շաղիքնեն եամածայնի, թող այդ մասին գրի իր ստորագրությամբ թղթի վրա, իսկ թեզ անվնաս ազատ կարձակեն նախրան զյուաշորք եանելը: Գրիր այդ մասին: Ուստեղ և ինչուն թեզ ովտը է ազատ արձակեն, որոշելով ոչ թե ինձ եետ, այլ նրա եետ, ով այս եարցում ամենավառահեկին է: Ես թեզ խորհուրդ կտայի դիմել եանգույցալ Նեցիդի եետ արյամք եղբայրացած ֆազլիի օգնությանը:

- Տղան, որը Շաղիքնեն պիրային նամակնե՞ր էր գրում:

- Դա Նեցիդն էր: Նա նախացել է: Նա քացատիկ մարդ էր, Աղասի շնորհ: Ֆազիլը նույնութես յավ մարդ է, ինչոյին էր նա, այն նյուսը:

- Եթե այդունք է, ես կիսակտում թեզ,- ասուց Լաջիվերքն ու ակսօց գրել իր առջև դրված թղթի վրա:

Գրելն առաջին ավարտեց Լաջիվերքը: Երբ Կան ավարտեց իր ուարտավորացիրը, նկատեց, որ Լաջիվերը նայրական ժողովով նայում է իրեն, սակայն ուշադրություն շրաբնեց դրան: Նա անեսրվաստայիտրեն երջանիկ էր, որ կարողացավ գրախ թրել այդ գործը, որ կկարողանա Իվենի եետ հեռանազ այս բարձրագից: Ոչ մի բառ չասելով՝ նրանք փախանակեցին զպարքունները: Կան տեսավ, որ Լաջիվերքը իր տված գրությունը առանց կարդալու ծալեց ու գրությունը դրեց, առայդ ինքն է վարվեց այդունք և կրծակն այնուն սեղմելով, որ Լաջիվերքը նկատի, կրկին միացրեց ձայնագրիչը:

Լուսաբան տիրեց: Կան վերիիշեց այն խոսքերը, որ ասել էր նախրան ձայնագրիչն անջատելը:

- Ես զիստի, որ դու դա ես ստեղծա,- ասուց նա,- բայց եթե կառմերը միջյանց շխավառան, ոչ մի եամածայնություն հնարքավոր չի լինի ձևոք թերեկ: Դու ովեոք է հավատասա, որ իշխանությունը եավաստարիմ կլինի իր խուսումնը:

Միմյանց աշքերի մեջ նայերով՝ նրանք ժողովացին: Շնուազայում, շատ տարիներ, այդ ուսին մասին եիշելով ու նտորելով, Կան զոշալով կզիտակցի, որ սեփական երջանկությունն իրեն խանգարեց տեսնել Լաջիվերքի ասե-

լուրջունը, և կմտածի, որ եթե զգար նրա շարությունը, այդ եարցը չեր տա.

- Քաղիքեն կենյարկվի՞ այս համաձայնությանը:

- Այս,- աշխերը զայրացած փայլեցներով՝ ասաց Լաշիվերքը:

Նրանք որոշ ժամանակ լուցին:

- Զանի որ ուզում ես ինձ հետ կնքել կյանքի հետ ինձ կապող համաձայնություն, ուստի ուստմիր որ երջանկության մասին,- ասաց Լաշիվերքը:

- Ես երբեք ոչ որի այդուն չեմ սիրել,- ասաց Կամ: Իր խորքերը նրան բվացին հիմարավուն ու դարզունակ, բայց, այնուամենայնիվ, նա ասաց դա, կյանքում ինձ համար չկա երջանիկ դասնալու այլ հնարավորություն, դրան կարող եմ հասել միայն Իսկէնի հետ :

- Ի՞նչ է երջանկությանը:

- Հայտնաբերել աշխարհ, որ կմռամաս այս ողջ ունայնությունն ու հեղձուկը: Ունենալ ինչ-որ մեկին աշխարհի դես դաշտուանելու հնարավորություն...- նա ցանկանում էր շարունակել, սակայն Լաշիվերքն անսրասնկորեն վեր կացավ:

Նույն այդ դահին Կայի ճարում ննվեց բանաստեղծություն, որը նա հետագայում կանվանի «Ծախմատ»: Նա մի հայացք նետոց ուրի կանգնած Լաշիվերքին, գրողանից հանեց տեսորն ու սկսեց արագ-արագ գրել: Մինչ Կամ գրի էր առնում բանաստեղծության տաղերը, որ խօսվում էր երջանկության և իշխանության, խոկումի և մոլուցի մասին, Լաշիվերքը, Կայի ուսի վրայից բրին նայելով, ճգնում էր հասկանալ, թե ինչ է կատարվում: Կամ այդ հայացքը զգաց իր ներսում, իսկ հետո զգաց, որ թյորին է հանձնում նաև այդ հայացքը, այն, ինչ արտահայտում էր դա: Բանաստեղծությունն գրող իր ձեռքին նա նայաւ էր այնուն, ասես դա ուրիշի ձեռք էր: Նու հասկացավ, որ Լաշիվերքն ընդունակ չէ դա նկատել: Եվ կամեցալ, որ նա գոնե զգա այն անդրային ուժի գոյաւթյունը, որն ստիղում է իր ձեռքին շարժվել: Մակայն Լաշիվերքն նստեց մահճակալի նգրին և դրվես ճշնարիտ մահճառարայալ՝ նույյանին վառեց ևս մի սիգարետ:

Ենթարկելով ճգողականության ինշ-որ ամբացատրելի գործության, որի նասին հետագայում շատ է խորիրդանելու, Կամ կրկին ցանկացավ սիրող բանակ նրա առջեկ:

- Արդեն շատ տարիներ ես չի կարողանում բանաստեղծություն գրել,- ասաց նա,- իսկ իհնա Կարսում իմ առջն բացվել են բանաստեղծության բոլոր նամադրարիները: Ես դա կաշում եմ աս Աստված սիրո եետ, որը զգում եմ այստեղ:

- Ես շիմ ուզում քեզ վիրավլորել,- ասաց Լաշիվերքը,- բայց քա սերն առ Աստված ընդամենը արևմտյան վետերից բաղած սեր է: Եթե այստեղ դու Աստծուն եավատան եվլուղացու նման, կինես ծիծաղիլ: Եվ այդ ժամանակ ոչ որ չի հավատա, որ դու, իրոք, հավատում ես: Դու այս երկրին չես դատուանում, ասես բայրը չես: Ակզրում ճգտիր լինել այնողիսին, ինչողիսին բոլորն են, և այդ ժամանակ կիալատաս Ալլահին:

Նոզու խորրում Կամ զգաց, որ այստեղ ոչ որ չի սիրում իրեն: Նա մի բանի բայրը սեղանի վրայից, մնջանից ծալից: Աղա բախեց խցի գուն ու

հայտնեց, որ ինքը շտափակույթ ովազը է տեսնի Սումային ու Զադիֆեին: Երբ դուռը բացվեց, նա շրջվեց դեպի Լաջիվերքն ու հարցրեց, թե վերջինս Զադիֆեին հաղթողիու որևէ բան չունի՞: Լաջիվերքը ժողոաց և առաց:

- Չգոն եղիր: Տես՝ հանկարծ որևէ մնկը շաղանի քեզ:

Պարունակագիր բայց դուք իրականում չեմ մեռմի, չե՞-

Գործարք կյանքի ու խաղի, արվեստի և քաղաքականության միջև

Մինչ ՆԱԿ-ի աշխատակիցները վերին հարկում դանդաղ որոկում էին ձայնագրիշը Կայի կրծքին ամրացրած ժաղավենը՝ միաժամանակ որովելով նաև նազերը, Կան ներքին ինչ-որ գոեւնակությամբ հաճակվեց նաև ազիտորեն եադրական նրանց տրամադրությամբ և սկսեց Լաջիվերքի մասին արտահայտվել քանականությունը: Բայց, այդպիսանդերք, նա ոչինչ չատաց այն քննամանքի մասին, որ նրա հանդեղ տածում էր Լաջիվերքը:

Եին վորական բնունառարի վարօրդին նա ատաց, որ ուղևորվի եյուրանոց և այնուն աղասի իրեն, իսկ ինքը երկու թիկնաղանենքի ուղեկցությամբ նայից ծայր անցավ ողջ կայսորի տարածքով: Մողայական հանրակացարանների միջև գտնվող ընդարձակ, ձյունածածկ երադրակում՝ բարդիների տակ, տրաները աղմտելով ձնազնոյի էին խաղում: Մի փոքրիկ ատշեկ, որ հազեւ էր առարտական դոլոցի երրորդ դասարանում Կայի հազած վերաբերուն հիշեցնող բրտի սև ու կարմիր վերաբերություն, հսկա ձնագունդ զորոր երկու ընկերությների հետ թիշ այն կողմ ձենմարդ էր տարրում: Պարզ նղանակ էր, և տաճախից նրբիկց հետո արեգակն առաջին անգամ սկսել էր թթվակի տարացնել ողը:

Շուրանոցում Կան իսկույն գտավ Իփեկին: Նա խռեանցում էր, հազին՝ անքանիկ և գոգոնց, ինչշոյսիք ժուրդիայում շատ տարիներ հազնում էին զիմնագիստունիները: Կան երջանիկ նայեց նրան, ուզեց զրկել, տակայն նրանք մնենակ շին: Կան համառոտ դատմոց առավոտից կատարված դեղքերն ու ատաց, որ գործերը հաջող են բնբանում և՝ իրենց, և՝ Զայդիների համար: Ատաց, որ թերքը տարածելի են, բայց չի վախննում, թե իրեն կաղանեն: Նրանք ուզում էին շարունակել զյույցը, բայց ներս մտավ Չահիդեն և հիշեցրեց դռան մոտ կանգնած երկու զինվոր-թիկնաղանենքի մասին: Իփեկն ատաց, որ նրանց ներս կանչեն ու թիյ տան: Իփեկն ու Կան վայրկենադես դայմանավորվեցին համդիտել վերլում: Կայի սենյակում:

Մենյակ բարձրանալուն դես Կան կախեց վերաբերուն և առաստացին նայելով՝ սկսեց ստրաւել Իփեկին: Շեն նա վատան էր, որ Իփեկը ձներ չի բարի և արսագործն կզա, բանի որ բնարկելու շատ բան ունեն, այնուամենայնիվ, իսկոյն քայլ տվեց, որ իրեն մտայլ նորքը դատեն: Սկզբում նա դատիկերացրեց, որ Իփեկը չի կարող զալ, որպիսին հանդիդել է եղարք, եետո վախով սկսեց մտածել, որ նա ուղղակի չի ուզամ զալ: Նա կրկին զգաց որպայնում սկիզբ առնող այն ցավը, որ բայցին նման տարածված էր նարմնով մնել: Եթե դա նույնն է, ինչ ուրիշները անվանում են սիրո ցալ, աղա որանում չկար այնոյիս բան, որ երջանկության դարգեները: Նա նկատել էր, որ Իփեկի հանդեղ սիրո ուժգնացմանը համընթաց՝ հաճախակի են դարձել նաև թթրահավատության ու հոռեսեսության դրամկությունները: Նա մտածեց, որ այն, ինչ բոլորը անվանում են սիր, իրականում այդ թթրահավատության զգացան է, խարված ինեկու և հիասքափվելու վախը, բայց բանի որ բոլորն այդ մասին խառն են ոչ թե որտես դարտարյան կամ դահանջմունքի, այլ որպես ինչ-որ դրական և նույնիսկ հորարտություն

տարգևող բանի մասին, ըստ երևոյթին՝ տեսք է ենթադրել, որ իր վիճակը փարինց այլ է: Առավել վատ էր այն, որ սղասելու ընթացքում որքան տրվում էր խելացնոր նաքերի (Խփեկը չի զայխ, Խփեկը իրականում բնակ չի ազամ զայ, Խփեկը զայխ է եանոն ինչ-որ բանսարկության կամ բարեւն նորատակով բոլորը՝ Զայհիֆն, Շուրգութ թեյր և Խփեկը, եիմա փափառմ են իրար ենա և Կային համարաւմ քշնամի, ոմ տեսք է վտարել իրենց միջավայրից), նոյնքան է զիտակցում եր, որ դրանք իրօք խելացնոր և հիվանդագին նարեր են: Եվ այդուհանդերձ, թոյլ էր տալիս, որ դրանք իշխնեն իրեն. օրինակ, որովայնում ցավեր զգալով, ճնածեց, որ Խփեկն ունի նաև այլ սիրեցյալ, ցավագին դատկերացրեց այդ ամենը, իսկ բանականության մեկ այլ հաստկածով զգաց, որ այն, ինչ նուածում է, զաւացանք է: Երբեմն, որդեսզի ցավն անցնի, ու տեած դատկերենքը (օրինակ՝ Խփեկը երաժարվում էր Կային տեսնել և նրա ենա մեկնել Ֆրանկուրտ) եեռանան աշքերի առջևից, նա ուշ ուժով ստիպում էր աշխատել բանականության այն հաստվածին, որ իշխում էր տրամարասնությունը, և սերը չկը խախտում հավասարակշռությունը (ինարիկե, նա ինձ սիրում է. եթե չկը սիրում, ինչո՞ւ էր այդքան կրուու): Այդ դասերին նա ազատագրվում էր թերահավատությունից ու վախ տարածող մտքերից, տակայն կարճ ժամանակ անց դարձալ իրեն բռնավորում էր նոր խոռվիքներով:

Միջանցքից ունաձանյն լսեցվ՝ նա մնածեց, որ զայխ է ոչ թե Խփեկը, այլ որիշ մեկը՝ հայտնելու, թե Խփեկը չի զայու: Դուների միջև տեսնելով Խփեկին՝ Կան նրան նայեց միաժամանակ և լինդությանը, և՝ քշնամանքով: Նա սղասել էր ճիշտ տասներկու րույն և հոգնել էր ստրատություն: Կան ուրախությանը նկատեց, որ Խփեկը շոյարվել է և շրբներկ քսել:

- Ես խոսեցի հայրիկիս ենա, - ասաց Խփեկը, - ասացի, որ զնում են Գերճանիս:

Կան հասցրել էր այն ատախճան տրվել սեսանադնության, որ սկզբում հիասքառիություն զգաց. նա չկարողացավ ընկալել Խփեկի խոսքերի իմաստը: Իսկ դա Խփեկի մեջ կամքած սերմանեց, թե իր հայտնաքանի ուրախություն չի դարգևում Կային: Բացի այդ՝ հիասքառիությունը Խփեկին նահանջելու հնարավորություն էր ընծեռամ: Բայց նա նաև գլուխը, որ Կան իրեն շատ է սիրում և մայրիկից ամբաժան հնզամյա անօգնական մանկան նման իման կատված է իր ենա: Գիտեր, թե Կան ինչո՞ւ է ազում իրեն տանել Գերճանիա: Պատճառահներից մեկն այն էր, որ Ֆրանկ-Լուրսում կա տուն, որ Կան արդեն երջանիկ է: Բացի այդ ու դրանից ստավել հոյս ունի այնտեղ՝ բոլորից ենուու, անբողջությամբ և լիովին տիրել իր Խփեկին:

- Ժանկագինս, քեզ ի՞նչ է դատասեել:

Նուազա տարիներին, սիրո ցավից տանջվելով, Կան հարյուրավոր անգամներ հիշելու է այն քնքանքն ու նեղմությունը, որ կար Խփեկի ծայնում այդ տակին: Նա Խփեկին դատասեց իր տազանակների, լրաց լինելու վախի, նորում դրստվող ամենասահսկոր դատկերների մասին:

- Քանի որ դու նախաղես վախենաւմ ես սիրո ցավից, նշանակում է ինչ-որ կին քեզ արդեն տախողի է շատ ուժեղ տառաղել:

- Շներմակի ցալ եղել է, բայց ինձ այժմ ինչ վախեցնում է այն ցալը, որ հետազայտմ կարող է զգած թեզ համար:

- Ես քեզ ցալ չեմ դաստիարի, - ասաց Իվինը, - ևս պիրում եմ թեզ, ենու կզամ Գերմանիա, ամեն ինչ լավ կլինի:

Նա ողջ ուժով փարվեց Կային, և նրանք տրվեցին սիրո, ինչը Կային դարձվեց խաղաղության անհավասարի գզացողություն: Կային դար էր զայխ նրա ենտ կողիտ վարվել, ամրող ուժով սեղմեց գրկում, վայելք էր զգում նրա նորք մաշկի ներմակությունից, բայց երկասն ի նկատեցին, որ միմյանց տրվում են ոչ այնքան կրքու ու նույզին, որքան զիշերը:

Կայի միտքն ամրողությամբ գրադկած էր Ծիծնորդությամբ: Կյանքուն առաջին անգամ նա ենթառաց, որ կարող է երջանիկ լինել, եթե ինկամություն հանդես բերի, կարողանա սիրեցյալի հետ դուրս դրժնել Կարս քաղաքից: Եվ այդ երշանկությունը կլինի հարառու: Զգալով, որ այն որակին, եթր որառուհանի առջև կանգնած ծխում է, ինչ բանականությունը գրադկած է եաշլարկներով, նորում ծնունդ է առնամ նոր բանառությունն, նա առջեց: Մինչ Իվինը սիրով և առջանար հեանում էր նրան, նա արագորեն զգի ստով նորում ենցող բանատեղծությունը: Այդ բանատեղծությանը, որն անվանեց «Սեր», Կան ենթագայում վեց անգամ ընթերցելու գ երմանիայում կազմակերպված որեզիայի երեկոյթներուն: Նրանք, ովքեր լսել են այն, ինձ առուն ինն, թե բանատեղծության բռն ասելիքը հիմնականում բխում էր ոչ թե միրուց և կրթից, այլ խաղաղության և նկայնության կամ վստահության և վախի միջև առաջացած լարվածությունից: Ու յորահատուկ հետաքրքրությունից, որ հեղինակը տածել է ինչ-որ կնոջ նկատմամբ (նիայն մի մարդ հետազայտմ ինձ հարցրեց, թե ով է այդ կինը): Նոյնակի նաև իր կյանքի այն մթին ուսենարից, որոնք Կան չեր կարողացել ըմբռնել: Գրառուների մեծ մասը, որ Կան կատարել էր այդ բանատեղծության կաղալցությամբ, վերաբերում էին Իվինի հետ կարված եիշողություններին, նրա եանդեղ տածած կարուտին, նրա զգեստի ու շարժումների աննկատ, երկրորդական մանրանաններին ու ակնարկներին: Պատճառներից մեկը, որ Իվինը այդոյիսի տողակորություն գործեց ինձ վրա, եթր առաջին անգամ եանդեղեցի նրան, այն է, որ ես այդ գրառումները կարդացել եմ բազմից:

Իվինին արագորեն հազնվեց, սռաց, որ կոտարկի բրօց, և եթր նա դուրս եկավ, իսկույն հայտնվեց Քաղիֆն: Որդեսզի փարատի անհավատայիրեն խոչը աշխերը լարումից կորացրած Քաղիֆնի տազնատը, Կան սռաց, որ անհանգուանալու դրամա ձկա, Լաջիվերքի հետ լսել են վարվում: Ընչուց, թե Լաջիվերքին համոզելու համար ստիրված է եղել շատ ու շատ բաներ ասել և հավառում է, որ նա արիասիրս մարդ է: Եվ անակնկալ ներշնչանքով սկսեց նոխացնել ու մանրանանել կերծիքը, որ հորինել էր նախադիւն: Ակզրում առաց, թե անհամեմատ դժվար էր Լաջիվերքին համոզել, որ Լաջիվերքն առաց, թե եանաձայն մտքի հետ: Ներկայացրեց, որ Լաջիվերքն առաց, թե եանաձայնությունը, որ ինքը կնքում է նրա հետ, անհարգախց դրսուրում է Քաղիֆնի համ-

դեռ, որ նաև տեսաք է խոսել Զադիֆեի հետ, և եթք Զադիֆեն զարմացած բարձրացրեց հոնքերը, իր խոսքերին ճշմարտանմանություն և հոգականություն համգրդելու համար ավելացրեց, թե կարծում է, որ այդ դասին Լաջիվերթը անկեղծ չեր: Առաջ լրացրեց, թե Լաջիվերթը իր հետ երկար վիճում էր համան Զադիֆեի դասավիշ, բայց այդ ամենը միտումնավոր էր, օրովհետև դա հարգանքը, որ նա ցուցալիքան էր կնօց վճռի համենոյ) օգտակար է Լաջիվերթի համար, թեև նա ամեն ինչ անուն էր այնովիս տեսքով, ասես ուզում էր ենտազել այդ համաձայնությունը: Կան գոյն եր, որ այդ դասին ի պրու ննան սուս է երիխում համուն այդ դժբախտ ճարդիկանց, ովքեր իմարագոյն բաղադրական վեճերի են արվել այս տիմար Կարս քաղաքում, ուր ինքը թեև ուշացումով, բայց իմացավ, որ կյանքի միակ ճշմարտությունը երջանկությունն է: Սակայն միենայն ժամանակ նա վշտանում էր, որ Զադիֆեն, ում ինքը առավել խիզախ ու անձնազոն էր համարում, քան իրեն, կյանքն է այդ սուսը, և զգամ էր, որ ինքը վերջիվերջո դժբախտ է լինելու: Ռուսի դատումությունն ալյարտեց մի վերջին աննեղ սուսվ. ալյեացրեց, որ Լաջիվերթը շշովով բարենիր է փոխանցել Զադիֆեին, ու ևս մեկ անզան կրկնելով համաձայնության որայնանները՝ հարցրեց Զադիֆեի կարծիքը:

- Ես կիանեն զիսաշորի, ինչողես որոշել եմ, - ասաց Զադիֆեն:

Զգալով, որ վսակ կգործի, եթե բնակ շանդրադանա այդ հարցին, Կան ասաց, թե Լաջիվերթը խելամիտ է համարում, որ Զադիֆեն կեղծամ դնի կամ դիմի ննանատիո այլ ենարքի, սակայն տեսնելով, որ Զադիֆեն վրդովկում է, Կան լրց: Պայնանավորվածության համաձայն՝ նախ կազմատեսն Լաջիվերթին. նա կրաքնիլի հուսայի տեղում, իսկ հետո Զադիֆեն իր համար ընդունելի եղանակով կիանի զիսաշորը: Կարո՞՞ն է Զադիֆեն հենց իման գրել մի քանի տող, որ ինքը տեղյակ է և համաձայն դրան, ու սատրազրել դրա տակ: Որդես ննու՞ Կան նրան որպես գրությունը, որ տառացն էր Լաջիվերթից: Տեսնելով, որ Զադիֆեն գումար կորցրեց՝ տոսկ Լաջիվերթի ձեւազիրք տեսնելով, Կան բնրշանք զգաց նրա նկատմամբ: Նամակն ընթերցելիս Զադիֆեն մի դահ փորձեց Կայիշ աննկատ ընբոշւնել քոյի բայրը: Կան զգամ էր, որ նա երկմտում է, ուստի ասաց, որ բոլորարարաթյան է դիմում, որդիսազի Սունային և նրա շրջառյառին համոզի բաց բաղներ Լաջիվերթին: Նարաւազոր է, որ զինվորականները և իշխանությունները զիսաշորի դասմության դաստառով զայրացել են Զադիֆեի վրա, սակայն ինչողես ողջ Կարսը, կիավատան նրա խոսքին և արիտքյանը: Եթք Զադիֆեն ակսօց ինքնանուսա գրել Կայիշ տված թոյի վրա, Կան որոշ ժամանակ աննկատ զննեց նրան: Նախորդ երեկոյից ի վեր, եթք նրանք բայլում էին մսավաճառների կրտակների արանքով և խոտում ասողերի միջոցով գուշակություն աներս ժամին, Զադիֆեն հաստոնացել էր:

Զադիֆեից վերցրած գրությունը գրուանը դնելով՝ Կան ասաց, որ եթե կարողանա համոզի Սունային, միակ հարցը կմնա ազատվելոց հետո Լաջիվերթի համար աղանձով բարետոց գտնելը: Զադիֆեն ողաքա՞նու է օգնել այդ հարցում:

Զադիֆեն ծանրակշիռ տեսքով հաստատական շարժում արեց:

- Մի մտահոգվիր, - ասաց Կան, - ի վերջո բայրս կ երջանիկ ենք լինելու:

- ճշմարիտ արարքը երջանկության նախադաշտյան չ-, ասաց Թաղիֆեն:
- Ինչը մեզ երջանիկ է դարձնում, դա է ճշմարիտ,- ասաց Կամ: Նա տառկերացրեց, որ մոտ ժամանակներս Թաղիֆեն կզա Ֆրանկուրտ և լուսնի, թե բայրն ինչ երջանիկ է իր հետ: Իվենկը «Բառավենֆից» շքեւ թիկնոց կզնի Թաղիֆենի համար, նշանակ կինո կզնան, իսկ հետո Կայզերշառասի խորակարաններից մնկում նրբերշիկ կռատն ու գարեջար կլանեն:

Կամ հազար վերարկուն, Թաղիֆեն ետևից դուրս եկավ ու նստեց զինվրական մերժման: Երկու զինվոր-թիկնարդաները նստած էին միշտ նրա թիկուրամբ: Կամ ինքն իրեն հարց տվեց, թե արդյո՞ք մեծ վախենալուր կլինի, եթե մտածի, որ օրեւ իմքը միայնակ, քայլերով գնա, աղայ հարձակման կենքարկվի: Կարսի փողոցները, որոնց նա նայում էր թերառատարի խցիկից, բնավ սարսափազդու տեսք չունեին: Նա տեսավ նրերքի ցանցասողությաները ձեռքներին շակայից եղած կանանց: Զնագոնի խաղացող նրեխաններին և սայրաքելոց վախենալուց ձեռք-ձեռքի բայլող ծերունիներին նայերով՝ նա դատակերացրեց, թե ինըն ու նվիճելու ինչուն են միմյանց ծեռք բռնած Ֆրանկֆուրտի կինքառարուն-ներից մնկում ֆիլմ դիմում:

Սունայր ընկերուց՝ ենդաշրջման կազմակերպիչ գնդադիւս Օսման Նորի Չողակի հետ էր: Կամ նրանց հետ խոսեց նրջանկության անորոշներից քիսող լավատեսարժամբ, ասաց, որ լուծել է բոլոր հարցերը, Թաղիֆեն համաձայն է հանել զյուշչորը, Լաշիվերքը ծարավի է ազատության: Կամ զգաց, որ Սունայի և զնդադիւսի միջև կա երիտասարդությամ տարիներին նոյն գրքերն ընթերցած խեղամիտ մարդկանց փոխըմբռնում: Շգրւյ, բայց բնավ շշփորվելով՝ նա ասաց, որ բնանարկվող հարցը հայտ նրանկատ վերաբերմունք էր դաշտանցում: «Ակզրում ես շայեցի Թաղիֆենի, աղայ Լաշիվերքի հայրատությունը», - ասաց նա: Նրանցից վերցրած գրությունները Կամ հանձնեց Սունային: Մինչ Սունայր ընթերցում էր դրանք, Կամ զգաց, որ թեև նաշի ժամը չէ, բայց նա արդեն հարրած է: Ինչ-որ դամի նա դեմքը նոտեցրեց Սունայի դեմքին և օդու հոտն առնելով՝ հանգվեց, որ վերջինս, իրոք, խմել է:

- Այդ ափոյ ուզում է, որ իրեն ազատեն նախրան Թաղիֆենի թեմ բարձրանալի ու զյուշորը հանելը, - ասաց Սունայր, - շատ հնարամիտ է:

- Թաղիֆեն է նույնն է ազում, - ասաց Կամ: - Ես շատ փորձեցի, բայց դրանից ավելին չկարողացա անեկ:

- Ինչո՞ւ ոյիսի մնե՞ք՝ իշխանության ներկայացուցչներս, հավատանք նրանց, - հարցրեց զնդադիւս Օսման Նորի Չողակը:

- Նրանք է են կորցրեկ հավատը լինսության նկատմամբ, - ասաց Կամ, - եթե փոխադարձ անվատահոբոյունը շարունակվի, ոչինչ չի առացվի:

- Մի՞թե Լաշիվերքի մորով չի անցնում, որ մյուսներին դաս տպու համար կարող են կախել իրեն, կամ որ ննան արարքը կարող է ծանր հետևանքներ տնենայ մեզ համար, աղդել ենդաշրջումը կազմակերպած հարթած դերասանի ու վիրավորված ինքնասպիրությամբ սոյայի հետագա նակառազրի վրա, - հարց-րեց զնդադիւսը:

- Նա կարողանում է իրեն երաշխի ուսին, առևս բնալ չի վախենում նա- հից: Ռւասի իս շեմ կարողանում կուտել, թե իրականում ինչ է մտածում նա: Նոյնիսկ ակնարկեց, որ կուգնար կախարդան բարձրանալ և վերածի նաևս- տակի, դառնալ մարդ-խորհրդանիշ:

- Ենթադրենք, մենք սկզբում բաց բողնենք Լաջիվերթին,- ասաց Սունա- յը,- կարո՞ղ ենք դրանից հետո վասահ լինել, որ Զադիֆն կկատարի խուսափն ու հանդես կցա ներկայացնան մեջ:

- Նամենայի դեպի, Զադիֆն խոսքին կարելի է ավելի շատ հավատալ, քան Լաջիվերթի, որովհետև նա դրւուրն է Թուրքուս թիյի՝ մի նարդու, ով հողարտությանը և տայբարին տուրք տալով՝ աղեաի է վերածել իր կյանքը: Բայց եթե հենց հիմա նրան հայտննեն, որ Լաջիվերթին ազատեկ են, առաջ ինքն անզամ չի կարողանա ասել, թե երևոյան թիմ կրաքանչանը՝ թէ՞ ոչ: Նև հանրարժեան մողեգնորդյան տրվելու և անտօնակի որոշումներ կայացնելու համոկություն ունի:

- Ի՞նչ ես ասածարկում:

- Ես գիտեմ, որ դուք ներաշքը լուսամակերտի եք ոչ թե սուկ հանուն քաղաքականաթյան, այլ նաև հանուն արվեստի ու գեղեցիկի,- ասաց Կամ: Սունայ թիյի աւրած կանիքից ես եզրակացնում եմ, որ նև քաղաքականաթյան տրվել է ի սեր արվեստի: Բայց եկմա, եթե ճեր մաքինը սուկ ինչ-որ սովորական քաղաքական գործողաթյուն իրականացնելն է, առաջ Լաջիվերթին ազատելու և ճեղ վտանգելու կարիք չկա: Սակայն դուք, իհարկե, գգում եք, որ եթե Զադիֆն ուղ Կարսի աջև եանի զյանշը, առաջ դա կլինի և արվեստի գործ, և եսոյ կարևոր քաղաքական գործողություն:

- Եթե նա եանի զյանշը, մենք բաց կթողնենք Լաջիվերթին,- ասաց Օս- ման Նարի Չողակը,- իսկ երեկոյան ներկայացնանը կիսվարենք ուղ քաղաքը:

Սունայը զրկեց քանակային վարեմի ընկերութը և հաճուրեց: Երբ զնդա- տեար դրս եկալ, Սունայն ասաց. «Ես ուզում եմ, որ դու այդ ամենը եայտնես իմ տիկնոջը», առա թեանցով արեց Կային և առաջնորդից զետիյ ներքին սենյակ: Դատարկ, ցուրտ սենյակուն, որը զար փօքնում էին տաքացնել եկելորդական վատարանու, Ֆաննա Էսերը ցացադրական հանդիտակալությամբ ընթքցամ էր ծերին ողահած տերտուր: Նև տեսալ, որ Սունայն ու Կամ բաց դոնից հետևում են իրեն, սակայն նրանց ուշադրություն շրաբնեկով՝ շարունակեց կարդալ: Զկա- րարանալով հայացքը կտրել նրա աշքերը երիզող քանձը ներկից, ճարդուս, վառ շրմներկից, փարթամ տահներերի վերնամասը ցուցանող լանջարաց զգեստոց և շինուու, արիեւուական շարժումներին ենունելով՝ Կամ չկարողացալ նաև ուշա- դրություն դադենել նրա խոսքերին:

- Քիդ, «Ժարանական ողբերգություն», բօնարարված վրիֆառու կնոջ ող- բերգական մենախոտությունը,- եղարտությամբ ասաց Սունայը,- այն վոփիլս- վել է Քրիստի «Սեղուանի լավագույն մարդը» ոյինսից քաղված հատվածներով և հիմնականուն տաեղծված է իմ երեակայության զորությամբ: Երբ երեկոյան Ֆօնդան կարդա մենախոտությունը, Զադիֆն խանումը զյանշը ծայրակ, որը դեռ չի եամարձակված եանել, կարիք աշքերի արտասուրք:

- Եթե Քաղիքն խանումը դատրատ է, կարող ենք հենց հիմա փորձ ամել,- ասաց Ֆունդա Էսերը:

Կոնջ՝ ցանկապիտարյամբ լի ձայնը Կային եկչեցրեց ոչ միայն բատրոնի համեմետ նրա տածած սիրո, այլև նրա լեսքիական հակումների նասին խոսակցությունները, որ տարփողում էին նրանք, ովքեր կամնում էին Սունայից կեզի Այսրարուրի դերը: Սունայը, ոչ այնքան զինվորականին ու ենդափոխականին, որքան բատրական ինքնահավան որոշութերին բնորոշ ոճով տեղեկացրեց, թե գիտ չին եանգիկ վերջնական եանաձայնության, քայլ Քաղիքն «ժամանես կգա դերակատարությամբ»: Աղա ներս նուով նրա համենակատարը և նայունեց, որ թերի են «Սահման» բաղաքային թերքի խմբագիր Սարդար թեյին: Նրան իր առջն տեսներով, Կան, ինչդեմ լինում էր Շնորհիայում առողեկու վերջին տարիներին, եանկարծ նրա դեմքին բռննցրեակ խիմելու տար ցանկաթյուն գգաց: Սակայն նրանց հրավիրեցին սեղանի մոտ, և ակնեայս էր, որ այն եղածությամբ դատրաստել էին դրանից զետ շատ առաջ սեղանին դրված էր օդի և բրինզա, և նրանք սկսեցին օդի խմել, ակրատել ու թնձել աշխարհի բանն այն ամեանց վստահությամբ, ներքին եանգությամբ և ամոնդությամբ, ովքեր օժոված են իշխանությամբ և բնական են եամարտմ այլոց ճակատագիրը տնօրինելոյ:

Կատարելով Սունայի ցանկաթյուն՝ Կան Ֆունդա Էսերի համար կրկնեց այն, ինչ ասել էր թիշ առաջ արվեստի և բաղաքանության վերաբերյալ: Երբ լրագրողը ցանկացավ իր թերթամ առագելի այդ խոսքերը, որոնք Ֆունդա Էսերը բնորումնեց ցնծությամբ, Սունայը կոռիխս եայինց լրագրողին: Նա նաև և առաջ ցանկանում էր, որ վերացվի Կայի հասցեին թերքի նախորդ համարում հրադարակված կեղծիքը: Սարդար թեյը խտացավ դատրատել և թերքի առաջին եղում երատարակել եռոյց դրական ճի եռված, որը Կարսի՝ առանց այդ կ մոռացկութ բնակիշներին կօգնի մեկընդիշու նոռանալ Կայի մասին ծնավորված թյուր:

- Քայլ թերքի զիսազրում լինելու է այս երեկո թեմադրվելիք դիեսին նվիրված հրադարակումը,- ասաց Ֆունդա Էսերը:

Սարդար թեյն ասաց, որ, իհարկե, կտառարատի այնոյիսի հռոված, ինչ-դիսին նրանք են ցանկանում, և, իհարկե, կերադրարավի այն ծնաշահով, ինչ նրանք են ոգում: Սակայն դասական և ժամանակակից բատրոնի վերաբերյալ նրա տեղեկությունները սահմանափակ էին: Նա ասաց, որ եթե Սունայ թեյն ինքը հիմա օգնի գրել, թե ինչ է լինելու երեկոյան ներկայացման ժամանակ, այսինքն՝ օգնի դատրատել եռդված, առաջ վաղվա առաջին եշը կլինի անթերի: Նա հարզակից եկչեցրեց, որ իր լրագրողական լյանքի ընթացքում նշգրիտ հադրդելի է բացում տեղեկությունները, քանիզ առվորել է զրել իրադարձությունների նասին մինչ դրանց կատարվելը: Նեղաշղջման առաջադրած դրամանները ստիլեկ են թերքի առաջության ժամանակում տեղափոխել կետօրից հետո՝ ժամը շորփն, ուստի այս աշխատանքի համար զետ շորս ժամ կա:

- Ես թեզ չիմ առիջի երկար ստրատել այս երեկոյի իրադարձություններին,- ասաց Սունայը: Կան նկատեց, որ հազիկ սեղան նստած՝ Սունայը ակնքար-

բորին դարդեց մի գավաք օդի, և մինչ վերջինս ավելի արագ դատարկում էր երկրորդ գավաքը, Կան նրա աշքերում ցայլ ու կիրք տեսավ:

- Գրի, լրագրող, - այնողին նայերկ Սարդար թեյին, ասես ատառնում էր, ասաց Սունայը, զյանագիր. ՄՄ ԲԵՍԻ ՎՐՄ (նա մի դահ մտածեց): Ենթավերնազբեր (մի թիշ է մտածեց). ԱՎՏՆԻ ԴԵՐԱՄՄԱՆ ՍՈՒՆԱՅ ՇԱՄՄԸ ՍՊԱՆՎԵԼ է, ևս մեկ ենթավերնագիր. ՃՐԱՉԵՆԻ ԿՐԱԿՈՑՈՎ ԵՐԵԿ ԵՐԵՎԱՆՎՇԱՏՄԱՆ ԺԱՄՄԱԿ:

Նա խոստ էր այնողին կոտիւ, որ առջեցրեց Կային: Մինչ Կան հարգալից, անմոխտ լուսն էր Սունային, վերջինս լրազրոտին օգնեց զյուխ հանել այն հատվածներից, ուր նա չի կանոքաշվում:

Ուշ հոդվածը, ենթավերնազբերով հանդերձ ի մի թերելն ու դրստրատելը, ընթացքում խորերդակցելն ու օդի խմելու դադարները միասին անեցին մոտ մի ժամ: Կարսում, ուր Խ մեկնեցի շատ տարիներ անց, այդ հոդվածը ամբողջությամբ վերցրեցի «Սահման» բաղադրային թերթի խմբագիր Սարդար թեյից: Ահա այն.

ՄՄ ԲԵՍԻ ՎՐՄ

Նայանի դերասուն Սունայ Շահմը
սովանվել է
երազենի կրակոցով
երեկ երեկոյան՝ ներկայացման ժամանակ

Երեկ երեկոյան Ազգային բառորմում տեղի ոճեցած դրստրական
ներկայացման ժամանակ զյսաշորով առջիկը՝ Քաղիֆեն, առա-
ջադիմության երուկ բռնկված, նախ մերկացրեց զյուխը, առդա առ-
ճանակն ուղղեց բացատկան կերպար մարմնավորութ Սունայ
Շահմի վրա և կրակ բացեց: Ներկայացմանը ուղիղ հետաքրքակ-
նամք հետևող կարսեցիները սարստիւեար եղան կառարկածից:
Երեք օր առաջ մեր բաղադրամանած Սունայ Շահմը, ով թեմից
կյանք անցնող իր հետախոխական և տեղեժազործ ոյիսներուց
Կարս թերթից կարգուկանոն և առաջադիմության լոյս, երեկ
երեկոյան իր բառերախճրով ցուցադրած երկրորդ ներկայացման
ժամանակ ևս մեկ անգամ զարմացրեց Կարսի բնակիչներին: Այս
ներկայացման մեջ, որը տեղայնացվել է հանդրավի մոռացության
նատնված անզիացի գրող Ջիղի, ոմից ժամանակին ազդվել է
նոյնիսկ Շերտիրը, տաեղագրթության նախկներով, Սունայ
Շահմը ի վերջո կատարեկության է հասցրել իր սերը առա-
ջադիմական բառերդության նկատմամբ, ինչք շորջ բամ տարի
ճգնում էր կյանքի կոչել Անտառոլիսյի մոռացության նատնված
բաղադրների դատարկ դատիլճների թեմերում կամ թեյադրաններում:

Ֆրանսիական և ամպիյական յակորինյան բատրոնի ազդեցությունը դահլիճանած այս ժամանականից և ցնցող ներկայացման մեջ գլխաշորով ստուկների համառ առաջամարտիկ Շատիֆեն, հաճակվելով բայտ ներշնչանքով, անսարսակի որոշում կայացրեց և թեմի վրա վրափր բանագով՝ ձեռքին դահլիճ առաջանակի դարունակությունը ողջ Կարսի առջանար հայացքի առջև դատարկեց ներդրման մեջ Սունայ Շահմի վրա, ով Զիտի նման անտեսվել է հանիրավի և կառարում էր բացասական ներուժ դեր: Կարսի բնակիչները, ովքեր եիշում են, որ երկու օր առաջ բնամարդիկ ներկայացման ժամանակ կրակոցները եղել են իսկական, այս անգամ է ահ ու սարսափ առյօնին, որովհետու Սունայ Շահմը, իրոք, արանվեց: Այդուհանով, թարք մնե դիրասան Սունայ Շահմի նախը թեմի վրա ավելի մեծ արձագանք զտավ հանդիսատեսի սրտում, քան նրա կյանքը: Կարսի հանդիսատեսը, որ շատ լավ ընկածել էր ողիեսի՝ ավանդությունների և կրտսի կաղանքներից ազատազրվելու ներառմանը, ոչ մի կերտ չի կարողանում հասկանալ, թե արդյոք իրականում զոհվելի է Սունայ Շահմը, ով մինչև վերջ հավասար էր այս դերին, որը, արյունաքան լինելով, խաղաղ էր նոյնիսկ այս ժամանակ, երբ մարմնի մեջ գնդակներ էին նշարճվում: Սակայն նրանք հասկացան դիրասանի վերջին խորհրդ՝ սաված մասից առաջ, հասկացան, որ երեք չեն մոռանա, թե ինչորն նա կյանքը զգեց հանուն արվեստի:

Սարդար թեյը սեղանի շորջ նստածների համար ևս մեկ անգամ ընթերցեց եղանակը, որը վերջնական տեսքի էր եկել Սունայի ուղղումներից հետո:

- Ինարկին, ձեր երամանով ես սա նոյնությամբ կտղագրեմ վաղիս թերուում, - ասաց նա, - բայց տասնյակ լրատվությունների մեջ, որ զիեւ և երադարակել եմ նախրան իրադարձությունները, սա առաջին դեռքն է, երբ ես աղոթում եմ, որ դրանցից մեկը ստա դարս զա և շիրականանա: Դուք իրականում չեք ճահանա, չ՞՝ ոյրոն:

- Ես ձգուամ եմ հասնել ինքնենի, մակարդակ, որին ի վերջո տեսք է հասնի ճշմարիտ արվեստը, - ասաց Սունայը: - Բացի այդ՝ վաղն առավույյան, երբ ձյունը հալլի, և ճանադարձները բացվեն, իմ մահք այլևս ոչ մի ճշանակություն չի ունենա Կարսի բնակիչների համար:

Մի դահ նրա ու կեռոց հայացքները հանդիտեցին: Անուսինները այն-օիսի խորունկ փոխբրծումնամբ նայեցին միմյանց աշքերի մեջ, որ Կան ճախանձեց նրանց: Կոննանա՞ն ինքն ու ինիծեկը երջանիկ կյանք և հանդիս կրերե՞ն արդյոք ննան փոխըմբռուում:

- Այժմ գնացեք և տղազրության դատրասաներ թերթը, դարտն լրազրու, առաջ Սունայը, - թող այդ դատումական համարում տղազրելու համար համարզը ձեզ տա իմ լուսանկարներից մնկը: - Լրազրուի հնտանապան դես նա

անմիջաղես փոխեց ծաղրական տունը, ինչը Կան վերագրում էր շափից ավել օգտագործեած օդուն: - Ես քննունում եմ Լաշիվերի և Քաղիձեի դայամանները, - ասաց նա: Իսկ հոմքնը զարմանքով վեր բարձրացրած հունդա Եւերին բացատրեց, որ եամաճայն ուսայմանավորվածության՝ նախ ազատ են արձակելու Լաշիվերին, իսկ եետո Քաղիձեն ներկայացման ժամանակ կրանա զլախը:

- Քաղիձե խամամբ շատ ուժեղ անձնավորություն է, - ասաց Ֆունդա Եսերը, - ես վատահ եմ, որ փորձերի ժամանակ մենք իսկույն կհասկանանք միջանց:

- Միասին գնացեր նրան մոտ: Բայց նախ դեսոք է ազատ արձակել Լաշիվերին, որն էտեղ բարցնել և եայտնել Քաղիձեն իսանումին, որ Լաշիվերը կարողացել է կորցնել եետքը: Իսկ այդ ամենին եամար ժամանակ է դեսոք:

Սուսննաղես ուշաղրություն շիարձնելով Քաղիձեի եետ փորձն անմիջաղես վսիելու Ֆունդա Եսերի ցանկարչյանը՝ Սունայը սկսեց Կայի եետ քննարկել Լաշիվերին ազատուելու մանրանաները: Առաջնորդվելով Կայի գրաւումներով՝ ես եանգամ եմ այն մտքին, որ նա ինչ-որ շափով եավատացել է Սունայի անկեղծարյանը: Այսինքն՝ ըստ Կայի, Սունայը բնավ մարադիր չի եղել Լաշիվերին ազատուելու եետո երանայի եետնել նրան, դարձել, թե որտեղ է բարնվամ, և երբ Քաղիձեն բնմում կմերկացնի զլախը, կրկին թօնել նրան: Այդ գաղափարը առաջ են բաշել Շնախաւազկան վարչապետ աշխատակիցները, ովքեր, կատարվող նախադաստրատությունների մասին տեղեկանապում գուզընթաց, փօրձում էին շրու կորդ տարածված միկրոֆոնների և երկակի խաղ վարդող լրտեսների միջոցով հասկանալ, թե ինչ է կատարված, ինչորեւ նաև իրենց կողմը գրավել գնդաղետ Օսման Նորի Չողակին: Շնտախաւազկան վարչության աշխատակիցները այնքան ուսզմական ուժ չունեն, որ եեղաշջօման վերասեկողությունը խեկին Սունայի, վիրավորված ինքնասիրությամբ գնդաղետի և նրանց եամակրու մի բանի աղանձների ձեռքից: Սակայն նրանք փօրձում էին ամենուր գործող իրենց մարդկանց միջոցով վերասեկի արվեստի հանդեր Սունայի մոլուքը: Սարդար թեր չի եասցրել շարվանքի տառ այն եարկածը, որը նետազոր էր՝ սեղանի շորջ օդի խմելով, երբ Կարսի ՆԱՎ-ի բաժանմունքում կասկած ծագեց, թե արդյոք Սունայը խելքը չի՞ թոցրել, և կարելի՞ է նրան վտառել: Որովհետև նա սկսել էր եամայսու աղանձներին տաղիուկաղուլ ընթերցել երադրակակեիր եղորշածը: Սակայն ոչ ոք այդուհես է շիմացալ, թե ով ինչքանով էր տեղյակ Լաշիվերին ազատուելու Սունայի մտաղրությանը:

Բայց իիմա ես մտածում եմ, որ այդ մանրանաները եական ազդեցություն չեն գործել մեր դատամության ավարտի վրա: Ուստի խորանուկ չեմ լինի Լաշիվերին ազատուելու ծրագրի մանրանաների մեջ: Սունայը և Կան որոշեցին, որ այդ եարցով գրադկելու են Ֆազիլը և Սունայի պազցի համեարզը: Սունայը Ֆազիլի հասցեն ինացավ Վարչության աշխատակիցներից, և դրանից տասուր րուրի անց Ֆազիլին զինվորական բեօնատարու թիրեցին նրա մոտ: Ֆազիլը, որ վախեցած տեսք ուներ և այս անգամ բնավ նճան չի Եւջիոյին, Սունայի եամեարզի եետ կայազոր զնայիս դուրս եկավ կարի արեհստանոցի ետնադրմից, որտեսզի ազատովի իրեն եետնող լրտեսներից: Չնայած Շնտախու-

զական վարչության աշխատակիցները գգոմ էին, որ Սունայը կարող է որևէ հիմարություն անել, այդուհանդեռ, նրանք ամենուր մարդիկ տեղադրելու որաբաստ չեն: Նետագայում Կան իմացավ, որ ենթենելով որևէ նենգություն թույլ չտալու՝ Սունայի կարգադրությանը՝ կենտրոնական կայսերական Լաշիվերքին դուրս են բերել խցից, նատեղին զինվորական բեռնատար, որը, Ֆազիլի նախնական ցուցումով, ավազգի եամենարզի կարգադրությամբ կամզ է առել մետաղն կամքջի եզրին, Լաշիվերք իջև է մերձանայից, և ինչողեւ ասել էին նրան, ճանել նողարավաճառի կրտյակ, որի ցուցափեղիում դրված էին ոլլատաճասսայն գնդակներ, լվացքի փոշու տուփեր և երշիկ գովազդար սկսուեն նոր, աննիջապես որառիկ կրտյակի ետնանուտքին նոտեցած ձիասայլի բաթանի տակ՝ «Այզազի» բայոնների կողքին, և հաջողաբար անհետացել: Շեն ձիւտայլը ար է տարել Լաշիվերքին, Ֆազիլից բացի չգիտեր ոչ ոք:

Այս ամենը կազմակերպելով ու իրականացնելով տևեց մեկուկես ժամ: Սուսավորադիս երեքն անց կես, երբ շագանակնենիների և վայրի ձիքնիների առվերները ակսեցին աղոտամա, երբ Կարսի ամայի փարուցներին ուրվականի նման իջառ վաղ աղօամուղը, Ֆազիլը Զարդինեն տեղեկացրեց, որ Լաշիվերք հասել է առանով բարսոց: Ետանրակ բացվող խոհանոցի դրնից նա նայում էր Զարդինեն՝ որդիս տիեզերքից իջած եւսկի, սակայն Զարդինեն շնկառեց նրան, ինչողեւ չեր նկատել Նեցիդին: Զարդինեն անսղասելիորեն վեր թռավ բուռն որակությանից ու վազեց իր սենյակ: Այդ ժամանակ Իսիեկն արդեն ճառ մի ժամ Կայի սենյակում էր և ոլատրաստվում էր որուր զալ այնտեղից: Այդ ժամը, երբ իմ սիրելի ընկերը նտածում էր, որ ինքն արդեն երջանիկ է երջանելության խոստաճք, ես ուզում եմ վերդասել նոր զլսի մկրտամ:

**Այս երեկոյի միակ բնաժամ Բաղդադի մազեր են
Վերջին ներկայացման նախադատքառությունը**

Ես արդեն հիշատակել եմ, որ Կան այն մարդկանցից էր, ովքեր վախենում են երջանկությանից, քանզի վախենում են, որ դրան եաջորդելու է ցավ ու մորմոր: Եվ մենք արդեն գիտենք, որ նա իրեն երջանիկ էր զգում ոչ թե այն տասերին, եթիւ իրոք երջանկության էր առլում, այլ այն ժամանակ, եթիւ եալատում էր, որ նրան կությանը չի լրի իրեն: Օդի խմելաց և Սամայի սեղանից վեր կենալու ենտո երկու գինվոր-քիկնադրաների ողեկցությամբ ուժով «Ղյուն առյարսնք» եյուրանոց վերադառնալիս Կան դեռևս երջանիկ էր, որպեսին հավատում էր, որ ամեն ինչ կարգին է և կրկին տեսնելու է Խփեկին, տակայն նրա հոգում աստիճանաբար ուժգնանում էր երջանկությանը կորուսանելու վախը: Եվ խոսելով այն բանստեղծության մասին, որն իմ ընկերը զրել է ենճշարքի՝ ժամը երեքի սահմաններում, եյուրանոցի սենյակում, ես կցանկանայի առավել ճշգրիտ ներկայացնել նրա եօգելիքակի երկվությունը: Բանաստեղծությունը, որը նա անվանել է «Ծունք», գրել է կարի արենատանոցից վերադառնալիս՝ ածուկի դես սև շամը տեսնելուց անմիջապես հետո: Ծանը տեսնելուց շորո րոտե անց նա մտավ իր սենյակ, և մինչ մարմնով մեկ բռյանի նման տարածվում էր պիրո մորմոր՝ ամողարփակ երջանելության ստուաման և այն կորուսաներու վախի միջև գտնվող ինչ-որ միջին առյուն, նա զրեց բանաստեղծությունը: Բանաստեղծության մեջ կար եիշություն, թե նանկության տարիներին ինքը ինչպես էր վախենում շներից, ինչպես վեց տարեկանում զրուայգում իր ետևից ընկալ մի գործ շան, եիշատակված էր իրենց բաղամասում բնակվող մի զարբեկի անձնավորություն, ու իր շանը քահ էր տախիս բոլորի վրա: Նետազայում Կան մտածելու էր, որ շների եամելու վախը դրատի՛ է նանկության տարիներին իրեն տրված երջանիկ ժամերի դիմաց: Մակարն ավելի մեծ ուշադրության է արժանի մի հակառակություն. այսուհի մանկական ուրախությանները, ինչողիք են նրանցըներում ֆուտրու խաղաղը, շնրամի որտեր հավաքնը կամ ֆուտրուլուների նկարների եավարածու կազմելն ու այդ նկարները ծանոնի ներդիրներին կողնելով դատրասառված խաղաղթերով խաղաղը առավել զրավիչ էին շների եանդեմ տածած վախի որանառուվ. Ճ՝ որ շները ոժուիքի էին վերածում այն բռյոր վայրերը, ուր նա կարող էր տրվել այդ վայերներին:

Իփեկը Կայի սենյակ բարձրացակ նրա վերադարձի լուրն առնելուց յոթ կամ ուր բռտե անց: Սպասաման տակը, եթիւ Կան ուն չխանք՝ տեսյա՞կ է արոյոք Իփեկը իր վերադարձից, թե ոչ, Կային ենարավության ընձեռեց մտորել իր գաղուսար նրան տեղեկացնելու մտադրության մասին, և ավելի երջանիկ զգաց իրեն, որպեսին առաջին անգամ էր, որ նրանք կարող էին եանդիրի մինչ այն տակը, եթիւ Կան կիասցներ մտածել, թե Իփեկը ուշանում է և գուց որտեզ է լրել իրեն: Բացի այդ՝ Իփեկի ինքրին երջանիկ արտահայտություն էր, ինչը դմվար էր կեղծել: Կամ նրան ասաց, որ ամեն ինչ կարգին է, և Իփեկն է նոյնը նարորդնց նրան: Իփեկի հարցին ի որանասխան՝ Կան ասաց, որ Լաջիվերին որոշ ժամանակից բաց կթաղմնեն: Դա, ինչոյն և ամեն ինչ, որդախության որագմնեց

Իփեկին: Ինչողին շափազանց նրջանիկ բայր գույգերը, որ Վախենում են, թե տեղի ունեցող դժբախսությունները կարող են ազդի իրենց անձնական երջանկության վրա, նրանք եւսամուպարար, տագնադրով անտեսամ էին այն իրողությունը, որ ինչ-որ մեկը իհճա դժբախտ է և եւսն եղածվիճակում, նույնիսկ շլորշցին դարձ ինքնախսաբռյամբ իրենց եւանգելուց, թե ամեն ինչ կարգվում է, և եսասն այսոյին վիճակի, որ առանց ամոք զգալու մտածում էին, թե դատրատ են անմիջադիմ նորացության մատնել հեղված արյունն ու հսկայական ցավը, միայն թե ոչինչ շնրագնի իրենց երջանկությունը։ Նրանք բազմիցս գրկախառնվեցին ու տեսնուու համբուրլեցին, սակայն շրնկան մահճական ու շորվիցին սիրո։ Կան ատաց, որ Ստամբուլում Իփեկի եւանար Գերմանիայի վիզու ենարակոր է տռամապ մեկ օրուն, որ հյուղատոսարանում եւսնու ոմին, որ վիզու տռամապ եամար անհաղող անուսանապը դարտադրի չէ, որ կարու են ամուսնապ նաև Ֆրանկուրտ եւանեկուց եւսու, երբ ցանկանան։ Խոսեցին այն մասին, որ Թաղիչնեն ու Շուրջաւու թեյր կշարգավորեն գործերն ու կզան իրենց նու, դայնանսալորվեցին նոյնիսկ, թե նրանք որ եյուրանոցում կարու են իշլամնեւ։ Ուրշ մանրամասներ, որոնց մասին ատաշ անհարճար էին եամարում նոյնիսկ մտածեւ, որովհետու դրանք լոկ երազանք էին, եիմս, խայծը կու տռուու, քննարկուու էին երջանկության ծարավից առաջացած զյաստուոյտով, բայց եանկարծ Իփեկն ատաց, որ հայրը վախենում է տռեղծկած քադարական իրավիճակից, և ավելացրեց, թե չի բացառվում, որ ինչ-որ մեկը վրեժ լուծելով ձնունառումք նետի, և Կան դեսոր է ենարավորին քիչ դուրս գա փողոց։ Են այդ ընթացքամ իրար խոտացան առաջին իսկ ենարավորության դեղորում միասին հետանալ քադարից։ Նրանց սոյասում էր մի ուղևորություն, որի ժամանակ, միմյանց ձեռք բռնած, դասուհանից երկար նայելու էին լեռնային ձյունածածկ ճանապարհներին։

Իփեկին ատաց, որ միսին է իրերը տեղափորել ճամդրուկում։ Կան ակզրու որոշեց, որ Իփեկը որուե բան վերցնելու կարիք չանի։ Սակայն դարզվեց, որ Իփեկն ունի մանկաթյանից մնացած բազում իրեր, որոնց բացակայությունը չի կարու եանզիւու զգալու։ Մինչ սիրահարները, դասուհանի առջև արձանացած, նայում էին ձյունածածկ փողոցին (շոնք, որը դարձել էր բանաստեղծության ներու, մերք եայսնվում էր, մերք ամենասում), Իփեկը Կայի ժմերմանը բվարկեց այն իրերի մի մասը, որից չեր կարող երաժարվելու. մանկական խաղայիք ժամացույց, որ Ստամբուլում առղելու տարիներին նայրը զնի էր դուստրերի համար, և որը Իփեկի եամար ավելի բանեւ էր դարձել, երբ Թաղիչնեն կորցրել էր իրենը. անգորական բրիջ գործած բաց կատայու բարձրորակ ավիտը, որ հարեւրայրն էր թերեւ Գերմանիայից, և որը չեր կարողանում եազնեւ Կարտում, որովհետու ներ էր և շափազանց ոլիրի էր գրկում ճարմինը. արծաթաթել բանվածքով ափոց, որ մայրն էր բայսալիրի օժիտի եամար, և որը երբեք չեն օգուագործեն, որովհետու Մոլիբարն առաջին իսկ օրը նորարար բափից վրան. օժանելիրի և ողելիցի տասնյոթ փոքրիկ սրվակ, որոնք Իփեկը միսին էր եավաքի եննց այն-տես, բայց այլս ի վիճակի չ բաժանվել դրանցից, որովհետու դրանք ատահճա-

նարար վերածելի են աշխի հուսութքի և դաշտողանում են Խփեկին. մանկական լուսանկարներ, որոնցում ինքը հայրիկի և մայրիկի գրկում է (Կան ուզեց անմիջաղող տեսնել այդ լուսանկարները). ընտիր, և բամշից կարված իրիկնային զգեստ, որ Մոխիթարի ենու զնել են Ստամբուլում, և որը, տակայն, Մոխիթարը բռու էր տախու հագնել միայն տանը, որովհետև մեջքի բացվածքը շափազանց խոր էր. ժամանակներով երիզված կերպաս շալ, որը նա գնել էր ենուա, որդեսօք Մոխիթարին համոզի, թե շալը կարող է ծածկել զգեստի բացվածքը. բայլչակաշվել կոշիկներ, որոնք չեր կարողանում են զնել Կարսում՝ Վախենելպով, թե ցեխից կիշխանան, և, վերջաղող, ծիածանարարն իւշոր նամայակ, որ եիմա ճուտն է, և որը Խփեկը հանեց ու ցայց տվեց Կայիին:

Եթե ես դառնում, որ այդ օրից շարու տարի անց Կարսի բաղադրադեսի կազմակերպած ընթրիքի ժամանակ ես նստել էի ուղիղ Խփեկի դիմաց, որի կրծքին և նետարքի քաղաք կախված էր այդ մեծ, ծիածանագույն քարը, չիամարթը, թե շերլում եմ թենայից: Ընդհակառակը, մենք նոտենում ենք ամենակարևորին: Խփեկն այնքան գեղեցիկ էր, որ ոչ ես, ոչ դուք, որ իմ օգնությամբ ծանոթանում եք այս դաստիարակյանը, ուղղակի ի գործ շնոր բարովերացնել: Ես այդ ընթրիքին առաջին անգամ տեսա նրան և ինձ տիրեց նախանձ, շփառմունք, նարերս աղավաղվեցին: Պատճեռյանը, որ կատացված էր իմ սիրելի ընկերոջ կարած տեսրի և բանատաղծությունների դրվագների շարք, իմ աշխին վայրկենարդին երևաց որդիս բոլորովին այլ մի դաստիարակյուն, որ ողբեկած է նաև յուրին կրի ցոյքերով: Հավանաբար հենց այդ աղջեցացիշ տակին ես որոշեցի գոնել այս գիրքը, որը եիմա ձեր ձնորին է: Սակայն այդ դասին ես շգիտեի, որ մաքիս խորքում նման որոշում եմ կայացրել, և ինձ ձգում էրն զրառումները, որոնք ներծնյած էին Խփեկի ամենավատավի գերեցկությամբ: Իմ ողջ եւթյունը դրաբարվել էր անելանելիության զգացողաքյամբ, շփառմունքով և իրականությամ անիրականությամբ, որ եամակում է մարդուն, եթե եայտնվում է գերբնական գիրեցկարյամբ օժտված կնոջ դիմաց: Ես շատ լավ հսկանում էի, որ սեղանի շարք նատածները, Կարսի բոլոր բնակիչները, որ ուզում էին բամբառամբ առջիք գտնել կամ մի բանի բառ վիխանակի իրենց բարար եկած գրողի ենու, կեղծամ էին և խալում իրենց դերը, և այդ անծնը կատարված էր, որդեսօք իրենք իրենցից և ինձնից բարցնեն Խփեկի գեղեցկությունը, որը այդ բալոր սին խոսակցությունների միակ իրական և զիսավոր թեման էր: Մյուս կողմից՝ ինձ եամակել էր ամգին խանու, որը, վախենում էի, կարող էր վերածել սիրո. թեկուց ոչ տեսական, բայց ես նույնութեա կուզենայի, ինչողին իմ հանգուցյալ ընկեր Կան, սեր վերադրել նման շքաղ կունց ենու: Իմ բարուն հանողվածությունը, թե Կայի կյանքի վերջին տարիներն անցել են անիմասու, մի ակնբարթում վերափակվեց եամոցնունքի, որ «միայն Կայի նման խորունկ եռու տեր աննաւկությունը կարող էր նվազել այսդիմ կնոջ սերը»: Կվարողանա՞ն ես, օրինակ, զայթակիլ Խփեկին և տանել Ստամբուլ: Ես կասեի նրան, որ մենք կամուսնանանք, և նա կրատնա իմ զաղտնանարք պիրամին մինչ այն դահը, եթր կկործանվի առնեայն բան, և այդժամ ես կուգենայի մնանել նրա հետ: Ես ուներ բարձր, կամային

ճակատ, մշուշված հայացք, Մելինդայի աշքերին նմանվող խոշոր աշքեր, նրբագեղ թերան, շուրթեր, որոնց ևս նայում էի ազահությամբ... Շնուարքիր Է՝ ի՞նչ էր նուածում են ին մասին: Երբն Կայի ենա խասե՞լ են ին մասին: Ես դեռ ոչ մի բաժան չեմ խմել, սակայն գլուխ արդեն կորցրել էի: Ինչ-որ դափի ես զգացի քիչ ենուշում նուօած Քայիֆեկ՝ ինձ ուղղված խիստ հայացքը: Բայց բավական է, ես դեսք է վերադառնամ ին դատմաքյանը:

Մինչ նրանք կանգնած էին դատուանի առջև, Կամ վերցրեց ծխածանքարձ նախակը, կախեց Խփեկի դարանոցին, մնդորեն համբուքեց նրան և որում բանի նասին շճտածնով անզամ՝ կրկնեց, որ իրենք Գերմանիայում շատ երջանիկ են լինելու: Այդ դափին Խփեկը նըստեց, որ Ֆազիլի արագործն նուալ ցանկաղատի դժմանից: Նա որոշ ժամանակ պահանջ, իշակ ներքն և խուանոցի դառն շեմին հանդիդուց բրոցը: Քայիֆեն նրան հայտնեց արախ լուրը, թե Լաշիվերքին ազատ են արձակել: Ռույրեն անհետացան իրենց սենյակուն: Ես չկխոնին՝ նրանք ինչ են խոսել, ինչ են արել: «Վերսում՝ իր սենյակուն, Կամ այնքան լեցուն իր նոր բանաստեղծությամբ և այժմ արդեն նստված ներշնչող երջանկությանը, որ Կարս ժամանելուց ի վեր առաջին անգամ դադարեց նսովի ենտեղել բայրերի անդաշարքին «Չունն ադարամք» կյուրանոցում:

Նուազայում օկերնաբարանական կենտրոնի տեղեկագրերից ես իմացա, որ այդ ընթացքում եղանակը զգալիորեն մեղմացել էր: Արեգակը, որ շողացի էր ողջ օրը, հաղում էր քիվերից ու ճյուղերից կախված սասցարյուրեղները, և մութն ընկնելուց դեռ շատ առաջ քաղաքում տալասձվեցին շշուկներ, թե այս զիշեր կրացվեն ճանաղաքիները, և «գատուերական հեղափոխությունը» կավարտվի: Նրանք, ովքեր չեն մոռացել իրադարձության ճանրանամերը, տարիներ անց ինձ հիշեցրին, որ ենց այդ դափին Կարսի «Սահման» հեռուստաքննիչությունը սկսել է քաղաքի բնակչիներին երավիրել ներկայացման, որն այդ երեկո Ազգային թատրոնում թեմադրելու էր Սունայ Շահնը: Կամ կար, որ երկու օր առաջ անդի ունեցածի արյանակի հիշությունները Կարսի բնակչիներին կտորդեն ծեռնորդակ մնաց նոր ներկայացմանը մասնակցելուց, այդ իսկ դատմառով եղանդիտատեսի կողմից ամենասիրված և ամենաերիտասարդ հադրդավարը՝ Նարսն Օզգեն, հայտնեց, թե եղանդիտատեների նկատմանը ոչ մի անօրինություն թույլ չի տրվի, անվտանգության աշխատակիցները նիշոցներ կծնննարկեն, տոմսերը վաճառվելու են անսահմանափակ քանակությամբ, և Կարսի բնակչիները կարող են ընտանիքներով ներկա գտնվել այդ բարոյախտական ոլիեսի թերթությանը: Բայց այդ ամենը ոչ մի արդյունք չտվեց, քաղաքում ուժեղացրեց վախի ճշնդորսը և նույնիսկ հանգեցրեց այն բանին, որ բաղադրի փողոցները դատարկվեցին ավելի վաղ: Բոլորն զգում էին, որ Ազգային թատրոնում դարձյակ լինելու է թօնություն ու խելազարտյուն և չին ուզում թատրոն գնայ, բացի նրանցից, ովքեր այնքան մղեասնդ էին, որ ամեն բան անտեսելով ցանկանում էին ներկա գտնվել ներկայացմանը և ականառն լինել իրադարձություններին (ես դեսք է այսուել ասեմ, որ չի կարելի թերագնահատել թիվն այդ ամբոխի, որ բաղկացած էր երիտասարդ գործազուրկներից, բայսնոյ,

բօնության հակված ծախ ակտիվիտեներից, դնովի առամներով զառամյալ նոյն քատերասերներից, ովքեր ուզում էին անդայման դիտել ողիսար, եթե անզամ այնտեղ մարդ են սղանելու, ինչպես նաև Սունայով եկացած երկրութագուներից, որոնք հավասարիմ էին Արաքսուրի զադափարներին և երեքը բաց չէին թռջնում Սունայի ներկայացումների հեռուստատեսային ցուցադրումները): Կարսի բնակչության մեծամասնությունն ուզում էր ներկայացումը դիտել մասնակի հայտարարված սղիդ հեռարձակմամբ: Այդ ժամերին Սունայն ու զնդադեւտ Օաման Նորի Չռակը Կրկին եանդիդեցին և զգապվ, որ Ազգային քառարոնը երեկոյան չ լցվելու, երածայեցին հավաքն իմամ-խաթիրների ուստամարանի տաներին, գինվորական բեռնատարներով բերել քատրոն, միաժամանակ ուարտակաբենել, որ յուրաքանչյուրն իր ենու բերի որշակի բակ ոիջակավոր և փողկարպալոր հանդիսասես զիմնազիաներից, դասպատմերի նանրակացարաններից և դիտական հաստություններից:

Ովքեր Սունային տեսել են այդ հանդիդումից հետո, կարող են վկայել, թե նա ինչպես եարբած մրափեց՝ կարի արինսառանցի փառքիկ փոշուտ սենյակում՝ մեկնվելով կառքի ավելցուկների, փաթեթավորման թթերի և սալարաբերքեր դատարկ արկերի վրա: Քայլ դրա ուստաճածը ոգելիցը չեղ: Սունայր հավատում էր, որ փափոկ մասերն իսեղում է իր ամճը: Եվ ահա քանի տարի նա իր համար օրենք էր դարձել կարևոր ներկայացումներից առաջ, որոնց մեծ նշանակություն էր տապիս, ինչ-որ ոյսի բնել կոշա ու կոտիս որևէ քանի վրա: Չնելուց առաջ նա կնոջ հետ վերամբարձ ոճերով գրացեց ոիխսի որոշ դրվագների շորջ, որոնց դեռ վերջնական տեսք չէր եալորդիկ, առաջ գինվորական բեռնատարով նրան ուղարկեց «Զյունն արդարանք» եյսրանոց՝ Քաղիքների հանդիդելու:

Ֆունդու Էսերը եյսրանոց մասավ ողջ աշխարել իր տանն եամարտ տիրութեան նման, ուղիդ բարձրացավ քայլերի սենյակ և զրնգուն ձայնով, «գրու-ով դիմելով, անմիջապիս անկաշկանդ զրոյց ակսեց կամանց եետ, ինչը ես կարող եմ բացառել նրա դերասանական ընդունակություններով, որոնք առավել ցայտուն են պատահայտում թեմից դրաւ: Նրա հայացքն ու սիրութ, իեարկն, գրաղված են Խվենի ամբերի գեղեցկությամբ, քայլ միաբան ամբողջությամբ զրարկած էր երեկոյան ներկայացման մեջ Զարիֆների դերակառապերյանը: Ես ենթադրում եմ, որ այդ դերը նա կարևոր է առակ այնքանով, որքանով այն կարևոր է ամասինը: Զանգի Ֆունդու Էսերը, ով արդին շորջ քանի տարի Անատօլիայի թնմերում հայտնվում էր համեստ կնոջ դերում, որին բռնաբարում են, իր քառերական գործունեաբանը կենու մի նորառակ էր հետապնդում զրիի կերտարով գրգռել աշխարդ-կանց երասիկ ցանկությունները: Եվ քանի որ իր խաղացած դերերում նա կնոջ ամուսնությունը, աղահարզանը, գուխը քանագու կամ զիխաշոր կատեղու փաստը դիուռարկան էր տույ որդեսի իրեն ամառզված կամ երադրութիւներու նիցոց, առափ ամնենար է որոշել, թե արդյոգ նա ամբողջությամբ հասկանաւ էր առաջադիմական կամ Արաքսուրին նվիրված ոյիեսմերում խաղացած դերերը: Սակայն ոխոր է ատել նաև, որ տղամարդ գրանները, ովքեր տրեղեռում էին այդ կադարար-կերպարները, բնալ շանեին երախզիմի այն գցայականությունը, ինչ նաև, և կին

հերոսական հառարակական նշանակությունը գիտակցելու խորոշամբ նույնողեն չին կարող եամենատվել նրա հետ։ Ֆունդա Էսերը բնազդաբար բեմից կյանք էր տեղափոխում այդ զգայականությամբ, ինչդ, ի դեպ, այդ դերերն առնելու տղանարդ հեղինակները առանձակագույն իման խիստ հավաքվածուն։ Ընդամենը մի կարճ որակ էր ամցել սենյակ մասնելուց, իսկ նա արդեն բացել էր Շատիքի հրաշայի վարժերն ու առաջարկել երծելոյան փորձ կատարել։ Երբ Շատիքն է, առանց կրտակառվելով, համեմ զիշաշորը, ֆունդա Էսերը վկրում բացականչեց, առա մրմնացաց, թէ նրա մազերը հիանանաւ են ու կյանքով լի, և իմբը չի կրտողանում եայցը կտրել դրանցից։ Շատիքին նառեցնելով հայերու առջն ու փորձելի նմանակությամբ տանըով դանդաղ հարդարելով նրա մազերը՝ ֆունդան բացատրեց, որ կարևոր այն չ' ինչ կասեն, կարևոր այն է ինչ կտնենեն։ «Ազատություն տուր, բայ քա փոխարեն մագիրը խուն, բայ տղանարդիկ կորցնեն զալմիները», - առաջ նա և համբուրեց Շատիքի մազերը, առա հանգստացրեց նրան, որովհետու Շատիքնի զիշում արդեն ամեն ինչ խառնվել էր։ Նա շատ խորաքանիանց էր և ի վիճակի էր տեսնել, որ այդ համբուրը կարող է չարի սարմին առիտիկ ծիլ տու Շատիքի եռգում, և այնքան փորձառու էր, որ կարողացավ նաև նվիելին ներքաշել այդ խայի մնջ դայասավակից համեմ կոճյակի տափաշից և սկսեց կօճյակ լցնել Շատիքի բնրած թյի գավաթների մեջ։ Երբ Շատիքն վարձեց երաժամկել կընյալից, Ֆունդան իրավույն կարդաց նրան։ «Չ» որ այս երեկո հանելու ես զիշաշորը»։ Շատիքն արտօսավեց, իսկ Ֆունդան նրա դիմքը, դարանցն ու ձեռքերը ծածկեց ճամրիկ, կոշուն համբուրեցներով։ «Նոռ, որդիսազի զվարնացնի բռյուներին, արտօսաւնեց «Անազգութեակցորդունու մենախոսությունը», որը նա անվանեց «Սունայի անհայտ զույգործոց», սակայն դա բռյուներին վշաացրեց և ոչ թէ զվարնացրեց։ Շատիքն առաջ։ «Ես ուզում եմ աշխատել տեքստի վրա», իսկ Ֆունդա Էսերը դառասականնեց, թէ այս երեկո միակ տեքստը լինելու է Շատիքի շբաղ վարժերի ցորքը, որին հմայված հետնեկու են Կարսի բոլոր տղանարդիկ։ Կարսոր է նաև, որ նոյնինկ կամայք են նախանձով զանիանակու փառագուշ հեղիկ նրա մազերին։ Ինուկիս նա կընյակ էր լցնում իր և նվիելի գավաթները։ Առա առաջ, որ նվիելի դեմքին անսնում է երջանկարյուն, իսկ Շատիքի աշքերամ՝ համարձակությամ և կիրք։ Նա ոչ մի կերպ չ' կարողանում որոշել, թէ բռյուներից որին է արևի զնենեցիկ։ Ֆունդա Էսերի օգեշտն զերանեները շարտանակինցին մինչ այն տաեր, եթք սենյակ մտավ կարմբառական Շուրջաւոր թյեր։

- Նոռուստացույցով հենց նոր հաղորդեցին, որ Շատիքն զիշաշորով սղիկների առաջամարտիկը, երեկոյան ներկայացման ընթացքում բանալու է ճազերը, - առաջ նա, - մի՞շտ է։

- Նոռուստացույցից կտարզվի, - առաջ նվիելը։

- Պարոն, թոյլ տվեր ներկայանայ, - առաջ Ֆունդա Էսերը, - ես հայրանի դիրասան և ներկայիս բաղարական գործիչ Սամայ Շահմի կյանքի ուղեկից Ֆունդա Էսերն եմ։ Նախ և առաջ ձեզ շնորհավորում եմ, որ երկու երաշայի, անզուզական աղջիկ եք մեծացրել։ Եվ խարհարդ եմ տալիս բնավ շվախնենալ Շատիքի խիզախ որոշակիցից։

- Այս բաղադրի հետամնաց մոլուսանդները իմ աղջկան երբնք չեն ներփառ,- առաջ մժորգութ թեյք:

Այս նրանք անցան հյուրասինյակ, որ միասին հեռուստացույց դիտեն: Ֆունդա Էսերը թօնեց մժորգութ թեյք ծեռքը և անունու անունից, ով դեկավարում է ողջ բաղադր, խառ ավեց, որ ամեն ինչ լավ կլինի: Վյարասսենյակից աղմուկ լսելով՝ Կան ներքի իջազ հենց այդ դասին և երջանկաղեն Քաղիձեից իմացավ, որ Լաշիվերթին ազատել են: Կան ոչինչ շխարցրեց, տակայն Զատիկին նրան ասաց, որ հավատարիմ է առալուստան տված խուստմանը, և Ֆունդա խանուսի ենթ վարձ են անօսմ, դասրաստութեան երեկոյան ներկայացմանը: Նետագայում Կան շատ է եիցելու հաջորդած ուր-տապ րոտեմ՝ դրանք համարելով իր կյանքի ամենաերջանիկ դասերից մեկը: Բովարք եեռուստացույց ինք դիտում և բարձրաձայն զրուցում, իսկ Ֆունդա Էսերը շարունակում էր փահարուշ համոզել մժորգութ թեյին, որ վերջինս շտոշներութ դատեր երեկոյան քեմնին: Կան լավատես եր, հավատում եր, որ երջանիկ է լինելու և իրեն վասահ դատկիրացրեց որդես մեծ ու զվարք ընտանիքի մասնիկ: Դեռ ժամը շորսը չկար, երբ նա իջառ բարձրադիր առաստաղով և ասես մանկության հիշողությաններից նեկոյ, հանգիստ դարձնող իին, մոզ դաստաններով դրառված ճաշանենյակ, որ երկար նայում էր Իվենիի աշքերի մեջ և ժողովում:

Նենց այդ ժամանակ Կան խոհանոց տաճող դրան մոտ նկատեց Ֆազիլին և որդեսօդի ոչ մեկի արամադրությանը հանկարծ շիշացնի, զանկացան նրա հետ առանձնանալ խոհանոցում ու մանրամասն տեղեկություններ բաղկի: Սակայն դատանին շխամանայնեց առանձնանապ: Զեացնելով, թե կյանքան է հեռուստացույցի Այրանին հայտնված ինչ-որ դրվագով, նա արձանացել էր խոհանոցի կիսարաց դռան շնորհն և զարմացած ու միաժամանակ խիստ հայացրով զնուում էր սենյակում խօնված զվարք մարդկանց: Երբ քիչ ամից Կան կարողացավ նրան խոհանոց տաճել, Իվենիլ նկատեց դա և հեռունց նրանց:

- Լաշիվերթն ուզում է ևս մեկ անգամ խոսել ձեզ հետ,- վաս բարցրած հաճույք զգալով, որ փշացնում է ընթեանոր ուրախությանը, առաջ Ֆազիլը:- Նա այդ եարցի վերաբերյալ կարծիքը փոխել է:

- Ո՞ր եարցի:

- Նա ձեզ կասի: Զիասայլը, որ գալու է ձեր ետևից, տառը րոտենից կմտնի բակ,- առաջ նա և խոհանոցից եկավ բակ:

Կայի սիրութ ուժին խիեց, ոչ միայն այն դառնաւով, որ այսօր այնու չեր ուզում դրաս գալ հյուրանոցից, այն ներքին վախից:

- Մի զնս,- Կայի մտքերը կարդակով՝ առաջ Խինեկը,- ձիասայն արդեն բացահայտել են: Ամեն ինչ կկործանվի:

- Ոչ, կգնամ,- առաջ Կան:

Ինչո՞ ասաց, որ կգնա, թեն բնակ չեր ուզում զնաք: Երա կյանքում հաճախ եր այնուես ուրառակել, երբ նա ուստիցի հարցումից հետո ձեռք էր բարձրացրել ոյտուախանելու այն հարցին, որի դրասախանը չզիտեր, կամ զնել էր ոչ թե այն ավխորը, որը ցանկանամ էր գնել, այլ նույն զնուք՝ ավելի վատը, ընդ

պրամ՝ շատ լավ ողառկերացնելով, թե ինչ է անում: Գուցե դա հետաքրքրասիրությունից եր, գուցե՝ երջանկությունից վախճանալուց: Եթր նրանք եղան սենյակից, որդեսզի Քաղիձեից բարցնն Լաշիվերի որոշումը, ինչի նաևին իմացել էին Ֆազիլից: Կան ուզում եր, որ Եփեկը ասի ինչ-որ արտասովոր, հոյժ կենսական բան, ինչը իրեն կոյի փոխե գմակու վճռոք և համագիտա խղճով մնալ ելուրանոցամ: Սակայն այն ընթացքում, եթր նրանք սենյակուն ին և դատուհանի մոտ կանգնած դուրս էին նայում, Եփեկը միապար ու միևնանգի կրկնում եր նոյն բանը, նոյն միտքը, նոյն խոսքերը: «Մի գիտ, այսօր ելուրանոցից դուրս մի արի, մի վլունգիր մեր երջանկությունը» և այլն և այլն:

Կան նայում եր փողոց և, ասես կախարդված, ականջ դնում: Եթր ծխառայիր բակ նստավ, նրա սիրոր կծկված իրեն հետաղնդող դժբախտությունների գիտակցումից: Սենյակից եմելիս նա Եփեկին շխամրութեց, սակայն շմուշավ գրկել նրան և երաժեշտ տալ, առաջ բարնվերով պրահում թերթ կարդացող երկու զինվոր-թիկնադահների տեսադաշտից՝ անցակ խոհանոցով և մտավ տանի ձիռսայիր բարանի տակ:

Պետք չէ կարծել, որ ես ընթերցույին նախադես հուշում եմ, թե ձիասայրով ազնուրությունը անդասնալիորեն փոխելու է Կայի ողք կյանքը, և Լաջիվերի մարտահրավերն ընդրունելը նրա համար շրջադարձային դաս էր: Ես բնակ այդքես շեմ կարծեամ: Կային դեռ ընձեռվելու է եարմաք առիք, որ եադրահարի կարսում իրեն բաժին հասած փորձությունը և գտնի այն, ինչը նա կոչում էր «Երջանկություն»: Եվ, այնուամենայնիվ, շատ տարիներ անց նա զդրագով է վերիշելու կատարվածը, և այն բանից հետո, եթր իրադարձություններն ընդունեցին անխուսափելի և անդասնալի ընթացք, բազմից ս մտածելու է, որ եթե Եփեկը սենյակում կարուղանար գոմնե անհրաժեշտ խոսքերը, ինքը կերածարվեր Լաշիվերից մոտ գնալուց:

Դա աղացուցում է, որ մեր կարծիքը ձիասայրում բարնված Կայի մասին՝ որպես նարու, որը զայսի և խոնարիում իր ճակատագրի առջև, իրավացի է: Դա զդրում էր, որ եայտնվել է ձիասայրում և զայրանում էր ողք աշխարիի ու իր վրա: Դա մրասմ էր, վախենան էր եիվանդանալ, և ոչ մի լավ բան չէր տարսում Լաշիվերից: Ինչորեւ առաջին սպառության ժամանակ, նա ուշադրությունը ըներծ փողոցի և մարդկանց ձայներին, սակայն նրան բացարձակադիմ չէր ենտարրքում, թե ձիասայրն իրեն ուր է տանում:

Սայդ կամգ ատավ, սայյատանը թերեւակի երեց Կային, նա իրով բարանի տակից և շխացնելով կողմնորոշվել, թե որտեղ է գտնվում, մտավ հնությունից և բայրայվելուց խանացած կիսավեր շինություն, ինչոյսիք տեսեկ էր բազմից: Նեղ, որորան ատահճաններով բարձրանալով երկրորդ հարկ (նորենակի ուրախ դահերին եիշելու է, որ նկատել է կիսաբաց դռան առջև շարված կրչիկների մոտ կանգնած երեխայի խորամանկ աշքեր)՝ նա ներս մտավ բաց դռնից և շեմին հանդիդեց Շանդիին:

- Ես վճռեցի երեք շրավաճանել ինձ, - Ժողովով առաց Շանդին:
- Կարևորը, որ դու երջանիկ լինես:

- Ես երջանիկ եմ, որովհետև այստեղ ինչ անռամ եմ, բխում է իմ ցանկությունից,- դաստավաննեց Դանդեն: - Իսկ այն, որ երազանքներամ ինքը ինձ այլ կերպ եմ որագիտրացրել, այլևս վախ չի դաստիառամ:

- Այստեղ քեզ վտանգ չի՝ աղաօնում:

- Սղասոնում է: Բայց մարդ կյանքի մեջ խորամուխ է լինում, կինտրոնանում է միայն այն ժամանակ, եթե իրեն վտանգ է ստուբում, - ասաց Դանդեն: - Ես հասկացա, որ շեմ կարողանում կենտրոնանալ այն բանի վրա, ինչին շեմ հավատում՝ զվաճառքը համելու աներաժեշտությանը: Իսկ այստեղ՝ Լաջիվերքի որայրարը կիսելով՝ ես շափազանց երջանիկ եմ: Դոք կարո՞ղ եք այստեղ բանաստեղծաբայուն գրել:

Այն, որ իրենք ծանոթացել են երկու օր առաջ, նատեղ ճաշի սեղանի շորջ և զրուցել, Կային բաց հեռավոր վերելու, և նա որոշ ժամանակ այնորես էր նայում Դանդեն, ասես ուզում էր իիշել, թե ով է իր դիմաց կանգնած: Ուզո՞՞ն էր Դանդեն մատնացույց անել իր ու Լաջիվերքի մտերմությունը: Աղջիկը բացեց հարևան սենյակի դուռը: Կան ներս մտալ ու սկս-սկսակ հեռուստացույցի առջև տեսալ Լաջիվերքին:

- Ես չեմ կասկածում, որ դու կգաս, - շափազանց ինքնագործ առաց Լաջիվերքը:

- Ես չիստեմ, թե ինչո՞ւ եկա, - ասաց Կան:

- Որովհետև հոգիդ խաղաղ չէ, - ասաց ամենազետ Լաջիվերքը:

Նրանք ատելությամբ նայեցին միջյանց: Ակնիայտ էր, որ Լաջիվերքը գտն է, իսկ Կան գրում է: Դանդեն դուրս եկավ սենյակից և ծածկեց դուռը:

- Ես ուզում եմ, որ դու Քաղիֆեին խորհուրդ տաս շմասնակցել այսօր երեկո տեղի ունենալիք խայլատակությանը, - ասաց Լաջիվերքը:

- Դու կարող եմ այդ ամենը նրան հաղորդել Տազիի միջոցով, - դատասխաննեց Կան: Լաջիվերքի դեմքի արտահայտությունից նա կոսիեց, որ վերջինս չի հիշում, թե ով է Ֆազիկը: Տղան՝ իման-խաթիրների ուստիմնարանից, որն ինձ այստեղ ուղարկեց:

- Հրմ, - ասաց Լաջիվերքը, - Քաղիֆեն նրան լուրջ չեր ընդունի: Չեզնից բացի նա ոչ մեկին լուրջ չի ընդունում: Միայն քեզնից տեղեկանալով՝ նա կգիտակցի, թե ես ինչքան վճռական եմ տրամադրված: Գուցե ինքն է արդյոն որոշել է, որ զիւաշորք շրջատի համի: Առնվազն այն բանից հետո, եթե լսել է, թե ինչդեռ նու նենգաբար օգտվում իրավիճակից, այդ նախին հայտարարում հեռուստատեսությամբ:

- Եթե ես գալիս էի հյուրանոցից, Քաղիֆեն արդյոն փորձ էր անում, - ամերաբոյց հաճույրով ասաց Կան:

- Նրան կասեն, որ ես դեմ եմ դրան: Գլուխը բանալու որոշումը Քաղիֆեն ընդունել է ոչ թե իր կամքով, այլ իմ կյանքը փրկելու համար: Նա գործարք է կնքել բարեանարկյալին որոշես դատանդ օգտագործած իշխանության հետ, բայց իիմա դարտավալոր չէ դամելանել իր խոսքը:

- Ես կիսալորդեմ դա, - ասաց Կան, - բայց զիստեմ, թե նա ինչ կորառավագանի:

- Ռազմում ես տսիլ, որ եթեն Քաղիքնեն վարպի իր հայեցողաբամբ, դու դրա համար ողատասխանառու չես: Այո՞,- Կան շղատասխաննեց: - Եթեն Քաղիքնեն երեկոյան գնա քատրոն և բանա գլուխը, դու դրա համար ողատասխան կտաս: Այս ողայմանավերիվածությամբ դու ես կնքել:

Կարս զարուց ի վեր Կան առաջին անգամ զգաց, որ ինըն իրավացի է. նրա խփողը հանգիւտա էր: Վաստ մարդը ի վերցող խոսեց այնուհետ, ինչողիս խոսում են վաստ ճարդիկ՝ վաստ, տակայն դա բնակ շրիգեցրենց նրան: Լաշխվերթին համազացնելոյն համար Կան տսաց.

- Ծիշու է, որ քեզ ողատանդ էին վերցրել, - և միսեց մտարել, թե ինչորիս վարպի, որ առանց Լաշխվերթին գայրացնելու՝ կարողանա հեռանալ:

- Այս նամակը տուր նրան,- ասաց Լաշխվերթը և նրան ողարցեց ծրագր-ինարակը Ե՛ Քաղիքնեն շխավատա քանավոր խոսքին: - Կան վերցրեց ծրագրը: Եթեն երբեմ կարողանա վերադառնաց Ֆրանկիուրտ, Նամս Նամսնենին ամոյա-ման խնդրիր երաժարակել այն ուղերձը, որն իրենց վատանզի հնքարկեռով՝ տու-րագրել են բազմաթիվ մարդիկ:

- Բհայրկե:

Լաշխվերթի աշխերում Կան իմշ-որ ամայություն և ամբավարդիվածու-րում նկրածօց: Նա սկլեխի հանգիւտա էր, քան առավոտայան, խցում, տսես նման էր մահվան նարի ենտ համակերպվածի: Նա փրկվել էր, քայց այն մարդու նման, ով հաստատ գիտի, որ մնացյալ կյանքում այլևս չի ունինապու ոչ մի այլ զգացողու-րուն՝ առելությանց բացի, դժբախտություն էր նախաւզգում: Կան ուշ կրամեց, որ Լաշխվերթը զգաց, որ այդ ամայացամբը նկատել են:

- Թենկուու այտեղ, թեկուու բա սիրելի Եվլուտայում, դու ընդմիշտ սոյթերու եւ որոխն Եվլուտացիներին նմանակող ոմակապեց, - ասաց Լաշխվերթը:

- Ես կրավարարվեի ողարգատիս երջանիկ լինելով, - ասաց Կան:

- Լավ, գնա, հեռացիր, - բղավեց Լաշխվերթը, - քայց իմացիր՝ նա, ով բավարարվում է ողարգատիս երջանիկ լինելով, չի կարող երջանիկ լինել:

ՄԱՅԻ ԲԱՎԱԿ ՀԵՂՄԱ ՊԱՊՈՒԹ ՎՃՏԱԳՅԱԼԻ ՇԵԿ

Դարկադրված այցելություն

Կան երջանիկ էր, որ ազատվեց Լաշխիվերքից՝ հատակ գիտակցելով, սակայն, որ ինչ-որ դիվային, ատելի կաղամբներ իրեն շղթայամ են նրան. այդ կաղամբներն ավելի աճուր էին, քան աշխարհական եետաքրքրությունը կամ առելույթանը, և սենյակից դրւու զայտն ուս Կան ցալով եասկացալ, որ կարութելու է Լաշխիվերքին: Դանդեն, որ քարեեղի ու մտախտե տեսքով մօտեցել էր Կային, այդ դահին նրան բխաց միամիտ և անհետանես, քայլ գերազանցության այդ զգացությունը երկար չտևեց: Դանդեն, աշքերը կորացնելով, խոդ ողջոյններ հաղորդել Քաղիձնին և ասաց, թե ոգում է, որ Քաղիձն իմանա՝ կիանի նա եետուտահարդրդան ժամանակ զյանշըր, թե ոչ, միևնույն է, Դանդեն ամքող ժամանակ ի պատե կիշնի նրա հետ (այս, եենց այդպես է ասաց. ոչ թե ներկայացնան, այլ հետուտահարդրդան ժամանակ), նաև Կային խորհուրդ տվեց, թե տնից դրւու զայտն եետո ինչ ճանադրաբ ընտրի, որ քաղաքացիական շարերով ստիկանների ուշադրությունը չգրավի: Կան շոտար և տագնալած դրւու նկալ, իսկ երբ մի եարկ ներքի իջավ, նտքում քանաստեղծություն ծնվեց. մոտքի դռան նուռ, որը կոչիկներ էին շարված, նատեց առաջին իսկ ատոհճանին, գրղանից հանեց տեղուն ու սկսեց գրել:

Դա Կարառմ նրա գրած տասնութերորդ քանատռեղծությունն էր, ու եթե շիննին գրառումները, որ նա կատարում էր իր համար, ոչ ոք չէր ճասկանա, որ այն ուղերձ էր՝ հասցեագրված տաքրեր անձանց, ոմ հետ նրան կատրամ էր սերը կամ առելույթանը. այսդես, երբ նա միջնակարգ կրթություն էր տառնում Ծիշի⁴³ քաղամասի «Առաջնորդաց» գիմնազիայում, այնտեղ սովորում էր նաև մի շատ հարուստ կաղպատուի շփացած որդի, որը ձիաստրուի գծով Բալկանների շնորհին էր, քայլ նաև այնքան ինքնուրույն էր, որ կարողացել էր շահել Կայի համակրանքը. նրա նայըն ուներ թերուուսիայից եկած մի ուսանողական ընկերութի, իսկ վերջինս ուներ մի ճերմակաթեմ ու խորերդավոր որդի, որը մնեանում էր ստանց եռը, բույրերի և ներայրների, ու դեռ գիմնազիստ՝ թնրանյութ էր օգտագործում, ոչ մեկին հաշվի չիր առնան և գիտեր ամեն ինչ, քայլ քիշումիշ. այդ մարդկանց թվում էր մի սիրունադիմ, քշական և ինքնահական տղա, որը, Կայի հետ գոնվելով ժուզայի⁴⁴ ուսումնական գորամասում, դրւու էր վազում հայնան վաշտի շարերից և նամեր տուահակություններ անուն Կայի հանդիպ (օրինակ՝ քաքցում էր նրա զյանարկը): Քանատռեղծության մեջ նա խորերդածում էր այն մասին, որ այդ դրւու մարդկանց հետ կաղպատ է քաքան սիրով կամ քացահայտ ատելությանը, և «Անանդ» բառով, որը բանատեղծության անվանումն էր ու միավորում էր այդ երկու զգացուղությունները, ինքը ձգտում էր խաղաղեցնել իր զյանամ աիրու քառու: Սակայն հարցն իրականում ավելի քարտ էր. Կան զգում էր, որ այդ մարդկանց եռդիմներն ու ծայնները ժամանակի ընթացքուն ներբափանցել են իր հոգու մեջ:

Բնակարանից դրւու զայտն՝ նա երկար ժամանակ չէր կարողանում կողմնադշվել, թե Կարսի որ մասում է գանվում, քայլ որոշ ժամանակ անց, բլրակից

իշնելով, տեսալ, որ դուրս է գալիս Խոպիթ փաշայի որդուտա և մեքենայաբար շրջվելով՝ նայեց այն տանը, որ բարնվում էր Լաշիվերը:

Նա փոքր-ինչ անհամազիան էր, որ իշուրանոց վերադառնալիս զինվոր-քիկնադղաները իր և ետա չեն: Երբ բաղաքաղետարանի մոտ նրան նոտեցակ բաղաքացիական մի ներեմա, և դժմակը բացվեց, նա կանգ ստալ:

- Կա թե, մի վախեցեք, մենք Անվտանգության վարչությունից ենք, նստեք, ծեզ հյուրանոց հասցնենք:

Մինչ Կան մտնում էր, թե որն է ավելի անվտանգ, ուստիշանների եսկրդությամբ եյտրանոց վերադառնալի, թե՞ այնունա անել, որ ոչ շնկառի՝ ինչդես է ինքը բաղաքի կենտրոնում ուստիշանական ներեմա նուռում, ներեմայի դժմերը հանկարծ լայն բացվեցին: Նակայանարմին մի նարդ, որին Կան կարծես ինչ-որ ծամանակ, ինչ-որ տեղ եամբիշելի էր (գուցե նա տռամբեցի իր եետավոր ազգական Մահմուդն էր, այս, Մահմուդն էր), մի շարժումով՝ հումկու և կոտյշտ, ինչը բնակ չի համադատավասնում թիշ առաջվա բարեկիրդ խոփերին, Կային բաշից մեքենայի մեջ: Սերեման շարժվեց ամնիշատիս, և ամնիշատիս է Կան երկու եարկած զգաց զլիին. բռունքրա՞վ եարկածեցին, թե՞ ուրազատիս զլամը ինչ-որ տեղ դիմակ: Շատ սարսափելի էր: Խսկ մեքենայի մեջ զարմանայիորեն մաք էր: Դա բնավ է թուի Մահմուդ չէ, այլ բռունքին արիշ նարդ, խսկ վարորդի կոտրին նուռուծ էր ևս մեկը, որը զարհուրելի հայեանաներ էր բակում: Երբ Կան երեխան էր, Բանատունջ Նիզարի փողոցում աղբում էր մի նարդ, ու երբ ֆուորոյի գնդակը դիմում էր նրա եետուրյին, նա կ էր այդդես եայիշյամ երեխաններին:

Կան լօեց ու երևակայեց, թե ինքը երեխան է, խսկ մեքենան տուզվել է Կարսի խավար փողոցները, որ ուատի չար երեխային (այդ ուահին նա նոտաքերեց, որ դա լայնանիստ, եավակնուու «Ծկրով» էր և ոչ թե «Ուենո», ինչորիսին էին Կարսի բաղաքացիական ուստիկանության ներեմաները): Ենոտ մեքենան դրս ոյթավ մթան մնջից, մի բանի դուռյա զործեց և մտավ ինչ-որ եանարակ: «Ուտքերի առաջ նայիր», - կարգադրեցին նրան: Նրա ձեռքերից բռնած տուխտեցին անցնել երկու աստիճանահարքակ: Երբ բարձրացան վերև, Կան եամոզվեց, որ նրանք իսկամիտուներ չեն (նրանց որտեղի՞ց այդդիսի ներեմա), նաև ՌԱՎ-ից չին, որպիսին վերջիններս եամագործակցում էին Մունայի եետ (առնվազն՝ մասամբ): Մի դուռ բացվեց, մեկ ուրիշը փակվեց, և Կան եայտնաբերեց, որ կանգնած է բարձրադիր առաստաղով էին հայկական տան դաստուհանների առջև, որոնք բացվում էին դեռյի Արաքուրքի դոլոտա: Նա սենյակով տեսալ միացրած եետաստացույց, կեղատա ափսեներ, նարինցներ և թերթերով եանրարես սեղան, մեկ-երկու ուստիսարքակորում, ատրճանակներ, սկահակներ, հայելիներ և մի ինդուկտոր, որը ինչդես կիասկանա եետագայում, օգտագործելում էր էիկարական եռսամբուկ կտուանի ննրարկելու համար: Նասկանալով, որ ընկեր է անկախ խմբավորման ծեռք, նա վախսեցակ, բայց երբ եայացը հանդիմեց տեսյակի մյուս ծարդում զանկող Զ. Դեմիրբոյի հայացքին՝ հանգստացալ, եթե անզամ տա նարդաստան է, այնուաննայնիվ, ծանրք դիմք է:

Զ. Դեմիրբոյ խաղում էր բարի քննիչի դերը: Նա ցակ եայտնեց, որ

Կային այդ եղանակով ևն քերել: Կան ննքաղբեց, որ եւկայամարմին քեօի Մահմուդը ներկայացնելու է շար քննիչին, ուստի սկսեց շատ ուշադիր լսել Շ.

Դեմիքրօլի հարցերը:

- Սումայր ի՞նչ է ուզում անել:

Կան ամենայն մանրամասնությամբ նկարագրեց և ոյատմեց ամեն ինչ, ներքայապ Քիոյի «Խաղանական ողբերգությունը»:

- Ի՞նչո՞ւ ազատեց այդ մոլագար Լաջիվերքին:

Կան ասաց, որ այդ քայլին դիմել են, որդեսզի Քաղիքն համաձայնի ներկայագրման ընթացքում՝ ուղիղ եետարձակման ժամանակ, հանել գլխաշորը: Տրվելով ինչ-որ ներշնչանքի՝ նա խոհեմ տեսքով դիմեց շախմատային տերմինի օգնության: Գուցն դա շահից դուրս համարձակ «Ֆիզորի գռեաքերություն էր» (լուիզին հավանարյան բացականչությաններ): Բայց դա քայլ էր, որը կիսառնի Կարսի քաղաքական իսլամիտների նրազրելը:

- Ի՞նչ վատահություն, որ աղջիկը կկատարի խոտումը:

Կան ասաց, թե Քաղիքն խոտացել է թիմ քարձուաճակ, քայց ոչ ոք չի կարող երաշխաւլութել, որ նա կկատարի խոտումը:

- Դրա որութե՞ն է քարճվում Լաջիվերքը, հարցըց Շ. Դեմիքրօլը:

Կան ասաց, որ ուսուկերացում չունի:

Նրանք հարցըին նաև, թե ինչո՞ւ Կայի հետ չին զինվոր-քիկնադասները, և որտեղից էր նա վերադառնում:

- Երեկոյան զբանարից, - դատապահանեց Կան և քանի որ համառորեն ողնում էր դա, ինչոյն արասում էր, Շ. Դեմիքրօլը, ոչ մի քած շասելով, դուրս եկառ սենյակից և անքարյացկան նայելով՝ Կայի դիմաց հայտնվեց քերի Մահմուդը: Վերջինս մերձենայի իր ընկերուակցի նման գիտեր բազում ընտիր հայելոյնքներ: Երեխայի նման, որ ամճտորեն, առանց հաշվի առնելու աղին ու քաղցրը, կետշում է ցինում ուտելիքի բոլոր դատապահների վրա, նա հայելոյնքները առասորեն շաղ էր տալիս չորս կադր, քամին հանում բռորին, զոգահեռաբար արտահայտում քաղաքական դատողություններ, խօսում դեւական շահերի և սղանակիքների մասին, ինչի հանդիոյ, Կան, իհարկն, չեր կարող անտարբեր լինել:

- Ի՞նչ ես կարծում, Նրանից փող տառացող, ձեռքերն արյունութ իսլամիտ ահարենիչի տեղը քարցնելով՝ ինչի՞ կհասնես, - ասաց քերի Մահմուդը: Գիտե՞՞ս, թե նրանք ինչ կանեն նվրողաներից նկած թեզ նման փափկանորդ ազատամիտներին, եթե իշխանության գան: Գիտե՞՞ս, թե՞ չզիտես:

Կան դատապահանեց, որ, իհարկն, գիտի: Բայց քերի Մահմուդը, մանրամասն և հաճույքվ նկարագրելով, ուստմոց, թե Նրանի նոյսաները ինչոյն են վասել ու խօրովել կրօնուիստներին ու ժողովրդավարներին, որոնց հետ համագործակցում էին մինչ իշխանության գալը: «Նրանք լիբերավների հետույքը դինամիտ են լսցուել և այլքեցնելով՝ ստիլում հօդս ցնելու, զնդականարում են ողունիկներին և հոգուներտապահուուներին, արգելում են բոլոր գորքերը՝ բայց կրոնականներից, իսկ Կայի նման փանքու մտավորականների գլուխները սալի-

րում են, աղաս վերցւառ նրանց տխմար բանաստեղծությունների գիրքը...» - այդտեղ նա դարձյալ մի ամսարկեց արտահայտություն օգտագործեց և ձանձրոյթ արտահայտող տառով դարձյալ հարցը եղ, թե որոնել է բարնվում Լազիվերը, և որտեղից էր զային նա: Երբ Կան դարձյալ տվեց նոյն անորոշ տառապահնը, քեզի Մահմուդը ձանձրությի նոյն արտահայտությանը ձեռնաշղթաներ անցկացրեց նրա ծեռքերին:

- Տես՝ եինա քեզ ինչ եմ անեկտ, - առաջ նա և անկիրը, առանց ատելության, մի քանի շատաշն առտակ հասցնելով ու բռնցքով դեմքին հարվածելով՝ ծեծեց նրան:

Ես եռագ եմ, որ եթե անկենթորնն գրեմ, որ Կայի հետազայում կառարած գրառամներում հայտնարերենցի հինգ կարևոր դատմառ, որոնք վկայում են, թե Կան առանձնատես չկշռացալ այդ ծեծից, դա չի հարուցի իմ շնթերցույի վրդրվանքը:

1. Երջանկության մասին Կայի դատակերացման համաձայն՝ նրա հետ կատարվող և կատարվելիք լավն ու վասր ուսուր է հավասարարժեք լինեն, և հարվածները, որ տռացալ եինա, նշանակամ ինն, որ ինքը նվիճելի հետ Գերմանիա գնալու հնարավորության կունենա:

2. Եշխաղ դատակարգերին քնորշ քնազրակ Կան ենթայցում էր, թե իրեն հարցարնոնց անկախ խմբավորումը իրեն ուստի նշանակած է Կարսի աղքատներից, եանցագրծներից և իրավագործկներից, և իրեն չնա ենթարկի այնողիս դաժան խշունգամների, որոնք անջնջելի հետքեր են քողնում և շարության ծննում:

3. Եա իրավացիորեն մտածում էր, որ իր առացած վերքերը ավելի կուժեղացնեն նվիճելի քնքանքը իր հանդիմ:

4. Երկու օր առաջ՝ երեքշարքի երեկոյան, Անվանգության վարչությանուն, տեսնելով Մախրարի արնաշաղախ դեմքը, հիմարաբար կարծել էր, թե ոստիկանության կողմից տռացած խոշտանգումները կարստ են մարդուն օգնել ազատվել մեղավորության այն տվայտանքներից, որ նա զգում է իր երկրի ազատառթյան դատմառով:

5. Քաղաքանարկայի գերը, որը, շնայած խոշտանգումներին, հարցարնության ժամանակ չի մատնում մեկ այլ նարդու քարտացը, նրան հոյարություն էր մերարկում:

Այս վերջին դատմառը քսան տարի առաջ ավելի մեծ գոհոնակություն կորածաներ Կային, սակայն իինա, երբ այլ ամենի մողան անցել էր, նա զգաց, որ հայտնիվ է իիմար վիճակում: Զեթից և շորտերից հոսող արյան եամբ նրան ստիռեց եիշել մանկությունը: Վերջին անգամ Ե՞րբ էր քից արյուն եկել: Երբ քեզի Մահմուդը և ճյուները, նրան քաղնելով սենյակի մութ անկյունում, խռնվիջին հետուառացոյցի առջև, Կան եիշեց. մանկաթյան տարիներին. դատուհանները, որոնց վեղկերը անընդհատ քախվում էին քիցն, նմանադես քիցն քախվում ֆուտրոյի գնդակները, բանակում տեղի անեցած քաշքավի ժամանակ քիցն դիտած բռնցքը:

Երբ նրանց, Զ Դեմիրքողն ու ընկերախտմբը խանվեցին հետուառացոյցի

առջև ու սկսեցին զիտել «Մարդիանան», իսկ Կային համելի էր այդուհա՝ արճաշաղախ այնտեղ գտնվելը, դուր էր զայիս ծեծված, ստորացված լինելը, ինքն իրեն լրված մանկան ննան զգալը: Մի դաս նա տագնարդեց, որ կլատզարկեն իրեն ու կհայտնաբերեն Լաշչվերի նամակը: Նա մյուսների հետ երկար ժամանակ լուս դիտած էր սերիալը՝ ներդաշը մտածեավ, որ մ՛տարգուտ թիյն ու նրա դրաստրերը նոյնուհեա դիմում են «Մարդիանան»:

Գովազդային ընդհանուրից մնելի ժամանակ 2. Դեմիրքոյը վեր կացալ նուած տեղից, վերցրեց պառակ վրա դրված ինդուկտորը, ցոյց տվեց Կային և հարցրեց, թե վերցին զիտի՞ արդյոք, թե այն ինչի համար է օգտագործվում, ուստափան շտանիալով՝ բացատրեց, առա մամկանը ձեռնադիայտով վախեցնող եղու ննան մի դաս լոնց:

- Գիտե՞ս ինչու եմ սիրառ Մարդիանային, - եղր սերիալը վերսկսվելոց, հսկրեց նա, - որովհեան նա զիտի, թե ինչ է ազամ: Իսկ թեզ ննան նուալորականները չշխտեն, թե ինչ են ոզամ, և դա ինձ ցամ է ուստանատում: Դուք ասում եք ժողովրդակարույուն և ակաս համագրեթակցի շարիաթի կողմնակիցների հետ: Դուք խստամ եք ճարդու իրավունքների մասին և գործարք կնքում աեարեկիշների ու մարդաստանների հետ... Դուք ստում եք «Եւլորոյ» և ստում իշամիանների՝ Արևոտքի քշնամինների առջ... Ասում եք «Ֆեմինիզացիա» և աջակցում այն տղանարդկանց, ովքեր կանաց սովորում են ծածկել զյոխները: Դու ասում ես, թե վարլում ես այնուհեա, ինչուին թելայրում են քա խիդճն ու բանականույթունը, ինքու թեզ մտածում ես վարլում ես այնուհեա, ինչուին այս իրավույթյան մեջ կվարվեր եվլորոյացին: Բայց դու նոյնիսկ եվլորոյացի լինել շնու կարող: Գիտե՞ս ինչ կանեն եվլորոյացինները: Եթե Դանս Դանսենը իրադարակի ձեր տիմար ուղերձը, եթե եվլորոյացինները այն լուրջ ընդունեն և հանձնախռումը ուղարկեն Կարս, առա այդ հանձնախռումը նախ և առաջ շնորհակարաքյան կեայտնի զինվորականներին, որ երկիրը չեն հանձնեն քաղաքական իշպամիառներին: Եվլորոյ վերադառնապալ՝ այդ իզայրերը, իհարկե, կոդորիեն, թե Կորպում ժողովրդավարույուն չկա: Դուք դժգոհում եք զինվորականներից և հայսների դնում զինվորականների վրա, առավինում նրանց, որտեսզի իշպամիառները ձեր կուկորդները չխորն: Ես թեզ կոտանքների շնու ենքարկե, օրոլիեսու դու այդ ամենը զիտակցում ես:

Կան նուածնց, որ արդեն եկել է «զայի» հերթը, որոշ ժամանակ անց իրեն կազատեն, և ինը կեասցնի մ՛տարգուտ թեյի և նրա դրաստրերի հետ ոյնուել «Մարդիանայի» առվարտ:

- Սակայն նախքան թեզ կյուրանոց՝ սիրեցյալի նոտ ուղարկելու, ուզում եմ մի քանի քան ասել այդ ահարեկի մարդաստանի մասին, որի ենու զործարք ես կնքել, որին դաշտում ես, և, խնդրում եմ, ականջի ենու չզցես, - ասաց 2. Դեմիրքոյը: - Բայց նախ միտոք դրահի աս. դու այսաեղ երբեք չես եկել: Ասենք, մենք ի մոտ մի ժամանց կեետանանք այս քնակարանից: Մեր տեղակայման նոր վայրը լինելու է իման-խարիների ուստանարակի վերջին հարկում: Այնտեղ կսեղաստեմք թեզ: Գուցե այդ ընթացքում երշես, թե որտեղ էիր թիշ առաջ «զրու-

նուն», և որտեղ է բարեկամ Լաջիվերքը, և գուցե ցանկանաս մեզ ենու կիսել այդ տեղեկաբառը: Սունայք, եթե դու խելքը զիշին էր, հավանաբար քեզ ասել է, որ վաս կատայտ՝ անվանն համապատասխան աշքերով քո այդ սիրունիկ ենքուղ դաժանաբար սղանել է եսլի ուղեղով ենուսահարդրավարին, որը մրուտուն էր Մեր Մարգարեթի անունը, ինչողին նաև կազմակերպել է նաներավարժական ինստիտուտի տնօրինի արանությանը, որը տեսնելու հաճույքն անձան եւ զգացել: Սակայն ՌԱՎ-ի լող սարքավորումների տքնածան ինժեներները նանրանանայանք իմացել են ևս մի բան, ինչը նինչն եիմա քեզ չեն հայտնի, որդեսզի շվարացնեն, բայց մենք որոշեցինք, որ ավելի լավ կինի՝ դու իմանաս այդ մասին:

Մենք հասել ենք մեր որատնության այն դրահին, որի մասին ենուագա շրու տարիներին, կիմնածաղավենը եւ ուս դրսող օդերաստօրի նման իր կյանքը վերիշելով, Կան նուածելու է, թե լավ կիններ, որ այն, ինչ տեղի ունեցավ ենու, ունենար բոլորովին այլ ընթացք:

- Իւկեկ խանումը, ում ենու դու երազում եւ փախչել Ֆրանկֆորտ և երջանկանակ, մի ժամանակ եղել է Լաջիվերքի սիրունին, - մեղմամայն ասաց Զ. Դեմիրբարը: - Իմ առջն դրված գործի համաձայն՝ այդ կատը սկսվել է շրու տարի աւաշ: Այդ ժամանակ Նիկել խանումն անուսնացած էր Մայսբար քեյի ենու, ոլ իր քեկնածությանը կամավոր եանել է քաղաքացինուի ընտրավյուններից, և այդ բանձրամիտ նախկին ծախամենուը, ներիք՝ քանատաղեղ, բնավ չեր նկատում, որ նինչ ինքը եկելորդական վարարաններ է վաճառում խանութում, Լաջիվերքը, ում ինքն իր տանը ընդունամ է ուստիվներով ո հիացնութով, որդեսզի նա համախմբ Կարսի իպամիտներին, արդիքո օգովելով՝ հույժ նտերմիկ հարաբերություններ է ունենում իր կնոջ ենու ենուն իր տանը:

«Այդ ամենը հորինել եք նախադին, դու ճիշտ չե»,- նուածեց Կան:

- Առաջինը, որ նկատեց այդ բարում սերը իներկե, ՌԱՎ-ի աշխատակիցներից ենուո, Քաղիֆե խանումն էր: Խփեկ խանումը, որ այնքան էլ լավ հարաբերություններ չուներ անուսնու ենու, ինտոխտուում ուսանելու եկած քրոշը օգնելու ուստրվակեռ նրա ենու տեղափոխմական աշանձին տան: Լաջիվերքը սուազիւ նման ուարբերաբար գալիս էր Կարս՝ իպամիտներին «կազմակերպելով», դարձյալ իշնանում էր իրենով նիացող Մայսբարի տանը, իսկ նոր Քաղիֆեն զնում էր դասի, մոլի կրի տրված սիրեկանները հանդիդում ին այդ նոր տանը: Դա շարունակվեց այնքան, մինչև Կարս եկավ մժուրգուս քեյը, և նրանք տեղափոխմանցին «Ջունիս սարարանը» եյուրանոց: Նրանից ենուա ավագ քրոշ տեղը գրայեցրեց զյլաշորով արջիկների շարժմանը հարած Քաղիֆեն: Մենք ստացույցներ ունենք, որ եղել է նույնիսկ յորատեսակ անցումային շրջան, եթե մեր կադրատաշ Կազմանվան զույլ է հանել միանգամից երկու քրոշից:

Ուզ կամքը ի մի քերելով՝ Կան ագրուակառվ լցվող աշքերդ ենուացրեց Զ. Դեմիրբարից և եստօն Աքադրայի ուստուսի թախնուո դոդրոջում լամոյերին. որդուում, իշխին ենուն նոր նկատեց Կան, ամրոշությամբ երևում իր նուած տեղից:

- Այս բալորը քեզ ուստում եմ սոսկ այն ուստանառով, որ համոզվես, թե

ինչ վկաս եւ գործում, երբ (որ պրախ բարությունից) բարցնում ես այդ զարհութելի ճարդասղանի տեղը,- ասաց Շ. Դեմիրքալը, որը ինչողև բոլոր անկախ խնդավարումների անդամները, ինչքան ցալ էր լուսածառում, այնքան անկաշկանդ էր դառնում:- Ես բնավ մուտքիր չեմ քեզ վշտացնել: Ամենայն հավանականությամբ, այսողեից դարս գալով, դու կմտածես, թե այն ամենը, ինչ հայտնում եմ, վերջին բառաւուն տարվա ընթացքում ողջ Կարսր համառարած լող ցանցով դառնած Շնուախուզական վարչության տեղեկատվությունը չ բնավ, այլ իմ կողմից կազմակերպված նենգ դավ է: Դնարավոր է, որ Իփեկ խանումն ի իր հերքին փորձի քեզ համոզիլ, թե այս ամենը տառ է, որդեսցի չիշացնի ձեր Ֆրանչեսկության երջանկապայունը: Դու զգայուն փրս ունես, հնարավոր է՝ շիմանաս, քայլ որդեսցի չկասկածես իմ ասածների ճշմարատացիությանը, ես, որ բույլտվությամբ, քեզ համար կընթերցին մի բանի համոզիչ սիրային գրույցներ, որոնք, զգայի միջոցներ ծախսելով, ձայնագրել են և մերժնագրել մեր իշխանությունները:

«Ժանկազինս, սիրելիս, անօչիկս, առանց քեզ անցկացրած օրը կյանք չեմ»,- ասել է Իփեկ խանումը, օրինակ, շորս տարի առաջ, օգոստոսի 16-ին՝ ամառային մի շոգ օր: «Նավանարար այդ ժամանակ նրանք առաջին անգամ են բաժանվում: Երկու ամիս անց, երբ Լաշիվերթը կրկին եկել է Կարս, որդեսցի բանախոսաւթյան կարդա «Ժաղանք և անթույլատրելին» թեմայով, նա մի օրվա ընթացքում Իփեկ խանումին զանգահարել է ուր անգամ. նոյսիդենին կրոյակներից, քեյաբաններից, և նրանք խոսել են, թե ինչքան են սիրում միմյանց: Երկու ամիս անց, երբ Իփեկ խանումը ցանկացել է փախչել նրա հետ, սակայն այդուես ի շի համարձակվել, Լաշիվերթն ասել է, թե «ասեն նարդու կյանքում լոկ մի սեր է լինում, և իր միակ սերը նիփեկն է»: Մեկ այլ անգամ, խանողեկով Ստամբուլում մնացած Մերզուկային՝ Լաշիվերթի կնոջը, Իփեկ խանումը տառ է, թե իշ կարող նրա հետ սեր անել այն ժամանակ, երբ հայրը տանն է: Եվ վերջապես, վերջին երկու օրիւա ընթացքում Լաշիվերթը երեք անգամ զանգահարել է նրան: Գոյք զանգահարել է նաև այսօր: Մենք դժո շտմենք նրանց վերջին խոսակցությունների ձայնագրությունը, բայց կարևոր չէ, թե նրանք ինչ են խոսել, ինք այդ նասին նարցը ու Իփեկ խանումին: Խնդրում եմ, ներիք ինձ, տեսնում եմ՝ առանց այդ կ շատ բան առացի, լազ մի նոյնիր, խնդրում եմ: Բարեկամներ, եանիք նրա ծեռնաշղթամերը, սղրիք արտատարներդ, իսկ եթե կուզես, քեզ կյարունց կրոանեն:

Միասիմ առօսապնդու համրայք

Կան ու Խփեկը հյուրանոցամ

Վերադարձի ճանադարիդ Կան ուզեց անցնել ուրբով: Նա սրբեց քրից կղակին թափված արյունը, առաստղեն ջուր օգտագործելով՝ երկար լվացվեց, իր կանքով հյուր եկած նարդու ննան դարս գալիս «ցտեսարքուն» ասաց նարդաստաններին ու ավագակներին և հարրածի ննան օրորիկելով՝ փողոցի լանդերի գունատ ցոյցքի ներքո քայլեց Աքարքորի ուղղուայով, միտքն ամայի՝ թերվեց Խալիք փաշայի ուղղուա և լսելով, թե արդուգարդի կրտյակից ինչողն է կրկին հնատ Պետինո ոյի Կատրիի «Ընդերտան», հեծկլտալով լաց եղալ: Ննաց այդ դասին նա հանդիտեց այն նիշար, զեղեցկադիմ զյուղացուն, որի կողքին երեք օր առաջ նստած էր Էրգրամ-Կարս ավտորուստում և որի ասին ննջեկով՝ հենեկ էր զլուխը: Մինչ ողջ Կարսը կանված էր «Մարիանայով», Կան Խալիք փաշայի ուղղուայում նաև դեմ առ դեմ հանդիտեց փաստաբան Մուգաժներ քեյին, իսկ հետո, շրջվերով Ջազին Կարարեքիրի ուղղուա, տեսակ ավտորուստային կայանի տնօրինեն և վերջինիս տարեց ընկերացք, ուժ հետ ծանրացել էր Գերադապատիվ Շեյխ Սաադեդինին կատարած առաջին այցելության ժամանակ: Այդ մարդկանց հայացքներից Կան հասկացավ, որ դեմքի վրայով դեռ արտասուրներ են հօսում, և շարտանակց ճամփան՝ անցավ սահցակալած ցուցաիներկերի կողքով, որոնց մոտով անցել էր մի քանի օր շարտանակ, անցավ մարդկանցը լի քեյարանների կողքով, քաղաքի երթեմնի լավ ժամանակները հիշող լուսանկարչաների կողքով, փողոցի լամբերի և ցուցափողների դոդդոցուն լույսերի կողքով, այժի դանքի բարօրակներ ցացանող նողարավաճառների կողակների կողքով: Չտեսներով, բայց, այնուամննայնին, ներկայացրյաններն զգալով՝ անցավ Կարարեքիրի և Կարադադի ուղղուանների խաչեմբաւկում կանգնած բարդաբացիական շրենքով ուստիկանների կողքով:

Ասելով, որ ամեն ինչ կարգին է, Կան հանգստացրեց զինվոր-թիկնադասներին, որոնց հանդիտեց հյուրանոցի մատքի մոտ: Զգաելով ոչ մեկի այրին չերևալ՝ բարձրացավ իր սենյակ և մահճականին ընկնելով՝ կրկին հեկեկաց: Երկար արտավելուց հետո Կան սակլեց: Քաղաքի ձայներին ականջ դներով՝ Կան դասկած էր, և մի քանի րոտե անց, որ մանկացյան ամվերջանայի ստասումները հիշեցնող դասերի նման երկար թվացին, դուռը բակեցին. Խփեկն էր: Ընդունարանում հերթադրահոյ տողայից իմացել էր, որ Կային ինչ-որ արտասոց բան է դատասել, և անմիջապես եկել էր: Լույսը վասելիս այդ նասին ասելով՝ նա տեսավ Կայի դեմքը, վախեցավ ու լոեց: Լույթունը երկար տևեց:

- Ես իմացա քո ու Լաջիւդրի հարաբերայլամների մասին,- նրմնչաց Կամ:
- Ի՞նքը թեզ ասաց:

Կամ հանգցրեց լույսը:

- Ինձ առնանգել էին Չ. Դեմիքրոլն ու նրա ընկերները,- շշնջաց նա:- Պարզվում է՝ արդեն շարս տարի ծեր հետախոսային խոսակցությանները լսում են:- Նա կրկին նետվեց մահճակալին:- Ուզում եմ մեռնել,- ասաց նա ու լաց եղալ:

Չգալով, որ Իփեկի ձեռքը շոյսամ է իր մազերը, Կան արտապից ավելի ուժգին: Սակայն նոզու խորքաւ նա հանգիստ էր. այդուս հանգիստ լինում են նրանք, ովքիր համոզվել են, որ երբեք երջանիկ չեն լինելու, և կորստի ցալը դրանից մեղնանոմ էր: Իփեկը դառկեց նահնակաղին ու փարվեց նրան: Որոշ ժամանակ նրանք արտապարուն էին միասին, և դա ավելի մեծեցրեց նրանց:

Մենյակի խավարում, դատապահանելով Կայի հարցերին, Իփեկը դատմաց ամեն ինչ: Ասաց, որ ամեն ինչում մեղավոր է Մոլիբարը: Նա շրավարարվեց Լաջիվերթին Կարս հրավիրելով ու մեծարելով, ովքեց, որ քաղաքական իպամիստը համոզվի, թե ինչ շքնար եակ է իր կինը: Տա նաև, այդ ժամանակ Մոլիբարը շատ վաստ էր վարվում Իփեկի հետ, մեղադրում երեխա շունենալու դատմատավ: Կան գիտակցում էր, որ Լաջիվերթի դերձախուարդյան խորքերուն թաքնված էին քաղաք գայրակղություններ, որոնք կարող էին հնայել դժբախա կնոջն ու ճշուշել նրա գլուխը: Լաջիվերթի հետ կաղվելուց հետո Իփեկը շատ էր ջանացել շիայտնվել վատահանքավ կնոջ դերում: Նա ամեն ինչ անում էր, որ Մոլիբարը, ում շատ էր պիրում և չեր ուզում վիշտ դատմատել, ոչինչ չնկարի և վաստ զգամ: Եվ շատ էր ուզում ազատուել աստիճանաբար բօրբաքուող սիրաց: Լաջիվերթին նաևս և առաջ երադուրիշ էր դարձնում նրա առավելությունը Մոլիբարի նկատմամբ. երբ Մոլիբարն անկատ խոսակցություններ էր սկսում այն թեմաների շուրջ, որոնցից անտեղյակ էր, Իփեկն ամաշում էր նրա փոխարքեն: Լաջիվերթի քացակայության ժամանակ Մոլիբարը մշատվես գովարանում էր նրան, ասում, որ նա դեստր է ավելի հաճախ զա Կարս, և դարտավոր էր Իփեկին դատահանջերով, որ նա ավելի սիրայիր և սրտարաց վերաբերվի եյուրին: Մոլիբարը ոչինչ չեր նկատում, և քանի որ Շ. Դեմիքրոյն ու նրա նմանները որևէ բան չեն եայտնում նրան, ոչինչ չեր նկատում նաև այն ժամանակ, երբ Ջաղիֆենի ժամանումից հետո Իփեկը բրոջ եետ տեղափոխվեց այլ բնակարան: Խորաբախանց Ջաղիֆեն ամեն ինչ կոսիեց անմիջապես՝ Կարս զառու առաջին իսկ օրերին, և զյանշորով աղջիկներին հարեց՝ սակ Լաջիվերթին ենարակորդնս նույ լինելու ցանկությունից: Իփեկը զգամ էր, որ Ջաղիֆեն Լաջիվերթով եետաքրքրվում է նախանձից, ինչը նրան բնորոշ էր մանկությունից: Նկատելով, որ Լաջիվերթին դուր է զայիս Ջաղիֆենի ուշադրությունը, Իփեկը սատություն է զգացել նրա եամենելու, ճատածելու, որ եթե Լաջիվերթը սկսի եետաքրքրվել Ջաղիֆենվ, առա ինքը կկարողանա ազատվել նրանից, իսկ եռ զալուց հետո կարողացել է իրոք հեռու մնալ Լաջիվերթից: Գուցե Կան հավատար այդ դատմատյանը, որն Իփեկի և Լաջիվերթի հարաբերությունները ներկայացնում էր որոխս անցյալի սկսու, բայց Իփեկը մի դաս զգանությունը կարցնելավ՝ երայրքով քացականցեց. «Իրականում Լաջիվերթը ոչ թե Ջաղիֆենին է սիրում, այլ ինձ»: Այդ խորերից հետո, որոնք Կան բնավ չեր ուզենա լսած լինել, նա հարցրեց, թե Իփեկը իինա ինչ է նստածում այդ «ստահակի» մասին: Իփեկը դատապահանեց, որ եիմա չի ուզում խոսել այդ մասին, ամեն ինչ մնացել է անցյալում, և ինքը ուզում է Կայի հետ գնազ Գերմանիա: Այդ ժամանակ Կան Իփեկին եիշեցրեց, որ Լաջիվերթի վերջին այցի ընթացքուն Իփեկը հեռախոսավ խոսել է նրա հետ, իսկ Իփեկը

Ժրտեց՝ ասելով, թե նման բան չի եղել, Լաջիվերքը բավականաշափ փարձառու է և հասկանում է, որ եթե զանգահարի, կմատնի իր բարտոցը:

- Մենք երբեք երջանիկ չենք լինի, - բացականից Կան:

- Ըստիակառակը, մենք կգնանք Ֆրանկֆորտ և այնտեղ երջանիկ լիինենք, - Կային փարվելով՝ ասաց Իվեկը: Իվեկի խոսքերով՝ Կան այդ դահին հավատաց իրեն, բայց հետո կրկին արտապես:

Իվեկին ամենի ամուր փարվեց նրան, և նրանք արտապեցին նիստին: Նկազագյում Կան գրելու է, որ հնարավոր է, այդ դահին Իվեկը գոցն կյանքում առաջին անգամ հայտնաբերեց, թե ինչ ցավ է և հաճույք՝ արտապելի միասին, գրկախառնված, դեգերենով դարտության և նոր կյանքի սկզբի միջն ինչ-որ տեղ, այնտեղ, որ դեռ տիրում է անորոշություն: Կան առավել սիրեց նրան հենց այդ՝ միասին, միմյանց փարված արտապելու հնարավորության համար: Ամբողջ տժով Իվեկին փարված՝ Կան լսին էր, սակայն նրա ուշադրության ինչ-որ նայը փորձում էր կենտրոնանակ հետազա հարաբերությունների հնարավոր զարգացմների վրա, նա բնագդաբար ականջ էր դնում եյրանոցից և դրաից լավող ձայններին: Մօտավորապես ժամը վեցն էր. «Հարա» բաղաքային թերթի վաղվահամարի տաղագրությանը ավարտվել էր, ձյուն ճարրող մեքենաները եռանդուն գործի անցան, որտեսազի մաքրեն Սարիդամիշ տանող ճանաղարեր, իսկ Զադիշնեն, ոճ Ֆանանա Էսերը փրագրությ տեղավորել էր գիննվորական քեռնատարում և տարեկ Ազգային բատրոն, սկսեց փորձ կատարել Սունայի հետ:

Միայն կես ժամ անց Կան կարողացավ Իվեկին ասել, որ Լաջիվերքը տեղեկաբայում է հարցրդել Քաղիթեին: Որոշ ժամանակ նրանք արտապես էին գրկախառնված, իսկ միրով զրադշելու Կայի փորձերը վախի դուռկամների, անվճականության և խամդի դաշտառով նատնիցին անհաջորդության: Շնոր նա սկսեց Իվեկին հարցաքննել, թե երբ է նա վերջին անգամ տեսել Լաջիվերքին, և նետուն մտքերով համակված կլցնել, թե նա հավանաբար ամեն օր բարում խռալ ու հանդիմել է նրա հետ և ամեն օր միասին սկր են արել: Նկազագյում Կան ասիթ էր ամենապու հիշելու, որ Իվեկին այդ գնդամներին ու հարցերին սկզբում դաշտասիսանում էր զայրություն, թե իրեն չեն հավատառ, բայց ի վերջո սկսեց ալեյի մեջ վարվել, ուշադրություն դարձնել ոչ թե Կայի խոսքերի բռվանդակությանը, այլ նրա եղանակին՝ զգալով, որ Կան եանույթ է զգում այդ մեղմությունից, բայց միաժամանակ նաև նրան դուր է զախս այդ ողնումներով ու հարցերով իրեն տանջելը: Կան, որ իր կյանքի վերջին շորու տարիներին շատ ժամանակ է արամադրելու գոշմանը, ինքն իրեն ծաղկելով՝ ի վերջո խոտովվանելու է, որ բատերով ցավ դաշտառելու հակումը ողջ կյանքում օգտագործել է իրեն միրուների սերը շափելու եամար: Անեռուն տղիելով, որ Իվեկը սիրում է Լաջիվերքին, և հարցնելով, թե արդյոք նա իսկապես ուզո՞՞մ է լինել իր հետ, Կային բառ եռայան չեր հետաքրքրում, թե Իվեկը ինչ է լուսավիանելու: Նրան հետաքրքրում էր, թե Իվեկը ինչքան կարող է համբերել:

- Զօ հարցերով գու ինձ դրտում ես նրա հետ ամեցած կառջի համար, - ասաց Իվեկը:

- Դու ուզում ես ինձ եեալ լինել նրան մոռանագու համար, - ասաց Կան ու Խփեկի դիմքի արտահայտությանց սարսափավ նկատեց, որ աւանձը ճշմարտություն է, սակայն լաց չիւտավ: Նև զգաց, որ գրցեց այն դրանառուվ, որ այդրամ աքտավալել է, բարոյաշեխ ավելի տուրուն է դարձել: Լաջիվերքը Շաղիքներն զրույցուն է ուղարկել իր թարառոցից, - ասաց նա: - Նա ուզում է, որ Շաղիքնեն երաժարվի խռովություն, բեն դրան չկա և գլուխ շրանաւ: Նա ուզում էր:

- Արի այդ մասին շտամք Շաղիքներն, - ասաց Խփեկը:

- Ի՞նչո՞ւ:

- Որովհետու այդ դեպքում Սունայը չի դադարի մեզ դաշտութանքուց, և այդուն ավելի լավ կյինի Շաղիքնեի համար: Ես ուզում եմ իմ քրոջը կտրել Լաջիվերքից:

- Ոչ, - ասաց Կան: - Դու ուզում ես, որ նրանք գծովեն: - Նա տեսնում էր, որ խանող իրեն ավելի ու ավելի է նվատացնում Խփեկի աշքուն, սակայն չդր կարողանում զայել իրեն:

- Ես վարուց եմ խզել բոլոր հարաբերությունները Լաջիվերքի հետ:

Կան նաև ածեց, որ Խփեկի խոսքերի իմքնահավան երանցը կեղծիքի նշան է: Սակայն զայծեց իրեն և որոշեց շխտուկ այդ մասին: Բայց որոշ ժամանակ անց նա նկատեց, որ դատուհանից դուրս նայերավ՝ նոյնիսկ դա ի է ասում: Կան ավելի վշտացավ, բանզի հասկանում էր, որ շկարդանազով զայել ցատունն ու խանողը՝ զործում է իր կամքին եակառակ: Եթի էր մնում կրկին արտապներ, սակայն նրան առավել մտածողություն էր, յետ ինչ կասի Խփեկը:

- Այո, մի ժամանակ ես շատ էր սիրահարված նրան, - ասաց Խփեկը: Բայց եիմա զրեթե ամեն ինչ անցել է: Ամեն ինչ կարգին է: Եվ ես ուզում եմ քեզ եեալ գաղ Ֆրանկին:

- Ի՞նչ է նշանակում, թե դու շատ իր սիրահարված նրան:

- Ես ուժեղ սիրահարված էի, - ասաց Խփեկն ու վճռական տեսքով լոեց:

- Պատմիր, թե ինչքան ուժեղ էիր սիրահարված նրան:

Կան զգաց, որ ասանարտությանը կորցնելով՝ Խփեկը երկնառու է՝ ասելով ճշմարտությանը, թե՞ միսիրարել, կիսե՞լ դիմացինի սիրո ցալը, թե՞ ավելի վշտացնել. Կան արծանի իր դրան:

- Ես նրան սիրել եմ այնպես, ինչղեն ոչ մեկին, - եայացը վախսցնելով՝ ստաց Խփեկը:

- Նախանարար ուստանան այն է, որ դու քա ամուսին Մուկրադից բացի այլ տրամադրյ չես ճանաչել, - ասաց Կան:

Նա ասաց այդ խոսքերն ու ամենիշաղեխ զղօաց: Ոչ միայն հասկանագու, որ դա կվիրավորի Խփեկին, այլ նաև զգալու, թե ինչ կարուկ է լինելու Խփեկի արձագանքը:

- Նարարու է: Տղամարդկանց եեալ մնրմենագու առյօներ իմ կյամքամ շատ շմ երեւ, որովհետու ու բրոսիկ եմ: Եղայի դու Եվրոպայում հանդիդել ես ազար բարքի տեր բազմաթիվ կրմանց: Ես քնզ շմ հարցնում նրանցից ոչ մեկի ճապին: Ենքաղը եմ, որ նրանք են քեզ ստիլությունի հարցագինների մասին:

- Ես բարք եմ,- ասաց Կամ:
- Նման հավաստիացումները սպառաբար օգտագործում են որդիս ուսումնակ կամ վաստակած արդարացնելո հաճար:
- Այդ իսկ որոշմառով ես կվերադառնան Ֆրանկֆուրտ,- ինքն իր խորհրդին չխավատաղով՝ ասաց Կամ:
- Ես կզամ քեզ եետ, և մենք այնուեղ եղջանիկ կղինեմք:
- Դու ուզում ես Ֆրանկֆուրտ գայ, որտեսզի մոտանաս նրան:
- Ես զգում եմ, որ եթե կարողանանք միասին գնալ Ֆրանկֆուրտ, առա որոշ ժամանակ անց կկարողանանք սիրել քեզ: Ես քեզ նման չեմ. չեմ կարող սիրահարվել մնեկ-երկու օրվա ընթացքում: Եթե դու համբերատար լինես և քռարբական խանդով չկուտրես սիրուս, ես քեզ շատ կսիրեմ:
- Բայց եիմա դու ինձ չես սիրում,- ասաց Կամ: - Դու դեռ սիրում ես Լայի-վերթին: Ի՞նչ է նրան այդորիս առանձնահատուկ դարձնում:
- Ինձ գոր է զայիս, որ դու ուզում ես իմասնակ այդ մասին, բայց վախենում եմ ուստասախանի, որովհետու վայենում եմ քա արձագանքից:
- Մի վախեցիր,- ինքն իրեն չխավատաղով՝ ասաց Կամ,- ես քեզ շատ եմ սիրում:

- Ես կկարողանանք ստորև նիսյն այն տղամարդու եետ, ով իմ խոսքերը լսելոց եետո կշարունակի սիրել ինձ: - Իփեկը մի որակ լոեց և Կայից շրջվելով՝ հայացքը հատեց ձյունածածկ փաղոցին: - Լաշիվերը շատ մեղմ է, շատ ողջամիտ ո մնեահոգի, - հրայրով ասաց նա, - նա ոչ ոքի շարիք չի ցանկանում: Մի անգամ նա ուզ զիշեր լաց եղավ երկու բրոդիների համար, որոնք անմայր էին մնացել: Նավառա ինձ, նա ոչ մնեկին նման չէ:

- Մի՞քա նա մարդասրդան չէ, անհույս հարցող Կամ:
- Նոյնիսկ նրանք, ովքեր նրա մասին գիտեն իմ իմացածի ընդամենը մնկ տասներորդ, կամեն, որ դա տխմարտիյուն է, - ասաց Իփեկն ու ծիծաղից: - Նա սղանելու ընդունակ չէ: Նա մասնիկ է: Եվ, ինչորս երեխային, նրան դոր է զայիս խաղալ, երազել, սիրում է նմանակից որու մնելին, տատմություններ է անում «Ծահնամեից», «Մեսմիֆիից», նրա մեջ միաժամանակ մի քանի տարեր մարդիկ են աղբում: Նա շատ ամուր կամք ունի, շատ խելացի է, շատ ուժեղ և շատ զվարք... Այս, ներիր, մի լար, բանկագինս, բավական է արտասվենք:

Կամ անմիջաւողս դադարեց արտասվեղ և առաց, որ այնս չի հավատում, թե կայող են միասին զնակ Ֆրանկֆուրտ: Սենյանում իջավ երկարատև, տարօրինակ լուսայում, որը ժամանակ առ ժամանակ ընդեալիզում էր Կայի փողմոցով: Նա դատկեց մահնակալին և մեծքով շրջվերով գեղի դաստիանը՝ երեխայի նման կուշ եւրավ: Որոշ ժամանակ անց Իփեկը ուստից նրա կողքին և գրկեց մեջքը:

Կամ ուզում էր ասել «վերջ տուր», տակայն շնչաց.

- Ավելի ամուր գրկիր:

Կային համելի էր այսուկ զգակ, որ բարձր բրջվել է իր արտասարքներից: Եվ նոյնըս համելի էր, որ Իփեկն այդորիս ամուր գրկել է իրեն: Նա ննջեց:

Երբ նրանք արթնացան, ժամը յաթն էր: Եվ երկասն է հանկարծ զգացին, որ կարող են երջանիկ լինել: Նրանք չին կարողանում նայել միմյանց աշխերի մեջ, սակայն երկասն է հաշումներու առիթ էին փնտում:

- Աշխարություն մի դարձրու, բանկագինս, բանկագինս, խնդրում եմ, - ասաց Իվիեկը: Կամ շատսկացավ, թե ինչ են նշանակում այդ խռովերը. ամեն ինչ անո՞յն է, թէ՞ կարելի է հալատայ, որ անցյալը նոռացվել է: Նա պրածեց, որ Իվիեկը հետանում է: Կամ շատ լավ գիտեր, որ եթե Կարսից Ֆրանկուրտ Վերագառնա առանց Իվիեկի, առաջ չի կարողանա շարունակել նայնիսկ իր նախկին դժբախտ գործույունը:

- Մի գնա, մի քիչ է մնա,- հոգմունքով ասաց նա:

Տարօրինակ, տագնատղակարտայց լուսթյունից հետո նրանք գրկախառնվեցին:

- Տեր ին, Աստված, ի՞նչ է լինեկու,- բացականչեց Կամ:

- Ամեն ինչ լավ կլինի,- ասաց Իվիեկը,- հավասար ինձ, վատահիր:

Կամ զգում էր, որ այդ զարհուրանքից կարող է ազատազրվել՝ միայն երեխայի նման Իվիեկին հնազանդվելով:

- Գնամք, ուզում եմ քեզ ցոյց տապ իրերը, որոնք դմերու եմ Ֆրանկուրտ տասներկ ճամուրուկի մեջ, - ասաց Իվիեկը:

Մենյակից գորս գալլ թեթևացրեց Կոսյին: Շնորգուտ քեյի հարկարածին մանելուց առաջ նա բաց թողեց Իվիեկի ձեռքը, որ բանել էր աստիճաններով իջնելիս, սակայն սրահով անցնելիս հոդարատություն զգաց, տնսնելով, որ իրենց նայում են որդիւս «զույգի»: Նրանք մտան Իվիեկի սենյակ: «Վերջինն իր դարակից հանեց երկնազույն ներ սվիտը, որը չէր կարողանում հազնել Կարսում, բացեց, բափ տվեց նավթապինը, մոտեցավ հայելուն ու սվիտը դրեց կրծքին:

- Նազիր,- ասաց Կամ:

Իվիեկը հանեց հազի բրդն լայն սվիտը, և երբ վերմաշատղիկի վրայից հազար մարմինը կիր գրկադ սվիտը, Կամ կրկին առշեց նրա գիտեցկությունից:

- Մինչև կյանքիդ վերջ կափե՞ն ինձ,- հարցընց Կամ:

- Այո,- ասաց Իվիեկը:

- Իսկ իիմս հազիր այն բավկա զգեառը, որը Մայիսարը թռյաարօն էր հազնել միայն տանը:

Իվիեկը բացեց դահարանը, կախյակա իջնեցրեց բավկան սև շրջազգեստը, մաքրեց նավթապինից և ծայրերը խնամքով ուղղերով՝ սկսեց հազնել:

- Ինձ շատ է դուր գախս, երբ այդուն ես նայում ինձ,- հայելու մեջ հանդեպելով Կոսյի հայացքին, ասաց նա:

Կամ, ցանկաաիրությամբ և խանդով լի հոգմունքով նայում էր կնոջ շքնայ, պացիկ մեջքին, ծածրակի զգայան տեղին, ուր նոսր աղվամազ էր, դրանից փոքրի-ինչ ներքի սկիզբ առնող ողնաշարի հետքին, վոսիկներին, որոնք եայտնվում էին ուսերին, երբ նա նազանքով բարձրացնում էր ձեռքերը և հղում նազերին: Կամ շատ երջանիկ էր և նիաժանանակ շատ դժբախտ:

- Նմ, սա ի՞նչ չոր է,- սենյակ մտնելով՝ բացականչեց Շնորգուտ քեյը,-

ողարականդեպի՞ ենք ողարակառվում: - Թայց նրա դեմքին ողարակառյան նշանը անգամ չխար: Կամ դա բացատրեց Խայրական խանով, և դա նրան դրա նկալ:

- Քարիֆի գնացած ենաոր ենուստառանհային հայութարարությանները ավելի հակակնոտ են դարձել, - ասաց Թողրզուտ քեյք, - այդ ներկայացումուն Զայյենի հայտնվելը մնե այսպ կիսին:

- Նայրիկ, առաջեր, խնդրում եմ, թե ինչո՞ւ չեք ուզում, որ Քարիֆին բան գումար:

Նրանք միասին գնացին եյուրասենյակ՝ ենուստացույցի նուտ: Որոշ ժամանակ անց Արամին հայտնված հայորդավարը տեղեկացրեց, որ երեկոյան ուղիղ ենուստառակադրդման ժամանակ վերջ կարդի այն ողբերգությանը, որը կարգադահար է անում մեր հասարակական և հոգևոր կյանքը, և Կարսի բնակչութերը այս երեկո բատերական մի ցուցադրամբով կազմատվեն կանանց և տղամարդկանց հավասարությանը խոշոնդրուող կրոնական նախադաշտարժունքներից: Այնիւրիվամբ էր ևս մեկ անգամ վերաբերել այն երաշագործ և անկրկնելի դասմական դահերից մնելը, երբ բենում միավորված են կյանքի ու բարորոտ: Կարսի բնակչութերն այս անգամ անհանգստանալու բան շտմեն, որովհետև ներկայացման ժամանակ, որի նույնը, ի դեմ, անվճար է, Անվտանգության վարչությունը և արտսկարզ կատավարության հրամանաւարությունը ձեռնարկել են աղահեղվության մի շարք միջոցառություններ: Ցուցադրվեց եարցագրույց Անտանգության վարչության ղետի տեղական Կասիմ քեյի հետ, որը, հասկանալի է, տեսագրվել էր նախօրոք: Նրա նազերը, որ եեղաշքածան օրը զգագիտ էրն, իհմա խնամքով սանրված էրն, վերնաշատելիկն արդարված էր, իսկ փողկատը տեղամ էր: Նա առաց, որ Կարսի բնակչութերը կարող են աներկյալ զար ներկայացման: Տեղեկացնելով, որ իմասմ-խաթիրների ուսումնարանի տաների գգայի նասք, ի սեր ներկայացման, արդեն խսկ այցելել է Անվտանգության վարչություն և խոսք տվել եվրոպացիների ու քաղաքակիրք երկրների նման կարգադահ և ովանորված ծափահարել ոլիսի աներամեշտ դրվագներում, որ «այս անգամ» չեն բայլատրով սանձարձակություն, կուրտություն և բրավոցներ՝ շնշանելով, որ Կարսի բնակչութերը, ովքեր հազարամյա նշանվության ժաւանգույթան մարմնացումն են, իհարկե, զիան, թե ինչո՞ւ են դիմու դիմու է դիմու բատերական ներկայացումը, նա Արամից անհետացավ:

Դրամից ենոտ Արամին դրամից հայտնից նոյն հաղորդավարը և սկից խոսել ցուցադրվելիք ողբերգության մասին, տպանեց, որ զիսավոր դերակատառ Սամայ Շահին այս ոլիսի վրա աշխատու է տարիներ շարունակ: Էկուամին հայտնիցին Սամայի հին ներկայացումների նմուխած աջդագերը, որոնցում տարիներ առաջ նա համելս էր եկել Նարբանի, Ռոբատիերի, Լենինի, յակորինամների դիրերում, պատմ փոխարինեցին Սամայի աւ-աշխատակ լուսնկարները (մի ժամանակ ինչ նիկար է եղել Ֆանդա Էսերը), ինչորին նաև բատերական կյանքին առնչվող այլայի իրեր, որոնք, ինչորին ենթաբերեց Կամ, դիրսուանական գոյզը ճամորդուկով մաս էր տաշիւ իր հետ (իին տոներ, հայտագրեր, այն ժամանակների քերթերի կարառությունը, երբ Սամայը կարծում էր, թե խարապ է Արաբուրբի դերը, և Անառողյ-

այի թերպանների բախտուտ տեսադրանների լուսանկարներ): Այս ճամաշողական ֆիլմում ինչ-որ ձանձրափի բան կար, որը հիշեցնում էր ողուտական հետուուսավիրներով ցուցադրվող արվածային նվիրված ֆիլմները, բայց Սունայի՝ Այրամին համախայի հայունվոր ոչ բառօքարական լրաւանկարը, որ ավելայաբեն արվել էր վերջերս, համառուն հիշեցնում էր մի ժամանակ երկար վարագույրից այն կողմ զոնվոր, ներկայաւմ բայրավոր, բայց դեռ հավանուա երկամբ դիկավարներին, Միջին Արևելքի ու Աֆրիկայի թօնադետներին: Սունայի դասակերն առավոտից երեկո տեսնող Կարսի բնակիշները արդեն սկսել էին հավատապ, որ նա իրենց բաղադրայաւուն է թերեւ, սկսել էին իրենց բաղադրայից զգաց և ինչ-որ խորիրդավոր որառնաւաններով վառահություն ձեռք թրբօցին արդագայի համունք: Էկրանին համախայի երևում էր նաև չշիտես որտեղից ի հայու եկած դրոշն այն ոյնուոյքան, որը թարքերը հօշակել էին պատման տարի առաջ, այն օրերին, եղր ուսմերն ու օմանները հեռացան բաղադրից, երբ հայերն ու թուրքերը աղամում էին միմյանց: Այդ ցեցակեր և կերպակորույս դրոշի հայունվելը բարդից շատ անհանգստացրեց Թուրքական թիյին:

- Այդ մարդը խելազար է, նա բգորիս զյուին փորձամբ կրերի, զգաց եղեք՝ Շատիֆեն հանկարծ թեմ դուրս չգա:

- Այո, թող նա թեմ չենի,- ասաց Խփեկը,- բայց եթե ասենք, որ դա ձեր միտքը է, իսկ դոք, հայրիկ, Շատիֆենին զիտեք, առյա նա սոսկ համառությանից կրանս զլովը:

- Լավ, ի՞նչ անեմք:

- Շող Կան խկույն գնա բատրոն և Շատիֆեին համոզի թեմ շրաբքանալ,- Կայի կողմ շրջվելով և հոնքերը բարձրացնելով՝ ասաց Խփեկը:

Կան, որ երկար ժամանակ հետևում էր ոչ թե հեռուստացույցին, այլ Խփեկին, չխորդացավ հասկանալ, թե ինչու հանկարծ ծնվեց այդ միտքը, և սկսեց հուզվել:

- Եթե նա ոգում է զլուխը բանալ, թող բանա տանը, երբ ամեն ինչ կանց-նի,- Կային ստաց Թուրքուտ թեյը:- Սունայն այս երեկո բատրոնում անդայման ինչ-որ խառնակորյուն է տարքելու: Ես շատ եմ զջուն, որ հավատացի Ֆունդա Էսերին և Շատիֆեին վատահեցի այդ խելազարներին:

- Հայրիկ, Կան կզնա բատրոն և կեամոզի Շատիֆեին:

- Դման Շատիֆեին կարող եք մոտենալ միայն դոք, որովհետև Սունայը վատահում է ձեզ: Տղաս, ձեր քրին ի՞նչ է եղեկ:

- Սայրաքի եմ ու ընկել,- մնալավոր ասաց Կան:

- Ծակառն է եք վնասել, կատլուսկ կա:

- Կան ողջ օրը բախտոն է փողոցներով,- ասաց Խփեկը:

- Շատիֆեին մի կողմ կկանչեք, որ Սունայը շնկառափ... ասաց Թուրքուտ թեյը:- Նրան շասեք, որ սա մեր միտքն է, թող նա է Սունային շասի, որ դու ես նրան այդուս հուշել: Թող շվիճի Սունայի հետ, որևէ տանելի բատրվակ եռիքին: Ամենից միշտ կլինի ասի. «Դիվանի եմ, զլովխս կրանամ վաղը, տանի»: Թող խոսք տա: Նադրդեք, որ բարոր շատ-շատ սիրամ ենք իրեն: Արջիկս:

Թուրքական թիվի աշբերը մի դաս խոնավացան:

- Նայրիկ, ես կարո՞ղ եմ Կայի հետ առանձին խռովել,- ասաց Իփեկը և Կային տարավ դեմի ճաշասեղան: Երանք նառեցին ընթրիքի նախադատրաստուքյան ստրատող սեղանի մոտ, որի վրա Շահիդին դիտ նոր էր սիմոց փոել:

- Զադիֆեհին ասա, որ այդողին է ուզում Լաջիվերքը, որովհետև ընկել է ծանր դրաբյան մեջ:

- Նախ ասու, թե ինչո՞ւ միտքդ վախիցիր,- ասաց Կան:

- Այս, բանկազինս, հավատա, կասկածելու կարիք չկա, ուղղակի ես կարծում եմ, որ ինչ ասաց հայրիկը, ճիշտ է, որիշ ոչինչ: Այս երեկո գայիք փորձանքից Զադիֆեհին հեռու դատելու ինձ համար հիմա անենակարևորն է:

- Ոչ,- հստակ ասաց Կան,- ինչ-որ բան է տեղի ունեցել, և դու միտքդ վիճել ես:

- Վախինապու բան չկա, եթե Զադիֆեհին ուզում է գլուխը բանալ, բայ բանա հետո, տանը:

- Եթե Զադիֆեհին այս երեկո շաբան գլուխը, - գգույշ ասաց Կան, - առա տանը եսը ներկայաբրյամբ երրեք չի բանա: Դու դա յավ գիտես:

- Անհամենասա կրանուր է, որ իմ քույրը ողջ ու առողջ տան վերադառնա:

- Ես վախինապու եմ, որ դու ինչ-որ բան ես բարցնում ինձնից, - ասաց Կան:

- Թանկազինս, ննան բան չկա: Ես թեզ շատ եմ սիրում: Եթե ուզում ես ինձ եետ աղքել, թեզ եետ անհարդար կզամ Ֆրանկուրտա: Կտեսնես, թե այնուեղ ժամանակի ընթացքամ ինչտես կիսատրվեմ թեզ, կսիրեմ, ու դու կմոռունաս այս օրերը, ինձ կսիրես վասահերով:

Նա ձեռքը դրեց Կայի խոնալ ու տաք ծնորին: Կան ստրատում էր՝ շխավատառով բռնեսի հայելու մնջ արտացոլվող Իփեկի գերեցկությանը, նրա կիսարաց մեջքի գերբնական ձգողականությանը, շխավատառով, որ նրա խոշոր աշբերը այդքան նուռ են իր աշբերին:

- Ես համոզված եմ, որ ինչ-որ վաստ բան է տեղի ունենալու, - բիշ անց ասաց նա:

- Ինչո՞ւ:

- Օրդիկետն ես շատ երջանիկ եմ: Քոյքավիմ ամսոյասենիորեն ես Կարսում զրեցի տասնութ բանաստեղծուքյան: Եթե ևս մնելու գրեմ, կտացնի զիքք: Ես հավատում եմ, որ դու ուզում ես ինձ եետ գալ Գերմանիա, և զգում եմ, որ ինձ ստրատում է առավել մեծ երջանկություն: Սակայն ես հասկանում եմ նաև, որ այդ երջանկությունն ինձ համար շափից ավել է, և անդայման դժբախտություն է լինելու:

- Ի՞նչ՝ դժբախտություն:

- Օրինակ՝ հենց դուքս գամ, որ գնամ Զադիֆեհին եամոզելու, դու կիսանդիմես Լաջիվերքի եետ:

- Օ՛Տ, ինչ անսուռքյուն, - բացականչեց Իփեկը, - ես նույնիսկ չգիտեմ, թե առ որուն է:

- Ինձ ծննեցին, որովհետև չխայտնեցի նրա անոյ:

- Տես, ոչ ոքի շասես,- Խոնքերը կիտեկով՝ ասաց Իվելիք:- Դու շատով կիսամոզվես, թե ինչ անհերթ են բո վախնըր:

- Նը, ի՞նչ է ոյտահել, Զադիթեի նոտ շնո՞ր գմում,- Խարցրեց Թուրգուս թեյը,- մի ժամ ատանին գոտիից ներկայացումը կսկսվի: Դուռստացույցով հայտնեցին նաև, որ ճանապարհները շուրջ կրացվեն:

- Ես չեմ ուզամ բատրան զինալ, չեմ ուզամ այսանից դուրս գալ.- Հնջաց Կան:

- Նավառա, մենք չենք կարող փախչել ու Զադիթեին թունել դժբախտության մեջ: Այդ դերքում չենք կարողանան երջանիկ լինել: Գնա, և որդեսցի հանգիստ լինենք, ամեն ինչ արա նրան հանգելու համար:

- Մեկուկես ժամ ատաց, երբ Ֆաջիլը Լաջիվերքից լուր թերեց, դու ինձ համոզամ էիր եյուրանոցից դուրս չգալ,- ասաց Կան:

- Շուտ, ասս, ինչո՞ն ատացացեն, որ երբ գնաս բատրան, ես չեմ փախչի,- ասաց Իվելիք:

Կան ժղոտաց:

- Բարձրացիր Վերև՝ իմ տեսյակ, ես թեգ վրա դուռ կիսակեմ բանալիով, իսկ բանալին կես ժամով կորահեմ իմ գրուստում:

- Լավ,- զվարք ասաց Իվելիք: Ես վեր կացավ:- Նայիկ, ես կես ժամով բարձրանում եմ վերև, իսկ դուք մի ամեանզատուցեք, Կան իիմս կզմն բատրան՝ Զադիթեի եեւ խոսես: Մի վեր կացեք, վերիամ մենք մի ամեեսաձգիյ գործ ունենք:

- Ալահեր օրենի նրան,- ասաց Թուրգուս թեյը, բայց նա ամեանցիսա եր:

Իվելիք բռնեց Կայի ձեռքը և բայ շրոտմելով նոյնինսկ այն ժամանակ, երբ անցնում իմ սրսի միջով, ատահճաններով առաջնորդից դեռի վեր:

- Մեզ տեսավ Զավլադը,- ասաց Կան,- ի՞նչ կմտածի:

- Ռշադրույում մի դալճու,- ուրախ ատաց Իվելիք: Վերևում նա Կայից վերցրած բանալիով բացեց դուռը և ներս մտավ: Ներսում դեռևս զզացվում էր սիրո զիշերվա ադուր բայրը: - Ես թեգ կալասեն այսան: Պահտանիր թեգ: Զգուշացիր Սունայից:

- Զադիթեին ատեմ, որ թեմ դուրս չգալը բա և ձեր հայրիկի ցանկությունն է, թե՞ ասեմ, որ այդուն է ուզում Լաջիվերքը:

- Ասս, որ դա Լաջիվերքի ցանկությունն է:

- Ինչո՞ւ, Խարցրեց Կան:

- Որպիեսու Զադիթեն շատ է սիրում Լաջիվերքին: Դու այնտեղ գնում ես իմ բրոջ վասազից դաշտուաները: Մորացիր Լաջիվերքի հանդեղ ունեցած խոսնը:

- Եթե կարողանամ:

- Գերմանիայում մենք շատ երջանիկ լիինենք,- ասաց Իվելիք: Ես ձեռքերով գրկեց Կայի ուրախուցը:- Ասս, ո՞ր կինորատրունք կարող ենք գնալ:

- Կինոյի բանգարասանում կա գաելիծ, որ շարաք ոչ երեկոյան առանց կրկնօրինակման ցուցադրում են ամերիկան դատական ֆիլմեր,- ասաց Կան:- Այնտեղ կզնանք: Կինոյից առաջ կայարանի մոտի խորտկարանում դիներ կամ չիր կռատենք: Կինոյից վերադառնագուց ենոտ ենուստացույցի ալիքները փո-

խելով կզվարճանանք: Ու սեր կանենք: Խմ նորատը և ընթերցումները, որ կկազմակերպեմ նոր գրքի առիթով, բավկարար եկամուտ կատահովեն երկուսիս համար, և մեզ, միմյանց սիրելուց բացի, անելու բան չի մնա:

Իփեկը հարցըեց, թէ գիրքն իճշդես է կոչվում: Կան առաջ:

- Գեղեցիկ է, - առաջ Իփեկը, - դժ, սիրելիս, զնա: Ծն չ հայրս կամիհանգստամ, և ինքը ճանիս կընկնի:

Վերարկուն հագնելով՝ Կան գրկեց Իփեկին:

- Ես այլս չեմ վախենում, - սուեց նա, - բայց համենայն դեռդս, եթե որևէ շնախատեսված բան դատակի, բաղաքից մեկնող առաջին իսկ գնացքին ես կարդասին քեզ:

- Եթե կարողանամ դժուս որդնել այս սենյակից, - ժողովաց Իփեկը:

- Նայիր դատուանից, մինչև անելյունն անցնեն, լա՞վ:

- Լավ, - առաջ Իփեկը:

- Ես շատ եմ վախենում, որ քնզ այլս չեմ տեսնի, - առաջ Կան և փակեց դրոր:

Նա դրոր փակեց բանալիով, իսկ բանալին դրեց վերարկուի գրոյանը:

Փողոցում, երկու զինվոր-թիկնաղահներին իրենից առաջ ուղարկելով, նա շրջվեց, որդեսզի նայի դատուանին, որի ետևում կանգնած էր Իփեկը: Նա տեսավ, որ Իփեկն անշարժ նայում է իրեն «Զյումե ապարանք» հյուրանոցի բիլ 203 սենյակի դատուանից: Ժավշե զգեստի մեջ ցրտից դողդողացող նրա ուսերին ողբնձագոյն երանգ էր հաղորդամ սեղանի վորդիկ լամոյի դեղին լույսը, որը Կան այլս երբեք չի մռանա և իր կյանքի մնացյալ շօրս տարիներին այդ դատկերը մտարերելու է որդիս երջանկության հիշողություն:

Կան այլս երբեք շտեսավ Իփեկին:

ԵՐԿՈ ԿՈՂՋԻ ԽԱԺԱՐ ԼՐԵԽԱՆԵՐ ԽԱՎԱՅԱՐԱՐ
ՍԱԱՐ ԲԱԱ է
ԱՆԱՎԱՐԱ գլուխ

Այն ժամանակ, երբ Կան զնում էր դեղի Ազգային քատրոն, փառցներն ամայի էին, և բոլոր փակոցափեղկերը, բացի մեկ-երկու քեյարաններից, փակ էին: Շեյարանների վերջին այցելուները, որ ուշ օրն անցկացրել էին թե խմելով ու ծխուրով, տեղներից ենելով, այնուամենայնիվ, դժվարությամբ էին հայացքները կարում ենուստացույցների էլերաններից: Ազգային քատրոնի առջև Կան տեսակ քարտիչները միացրած ուսականական երեք մերժնա և բրակներից մեկի ստորառում՝ վայրի ծիրենու տակ, տանիյի ստվեր: Երեկոյան ցրտեց, տակայն քիվերից կալված սասույցներից ջուր էր կաթում: Անցնելով ուղիղ ենուածակնան համար Աքսուպքի ողորուսայի մի կողմից ճյուղը ձգվող ճաղուի տակով և շենք նունելով՝ Կան գրդանում ամուր սերմեց սենյակի բանային:

Դատարկ դամեյինի դասերից տակ հավասար շարված զինվորներն ու ուսուկաններն ունկնդրում էին թեմուս կատարվելու վարձի խոզ արձագանքները: Կան նաև թիկնաբառներից մեկին և ակսոց դնել Սունայի բարձրածայն, հատակ խոսքերին, զայտու կատած Քայլիքի անվճական և բոյլ դրասախաններին, Ֆանդա Էսերի դիտողաբյուններին (Քայլիք, անուշիկ, խոսիր անկող), ուլ, դեկորացիաները տեղաշարժելով (Եսա, հայելադրա գարդասեղան), ամեն վայրկան միջանուսմ էր փորձին:

Մինչ Ֆանդա Էսերը և Քայլիքն աթսարաններից մեկը փորձում էին միւսին, Կայի ծխախոտի կրակը տեսնելով՝ Սունայը նոտեցալ և նաև նրա կողքին:

- Մրանք իմ կյանքի ամենաերջանիկ ժամերն են,- ասաց նա: Նրանից օդու հետ էր գայիս, սակայն նա բնակ հարրած չէր:- Ինչքան է փորձենք, միւնույն է, մերկայացման ժամանակ արտահայտվելու է այն, ինչ զգում ենք ենոնց այդ դասին: Իսկ ընդեմանրատես, Քայլիքն ինորովվիզացիայի շնորհը ունի:

- Ես նրան լոր եմ թերել եռից և աշքի եռվոնք,- ասաց Կան: - Կապո՞ղ եմ մի քանի բորդի առանձին խոսել նրա հետ:

- Մենք նկատել ենք, որ դու ինչ-որ դահ ազտուվել ես թիկնադրաներից ու անհետացել: Չյունը հալվում է, երկաթուղին ուր որ է կսկսի գործել: Սակայն մինչ այդ մենք կհասցնենք ցուցադրել ներկայացումը,- ասաց Սունայը:- Լաջիվերթ առանք՝ անդամ է քարնված,- ժորտապով՝ հարցրեց նա:

- Ես չիստեմ:

Ասելով, որ կուղարևի Քայլիքին, Սունայը հետացակ և միացալ փորձին: Նոյն դասին վառվեցին լուսարձակները: Կան գորեղ կատ զգաց թեմամ զնվոր երեք անձանց միջև: Կային վայնեցրեց, որ դրսեկ լինելով ու պլասարով հանդեմ՝ Քայլիքն այդրամ արագ մերվեց այդ խորիդրավոր աշխարհին: Կան զգում էր, որ եթե Քայլիքի զամփը բաց լիներ, եթե նրա հագին շիներ այն գարշելի թիկնոցներից մեկը, որ զլասարով առջիկները բաշում են իրենց վրա, եթե նա հազար լիներ այնոյիսի զգեան, որ բրոջ նման զմին մի դրանոր ցուցաներ

ուղերդ, ինքը ուժգին համակրանք կզգար նրան համրելոյ, և նրա վերջինս իշակ թեմից ու նատեց Կայի կողքին, նա մի ակնբարքում զյսի ընկալ, թէ Լաջիկերքն ինչու է լրել Էփիկելին ու պիրահարվել Քաղիֆելին:

- Քաղիֆել, ես տեսել եմ Լաջիկերքին: Նրան բաց են թռյել, և նա աղա- կով թարնված է: Նա չի ուզում, որ այս երեկո դու թեմ թարձրամաս և բանս զույտ: Նա խնդրել է քեզ նամակը հանձնել:

Քաղիֆելն բացահայտ վերցրեց և բանալով՝ կարդաց նամակը, որը Սո- նայի ուշադրաբարյունը չկրավելու համար Կան նրան հանձնեց վերարկուի փեշի տակից, ասես ըննության ժամանակ ծածկաթերթիկ էր տալիս արտագրովու: Քաղիֆելն երկրորդ անգամ կարդաց նամակը և բմծիծաղ տվեց:

Դեռև Կան Քաղիֆելի աշքերում վրդովնունք և արտասուր նկատեց:

- Քաղիֆել, քո հայրն է այդուս մտածում: Որքան նիշու է զյույսը բանա- լու քո որոշումը, նոյնքան է ամսիտ է, եթե դա անես հենց այսօր, ինամ-խաթիր- ների ուսումնարանի գազազած սամների աշքի առջև: Սունայը դարձյալ դուրոյին նրանից է: Բնակ դժեռք չէ, որ այս երեկո դու այստեղ լինես: Ասա, որ եկան- դացն ես:

- Պատրիկակ վիճուրելու կարիք չկա: Սունայն առել է, որ եթե ցանակր- նամ, կրպող են տռն վերադառնադ:

Կան զիտակցեց, որ վրդովնունքն ու հիասքափությունը, որ երևում էին Քաղիֆելի դեմքին, անհամեմատ խոր էին, քան կարող էր զգակ դեռատի աղ- ջիկը, ում վերջին դրակին թույլ չեն տալիս նամակցել դոյրոցական ներկա- յացնանք:

- Քաղիֆել, դու մնաքաւ ես այստե՞ղ:

- Մնայու եմ և մասմակցելու եմ ներկայացնանք:

- Գիտե՞ս, որ դա շատ կվշառացնի եայրիկիո:

- Տուր նրա աղարկած աշքի հովումքը:

- Ես հովումքի մասին հորինեցի, որդիսազի կարողանամ քեզ եւս առանձին խոսել:

- Երկու կողմի համար լրտեսելը հայլանաբար ծանր բան է:

Կան Քաղիֆելի դեմքին նաև շիօքաններ նկատեց, տակայն խոկոյն ցալով զգաց, որ աղջկա մտքերը շատ հեռու են: Նա ուզում իր բռնկ Քաղիֆելի ուսերից ու զրկել նրան, տակայն ոչինչ շկարողացակ անել:

- Իփեկեն ինձ դաստից իր ու Լաջիկերքի նախկին հարսքերությունների մասին,- ասաց Կան:

Քաղիֆելն անխոս, դամնդադ հանեց ծխակսոտառուին ու ծխախոտ վա- ժերով՝ լուս ծխեց:

- Ես հանձնեցի քո ուղարկած ծխախոտն ու վատիշը,- անճարակորեն ասաց Կան: Նրանք որոշ ժամանակ լուցին:- Դու այդուս ես վարվում, որպակե- տի շատ ես պիրում Լաջիկերքին: Ասա, Քաղիֆել, ի՞նչն է քեզ ձգում դեղի նա:

Կան լոեց, քանզի հասկացակ, որ անիմաստ խոսակցության է վարում և ինչքան շատ է խոսում, այնքան աննոյատո կացարյան մեջ է դնած իրեն:

Ֆանդա Էսերը թեմից ձայն ավեց Քաղիքներն և առաջ, որ նրա ժամանակն է:

Արտաւովայից աշխարով նայելով Կայիմ՝ Քաղիքնեն վեր կացալ: «Վերջին դասեին Երանք գրկախառնվեցին: Կան, Քաղիքնեի ներկայությունն ու բայրը զգալով, որոշ ժամանակ ենթանեց փորձին, տակայն ոչինչ չկարողացալ հասկանալ. նրա մտքերը հեռաներամ էին: Նոգամ զգում էր դատարկություն, խանդ և զղում, ինչը խարխլամ էր նրա վսուահությունն իր հանդեմ, խառնաշխոր առաջացնում նորպամ: Նա մասսանք կրահամ էր, թե ինչու է ցալ զգում, բայց չեր կարդանամ եասկանայ, թե ինչու է ցավի այդքան զորեղ և կործանարար:

Զգալով, որ Ֆրանկինորտում հիմեւի հետա անցկացնելիք տարիները (նրե, իհարկե, կարողանա նրա հետ գնայ Ֆրանկինոր) այդ ջատող, տանջապից ցալից նրազմելու են, նա միզարծու վատեց: Կայի ուղեղում քառու էր: Այդա նա գնաց զգագրան և մտավ այն խացը, ուր երկու օր առաջ եղել էր Նեղինի հետ: «Պատուհանը բանադրվ» նա ծխում էր ու նայում խավար երկնիքին:

Սկզբում Կան չխավատաց, որ նորում ծնվում է նոր բանսատեղծություն: Մակայն այդուն եղավ: Բանատանեղծությունը, որ նա ընկալից որոշես ափափանք և հուսադրում, խոռվահոյզ զիի առուվ կանաչ տեսքում: Հասկանագով, որ նոյն կործանարար զգացընությունը դիօ տարածվում է նարմնավ Ծեկ, նա տագնադրանար դրաբ ծեկավ Ազգային բատրոնից:

Երբ նա անցնում էր ծյանածածկ նայեներով, մի ոյսի մտածեց, որ սառը օդն իրեն օգուսկար է: Երկու զինվոր-քիկնարակները քայլում էին Կայի ետևից, և նրա միտքն ավելի էր մտանվում խստնաշիտքի: Այսուեղ ես ոյեսոք է ավարտեմ այս զլուխը և սկսեմ նորը, որտեսզի մեր ուստանաթյունն ավելի ընկալելի լինի: Բայց տա չի նշանակում, թե Կան այլևս չի գործել այնույսի արարք, որի նապին շարժեր ուստմել այս զիսում: Մակայն, Կայից բաժանվելով, նախ ոյեսոք է ոսոռնեն այդ վերջին բանատեղծության նշանակության մասին, որը «Այսուեղ, որ ավարակում է աշխարելը» վերնազրի ներք նա զիի առավ իր կանաչ տեսքում՝ «Չունը» անվաճք բանատեղծությունների զրում:

ՑՈՒՐԱՄԱՇՅՈՒՐ ԺԱՐԴԻ ԻՐ ՎԱՐԺԻ՛Ծ ՌԱՄԻ

Կորած կանաչ տեսքը

«Այսօնի, որ ավարտվում է աշխագլեց» Կարսում Կային արված տառմիններոյ և վերջին բանատեղծությունն էր: Մեզ հայւանի է, որ շնայած որոշ բացրդումների, «որպեսկառ» դեմ Կան տառմուր բանատեղծություն է գրել իր կանաչ տեսքում, որը միշտ զրդանամ էր: Նա չի կարողացել զիր առնել միայն այն բանատեղծությունը, որը թեմից կարդացել էր հեղաշրջան օրը: Նետազայտմ Խփեկին գրած, բայց չուղարկած բառաւում նամակներից երկրություն նա գրում էր, որ ոչ մի կերպ չի կարողանում վերեխել բանատեղծությունը, որն անվանել է «Լայր, որ չկա Ալլահ», որ ինքն անողայժման ղետք է գտնի այդ բանատեղծությունը, որդեսայի կարողանա անբողջացնել զիրքը, որ շափազանց շնորհեակա կինքի, եթե Խփեկին այն գրանելու համար Կարսի «Սահման» հետապարզներությանում ուստամնասիրի այդ օրերի տեսազրությունները: Այդ նամակների տրամադրությանից, որոնք կարդացի Ֆրանկֆուրտում՝ եղորանցի իմ համարում, ես գտացի, որ Կան անհանգամանում է՝ վախճանաբար, թե Խփեկը կարող է մոռածել, որ բանատեղծությունն ու տետազրությունները որպես ողարվակ օգուսգործելով՝ ինքը պիրային նամակ է եղաւ նրան:

Չյան փաթիլի տպանկերը, որ այն երեկո Մելինդայի տեսաժաղավենները ձեռքիս հյուրանոց վերադառնապուց և մի քիչ խմելուց հետո տեսուադարձար բացած տեսքում, ես զետեղելի եմ այս վեմի քանիններորդ զյսի վերջում: Ես կարծում եմ, որ եետազա օրերին, տեսրերը ուստամնասիրելով, պահցի քիշ-քիշ հասկանալ, թե սուոյզ ինչ էր ցանկանամ անել Կան՝ Կարսում իրեն արված տառմինը բանատեղծությունները տեղադրելով փաթիլի ողարվակ տասնինը կետերում:

Նետազայտմ, եամաղաւուսիւն գրականություն ուստամնասիրելով, Կան իմացել է, որ փաթիլը երկնքում վեցաքը առողջի ծևով բյուրելանում և երկիր իցնելով՝ ձեզ կորցնում ու անհետանում է մոտ ոքսուն ըստեի ընթացքում, որ յուրաքանչյուր փաթիլ իր ծևն առանում է բազմաթիվ անբացատրելի և խորիրդավոր դատճանաներով ու այլևայլ իրական գործուների ազդեցությամբ, ինչողիքը են բամին, ցորուք, ամողերի բարձրությունը, և այլ ժամանակ է նա հասկացել է, որ գոյություն ունի կատ մարդկանց և փաթիլների միջև: Կարսի գրադարանուն իր «Ես՝ Կան» բանատեղծությունը զրել է փաթիլի մասին խորիրդաներով, իսկ հետազայտմ նշանել է, որ «Զունը» վերնազրով բանատեղծությունների ժողովածուի իմբրում այդ նույն փաթիլն է:

Առաջնորդվելով այդ արամարանությամբ՝ նա իր զրառումներում ցոյց է տալիս, որ «Նրախառ», «Շախմառ», «Տոկրադի տուփիք» և մյուս բանատեղծությունները նոյնադեմ իրենց տեղուն ունեն ճյան երևակայական փաթիլի վրա: Շնուի, օգտվելով զրքերից, որը դատօներիված էին տարրեր տեսքի փաթիլներ, նա նկարի է իր սեփական փաթիլը և Կարսում արված բղոր բանատեղծությունները տեղադրել այդ փաթիլի վրա: Այդիմասված, սուացվել է, որ փաթիլը ի ցոյց է հանում և բանատեղծությունների նոր ժողովածուի կառուցվածքը, և այն ամենը,

ինչն արարել էր Կայիմ: Ինչղիս նա էր համարում, յարաքանչյուր մարդ ունի այդպիսի փաթիլ, որը կարող է արտացոլել նրա կյանքի ողջ ներքին ողատկերը: Շշողության, երևակայության և տրամարանարյան առանցքները, որոնց վրա նա տեղադրել է իր բանաստեղծությանները, վերցրել է Բներքից՝ մարդկության իմացության ծառի դասակարգման օրինակով, և Կարսում գրած քանակական նորությունները մեկնարաներով՝ երկար ժամքել, թե ինչ են նշանակում վեցաքն փաթիլի բյարեղների վրա գտնվող կետերը:

Կարսում գրած բանաստեղծությունների վերաբերյալ Ֆրանկֆորտամ Կայի կառարասծ գրառումները, որոնք գրադենում են երեք տեսոր, այդ իսկ ողատանառվ հարկ է մեծ նատամք դիտարկել որոշես ներքին բանավեճ միաժամանակ և՝ փաթիլի իմաստի, և՝ Կայի կյանքի իմաստի վերաբերյալ: Օրինակ, երբ նա նարառմ է փաթիլի վրա «Մոյանին, ճահանակ» բանաստեղծության տեղադրության մասին, նախ ներկայացնում է այն վախո, որի մասին ապօտ է բանաստեղծության մջոց, բացառում, բննում, թե ինչո՞ւ է անհրաժեշտ այդ բանաստեղծությանը և իր վախը տեղադրել երևակայության բյուրեղին ի մործ, ու մեկնարանելով, թե ինչո՞ւ է «Այնուեղ, ուր ավարտվում է աշխարհը» բանաստեղծությանը անդադրված եիշադարյան բյուրեղի ճիշտ ներքեւմ՝ դրա անմիջական հարևանությանը և ծզողական դաշտի ազդեցության տակ, հսկառում էր, որ ներկայացնում է խորերդավոր քազամ երևույթներ արտացոլող նյութը: Ըստ Կայի՝ յարաքանչյուր մարդու կյանքի եիմքում ընկած է նման փաթիլ ու նման ողատկեր, և յարաքանչյուր մարդու անձնական փաթիլը մեկնելով՝ ինարավոր է աղացուցել, որ մարդկային եակները, որ հեռավոր նմանություն ունեն ճիմյանց, իրականում խիստ տարբեր են, տարօրինակ և անհասկանավի:

Քազում էցեր ընդգրկող գրառումների մասին, որոնք Կան կսուարել է իր բանաստեղծությունների գրքի կառացվածքի և իր փաթիլի կառացվածքի կատակցությանը (ինչ իմաստ, որ «Ծոկուադի տուփը» բանաստեղծությունը գտնվում է երևակայության բյուրեղի վրա, «Դամայն մարդկությանը և ատառերը» բանաստեղծությանը ինչ տեսք է հալորդիլ Կայի անձնական փաթիլին և այն), ես ավելին շնուր խռով, բան ողահանջում է մեր վեճը: Երիտասարդության տարիներին Կան ծաւլում էր այն բանաստեղծներին, ովքեր, սնավիատության արվելով, հոյժ կարևորում էին իրենց անձը, եավառում, թե ինչ անհեթեթություն է դուրս տան, միևնույն է, արյագայում դրանք դատնապար են ուստինասուիրության նյութ, և դեռ կենդանության օրոք իրենց իրենց վերածում էին հուշարձանի, որի վրա, սակայն, ոչ որ ուշագրաւթյուն չէր դարձնում:

Այն համգամանքը, որ շինու մոդեռնիզմով զայքակղված խրթին բանաստեղծություններ գրող որեւներին տարիներ շարունակ արեամարիկուոց հետո կյանքի վերջին շրս տարիներին նա ինըն էր սկսել զարդվել իր բանաստեղծությունների մեկնարանությամբ, այնուամենայնիվ, ունի մի բանի մեղմացուցիչ ողատնատ: Նրա գրառումները ճանրակրկված ընթերցելիս դարձվում է, որ գրելու որակին Կան չի զգացել, որ Կարսում իրեն տրված բանաստեղծություններն ինքն է գրել: Նա հավասարացած է եղել, որ ինքը եանդես է եկել տակ որդիս միջնորդ,

ոմ գործը այդ բանատունդություններն ընդամենք զրի առնելն է, որ բանատունդությունները իրեն «առվվկ» են վերուստ, և որդեսպիս ինսարավոր լինի դրանք ներկայացնել որդեսն այդողիսիք, Կամ որոշ տեղեր նշել է, թե զրառումները կատարել են, որ ազդի իր «անտարքեր, անեաղորդ» վիճակի վրա, կարողանա հասկանալ այն բանատունդությունների իմաստը, որ գրել է ինքը, և բացահայտի դրանց զարդարականությունը: Իսկ երկրորդ բացատրությունը, թե ինչու էր Կամ մեկնարանուն սեփական բանատունդությունները, ահա սա է. եթե Կամ կարողանար ընթանել Կարստմ զրված բանատունդությունների իմաստը, կկարողանար նաև լրացնել զրի դաշտադ եատվաները, տաղերը, որոնք կիսուս ինն մնացել, և վերականգնել «Վայր, որ չկա Այլահ» բանատունդությունը, որը, շեացնելով զրի առնել, մոռացել էր անվերադարձ: Որովհետև Ֆրանկ-Հուրտ վերադառնալոց հետո նրան այլևս չի տրվել ոչ մի բանատունդություն:

Կայի զրառումներից և նամակներից տարօվամ է, որ շորս տարվա արնանքից հետո նա, այնաւամենայնիվ, կարողացել է բացահայտել բանատունդությունների տրամաբանությունը և ավարտել զիրքը: Այդ իսկ դատճառով, Ֆրանկֆուրտյան հյուրանոցի իմ սենյակում խմելով, մինչև լայս թերթեցի նրա քնակարանից վերցրած տեսքերն ու թղթերը և դատկերացնելով, որ Կայի բանատունդությունները տեսք է լինեն այսուել՝ ինչ-որ տեղ, ես շտիպանց հոգվոմ իր, կրկին ու կրկին բրդրամ իմ ձեռքի տակ եղած նյութերը: Այդուեւ, մինչ լույս թերթելով իմ ընկերոջ տեսքերը, առավատյան կողմ ես ննշեցի նրա իին զիշերազգեստների, փողկատների, զրիքի, վատիշների (ևս նկառեցի, որ բնակարանից վերցրել եմ նաև այն վատիշը, որը Քայինեն խնդրել էր եամձնել Լաշիվերթին, և որը, տակայն, Կամ չեր տվել նրան) և Մայնդայի տեսաժայռավենների մնջ, տեսա կարտում ու մրձավանցներով լի երազներ ու տեսիլքներ (երազանս Կամ ինձ ստում իր. «Պարզվում է, դու ծերացել ես», և ինձ սպրոտի իր որոշում):

Ես արքնացա միայն կեսօրից հետո և օրվա մնացած մասն անցկացրի Ֆրանկֆուրտի թաց ու ձյանու վողոցներում՝ փորձելով առանց Թարքուք Օչյունի օգնության տեղեկաբայաններ քաղել Կայի մասին: Երկու կանայք, որոնց հետ Կամ հարաբերություն էր ունեցել Կարսի սովորությանը նախորդած ոք տարիների ընթացքում, անմիջապես համաձայնեցին հանդիպել և զրացել ինձ հետ. ես ասացի, որ գրամ եմ իմ ընկերոջ կենսագործությունը: Կայի առաջին սիրուեին՝ Նապանը, ոչ միայն տեղյակ չեր նրա բանատունդությունների վերջին զրիք, այն չփատեր անգամ, որ նա բանատունդություններ է գրել: Նապանը ամուսնացած էր և ամուսնու հետ ուներ բորբական երկու խորտկարան և ճանադարձարդական զրասենյակ: Երես առ երես ինձ հետ զրուցելու նա ասաց, որ Կամ ծանր բնավորությամբ, բռվակամ, վեճերի հակված, շափազանց տողավորվող մարդ էր, առա մի թիւ լաց եղաւ (նրան իմբնականում ցալ էր դատճառատում ոչ թե Կայի բամ նամեր, այլ երիտասարդ տարիքը, որը վերջինս գոհել էր ծափ բաղաքական հայացքներից քիչոյ դատկերացումներին):

Ինչուս եմքադրում իր, նրա մյուս ընկերուեին՝ շամուսնացած Շիրեգարդը, նոյնողն զաղապիսար շամեն ոչ Կայի վերջին բանատունդությունների, ոչ կ

«Ղյանք» վերնագրով գրի մասին: Խաղացկուն, սերևեանը բռու (որի շնորհիվ փոքր-ինչ մեղմացավ մնդավորության զգացումը, ինչն ունեի, որովհետև Կային ներկայացրեն էի որդիս Շուրբիայում անհամենատ հայտնի որած, քամ իրականաց էր) նա ինձ որածոնց, որ Կայի հետ ծանրանալուց հետո իրածարվել է ամունք Շուրբիայում հանգստանալու մոքից (մինչ այդ ունեցել է այդովիս ժամանակայում), որ Կան շատ խնդրանարարուց, շատ ընկապանակ և բացարձակադիմ միայնակ երդիսա էր, որ ինչքան ոյսարին էր նրամ սիրահարվելով, նույնան դժվար էր նրա հետ առըելը, որ բարձրանության դաստիառվ նա երքեր չէր կարողանակու գտնել ճայր-սիրեցյալին, ոմ որբնում էր, իսկ եթե անգամ գտներ, կիորցներ անդայման: Կան իմ մասին ոչինչ չէր ասել (նս չզիտեմ, թե ինչու նրան սկիզբի այդ հարցը և ինչու են այդ մասին գրում այստեղ): Եյր վերջին դասին մենք միմյանց ձեռք սեղմեցինք, Վիդեզարդը ինձ ցոյց տվեց մի քան, ինչը ես չի նկատել մեկ ժամ և տասներկն ըստի տված մեր հանդիդան ընթացրան: գեղեցիկ, նույր դատառակներով ու երկար մատոներով ձեռքերից աջի ցուցամատը մինչ եղնգակող չկար: ցոյց տվեց և ծիծարելով ասաց, որ Կան մողոցքի դահերին ծաղրած էր իր այդ արաւոր:

Գիրքն ավարտելով՝ Կան մնկնել է շրջագայության և, ինչողևս նախորդ գրքերի ժամանակ, մինչ բանաստեղծություններն արտադրելը, մերժմանը լուրջ ու տաղապեսը, ձեռագրերն ընթարքելով՝ դրեզիայի երեկոներ կազմակերպել. Ծանել, Քրատունշվեյց, Նանովեր, Օսնարքյուկ, Բրեմեն, Նամբուրգ, ինձ և Շարքույթ Օլյուսին երավիրած ժողովրդական տան օժանդակությամբ ես նոյնույն շուտափույթ կազմակերպեցի նույնաւորի բնիքերցանության երեկոներ ենց այդ բարձրագույնությամբ. Ես նաևում ի ճշտադահությամբ, մաքրությամբ, բողոքական հարմարավեստությամբ ինձ առջեցնող գերճանական գնացքների դաստիանների մոտ իր բանաստեղծություններից մեկուն Կան ունի ճշշտ այդտիսի նկարագրություն) և տրամուրյամբ նայում աղջակիների մեջ արտացոլվող եարթավայրերին, ձորակների խորքում նեցող բարձկարգ զառերի փորբեկ եկեղեցիներին, տատարայստակներով ու գունավեր հովանոցներով կիսակայտրաններում հավաքված երեխաններին. կայստանում ինձ դիմունկություն նկատ սիգարետասլմօր երկու բարքերին առան ի, թե ես նոյնույն ուզում եմ ընթերցանությունը կազմակերտել, ինչողևս Կան, ով յոր շարար առաջ եղել է այսուն. և յուրաքանչյուր բաղադրում, նիշու ինչողևս Կան, փորդիկ, էժան հյուրանոցում հաշվառվերով ու բուրգական խորտկարաններում սղանախով թիթ ու դեմեր ուտելով ինձ երավիրտների ետու, գրուցում ի բաղարակիանության և այն ճախին, որ, ցավոք, մշկույթը բնավ չի հետաքրքրում բուրքերին. գրուցում ի բաղադրի ամայի և ցորտ վառողցներով ու երևակայառում, թե իբր ես Կան եմ, ով նվիեկի որանձատած ցավը մոռանալու համար դնեգերում է այդ վայրերում: Երեկոյա՞ն՝ գրական հավաքույթների ժամանակ, որոնց առլորաբար նաևմակցում իմ քաղաքականությամբ, գրականաթյամբ կամ բարքերի վիճակով հետաքրքրություն տասնինգ-քան մարդ, ես, շոր-շոր մի քանի է կարդալով իմ վերջին վեղից, խոսակցությանը կտրուկ տեղադրություն ի բուզեիայի շարք, և անելեացնելով, որ օրեր առաջ Ֆրանկֆոր-

տուժ սեղամված մնեց որեւէ Կան իմ մտերիմ ընկերն էր, հարցնում էի. «Կա՞ մնեք, ով ինչ-որ բան է եիշում նրա բանաստեղծություններից, որոնք նա այսանդ կարդացել է բոլորովին վերջերա»:

Ես հասկացա, որ նրանք, ովքեր հաճախում են այդ երեկոներին, կան որպահական մարդիկ են, կամ զայխ են քաղաքականության վերաբերյալ հարցեր տալու: Նրանց մնեց նաար ներկա չկը եղել Կայի բանաստեղծությունների ընթերցումներին, իսկ ովքեր եղել և եիշում էին նրան, եիշում էին ոչ թե նրա բանաստեղծությունները, այլ ճնշուագոյն վերաբերում, որը նրքեք չկը համում, նրա գունատ մաշկը, գզզված մազերու ու նյայդրային շարժումները: Կարճ ժամանակում ես ողարգեցի, որ նրանց հետաքրքրութ է ոչ թե իմ ընկերոց կյանքն ու որեղիան, այլ նաև: Ես բազմարդի Վարկածներ եմ լսել. որ Կային սպանել են իսկամիսունները, թարգական հաստու ծառայությունները, հայերը, տափրազված գերմանացինները, քրդերը կամ թուրք ազգայնամոլները: Եվ այնուամենայնիվ, հանդիդումների մասնակիցների մեջ միշտ լինում էին զգայուն, հասկացող մարդիկ, ովքեր, ուրազվում է, լրջորեն նեստել էին Կոյի իսպահն: Սակայն այդ ուշադիր գրասերներից ես չկարողացա իմանալ այլ բան, բան այն, որ Կան ավարտու է բանաստեղծությունների նոր գիրքը, որ նա կարդացել է իր «Երազանքի փողոցներ», «Ծունք», «Ծոկրադի տումիր», «Սեր» բանաստեղծությունները, որ իրենք դրանք համարում են հոյժ տարօրինակ բանաստեղծություններ: Որոշ հանդիպումների ժամանակ Կան եիշառակել է, որ բանաստեղծությունները զրել է Կարսում, և դա մեկնաբանվում էր որտես հայրենիքը կարուող ունկնդրին դիմելու ցանկություն: Երեխայի ծնեքը բռնած մի քիսամաշկ երթանանյա այրի, ով ընթերցումից հետո մոտեցել էր Կային, իսկ հետո մուսեցակ նաև ինձ, եիշում էր, որ Կան յոսել է նաև «Կայը, որ չկա Ալյահ» բանաստեղծության նախին: Նրա կարծիքով, անկամիքների բացասական արձագանքից խոսափելու համար Կան այդ երկար բանաստեղծությունից ընթերցել է միայն մի քայլակ: Չնայած իմ բոլոր ջանքերին՝ որեզիայի այդ ուշադիր սիրահարը չկարողացավ ասել ավելին, բան այն, որ դա «շատ սարսափելի կերպար էր»: Այդ կիմն, որը Շամբուրգում տեղի ունեցած համարույթի ժամանակ նառած էր եղել առաջին շարքում, վառահ էր, որ Կան բանաստեղծությունները կարդացել է կանաչ տեսքից:

Ես Շամբուրգի Ֆրանկֆորտ վերաբարձա գիշերով՝ նոյն գնացքով, որով վերադարձել էր Կան: Կայարանից դուրս գալով՝ նրա նման սկսեցի ժամանակ անցկացնել սեր-շողերում (Ծի շարաք առաջ առացել էին Մելինդայի նոր տեսածությաներ): Դամնեով այնտեղ, որ տղանեկ էին իմ ընկերոջը, ես կանգ պառ և ստուշին անզամ ինքու ինձ բացահայտ առաջի այն, ինչի հետ սրբեն ամենկատ համակերպել էի: Ըստ երևային, եթի Կան ընկել է գետնին, մարդաբանար հասցեկ է նրա ույացակից վերցնել կամաշ տեսքը և հետո միայն դիմել է փախտասպի:

Գերմանիայում անցկացրած մեկշաբարյա ուղղորդության ընթացքում ես ամեն գիշեր՝ ժամեր շարունակ, կարդացել եմ այդ բանաստեղծությունների վերաբերյալ Կայի գրատումները, նրա եիշությունները Կարսի նախին: Դիմա իմ միակ միսիքարանքն այն եռյամ էր, որ զրի ընդարձակ բանաստեղծություն-

ներից մեկն ինձ է աղասուն Կարսի հետուառաջնկելաթյան տեսադարանուն:

Ստամբուկ վերադառնապօւց հետո ևս որոշ ժամանակ ամեն երեկո ոյետական հետուառայիշներով հետևում էի, թե ինչ եղանակ է Կարսուն, որատէերացնում, թե ինչողին կը իմաստուն ինձ այնուեղ: Ես շեմ դատմի այն մասին, որ ավտորասավ օրուկիս ճանադարի կարելուց հետո, որը նման էր Կայի ողեարությանը, մի երեկո ժամանեցի Կարս, որ դայուսակը ձեռքին, վախորած՝ համար Վերցրի «Ջունն ատարանք» եյուրանոցամ (այդանու չին ոչ խորհրդավոր քայրերը, ոչ նրանց հայրը), որ Կայի նման երկար գրունում էր Կարսի ձյունածածկ նայեթրով, որոնցով շորս տարի առաջ քայլել է նա (շորս տարիկա ընթացքուն «Կանաչ երկիր» խորտկարանը վերածվել էր խոճուկ զարեջրատան): Չեմ դատմի, որտեսակի այս զիրքն ընթերցողին շափողին մտածել, թե նև է ատոինանաբար դատում եմ նրա առվերը, ինչի մասին, ի դեռ, երինն ակնարկում էր Կան: Մեզ միմյանցից տարրերում իր ոչ միայն դուեյխայի և տիրության տակալիությանն իմ մեջ նրա Կարս բախտու քաղաքը նույնուն տարրեր էր իմ տեսան Կարս աղքատ քաղաքից: Սակայն երմա ևս դեսոր է խոսեմ այն անձնավորության մասին, որը միավորեց մեզ և դարձրեց միմյանց նման:

Այն երեկո, երբ իմ դրասպին քաղաքաղենուի կազմակերպած ընթրիքի ժամանակ ևս առաջին անգամ տեսան ինինկին, ուզեցի խիդճն հանգստացնել՝ ինձ հավատացնելով, թե զինադատայուր, որ զգացի, խմած օղու ողատառուց է, թե նրան անդամնայիտքն սիրաեարկելու անհատափելիությանը շափազանցություն է, որ անմտություն է նախանձը Կայի հանդեռ, ինչն այդ երեկո համակեց ինձ: Կեսզիշերին, մինչ «Ջունն ատարանք» եյուրանոցի իմ դրասուհանների առջև կենտու սաղահատակին իշնում էր թաց ձյունը, անհանմնաւ ոչ դրեսիկ, քան նկարազրել է Կան, ո՞վ զիսի քանի անգամ եմ հարցրել ինքս ինձ, թե ինչու իմ ընկերոջ գությաններից շեմ կարողացել հասկանալ, թե ինչ զեղեցիկ է Ինիկը: Այն, ինչ գրատեցի ես՝ ներքին ձայնիս նմթարկվելով ու տեսրու համելով, և այդ օրերին ինքս ինձ հաճախակի կրկնելով՝ «Ճիշտ այնուես, ինչողին Կան», կարող էր լինել ակիզըն այն գրքի, որը երմա դար կարդան եք. եիշուն եմ, ես փորձուն իր Կայի մասին և Ինիկի հանդեռ տածած նրա պիրու մասին խոսել այնուես, ասն դա իմ անձնական կյանքի դրամությունն էր: Իմ Ծաղկած բանականության ինչոր խորշերում ես մտածում էի, թե ինչ-որ գրքի կամ ձեռագրի իմքնամուռաց տրկելու կարողությունը սիրուց հետու մնալու փորձառությանը ձեռք քրիված ճանադարին: Ընդունված տեսակետին հակառակ՝ մարդ, եթե ցանկանա, կարող է պիրուց շատ հետու որակել իրեն:

Սակայն դյան հաճար աներաժեշտ է, որ դուք կարողանաք ձեր միարք նույնուն ազատել այն կնոջից, ով միրճվել է այնտեղ, և ինքներ ձեզ փրկեք երրար ամնի որդիկանից, որը նեզ աւարում է այդ սիրուն: Մինչդեռ ես Ինիկին հետ արդին դայմանավորվել էր հանդիմի «Նոր կյանք» երուշակարանուն և զրացել Կայի մասին:

Թե՛ նուածում էր խոտովանել նրան, որ ազամ եմ զրացել Կայի մասին: Վուշակարանուն, որը մեզմից քացի՝ ոչ ոք չկար, նոյն սև-սովորակ հետուառա-

ցույցով ցուցադրում էին Բռնչորի կամքջի համայնադատուկերի վրա գրկախառն-ված երկու սիրահարների, Իփեկն ասաց, որ իր համար ենշա չի լինի խռով Կայի նավին: Ինքն իր հոգու ցավն ու կիսասրափությունը կարող է ուրառմել միայն այն անձնանդրությանը, ով դատրատ է համբերությանը լսել իրեն, և իրեն միսիքարում է այն հանգամանքը, որ այդ ճարդը Կայի մտերիմ ընկերն է, այնքան մտերիմ, որ համան նրա բանաւուելության վեր կացել ու մինչև Կարս է հասել: Չե՞ որ եթե ինքը կարողանա ինձ համոզել, որ անարդարացի չի նող Կայի հանդեմ, առա դրանով գռնե ինչ-որ շատով կմեղմի իր ներքին խռովը: Նա զգուշությանը նկատեց, որ իմ կողմից բնրանողականության բացակայությունը (անհասկացողությունը) կվշտացնի իրեն: Նրա հագին այն երկարակից շագանակագույն կի-տազգեստն իր, որը եազել էր «Ճեղաշշօնան» եաջորդ առողջության, եթր նախաճաշ եր նառոցում Կային, սվյարի վրա դարձյալ կատել եր ենաոն գուսին (Ես անմի-ցաղես ճանաչեցի այդ իրերը, որովենաև դրանց մասին կարդացել իր Կայի գրա-տամներում), իսկ դեմքին թիշ քմահամ, թիշ թախտուա արտահայտություն իր, որը իիշեցման իր Մելիմդային: Ես նրան լսեցի շատ երկար և շատ ուշադիր:

Հայացքով հետևերով, թե երկու զինվոր-քիկնատղահների ուղեկցուքյամբ Ազգային բատրոն զնապիս ինչողիս է Կան կանգ առնում և շրջվելով նայում իրեն, Խիեկն ի սրտե հավատառում էր, որ շատ է սփրելու նրան: Նավաաը, որ կիարողանա սիրել որևէ տղանարդու, Խիեկի համար ալիքի համելի զգացողաբայան էր, բան իրականում սիրելը և նույնիսկ սիրահարվելը: Նա իրեն զգում էր նոր կյանքի և հարաւան երջանկության շեմին:

Ուստի Կայի բացակայության հետագա բան բողեներին նա բնակ չանհանգառացալ: Եվ ոխոր է ասել՝ նա ոչ թե վլորվկած էր, որ խանդրա վիեսացան բանալիով փակել է իրեն, այլ ուրախ: Նրա միտքն ամբողջությամբ գրադված էր ճամորդուկով. նրան թվամ էր, թե ինչքան շատ դաստիարի այն, եթե ուշադրությանը բնենու իրերին, որոնցից չեր ուզում բաժանվել մինչ կյանքի վերջ, աղա կյարողանա առանց մեծ դժվարության բաժանվել եռից ու քրոջից և հնարավորինս շատ, առանց արկածների և ձախորդությունների, Կայի հետ հեռանալ Կարսից:

Երբ զնադաց կես ժամ անց Կան չկերպարանավ, Խիեկը ծխեց: Դրան նա վաս էր զգում, որ խարել է ինքն իրեն և համոզել, թե ամեն ինչ լավ կլինի, իսկ այն, որ փակված է սենյակում, ուժեղացնում էր այդ զգացողությունը, տոհուամ զայրանազ և իր, և՝ Կայի վրա: Տեսներով, որ նախուարանում ենթադաշտու Ծովադր դուրս է գալիս հյուրանոցից և վազրով զնում ինչ-որ տեղ, նա մի դաս նուածեց բանալ որուստեան ու ծայն տալ, առկայն մինչ նա նրկմասում էր, աղան հեռացավ: Խիեկը փորձեց աղասումը փարաւող՝ նուածնոլու, թե Կան ուր որ է կերպարանաւ:

Կայի զնադաց բառաւանինց բռյի անց Խիեկը դժվարությամբ բացեց տառցակալած դաստուհանն ու դաստահաբար անցնող առշահար տղային՝ իմամ-խոթիրների ուսումնարանի տանին, ուն չին հայցրել տանել Ազգային բառուն, խնդրեց հյուրանոցում՝ ներքում զանվոր որևէ մեկին հայտնել, որ ինքը փակված է թիվ 203 համարում: Պատանին դրան վերաբերվեց թերահակատությամբ, առկայն ներս մտավ: Մի բանի վայրկյան անց սենյակում ենչեց հետախոսի զանօք:

- Այդուեղ ի՞նչ ես անում, - հարցրեց մժորգուտ թեյը, - եթե քեզ փակելի են, ինչո՞ւ չես զանգահարամ:

Մի բաժն անց հայրը դահնատային բանազիով բացեց դուրս: Խիեկը Շուրգուտ թեյին ասաց, որ ոգում էր Կայի հետ զնալ Ազգային բատրոն, սակայն Կան, վտանգից հետո դաելու համար, իրեն փակեց սենյակում, և ինքը կարծում էր, թե բանի որ բաղաբային ենթախոսակառը անջատված է, անջոսով են նաև եյուրանոցի հետախոսները:

- Բաղաքի հետախոսներն արյեն աշխատում են, - ատաց մժորգուտ թեյը:

- Կայի զնադաց բավական ժամանակ է անցել, ես անհանգտանում եմ, - ատաց Խիեկը, - զնանք բատրոն, տեսնենք ինչողիս են Քաղիքեն ու Կան:

Չնայած շուրջողականությանը՝ մժորգուտ թեյից բավական ժամանակ դրահանչվեց հյուրանոցից դուրս զայտ համար: Ակզրում նա չեր կարողանում

գոնելի իր բարձմանները, իսկ հետո ասաց, որ եթե վտղկատ շկատի, Ստենայն այդ հանգամանքը սխալ կընկալի: Շանաւտարինին նա Խփեկին խնդրում էր դամդաղ քայլել, որպէսիսուն ուժերը չին բավարարում, ու նաև ուզում էր հասցնել Խփեկին խորհուրդներ տալ:

- Նամկարծ գլուխ շննես Ստենայի հետ, - ասաց նա Խփեկին, - մի մոռացիք, որ նա յակորինյան է և ծեսքի տակ հսկայական ուժ կա:

Թատրոնի մոտ տեսմելով հետաքրքրասերների բազմության՝ խման-խարիների ռատաճնարդանի տաներ, որոնց թերել էին ավտորուստվ, վաճառառների գործակառարմբներ, որոնք վարուց էին կարուտի նման խառնամբոյիների, զինվորակամներ և ռատիկաններ, թուրգուս թեյը Վերատրեց այն ներքին խուլը, որ երիտասարդության տարիներին զգաւ էր բաղադրական նման խժետրյունների ծամանակ: Դուեր ծեսքն ավելի ամուր բռնելով՝ նա թերկրանքի գզացողությամբ, նաև վախտվ նայեց իր շառջ՝ որսնելով մարդկանց որևէ խօսք, որին կարող էր ինչ-որ տատրվակով միանալ ու գանելի վեճի բռնվելու հարմար որակ, որը ներկաների աշքին նրան կոյարձներ տեղի ունեցող իրադարձությունների մասնակից: Զգալով, որ բազմության մեջ իրեն բոլորովին անհայտ դեմքեր են, նա կողմուրծն արմնկանարեց հրմշողելով դեմի մուտքը խցկույթ մի դրասանու և անմիջապես շփոթեց իր արարքից:

Դահլիճը դեռ կիսով շափ դրասարկ էր, տուկայն Խփեկը զգաց, որ այն շտառվ լցվելու է, ինչորեւ Դատատանի օրը, զգաց, որ այդտեղ, ինչորեւ երազուն, որ հայտնված են բազում մարդիկ, եանդիմելու է բոլոր ծանոքներին: Կային ու Թաղիքերին շահսմելով՝ նա խռանադի մատնվեց: Ինչ-որ կատիստան նրանց մի կողմ վանեց:

- Ես զիսաւլոր դերում համերս եկող Թաղիքն Եղորդի հայրն եմ, - խյժահարույց ձայնով վրա տվեց Ծուրգուս թեյը, - տեսք է անհայտ տեսնեն նրան:

Ծուրգուս թեյն իրեն ուսեռում էր դստերը դղրացական ներկայացման զյսավոր դերը կատարելուց վերջին դասին ազատել ցանկացող եղոյ նման, իսկ կատիստանը հռովում էր նրա իրավացիությունն ընդունող կրտսեր ուսուցչի նման: Որոշ ժամանակ սղասելով սենյակում, որի դասերին Աթարուրքի և Սունայի նկարներն էին, Խփեկը տեսավ, որ Թաղիքերն միայնակ է ճանում սենյակ, և անմիջապես եասկացավ, որ ինչ է անեն, բույրն այդ երեկո դորս կգա թեմ:

Խփեկը հարցրեց Կայի մասին: Թաղիքեն դատապիսանեց, որ իր հետ խոսելուց հետո նա եյարանոց է վերադարձել: Խփեկն ասաց, որ մանաւարին նրան շեն եանդիմել, բայց բայրերն այդ մասին երկար շխունցին: Արտաստրներից խոնակ աշքերը սրբելով՝ Ծուրգուս թեյը սկսեց Թաղիքերն համոզել թեմ դրաս շզպ:

- Այդ մասին այնքան են եայտարարել, որ դրանից հետո թեմ չկննելն ավելի վտանգավոր է, քան եկնելը, եայրիկ, - ասաց Թաղիքեն:

- Թաղիքե, զիտե՞ս, թե զլուխ բանալով ինչքան կզայրացնես խման-խարիների ռատաճնարդանի սաներին, զիտե՞ս, թե ինչորեւ կկատադեն նրանք:

- Ծիշտն ասած, հայրիկ, ինձ անհաջող կատակ է թվում, երբ իիմա՝ այսպահ տարի հետո, ինձ ասում եք՝ «զլուխտ մի բանա»:

- Ոչ, կառակ չէ, բանկազին Քաղիֆն, - բացականչեց Թուրգուտ թիյը, - ասո նրանց, որ եիլանդացեց իւ:

- Բայց իւ եիլանդ չեմ...

Թուրգուտ թիյը լաց երսավ: Իփիեկը հօգու խորքամ զգում էր, որ ամեն աւշիքով, երբ որևէ սենաժմենտալ որակ էր լինում, եոր թափած արցունքները կատակածելի են: Թուրգուտ թիյը ցավին Վերաբերում էր միաժամանակ և մի տեսակ նաև կերծարերեն, և ամկեղեորեն: Իփիեկը զգում էր, որ նա կարող է արտասկզբ նաև նիշտ հակառակ դրասնառով: Այս հատկությունը, որը նրանց եորբ դարձնում էր համեմեյ ու պրտացավ նարդ, բայրերին եռողդ զյուսվար հարցի համեմատ այնքան ճշշիմ էր թվում, որ նույնիսկ կարծիք էր ամաչի:

- Կան ե՞րբ է դորս եկել, - գրեթե շշուկով հարցրեց Իփիեկը:

- Նա վաղող ունար է հյուրանոց հասած լիներ, - նոյն զգուշավորությամբ դրաստափառնեց Քաղիֆն:

Նրանք վախով նայեցին միմյանց աշքերի մեջ:

Չորս տարի անց «Նոր կյանք» երտչակարանում Իփիեկն ինձ ասուց, որ այս դասին իրենք մտածեցին ոչ թե Կայի, այլ Լաշիվերքի մասին, միմյանց աշքերի մեջ տեսնելով դա՝ վախեցան և իրենց եորբ գրեթե ուշադրություն շին դարձնում: Ես Իփիեկի խոտոռվանաբայցաւն ընկապեցի որդիս իմ հանդեմ ցուցարերված վտառեօրյան նշան, և զգում էի, որ իմ դրասնաբայցան ավարտն անդայման տեսնելու եմ նրա աշքերով, բայց նրա տեսակետի:

Քայրերի զբայցը մի դահ դադարեց:

- Նա հայտնե՞ց, որ Լաշիվերքը դիմ է, - հարցրեց Իփիեկը:

Քաղիֆն սենում նայեց քրտօք՝ հայացքով ասելով. «Նայրիկն ամեն ինչ լսում է»: Նրանք հայացք նետեցին Թուրգուտ թիյի կողմը և նաև կացացան, որ նա արցունքների միջից ուշադիր հետևում է իրենց և լսել է Լաշիվերքի անունը:

- Նայրիկ, ուզում ենք, որդիս քայր, առանձին մի բանի քառ վախանակից:

- Դուք միշտ իմներից խեղացի եք, - ասուց Թուրգուտ թիյը: Նա դուրս եկառ սենյակից, սակայն դուռը կիշտարաց բռնեց:

- Քաղիֆն, դու լա՞վ ես կշտարատի, - հարցրեց Իփիեկը:

- Այս, - ասուց Քաղիֆն:

- Գիտեմ, իհարկն, որ լավ ես մտածել, ասուց Իփիեկը, - սակայն չի բացառվում, որ այլևս չունանես նրան:

- Ես այդտես չեմ կարծում, - զգուշ ասուց Քաղիֆն, - ես շատ բարկացած եմ նրա վրա:

Իփիեկը ցավով եխճոց, որ Լաշիվերքի և Քաղիֆնի միջն կա վեճներով, հաշտությամբ, շարաբյանք, վերերբներով ու վայրէշըներով լի տեսական սիրային կատ: Քանի՞ տարի է անցել: Նա ոչ ոք չի կարողանա հասկանալ, և նա այլևս նոյնիսկ չեր սպոս իմն իրեն հարցնել, թէ ինչքան ժամանակ է, որ Լաշիվերքը միաժամանակ ունի երկու սփրեցյալ՝ ինըն ու քայրը: Ինչ-ոք տասի նա սփրով

մոտածեց Կայի նստին, որովհենուն վերջինս Գերմանիայում իրեն կմղի մոտանալ Լաշիվերթին:

Քաղիքին զգաց, թե ինչ է մոտածում ավագ քայրը: Թռայրերի միջև նման տար խորատեսության դահեր լինում էին:

- Կամ շառու է խմբնում Լաշիվերթին, - ասաց Քաղիքին, - նա քիզ շառու է սիրում:
- Ես չի հավատում, թե այս կարճ ժամանակում նա կվարողանա միրել ինձ, - ասաց Իփիեկը: - Բայց եիմա հավատում եմ:

- Երա հետ Գերմանիա գնա:

- Տոմ վերաբառնալուն դես կրաստավորեմ ճամդրուկ, - ասաց Իփիեկը, - դու իսկապե՞ս հավատում ես, որ Գերմանիայում մենք երջանիկ կլինենք:
- Նախառում եմ, - ասաց Քաղիքին, - սակայն Կային այլևս շղատունես անցյալի մասին: Առանց այլ է արդյոն շատ քան գիտի ու ալիքի շատ է գգում է:

Քաղիքի հաղթական տոնը խոցում էր Իփիեկին, ասես վերջինս ավելի շատ էր հավատամ կյանքից, քան ավագ քայրը:

- Դու այնուս ես խուռամ, ասես ներկայացումից հետո տռան չես վերադառնադր, - ասաց նա:

- Իհարկե վերադառնադր եմ, - ասաց Քաղիքին, - բայց ես կարծում եմ, թե թենք եիմա ես մեկնամ:

- Ի՞նչ ես կարծում, Կան ո՞ր կարող էր գնալ:

Մինչ նրանք նայում իմ միմյանց աշխերի մեջ, Իփիեկը զգաց, որ երկուս է վախճնում են իրենց նորում փայլառուկած ենթադրությունից:

- Ես ունուր է գնամ, - ասաց Քաղիքին, - զրիմ ամեկու ժամանակն է:
- Ինձ ուրախացնում է ոչ թե այն, որ դու կրանաս գուխոր, որքան այն, որ կազառվես այդ նանուշակազմը թիկնոցից, - ասաց Իփիեկը:

Չաղրայի ննան մինչև կրունկներն իշնող եին թիկնոցի փեշերը ծածանվեցին ու փափուցին, երբ Քաղիքին երկու ուրախաքայլ կատարեց: Տեսնելով, որ դա հարուցեց կիսարաց դռան արանքից իրենց հետևող մժորգութեյի ժողովը, քայրերը գրկախառնվեցին և համբուրվեցին:

Ըստ երևոյթին, մժորգութեյը վաղաց էր համակերպվել այն նարի հետ, որ Քաղիքին թիմ է բարձրանալու: Այս անգամ նա ոչ արտասուր թափեց, ոչ խորհուրդներ տվեց: Լա գրկեց, եսմբուրեց դռանը և ուզեց հնարավորին շոփի շուտ դրաբ գալ թարբոնից:

Ռժարունի եղի մոտ, որ քազմություն էր խոնված, և եւոդաքի ճանադարին Խփիեկը աշքնըր շորս արած զննում էր շարջը, որդեսզի զտնի Կային կամ որևէ մեկին, ունից կվարողանա տեղեկություն քայլել նրա նասին, սակայն այդդիսի մարդ շկար: Նետազայում նա ինձ ասաց:

- Որքան Կան էր ամիկն Խուսենաւություն հանդես թքրում ամեն ոյսունամատնե ատիթով, նույնքան լավատես էի նա ենտագա քառասունիմք թողեների ընթացքում, հավանաբար այլ, բայց նույնքան անիշնն ոյսունառով:

Մինչ մժորգութեյը թիմ, ներս մտնելուն դես ենթասացայցին նոտենապով, սղասում էր ներկայացմանը, որի ուղիղ ենթաքակնան մասին եիմա հայ-

ապարան էին ամեն բռջե, Իվիեկը սկսեց դաստիքով ճամդրուկը, որն ուզում էր իր են Գերմանիա տանել: Նա դահարաններից ընտրում էր զգեստներ, իրեր՝ ձգտելով կայի մասին մասածելով փոխարեն դրատվերացնել, թե ինչ երջանիկ են լինելու իրենք Գերմանիայում: Մի ուահ, ճամդրուկի մեջ խցկերպ գուղաներ և սովորակեղեն, որտոց մասին շեր եիշել նախադես, նա մտածեց, որ գուցե երեք չկարողանա ընտելամալ գերմանական սովորակեղենին և ամեն ինչ կվերցնի եետք, թեն կարծում էր նաև, որ «Գերմանիայում սովորակեղենն անհամենա որսկով ե»: Նույն նա բնազդարար նայեց դատուհանից և տեսալ, որ եյուրանոցին է մտսենամ զինվորական քառնատարը, որը մի քանի անգամ եկել էր Կայի եւունից:

Իվիեկն իշաւ ներք: Նայրը նույնութեան դրան առջև էր: ԱՄ-ի ճագուր տափակա, բարդացիական շորերով թշնամեն սշխառառակիցը, որին նրանք տեսնում էին առաջին անգամ, ասաց՝ «Ժուրգուտ Ելորդին», և հանձնեց փակ ծրաբ:

Երբ ժուրգուտ թեյր մոխրագոյն դեմքով և դողդքուն մատներով բացեց ծրաբը, այնտեղից բանայի ընկալավ: Մի բանի բացից հասկանազով, որ նամակը հասցեազրիված է դտանբը, նա, այնուամենայնիվ, կարդաց մինչև վերջ, աղա դարձեց Իվիեկին:

Չորս տարի անց Իվիեկն ինձ տվեց այդ նամակը, որովիետու անկեղծորեն ուզում էր, որ այն, ինչ կգրեմ Կայի մասին, լինի հավատոի, ո նաև ցանկանում էր արդարացնել ինքն իրեն:

Վիճակաբերի, ժամբ ութը:

Ժուրգուտ թեյր, եթե բարի լինեք այս բանազու օգմությամբ Իվիեկին դրսու բաղնելի իմ սենյակից և նրան հանձնեք այս նամակը, բոլորին համար, դարձն, շատ լավ կլինի: Ես ներեցեք ինձ: Ընդունեք հարգանքներին հավատադրը:

Թանկազինս: Ես չկարդացա համոզեկ Քաղիքնեին: Իմ տնվանգությանն առահովելով համար զինվորները ինձ թերեկ են այսունեղ՝ կայարան: Շաճադարձը դեռի Երզում բացվել է, և առաջին գնացրով, որը կմեկնի ինն անց կեսին, ինն րոնի վտարում են: Դու տեսար է վերցնես իմ տայառասակը, բա ճամդրուկը և զաւ:

Չինվորական մնիքնան քա նուկից կզա ինն անց տասնեինցին: Տես, նանկարծ փորսոց դուքս շզաս: Ես թեզ շատ եմ սիրում: Մենք երջանիկ ենք լինելու:

Ժոշնաքիք անձնաւլորությունն ասաց, որ իրենք կզան իննից եետք, և հետացալ:

- Կզմա՞ն, - հարցրեց ժուրգուտ թեյր:

- Ես շատ եմ անհանգստանում նրա համար, - ասաց Իվիեկը:

- Չինվորները ուսշուրսնում են՝ նրան ոչինչ չետառածի: Դու մեզ կրայնեն կզմա՞ն:

- Ես հավաստմ եմ, որ նրա հետ երջանիկ կլինեմ, - ասաց Իվիելը: - Զայդին կ դա էր ասում:

Եվ նա կրկին կարդաց նամակը, ասես այնտեղ առացուց կար, որ ինքը երջանիկ է լինելու: Իսկ եետո արտապլեց: Սակայն չեր հասկանում, թե ինչո՞ւ է արտապլում: Շատ տարիներ անց նա ինձ ասաց.

- Երևի լայիս էի, որովհետև նայրիկս ու բրոջ լքելը ծանր էր ինձ համար:

Ես նկատեցի, որ իմ հետաքրքրությունը այն ամենի հանդեղ, ինչ այդ դաշին զգացել է Իվիելը, ուշադրությանը բոլոր մանրանաների նկատմանը, նրան ավելի ամուր է կատում իր դրաստմուրյանը:

- Գոցեն ես վախենում էի իմ արևայլ նորերից, - ասաց նա եետո:

Երբ Իվիելի արտասաւրները ցամաքեցին, նա ու հայրը զնացին սենյակ ու նա մեկ ամօամ զննեցին իրերը, որ դեսրու է դասավորելին ճամդրուկում, իսկ հետո բարձրացան Կայի տեսյակ ու նրա բոլոր իրերը տեղավորեցին բալազոյն մեծ ուղեղայուսակի մեջ: Այս անգամ երկրուս է հույսով էին խռատեց աղազայի նապին, ասում էին, որ Աստծո հաջողությամբ Իվիելի մնկնումից հետո Զայդին շուտ կավարտի ուստամբ, և Թարգուտ քնյը նրա եետ կրծկնի Ֆրանկֆուրտ՝ Իվիելին այցելելու:

Ճամդրուկը դասավորելոց հետո նրանք իջան ներքն ու նույեցին հեռուստացուցի աօջն, որդեսազի տեսնեն Զայդինեն:

- Տա Աստված, որ ներկայացաւմը կարճ լինի, և մինչ զնացը նստելը դու հասցեն տեսնել, որ ամեն ինչ լավ է ավարտվում, - ասաց Թարգուտ քնյը:

Այլս ոչ մի բառ չխոխանակելով՝ նրանք նստեցին հեռուստացուցի աօջն ու եղվեցին մինյանց, ինչորեւ վարկում էին «Մարիանան» դիտելիս, ասկայն Իվիելը նտածում էր բնավ ոչ այն նստին, ինչ տեսնում էր հեռուստացուցով: Ներկայացման առաջին բաննինգ բողեներին ելրանին ցուցադրվածից նրա հիշողաբերյան մեջ ննաց լոկ այն, որ Զայդին քեմ բարձրացավ գլխաշորը կարած, հազին երկարտին, վաս կարմիր զգեստ, ու հարցրեց: «Իսկ դուք ինչո՞ւ՞ն եք ցանկանում, եայր իմ»: Նետազայում, տեսնելով, որ ինձ ի սրտեն եռուզում է, թե այդ դրախին ինչ է նատեղ նա, Իվիելն առաց: «Ինարկե, այդ ժամանակ ես նտածում էր այլ բանի նապին»: Երբ ես, բազում հարցեր տպառ, ազնցի ճշոն, թե որուել էր այդ դրախին նրա միտքը, նա դրաստմափանեց, որ նտածում էր մայթորության և զնացով Կայի հետ անցնելիք ճանադրեի նապին: Եվ նտածել է իր տագնադիմերի նապին: Սակայն նիշու այնուհետ, ինչորեւ այն որակին չեր կարտղացել հառակեցնե, թե ինչից է վախենում, այնուհետ կ շատ տարիներ անց չկարտղացավ քիչ թե շատ հասկանալի բացատրել իմձ, թե ինչից է վախեցել: Նրա բանականության դրաստեանը լայն բացված էր, և այնտեղից տեսանելի էր բացարձակաւորես ամեն ինչ՝ բացառությանը իր դիմաց գտնվող հեռուստացուցի ելրանի, իսկ նա առշանար նայում էր շարօր զումվող իրերին, եռուստանուն, վարագույրների ծալքերին. ասես երկարատու բացակայությանց վերաբարձած ճանադրեարդ էր, որին օտար, տարօրինակ, փոքր, անտվոր ու հնացած են թվամ իրենց տունը, տենյակները, իրերը: Նա ինձ առաց, թե կյանքն այդ երեկո իրեն թույլ էր տվել տեղափոխավել այլ վայր, և իմքը

հասկանում էր, որ իր տաճր նայում է այնովես, ինչողևս կնայեր օտարի տաճրը: Երբ «Նոր կյանք» կրուժակարանում Իվիելը վախվորած որատնում էր այդ մասին, ասաց, թե դա հառակ աղացաց է, որ այդ երեկո ինքը որոշել էր Կայի հետ մեկնել Ֆրանկֆորտ:

Երբ հնցեց եյուրանոցի մուտքի զանգը, Իվիելը վագեց դեղի դռան ո բացեց: Չինվորական մերինան, որը նրան ոյսոք է կայարան տաներ, եկել էր Ժամանակից շատ: Քաղաքացիական հագուստով գործակալին նա վախվորած ստաց, թե կզա թիշ անց: Առա վագեց եոր մոտ, նատեց կողքին և ամրոց ուժով վարարվեց նրան:

- Մերժնան եկե՞լ է,- հարցրեց Շուրգուտ թյուր,- եքն ճամորդուիդ, որաբաս է, ապա դու ժամանակ ունենք:

Որոշ ժամանակ Իվիելը անիմաստ նայում էր Ալրանին հայտնված Առնային: Չղիմանալպու՝ նա վագեց սենյակ և ճամորդուիդ մեջ զցելով հոդաքափերն ու դատուհանի գոզին դրված «կայծակ» ճարճանդով փոքրիկ, եյուսկեն դայուսակը՝ նստեց ճահճակալին ու լաց եղավ:

Նրա դատամածից, որը ես լսեցի հետազոտում, հետևում էր, որ երբ նա վերադարձել էր եյուրաստենյակ, արդին որպես էր, որ Կայի հետ հատուտ հետանալու է Կարսից: Նրա հօգին խաղաղ էր, օրովհետու մի կողմ էր վանել կասկածներն ու անվճականությունը և ուզում էր այս քաղաքում իր վերջին րողիները անցկացնել պիրեյի եօր կողքին նստած, հետուտուացուց դիտելով:

Երբ նախասրահուն հերքադակող Շավարդն ասաց, թե մի ճարդ է եկել, Իվիելը բնակ տագնադ զգաց, իսկ Շուրգուտ թյուր դստերը խնդրեց տաճարանից բերել կոկա-կոլա և երկու բաժակ:

Իվիելն ինձ ասաց, որ երբեք չի մոռանա խռեանոցի դռան մուս հայտնված Ֆազիկի դեմքի արտահայտությունը: Նրա հայացը ասամ էր, որ դժբախտություն է դատահեկ և միաժամանակ վկայում էր, որ Ֆազիկը Իվիելին բնկազում է որդիս նոյն ընտանիքի անդամ, շատ մտերիմ ճարդ, ինչն առաջներում Իվիելը բնակ չեր նկատել:

- Սոլանել են Լաշխվերքին ու Դանդեին,- ասաց Ֆազիկը: Նա խմեց կես բաժակ ջար, որը նրան տվեց Շահիդեն: - Միայն Լաշխվերքը կարող էր Քայի-Ֆեին համազել շեմանել զյսաշորը:

Այդ դատին Իվիելը կանգնած էր անշարժ, հայացը՝ քարացած, և Ֆազիկը լաց եղավ: Նա ասաց, որ այնտեղ գնացել է ներքին ծայնի թևալորամարով, ասաց, որ Լաշխվերքն ու Դանդեն թափնվել էին, ու երբ ինքը տեսակ է զիվորների դասակը, հասկացել է, որ հարձակումը մատնության հետևամբ է: Եթե մատնություն շիմներ, զինվորներն այդքան շատ շիմն լինել: Ոչ, նրանք չիմն կարող իրեն հետևելով հայտնաբերել նրանց հետքը, որովհետու երբ ինքը հասակ այնտեղ, առնեն ինչ ավարտված էր: Ֆազիկն ասաց, որ հարեւան տնտերից նկած եթեխանների հետ զինվորական լուսաբակների լույսի տակ տեսնել է Լաշխվերքի դիակը:

- Ես կարո՞ղ եմ այսուղ մնալ,- լուսամությունն ավարտելով՝ ասաց Ֆազիկը,- չին ուզում ոչ մի տեղ գնալ:

Իփեկը բաժակ տվեց նաև նրան, աղյա բացիշ վնայրեց, անխոտիր բանալով ու փակներվ բոլորովին ոչ այն դարակները: Նա հիշեց, թե Լաջիվերքը ինչ տեսք ուներ առաջին հանդիպման Ժամանակ, եիշեց, որ ճամոյրակն է դրև նաև այն ծաղկանկար Վերնաշատիկը, որ ինքը եազել էր այն օրը: Նա ներս քոյնց Ֆաւգիլին և նստեցրեց խոհանոցի դռան մոտ դրված այն աքառին, որին երեցարքի երեկոյան բոլորի աշքի առջև նստել էր հարրած Կան, որտեսօքի բանաստեղծություն գրի: Իսկ հետո, մի դրա անշարժանապոլ, ասես հանկարծակի հիվանդացայ, Իփեկը զգաց ցալ, որ բայցի նման տարածվեց մարմնով մեզ: Այն ժամանակ, երբ Ֆագիլն անձայն նայում էր Արանին հայտնված Շաղիֆեին, Իփեկը կոկա-կորայով լի բաժակը նախ ուարգեց նրան, աղյա հորը: Նա իր շուրջ տեղի ունեցածին նայում էր մի տեսակ կողքից, ասես տեսախցիկի միջից:

Իփեկը զնաց իր սենյակ, մի դրա կանգնեց նրան մեջ:

Կայի սենյակից վերցրեց դայուսակը: Դարս եկավ փողոց: Ցուրտ եր: Դում առջև կանգնած զինվորական ներենայի մոտ իրեն աշխատող Վարչության բաղադրյական շարերով աշխատակցին ատաց, որ բաղադրից չի հետամոռ:

- Մենք դեսք է ձեզ հասցնեինք զնացքին,- ատաց աշխատակիցը:
- Ես միտք փոխել եմ, չեմ զնում, շնորհակաղ եմ ձեզնից: Խնդրում եմ, այս դրայտակը հանձնեք Կա թեյին:

Վերադառնապով՝ նա նստեց եօր կողքին, և հենց այդ դրակին նրանց հայությ հետացող մերենայի ձայնը:

- Ես նրանց ետ ուղարկեցի,- ատաց Իփեկը,- և չեմ զնում:

Թուրզուտ թեյր գրկեց նրան: Որոշ ժամանակ նրանք ներկայացումը դիտում էին՝ ոչինչ շահականապով: Առաջին գործողությունն արդեն ավարտվում էր, երբ Իփեկն ատաց:

- Գնանք Շաղիֆեի մոտ: Ես նրան բան եմ ասելու:

**Կամայի իմյմաստառ և լիմուա հոդաբարպարութից
Արար Վերջին**

Սունայը վերջին տակին փոխեց անվանումն այն քննադրաբան, որն առեղծեց էր և ներշնչամբի, և իր շարք տեղի ունեցող այլայլ երևույթների ազդեցությամբ. Թուվնաս Ֆիրի «Ժադանական ողբերգություն» ողիսաք վերանվանեց «Ողբերգություն Կարասուն», և այդ նոր ամվանումը հետուառաստեսությամբ ամրնդեսա հնչող հայտարարություններում հասցրին գիտադի սոսկ վերջին կես ժամում: Դանդասատեսների բազմությանը, որը բաղկացած էր նրանցից, ոմ զինվորականների նվազությամբ թիրել էին ավտոբաներով, ո նաև նրանցից, ովքեր հսկաւում էին հետուառաստեսային հայտարարություններին և ատավինում զինվորականների իշխանությանը, կամ այն հետաքրքրասերներից, ովքեր ամեն գնով ձգտում էին անձնար տեսնել, թե ինչ է կատարվելու (որովհետև բարձրացն լուրեր էին շրջում, թե «ուղիղ հետարձակում») ընդամենը ցուցադրելու է մի անսագրություն, որ առաջիկ է Ամերիկայից), և ծառայողներից, որոնց մնօ մասը եկել էր հարկադրաբար (այս անգամ նրանք եկել էին առանց ընտանիքների), այդ նոր անվանումից տեղյակ չի: Բայ եթե անգամ համեյստեսները տեսյակ լինեին դրան, առա մինչույն է, դարձյալ չին կարողանա կատ գտնել վերնագրի և ներկայացնան միջև, որը նրանք, ինչուս ուղ քաղաքը, ոյնուու էին՝ ոչինչ շխասկանալով:

Նմկար է համառա շարադրել «Ալեքներգություն Կարասուն» ներկայացնան առաջին կեսի բամ ասելիքը (ես այն դիաեցի առաջին և միակ թեմայիրաբյունից շրու տարի անց, Կարսի «Սահման» հետուառաջնորդաբան արկիվներից հայտնաբերած տեսագրությամբ): Պատմությունն այն մասին էր, որ «ենտամնաց, աղքառ և հիմար» ցյուղաբաղարում կար արյան թշնամություն, սակայն չի ասվում, թե ինչու էին ճարդիկ արանում մինյանց, և ինչ չէին կարողանում կիսել իրար հետ, ու այդ մասին հարց չին տպիս ոչ նրանք, ովքեր առանում էին, ոչ նրանք, ովքեր կոստորգում էին ճանճների նման: Միայն Սունայը էր մողեգնուն, թե ժողովուրդը կու է գնում այնողիպի ծեսամնացության, ինչոյիսին արյան վրեժն է, այդ խնդիրը քննարկում էր իր կոնց հետև և փոխընթանում փնտրում մի երիտասարդ կոնց (Քաջիննեի) նոտ: Սունայը համգեն էր գալիս իշխանության հարսւա և առաջադեմ ներկայացուցի դերում, բայց նաև դարսում էր հասարակ ժողովրդի հետ, կատակեներ փախանակում, խօսուն զրույցներ վարում կյանքի իմաստի վերաբերյալ և դրվագներ ներկայացնան Շերտիրի, Ծագոյի, Բրեխստի տաեղծագործություններից՝ տեղեծելով յուրատեսակ ներկայացնում ներկայացնան մեջ: Բացի այդ՝ ողիսառա այս ու այն տեղ բնական անկանոնությամբ տիտված էին բարոյախտական և կարճառու դրվագներ այնողիպ թենաների շարք, ինչոյիսի են բարսրային ներկնեկությունն, բարեկրթությունն սեղանի շարք, բարքերին ու նահմելականներին բնորոշ գծերը, որոնցից նրանք չեն կարողանում ազատվել: Ցուցադրվում էին նաև Ֆրանչիական եղագափության գաղափարներով տոգորված դրվագներ, հարուստ անառակի դրաբար, խոսվում էր ողառվասուումների, ողառվանակների և օդու օգտակարության և այն մասին, թե շամուանն ու օծանելիքը այլ բան չեն, քան ներկած ջուր:

Միակ բանը, որն ի մի էր քերտմ իմորովիզացիաներով ու անսպասելի գաղափարներով տնդ-տեղ գերհազնցած այդ ներկայացւունը և Կարսի հանդիսառեսին կատրամ թեմում կառապիղ գործողություններին, Սունայի կրսակության էր: Այն հատվածներում, երբ ոյիեսն ըմկապելը դատնում էր ծայր առաջնան դժվար, նա մոլեզնությանն անսպասելիութեն արտահայտում էր իր թեմական կյանքի լավագույն դրահերից փոխացայ ժնատերով, անարգանքի ենթարկում նրանց, ովքեր երկիրն ու ժայռվայրին հասցրել էին այդ վիճակին, և ոյթերգականորին կաղապով՝ նետպամ թեմի մի ծայրից մյասն ու դատանում իր երիտասարդության հիշողություններից, մեջքերում Սոնտենի խստերը բարեկամության նախն կամ մորմոքում, թե իրականում ինչքան միայնակ էր Արաբուրը: Նրա դեմքից բրոխն էր ծորում: Շնաւցչուի Նորին խանումը, ով ենտաքրքրվում էր դատմությամբ, բարդունի երկրողագու էր և երկու օր առաջ հիացմունքով էր ենտեւել Սունայի խաղին, շատ տարիներ անց ինձ առաց, որ առաջին շարքում եւսակ զգացվում էր Սունայից փշող օդու հուօք: Նրա կարծիքով, ու նշանակում էր, որ մեծ դերասանը ոչ թե հարրած է, այլ շափազանց հուզված: Այն անձինք, ովքեր երկու օրվա ընթացքամբ հասցրել էին այն աստիճան եմայվել նրանով, որ նույիկից տեսնելու համար դատարան էին ենթարկվել ցանկացած վտանգի՝ միջին տարիքի դետական ծառայողները, այրիները, Արաբուրի երիտասարդ կողմնակիցները, քաղաքականությամբ ենտաքրքրվող և արկածաւեր տղամարդիկ, ովքեր արդեն հայցուրավոր անզամներ տեսել էին նրա դատուերը եւուստացույցով, ասում էին, որ առաջին շարքերի վրա նրանից ճառագում էր ինչ-որ լոյս, ինչ-որ փայտ, և անհնար էր երկար նայել նրա աշքերի մեջ:

Մեսարը՝ զինվորական թեռնատարներով թռնությամբ բաւարուն տարված իմաս-խաթիքների ուսումնարանի սաներից մենքը (նա, ով դիմ էր, որ ուղղանավագուներու և արձիստուները թաղվեն նույն գերեզմանոցում), շատ տարիներ անց ինձ առաց, թե զգում էր ինչ-որ զորություն, որը ձգում էր դեռի Սունայը: Նարավոր է նա կարողացակ նման խստովանություն թռյ տապ իրեն, որպիսին մինչ այդ եղել էր լրգումուն շորս տարի աեաթեկական գործողություններ իրականացրած խլանիստական մի փոքրաբանակ խնճավորման անդամ, իսկ ենտո, դրանից եիասրափելով, վերադարձել էր Կարս և աշխատում էր տեղի թեյարաններից մեկուն: Նրա խորքերով՝ մթնուրուում զգացվում էր բառերով անբացատրելի ինչ-որ բան, որը իմաս-խաթիքների ուսումնարանի սաներին ձգում էր դեռի Սունայը: Գուցե դրա դատճանուն այն էր, որ Սունայն ուներ բացարձակ իշխանություն, իսկ ուսումնարանի սաները ձգուում էին ենթարկվել ենց այդուհի իշխանության: Կամ այն, որ նա արգելեներ էր դրել և նրանց «փրկել» մի շարք վտանգավոր զրադմունքներից, օրինակ՝ աղստամբություն կազմակերպելոց: «Ռազմական հեղափոխուններից ենտ իրականում բռնըրը բարուն գոկունակության ին զգում», - ասաց Մեսարն ինձ: Նրա կարծիքով, երիտասարդության վրա ազդել էր այն, որ Սունայը, օժտված լինելով այդուհի իշխանությամբ, այնուամենայնիվ, թեմ է բարձրացել և ի սրտե նվիրվել ամբոխին:

Ծառ տարիներ անց, երբ Կարսի «Սահման» ենուստաբնկերությունում

դիտում էի այդ երեկոյի տեսազրությունը, ևս նոյնողես զգացի, որ դահլիճը մատուցել է հայրերի և որդիների, իշխանավորների և խոռվարանների հակամարտությունը, և բոլորը խորին լուսաբան խորասարգվել են տագնադիններով լի եիշողությունների ու երեակայության գիրկը, և ինք է վերատրեցի առկայությունը մոգական «Ծնննիք» զգացողության, որ կարող են հասկանակ Ծիայն նրանք, ովքեր աշդրում են հայածանքների վրա եիմնված ազգայնական երկրներում: Սունայի շնորհիվ դաշիճնում կարծես շին մնացել «օտարներ», բոլորն անհուստին կարդկած էին իրար ծնկ՝ ընդիւնուր դասմարդյամբ:

Այդ զգացողությունը խաբարում էր Շատիհնեն, որի նժրկայությամբ թեմուն Կարսի բնակիչները ոչ մի կերպ շին կարողանում Վարժիկը: Նեռուստառադերատորները հավանաբար նոյնողես զգացել են դա, և ներկայացման տողակիրի դասեերին, անսախիցիկները Անետիկով Անդրշնչված Սումայի վրա, մի կողմ էն քաղնում Շատիհնենի: Կարսի համերիսաւեսը նրան կարողանում էր տեսնել յոկ այն ժամանակ, երբ նա բռվկարային կառակախաղերի սույսափիների նման սկսում էր աշակցել նրան, ով իր ուսերին տանում էր ողջ գրեթեությունը: Մինչդեռ հանդիսատեսին շափականց եռուցում էր, թե ինչ է աներու Շատիհնեն, որպէս կեսօրից ի վեր հայտարարվում էր, թե երեկոյան ներկայացման ժամանակ նա բանալու է զբախը: Բազում խոտսկցություններ էին դրատվում, թե Շատիհնեն այդողես է Վարվում զինվորականների ճնշմամբ, որ նա թեմ դպրու չի գա և նմանատիր այլ բաներ, իսկ նրանք, ովքեր անցյակ էին զիսաշորով աղջկիների ու այլքարին, բայց չին լսել Շատիհնի անունը, նրա մասին իմացել էին ընդունենող մեկ-երկու ժամ առաջ: Այդ իսկ դաստիառով, թեև նա թեմ եղան անքանի տեսքը, երկար, կարմիր զգնառը հագին, բայց բանի որ զիսաշորով էր, սկզբուն հիանակություն առաջացրեց:

Ներկայացման բաներուրդ բոլորին, երբ բոլորը ինչ-որ բան իմ սղասաւում Շատիհնեից, նրա և Սումայի երկիրստություններից մնի ժամանակ որոշ բան միաց աղուա դարձվելու: Երբ նրանք թեմում մնացին երկուառվ, Սումայր հարց-թեց՝ վճռե՞լ է նա, թե՞ ոչ, և առաջ:

- Ես անթայատրելի եմ համարում, որ դու, ինչ-որ մնի վրա զայրանալով, սղասիւս թեզ:

Շատիհնեն առաջ.

- Այս բաղադրում տղամարդիկ Ծինյանց սղանում են անսատների նման, ու եթե նրանք ասում են, թե այդողես են Վարվում հանուն բաղաքի երջանկության, ապա ո՞վ իրավունք կունենա միջամտել, եթե ես ոգենամ ինքնաւդան լինել, - և ասես խույս տակով թեմ բարձրացած հումանա Էսերից՝ դուրս տանեց:

Չորս տարի անց, երբ Կարսում այն օրերին կատարված իրադարձությունների մասին տեսեկություններ էի քաղել բոլորից, ում ենու կարողացել էի զյուցել, երբ Ժամացույցը ծեւերիս փորձում էի բուժե առ բուժ վերականգնել և զրի առնել կատարվածի դրամկերը, ես հաշվարկեցի, որ երբ Շատիհնեն ասում էր այդ խոսքները, Լաջիվները նրան տեսավ վերջին անգամ: Իմ այցելության ընթացքում դեռ աշխատանքի մնջ գտնվող ՆԱՎ-ի գործականների և Լաջիվների

հարևանների խոպերի համաձայն, ովքեր ինձ ողամբցին հարձակման ճափին, դրու քակելու ողակին Լաշիվերթն ու Շամդեն եղել են ենուստագույցի առջև։ Պաշտօնական վարկածը տնկում է, թե Անվտանգության աշխատավիցներին և զինվորներին տեսնելով՝ Լաշիվերթը նետվել է դեղի սենյակի խորքը, զենք վերցրել է կրակ բացեր։ Սակայն որոշ հարևանների ողատնածով և ըստ երիտասարդ իշխամբանների, որոնց համար նա շտուռ լեզեն դարձավ, Լաշիվերթը ուցականչել է մի կրակեր, և փորձել է փրկել Շամդեն, բայց Չ. Դմիտրովի գլխավորությամբ բնակարան խուժած անկալի խորավորանը մի բողիում կրականերթերով քզկան է ոչ միայն Լաշիվերթին ու Շամդեն, այլև ողջ սենյակը։ Չնայած ոտնի սղության՝ հարևան տների մի բանի ենուարքրքասեր երեխաներից բացի ոչ ոք աշակերտյուն չի դարձեկ կատարվածին։ Դրա ողատնածը ոչ միայն այն էր, որ նախատիր զիշերային հարձակումները Կարսի համար տպվրական էին, այլև այն, որ այդ ժամանակ ոչ որի ոչինչ չեր ենուարքրքան։ Ազգային բատրանից ցուցադրվող ներկայացնումից բացի։ Բոլոր փաղացները ամայի էին, բոլոր խափենելով փակ էին, և բացառությամբ մի բանիսի՝ փակ ին նաև բոլոր թեյարանները։

Սունայը գիտեր, որ բոլորի աշխերդ գաճված են իրեն, և դա նրան հաղորդում էր գերբնական վատուհեռություն ու գորություն։ Բանի որ Շատիֆեն զգում էր, որ թեմուն ինքը կարող է լինել միայն այն տեղում, որը նախուռեսել է Սամայը, ուստի աստիճանաբար ավելի ու ավելի էր մոտենում նրան՝ զգագույն, որ իր նուակացանն իրականացնելու հնարավորություն կրնենա միայն այն դեռքում, եթե կարողանա օգտագործել եսրմար առիթը, որը Սամայը կրնենուի։ Ես չգիտեմ, թե այդ դասելու նա ինչ էր նուածամ, որովհետեւ, ի տարրերություն ավագ դրոշ, Շադիֆեն խասափում էր այդ օրերի նասին ինձ հետ զրուցելուց։ Կարսի բնակչիները, որոնք զգացել էին զրուց բամարտ և ինքնաստան լինելու Շատիֆենի հատուառակամությունը, այդ դասեց սկսած և բառաստ բայց շարտնակ՝ աստիճանաբար իմացնումքով էին լցվում նրա հանդեմ։ Ներկայացնան ընթացքամ Շատիֆենի կերտարն աննկատ դառնում էր ավելի կարևոր, ներկայացնում վերածվում էր ծամր դրամայի, որը լի էր Սամայի և Ֆանդրա Էսերի բարոյախոսական ու ժամանք շղագրզի ընդլայնմերով։ Շանդիտառնը նկատուց, որ Շատիֆեն մարմնափրամ է խիզախ առջևկա, որը չի վախեցել աղամարդկանց ճնշումներից և դատրաստ է ամնն ինչի։ Շատ-շառներից, ոս ենու զրուցել եմ ենուազայում, և ովքեր տարիներ շարունակ խոր ցայ են զգացել Շատիֆենի հետ կատարվածի համար, լսել եմ, որ թեև «զյլաշորով խառվարար աղջկա» կերտարը մոռացության է նատունվել արսագորն և իստիա, այնուամենայնիվ, նոր անեսատի կերտարը, որ այդ օրը Շատիֆենի շնորհիվ ի հայու է նկել թենում, Կարսի բնակչիները ընդմիշտ դասեղանել են իրենց պրեթրամ։ Երբ այդ երեկո Շատիֆեն հայտնվեց թենում, դասելնում խորին լուսաբար իջամ, իսկ ներկայացնանը իրենց տներում ենուստագույցով ենտևող մեծահասակներն ու երեխամերը նրա խոպերից ենուս հարցնում էին միմյանց։ «Նա ի՞նչ աւասց, ի՞նչ էր աստոն։

Այդ դադարներից մեկի ժամանակ լավեց վերջին շրջու օրվա ընթացքում

առաջին անգամ քաղաքից մեկնող զնացքի շահի ձայնը: Կան վագանում էր: Նրան այնտեղ թռի մտցրել էին զինվորները: Տեսնելով, որ վերապարձած մեքենայից Խփեկը չի իջնում և ընդամենը իր որայուսակն է ուղարկել, ին սիրելի ընկերը ողջ ուժով փորձում էր համոզել իրեն ուղարդանող զինվորներին, որ թույլ տան հանդիտել Խփեկի եետ, բայց չկարողանալով եամաճայնություն կորզել՝ խնդրեց զինվորական բեռնատարը ևն մեկ անգամ ուղարկել նրա ետևից՝ հյուրանոց, իսկ երբ մեքենան կրկին վերադարձակ առանց Խփեկի, Կան սկսեց սղային աղաջել գոնեն հինգ բաժինվ ենտաձեզել զնացքի մեկնումը, ու երբ Խփեկը դադյան չեկավ, և զնացքը շարժվելով առկեց, Կան լաց եղաւ: Գնացքը շարժվեց, իսկ արտաստուգով ին նրա աշխերը շարունակում էին կառամատույցի բազմության խարբում՝ Ջազիմ Կարարեքիրի արձանին ուղղված կայարանի դրների մեջ, որոնցի բարձրահասակ, ճամուրուկը ձեռքին կնոջ, ով, ինչդեռ Կան էր փափագում, զայիս է աղիոյ դետի իրեն:

Արագություն եսկարադ զնացքը ևս մեկ անգամ առեց: Այդ դաշին Շտրօնտ թիյն ու Խփեկը դարս եկամ «Ջանի ատարան» եյտրամանցից և քայլեցին աղիոյ դետի Ազգային թատրոն: «Գնացքը մեկնեց», - ասաց Շտրօնտ թիյը: «Այո, - ասաց Խփեկը: - Ճանադարիները շուտով կրացվեն: Նահանգագետն ու կայսարի երանանատարը կվերտառանան բարպար»: Ես ինչ-որ բան է առաց, թե այդուհետ կավարտվի այս տիսմար եեղաշքամբ, և ամեն ինչ կկարգավորվի, բայց այդ ամենը ասաց ոչ թե այն պատճառով, որ դրանք կարենը էր համարում, այլ որովհենու կարծում էր, որ եթե լոի, եսայր կվասկածի, թե ինքը նուածում է Կայի մասին: Ես ինքն է շգիտեր, թե ինշրան է մտածում Կոսի և ինշրան՝ Լաշիվերքի մասիվ մասին: Նորում զգում էր անտանելի ցավ, որ բաց է բռուել երշանիկ լինելու ենարավորությունը, և անահնամ առելություն Կայի եամինել: Այդ ասելության ուստոնամերի վերաբերյալ նա կասկածներ զրեթ չուներ: Չորս տարի եետո Կարսում, ասանց որևէ հետաքրքրաբարյան ինձ եետ քննարկերով իր ատելության ուստոնամերը, նա շատ շիրովից իմ եարքեից ու կասկածներից և ասաց, թե այդ երեկոյից եետա ինքը անմիջապես հասկացել է, որ Կային սիրելն այդուհետ զրեթ անհնար է: Մինչ Կային տանող զնացքը տպում էր ու եետանում բաղաքից, Խփեկը լոկ զատ եհապափություն էր զգում: Գուցն նաև՝ որոշ առշանք: Իրականում նրան տանջում էր մի բան. ինչդեռ է վիշտը կիսելու Բարիչեի եետ:

Դատեր լաւգունից Շտրօնտ թիյը հասկացավ, որ նա տառապետ է:

- Ուզ քաղաքն ասես լրած է, - ասաց նա:

- Ուրկական քաղաք, - ասաց Խփեկը՝ լոկ ինչ-որ բան ասելու համար:

Նրանց առջևով անցավ երկու զինվորական մեքենաներից բաղկացած շարասյուն և խաշմերուկով թերվից: Շտրօնտ թիյն ասաց, թե այդ մեքենաները կարողացել են զայ, որովհետո ճանադարիները բացվել են: Ուշարությունները շեղեւու համար եսայր ու դուտոր նայեցին մթան մեջ անհետացող շարասյան լայների ետևից: Նախագայում իմ անցկացրած եետաքննությունից երևում է, որ այդ շարասյան մեջտեղի ծածկաբալիք մեքենայում գտնվում էին Լաշիվերքի և Շանդիի դիակները:

Սուտերով անցնող «Ծիլդի» լուսարձակների թեկրեկուն լույսերի տակ ժուրգուտ թեյը նկատեց, որ «Սահման» բաղաքային թերթի խմբագրության ցուցափեղկում փակցնում են թերթի հաջորդ օրվա համարը: Նա կանգ առավ և կարդաց. «Մաս թեմի վրա: Նայտնի դերասան Սունայ Շահնը սոյանվել է երազենի կրակոցով երեկ երեկոյամ՝ ներկայացման ժամանակ»:

Նորվածը երկու անգամ մշադիր ընթերցելուց հետո նրանք արագորեն վերադարձան Ազգային թատրոն: Ընթի ճուաքի մոտ կանգնած էին ուսական նոյն ներենամերը, իսկ դրակի ներքում երևում էր նոյն տանկի տռվերը:

Ներս նույնելիս նրանց խուզարկեցին: Ժուրգուտ թեյն ասաց, որ ինքը «զիավոր դերասանութեա եայրն ե»: Ակավում էր երկրարդ գործողությունը, և նրանք, վերջին կարգում մի կերպ ազատ տեղ գտնելով, նստեցին:

Այնուամենայնիվ, այս գործողությունում նոյնուն տեղ էին գտել մի շարք կատակներ և զվարճայի տեսարաններ, որոնք մատուցելու վարժիստությունը Սունայը ձեռք էր թերել տարիների շարշարանքով: Ֆունդա Էսերը նոյնինսկ մի քիչ դարեց, սակայն այնոյիսի տեսքով, ասես ծիծադրում էր իր արածի վրա: Իսկ ոյիսի ընդհանուր մթնոլորտը շատ ծանր էր, դահլիճում բար լուրջյան էր: Զադիքն ու Սունայը եիմա ավելի շատ էին երկատով մնում թենում՝ դեմ դիմաց:

- Եվ այնուամենայնիվ, դոք դեռք է բացատրեք, թե ինչու եք ինքնատրան լինելու, - ասաց Սունայը:

- Դա ոչ ոք չի կարող սոսոյգ ասել, - դատասիստանց Քաղիքնեն:

- Ինչդե՞ւ:

- Եթե որևէ մեկը տուոյց իմանա, թե ինչու է ինքնատրանություն գործում, եթե կարողանա բացատրեք դատուածը, աղյա այդ բային չի դիմի, - ասաց Քաղիքնեն:

- Ո՞չ, ո՞չ, բնավ այդովես չէ, - ասաց Սունայը, - ոնանք իրենց սրբանուն են համան պիր, նյուսները չեն կարողանում համդութեն անուսուն ծեծը կամ աղբառությունը:

- Դուք շատ ժարգումակ եք ընկապում կյանքը, - ասաց Քաղիքնեն: - Միրո դատուածու իմքն իրեն սրբանելու վիճական բավական է փոքր-ինչ համբերելու ողիմանսյ, և աերն ինքը տեղի կատ: Ադրատությունը նոյնուն ինքնատրանության հիմնավոր դրատնար չի կարող լինել: Ինքնատրան լինելու վիճական կարելի է բաժանվել ամուսնուց կամ գրն փոքրել վորդ գործանակ:

- Լավ, այդ դեռքում ո՞րն է իրական դատուածը:

- Քոյք ինքնատրանությունների իրական դատուածը, ինարկն, ինդարտությունն է: Կանայք, համենայն դեպս, իրենց սրբանուն են ենց այդ դրատնառու:

- Որովհետև հոգածությունը տուժո՞չ է պիրուց:

- Դուք ոչինչ չեք հասկանում, - ասաց Քաղիքնեն, - կինն իրեն չի սրբանում ուսնահարված հոգածության դրատնառու, այլ սրբանում է, որտեսզի ցոյց տա, թե ինչ եղարսու է ինքը:

- Զեր ընկերութիները այդ դրատնառո՞վ են ինքնատրան լինում:

- Ես չեմ կարող խոսել նրանց անունից: Ամեն նարդ իր դրատնառն ունի:

Սակայն ամեն անզամ, երբ մտածում են ինձ տղանելու ճափին, գգում եմ, որ նրանք նույնդես մտածում են ինձ ննան: Ինքնասդանության դաեր այն ակնքարքն է, երբ կինը միայնակ է և ատավի տար է գիտակցում, որ ինքը կին է:

- Դուք այդ խօսքերով՝ եք ձեր ընկերության ինքն նորի ինքնասդանության:

- Նրանք ինքնասդան են եղի իրենց կամրջով:

- Բոլորը գիտեն, որ այստեղ՝ Կարստն, ոչ որ շանի ազատ կամք: Այդուս են վարդում, որդեսզի ազատվեն ծեծից: Անդամազրված են որում կազմակերպության, որտեսզի կարողանան այդոյիսպէ ուշտողանել իրենց: Խռոսովլաներ, Քաղինեն, որ դուք նրանց հետ գաղտնի ուրայնավարվել եք և կանանց հուշել ինքնասդանության միտքը:

- Մի՞քս ննան բան հնարավոր է, - ասաց Քաղինեն, - ինքնասդանության կատարելով՝ նրանք ավելի միայնակ են դարձել: Տատերից երաժարվել են ենուները, որովհետև ինքնասդան են. շատերին նույնիսկ առանց նամազի են հանձնել հողին:

- Եվ դուք ձեզ սղանելու եք, որտեսզի աղացուցեք, որ նրանք միայնակ չե՞ն, որ դա հասարակական երևույթի դրսնորմա՞ն է: Քաղինեն, դուք լուս եք... Սակայն եքս դրսնառը շատելով՝ տղաներ ձեզ, մի՞քս պիստ չի ընկալվի կոչը, որ մտադիր եք երաժարակել:

- Ես իմ ինքնասդանությամբ ոչինչ չեմ ուզում ասել, - ասաց Քաղինեն:

- Քայլ, չ՞ որ այսրան մարդ ձեզ է հետևում, անհանգուստանում: Ասուցեք գոնե, թե ինչ եք նտածում այս ուսեին:

- Կանայք իրենց սղանում են հաղթանակ տանելու հոյառվ: Իսկ սղանադայիկ՝ եքս հաղթանակի հոյս չի մնացել:

- Դա ճիշտ է, - ասաց Սունայը և գրդանից հանեց «Կիրիկ-կապե» ճակնիշի ստորնանակը: Ուզ դասելինը ուշադիր ենունում էր զենքի փայլին: Խնդրում եմ, երբ զգաք, որ ես ուստաժած եմ վերջնականաղես, ահա այս գննորվ սղաներ ինձ:

- Ես չեմ ուզում հայտնիվել ճադերի ենունում:

- Քայլ չ՞ որ դուք ինքնասդան եք լինելու, - ասաց Սունայը, - բանի որ ձեզ սղանելով դժոխվ եք ընկենելու, աղա ոչ այդ ուստաժից, ոչ կ այն աշխարհի ուսափիմներից վախսենալու բան շունեք:

- Կինը ենց այդ ուստանառով է աղանում է իրեն, - ասաց Քաղինեն: Որդեսզի կարողանա ազատվել ցանկացած ուստաժից:

- Այն ուսեին, երբ կզիտակցեն իմ ուստանությունը, ես կցանկանայի ճան ընդունել ահա այսդիսի կնոջ ձեռքով, - բաւերայնորեն շրջվելով դեղի հանդիսանեաը՝ բացականցեց Սունայը: Նա մի ուսի դադար տվեց, աղա սկսեց Աքարարի սիրային արկածներին նվիրված մի դիմք ուստանե, և ենց այդ ուսեին կ զգաք, որ հանդիսանեաը ձանձրանամ է:

- Երբ երկրարդ զորեղողաթյունն ավարտվեց, Թուրզուտ թյուն ու նվիրեն անցան կովյաներ և սկսեցին որոնել Քաղինենին: Ընդարձակ սենյակը, որ մի ժամանակ փորձեր էին կատարել Սունկայից ու Պատերքուրզից ժամանած կրկեսի

արտիստները, Մոլիեր թեմայութ հայ դերասանները, Ռուսականով մեկ շրջագայության մնակող երաժշտներն ու դարսախմբերը, իհմա տառն իր ու ցորս:

- Ես գիտեի, որ կզաւ,- առաց Քաղիքն Իշխեկին:

- Ես եղարտ եմ քեզնով, քանկազինս, որս երաշալի իր,- առաց Շուրգուտ թիյն ու գրից Քաղիքնին:- Եթէ նա քո ծեռքը տար զենքն ու ասեր՝ «Սուանիր ինձ», ես կրաքրանայի տեղիցս և ներկայացումն ընդիւտնով՝ կրդակեի. «Քաղիքն, մաքովի շանցնի կրակեր»:

- Ինչո՞ւ:

- Որովհետու զենքը կարող է լիցքավորված լինել,- առաց Շուրգուտ թիյը:

Նա դատուց «Սահման» քաղաքային թերթի վաղվա եամարտմ կարդացած հոդվածի մասին:- Ինձ չի վախեցնում այն, թե լուրջ, որը Սարդարը գրել է նախադիմի հուսալով, որ այն իրականություն կդառնա, իսկապես կիրականանա, - առաց նա:- Որովհետու վերջին հաշվով դրանց մեծ ճանար չի իրականանում: Ես անհանգուտանում եմ, քանզի վստահ եմ, որ Սարդարը չի եամարձակվի նման եավակնօտ հոդված գրել՝ առանց Սունայի գիտության և համաձայնության: Պարզ է, որ Սունայն է երանայել գրել հոդվածը: Շնարավոր է՝ դա արկել է գովազդի նորագուակով: Բայց ենարավոր է՝ նա ոգում է քեզ ստիգմի իրեն թեմուն ստանել: Աղջիկս, քանկազինս, անս, մինչև չխռնովլես, որ ատրճանակը լիցքավորված չէ, չկրակես նրա վրա: Ու անս, զյուխտ շրանաս եանուն այդ մարդու: Իփեկը չի մնանում: Մենք այս քաղաքում դեռ երկար ենք ատրեխու, զոր մի զայրացրու կրանական կարգերի կողմնակիցներին:

- Իփեկն ինչո՞ւ չի մնանում:

- Որովհետու նորը, քեզ, մեր ընտանիքը ավելի շատ է սիրում,- Քաղիքնի ծեռքը բոնիոր՝ ասաց Շուրգուտ թիյը:

- Հայրիկ, մենք կարո՞ղ ենք մի անգամ է առանձին գրացել,- հարցրեց Իփեկը և անմիջապես նկատեց, որ այդ խոսքերից Քաղիքնի դեմքին սարսափ ուրվագույց: Մինչ Շուրգուտ թիյը մոտենում էր վաշշառ սենյակի քարձուալիր դանից մտած Սունային և հումենա Էսերին, Իփեկն ամբողջ ուժով վարվեց Քաղիքնին: Նա նկատեց, որ այդ շարժումը հարուցեց քրոջ վախը, և նրա ծեռքը բռնելով՝ առաջնորդեց սենյակի՝ վարակույրով ատանձնացրած նասնարածին: Այնտեղից, կրնյակի շիշն ու ընդամակները ծեռքին, դուրս եկալ ֆունդա Էսերը:

- Քաղիքն, որս շառ լուսն էիր,- առաց նա,- տեղափոխվեր, ինչողնս հարճար է:

Իփեկը նսանցրեց Քաղիքնին, որն աստիճանաբար կարցնում էր հույսը: Իփեկը նայեց նրա աշքերի մեջ, կարծես ուզում էր ասել՝ ես վաստ լուր ունեմ: Առա դժվարությամբ ասաց.

- Առանել եմ Լաշիկերդին ու Դանիելի:

Քաղիքն մի ողակ խոնարիեց եայացը:

- Նրամք նոյն տա՞նն են եղել: Ո՞վ է ասել այդ մասին,- հարցրեց նա, առկայն նկատելով Իփեկի դեմքի ալուսահայտությունը՝ լոեց:

- Լուր հաղորդել է իման-խարիբների ուսումնարանի ասա Ֆազիլը: Ես անմիջապես եալատացի, որովհետու նա անձամբ է տեսել նրանց... մի ողակ

հաղաղերով, որտիսզի քաթանի դես գունառված Քաղիֆեն կարողանա ընկալի տեղնկառիքունք, նա հարմեռ պվեացրեց,- Կամ զիտեր, թե որտեղ է թար-նվում Լաշիվերք, վերջին անգամ թեզ հանդիդերա եւսու նա հյուրանոց չի վերադարձել: Ես կարծում եմ, որ Կան Լաշիվերի թաքսուոցի անդր հայտնել է զինված խճախբրնան անդամներին: Այդ դատուառով է շզնացի նրա հետ Գերմանիա:

- Ի՞նչ զիտես,- առաց Քաղիֆեն,- գուցն հայտնել է ոչ թե նա, այլ արիշը:

- Գուցե, ես այդ ճասին մտածել եմ: Բայց պիրու եռուշում է, որ Կան է մատնել, և ես հասկացա, որ չիմ կարողանա ինձ համոզել, թե նա չի մատնել: Ես շզնացի Գերմանիա, որովհետն զգացի, որ չիմ կարողանա պիրել նրան:

Ուժերը, որ Քաղիֆեն ի մի էր թերել Իփելին լսելու համար, սպառված էին: Իփելի նկատեց, որ Լաշիվերի մահվան լուրը նոր միայն հասալ Քաղիֆենի զիտակցությանը:

Չեզքերով դեմքը ծածկելով՝ Քաղիֆեն բարձրածայն լաց եղավ: Իփելի փաթաթվեց նրան և նոյնուհի արտօսալից: Մինչ Իփելին անձայն արտօսալում էր, զգաց, որ ինքն ու քայլը լայիս են տարրեր դասանամերով: Նրանք արդեն մի քանի անգամ այդդես արտօսավել էին, երբ երկուսն է չիմ կարողանում հրա-ժարվել Լաշիվերից և երբ ամոք ին զգում նրա համար մրցակցելոց: Իփելի զգում էր, որ հակամարտությունն ալարտվել է: Կարսից ենուանալու կարիք շնչար այլս: Մի որակ նա իրեն ծեր զգաց: Շնրանով՝ լինելով շրջակա աշխարհի հետ համերաշխ, դատուալ իմաստուն, ոչինչ շցանչանալ աշխարեից: նա զգում էր, որ կարող է լինել այդդիմին:

Դիմա նա ավելի շատ անհանգստանում էր հեկեկացող Քաղիֆենի հա-մար: Նա տեսնում էր, որ քրոջ ցավն ավելի ուժզին է և կործանարար, քան իրենը: Գիտակցելով դա՝ նա համակվեց գոհունակության զգացումով, որ ինքը չէ նրա վիճակում (թե՞ ուս վրեմի քայլը զգացողություն էր) և անմիջադես ամոք զգաց: Ռադիոյից ենչեց նոյն ձայներիցը, որը Ֆիլմնի ցուցադրումների ընդմիջուննե-րին հանդիսատեսներին երանցունում էր ազգային թատրոնի դեկավարությունը, որովհետև դրա շնորհիկ ավելանում էր զագալ ջրի և բռված սիստեմի վաճառքը: Վնշում էր «*Be thy, come closer, closer to me*» երգը, որը նրանք լսել էին Ստամբու-լան բնակվելիս՝ վաղ երիտասարդության տարիներին: Այն ժամանակ երկու քայլն է ուզում էին լսվ անգիւերերն ստվորել: Բայց ոչ մեկը չկարողացավ: Իփե-լի զգաց, որ երգը լսելով՝ քայլը ավելի հոգվեց: Վարագույրի ճնշերից նա նկա-տեց, որ հայրն ու Սունայն ինչ-որ բանի շարք զրացում են սենյակի մյուս՝ կիտակավար մասում, և նրանց նոտեցած քունդա Էսերը ընդանակները կո-նցակ է լցնում:

- Քաղիֆեն խանում, ես գնդապես Օաման Շորի Չելակն եմ, - վարագոյ-րը կարուկ մի կուլմ քաշելով և, ինչդես կիմուներամ, մինչև գետին խոնարհում անելով՝ առաց միջին տարիքի գինվորականը: Տիկին, ինչո՞վ կարող եմ փարա-սել ձեր վիշտը: Եթե չեք ուզում թեմ բարձրանալ, կարող եմ բարի լուր հայտնել, ճանապարհները բացվել են, շատով բաղադր կգան քանակային զրամասներ:

Նստագայում, ռազմական առողջանի առջև կանգնելով, նա այդ խոսքներն օգտագործելով է որոշես աղբացոյց, թե ինքը ձգուում էր քաղաքը որպաշտանել տիվանար հեղաշրջնան կազմակերպիչներից:

- Ընորհակալ եմ, դարուն, ես միամգամայն լավ եմ զգում ինձ, ամեն ինչ կարգին է,- ողամափառնեց Քաղիքնեն:

Իփեկը զգաց, որ քրոջ շարժումներում արդեն իսկ ի հայտ է եկել Ֆունդա Էսերի քատերայնուոյնը եկացնող ինչ-որ քան: Միաժամանակ նա իհանում էր իմքնատիրապետուումը վերագրուելու քրոջ միգով: Ինքն իրեն տախղեավ՝ Քաղիքնեն վեր կացավ, մի քաժակ շուր իսմեն և սկսեց ուրվականի նման դեգերեկ կուպիսներից այն կողդ գունվոր ջնշարձակ սենյակում:

Երբ սկավեց երրորդ գօրծողությունը, Իփեկն ուզում էր դարս տանել եռը և բայլ շտալ, որ նա խոսի Քաղիքնեն հետ, տակայն մժարզուս թեյր վերջին ուսահին նոտեցավ Քաղիքնեն.

- Չվախենաս,- Սունային և նրա ընկերներին նկատի ունենալով՝ ասաց նա,- նրանք ժամանակակից ճարդիկ են:

Երրորդ արարի սկզբում Ֆունդա Էսերը կատարեց անարգված կմոջ մասները: Դա զրավեց այն հանդիսառուսների ուշադրությունը, ովքեր դժգոհում էին, թե ոյիսը «տեղ-տեղ շատ ինտելեկուութ» է: Ֆունդա Էսերը, ինչուս միշտ, հայեցած էր տղամարդկանց, արտասուր հեղան, և միաժամանակ վեհադանծ տեսքու ուստանում, թե ինչ է կատարվել իր հետ: Երկու երգից և գովազդի փարթիկ ծաղրանմանակուումից հետո, որը զվարճացրեց հիմնականում երեխաններին (մերկայացնում էին, որ «Այզավի» արտադրանքը բաղկացած է «քաց թռնված» զազերից), թենք մթնեց, և հայտնվեցին երկու զինվոր, որ իհացնում էին երկու օր առաջ ներկայացնան վերջում թեմում հայտնված հրացանավոր զինվորներին: Նրանք թերեցին և թեմի մեջտեղում տեղադրեցրին կախաղան, և որշ քատրունք բաղվեց մեռելային լուսքյան գլուու: Նկատելիարեն կաղացող Սունային ու Քաղիքնեն կանգնեցին կախաղանի տակ:

- Ես չի կարծում, թե կրամարձությունները այդքան արտազ կզարգանան,- ասաց Սունայը:

- Դուք ցանկանո՞ւմ եք խոտուվանել, որ ձեզ շեաջորդվեց իրականացնել այն, ինչ ազամ էր, թե՝ արդին ներացել և գեղեցիկ նախանազու առիթ եք փնտուում,- հարցրեց Քաղիքնեն:

Իփեկը զգաց, որ Քաղիքնեն նկայական ջանք է բախտում դերը շարունակելու համար:

- Դուք շատ խորաքափանց եք, Քաղիքնեն,- ասաց Սունայը:

- Դա ձեզ վախեցնո՞ւմ է,- լարված և ատելությամբ հարցրեց Քաղիքնեն:

- Այս,- քատերայնորեն ասաց Սունայը:

- Դուք վախենում եք ոչ իմ խորաքափանցությունից: Ձեզ վախ է ուստանառում այն, որ ես անհառականություն եմ,- ասաց Քաղիքնեն:- Որովհեաւ ներ բաղաքում տղամարդիկ վախենում են ոչ թե կանանց խելամտությունից, այլ նրանց կողմից դեկավարվելուց:

- Ծիշո հակառակը,- ասաց Սունայը,- ես այս ենդաշրջամք կազմակերպել եմ, որդիսզի մեր կանայք կարողանան եվրոպացի կանանց ննան իրենք տնօրինել իրենց կյանքը: Ուստի ուզամ եմ, որ դուք իհմա բանաք ձեր գլուխը:

- Ես կրանամ գլուխս,- ասաց Քաղիֆեն,- բայց դրանից ենտո կվայիւմ, որդիսզի աշացուցեմ, որ այդուս վարկում եմ ո՛չ ճեր ուստապրամբով, ո՛չ է եվրոպացիներին ննանակելու ցանկությունից:

- Բայց դուք շատ լավ գիտեք, որ եվրոպացիները ձեզ կտօջանեն այդ արարքի համար, որովհետև ինքնասդանություն կատարելով՝ դուք հանդես կգաք որդիս անհաստականություն, ճի՞շտ է, Քաղիֆե: Գադտնիք չէ նաև, որ «Ասիա» եկարանում տեղի ունեցած տիբրանոշակ գայտնի հավաքի ժամանակ դուք բավական ոգևորվել եք գերմանական թերթին ուղերձ հրեցու զադափարով: Ասում եմ՝ և՛ զիսաշոր կադող, և՛ ինքնասդանություն կատարող առջիկների կազմակերպիչը դուք եք:

- Ինքնասդանութիւն միայն մնկն է ուրարաքի հանում զիսաշորի՝ Շենլիմեն:

- Իսկ դուք իհմա կիշենք երկրորդը...

- Ոչ, նախրան ինքնասդան լինելը ես կրանամ գլուխս:

- Դուք լա՞վ եք նշանել:

- Այո,- ուստասիսանեց Քաղիֆեն,- շատ լավ են նշանել:

- Այդ դեմքում դուք ուստու է նստածելիք նաև ահա թե ինչ ինքնասդանութիւնը են ընկնում. ի՞նչ է, դուք հանգիստ խղճով կտրանեք ինձ, որովհետև գիտեք, որ միենայն է՝ դժո՞նք եք ընկնելու:

- Ոչ,- ուստասիսանեց Քաղիֆեն,- ես չեմ հավաստում, որ ինքնասդան լինելով՝ դժուկը կընկնեմ: Խսկ թեզ կտրանեմ, որդիսզի ազատվենք թեզ ննան վիժվամբից, ազգի, հավատի և կանանց թշնամու:

- Զաղիֆե, դուք խիզախ եք և անկնիծ եք խոտում: Սակայն մեր դստիաները արգելում է ինքնասդանությունը:

- Այս, Սուրբ Ղուրանի «Նիսա» սուրակի ասում է. «Մի սրամիք անձը քա», - ասաց Քաղիֆեն:- Բայց դա չի նշանակում, թե Ամենազոր Ալյահը չի ների ինքնասդան դիստուի առջիկներին և կուտարկի դժուկը:

- Ուրենան դուք այդուս աղավաղում եք Սուրբ Ղուրանի խոտը:

- Ընդհակառակը,- ասաց Քաղիֆեն,- Կարսում որոշ առջիկներ ինքնասդան են եղել, որովհետև ցանկացել, բայց չեն կարողացել ծանկել գլուխները: Մեծն Ալյահը արքարամիտ է և տեսնում է, թե նրանք ինչ տանջանքներ են կրել: Զանի որ իմ պրառում սեր կա Ալյահի հանդիպ, ես նրանց ննան վերջ կտամ ինձ, որովհետև այս Կարս բաղադրում ես տեղ շունեմ:

- Գիտե՞ք, որ դա կզայրացնի մեր կրոնական աստաջնորդներին, ովքեր ձմեռով ձյուների միջով եկել են, որ Կարս թշվար բաղադրում անկանելի վիճակի մատնված կանանց ու առջիկներին համօզեն ետ կանգնել ինքնասդանությունից: Այդուս չէ, Քաղիֆե... Մինչդեռ Ղուրանը...

- Ես իմ դստիանանք չեմ քննարկի ո՛չ աթխատի, ո՛չ է նրանց եետ, ովքեր

վախից հավառացյալ են ծևանում: Բացի այդ՝ եկեր վերջ տամբ այս ներկայացմանը:

- Իրավացի եք: Իսկ այս խոսակցությունը ես չեմ սկսել ձեր հոգեվիճակի վրա ազդելու նորատակով: Ակսել եմ, որովհետև դժոխք ընկնելու վախից դոք չեր կարող եանգիտ խղճով արանել ինձ:

- Մի անհանգուացեք, ես ձեզ կաշանեմ քաջարձակադիմ հանգիտ խղճով:

- Վրաշտի է, - նեղացելու ատաց Սունայը, - իսկ ես ձեզ կիսայտնեմ ամենակարևոր հետառարյունը, որին եանզել եմ իմ քանիինգամյա քատերական կյանքի ընթացքում: Մեր հանդիսանաւը ոչ մի ստեղծագործության ժամանակ չի կարողացել առանց ձանձրանալու դիմանալ ավելի տևական երկարածության, բայ առ է: Եթե ցանկանում եք, ատանց խոսակցությունը երկարաձգելու անցնենք գործի:

- Լավ:

Սունայը հանեց «Կիրիկ կապե» նակնիշի նոյն ստորանակը և ցոյց տվեց հանդիսատեսներին ու Շաղիքենին:

- Դիմա դոք կրանաք ձեր զլուխը: Իսկ եեւո ես ձեզ կրամ այս ստորձանակը, և դոք կատանեք ինձ... բանի որ նման բան ատաջին անգամ է կատարված ուղիղ հետարձակմանը, ես ուզում եմ մեր հանդիսատեսին ես մեկ անգամ բացառել այս սմենի ինաստը...

- Եկեք ձգձգենք, - ատաց Շաղիքեն, - կանանց ինքնասդանությունների ճափին ճանարուակող տղանարդիկ ինձ ձանձրացրել են:

- Դոք իրավացի եք, - զենքը խաղացնելով՝ ատաց Սունայը: - Եվ այսուամենայիկ, ես ուզում եմ երկու բան ասել: Որդիսազի նրանք, ովքեր ենվառում են թերթերում գրված ասեկուսիներին, և նրանք, ովքեր ուղիղ հետարձակմանը դիմում են մեզ, չկախենան: Տեսքը: Շաղիքեն, ուս իմ ատրճանակի դասենակն է: Ինչորեւ տեսմուն եք, այն դասարիկ է: - Պահունակը համելով՝ նա այն ցոյց տվեց Շաղիքենին, առաջ ազուցեց բնիկնին: - Տես՞ք, որ դասարիկ է, - Վարդես աճոյարաի նեան հարցրեց նա:

- Այո:

- Այնուամենայիկ, եկեք ավելի համոզվենք դրանում, - ատաց Սունայը: Նա դարձյա հանեց դասենակը և զյուսակ ու նարդաստակ ցուցադրող աճոյարաի նման ես մեկ անգամ ցոյց տվեց եանդիսատեսին և դարձյալ ազուցեց բնիկնին: - Ես վերջին խոսք եմ ասում ի դաշտուանություն ինձ. դոք եենց նոր ասացիք, որ եանգիտ խղճով կատանեք ինձ, ատելություն եք տածում իմ եանդեմ, որովհետու ես, ուզգանական ենթաշշում կազմակերպելով, դարձել եմ մեկը նրանցից, ովքեր կրակում են ժողովրդի վրա՝ ինչ է թե նրանք նման չեն եվրազացիներին, բայց ես կամենում եմ, որ դոք ինանաք. ես դա կատարել եմ հանուն ժողովրդի:

- Լավ, - ատաց Շաղիքեն: - Դիմա ես կրամամ զլուխս: Խննդինմ, տեսնք բոլոր:

Մի ակնթարք նրա դեմքին ցավ հայտնվեց, առա ևս մի անդամոյն շարժումով նամեց զլսաշորք:

Դաեհինս այդ դասին շրջան անգամ չեղ լովում: Սունայը մի դաս շփոթակար նայում էր Շաղիքնին, ասես կառուպվածը ինչ-որ անսղասելի բան էր: Սիրող դերասանների նման, ովքեր նուռացել են հաջորդ խոսքերը, նրանք շրջինցին դեմքի դասին:

Ողջ Կարսը երկար ժամանակ հիացած նայում էր Շաղիքնի շագանակագոյն փարթամ վարպետին: Օղիքատորները, ի մի քերելով իրենց ողջ եամարձակաբարյանը, օրինակովներն առաջին անգամ թևենացին Շաղիքնի վրա և նրան ցուցադրեցին խոշը ողանուլ: Շաղիքնի դեմքին հայտնվեց այն կնոց ամորթակար արտահայտությունը, ով բազմության մեջ արձակել է զգեստը: Ակնհայտ էր, որ նա շատ է տառադրում:

- Եւնորուն եմ, տվիք զենքը, - ամեսմբեր ասաց Շաղիքնի:
- Եւնորուն, - ասաց Սունայը: Եվ ատրճանակի փողից բռնած՝ ողարգեց Քաղիքնին, - ծգամբ աս է:

Շաղիքնի զենքը ձեռքն առավ, և այդ ժամանակ Սունայը ժողոաց: Ողջ Կարսը համոզված էր, որ երկիսությունը շարումակվելու է: Գուցե Սունայն է, այդուն կարծելով, կուզենար ասել. «Դոր շատ գեղեցիկ նազեր ունիք, Շաղիքնի: Ես նոյնուն դրանք խանդրավ կրաքցնեի տղամարդկանցից», բայց Շաղիքնին ամսաբանելիքնեն սելմեց ծգամբ:

Կրակոց որոտաց: Ողջ Կարսը առցից: Ոչ այնքան կրակոցից, որքան Սունայի ջղածիզ անկումից: Ասես նրան իրոք գնդակահարել էին:

- Ամեն ինչ անհճառա է, - ասաց Սունայը: - Երանք ժամանակակից արվեստ չեն հասկանում, նրանք չեն կարող ժամանակակից լինել:

Նանդիսատնեան արդեն աղասում էր Սունայի նախահոգեվարքյան երկարշունչ մենախոսությանը, բայց Շաղիքնին ատրճանակն ընդհասու նոտեցրեց նրան ու կրակեց ևս շորս անգամ: Ամեն անգամ Սունայը ցնցվամ էր, նրա նարմինք փոքր-ինչ վեր էր բարձրանում և ասես ավելի ծանրանալով՝ ընկնում: Այդ շորս կրակոցները կատարվեցին շատ արագ:

Նանդիսատնեան արդեն աղասում էին ոչ քե հոգեվարքի ցուցադրում, այլ մասկան վերաբերյալ ինաւուպից մենախոսության, չըրուրէ կրակոցից հետո, Սունայի դեմքին արյան տեսմեռով, հոյսմերը կրոցրին: Նորին խանումը, որը գործողությունների և հասուուկ արտահայտուցամքոցների բնականությանը նոյնուն կարնարություն էր տալիս, որքան տերտուին, ոտքի էր կանգնել և դատրասովում էր ծագիանարեկ Սունային, բայց վախեցավ նրա արքաշաղակ դեմքից և կրկնի նառն:

- Կարծես ես սղամնեցի նրան, - ասաց Շաղիքնի հանդիսատներին:
- Լավ արեցիր, եսին շարքերից բացականչեց ինամ-խարիբների ուսումնարանի սամներից մեւը:

Անվտանգության տժնրկ այնքան էին տարված թմուն կատարված հանցագործությունը, որ հետաքրքրություն ցուցաբերեցին լուրջյանը խախոռոջի

հանդեմ և շինուալինդեցին նրան: Ուստից ունի Նորին խանութը, ով արդեն երկու օր ենուստագոյցով նիացմունքով նայում էր Սունային և նրան մոտիկից տեսնելու համար արել էր ամեն ինչ, որ եայտնվի առաջին կարգում, բարձրածայն լաց եղանկ, և այդ ժամանակ ոչ նիայն նրանք, ովքեր դաելինում էին, այն ուզ Կարսը զգաց, որ քեմում կատարվածը հույժ բնական էր:

Տարօրինակ ու ծիծառելի քայլերով միմյանց ընդառաջ վազող երկու զինվոր փակեցին վարագոյրը:

Վիճա այստեղ Կայիմ ոչ ոյ շի սիրում

Կարսում շար տարի անց

Վարագույրն իշնելուն դես Շ. «Նեմիրքովն ու նրա ընկերները ձերբակալախցին Քաղիքին և նրան առնանգելով՝ ետնամուտքից հանեցին Ջյազիմ թեյի փոքր ողործաւ, նատեցրին զինվորական մերժնա և «Արա իսկ անվտանգության համար» տարան կենարանական կայազորի նախկին ոմքադատարան, որ վերջին անգամ «Քանաքլաներ» էր Լաջմինքը: Մի քանի ժամից Կարս թերող քայլոր ճանապարհները քացվեցին, և որևէ դիմադրության շանողինելով՝ Կարս նուակ քանակային գորամաս, որ ճնշի այդ «փորիկ ենդաշրջումը»: Նախանգաղթեաի տեղակարը, դիվիզիոնայի երանանատարը և մյուս դեկավար անձինք, ում ննդադրեցին կատարվածի հանդեմ անտարեր վերաբերնունք ցուցաբերելու համար, ամենիշատես ազատվեցին որչուններից, իսկ մի բուռ զինվորականները և ՌԱՎ-ի աշխատակիցները, որոնք հանագործակցել իրն խռովարների ենա՝ շնայած ընդվկումին, թե այդ ամենը կատարել են համուն դիտության և ժողովրդի, ձերբակալվեցին: Իփեկն ու Շտորգուա թեյը կարողացան Քարիչներն այցելել միայն երեք օր անց: Շտորգուա թեյը զետ ներկայացնան ընթացքուն հասկացել էր, որ Սունայը իրոք տրամվել է թեմուն, մղկւում էր, ասկայն, այնուամենայնիվ, հայու ոմեր, որ Քարիչներն ոչինչ չեն անի, և դատերն ազատելու ու հենց այդ երեկո նրան տուն տանելու քայլեր ձեռնարկեց, տակայն ամենաջողության մատնվեց և ամայի փողոցներով տան վերադառն կեսափենքից շատ անց՝ ավագ դուռը ձեռքին հենված, և մինչ նա լավիս էր, Իփեկը քացեց ճամբրուկն ու կսեց իրերը դնել իրենց տեղերամ:

Բննում տեղի տնեցող իրադարձություններին ենուող Կարսի բնակիչների մեծամասնությունը միայն հաջորդ օրը՝ «Սահման» քաղաքային թերթը կարդացու հետո էր հասկացել, որ Սունայն իրոք նախացել է, այն կ՝ ամենիշատես, կարճառն եղօվկարթից ենաւ: Երբ Վարագույրը փակվեց, Ազգային քատրանը հեղեղած ամբոխը ամենիշատես սուսումնուն ենուացավ քատրոնից, իսկ հետուտառութարյունն այլևս երբեք շամբարաձավ վերջին երեք օրերի իրադարձությաններին: Կարսի բնակիչները արտակարգ կատավարության օրերից վարժվել էին, որ իշխանությունները կամ անկախ խմբակությունները փողոցներում «ասիաբեկիչներ» են դրամ և ընտելացել էին շարժկաներին ու հայտարարություններին: Կարճ ժամանակ անց նրանք դադարեցին այդ երեք օրերի մասին նուածել որդես ինչ-որ առանձնահասուուկ ժամանակահատվածի: Գլխավոր շառաքը երանայց հաջորդ օրն իսկ վկան վարչական հետաքննապայտն. գրքի անցավ վարչադեսի աշխատակազմի հատուկ հանձնախումը, իսկ ողջ Կարսը սկսեց «քատերական ենդաշրջումը» բննարկել ոչ թե քաղաքական տեսանկյունից, այլ որդես քատերական կյանքում և արվեստու բնագավառում տեղի ունեցած երևոյթ: Ինչողե՞ս կարողացավ Քարիչն սղանել Սունայ Շահմին հենց վերջինիս ատրճանակով, որը նա հանդիսանաների աշքի առջև լիցրավորել էր դատարկ դատունակով:

Այս հարցում, որ հիշեցնամ էր ոչ թե ձեռքերի ճարդիկ հնարք, այլ աճ-

տարարություն, ինձ շատ օգնեց փորձագետ մայորի նանրակրկիտ զեկույցը: Ես արդեն ասել եմ, որ կյանքը բնականոն եռն վերաբանապուց ենտո նրան Անկարայից ուղարկել էին Կարսի «Քատերական ենդաշդրումը» եետաքննելու: Զանի որ Շաղիքեն հրաժարվում էր այդ երեկո կառարվածի շորջ խոսել իրեն այցելող դրոշ և եօր, դատախազի և փառաբանների հետ (նույն անգամ դա աներաժշտ էր՝ դատարանում իրեն դաշտանելու համար), մայորը, ինչողին շորս տարի անց ես, ճշճարությունը բացահայտվելու նորառակալ գույցներ ունեցավ բազմաթիվ ճարդկանց եետ (ավելի ճիշճ՝ ցուցմունքներ վերցրեց) և այդդիմավ եետաքննեց բոլոր վարկածներն ու ենթադրությունները:

Որդիսակի հերթի այն տեսակետը, թե Շաղիքեն Սունայ Չախմին ստանել է դիտավորյալ և կանխաճշտածված, վերջինիս կամքին եակատակ, մայորը նախ ատացուցում էր, որ իրականությանը չեն եամադատախանում այն խռակցությունները, որոնք դնդան են, թե երիտասարդ կիմը կրակի է մեկ այլ ատրճանակից, որը ակնքաբթութեն հանել է զրոյանից կամ կրակի Է նոյն ատրճանակի մեջ աննկատ տեղադրելով լիցքավորված դահունակ: Ու թեև աղանվելու դաեմայի դեմքին եայտնվել էր զարմանքի արտահայտություն, եետագայում անվտանգության ծառայության կազմակերպած եետաքննությունը, Շաղիքենի զգեստը, որն աօգրավկել էր, ինչողին նաև երեկոյի տեսագրությունն աշխացուցում էին, որ դեռքի Ժամանակ օգտագործելի է մեկ ատրճանակ և մեկ դահունակ: Կարսի բնակչիների կողմից բավական լայն ընդունելություն գտած մեկ այլ վարկած, որի համաձայն այդ դրահին մեկ այլ անկյունից Սունայի վրա կրակի է մեկ արիշը, եերքից Անկարայից երավիրված ծգաբանական փորձաքննությունը, իսկ դիահերձումն ատացուցեց, որ դերասանի մարմնից հանված գնդակները արձակվել են «Կիրիկ կալի» նակնիշից այն ատրճանակից, որը Շաղիքենի ձեռքին էր: Շաղիքենի խօսքերը՝ կարծես ես նրան աղանձնեցի, սկիզբ դրեցին այնոյին նույնության, որի շնորհիվ նա Կարսում շատերի աշքում վկան ծնուր թերել լիզեցնեար անձնավորության համարում. միաժամանակ և եերօս, և՝ զոհ, իսկ նայօն այդ խոսքերը դիտարկեց որդիս աղացույց, որ նա ստանությունը կատարել է ոչ միտումնավոր: Նա մանրանանորեն՝ փիլիսոփայական և իրավաբանական տեսանկյաններից ուստամնասիրեց այնոյինի երկու հասկացություն, ինչոյինի են կամխանութեածված տղամարդունը և շար դիտավորությունը, ու դրամակազներին, ովքեր եետագայում քննելու էին այս գործը, եուշեց եետաքննության եետագա ընթացքը՝ ցույց տալով, որ անձնավորաքյունը, ով կազմակերտել է բռոր գործությունները և եեղինակել բռոր խուզելոր, որոնք Շաղիքեն սովորել է տոկուղաբար և այլայլ գործուների աղեցագրամբ ասեւ թեմում, իրականում եղել ոչ թե ինքը՝ Շաղիքեն, այլ հանգուցյալ դերասան Սունայ Չախմը, ով երկու անգամ տնիկի է, թե որակունակի դատարկ է, իսկ եետա, այն փոխելով լիցքավորվածով, խարել է Շաղիքեն և Կարսի ողջ բնակչությանը: Այսինքն, եթե արտահայտվենք այդ դեմքերից երեք տարի անց տամանված ժամկետից շուտ բռշակի անցած մայորի խսքերով, ով Անկարայի իր բնակարանում ընդունեց ինձ, և եթե նա գրադարակի գրքերի մեջ մատնացաց արեցի Ազարա Շրիտադի հատորյակը,

ի դատավախան իմ լուս ակնարկի առաջ, թե իրեն ամենից շատ դպր է գտիս գրքի անվանումը՝ «Աւորճանակը լիցքավորված էր»։ Լիցքավորված ժահունակը դրդես դատարքի երանցնելը դերասանի խորամանկ հնարքը չեր. ամողոք ուժը, որն արևմտյան հայացքների և Աքաբարքի զաղախարների արմատավորման դատարվակով արդին երեք օր գործի էին դնում Սունայ Շահմն ու իր ընկերները (ներսայսդ Սունայ Շահմն՝ սղանվել էր բանինը ճարդ), այնոինչ սարսափ էր ներսարկել Կարսի բնավիշներին, որ բոլոր դատարաւու էին լիցքավորված դահունակն ընդունել իրեն դատարքի վեհականից նաև ակից էր նույն Շահիքն, այլև բոլոր կարսեցիները, ովքեր, շնայած Սունայի նախազգուշացնանը, որ ինքը սղանվելու է, հաճուրով դիտում էին, թե նա ինչուս է ներկայացնան դատարվակով հնարքավորքում ընձեռում իրեն թեմուն սղանել։ Իր գելուցում մայորը նշել է, որ աներամեջ է տարգատեղ արվեստը և իրականությունը, ու դրանով իսկ միաժամանակ հերքել էր այն ճուաննաթյունը, թե Շաղիքնեն Սունային սղանել է՝ Լաջիվերքի համար վրեժմանիր լինելով։ Մայորը եզրակացրել էր նաև, թե հնարքավոր չ որևէ դատարվակ գտնել մեղադրելու համար մնկին, ում ծեռքը տային են լիցքավորված առորճանակ, քայլ համոզում, որ այն լիցքավորված չէ։ Նորքելով իդամիտաներին, ովքեր Շաղիքնեն փառարանում էին Սունային հնարքամտորեն սղանելու և դրանից եետո հնքանակ շինելու համար, մայորը եերքամ իր նաև նրան մնդադրող աշխարհիկ հանրադիտականներին։ Վարկածները, թե Շաղիքնեն ինքնաստան լինելու նտադրությունից հրաժարվել է Սունայ Շահմն սղանելուց եետո միայն՝ մինչ այդ մրան համոզելով, որ իրոք ինքնաստան է լինելու, եերքեց այն փառարքով, որ թեմի կախաղանը նելի է սուկ դուրսարեկ դեկորացիա, և այդ նախն նախադիմ գիտեին և՛ Սունայը, և՛ Շաղիքնեն։

Կարսի գինվորական դատավախան ու դատավարները խօրին գնահատամբավ ընդունեցին Գլխավոր շտաբի կողմից Կարս գործադպված ջանսներ մայորի գեկուցը։ Շաղիքնեն երեք տարվա և մեկ ամսվա ազատագրվման դրսութարությունը, ոչ թե քաղաքական նկատառամներով կատարիկած սղանության մնդադրանքով, այլ անխութպրյամ և անուշադրության դրանքամբ մարդու մասնակն նեղանող հաճանակներ տոնենելու համար, և բանուում անցկացներով քանի ամիս՝ ազատ արձակից։ Գնդադիմ Օսման Լորի Չորավը բավական ծանր դրամից առաջավ՝ թուրքիայի քրեական օրենսգրի 313 և 463 հորդաներով դատավարատվելով սղանութպրյամներ կազմակերպելու համար ավագակախմբեր տոնենելու և սղանությունների մնդադրանքով, որոնց իրագործողները հայտնի չեն։ Նա վեց ամիս անց ազատ արձակից համաներմամբ։ Ու թե նրան սղանուում էին ու դահանջուան, որ ոչ ոքի շղամուի այդ իրադարձությունների մասին, հետագա տարիներին՝ երեկոները, երբ նաև եանդիդերով բանակային նախկին ընկերներին, լավ խմում էր, սպաս իր, որ ինքը գոնեն հանարձակիլի է անել այն, ինչ խրտում է Աքաբարքի զաղափարները դաշուղանոր յօրսաբանցուր գինվորակախմբի եղանակ, և նանրամասների մեջ շատ շարանալով՝ ընկերներին մնդադրում էր կրօնական կարգերի կողմնակիցներից վախենագու, անգործության երկշունդության համար։

Դեռքերին նախանակ սղաները, գինվորները և այլայ նախայողներ,

շնայսած պարագացումներին, թե իրենք երանան կրտսութղ անձններ են և հայրենիքի նվիրյալներ, տազմական առօյանների կողմից նմանաւոյն դատադարտվեցին տարբեր հոգվածներով՝ ավագակախմբեր կազմակերպելու, մարդաստղանայան և այլ մեջադրամներից սկասե՞լ ընդհանուր դիտական գույքի ինքնազմուն օգտագործումը: Նրանք նոյնուհեւ ազառ արձակվեցին նույն համաներնամբ: Այդ ամսնից ենուա մի բերևամիտ երիտասարդ կրտսեր լիցանանու, ով ենուագայամ դարձաւ իգամիտու, բանտից դուրս գալով՝ «Ուխա» խդամիտական թերթում շարունակաբար տրդագրեց իր եռշերը («Ես նոյնուհեւ եղեւ եմ յակորինյան»), տակայն այդ հոչազդության երադարակումն արգելվեց բանակի հասցեին ուրարտակած վիրավորանքների դաստակով: «Պարզվեց, որ դարտսաստղակ Վեպազը ենթաշրջանից անմիջապես ենուա, իրոք, ավել աշխատել ԱՎՀ-ի տեղական բաժանմանը: Դառսարամը հաջի առաջ նաև, որ նա ներկայացնան մյուս մասնակիցների նման եղեւ է «Քննամնը հսկաբակ դերասան»: Այն գիշեր, երբ տրդանվեց Սունայ Շահնիր, Ֆանիա Էսերը նյարդային նույն ունեցավ. նա մողեգնած հարձակված էր բարօքի վրա, բարդին բողոքից բաղրամ էր, մեղադրամ և մատնում բոլորին, այդ իսկ դատաճառով նրան շորս ամիս հսկողության տակ դասեցին Անկարայի զինվորական հսկողության հոգեբռնական բաժանմանքամ: Դուտիտուալից դուրս գալուց շատ տարիներ անց, երբ նրա ձայնը արդեն հայտնի էր ողջ երկին, որտվետու բայն ժողովրդայնության վայելոր մանկական նապատական նախական դայնազրելու էր վեռակի դերը, նա ինձ առաջ, թե դեռ վշտացած է, որ արտսադրական դժբախտ որոտահարի նետաւամբով թեմում նահացած իր ամսախնը նախանձի և գրդարտության դատաճառով ժամանակին չկարողացավ առանազ Արքաբարքի դերը, և վերջին առգիների իր միակ ախտահանքը այն է, որ Արքաբարքի սպանմանը ու բանդակները կերտուիլս շառ հաճախ օգտագործելում է իր ամսանու կեցվածքներն ու շարժումները: Զանի որ մայորի զեկուցազրում արտացոլցվում էր Կայի մասնակցաթյանը իրադարձություններին, ուստի իրավացիորեն որդես վկա՝ դատարան էր հրամիրվել նաև Կամ, բայց դատական երկու նիշտու հետո, երբ նա շներկայացավ, դատավորը ցուցնուեր վերցնելու համար նրան կտղամելու որոշում կայսացեց:

Ժարգուած թեյս ու Խփեկն ամեն շարաբ օր այցելում էին Կարսում դատիքը կրտս Ծաղիչներն: Գարնանային և ամասային օրերին, երբ եղանակը երաշալի էր լինում, նեծահոգի բանուադեսի բայրությամբ նրանք բանափ ընդդրմակ բակի հսկայական բքենու տակ ստիլու տիտու էր փուռ և ճաշակում Շահիդի ոի դատարանած ձիքադատի յուղով տաքենի խճաղակը, մաս ու քննեն կուլիսներ, եյուրասիրում մյուս բանուադյալներին և նախարան կրտսը կովեցնելով ոինդ խաշած ձկերը՝ «Ֆիլիդա» մակնիշի ձեռքի մազենիտնոնով ունկնդրում Ծողենի նախերգամբները. մազենիտնոնը վերանորոգել և այցելության ժամանակ իր ենու թերում էր Ժարգուած թեյս, որտիսափ դատեր դատվածարյանը շննիկալի որդիս ինչ-որ անողատիկ երևոյ. նա բանտը գնահատում էր իրեն գիշերօքիկ դրդոց, ուր դեմք է ասանի իրեն հարգույ յարաքանչյուր քաղաքացի, և երբեմն իրենց ենու այցելության էր տանում նաև այնոինի ծանոթների, ինչ-ոյնին էր, օրինակ, Սարդար թեյս: Այցելություններից մեկի ժամանակ նրանց

միացալ նաև Ֆազիլը, և Քաղիֆեն ուզեց նրան տեսնել նաև հաջորդ այցելությունների ժամանակ, իսկ ազատվելոց երկու ամիս անց առուսմացալ իրենից շարու տարի փոքր երիտասարդի հետ:

Առաջին վեց ամիսներին նրանք աղյօնին «Ջունն աղյարանք» եյուրանցի սենյակներից մնելուն (Ֆազիլն աշխատում էր եյուրանցի ընդունարանում): Իսկ երբ ես Կարս գնացի, նրանք արդեն երեխա մնելին և տևակիոնիվել էին այլ բնակարան: Քաղիֆեն կես տարեկան որդո՞՝ Օմերջանի հետ ամեն օր գալիս էր «Ջունն աղյարանք» եյուրանց, նվիրեն ու Չափիդեն կերպակրում էին երեխային, և մինչ Շուրգուառ թիյը խսդրում էր բռուսն հետ, ինը եյուրանցային որոշ գործեր էր անում, իսկ Ֆազիլը, որդեսզի կախում շանենաւ աներոշից, աշխատանքի էր անցել «Այդին» լուսանկարչառանք և «Սահման» հեռուստաբանկերությանում, ինչուն ժողովով ասաց իմն, որդիս «Ենթաստահարդրդման ավիտունն», առկայն իրականում ընդամենը համձնակատար էր:

Կարս գալուս և բաղադրայինի կողմից իմ որատվին կազմակերպած ընթրիքի հաջորդ օրը ցերեկը ես Ֆազիլին հանդիմեցի Խովուսայ Այժմքինի ողողուսայի նրանց նոր բնակարանում: Մինչ ես նայում էր Կարսի թերթի և գետակի վրա դանդաղ, խոշոր փաթիկներով իջնող ձյանը, Ֆազիլը բարեկեզգարաք հարցուց, թե ինչու եմ եկել Կարս: Ենթադրելով, թե ես ինացել եմ, որ նախորդ երեկոյան իմ որատվին տրված ընթրիքի ժամանակ զյուտառույթ զգացու շափ երադրությել եմ Խվիեկով, ես հոգվեցի և փոքր-ինչ շափազանցված ոգեսրությանը որատմեցի Կարսում Կայի գրած բանաստեղծությունների ճափին և ասացի, որ գրաց դրանց նվիրված գիրք գրեմ:

- Եթե բանաստեղծությունները ոչ մի տեղ չկան, ինչողեւ սկարոջ ես գիրք գրել դրանց մասին, - բարեկամաքար եարցրեց նա:

- Ինքու է չեմ որպակերացնում, - ասացի ես, - հեռուստատեսության արխիվում մի բանաստեղծություն ոյիսի լինի:

- Երեկոյան կինտարենք դա: Բայց դու ողջ օրը շրջել ես Կարսի փողոցներում: Նականարաք ոգում ես մեր նախն վեց գրեկ:

- Ես եղել եմ այն վայրերում, որտեղ իր բանաստեղծություններում նկարագրել է Կառն, - նյարդայնանալով՝ ասացի ես:

- Սակայն որ դեմքից տեսնում եմ, որ ուզում ես գրել, թե ինչքան աղքատ ենք մենք, ինչքան ենք տարրերվամ որ գրքերը կարդացող նարդկանցից: Ես չեմ ուզում, որ այդուհիսի վեղում գրես իմ մասին:

- Ինչո՞ւ:

- Չե՞ որ դու իմ բնակ շնու ճանաշում: Եթե անզամ ճանաշես ու կարողանաս ներկայացնել այնոյիսին, ինչողիսին եմ, որ նվիրակամացած ընթերցողները շնու կարօղանա հասկանալ իմն: Որովհենու կական իմ աղքատության ողամբառով խղճակ իմն: Նրանց ծիծաղելի կրվա, օրինակ, որ ես իսկամիշտական զյուտանաստառիկ վեղեր եմ գրում: Ես չեմ ուզում, որ իմ մասին որդիս մնայի, ում համակրում եմ առերևոյթ և դժմքին ժողովավալ՝ արեամարեսմ:

- Լավ:

- Գիտեմ, վիրավորվեցիր,- առաջ Ֆագիլը,- խնդրում եմ, իմ խոսքերից մի վիրավորվիր, որու լավ մարդ ես: Ձո ընկերը նույնութես լավ մարդ էր, եավանաբար տգում էր մեզ պիրել, տակայն ի վերջո շատ մեծ շարիք գործեց:

Ֆագիլը կարօղացել էր Քարիֆի հետ աճռանանալ, որովհետև Լազիվերը սուանված էր: Եվ ինձ անազնիվ թվաց, որ նա Կային մեղադրում է Լազիվերին նատնելու նամար, ասես դա շարիք էր, որ Կան ոյսանածել էր անձամբ նրան, բայց ես լրեցի:

- Ինչո՞ւ ես հալարում, թե դա ճիշտ է,- որոշ ժամանակ անց հարցը ես:

- Այդ ճասին զիտի ողջ Կարսը,- մեղմաձայն, գլուխ փաղաքու առաջ Ֆագիլը՝ բնավ շնեղադրելով ոչ Կային, ոչ ինձ:

Նրա աշքերում ես տեսաւ Նեցիոնին: Առաջի, որ որաբրան եմ կարդաց նրա զիտանանտաստիկ վեղը, որն ուզում էր ցույց տալ ինձ՝ հարցնելով, թե կվարդա՞ն իր գրածը, ասելով, տակայն իր շարունակությունը հարցելով, որ չի կարող մեռազիրը քողնելի ինձ մոտ և կարդախու ուզում է կողքին լինել: Մենք նստեցինք այն մեղանի մոտ, որի շարջ նա ու Քարիֆին ընթրում էին ու հեռուստացոյց դիտում, և անխոս, միասին կարդացինք առաջին եիստոն իշխ այն զիտանանտաստիկ վեղի, որ գրել էր Ֆագիլը, բայց որք շորս տարի առաջ երազում էր գրել Նեցիոնը:

- Դո՞ւ, լո՞վ է,- նիսայն մեկ անգամ, այն է ասես ներսողություն հայցելով, առաջ Ֆագիլը,- եթե ճանձրաք է, կարող ես այլևս չկարդալ:

- Ոչ, լավ է,- ատացի ես և շարունակեցի հաճույքով կարդալ:

Նետո, երբ միասին քայլում էինք Ջազիմ Կարաքերիի ձյունածածկ ողբրուայով, ես մեկ անգամ ևս անկենթորեն ասացի, որ վեղը շատ լավն է:

- Դու հավանաբար այդողին ես ասում, որդեսազի որբախություն դարձած ենձ,- զվարք առաջ Ֆագիլը:- Բայց դու ինձ լավություն ես անում, ասուի ես ի ոգում եմ քեզ լավություն անել: Եթե վեղ գրես և ոգես, կարող ես գրել նաև իմ ճասին: Պայմանով, որ ինձ հնարավորություն տաս մի բան ասել քա ընթերցողին:

- Ի՞նչ:

- Չգիտեմ: Եթե Կարսում լինելու ընթացքում հարմաք բատերը գտնեմ, կամեմ:

Պայմանավորվելով երեկոյան հանդիմուն Կարսի «Սահման» հեռուստաբանկերաբյունում՝ մենք բաժանվեցինք: Մինչ Ֆագիլը վագրով գնում էր դետի «Այդին» լուսանկարչատուն, ես նայում էի նրա եսունից: Տեսնո՞՞մ էի արդյոք նրա մեջ Նեցիոնին: Մինչ օրս զգո՞՞մ էր նա Նեցիոնին իր մեջ, ինչշես ամել էր Կային: Ինչո՞՞ս կարող է ճարդն իր ներսաւմ լսել մեկ այլ մարդու ձայն:

Առավելապես առաջ առաջ կարսի վագրությունով, խոսում այն մարդկանց ենք, ոսմ ենք խոսել էր Կան, նստամ նոյն քեյաբաներում, և բազմից ինձ զգացի Կայի փոխարեն, նրա նման: Վայ առավույան ես նստած էի «Նաջողակ եղրայիներ» թեյարանում, որ նա գրել էր «Համայն ճարշիկությունը և աստղերը» բանաստեղծությունը, և ինչշես իմ տիրելի ընկերը, դատիերացնում էր իմ տեղը աշխարհում: «Զոտն առարանք» եյուրանոցի աշխատակից Ծայադմ առաց,

որ ես բանալին վերցնում եմ փոստով, «Ծիշո, ինչոքիս Կա թեյք»: Նրանք քընհերից մեկով անցնելիս մի նողարավաճառ ձայն տվեց՝ «Դո՞ք եր Ստամբուլից եկած գրողը», և ինձ ներս իրավիրեց խնդրելով գրել, որ շրջ տարի առաջ իր արդիքի ժամանակի ինքնառաջանության մասին գրած բայրը եռդվածները ճիշտ չեն: Նա ինձ ենու խոսում էր այնուհետ, ասես խոտում էր Կայի ենու և նոյնողես կոկա-կորա եյտրասիրներ: Որքանո՞վ էր այդ ամենը դատասեակամություն, և որքանո՞վ՝ իմ նոտահայեցումների իրինվածքը: Մի դաս հասկանալով, որ բայլում եմ Բայրարախաննե փողոցով, ես նայեցի Գերադասափիկ Ծեյս Սաադերինի կացարանի դրասուհանին, որդեսզի հասկանամ, թե ինչ է զգացել Կան, երբ այցելել է կացարան, բարձրացա ուրուսն ատոհճաններով, որի մասին բանաստեղծություն է գրել Սովորաբը:

Բամաստեղծությունները, որոնք Մոլիքարդ տվել էր Կային, ես գտա նրա բրեթորի մեջ Ֆրանկիցուրուում: Նշանակում է՝ Կան դրամի չեր ուղարկել Ֆախիրին: Իսկ Մալիթարը մեր ծանոթության մեմօքերորդ բողեին իսկ առաջ Կայի մասին՝ «Ինչ դատվարժան նարդ էր», և դրամից ենուու դատմեց, որ երբ Կան Կարսում էր, շատ էր հավանել իր բանասանդությանները և դրվագական հանձնարարականույն ուղարկել Ստամբուլ՝ մի նշանավոր մեծամիտ հրատարակչի: Իր գործերից նա գտել էր և հույս ուներ, որ նոուակա ընտրություններուն իրեն բաղադրատես կընարեն վերջերս իիմնայրկած իպամիտուական կրսակցության կողմից (նախկին Բարօրության կուսակցությանը արգեկվել էր): Բոլորի ենու լեզու գտնող, բարձիսամրույր, խոտանասեր Մոլիքարդի շնորհիլ մեզ ընդունեցին Անվտանգության Վարչությունում (ներքնանարկ իջնել շռայլաարեցին) և Սոցիալական աշխատության եկվանդանոցում, որ Կան համբորել էր Նեցիդի դին: Մոլիքարն ինձ ցոյց տվեց Ազգային թատրոնից մնացած շնորդ, որը նա վերածել էր կենցաղային տեխնիկայի աղյունների դասինսուի, համաձայնեց, որ «ոչ մեծ» դատասիսանատվություն է կրում հարյուր տարի առաջ կառուցված շինության ավերվելու համար, բայց փարձում էր ինձ միկրարե՛ արդարանալով, թե՝ «Ճիշտն ասած, շինությունը ոչ թե թարքական է, այլ հայկական»: Նա ենթավալ ցոյց տվեց այն վայրերը, որոնք, երազերով ևս մեկ ամնան լինել Կարսում և տեսնել Իսկելին, կարտում ու տեսնանքով եիշառակում էր Կան՝ բանշարեղենի ձյունադրաս շնկան, երկաքեղենի կրտակների շարքը Քյազին Կարաքերիի բարձրացած: Նետ Մալիթարը Խալիք փաշայի որդուուայի գործարար կենտրոնում ինձ ծանոթացրեց իր բաղադրական հակառակորդ Մոզամբիչ թեյի ենու և հետացավ: Ունկն դնելով Կարսի դատանությանը, որը նախկին բաղադրատեսը ինձ ներկայացրեց՝ բաղադի հանրադեսական շքանը գովարաներով և նոյնությամբ, ինչոքիս դատումը էր Կային, ես դարս եկա նրա աշխատանենյակից ու դեգերում էր մաք ու տիտոր միջանցքներով: Այդ դաեին «Կենդանասերների» ընկերության դռան առջև կամքնած մի հարատառ անասնատեր ձայն տվեց ինձ՝ «Օրիան թեյ», և ներս երավիրելով՝ աղջեցուիշ ճշգրտաթյանը դատմեց, թե ինչշետ է շրջ տարի առաջ՝ մանկավարժական ինստիտուտի տնօրենի աղանության օրը, Կան մտել այտեն և արդորակալի

համար նախառութեալած տրամի անկյունում նառեկով՝ խօրապազվել մոքերի մեջ:

Ես չեմ ուզում նախրան Խփեկին եանդիդել լսել մանրամասներ այն տրամի մասին, եթի Կան հասկացել էր, որ սկրում է նրան: Այնու «Նոր կանք» հրուշակարան նրա ենա հանդիւղման գնալը և նուա «Կանաչ երկիր» գարեցառում ու շարանը բորբակելու և պիրահարվելու վախից ազատվելու համար խմեցի ճի բաժին ոյի: Ասկայն հրուշակարանում Խփեկի դիմաց նառեկուն ոյնս զգացի, որ նախազգուշական բայերն ինձ դարձել են ավելի անդաշտաբն: Դատարկ վտրին խմած ոյին ոչ թե հանգստացըն, այլ խառնաշփոթ էր առաջացըն իմ ուղեղում: Խփեկն անհավատապիրնեն խոշոր աշքեր ուներ և երկարուկ դեմք, ինչողիսին ես սկրում եմ: Փոքընու ընկապել նրա գեղեցկությունը, որն իինա ավելի աներկա էր, քան անընդհանու դրատկերանում էր ինձ նախորդ երեկոյից հետո, ես ևս մեկ անգամ անհույս վորձեցի համոզել ինձ, թե գլուխս կորցնում եմ, որովհետև ինձ հայտնի են բոլոր մանրամասներն այն սիրո, որ նա աղյուկ է Կայի ենա: Ասկայն այդ ցավն ինձ իիշեցրեց իմ ևս մի խոցելի կողմի նասին. այն, որ ճշմարիտ դրես լինելու վախարեն, ով կարող է աղյուկ ըստ իր ցանկության, ինչողեւ ոգում էր Կան, ես ընդամենը շարքաց արձակագիր էի, ով ամեն օր՝ առավոտյան և երեկոյան որոշակի ժամերի, աշխատում է գրագրի նման: Գուցի հենց այդ դրանառու ես վարդագույն երանզներու, բալվական կարգավորված ներկայացրի Կայի ամենօրյա կյանքը Ֆրանկինբուրում. ամեն առավոտ նա վիր էր կենում որոշակի ժամի, անցնում միննեուն վարդոցներու, նառում նոյն գրադարանի նոյն ընթերցասեղանի առջև ու աշխատում:

- Ծիշան ասած, ես որչեմ ի՛ նրա ենա գնազ Ֆրանկիարտ, - ասաց Խփեկն ու դրամոն այդ մտադրությունը հաստատող շառ մանրամասներ, ընդեռու այն դրամ, եթի ճամբրուկն է դասավորել: - Ասկայն իիմա դժվարությամբ եմ մտաքերամ, թե ինչողիսի անձնավորույթն էր նա, - հանգիտ շարունակեց Խփեկը, բայց ի սեր ծեր ընկերուց հանդեռ հարգանքի՝ ոգում եմ օգնել, որ կարողանար զրել այդ գիրը:

- Զեր չնորեկիվ Կան Կարսում երաշապի գիրը է գրել, - ես փոքընքի խորամանկել ու երաերել նրան: - Այդ երեք օրերի մասին նա վայրկյան առ վայրկյան զրաւել է իր տեսքերամ, բացակայում է միայն Կարսից մնենելուն նախորդած մի ժամի ժամը:

Ալշեցացիշ անկեղծությամբ, ոյին շաբաթներով, փոքր-ինչ կաշկանդվել լով լոկ, որ եռոյ անձնական բաների մասին է խոսում, սակայն հոյւծ ճշմարտորեն, որն ինձ իիացնումք դատունանց, նա բոտեների ճշգրտությամբ, այնուհետ, ինչողեւ վերաբերել ու դատկերացնում էր ինքը, դրամոնց Կարսում Կայի վերջին ժամերի մասին:

- Դոք նրա ենա Ֆրանկիարտ զնալուց երաժարվելու ոչ մի իիմնակար դրամոն չիք ունեցել, - փոքընով մնդադրել նրան՝ ատացի ես:

- Կան բաներ, որնք մարդ անմիջապես զգում է սրտով:

- Դոք առաջինը իիշառավեցիր պատի մասին, - ասացի ես և կարծես մերում խնդրելով՝ դրամոնցի, որ նրան հսացեազրված շաղարեկված նամակներում,

որտեղ ես կարդացել եմ զիրք զրելու աներաժշտությունից դրդված, ինքը ինձ ատիղելով, Կամ գրում է, որ բաժանումից հետո մի տարի շաբունակ չի կարդացել բներ, ամենդիւստ մտածել է նրա մասին, ուստի ամեն երեկո երկու քնաքեր է խներ, որ հարբում էր մահացության ատափիճան. որ երբ թափառում էր Ֆրանկ-Ֆուրտի փողոցներում, յուրաքանչյուր տասդր-տասնիենգ բողեն նեկ կարծում էր, թե հետվից անցնող կինը Խփեկն է. որ մինչև իր կյանքի վերջ՝ ամեն օր, ժամ առ ժամ, ասես դանդաղեցված նկարահանում, վերեիշում էր նրա հետ աղոթած երջանկության դաշերը. որ երջանիկ էր զգացմ իրեն, թեք կարողանում էր անգամ եինց լույս մոռանալ և շնուածել նրա նասին. որ նրան ի նաև այլևս կատ չի տնեցել ոչ մի կնոջ հետ. որ նրան կորցմենուց հետո ինքն իրեն անվանել է «անիրական նարդ՝ արվական»... Եվ քանի որ նկատեցի նրա մեղմ հայացքը, որը, տակայն, ասում էր՝ ինըդրում եմ, բավական է, և այն, թե նա ինչորս բարձրացրեց ենոքերը, ասես նրան հանդուկային հարց էին տվել, ես վախճակ հասկացա, որ այդ ամենն Խփեկը ընկալել է ոչ թե որդիս ջանք, որ գործադրում եմ իմ ընկերությ նրա աշքում ընդդնելի դարձնելու համար, այլ որդիս ջանք, որ բարդում եմ ինձ ընդդնելի դարձնելու համար:

- Չեր ընկերը հավանաբար շատ էր սիրում ինձ,- ասաց նա,- բայց ոչ այնքան, որ նև մեկ անգամ փորձեր Կարս գտ:

- Երան կծերբակապիին:

- Դա կարեւոր չէ: Կաքր դաստարան և ցուցմոնք կտաք, նրան ոչինչ չին ամի: Ինձ սիրայ շնորհանաք, նա միշտ վարվեց, որ չիկալ, բայց Լաջիվերթը տարիներ շարունակ բազմիցս բարուն եկել է Կարս, որ տեսնի ինձ, թեև նրան տղամանու երաման կատ:

Ես նկատեցի, որ երբ նա ասաց «Լաջիվերթ», նրա շազանակագոյն աշքերում փայլ հայտնվեց, իսկ դեմքին գծագրվեց իսկական թախիծ, և իմ սիրությունը նղկաց:

- Բայց ձեր ընկերը դասից չիր վախենում,- ասես ինձ միսիթարելով՝ ասաց նա:- Դա լալ հասկանում էր, որ ես գիտեմ իր բան մեղքը և կայարան չեմ գնացել այդ տպանառով:

- Դոք երբեք չիր կարդացել նրա մեղավորությունը,- առաջցի ես:

- Ես լալ հասկանում եմ, որ դոք ծեզ մեղավոր եք զգում նրա վիտարեն,- խորինաստ տեսքով ասաց նա և որդիսայի ցուց տա, որ ներ զրոյցը մոտենում է ավարտին, իր վատիշն ու ծխափուռը դրեց դայուսակը: Անա թե ինչու խորինաստ տեսքով. հենց ասացի այդ խոսքերը, դպրության զգացումով իսկուն հսկացան նաև. նա կտանեց, որ ես իրականում խանդում եմ ոչ թե Կային, այլ Լաջիվերթին: Սակայն հետո ես հնրադրեցի, որ Խփեկը դա չիր ակնարկում. դպրության նա շատ էի հանակված մեղավորության զգացումով: Նա վեր կացավ և հազար վերարկում. բարձրահասակ էր և շատ գեղեցիկ:

Իմ ուղեղում կատարյալ խանճաշիռը էր: Ես հուզմունքով պատացի.

- Կարս՞ո՞ղ ենք այս երեկո համուշտիկ և մեկ անգամ:

Այդ խոսքերի կարիքը բնավ չկար:

- Ենարկե, հայրս ձեզ է սոլառում, - ասաց նա և հաճելի քայլվածքով եղացավ:

Ես ներքառու ինձ սոլացի, թե ինձ վշտացնում է այն, որ նա անկեղծորեն հավատառ է՝ ույսի «մեղավորությանը»: Բայց ես ինձ խարում էի: Խրականում ես ուզում էի համբարտ ու ուբրնախոս զրոյց վարի «սոլամված պիրելի ըմկերտց»՝ Կայի մասին, անշտատ վեր եանել նրա բալությունները, մոլորություններն ու «օնութքը», և այդուն, ի բարձրի նրա սոլք եկամատակի, Խփեկի հետ նաև ունենալ մեր առաջին համատեղ ուղևորայան: Երազանքը, որ ինձ այցելեց սոլացին իսկ երեկո՝ Խփեկին ինձ հետ տանեկ Ստամբուլ, այժմ շատ հետակոր էր, և ես իմ ընկերոջ աննոնքությունն առցացուցելու ներքին դասանց էի գգում: Որքանո՞վ է դա սոլացուցամ, որ երկու ներյաններից ես խանդրում էի ոչ թե Կային, այլ Լաջիվերքին:

Ես ավելի տխրեցի, երբ մթնեց, ու ես սկսեցի գրումել Կարսի ձյունածածկ փողոցներով: «Նույսուազնեկերությունը տեղստիլովն էր նոր շենք՝ Կարադայի ողորտայայտ գանվող լցակայանի դիմաց: Կարսի բնակիչների կողմից որդիս տնտեսական վերելքի նշան ընկալվող այդ եռահարկ, բնանն գործարար կենտրոնի ցուրտ միջանցքներն ընդամենը երկու տարվա ընթացքուն խայտ տեղի էին տվել Կեղոստ, անմարուր, մռայլ ու իր դարն առջած քաղաքի մթնոլորտի ազդեցությանը:

Երկրորդ հարկի սուսույսայում ինձ ուրախությամբ դիմավորած Ֆազիլը բարեկամարար մեկ առ մեկ ծանօթացքոց ենուսուատեսության բոլոր ուր աշխատակիցների հետ, առդա ասաց՝ «Քարեկամներս ուզում են, որ դուք մի բանի խոսք ասեք երեկոյան լուրերի համար», իսկ ես նուանեցի, որ դա գուցե օգտակար լինի Կարսում իմ գործներին: Դինք րուտեանոց անսագործյան ժամանակ երիտասարդական ծրագրերի համորդակար Նարան Օզքին, ով վարում էր հարցազրույցը, հանկարծ ասաց. «Ղարզվում է՝ դուք Կարսի խրադարձություններին նվիրված վետ եք գրում»: Նավանարար Ֆազիլն էր ասել այդ նասին: Ես զարմացա և ինչ-որ բան ծանծնեցի: Կայի մասին ոչ մի խոսք շեղավ:

Մանելով անօրենի առանձնասենյալ՝ ցատ տահմանված կարգի դրսու դարակներում ուսականվող տեսաֆաղավենների արիխիլում մենք անտարկերուկ գտանք Ազգային թատրոնից սոլացին երկու ուղիղ ենուսուահամորդումների տեսագրությունները: Փորդիկ, խեղդուկ սենյակում նստելով իին ենուսուացույցի առջև և թեյ կազ տալով՝ ես նախ դիտեցի «Մորենզություն Կարսում» ժամավենը, որը թեմ էր բարձրանառ Ծաղիկեն: Ես եկացած էի Սունայ Շահմին և Ֆունդա Էսնրի «Գննադարսուական ուրառկերներով», նաև, թե ինչողնս էին նրանք ծաղրում չորս տարի առաջ բավական տարածում գտած մի շարք գրվագիններ: Իսկ տեսարանը, որը Ծաղիկեն բացառ էր զբախն ու ի ցոյց դնում իր գեղեցիկ մազերը և դրանից անմիջապես ենոտ սոլանում Սունայ Շահմին, ժամակվենը ետ ոյտուելով՝ ես ուշադիր դիտեցի մի բանի անգամ: Սունայի մահը, իրոք, թվուն իր ներկայացման բնական դրվագ: Առաջին կարգում նատածներից բացի նյուս

հանդիսականները չեն կարող տեսնել՝ առդամակի դահումակը լիցքավորված է, թի՞ դատարկ:

Երկրորդ ժարդինը դիտելիս ես նաև զլխի ընկա, որ «Դայթենիք կամ զլխաշը» ներկայացման շատ տեսարարներ, ծաղրանմանակամներ, դարդատադրակի պուրայի արկածների դրամագյուղները, եամակրերի Ֆոնդա Էսերի տրատադրաբը և այն, բատօրախումբը շրջագայելիս ցուցադրել է յուրաքանչյառ ներկայացման ժամանակ: Աղմուկը, բաղաբական կոչերը և դասինի ժամանակը գրեթե ենարավորություն չեն տալիս եամբանադ քեմից ենչող խորերը: Այնուամենայնիվ, բազմիցս դիտելով տեսազրությունը, ես կարդացաւ նր խոչշոր հաւաքած տրագրել բանատեղեռությամից, որը արտասանել էր Կան և որը եետազայտն անվանել էր «Հայր, որ չկա Ալլահ»: Երբ բանատեղեռության այն հարովածը, որ կարողացել էր վերծանել ու արտազնել, տվեցի Ֆագիլին կայրդարու, նա հարցուց, թե երբ Կան բանատեղեռություն էր կարդան, ինչո՞ւ Նեշիողը հանկարծ վեր կացավ, կաճճեց և ինչ-որ բան ասաց:

Մենք երկու անգամ դիտեցինք, թե զինվորներն ինչշեն են կրակում հանդիսականների վրա:

- Դու Կարսում շատ ես շրջել,- ասաց Ֆագիլը,- բայց եիմա ուզում եմ քեզ ևս մի վայր գույց տայ:- Շերիսակի ամսախոլք և փոքր-ինչ խորեղոյակը ձայնով ասաց, որ գուցե իմ գրքում գրեմ նաև Նեշիողի մասին, և ինքն ուզում է գույց տադ իմամ-խաթիքների ներկայումս փակված ուսումնարանի նախկին հանրակացարանը, որը Նեշիողն անցկացրել է կամքի վերջին տարիները:

Մենք ձյան տակ քայլում էինք Ղազի Մեհմեն փաշայի դոդուտայով, և երբ ածախի նման սև շան ճակատին տեսա կատարյալ կյորությամբ տղյուկ նշան, հասկացա, որ դա այն շանն է, որի մասին Կան բանատեղեռություն է գրել, և նոյարավաճածի մերձակա կրողակից հաց և դիմու խաշած ծու զմելով՝ հայտնու կլոցեցի ու տվեցի շանը, որը զվարե բափակարարում էր կեռ որոշ:

Տեսնելով, որ շանը մեզնից չի եետանում, Ֆագիլն ասաց:

- Կայարանի շանն է,- և ավելացրեց,- եին հանրակացարանը անբնակ է: Ես այդ մասին չի ասում՝ վախենալով, որ կիրածարկվեք զայ: Նողաշրջման երեկոյից հետո, ահարենշության և հետամնացության ոք հայտարարելով, այն փակիլ են: Դրանից հետո այնտեղ ոչ ոք չի զնում: Ուստի հետաստանեռությունից բարտեր եմ վերցրել:

Նա վատեց լադուերը, իսկ երբ լույս ուղինց մեզ հետևող շան բախծուտ աշխերին, վերջինս խաղացրեց որոշ: Նախկին հանրակացարանը, որը մի ժամանակ հայկական առանձնառուում էր եղել, իսկ հետո եյուդաստարան, որը իր շան հետ արդիք է ուսու եյուդաստուք, եինա գոտիում էր փակ յարդարանու ցանկալություն կրողը: Ֆագիլը բռնց իմ ձեռքին ու օգնեց անցնել ցանկալությունից բարտեր:

- Երեկոները մնեք այսանդով փախչուն էինք,- ասաց նա՝ լադուերով շորս կողմն լրատվորելով, և ճարդակորեն ներս նուազ ջարդված ատյակիով բարձրադիր դաշտուհանից, աղա ինձ բաշեց իր նուից:- Չվախենար, բաշուններից բացի այսուղ այլ արարած չկա:

Ենքի ուստուհանները կնդտու ու տառցակազած էին այն առողջան, որ լույս չեր ներթափառնեամ, որոշ ուստուհանների տպայտակներ էին մնյուած, ու ներսամ անբական խալքար էր, տակայն Ֆագիլը աստիճաններով բարձրանում էր այն մարդու վաստակայամբ, ով առաջներում նույնութեա եղել է այդանոյ, և, ինչունիս կիմբուրուններում տեղերը ցույց տվողները, իմ ճանապարհը լուսավորում էր թիկունքում ուղահած լայտանրավ։ Փոշու և սարդրաստայինի եռու էր կանգնած։ Մենք անցանք շորս տարի առաջ տեղի մնեցած նեղաշրջնան ժամանակ ջարդված դրուվ, անցանք բարիոր, ժամագուած մնտադի ճահճակալների արաւորով՝ միաժամանակ զններով վերին հարկի դպաւերին ու բարձրատիր առաստայի ամեցուններում նկատվող գնդակների հետքերն ու տեսներով, թե վաստանի խողովակի կորուսերի վրա բռյուն դրած աղավնիները ինչ տագնադահար են քափահարում թները։

- Սա իմն է, իսկ սա՝ Նեցիոնինը, - իրար կից վերին երկու ճահճակալները ցույց տալով՝ առաջ Ֆագիլը։ Որդեսզի մեր շուկներից մյօւսները շարթանային, մենք գիշերները ծածակ դառկում էինք նոյն ճահճակալին և երկինք նայելով՝ զրուցում։

Շարդված աղավնիների նեղքերից փողոցի լամպերի լույսի տակ երկու ինքնի իջևող ծյան հսկայական փարիները։ Ես նայում էի ակնածանքով, մոտասույզ։

Իսկ ճետու Ֆագիլն առաց.

- Իսկ սա Նեցիոնի ճահճակալից երևացող տեսարանն է։

Եվ ճատնացույց արեց ներքում երևացող նեղլիկ անցույին։

Ես տեսս այգան կից Գյուղատնտեսական բանկի խոսք դրատի և բարձրահարկ բնակիլի անբուտանուտ ետնաշտափ միջև սեղմված երկու մնար լայնությամբ անցույի, որը դժվար էր փողոց անվանել։ Ենքի առաջին հարկից անցուդու կենտակորույց գետնին ընկնում էր մանուշակագույն տարտան լոյս։ Որդեացի ոչ ոք անցույին շղթարի փողոցի ենու, կենտրոնում դրված էր «Անցանն արգելված ե» գրաթյամբ կարմիր ճշան։ Իսկ անցուդու վերջում, ոքը Ֆագիլը Նեցիոնի ներշնչանքով անվանեց «առ աշխարի վերջն ե», տերևագորք ճքանած ծառ էր, և իննոց այն որահին, երբ մենք նայում էինք այդ կողմը, ծառը հանկարծ կարմրեց, սուս բռնկվեց։

- «Այդին» լուսանկարչառան ցուցանակի կարմիր լամպն արդին յոթ տուրի փշացած է, ՀՀնացաց Ֆագիլը, - կարմիր լոյսը մերը վաստված է, մերը հանգչում, ու Նեցիոնի ճահճակալից նայելիս վայրի ձիքենին ամեն անգամ ասես բռնկված է։ Երազանքների տրվելով՝ Նեցիոնը երբեմն այդ տեսարանին ենեւստմ էր մինչև լոյս։ Այն, ինչ տեսնում էր, անվանում էր «առ աշխարի» և առավելույան՝ անբան գիշերից ենու, երբեմն ասում էր. «Ես ողջ գիշեր նայում էի այս աշխարիին»։ Նշանակում է նա որ ընկերոջը՝ բանաւորնեց Կա բեյին, դրատմել է այդ մասկին, իսկ Կան է դրան բանաւորնետքյուն է նվիրել։ Ջեզ այստեղ թերեցի, որովհետև տեսագրությունը դիմելիս հասկաց դա։ Իսկ այն, որ ոք ընկերը բանաւորնետքյունը անվանել է «Լայր, ոք չկա Ալյաս», անարգամբ է Նեցիոնի հանդիպ։

- Նանգուցյալ Նեջիտը Կային դրամնել է այս տեսարանի մասին՝ այն կոչերով «Վայր, որ չկա Ալլահ», - ասացի ես, - և դրանուն վատան եմ:

- Ես չեմ հավատում, որ Նեջիտը մահացել է որտես աքեխոտ, - զգոյշ առաջ Ֆազիլը: - Ես ըմբառնեմը կասկածում եմ:

- Դուք քաղաքաց այլս չե՞ս լսում Նեջիտի ձայնը, - հարցրի ես: - Մի՞թե այդ ամենը թեզ չի վախեցնում, որ դու է այն դրամության հերոսի նման առաջնամարար աքեխոտ և դատում:

Ֆազիլին դուք չխկավ, որ ես տեղյակ եմ իր կասկածներին, որոնց մասին շարս տարի առաջ դրամնել էր Կային:

- Դիմա ես ամուսնացած եմ: Ունեմ երեխու, - ասաց նա: - Այլս այնքան կ շնու հետաքրքրությամ այդ հարցերով, իմշտիս առաջ: - Ես անմիջապես շփոթվեց, որ ինձ հետ վարկում է այսոյնս, ասես ես Արևմուտքից եկած մեկն եմ, ով ուզում է նրան աքեխոտ դարձնել: - Մենք ենոտ կը լուսաբանենք, մեղմ ասաց նա, - ին ամերը ընթրիքին սրասում է մեզ: Այնոյն աններ՝ չուշամանք:

Վկասամեննայնիվ, ներքին իշնեկուց առաջ նա ուսւ հյուպառուսի նախկին ընդարձակ աշխատասենյակի անկյուններից մնելուն ցայց տվեց մի սերան, արոտներ, օգու շների թեկորներ:

- Ճանաղարինները քացվելոց ենուո՞ւ Շ. Դեմիրքոյի խոմքն այսուեղ մնացել է ևս մի բանի օր և շարունակել տղաման քայլու ազգայնականներին ու իշխանություններին:

Այդ մաճրամասնը, որ տոկողն եիշել այն, ինչ մինչ այդ կարողանում էր մոռացարյան նատանել, ինձ վախեցրեց: Ես չի ուզում նստածել Կարսում Կայի անցկացրած վերջին ժամերի մասին:

Սև շոնը, որը ցանկադատի դժոնակի առջն մեզ էր աղասոմ, հյուրանոց վերադառնայիս զայիս էր մեր ետևից:

- Տիրեցիր, - ասաց Ֆազիլը, - ինչո՞ւ:

- Մինչև ընթրիք կզա՞ն իմ սենյակ: Մի բան եմ ուզում տապ թեզ:

Երբ Զավադից վերցնում էի բանային, մտորդուս թիյի հարկարամնի կյուսարաց դժմից զացի այնտեղ տիրող ցնծազմի մթնոլորուշ, տեսս ընթրիքի սեղանը, լսեցի հյուրերի ձայները և զգացի, որ նիփեկն այսուեղ է: Իմ ճամրություն էին շրու տարի առաջ Թաղիմեխն Նեջիտի գրած սիրային նամակների կրկնօրինակները, որոնք Կան դրամնենահանել էր Կարսում: Սենյակում դրանք հանձնեցի Ֆազիլին: Նստագայան ևս մտածեցի, որ այդուս վարվեցի, բանզի ցանկանում էր, որ նա ի հիմ նման տաճովի հանգուցյան ընկերուց պարվականից:

Մինչ Ֆազիլը նստել էր իմ ճահճականի եղրին և կարդում էր նամակները, ևս ճամրուակից հանեցի Կայը տեսրերից մնելու ևս մնեկ անզամ զննեցի փաթիլի դաշտկերը, որն առաջին անգամ տեսել էր Ֆարանիկուրուսում: Այդուս ես առաջին անզամ անձամբ տեսա այն, ինչ ննքաջիտակցորեն գլուխի վաղուց: Կան «Վայր, որ չկա Ալլահ» բանատուելությանը տեղադրել էր հիշողության բյուրենի վերին նատամ: Դա նշանակում է, որ նա զնացել է լրջած հանրակացարան, որ տեղավորվել էր Շ. Դեմիրքոյը, որ նայել է Նեջիտի դրամուհանից և

Կարսից հեռանապոց առաջ հայտնաբերել Նեջիդի «առևտիքի» իրական ակտները: Կան հիշողության բյուրեղի վրա տնօնադրել է լոկ այն բանաստեղծությունները, որը խոսում էր ճամփուրյան տարիներին կամ Կարսում վերաբրած իր անձնական հիշողությունների մասին: Այդուն ես իմացա այն, ինչ զիւռեր ողջ Կարսը այն ժամանակ, երբ իմ ընկերք չեր կարստացել Քաղինեին համոզել քեզ դարս չգա, իսկ Խփեկը փալված էր հյուրանոցի մենյակում, նա զնացել է հանրակացարան, որտեսայի իրեն ադասող Շ. Դեմիրքային հայտնի, թե որուն է բարեվում Լաջիվերք:

Ին դեմքի արտահայտությանը այդ ժամանակ հավանաբար ավելի տասնյակ չէր, քան շփոթանար Ֆագիլինը: Ներքնից լավում էին եյուբերի անորոշ ձայնները, իսկ դրսից՝ Կարս տիսուր բաղադրի հատաշանքը: Եվ ես, և Ֆագիլը, զգապով զոյաբարյունը մեր ամեներեսի եիմբերի, որոնք ավելի զորել են, ավելի բարդ և ավելի իրական, քան մենք ինքներս, անշշուկ մոլորվեցինք մեր հիշողությունների գրկամ, ամենացար:

Ես նայեցի ուստուեանից գորո՞ւ երկնից իշնող ձյանը, և Ֆագիլին աւացի, որ հարկանքը է զնալ ընթրիքի: Ակզրում, զանցանք գործածի ննան շփոթանար, զնաց Ֆագիլը: Ես ուստիեցի նահճակալին և ցալով դատկերացրի, թե ինչ է մտածել Կամ չըս տարի առաջ, երբ Ազգային բարդունի շննից զնում էր դիտի համբակացարան՝ Շ. Դեմիրքոյի նոտ, ինչորես է նրա եետ խոսելիս փախցրել հայացքը, ինչորես է գրեայինների եետ նստել մերենա, որովհետև հասցեն չփառեր, ինչորես է հետմից ցոյց տվել տունը, որտեղ բարեկալ էին Լաշիվերքն ու Դանդեն, ինչորես է ասել՝ «ասիս այնուեղ»: Տակո՞վ: Ես փորձում էի նուածել այդ նախին՝ ինքս ինձ վրա զայրանարով, որ ես՝ «զրազիր գրող», բարուն, շատ բարու գրեսնակություն եմ զգում իմ բանաստեղ ընկերոց ամելումից:

Ժորգուտ թեյի հրավերքի ընթացքում Խփեկի գեղեցկությունն ավելի առշեցրեց իմն: Ես ցանկանում եմ համառու նկարագրել այդ երկարաւուն երեկոն, երբ բոլոր շատ լավ ին վարվում ինձ եետ, երբ ես նայնիսկ շափազանց խմած էի. Ուշայի թեյը՝ հեռախոսային վարչության բարեկիրք, ընթացասեր և վերհուշների հակած դեսոր, լրազրու Մարդար թեյը, Ժորգուտ թեյը: Ամեն անգամ, երբ ես նայում էի իմ դիմաց նստած Խփեկին, ներսումս ասես ինչ-որ քան կտրված էր: Լուրերի ժամանակ, մեռքերին նյարդային շարժումներից անհարմար զգաղութ, ես դիտեցի ին ճամփակցությանը ոնդորասածը: Փոքրիկ ձայնագրիչով, որը Կարսում միշտ նոտս էր, բնկու լրազրոյի ննան, ով շի վստահում իրեն, ես ճայնազրում էի իմ զրուցները տանտերերի և հյուրերի եետ այնոին թեմաների շուրջ, ինչորիսիք եմ բաղադրի դատմությունը, լրազրությունը Կարսում, հիշողություններ չորս տարի առաջ տեղի ունեցած ոսկմական հեղաշրջման մասին: Երբ ուսում էի Չափեղի նեփած ոստատուրը, ինձ զգում էի 1940-ականների զավառական եին վեռի եերոս: Ես եետնություն արնցի, որ բանտը հասունացրել ու ավելի մերժաբար է դարձել Քաղինեին: Ոչ ոք չի խոսում Կայի և նույնիսկ նրա նահվան մասին: Իսկ դա ավելի էր ցավ դատմառում ինձ: Բառին և Խփեկը մի դաս զնացին խորքի սենյակ՝ բնած Օմերջանին տեսնելու: Ես

ազեցի գնալ նրանց նույից, բայց ձեր գրադր, որի մասին առամ էին, թև «ինչողին արվեստի բոլոր մարդիկ, շատ էր խնում», այնքան էր խմել, որ չկարողացավ ոտքի կանգնել:

Եվ այնուամենայնիվ, այդ երեկոյից կա մի դահ, որը ես շատ լսվ են եիշամ: Արդեն բավական ոչ էր, երբ ես Խփեկին ատացի, որ ուզում եմ տեսմել թիվ 203 սենյակը, որը իշխանել էր Կան: Բոլորը լսեցին և շրջվեցին մեր կողմ:

- Լավ,- ատաց Խփեկը,- խնդրեմ:

Նա նախարարից վերցրեց բանալին: Ես բարձրացա նրա նույից: Ընդադակ սենյակ: Վարագույր: Պատուհան: Զյուն: Բավական ծանր օդ, օճախի և փոշու եռտ: Ցուրտ: Մինչ Խփեկը, չխտահեղով, բայց բարյացակամորթն, սիեռում նայում էր ինձ, ես նատեցի ժահճակապին, որը իմ ընկերը, Խփեկի հետ սեր ամելով, անցկացրել էր իր կյանքի ամենաերջամիկ դահնըը: Մահանա՞լ այս տեղ մրանգամից՝ փողոց նայելով, Խփեկին սեր խստովանելով: Բոլորը, այս, բոլորը ներքուս մեզ են աղասում: Մի բանի դառնարկաբանությունների շնորհիվ ես կարողացա մի թիշ զվարճացնել Խփեկին: Այն դասին, երբ նա մեջմ ժղուաց ինձ, ես դրաս տվեցի ինձ համար անդասովագեր մի բանի խոսք և խոսելիս միայն հասկացա, որ դրանք մտածել եմ նախարդես:

Մարդու ոչինչ չի կարող երջանկացնել՝ պիրոց բացի... ոչ գրած վետերը, ոչ տեսած բաղադրները... ես շատ միայնակ եմ... և եթե առեմ, որ ուզում եմ մինչև կյանքիս վերջ առյուղ այստեղ՝ այս բաղադրում՝ ձեր կողքին, դուք ի՞նչ կոյսուավաներ...

- Օրիան թիյ,- դաստուխանեց Խփեկը,- ես շատ էի ուզում սիրել Սովորին, ոչինչ շտացվեց, ես շատ էի սիրում Լաջիմերթին, ոչինչ շտացվեց, ես հավատում էի, թէ ոչ կվարդանամ սիրել Կային, ոչինչ շտացվեց: Ես ուզում էի երեխա ունենալ, ոչինչ շտացվեց: Չեմ կարծում, թև այդ ամենից հետո կվարդանամ որևէ մնային սիրել: Վիճա ընդամենը ազում եմ խնամնի իմ զարթիկ Օմերջանին: Ընթրիակա եմ: Բայց հոսանք՝ դուք է դա լսրջ շեր ասում:

Ես նրան խորին շնորհակալություն հայտնեցի, որ առաջին անգամ ասաց ոչ թէ «ձեր ընկերը», այլ «Կա»: Այրուհանողաք, կարմ՞ո՞ ենք կրկին եամդիտել վաղը՝ կեսօրից հետո, «Նոր կյանք» հրուշակարանում, որ զրուցենք միայն Կայի նասին:

Տակոր, ինքը գրարկած է: Սակայն որպես տանտիրուի՝ խուստանում է, որ ինձ չկշտացնելու համար վաղը երեկոյան բայրորի հետ կօա երաժեշտ տալու:

Ես դարձյալ խորին շնորհակալություն եայտնեցի նրան, խոստանեցի, որ անդամի մոտ վերաբառնալու ուժ չկանեմ (բացի այս՝ ես վախենում էի, որ համեկարծ լաց կլինեմ) և նահճակալին նետվելով՝ անմիջապես բնեցի:

Առավոտյան, բոլորից աննկատ, ես դրաս եկա և նախ Մոլխարի, առա Սարդար թիյ և Ֆազլիի ենու շրջեցի ողջ Կայուր: Զանի որ երեկոյան նորությաններով իմ հանդես գալը բավական եանգառացրել էր Կայսի քեակիշներին, ես

հեղուսքյամբ կարողացա ծեռք թիրել իմ ուստոնքյանն ամբողջացնելով համար անհրաժեշտ մի բանի ճանապահանները: Մոլիքարն ինձ ծանոթացրեց 75 օրինակ տղաքանակը լույս տեսնող Կարսի առաջին բաղադրական իզամիտուական թիրքի՝ «Նիզավի» սեփականաւոտիրու և զյսամբու իմբազորի՝ բաշակառու դեղագործի հետ, ով խմբազրության ծավաքին ներկայացել էր փոքր-ինչ ուշացումով: Ես նրանցից իմացա, որ եակաժողովրդակարական ճնշումների ուստոնառ իզամիտուական շարժամբ Կարսում անկում է աւրում, որ իմաս-խարիբների ուստոնառնը այլևս չանի այն ժողովրդայնությունը, ինչ առաջներում, և որոշ ժամանակ անց եիցեցի, որ Նեօթողն ու Ֆազիլը ծրագրել էին սղանել այդ տարեց դեղագործին, որովհետո վերջինն երկու անգամ խիստ տարօրինակ համբուրել էր Նեօթողին: «Արքախ Կարս» հյուրանոցի տերը, ով իր կենվորներին մատանս էր Սունայ Շահմին, եինա նոյնուն հորդաներ էր գրու նոյն թերթում, և երբ յուսակցություն բացվեց անցյալ իրադարձությունների մասին, ինձ եիշեցրեց մի հանգամանք, որը թիշ էր մնան մնուանայի: Վհառք Աստծո, շորս տարի առաջ մանկավարժական ինստիտուտի տնօրենին սղանած անձնավորությունը կարսեցի չի: Շորքաքի թեյարաններից մնիկի այդ աշխատակցի ինքնուրյունը ենարտվոր էր եղել ուրագել ոչ միայն հանցագործության ժամանակ արված ծայնագործության, այլև Անկարայում կատարված ծգարանական փորձաքննության շնորհիվ, որովհետև նա այդ գեներավ գործել էր նաև այլ հանցագործություններ: Ասորնանակի հսկական տերը նոյնուն հայանաբերվելու ու ձերթակավելու էր: Նանցագործը, որ դատարանում խստառվանել էր, թէ իրեն Կարս է կանչել Լաջիվերը, ճանաչվեց անմեղատնակ և երեք տարի անցկացնելով Բաքիրյայի հոգերուծառանում, ազատվելոց առժամանակ անց Մատանը կատարվելով՝ «Հայոսի Շորքա» անվամբ թեյարան էր բացել ու ակսել զյսաշըռեվ առջիկների իրավունքները դրաշտղամառդ փոքրիկ հողվածներ գոյն «Ուխտ» թերթում: Գլխաշղորկ առջիկների դայրարը, որ սկսել էր անկում առջելոյն, երբ շորս տարի առաջ Քայի-Շնեն զյսիսը բացել էր, կարծեն կրկին բափի էր առնում, սակայն եինա Կարսում այնքան ուժու չի, որքան Սամարքայում, որովհետև դայրարի մասմակիցները վտարվել էին ուստանական հաստատություններից, կամ իրենք էին մնկնել այլ բաղադրելու ուստի: Դանդի ընտանիքը ինձ հանդիտելոց երածարվեց: Չկ ճայնով երկշը, որի կառուպան ժարովրդական երգերը հեղաշշամից ենսո հավանել էին բալերը, դարձել էր «Մեր ասիմանաններձ ժողովրդական երգերը» տմննշարաթյա հաղորդաշարի առաջող: Նրա մերձակար ընկերը՝ Գերատաստիկ Շեյխ Սաւակերդին մշտական այցելուներից մնելը՝ Կարսի եկվանդանոցի դժուարանը, նոյնուն երաժշտության սփրանքը, ամեն երեցարքի երեկո ճայնազրվում էր, և վերը եիշատակված երգերն ուրբաթ օրերին հնչում էին նրա տագի նվազակցությամբ: Լրացրու Սապրար թիցն ինձ ծանոթացրեց նաև հեղաշշաման օրը թիմ բարձրացած տղայի հետ: «Ակնոցավոր», որին եայրն այդուհետ արգելել էր թիմ դուրս գալ նոյնիսկ դորոցական ներկայացումների ժամանակ, արդեն նստած մարդ էր, բայց շարունակված էր թերթ տարածել: Նրա շնորհիվ եւ կարգացա իմանալ, թի ինչ են անում այն սցիսայիտունները, ովքեր Կարսում տուսնում

և կարդում էին Ստամբուլում երաւարակվող թերթեր: Նրանք դեռ ի պահ եամակյանը էին տածում իշխանությունների դեմ կենաց-մահու դայքը բարդ ազգայնականների և կամաժառների նկատմամբ, որում եիշարժան բան չին անում՝ անհասկանապի կոչեր գրելոց բացի, որոնք ոչ ոք չեր կարդամ, և դարձենած ու զլում էին գույնու հերտուական անցյալով ու նախկին անձնվեր արարքներով: Բոլորը, ոմ ենու զրուցիկ եմ, տրասում էին գալուտաժին ինչ-որ անձնազգի եերոսի, ով բոլորին փրկելու է անգործությունից, աղբառությունից, անծանելիությունից ու հանցանորությանից: Բոլորը հավատում էին, որ այդ եերոսը մի օր անդայման զարու է, և քանի որ ես բավական հայտնի զրուցիկ էի, ուզ քաղաքն ինձ զնահատեց այդ վեհ անձնալորության հայտնության երազանքի տեսանկյունից, և ինձ առիջեցին զգայ, որ իմ շատ թերթայուններ, որոնց վարժիկ է Ստամբուլ, անհաճու են իրենց, անհաճու է, օրինակ, իմ մտախոհությունն ու ցրվածությունը, այն, որ միտքը զրայված է իմ գործով և իմ դատմվածքով, նաև այն, որ ես անհանքիր եմ: Քացի այդ՝ ես տեսոք է գնայի դերձակ Մարտիկ տուն, ոմ կյանքի դատմարդանք լսել էի «Սիասնություն» թիւրանում, ուստի է ծանոքանայի նրա զարմիկների ենու և խմելի ոգեից, ուստի է քաղաքում մնայի ևս երկու օր, որ տեսակի բանակտություն կարդայի Աքարտուրի երիտասարդ կողմնակիցների՝ շորեցարքի նրելկոյան կազմակերպած միջացաւմնան ընթացքում, ուստի է ծիկ վերածնի բարեկամաբար ինձ երանցված բայրու սիզարնեները, ցամաքեցների ինձ մատուցված թնյի բոլոր զավաքները (նեն մատամք այդդեմ է եղալ): Ֆազիյի եղոր բանակրյան ընկերը, ով ծննվել էր Վարդյուն, դաստից, որ այս չորս տարիների ընթացքում քարտ ազգայնականներից շատերը կայն աղանձիկ են, կայն բանտ նետվել, եիմա այլևս ոչ ոք չի միանում քայլ աղյուսամբներին, և «Ասիա» հյուրանոցի եավարին մասնակցած երիտասարդ քրուերից ոչ մնելը եիմա քայլաբու չ: Շահիդին համակրելի ազգայնանը՝ թշախալի մոլի երկրուազուն, իմ թվից բաշեց կիրակի օրերն իրիկնամուտին տեղի ունեցող աքրորակույին հետևող բազմության մեջ, և ես նրա ենու հանույթով խմեցի երկու քամին օդի, որ նառուցամ իմ թեյի բածակներով:

Արդեն ուշ երեկո էր, և որոշեսզի կարողանամ բոլորից տննկատ դուրս գալ հյուրանոցից, ես, երկնքից իջնող ձյան տակ դանդաղ բայլելով, իմ սենյակ վերադարձ զնացքի մեկնամից շատ առաջ և միայնակ ու դժբախտ աստանդականի նման սկսեցի դասավորել ճամբրուկ: Խոհանոցով դարս զայխն եանիջեցի գործակալ Սահերին, ոմ Շահիդին շարունակած էր ամեն երեկո առողջ հյուրասիրել: Նա թշակի էր անցել, ինձ ճանաչեց, որովհետև երեկ երեկան տեսել էր հետուատացույցով և տատրաստվամ էր ինչ-որ բան դատունք: Երբ միասին նստած էինք «Սիասնություն» սրճարանում, ուր բոլորը թերք էին կարդամ, նա ատաց, որ շնայած թշակին՝ դեռ շարունակում է գործարքով աշխատել իշխանությունների համար: Կարսում գործակալը երթեր չի կարող լինել սուկ թշակառու: նա, անկենծորեն ժղուալով, ատաց, որ եթե ես իրեն հայտնին, թե եկել եմ բրդելու քաղաքի Շատրախական ճամայությանը խիստ հուզալ եարցեր (եին՝ «Ժայկական» դիտքեր, քայլ աղյուսամբներ, կրօնական կարգերի

կողմնակիցների խմբավորումներ, քաղաքական կուսակցություններ), առաջ ինքը կկարողանա իմ շնորհիվ մի քանի դուրսչ վատավիկ:

Ընթագմական և պատմական կայի մասին, եկիցքի, որ չորս տարի առաջ նա օրոշ ժամանակ ենթանել է իմ ընկերությը, և խնդրեցի դրամներ նրա մասին:

- Նա շատ լավ մարդ էր,- ասաց Սահմազը, - սիրում էր երիտաներին ու շներին: Բայց անընդհատ մտածում էր Գերմանիայի մասին, շատ ինքնամփոփ էր: Դժվա այստեղ նրան ոչ ոք չի սիրած:

Մենք երկար ժամանակ լսու էինք: «Դաքլյայ շիփորվելով՝ ես հարցրի Լաշխվերքի մասին. կարծում էի, որ նա ինչ-ինչ տեղեկություններ կունենա, և իմացա, որ ինչորեւ ես են եկել՝ ի սկզ Կայի, այդդեմ է մի տարի առաջ Ստամբուլից Կարս են եկել ինչ-որ մարդիկ, որտեսազի տեղեկություններ քաղեն Լաշխվերքի մասին: Սամերը ասաց, որ այդ երիտասարդ իդամիտաները՝ իշխանությունների թշնամիները, շատ էին ոգում հայունաքերել Լաշխվերքի գերեզմանը: Անենայն հսկանականությամբ՝ նրանք վերադարձել են ծեռունայն, որովհետոն եանգացյակի մարմինը ինքնագիտից ծով են նետել. որ նրա գերեզմանը հանկարծ շղարնա ուխտատեղի: Մեր սեղանին ճոտեցած Ֆագիլն ասաց, որ իմանալարիների ուսանմարանի նախկին ընկերներից մեկից նույնողեսլսել է նման մի դրամոնդյուն, առա նաև, որ երիտասարդ իդամիտաները, ովքեր եկամ էին, թե ժամանակին ինչորս է «առարագովկ» Լաշխվերքը, փախել են Գերմանիա, թույլնում եկմանել օրեցօր ընդդայնվող արմատական իդամիտական կազմակերպություն և Գերմանիայում լույս ընենայելով «Փիզրա» անվանումով անսազիր՝ առաջին համարում գրել են, թե վրեժմանդիր են լինելու նրանցից, ովքեր որտոսայանատու են Լաշխվերքի նախկան համար: Մենք ենթադրիցինք, որ Կային տղաման են հենց նրանք: Պատմիրացնելով, որ իմ ընկերությունների «Ջունը» ժողովածուի միակ ձեռագիր օրինակն ընկել է Լաշխվերքի և «Փիզրայի» թագինյան հետևողմներից մեջի մեռքը, ես նայեցի դորս՝ երկնքից իշնող ձյանը:

Այդ դասին մեր սեղանին ճոտեցած մեկ այլ ոստիկան ասաց, որ Կայի ներ կսպակած բարը ասեկուսները կեղծիք են:

- Իմ աշքերը մետաղի շեն,- ասաց այդ ոստիկանը:

Իսկ թե ինչ է նշանակում «մետաղի աշքեր», նա զգիտեր: Նա սիրել է իսանգոյայ Թեղափնելին, և եթե վերջինն ինքնասդամություն չգործեր, իիսրին, ամուսնանալու էր նրա հետ: Ես եկիցքի, որ չորս տարի առաջ գրադարանում Սամերի ձևորն է ընկել Ֆագիլի ասանողական վկայականը: Նրանք հավանաբար վարդու են նորացել այս դեռքը, որի մասին Կամ գրատումներ ունի իր տեսքը մեկում:

Ինձ և Ֆագիլի հետ դարս գալով ձյունածակի փողոց՝ երկու ուստիկանները քայլեցին մեզ ենա, ինչը իմ ուստիկերացմանը կամ քայծեկամության դրստրում էր կամ մասնագիտական հետաքրքրասիրության հետևանք, և դժգոհում իմ կյանքից, ճանձրությից, սիրային ավայականության հերությունից: Երկուսն է նույնիսկ զիսարկ շանին, և փաթիվները, նրանց սոլիտակ, ցանցառ մազերին իջնելով, չեմ հարցին, թե քաղաքը վերջին չորս տարիների ըն-

բացքում արդյոք ավելի՞ է աղքառուացել և ամայացել, Ֆազիլը ուստամիսնեց, թե Վեջին տարիներին թուրք սկսել են ավելի հաճախ ենթատացույց դիտել, իսկ գործազրութենքը թեյարան գնապու փոխարեն նառում են տներում և ափսեածն աղեավաբների օգնությամբ ձրի դիտում մնացյալ աշխարհի սերիալները: Բոլորը փող են խնայել և դատախաններից կայսել կաթսայի կափարիչի մեծության նեկական սղիտակ ավեստ-այենավար, և դա բաղարում վերջին շրս տարիների միակ նորությունն է:

«Նոր կյանք» երաշակարանում գնելով ընկույզով նեկական բլիթ՝ ընթիրի փոխարեն կերանք այն, ինչը նանկավարժական ինստիտուտի տնօրենին կյանք էր արժեցել: Գլխի ընկնելով, որ մենք կայարան ենք գնում, ոտոիկանները երամեջու տվյան մեզ, և դրանից հետո մենք անցանք ծածկած փակոցտիեղկերի, դատարկ թեյարանների, հայկական լրված առանձնատների, սածցաղատ լուսավորված ցուցաինեղկերի, ծյան տակ ճկված ճյուղերով շագանակենիների ու ձիթենիների մուռով, մեր իսկ ուսնաձայնին ունկն դնելով՝ անցանք ներնային հասուկներ լամպերով լուսավորված բախտութ փողոցներով: Զանի որ ուսուիկանները մեզ հետ չին, նաևնք նաև նրանցքներ: Չունք, որ ինչ-որ դահ կարծես դադարում էր, կրկին ուժեղացավ: Ես մեղավորություն զգացի, ասես լքել էր Ֆազիլին ու ամայի բաղարով անցնում էր մեն-մենակ, որովհետև փողոցները բացարձակացնեան ամայի էին, և ինձ ցավ էր դատունատմ միտքը, որ Կարսից հետաւում եմ: «Նովլում» միախառնված երկու վայրի ձիթենիների շորացած ուսերից և ճյուղերից կայս սառցարյուրենիներից գործված նրանցու վարագույրի միջից, դրս տահեց մի ճնշուուկ և դամնադ իշուու հակայական փաթիւների ճիշճով բաշելով՝ անցավ մեր զիյավերներով ու անենետացավ: Նոր, փափկափափուկ ճյունով ծածկված ամայի փողոցներում այնոյիսի լուսություն էր, որ մենք շինք լսում ոչինչ՝ մեր ուսնաձայներից և եղանակներուց ուժանացող մեր շնչառությունից բացի: Լուսությունը, որ թևածում էր երկու կողմերից տաներու ու խանութներով դասոված փողոցներ, տաեղծում էր այնոյիսի տղավորություն, թե մարդ երազի մնչ է:

Մի դահ ես կամք առա փողոցի մեջտեղում և հայացրով մինչ գնուին տղեկցեցի մի փափիլի, որին նկատել է վերևներում ինչ-որ տեղ: Նոյն ժամանակ Ֆազիլը մասնացույց արեց խոնացած ազդագրութ, որն արդեն շրս տարի կախված էր միևնույն տեղում՝ «Կենցեն» թեյարանի վերնաճակատախին:

ՄԱՐԴ ԱԼԼԱԽԻ ԳԼՈՒԽԳՈՐԾՈՑՆԵ

իսկ

ԻՆՁԵԱՄՊԱՌԵԱՇՅԱՆԸ՝ ՄՐՁԱՊԴԱՇՅԱՆԸ

- Ազդագրին ոչ ոք ծեռք չի ավել, որովհետև այս թեյարան գոյիս են մրայն ուսուիկանները, - առաց Ֆազիլը:

- Դուք համարո՞՞ն ես զլոխգործոց, - առաջի ես:

- Ոչ: Այ, Նեղին Ալլահի զլոխգործոցն էր: Եթի Ալլահը տարավ նրա եղջին, դրանից ենու ևս ձերքազատվեցի և արժիզնի հանդեռ իմ ներքին վախից, և Ալլահին չափազանց շատ սիրելու ցանկությունից: Թող Նա իմն ների այօմ:

Անյառ անցնելով փաթիլների միջով, որոնք ասես կախված էին օդում, մենք հասամք կայարան: Նանքաղենության արշալուսին կառուցված շները, որի նասին գրել են «Ան գրքում», կայարանի բարաշեն գեղեցիկ շներն ավերված էր. նրա փոխարեն կառուցել էին բետոնն այլանդակ իմշ-որ բան: Մենք նկատեցինք մեզ աղասադ Մուխարին և ածուխի տես ևս շանը: Գնացրի մեկնուցից տարար բռնի առաջ եկավ նաև Սարդար թեյր և ինձ եանձնեց թերթերի իին համարները, որ գրված էին Կայի մասին, և խնդրեց իմ գրքում Կարսի և Կարսի դժբախությունների նասին դատանել՝ առանց բարյաքն ու բնակիչներին մասցնելու: Տեսնելով նրա նվերը՝ Մուխարին իմ ձեռքը խցկեց դղյիւթիկենեն փաթիքը, որի մեջ օծանելիքի սրվակ էր, կարսյան դանրի փոքրիկ բոլորակ և սեփական փողերով Էրզրումում հրատարակած իր բանասանեղությունների առաջին ժողովածուի նակազրված օրինակը. նրա տեսքն այսպիսին էր, ասես եանցագործություն էր կատարում: Ես իմն եամար տռն գնեցի, իսկ ածուխի դես ևս շան համար, որի մասին իմ սիրելի ընկերը գրել էր իր բանասանեղությունում, բռնտերքրոդ: Մինչ ես կերակրում էր կետ դռչու բարեկամարար խաղացնող շանը, շնչակառ եկան օժարգուտ թեյն ու Քաղիֆեն: Են գնալու մասին նրանք վերջին դասին իմացել էին Շահիդից: Մենք կարճ զրուցեցինք տռների, ճանաղարենների, ձյան մասին: Թուրգուտ թեյն ամաշիլով իմն մեկնեց Տորգեննի վեղիւրից նեկի նոր երատարակությունը («Առաջին սերը»), որը նա բանասի քարզնանել էր Ֆրանսերենից: Ես փաղաքեցի Քաղիֆեի գրկում նատած Օմերջամին: Նրա նոր մազերին, որոնք դրսու էին ործել ստամբուլյան նրբազեղ շարքի տակից, իշնում էին ձյան փաթիլներ: Ես շրջվեցի դեռի Ֆագիլը, բանի որ վախսենում էր երկար նայել նրա կնաջ գեղեցիկ աշքերի մեջ և հարցիլ՝ եթե հանկարծ օրերից մի օր վետ գրեմ Կարսի մասին, իմքը ի՞նչ կուզենար հադրդել ընթերցողին:

- Ոչինչ, - հաստատակամորեն ատաց նա:

Տեսնելով, որ ես վիրավորվեցի, նա մեղմացավ և ասաց.

- Իմ նորում մի բան կա, սակայն ձեզ դուր չի գա... Եթե դուր իմ մասին գրելու որ վեղում, աղա նո ընթերցողներին կուզենայի ասել, որ շնավատան իմ մասին, նոր մասին գրված ոչ մի խօսքի: Ոչ մի օտար մեզ չի հասկանա:

- Ծիշտն ասած, այդդիմի վետին է ոչ որ չի հսկատա:

- Ոչ, կիավատան, - բռնորդվելով ասաց նա, - որտեսզի կարողանան իրենց եամարել մեզնից խելացի, մարդկային, մեզնից արժանավոր, նրամբ, իհարկե, կուզենան հավատալ, թե կարող են հասկանալ մեզ և սիրել, կուզենան հավատալ, որ մենք ծիծաղելի ենք և համակրենի: Սակայն եթե դուք գրեք իմ խոսքերը, նրանց մեջ կասկածեներ կծնվեն, ու նրանք կակտն նոտեն:

Ես խոտացա այդ խոսքերը նոյնությամբ գրել վետում:

Տեսնելով, որ ես նայում եմ կայարանի դռանք, Թաղիքին մոտեցալ ինձ:

- Ասուն են դոք մի գեղեցիկ, փոքրիկ արջիկ ունեք, անոնք՝ Ռյույս⁴⁷, - ասաց նա:- Իմ բայրը շխարդացավ գալ, բայց խնդրեց ողջույններ հաղորդել ձեր դատօնը: Իսկ ես իմ անտվարտ բատերական կարիերայից ձեզ հիշատակ եմ թերեւ:

Նա ինձ ավեց մի փաքրիկ լուսանկար, որ պատկերված էին ինքն ու Սունայ Չափմն Ազգային բարորոնի թեմում:

Գնացրը սույնը: Կարծեն ինձնից բացի ոչ ոք գնացը չնոտեց: Ես մեկ առ մեկ ողջագործվեցի բարդի հետ: Վերջին դաեին Ֆազիլն իմ ձեռքը խցից դայտակ, որտեղ տեսաժաղավենների կրկնօրինակների հետ դրված էր նաև Նեցիդի գրիշ:

Իմ ձեռքերը ծանրաբեռնված էին նվերների դայտասակներով, ես դժվարացրած բարձրացած շարժկող վագոն: Բոլորը կանգնել էին կառամատույցում և ինձ հրամեցաւ տալով՝ բափահարում իմ ձեռքերը, իսկ ես կայսվել եի տառոհանից և նույն կերպ հրածեցաւ իի տալիս նրանց:

Վերջին դաեին ես նկատեցի, որ ածուխի նման սև շանը, վարդագոյն, երկար լեզուն հանած, զվարք վազում է կառամատույցով՝ զրեթե իմ կողքով: Իսկ ենոտ ամեն ինչ անհետացավ երկնքից հջնող հսկայական փաթիլների գրկում, որոնք ստորինանարար նթագնում էին:

Ես նստեցի և նայելով ձյան փաթիլների մեջ աղջու արվագծվող ծայրամասային վերջին տների դեղնավուն լույսերին, խարկուլ կացարաններին, որ ենուաստացույց էին դիտում, ծյունածածկ տանիքների ցածրիկ ծխնելույզներից նկող ծիփի բարալիկ, դողոցան, նրբագեղ բռվաներին՝ արտասավեցի:

Կարուտ Կոյի զոտ բանասեղծարքամների ցան հերթականությամբ

Բանաստեղծարքամբ

Գլուխ

1. Չումը.....	10
2. Գաղտնակարելուր ներդաշնակարքամ	11
3. Առաջերի բարեկամությունը.....	14
4. Ընկառի տռախը.....	14
5. Վայր, որ չկա Արած.	16
6. Խոռվարքամ գիշերը.....	19
7. Երազանքի փաղոցները.....	21
8. Ինքնառանությունը և իշխանությունը.....	22
9. Անելանելի վիճակ, դժվարություններ.....	24
10. Ես՝ Կոյ.	24
11. Ես երջանիկ կյիմեմ.....	27
12. Տաճայն նարդեկությունը և սառղերը.....	32
13. Դրախտ.	32
14. Սորանվել, մահամազ.	33
15. Հայստան.	35
16. Սիր.	36
17. Ծմբը.....	37
18. Խանը.....	38
19. Այնուհետ, որ ավարտվում է աշխատիք.	40

Բանաստեղծարքամների ցան կյան փաքչի տեղականությամբ

արամագամությամբ	ինչողությամբ	երևակայությամբ	կենսաբն
1. Չումը	5. Վայր, որ չկա Արած	4. Ընկառի տռախը	10. Ես՝ Կոյ
2. Գաղտնակարելուր ներդաշնակարքամ	6. Խոռվարքամ գիշերը	5. Ինքնառանությունը և իշխանությունը	
3. Առաջերի բարեկամությունը	7. Երազանքի փաղոցները	11. Ես երջանիկ կյիմեմ	
9. Անելանելի վիճակ, դժվարություններ	14. Սորանվել, մահամազ	12. Դրախտ	
12. Տաճայն նարդեկությունը և սառղերը	17. Ծմբը	16. Սիր	
15. Հայստան	19. Այնուհետ, որ ավարտվում է աշխատիք	18. Խանը	

- ²⁰ Նկատի ամի Արտօջին աշխարհեւմնաբառով Օւմանցամ կայսրությամ պարունաքանից հետո Խոչված Նարավարելուան Կոլիսայան Նամրատիտուրյանց, որը գոյառնել է շարք նեկ տարի:
- ²¹ Ռգեսի խմիչքների վաճառքի մեծամասն մեմսչնորք ունիցող կազմակերպություն:
- ²² Ռասմական խոշոր միջնակարգ ուսաւնարան Մռամբուռում:
- ²³ 1919-1923 թվականների պատերազմի երեսյամի հատակեցությամբ Թուրքիայի ազգային մեծ ծովովամ Մռամբա Շնարի արտասահմած նարք: Կարծիք կա, որ առ բարձրական գործի անհնամերկաբառան նամակ: Շնար այն կարդացեց և մը քանի նիստի լիբրացրամ:
- ²⁴ Թռայանս Մռամբույի եւլուստական նամակ:
- ²⁵ Թռարրական խանաճիկների բառորոնի ենթականեր:
- ²⁶ «Դանուն բարեկար և բարեխրու Ալյահի» արտահայտությամ Խռնուստագիրը Այս արտահայտությամբ են սկսվում Հայութի բոլոր տպանակները:
- ²⁷ Սա այս է, ինչ մեզ հայունի է «Հայութի խորվածք» անոնով:
- ²⁸ Ընդդիմադիր ազգայնական կազմակերպություններ ժամանակակից Թուրքիայում:
- ²⁹ Օսմանյան սպառամների բարձրագույն տպառական խորհուրդը: «Դիվանային» գրականության ծերավորվել է 13-14 դարերում, արաբական և տպառական բանասունդական արվեստի ազդեցությամբ:
- ³⁰ Թռարրական հանրապետության երկրորդ նախագահը (1938 թվականից); 1923 թվականին Լոզանի կոնֆերանսում ներկայացրել է Թռարրան և տոռորազն այն հսկմանակիրը, որով Ժիջազային հանրապյանը ճանաչում էր Թռարրիան:
- ³¹ Ըստ ճահմարական դիցարանությամ՝ Վայր Երկրային և այնպահնային աշխարհների միջև, որը մոլոյաների հաջները սորսատն են Հայութանի օրինա:
- ³² Թեյարանը կոչվում է թռարրական բանակելության ենթակի ունիշներ, ոյ հայտնի է որպիս որպիսառասես և երաշագործ:
- ³³ Թռակառություն Թռափորի եւլուստական տիկին, ներկայանս գաճնում է Մռամբույի առաջանք:
- ³⁴ Թռարրաֆզաման Սահի Նորսին, նոյն ինքը՝ Սարի Թռային, ծնվել է Բիրլիստ 1873 թվականին, նաևնացել 1960 թ. Ուրիշայամ: Երիտասարդ տարիներին հայածել է կրօնական արյախոներյան պատճառավ: Վիճանակիրն է Նորքշը («Լույս ենաւուրդներ») տակի ուղբարյան, որը նաևնակրատչես հայութաբառում է, թե միակ ծննդորին ունտությանը շարիքարի օրինաներին ենթանդ ունտության է, որի հիմնական օրինքը՝ Ղարանն է: Ներկայաւոն այս կազմակերպությանը Թռարրիայում խռովոյ արգելված է, տակայ գործնականում իր ներկայացիցներն ամի հաստարակության բալոր շիրտերում, իշխանության բալոր օդակներում:
- ³⁵ Մռամբույի եւլուստական նամակ գաճնուղ Խարսան բարձրականա:
- ³⁶ Բնականայր Արևելյան Անտառյայտման:
- ³⁷ Բառացի՝ Երազ, Երազիկ:

ԹՐՎԱՅԻՆ ՀԱԿՈՎՐԴՅԱՆ

1. Ուղևորության դեպի Կումը	11
2. Նոսովոր քաղամասերը	17
3. Աղբատությունը և որաւոնությունը	25
4. Կամ և Խիելը «Ետք կյանք» երաշավարագում	38
5. Առաջին և վերջին զրայցը ճարդաւորանի ու զոհի միջին	45
6. Սովորությունը ակաւոր ուստությունը	53
7. Կոստակցության բաժանմունքան	
Անվտանգության վարչությունն և դարձյալ փողոցներ	61
8. Լաջիկների և Ռուսականի ուստությունը	71
9. Անհայտազ, որք չէր կամնան աշխանկ իմբն իրեն	82
10. Ջում և երջանկության	88
11. Կամ Գերադասիկ Ծեյսի մռա	94
12. Նեղիորի ուստությունը բաժանման նախքան	100
13. Կայի և Քաղիչների զրայցը ծյան տակ	108
14. Շրոյց ընթրիքի սեղանի շուրջ՝ պիր, գլխաշորի անհրաժեշտության և իմբնաստանության նստին	114
15. Ազգային բառորոշում	126
16. Նեղիորի ածակը և Կայի բանաստեղծությունը	134
17. Պատրնություն շաղրան վատան սողկա մսահն	140
18. Ռայախոխության բառության	146
19. Խոռվության զիշերը	155
20. Գիշերը, մինչ Կամ բնած էր, և առայսուզ	161
21. Կամ տառն ու զարդորիկի անյակներում	170

22. Սունայ Շահմի ծառայությունը բանակում և բառերական կարիքամ	178
23. Սունայի հետ շապան	191
24. Վեցարյուրեղ փաթիլը	202
25. Զայդին ու Կան հյուրանոցի սննդակում	209
26. Լազիվերքի աղերձը համայն Արևմտարին	215
27. Կան փորձում է Շորգուս թեյին համոզել մրանակ աղերձին	226
28. Կան և Խփեկը հյուրանոցի սննդակում	234
29. Ֆրանկինորդում	238
30. Կարճառուն երջանկություն	249
31. Գայտանի հոգիս «Ասխա» հյուրանոցոմ	252
32. Սիրո, անմշան լինելու և Լազիվերքի անհետացնան մասին	268
33. Սոլանվելու վախը	277
34. Միջնորդը	289
35. Կան ու Լազիվերքը բանտախցում	300
36. Գործադր կյանքի և խաղի, արյիշտոյի և բարդարականության մթն	311
37. Վերջին ներկայացման նախադաշտությունությունը	322
38. Նարկաղըլած այցելություն	332
39. Կան ու Խփեկը հյուրանոցում	339
40. Անսլարու գոյն	350
41. Կորած կանաչ տեսորդ	353
42. Խփեկի հայացքով	360
43. Այսոր վերջին	368
44. Կորուսի շորս տարի տնեց	382

ՏՏՈ 894.35 -3 Փամուր

ԳԼԴ 84.5 Թու

Փ 175

Փամուր Օրիան

Փ 175 Ելունը: Վետ /Օրիան Փամուր - Եր.: ՀԱՅԱՎԵՐՎԱՐԱՆ ՀԿՅ
ԿՐԹՎԱՎԱԾ ԵՎ ՄՇԱԿՈՒԹՎԱՅԻՆ ՄԻՋԱԹՅՈՒՆ, 2009, 408 կ:

Նորեյան ճոցանակի դափնելիք Օրիան Փամուրի «Ելունը»
ստեղծագործությունը բազմանույն սյուժեային կառուցվածքով ու
անտեխնիկ շարադրանով դասական վեր է, որի բացահայտում է
այսական միջնադարի օրենքներով ու կենցաղով այրող
ժամանակակից թուրք հաւաքակության տատկերը՝ հյուսված
անմարդկային դաժան բարերուվ, ճատկություններով ու արյու-
նով։ Գործոդրությունները ծավալվում են երեսնի հայկական
և արևադարձ, որի դաշտմության վերաբերյալ իր ճշմարիտ
կարծիքը չի բարցում թուրք գրողը։

ԳԼԴ 84.5 Թու

Թարգմանիչ
Խակոր Առյոմնյան

Խմբագիր
Տեղիս Ծելոյան

Մուսագրիչ
Աստղիկ Մաֆարյան

Թարգմանիչը շնորհակալություն է հայտնում
Շակոր Չաքրյանին՝
անվանումների ծցգրտնան համար

Ճեմավորունը
Մկրտիչ Ժաթեւոսյան

④ Ընդունության / տառատեսակմեր / 2009

ՀԱՅԱՎԵՐՎԱՐԱՆ
ՀԱՅ ԿՐԹՎԱՎԱԾ ԵՎ ՄՇԱԿՈՒԹՎԱՅԻՆ ՄԻՋԱԹՅՈՒՆ

HAMAKGAYIN
ARMENIAN EDUCATIONAL & CULTURAL SOCIETY

(37410) 53 39 49

hamazg@netsys.am / www.hamaikayin.com

2006 ԱՐԵՎԵՆ
ՄՐՑԱԿԱԿ

«Մենք մնկ միլիոն հայ և երեսմ հազար բարդ ենք աղանձեր» արտահայտությամբ Օրիան Փամուրը կանգնեց այս փորբարփվ բարդ ճշավորականների կողքին, որոնց համար «քորքական աղայշխարհանքն» ու սեփական դատնության հետ առենումը աշխարհիկ երկիր ու առողջ հասարակություն ունենալու նախադայման է:

Ծովոր ազգայնականների ու քորքական դատարանի հետադնդրությունը կայլողացակ խուսափել միայն միջազգային լրատվամիջոցների, իրավադաշնորհան կազմակերպությունների, ինչպես նաև համաշխարհային գրական մնացորդների՝ Գարրիի Գարսիա Սարկիսի, Ժողե Սարամագյոյ, Ռմբուտ Էկոյի, Զան Ամիդարի և որիշների գործակցությամբ:

Ծննդել է 1952-ին, Մատրույում: Այժմ հսկուստովի է ԱՄՆ-ում:

Թարգմանվել է ավելի քան բառասուն լեզուներու, երաժարակվել հարյուրից ավելի երկրներու, արժանացել մի շարք միջազգային մրցանակների:

Օրիան Փամուրը գրական աշխարհ մտավ 1979-ին՝ «Ջնդեթ քայլ և նրա որդիները» վիետակով, որին հաշորդեցին «Անարա տումբ», «Ան գիրք», «Նոր կյանք», «Անոն Կարմիր ե», «Ջումբ», «Մտամրու», «Ամենդության բանգայան» վեղերը:

2006 թ. «Ջումբ» վեղը նրան արժանացրեց Նորվյան մրցանակի: «Կերպ գործողությունները կառարկում են Կարս քաղաքամ: Ծխարտության որոնումը հերոսին՝ բարդ փսարանոյի բանասեղծին քննում է խովարի ու ձյան մեջ բարլած Կորս:

«Ո՞՞ր են Կորսի և ամրօջ Անասովիայի միլիոնավոր հայերը» ի բնիս այլ հարցերի հնչեցնոմ է Փամուրը:

